

K. MARX-F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela

Trideset šesti tom

Urednik

Mile Joka

Prevodioci

Mara Fran i Dragutin Perković

Institut
za medunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačka radna organizacija

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 36

BEOGRAD 1979.

PREDGOVOR

Prepiska Marxa i Engelsa u ovom, trideset i šestom tomu *Dela* obuhvata vrijeme od sredine januara 1856. do kraja decembra 1859. godine. To razdoblje karakteriše popuštanje desetgodišnje vladavine političke reakcije u Evropi, represalija poslije poraza četrdesetosmaških ustanaka i revolucija u Parizu, Beču, Frankfurtu, Poljskoj, Ugarskoj i Italiji; u njemu izbija snažna ekonomska kriza koja potresa i najrazvijenije kapitalističke zemlje; tada se počinje ponovo buditi i organizovati proletarijat i rasplamsavati nacionalnooslobodilačka borba porobljenih naroda u kolonijalnim i zavisnim zemljama; završava se krimski rat između carske Rusije i Turske, kojoj su se bile pridružile Francuska, Velika Britanija i Kraljevina Sardinija.

Gašenje trogodišnjeg žarišta političkih i vojnih događaja krimskog rata, duboko se odrazilo u Evropi. Ruski pregovori s englesko-francusko-turskom koalicijom završili su sklapanjem mira u Parizu 30. marta 1856. godine. Rusiji su vraćeni Sevastopolj, Balaklava, Jevpatorija, Kerč-Jenikale i Kinburn; Turskoj je garantovana nezavisnost i cjelovitost. Uspostavljen je status quo ante za Dardanele i proglašena neutralizacija Crnog mora, čime su ostvareni vojno-strateški ciljevi Velike Britanije da crnomorski tjesnaci ne budu pod kontrolom carske Rusije. Srbiji, koja je u ratu bila na strani Rusije, priznata je prijašnja administrativna autonomija i nad njom su pet velikih sila, kao i nad Vlaškom i Moldavijom, preuzele zajedničko pokroviteljstvo. Crna Gora, u krimskom ratu uglavnom po strani, aktivna u svojoj spoljnoj politici, nastojala je za vrijeme pariskih pregovora iskoristiti neslaganje velikih sila da bi obezbijedila svoju nezavisnost i teritorijalno se proširila. A predstavnici Kraljevine Sardinije upoznavali su velike sile s italijanskim pitanjem tražeći ujedinjenje Italije.

Glavni podstrekač krimskog rata, ministar-predsjednik Velike Britanije lord Palmerston, čiju je politiku Marx naročito proučavao, okomio se, potom, na azijske velike zemlje: stavio je Indiju pod neposrednu vladavinu engleske krune i u krvi ugušio 1857 - 59. godine ustanak širokih narodnih masa i intervenisao protiv Kine. U drugom opijumskom ratu pridružio mu se Napoleon III i njihove su trupe

zauzele Kanton 1857. i slijedeće godine prisilile Kinu na kapitulaciju i potpisivanje mira u Tjencinu.

Da bi odvratio pažnju javnosti od pojačane represalije u Francuskoj protiv republikanaca, naročito poslije Orsinijeva atentata (14. januara 1858), Napoleon III tajno se sporazumio s Camillom Cavourom, ministrom-predsjednikom Pijemonta, jezgrom Kraljevine Sardinije, da mu pomogne u ujedinjavanju Italije. Ušavši u rat s Austrijom (1859), francuske su armije izvojevale niz pobjeda (Montobelo, Palestra, Turbigio, Madjenta, Solferino), no Napoleon III, pod uticajem francuskog klera koji se plašio da italijanske snage ne ugroze sigurnost pape, iznevjerio je svog pijemonteškog saveznika. Iznemada je prekinuo operacije i s austrijskim carem Franzom Josephom I sklopio sporazum u Vilafranki. Tim je sporazumom Austrija prepustila Francuskoj svoje posjede u Italiji. Francuska ih je dala Kraljevini Sardiniji, a u zamjenu je dobila Nicu i Savoju što je izazvalo ogorčenje Garibaldija i stvaralo nezadovoljstvo Cavourinom politikom. Pored svega toga i pored činjenice da je Veneciju Napoleon III ostavio Austriji, Italija je ipak bila na putu konačnog ujedinjenja.

Kao što je Pijemont bio organizacioni centar za oslobodenje i ujedinjenje Italije, tako je pruska buržoazija preuzela ulogu ujedinitelja njemačkih zemalja naročito poslije obnovljenog carevinskog saveza (1853) i poraza Austrije u sukobu s Napoleonom III i Kraljevnom Sardinijom. U carskoj Rusiji cijeli privredno-socijalni sistem bio je u krizi. Počeli su se širiti seljački nemiri, emancipacija kmetova, po Marxovoj ocjeni, bila je »znak« jednog unutrašnjeg zbivanja koje može omesti i njenu (rusku — M. J.) tradicionalnu politiku prema Evropi.

U Srbiji se u to doba stvara birokratski aparat, bezobzirno se bogati vladajući sloj. Vodi se oštra borba za vlast. Ustavobranitelji, umjesto na Rusiju koja je poslije krimskog rata oslabila, nastoje da se oslanjaju na Francusku i Englesku, nasuprot knezu Aleksandru Karadorđeviću koji se orijentiše i bezrezervno veže uz Austriju. Sukobi između njega i Saveta zaoštrili su se u tolikoj mjeri da je sazvana Svetoandrejska skupština u decembru 1858. godine. Knez je tada zbačen a na njegovo mjesto vraćen Miloš Obrenović, čije upravljanje obilježava despotizam, politička demagogija i izvjesne novine u odnosu prema Turskoj. I Crna Gora okretala se od Rusije, zahladnili su rusko-crnogorski odnosi, a jačao uticaj Francuske. U dogovoru s Crnom Gorom buknuo je 1857. godine ustanak u istočnoj Hercegovini pod vodstvom Luke Vukalovića protiv Turske, a zatim i rat Crne Gore i Turske. Poslije poraza Turaka kod Grahova (1858) velike sile su intervenisale, borbe su obustavljene i formirana je jedna međunarodna komisija koja je u proljeće 1859. godine povukla novu granicu između Crne Gore i Turske.

Makedonija, pod Turskom, poslije Hatihumajuna 1856. godine dobija izvjesne slobode, kada započinju i borbe na crkveno-školskom i političkom planu.

U južnoslovenskim zemljama pod habsburškim žezlom još uvijek vlada kruti centralistički Bachov apsolutizam. U Hrvatskoj nema političke aktivnosti. Sprovodi se germanizacija, učvršćuje njemačka uprava i sudstvo, činovnički aparat popunjava ponijemčanim Poljacima, Česima i Slovencima. Narodni jezik već je 1854. godine izbačen iz škola i kancelarija. Korupcija cvate. Dalmacija i Istra takođe žive pod režimom Bachova apsolutizma. Stanje je slično i u Sloveniji, gdje nema slobode štampe i gdje su oslonac politike germanizacije činovnički aparat i policija. U Ugarskoj nije bilo ozbiljnih znakova pružanja otpora Bachovu apsolutizmu, osim Kossutha i njegove emigracije koja je bila prilično aktivna i radila na ostvarenju Kossuthova plana o konfederaciji podunavskih naroda (Mađara, Južnih Slovena i Rumuna). Ali poslije poraza kod Solferina (1859), gubitka Lombardije i uslijed finansijskih teškoća bečki dvor se bojao buđenja revolucionarnih raspoloženja, naročito Južnih Slovena u Austro-Ugarskoj monarhiji, te ukida Bachov apsolutizam. Franz Joseph I izdaje (1860) tzv. Oktobarsku diplomu kojom je predviđao ponovno uvođenje ustavnosti, davanje političkih sloboda i uređenje carstva na federalističkoj osnovi.

Godine 1856 - 1859. jesu godine političke reakcije, ali i izraz Marxove i Engelsove publicistike, najvažnijeg sredstva djelovanja, da bi se podigla klasna svijest proletarijata, objasnile suštinske značajke proleterke strategije i taktike. To je vrijeme zrelog naučnog stvaralaštva osnivača naučnog socijalizma, njihovog pažljivog proučavanja ekonomskih, socijalnih i političkih zbivanja na našem kontinentu i u Sjevernoj Americi, posebno poticanja revolucionarnog duha i akcija u međunarodnom radničkom pokretu. U međusobnoj prepisci (257 pisama), kao i u pismima trećim licima (50 pisama), Marx i Engels doticali su se raznih pitanja, o njima iznosili kritičko mišljenje, savetovali se o radovima koje su pripremali. Iako pisma u ovom tomu ne predstavljaju neku sistematsku dopunu njihovih ekonomskih, vojnih i drugih spisa, izvoran su prilog i dokument o njihovom metodi rada, nakanama i fazama istraživanja i pisanja u političkoj ekonomiji, zatim filozofiji, vojnoj teoriji i vojnom djelu uopšte, kao i o pogledima na politička zbivanja u Evropi, Sjedinjenim Državama i Aziji. I dalje, ova pisma iz naročitog ugla osvjetljavaju lični i porodični život Marxa, Engelsove sklonosti i poslovnost, brižno drugarstvo jednog prema drugom, uvažavanje i kritičnost.

Marx i Engels, u to doba, intenzivno su radili. Marx, u Londonu, bio je zaokupljen prvenstveno ekonomskim istraživanjima i pisanjem ekonomskih spisa, saradnjom u novinama i bavio se matematikom; Engels u Mančesteru, namještenik tvrtke svoga oca, studirao je povijest ratova i naoružanja, proučavao fiziku, hemiju, biologiju, uporednu

anatomiju, prirodne nauke i filologiju. U stvari, sva su ih područja zanimala, pratili su ih koliko su mogućnosti dopuštale. Marxu njegova *teorijska savjest*, prema pismu od 31. maja 1858. godine, nije dozvoljavala da propusti ma koju sitnicu; on nije mogao da piše dalje – toliko je u njemu bilo duboko osjećanje učenjačkog poštenja, intelektualne radoznalosti i objektivnosti – dok, na primjer, ne bi pregledao neko netom izašlo relevantno izdanje. Bio je osjetljiv na svoje tekstove i nije dopuštao urednicima da ih mijenjaju; protestirao je jer se s njim ne »može postupati kao s londonskim literarnim bitangama« (1. avgusta 1856). Radio je »kao lud po čitave noći na rezimiranju svojih studija da bi imao gotove bar osnove prije potopa«, tj. izbijanja socijalne revolucije. »Radim silno mnogo, većinom do četiri sata ujutro, nastavlja je potom, nekoliko dana kasnije (18. decembra 1857) u drugom pismu Engelsu. Rad je, naime, dvostruk: 1. izrada osnova političke ekonomije . . . 2. sadašnja kriza. O tome, osim članaka 'Tribune'-i, samo pravim bilješke, što međutim, oduzima znatno vremena.« Marx je istraživao i sistematizovao istraženo, dolazio do *lijepih rezultata*. Tako je čitavo učenje o profitu, kakvo je dotad bilo, oborio. U *metodu* obrade učinilo mu je *veliku uslugu* to što je pukim slučajem – ponovo prelistavao Hegelovu *Logiku*. Zato je, dok je pisao kritiku kapitalističkog poretka i građanske političke ekonomije, mislio kako da učini pristupačnim na dva ili tri štampana tabaka »zdravom ljudskom razumu ono *racionalno* u metodi koji je Hegel otkrio ali u isti mah i mistifikovao«.

Golema radna energija i dijalektički metod, uz ostale Marxove odlike, od avgusta 1857. do jula 1858. godine ispoljile su se u sastavljanju plana i skica ekonomskog djela u šest knjiga, namjeri da u prvoj svesci obradi »kapital uopšte«, zatim pisanju osnova teorije o višku vrijednosti, teorije o novcu i kružnom kretanju kapitala. »Cijela stvar, saopštavao je Engelsu 2. aprila 1858. i tražio njegovo mišljenje, treba da se podijeli u šest knjiga: 1. Kapital, 2. Zemljišna svojina, 3. Najamni rad, 4. Država, 5. Spoljna trgovina, 6. Svjetsko tržište.« Ovaj plan Marx kasnije mijenja. Taj rukopis iz 1857 - 1858. godine – *Osnovi kritike političke ekonomije* – ne izlazi. Pojavljuje se skoro osam decenija poslije njegova nastanka, pedeset i šest godina nakon Marxove smrti, godine 1939. na njemačkom jeziku u Moskvi.¹

U prepisci s Engelsom Marx stalno pretresa ekonomska pitanja, provjerava svoje suštinske, nekad i nebitnije postavke; traži objašnjenja kako se u praksi, u fabrici, obnavlja »mašinerija« s obzirom da prosječno vrijeme za koje se obnavlja mašinerija jeste važan momenat u objaš-

¹ *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie*. Rohentwurf. 1857/1858. (Osnovi kritike političke ekonomije. Prvobitna skica. 1857 - 1858), izd. Institut Marxa-Engelsa-I. enjina (IMEL) pri Centralnom komitetu Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Moskva 1939 - 1941. Naslov djelu dala je Redakcija.

njavanju višegodišnjeg ciklusa kroz koji prolazi industrijsko kretanje otkako se konsolidovala krupna industrija; kako se u fabričkom poslu pravi optičajni kapital dijeli na sirovinu, nadnice, koji se dio prosječno drži kod bankara. Marx misaonom snagom otkriva zakone kretanja kapitalističkog društva, te Engelsu tim povodom kaže: »Teorijski zakoni su ovdje vrlo jednostavni i razumljivi sami po sebi. Ali je dobro imati predstavu o tome kako ta stvar praktično izgleda«. Engels mu je, kao praktičan poznavalac mehanizma u fabrici i društvu, odgovarao s ilustrativnim primjerima o nizu pitanja. I konačno se, kao rezultat petnaestgodišnjih ekonomskih istraživanja, u junu 1859. godine u Berlinu pojavio *Prilog kritici političke ekonomije* (Zur Kritik der politischen Ökonomie) zahvaljujući prvenstveno »Lassalle-ovoj revnosti i daru uvjeravanja« prilikom pronalazaženja izdavača; spis prelomnog značenja u odnosu na dotadanju buržoasku ekonomiju, u kome je prikazan dvojak karakter robe i dvojaka priroda rada; rad čiju je sadržinu Marx dao sažeto kasnije u prvoj glavi prvog izdanja *Kapitala* (1867) pod naslovom *Roba i novac*, potom dotjerao i preradio na drugo izdanje (1873) kao prvi odjeljak *Kapitala* pod istim naslovom. *Prilog kritici političke ekonomije* štampan je sa čuvenim predgovorom, Marxovom sintezom shvaćanja istorije, suštinskim pogledima o buržoaskim odnosima proizvodnje, posljednjim antagonističkim oblikom društvenog procesa proizvodnje, čime se završava prehistorija ljudskog društva. U pismima ne samo Engelsu već i Josephu Weydemeyeru (1. februara 1859), Ferdinandu Lassalle-u (22. februara 1859) i drugima Marx je поблиže govorio o ovom svom djelu, tvrdio da »za stvar (svoj spis – M. J.) može jamčiti«, da je u njemu, između ostalog, »ujedno iz temelja uništen Proudhonov, sada (1859 - M. J.) u Francuskoj fashionable socijalizam koji želi ostaviti na snazi privatnu proizvodnju, a *organizovati* razmjenu privatnih proizvoda, koji hoće *robu* ali neće novac.« Komunizam se mora ponajprije, smatrao je i tada Marx prateći popularnost Proudhonovih knjiga o ekonomiji, osloboditi tog »lažnog brata«. Prijatelju Weydemeyeru je napominjao da taj njegov spis ima polemičku svrhu i da je analiza jednostavnih oblika novca najteži dio političke ekonomije. Izražavajući uvjerenje da će tim svojim djelom »našoj partiji izvojevati naučnu pobjedu«, on je pažljivo pratio na kakav će prijem naići u javnosti, među proletarijatom, u štampi, u naučnim i političkim krugovima. Znao je da bi šutnja bila gora od najstrašnije osude. Stoga se obradovao, i to ponosno i kao dobar znak za stvar proletarijata priopštava Engelsu (13. avgusta 1859), da su njegov »predgovor *Prilogu kritici političke ekonomije* prenijeli svi listovi, sa raznim komentarima, od Nove Engleske do Kalifornije.«

Koncentrisan na ekonomska istraživanja i pisanje ekonomskih radova, Marx je s Engelson smogao vremena da saraduje u *New American Cyclopedia*, koju je pripremao i izdavao napredni američki novinar Dana, zatim u njegovoj »New-York Daily Tribune«, u listu

»Free Press« i, povremeno, u još nekim listovima. Premda su saradnju za enciklopediju prihvatili kao izvor prihoda za Marxa i njegovu porodicu, kao neku vrst nužnog tereta, ona je značajna jer se u njihovim relativno brojnim priložima ispoljilo Engelsovo poznavanje »militaria«, Marxova principijelnost, širina i dubina znanja kao i »metoda kondenzovanja«, koju je Marx načelno zagovarao, umjesto izlaganja naširoko prilikom obrade pojedinih tema. Znatan dio ove prepiske upravo se i odnosi na pisanje članaka za Dana-inu enciklopediju. U pismima Marx i Engels dogovarali su se o izboru odrednica, načinu obrade, literaturi, odnosu izdavača – ne baš uvijek korektnom – prema njima kao piscima; o usavršavanju ratne vještine, ulozi artiljerije, pješadije, ratnim brodovima, utvrđenjima i njihovim osvajanjima, osobinama istorijskih ličnosti koje su prikazivali (Bernadotte-u, Blücheru, Bosquet-u, Bugeaud-u, Napoleonu i dr.); izmjenjivali su članke i u pismima stavljali kritičke opaske, ponekad načelne i oštre, što nije mutilo njihove prijateljske odnose. Obradujući razne odrednice – Marx biografije vojnih i političkih ličnosti i druge teme, Engels većinom vojno-istorijske i vojno-tehničke – nailazili su na potvrdu svog pogleda na svijet i svojih ocjena pojedinih događaja i ličnosti. Vojska, koju nisu posmatrali odvojeno, izvan društva, i njena istorija, kako je pisao Marx Engelsu (25. decembra 1857), pokazivala im je očiglednije nego ma šta drugo »pravilnost naših shvaćanja o povezanosti proizvodnih snaga i društvenih odnosa«. Uopšte, neosporno je tvrdio, vojska je važna za ekonomski razvitak. To gledanje, nadalje, potvrđivala je i Engelsova studija *Vojska* i mnogi članci pisani za enciklopediju koji nisu čisto teoretske prirode već je trebalo, po mišljenju autora, da služe budućoj revolucionarnoj borbi.

Nailazila je ekonomska kriza širokih razmjera pa je godine 1857. i 1858. Marxu i Engelsu izgledalo da »velika borba« nije daleko. »Revolucija se približava kao što pokazuje razvoj *Crédit mobilier* i Bonapartinih finansija uopšte«, pisao je Marx Engelsu 11. jula 1857. u Manchester. Do tog uvjerenja Marx i Engels dolazili su na osnovu analize uzroka i posljedica industrijske krize koja je 1857 - 1858. godine potresala mnoge zemlje – Njemačku, Francusku, Englesku, Italiju, Sjedinjene Države i dr. Oni su pratili krizu u svim njenim vidovima u industrijskom i bankarskom svijetu; Engelsa ona stalno »drži u napetosti«, tiče se i »njegove kože«. U pismima i člancima iznosili su obilježja i razornu moć krize, njeno odražavanje u svim oblastima ekonomskog, političkog i društvenog života; pridavali su joj veliko značenje; u Engleskoj bi ona mogla stvoriti revolucionarnu situaciju; u Francuskoj je Bonaparte »naglo pošao nadalje«, u poljoprivredi je stanje veoma teško, u »toku je veliki preokret«; u Italiji je ekonomska situacija strašna, pored industrijske krize i agrarne nevolje. I tako slično u ostalim zemljama. Kriza je povećala klasne suprotnosti između buržoazije i proletarijata, izaziva nezadovoljstvo masa. Toliko se oštro i duboko manifestira da navodi Marxa da u pismu Engelsu

8. oktobra 1857. zaključiti: »Na Kontinentu je revolucija iminentna i ona će odmah dobiti socijalistički karakter.« Isto je tako, jer je zahvatila sve, u Engelsu, koji je već bio proučio mnoga vojna pitanja, počevši od naoružanja do vođenja rata u planinama, ekonomska kriza izazivala nadu, a on je svoj optimizam izražavao u opširnom pismu Marxu 15. novembra 1857. riječima: »Sada dolazi naše vrijeme, i ono je u izvjesnom smislu došlo, ali ovoga puta dolazi ono potpuno, sad se radi o glavi. Moje vojne studije postaju time odmah praktičnije, smjesta ću se baciti na postojeću organizaciju i elementarnu taktiku pruske, austrijske, bavarske i francuske vojske.« Engels je, međutim, uočavao činjenicu da je raniji dugi prosperitet demoralizatorski djelovao, da (u Engleskoj) nezaposleni još uvijek prose i skitaraju ulicama; Marx da se engleski proletarijat sve više buržoazira. Usprkos tim pojavama, oni su izražavali svoju vjeru u evropski proletarijat; u otporu, nacionalnooslobodilačkoj borbi naroda vidjeli slabljenje kolonijalnog gospodstva metropola i saveznika proletarijata.

Kriza je rila kao stara dobra krtica, pisao je Marx Engelsu 22. februara 1858. i Evropa je, prema Marxu i Engelsu, stajala pred alternativom: revolucija ili rat. Ali deset godina poslije četrdesetosmaških revolucija Evropa nije ponovo doživjela revolucionarne časove. Vladajući su potražili izlaz u ratu — Napoleon III zarativši (1859) s Austrijom, Palmerston u kolonijalnim pohodima u Indiji i oružanoj intervenciji protiv Kine, o čemu su Marx i Engels pisali i na što su se osvrtni u dijelu ove prepiske.

O mogućnosti i cjelishodnosti revolucije Marx i Engels razmišljali su intenzivnije u proljeće 1856. godine. Engels je pisao da će se naći, ako prilike dozvole, na strani rajnskih radnika kad dignu ustanak. Ali je smatrao da je svaki ustanak na svoju ruku, bez inicijative u Parizu, Beču ili Berlinu glupost. Marx je (16. IV 1856) uslovljavao uspjeh revolucije važnom komponentom, saveznikom proletarijata. Polazio je od postavke da će »cijela stvar« u Njemačkoj zavisiti od mogućnosti da se proletrska revolucija u Njemačkoj potpomogne nekom vrstom »drugog izdanja seljačkog rata«. Zavisice, osim toga, o složenosti međunarodnih odnosa u danom momentu i specifičnom položaju u kome se nalaze (susjedne) evropske zemlje, njihovim zavojevačkim pretenzijama i odlučnosti da brane postojeći kapitalistički sistem i izvan svojih granica. Revolucionarna taktika i strategija ne može se graditi s izgledom na uspjeh zapostavljanjem tog momenta. Marx je, u tom pogledu, bio sasvim određen: presudan poraz francuske vojske u italijanskom ratu protiv Austrije odmah na početku, pisao je Engelsu u maju (šestog) 1859, mogao bi protiv Bonaparte izazvati vojnu pobunu u Francuskoj i revoluciju u Parizu. »Šta onda? U ovom momentu posljedica bi bila ta da bi Sveta alijansa oružano pobijedila eventualnu revolucionarnu vladu u Parizu, što sigurno nije naš calcul (plan — M. J.)«. A sada (18. V 1859) revolucija »u Njemačkoj dezorganizacija njenih armija dobro bi došla ne revolucionerima već Rusiji i Boustrapi.«

U ocjenjivanju politike i vodećih evropskih državnika i političara njihova doba Marx i Engels bili su, kao izvrsni poznavaoци njihovih karakternih osobina i političkih postupaka, oštri, pridržavajući se pri tome metoda borbe: »Mi moramo, što ono reče Luther o Bogu, jednog puba tući drugim«. U Njemačkoj, gdje su »na spisku pruskih regenata uvijek samo tri karakterne maske koje se smenjuju kao noć i dan – bogomoljac, podoficir i komedijaš«, kritika im je bila usmjerena protiv pruske liberalne buržoazije, njenih konstitucionalno-monarhističkih iluzija, nesposobnosti da djeluje protiv junkerstva i monarhije; u Francuskoj, gdje je »kapital . . . ostao plašljiv, cicija i oprezan kakav je uvijek bio«, demaskirali su bonapartizam kao oblik diktature kontra-revolucionarne buržoazije, njegovu socijalnu demagogiju i njegovu ulogu šampiona ugnjetenih nacija; u Engleskoj, gdje »sloboda građana počiva na ugnjetavanju kolonija«, žigosali su metode i sredstva kojima su se kolonijalisti služili u englesko-persijskom ratu 1856 - 1857, u drugom opijumskom ratu u Kini 1856 - 1858, u Indiji 1857 - 1859; u isto su vrijeme podržavali borbu naroda u kolonijama i porobljenim zemljama; u carskoj Rusiji, koja je vodila zavojevačku politiku, naglašavali su buđenje naroda iz vjekovne letargije. Engels je, posebno, izvršno analizirao engleske osvajačke pohode u Aziji i rat Napoleona III u Italiji. Njegova brošura *Po i Rajna*, o kojoj je riječ u nekoliko pisama kao i o spomenutim engleskim ratovima, toliko je stručno i s poznavanjem stvari pisana, da je kritični Marx zadovoljno javljao (25. II 1859) Ferdinandu Lassalle-u u Njemačkoj: »Budi uvjeren da će najveći vojni pisci u Pruskoj biti osumnjičeni kao autori«.

Između 1856. i 1859. godine Marx i Engels budno su pratili zbivanja u slovenskim zemljama i pridavali im veliko značenje. Engels se naročito zanimao za literaturu o slovenskim narodima, znao je za Vuka Stefanovića Karadžića i srpske narodne pjesme. Proučavao je istoriju slovenskih naroda, njihovu književnost i jezike. Njegova »štara ljubav, filologija« vjerovatno je jedan od razloga što se bio dao na izučavanje slovenskih jezika, kulture i politike. Čak se nekad »bavio smionom mišlju, pisao je Lassalle-u, da izradi komparativnu gramatiku slovenskih jezika.« Ali sredinom prošlog vijeka, u vrijeme ove prepiske, bila je velika neobaviještenost u svijetu o Slavenima. Radovi P. J. Šafarika, A. Boué-a i još nekih učenjaka unijeli su bili, doduše, nešto više svijetla, no još uvijek nedovoljno da bi se moglo steći istorijski objektivno mišljenje o idejnim i političkim pokretima i težnjama među Slavenima izvan Rusije. Nije stoga ni čudno što su Marx i Engels izvjesna politička i kulturna strujanja na Slavenskom jugu često tumačili kao panslavističku penetraciju carske Rusije ili kao djelo Palmerstonove politike.

Protiv panslavizma Marx i Engels su se borili jer su vjerovali, razloga su za to imali mnogo, da je inspirisan i u službi carske Rusije. Pisma to lijepo potvrđuju i upoznaju istoričara radničkog pokreta da je Engels puna dva mjeseca pisao i slao niz članaka protiv panslavizma

Dana-inom listu «New-York Daily Tribune», u kojima je govorio i o «srpskoj rasi», Crnogorcima, Hrvatima i bosanskim Muslimanima. Ti članci, naime, nisu objavljeni niti su rukopisi sačuvani, kao što je slučaj i s Marxovim člancima o dunavskim kneževinama Moldaviji i Vlaškoj. Marx je panslavizam smatrao političkom idejom ruskog carizma i vjerovao da iza poteza panslavista stoje zavojevački interesi carske Rusije, glavne snage kontrarevolucije i tvrdave evropske reakcije; da rusko gospodstvo, njegov upliv na evropske vlade, prvenstveno englesku, sprečava oslobođenje evropskog proletarijata. Zajedno s Engelsonm stao je na stranu nacionalnooslobodilačke borbe Poljaka iz načelnih ideoloških razloga, koji su se podudarali s političkim motivima, slabljenjem Rusije. Osim toga, Poljska je Marxu bila «spoljni barometar svih revolucija poslije 1789. godine». Zanimljivo je, međutim, da Marx nije poklonio veću pažnju tezi poljskog revolucionera i historičara Ludwika Mieroslawskog o «slobodnoj konfederaciji slovenskih naroda», koju spominje u jednom pismu Engelsu, postavku posve oprečnu panslavizmu i reakcionarnoj politici carske Rusije, naprednu u svakom pogledu jer je pretpostavljala i provođenje socijalne revolucije u Poljskoj. Vjerovatno za to nije bilo dovoljno vremena.

Marxova i Engelsova zapažanja i misli – u ovim pismima – o ljudima, događajima i pojavama 1856 - 1859, bilo da je riječ o Lassalle-u, njegovoj politici i taktici, ocjeni njegovih literarnih djela, o čartističkom pokretu u koji su polagali velike nade, o Irskoj kao «prvoj engleskoj koloniji», o nužnosti i mogućnostima revolucionarne propagande, berzanskim spekulacijama ili manchesterskim trgovcima i vlasnicima predionica, diplomatskim potezima Sazonova, Mazzinijevom manifestu iz 1858. godine, buržoaskoj štampi i njenoj korumpiranosti – pronicljiva su i logično smisljena. Govore o informisanosti autora ne samo o krupnim događajima nego i o neznatnim stvarima i tzv. malim ljudima koji se oko njih vrzmaju, o njihovoj djelatnosti, sitnoburžoaskom i «radničkom traču», radu radničkih pregalaca u udaljenim krajevima. Marxova i Engelsova ironična i ponekad sarkastična nota samo još određenije obilježava neki postupak ili nekog čovjeka. Pri tome nisu pošteđivani ni bliski saradnici, Liebknecht, Freiligrath i drugi.

Ova pisma na najbolje mogući način osvjetljavaju uslove u kojima su nastajali Marxovi i Engelsovi teoretski i publicistički radovi i ko su autori članaka u američkoj enciklopediji (članci u enciklopediji nisu potpisivani). S njima dobiva na punoći veličina njihova stvaralačkog djela jer su najvjernija slika njihova ličnog života. Ona pokazuju Engelsa kao čovjeka renesansnog profila koji u Mančesteru piše, privređuje, ne oskudjeva u novcu, ponekad banči, uživa u jahanju, ide u lov na lisice, što ga «davolski uzbudi na nekoliko dana» («To je najveće tjelesno zadovoljstvo koje znam», pisao je on Marxu 31. XII 1857) i Marxa koji danju istražuje u Britanskom muzeju, a kod kuće

duboko u noć piše, »skucava paru na paru« da preživi, koji »mora da dirindži da bi došao do novca«; kome »ta crna kuga više no ikada« bijeli kosu; koji dio sredstava, jer nije dovoljno ono što Engels šalje, »podmiruje sa zalagaonicom«; koji ratuje sa sudskim ovrhovoditeljima, vodi »petite guerre« s mljekarom, kućevlasnikom, trgovcem prehrambenih artikala; koga stalno »opsjedaju ti gladni vukovi«.

U kritičnim finansijskim situacijama Marx je sumorno razmišljao: »Ako ovakvo stanje potraje, obraćao se on Engelsu (28. I 1858), radije bih da sam sto hvati pod zemljom nego da dalje vegetiram. Uvijek drugima dosadivati – taj drugi bio je uglavnom Engels – i pri tom sâm biti gnjavljen najsitnijim domaćim brigama, zadugo je nepodnošljivo. Ja lično otklanjam tu bijedu od sebe velikom zaposlenošću opštim stvarima«. Pred njim je bila vizija velikog djela za čovječanstvo i da bi je ostvario pomišljao je i na to da učenjak stvaralac treba da bude sâm. »Imam najnespokojniji život koji se može zamisliti«, stoički se jadao Engelsu (22. II 1858) i nastavljao: »nema veće budalaštine za ljude s opštim stremljenjima nego da se ožene i tako sebe izlažu sitnim nevoljama domaćeg i privatnog života«. Tješio se jetko ironično kako ne vjeruje da je iko ikada pisao o novcu u onakvoj oskudici novca u kojoj je on to činio, ali bio i čvrsto uvjeren da mora ići »za svojom svrhom kroz nedaće i teškoće« i da ne smije »dozvoliti građanskom društvu da ga pretvori u money-making machine«. Navikao je bio, kako veli u pismu (28. II 1859) pjesniku četrdesetosmaške revolucije Ferdinandu Freiligrathu, da se na njega »u štampi zbog čitave partije baca blato i da se iz partijskih interesa oštećuju njegovi privatni interesi«. I da »ne računa ni na kakve obzire prema sebi«.

U ovom vremenu bilo je narušeno i Marxovo zdravlje. Često se tužio na bolest jetre, nesanicu i dr. Iz pisama se lijepo vidi koliko je patio i kako je Engels o njemu brinuo. Usprkos svim nevoljama, zdravstvenim, finansijskim i političkim, u porodičnom krugu Marxa nikad nije napuštala vedrina. Bio je nježan otac i suprug, o čemu svjedoči prepiska sa suprugom Jenny i kćerima Jenny i Laurom, a naročito dugo ljubavno pismo supruzi Jenny (21. VI 1856), koje zauzima značajno mjesto u cjelokupnoj prepisci ne samo u ovom tomu. Poslije petnaest godina braka, on neposredno, stilom njemu svojstvenim, izražava svoja osjećanja prema dragoj, odsutnoj ženi. »Gledam te pred sobom, nosim te na rukama i ljubim od glave do pete«, piše on i s humorom dodaje: »Da (moji neprijatelji) to saznaju, načinili bi karikaturu na kojoj bi, na jednoj strani, bili ,izvještaji o proizvodnji i cirkulaciji' a na drugoj tvojoj sluga, na koljenima pred tvojim nogama.«

U drugom dijelu ovog toma štampana su Marxova i Engelsova pisma trećim licima od aprila 1856. do decembra 1859. godine. Najveći dio pisan je Ferdinandu Lassalle-u, zatim Marxovoj ženi, partijskim prijateljima (Josefu Weydemeyeru i dr.), pjesniku i saradniku Ferdinandu Freiligrathu, engleskom novinaru Ironside-u i ljudima s

kojima su bili u poslovnom dodiru. Dublje značenje ima prepiska s Lassalle-om koji je od 1854. godine bio glavni izvor Marxovih informacija o Njemačkoj. Naime, u ovim godinama Marx je s Njemačkom imao veoma malo veza i obavještenja, osim onih iz štampe. U Marxovim pismima Lassalle-u riječ o raznim pitanjima, o stanju u Njemačkoj, dvoboju kao ostatku pređenog stepena kulturnog razvoja, Bonapartinom ratu u Italiji, Lassalleovom radu *Filozofija Heraklita Tamnog iz Efesa* i istorijskoj drami u stihovima *Franz von Sickingen*. Kad je u februaru 1856. godine Marx saznao za tok i ishod procesa grofici Hatzfeldt, koju je branio Lassalle, dopisivanje je nastavljeno jer nije bilo konkretnog povoda za prekid. No Marx je u pismima Engelsu iznosio oštre sudove o Lassalle-u. Slično je činio i Engels.

U *Prilozima*, poslije pisama trećim licima, štampana su pisma Marxove supruge Jenny i kćeri Jenny Engelsu i drugima.

Sva pisma u ovom tomu prevedena su prema rukopisu, s originala, izuzev Marxova pisma uredniku lista »Die Neue Zeit«.

MILE JOKA

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

PISMA

JANUAR 1856 – DECEMBAR 1859

Prvi deo

Prepiska
između Marxa i Engelsa
januar 1856 - decembar 1859

1856

1

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. januara 1856.
28, Dean Street, Soho¹⁾

Dragi Frederic,

Danas ispraznih šestu i poslednju Medizinbotte¹. Opšte uzev, opet sam dobro, samo me još muče veoma veoma perfidni hemoroidi.

Cobdenovog pamfleta²⁾ nisam se dotakao u svome članku, pošto sam mnoge dosadne stupce ispunio isključivo istorijom Danubian provinces² i Švedske³⁾. Biće mi veoma milo ako se Ti primiš Cobdena.

Tvome članku³ ću još nešto dodati čim vidim drugo izdanje »Times«-a. Njegovo jučerašnje announcement as to the »unconditional acceptance«⁴⁾ bilo je čisto berzanski manevar koji mu je doneo mnogo para. »The independence of the principalities under the common protection of the principal powers of Europe«⁵ predložila je Katarina II Turcima već 1772. na Kongresu u Fokšanju⁵⁾. U biblioteci sam pronašao jedan spis od Hermana, izašao 1843.⁶ u Nemačkoj. On je u jednoj od nemačkih biblioteka pronašao rukopis feldmaršala Münnicha o krimskom vojnom pohodu za vreme Ane⁶⁾ i objavio ga s predgovorom. Ako Te interesuje, napraviću Ti izvode odatle.

Biće da si u »Augsburger«-u video da Fallmerayer jako hvali Muralta (spis je nagradila Petrogradska akademija) o istoriji Vizanta od šestog do šesnaestog veka⁷⁾.

Bruna⁷ sam video više puta. Romantika se sve više ispostavlja kao »pretpostavka« kritičke kritike. U ekonomiji se zanosi fiziokratima, koje pogrešno razume, i veruje u specifična čudotvorna dejstva zemljišne svojine. Osim toga visoko ceni ekonomske fan-

---

¹ bocu leka - ² Dunavskih provincija - ³ *Evropski rat* - ⁴ saopštenje o »bezuslovnom prihvatanju« - ⁵ »Nezavisnost kneževina pod zajedničkim protektoratom glavnih evropskih sila« - ⁶ u originalu: 1841 - ⁷ Bruno Bauer

tazije⁸) Adama Müllera, nemačkog romanticusa. U ratnoj nauci njegov summus princeps⁹ je »genijalni« Bülow. Rekao sam mu da sam ovim njegovim najnovijim obaveštenjem dobio jasnu sliku o mučnom radu njegove misli. As to Russia⁹ kaže da bi se staro stanje na Zapadu moralo srušiti: to bi moglo doći samo sa Orijenta, pošto jedino orijentalac ume da stvarno mrzi, naime okcidentalca, a Rusija je jedina kompaktna sila Orijenta, besides¹⁰ jedina zemlja u Evropi u kojoj još postoji »povezanost«. Što se tiče naših iluzija o unutrašnjim klasnim borbama, to, kaže: 1. radnici ne umeju da »mrze«; 2. s mržnjom kakvu bi imali, oni nikad ništa ne bi postigli; 3. da se »svetina« (koja se ne interesuje za sinoptike⁹) može obuzdati i voditi samo silom i lukavstvom; 4. sa srebrnim grošem dodatka može se svaki od njih učutkati. Uostalom ko ne spada u »potomke osvajača« ne može uopšte igrati nikakvu svetskoistorijsku ulogu — izuzev na teorijskom polju. No, tu je za poslednjih šesnaest godina svakako nešto učinjeno jedino u Nemačkoj, i to samo od strane Bruna. On je stigao dotle da je »naučna« teologija prestala da postoji u Nemačkoj, jedinom mestu gde je postojala, i da »Tholuck više ne piše«. Violà un résultat immense.¹¹ Inače zabavan stari gospodin. Name-rava da godinu dana ostane u Engleskoj. Mislim da računa na to da »naučnu teologiju« koja je prestala u Nemačkoj, *uvede u Englesku*. Za Humboldta kaže da je kompletan magarac zato što je slavu u inostranstvu, koja njemu pripada, »fraudulös«¹² prisvojio za sebe.

Radi Tvojih ušiju moraš pisati starom Harveju. On leči Linu¹³ iz daljine i nije od nje uzeo čak ni santima, jer je čuo da je samo governess in spe¹⁴. Prilažem prvi izveštaj od Line koji mi moraš vratiti.

Šaljem Ti jednu Urquhartovu stvarčicu¹⁰) koju su mi poslali pre izlaska lista. »Otkrića« o history of chartism indeed¹⁵ su veoma naivna pošto se Urquhart pokazuje kao engleski policijski agent sa iluzijom da je igrao ulogu Cicerona protiv Katiline. Iz »Berliner National-Zeitung«-a vidim da je Bucher, pruski ministar in spe, usvojio čak Urquhartovu »filozofiju« i da ponavlja za njim reč po reč. To je très fort¹⁶ za jednog Germana¹⁷.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁸ najviši uzor — ⁹ U pogledu Rusije — ¹⁰ osim toga — ¹¹ Kakav golem rezultat! — ¹² prevarantski — ¹³ Lina Schöler — ¹⁴ buduća guvernanta — ¹⁵ istoriji čartizma zaista — ¹⁶ vrlo mnogo — ¹⁷ Nemca

2

Engels Marxu

u London^[11]

Manchester, 7. februara 1856.

Dragi Marx,

Ti se, verovatno, ljutiš na mene što Ti tako dugo nisam pisao. Ali dok ne budem gotov sa nizom kancelarijskih poslova koji će me okupirati još nekih četrnaest dana, neću biti u stanju da bilo o čemu drugom mislim. Uz to me moj stari strahovito gnjavi sa kupovanjem prede itd. za njega a ja mu svake nedelje moram bar dva puta privatno podnositi izveštaj.

Prilažem Panslavizam br. 2, gde se nedostatak sadržine bar donekle nadoknađuje dužinom fraze. Sa brojem 3 doći ću najzad in medias res^[12].

Odsada moraš redovno čitati pariskog dopisnika »Gardian«-a; u Parizu se dešavaju čudne stvari. Dopisnik »Examiner«-a i »Times«-a ima od pre nekoliko dana više i boljih pojedinosti; hteo sam da Ti poslednje brojeve kupim, ali su razgrabljeni. Možda ću ih moći nabaviti od Belfielda.

Bonaparte is very fast on the decline.² Da Drouyn de Lhuys nije na zvaničnoj senatskoj listi za ovu godinu, to si verovatno video, ali teško da znaš da je on nedavno jednom orleanistu (ako se ne varam Rémusat-u) povodom jednog sjajnog opozicionog akta ostavio svoju posetnicu sa debelom crtom preko naslova: vice-président du Sénat³. Kada je nedavno protiv studenata, koji su gospodina Nisarda pratili do kuće, bila pozvana pešadija, trupe su na uzvik: Vive la ligne!⁴ uzele puške k nozi i morale su biti brže-bolje udaljene da fraternisation⁵ ne bi postao fait accompli⁶. Nedavna zavera na jugozapadu, zbog koje je (prema bonapartističkim podacima), uhapšeno 5000 lica, bila je jako razgranata u vojsci: podoficirska škola u La Flèche je sasvim rasturena, skoro svi učenici su bili u zaveri i morali su biti vraćeni u svoje pukove; in fact⁷, trebalo je mnogo truda da se pronađu sigurni pukovi kuda bi se mogli gurnuti. Kada je Bonaparta tu skoro bio sa suprugom⁸ u Odéonu, studenti, koji su ispunili parter, pevali su celo veče »Sire de Franc Boissy«, naročito naglašavajući neka

¹ u srž stvari — ² je pošao naglo nizbrdo — ³ potpredsednik Senata — ⁴ Živela pešadija! — ⁵ bratimljenje — ⁶ svršen čin — ⁷ u stvari — ⁸ Eugénie

fatalna mesta. Radnici u Parizu pevaju pesmicu koja ima refren:

Voilà qu'il part, voilà qu'il part
Le petit marchand de moutarde,
Voilà qu'il part pour son pays,
Avec tous ses outils.⁹

Da bi svak znao ko je mali trgovac senfom, policija je zabranila pesmu.

To drsko nastupanje opozicionih i direktno antibonapartističkih prohteva i odgovarajuća slabost gospodina Bonaparte dokazuje da je u toku veliki preokret. Sa merama iz vremena coup d'état¹⁰⁽¹³⁾ – ne ide više, a nemaju više ni hrabrosti da ih primene. Verovatno si zapazio da je i »Times« dva dana uzastopce prvo rekao za Bonapartu lično da je nužno zlo za Francusku – because not one single man was to be found in which the nation could place its confidence and esteem¹¹ – a zatim je čitav njegov generalštab ministara itd. okarakterisao kao varalice i mangupce. U današnjem »Guardian«-u izašla je opet jedna lepa istorija o luptežu Fiorentinu, bonapartističkom dvorskom feljtonisti i vitezu legije časti. Gospodin L'Espinasse je takođe pobegao iz Pariza, umešan je u skandale koje ću, nadam se, pobliže saznati tek kroz dan-dva. I sa de Mornyem se nešto zbiva; on se više ili manje pokarabasio sa svojim gospodinom bratom¹² i intrigira opet na svoju ruku.

Taj Bonaparta kome je ranije sve polazilo za rukom, čak i najgluplji, najkukavičkiji i najpodliji potez, videće da će mu od sada sve ići naopako. On to već sada primećuje na istoriji s ratom i mirom¹⁴. Svi su svaljivali krivicu za rat na njega; niko mu ne zahvaljuje što je nastao mir. Uostalom, stvar s mirom još zadugo neće biti gotova. Preliminarije dodate preliminarijama¹⁵ ne sadrže au fond¹³ ništa izuzev klauzule o Besarabiji, a i ovu kompenzuje potpuno ignorisanje Karsa.¹⁶ Sve drugo ne sadrži ništa do prividnih koncesija. Uostalom, Bonap[arti] nije više stalo do toga pod kojim će uslovima sklopiti mir; za nj je sada u pitanju hleb svagdanji kao nekada za starog Dolleschalla, i ja sam uveren da Rusi to bolje znaju nego on sam. Nikada Francuzi prema svojoj gloire¹⁴ nisu bili tako potpuno indiferentni kao ovoga puta; vidi se da su se posle 1848. bavili drukčijim stvarima nego što je stara gloire ili parlamentarne smicalice.

⁹ Eno ga gde odlazi, eno ga gde odlazi / Mali trgovac senfom / Eno ga gde odlazi u svoj kraj / Sa svim svojim stvarima – ¹⁰ državnog udara – ¹¹ zato što se nije mogao naći ni jedan jedini čovek kome bi nacija mogla pokloniti svoje poverenje i poštovanje – ¹² Napoleon III – ¹³ u osnovi – ¹⁴ slavi

Dakle, zakona o strancima¹⁷⁾ srećno smo se oslobodili – au train que les choses vont en France¹⁵, za prohteve Palmerstona i kompanije neće uskoro više niko mariti. Ovog leta će se bonapartistička kula od karata srušiti na isti način kao i luj-filipistička u godini skandala, 1847, i zavisi samo od slučaja kada će udariti vetar koji će potpuno srušiti zidove. Ja sad živim sasvim trezveno, ali toga dana ću se svakako poslednji put u Mančesteru napiti.

Piši mi uskoro opet nešto o starom Brunu¹⁶; njegov novi romantični obrt je jako zabavan. Mnogo pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

---

¹⁵ kako se stvari u Francuskoj razvijaju – ¹⁶ Bruno Bauer

3

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. februara 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Mene još uvek plus ou moins¹ muče hemoroidi i odgovarajuće dullness² raspoloženje. Uz to mi je još Pieper odsvirao nešto iz muzike budućnosti¹⁸⁾. C'est affreux³ i uliva čoveku strah od »budućnosti« i od sve njene poezije-muzike.

U Muzeju sam učinio nekoliko istorijskih otkrića o prvim decenijama osamnaestog i kraju sedamnaestog veka, koja se odnose na borbu između Petra I i Karla XVI i na odlučujuću ulogu koju je Engleska igrala u ovoj drami. Spoljna politika torijevaca i vigovaca razlikovala se tada vrlo prosto po tome što su se prvi prodavali Francuskoj a drugi Rusiji. Prodavanje se razumelo samo po sebi i to su savremeni pisci tretirali i o tome govorili kao o nečem što se »po sebi razume«. William III je od samog početka s misgivings⁴ gledao na Sa Majesté Czarienne⁵, kao što dokazuje njegov defanzivni i ofanzivni ugovor sa Karlom XII. Negovi ministri rade protiv njene tendencije. Posle George-a I vigovcima je bilo lako, pošto su electors⁶ Hanovera vodili svoju glupavu porodičnu politiku te Verden i Bremen smatrali žarištem evropskih interesa. Možda je manje interesantno da je Engleska uglavnom pomogla Rusiji da postane baltic power⁷ nego to da je već u početku osamnaestog veka ova politika nagoveštena i sa čudnovatom preciznošću predskazano buduće rastenje Muskovite empire⁸. I pored besprimerne popustljivosti i direktne pomoći na koju je Petar nailazio kod zvaničnih Britanaca, on je istovremeno šurovao sa pretendentom⁹. Njegov lični lekar (Erskine), srodnik grofa de Mara bio je pri tom posrednik. Glavni izvori za čitavu tu misterioznu istoriju jesu:

a. *»Truth is Truth, as it is timed, or Our Ministry's present Measures against the Muscovite vindicated by Plain and Obvious reasons, tending to prove that it is no less the interest of Our British trade, than that of Our State that the Czar be not suffered*

---

¹ više ili manje — ² tupo — ³ To je strašno — ⁴ podozrenjem — ⁵ Njegovo carsko veličanstvo — ⁶ izborni kneževi — ⁷ baltička sila — ⁸ moskovske imperije — ⁹ James Edward (James III)

to retain a Fleet – if needs must that he should [have] a Sea Port in the Baltick» etc.¹⁰ London 1719.

Pisac¹¹ je od 1710. do 1715. bio poslanik u Petrogradu i kako on kaže »dismissed the service because the Czar desired it; for that he had learnt, that I had given Our Court such Light into his affairs as is contain'd in this Paper»¹² etc.

b. »*Mémoire présenté à Sa Maj. Britannique par M. Wesselowsky, Ministre de Sa Maj. Czar.*»¹³ London 1717.

Odbrambeni spis Rusa zbog njihovog šurovanja s pretendentom, naročito je značajan jer je već sasvim u stilu (mada još nema one glatkoće) *Pozzo di Borgo*-a i kompanije⁽¹⁹⁾ i tako je dokaz da u ruskoj diplomatiji od Petra I nema nikakvog kvalitativnog napretka.

c. »*The defensive treaty concluded in the year 1700 between His late M. King William of Glorious Memory and His Present Swed [ish] Maj. King Charles XII*», etc. to which some queries are appended¹⁴. (1716)

d. »*The Northern Crisis, or Impartial Reflections on the Policies of the Czar . . .* Parvo motu primo mox se attollit in auras»¹⁵. London 1716.

Jedan od najboljih pamfleta ikada napisanih s nebitnim modifications¹⁶ mogao je izaći 1853. Sadrži kao i a. i c. dokaze engleskog neverstva. U *post skriptumu* anonimni autor kaže:

»I flatter myself, that this little History is of that curious Nature, and on Matters hitherto so unobserved, that I consider it with Pride, as a valuable New-Year's Gift to the present world; and that posterity will accept it, as the like, for many years after, and read it over on the Anniversary, and call it their *Warning Piece*. I must have my Exegi Monumentum as well as others.»¹⁷

¹⁰ »Istina je istina ako odgovara vremenu; sadašnje mere našeg ministarstva protiv moskovita opravdane su jasnim i očiglednim razlozima da se – ne samo u interesu naše britanske trgovine nego i u interesu naše države – caru ne može dozvoliti da drži flotu – ako je već moralo biti da ima luku na Baltičkom moru, itd.» – ¹¹ George Mackenzie – ¹² »razrešen dužnosti jer je car to želeo; on je doznao da sam ja naš dvor o njegovim poslovima tako obavestavao kako je u ovom spisu opisano itd.» – ¹³ Memoar koji je Nj. britanskom Veličanstvu predao M. Wesselowsky, ministar Nj. carskog veličanstva. – ¹⁴ Defanzivni ugovor zaključen 1700. godine između Nj. pokojnog Veličanstva kralja Williama slavne uspomene i Nj. sadašnjeg švedskog Veličanstva kralja Charles-a XII itd., kome su dodata neka pitanja. – ¹⁵ »Severna kriza, ili nepristrasna razmišljanja o politici cara. Sa prvim malim udarom on se podigao u vazduh.» – ¹⁶ izmenama – ¹⁷ »Laskam sebi da je ova mala istorija one retke vrste i da raspravlja o dosada neprimećenim stvarima, te je sa ponosom smatram kao dragocen novogodišnji poklon sadašnjosti; i da će je potomstvo još mnogo godina takvom smatrati i da će je uvek ponovo čitati i nazivati je svojom opomenom. Hoću da kao i drugi s pravom kažem: ja sam sebi podigao spomenik.»

e. *«An Inquiry into the Reasons of the Conduct of Great Britain with Relation to the present State of Affairs in Europe»*¹⁸. London 1727.

Ovaj je dokument interesantan samo zbog toga što se iz njega može videti da je španski diplomatski chevalier d'industrie¹⁹ i kasnije ministar Ripperda »had a very particular intimacy with the Russian minister» etc.²⁰. Isto tako i drugi arhi-švindler u tadašnjem diplomatskom svetu, baron Görtz.

f. *«Tagebuch Peters des Großen vom Jahre 1698 bis zum Schlusse des Neustädter Friedens, aus dem russischen Original übersetzt, so nach denen im Archive befindlichen und von Seiner Kaiserlichen Majestät eigenhändigen ergänzenden Handschriften gedruckt worden»*.²¹ S predgovorom ruskog izdavača kneza Mihaila Ščerbatova Щербатовъ (Petrograd, 2. avgusta 1770). Nemačko izdanje – Berlin i Leipzig 1773.

Mada je Katarina II ovaj dnevnik, naravno, pre štampanja podvrgla cenzuri, ipak se u njemu nalaze svakovrsne potvrde činjenica koje su navedene u gornjim pamfletima.

g. *«Copies and Extracts of several letters written by the King of Sweden and his Ministers relating to the Negotiations of Baron Görtz etc., published at Copenhagen by order of the King of Denmark»*.²² London 1717.

h. *«Letters which passed between Count Gyllenborg, the Baron Görtz, Sparre etc.»*, published by authority.²³ London 1717.

g. i h. su, naravno, svima istoričarima dobro poznati, ali im nedostaje ključ za njihovo razumevanje. Obe se publikacije vrte naročito oko plana koji je bio skrojio Charles XII da bi se svetio Engleskoj: da se sa jednom švedskom armijom iskrca na englesku obalu i proglasi pretendenta.

Pored ovih pamfleta ima još i drugih spisa koji se uzgred odnose na švedsko-englesko-rusku istoriju, ili engleskih pamfleta koji su očigledno inspirisani od strane švedskog poslanika Gyllenborga, na primer, *«Remarks on Mr. Jackson's Memorial»*²⁴ etc.

Kakvim su se sredstvima služili vigovci možeš videti iz toga što su raširili *«that the King of Sweden was a Roman Catholic*

¹⁸ Ispitivanje o razlozima držanja Velike Britanije u odnosu na sadašnje stanje stvari u Evropi. – ¹⁹ pustolov – ²⁰ »bio naročito intiman s ruskim ministrom itd.« –

²¹ *«Dnevnik Petra Velikog od 1698. do kraja Nojštatskog mira, preveden s ruskog originala, štampan po rukopisima iz arhiva, dopunjenih svojeručno od Nj. carskog Veličanstva»* – ²² Prepisi i izvodi iz raznih pisama kralja od Švedske i njegovih ministara o pregovorima barona Görtza itd., objavljeni u Kopenhagenu po naredbi

«kralja Danske» – ²³ *«Pisma između grofa Gyllenborga, barona Görtza, Sparre-a itd.»* objavljena sa zvaničnom dozvolom. – ²⁴ *«Primedbe na spomenicu gospodina Jacksona itd.»*

and that the Czar was a good Protestant²⁵. Svakome mora pasti u oči da su Englezi u ono vreme digli smešnu galamu zbog Compagnie des Indes²⁶ koju je Austrija osnovala u Ostendeu, dok su Petru formalno stavili na raspolaganje svoju flotu i pomogli mu da osnuje svoja pristaništa na Baltičkom moru. Uz to iz *žalbi engleskih Baltic merchants*²⁷ iz onoga vremena proizlazi da se gospodin Petar s njima nije ni u kom slučaju blago ophodio. Engleska je takode bila prva velika evropska sila koja je priznala njegovu *carsku titulu* itd. Gore navedeni pamfleti pokazuju, pre svega, da se nipošto nije postupilo iz iluzije ili ignorancije.

Sledeće anegdote iz *Memoara sestre Friedricha Velikog o Petru* zabavljaju Te. Petar i carica posetili su je u Potsdamu.

»La Czarine débuta par baiser la main à la reine qu'il voulut embrasser, mais elle le repoussa. Elle lui présenta ensuite le duc et la duchesse de Meklenbourg qui les avaient accompagnés et 400 soi-disant dames qui étaient à sa suite. C'était pour la plupart, des servantes allemandes, qui faisaient les fonctions de dames, de femmes de chambre, de cuisinières et de blanchisseuses. Presque toutes ces créatures portaient chacune sur les bras un enfant richement vêtu; et lorsqu'on leur demandait, si c'étaient les leurs, elles répondaient en faisant des salamalecs à la Rus-sienne: *Le Czar m'a fait l'honneur de me faire cet enfant*. La reine ne voulut pas saluer ces créatures« etc.²⁸

U jednoj sobi u Potsdamu stajao je jedan Prijap »dans une posture très indécente. Le Czar admira cette statue beaucoup et ordonna à la Czarine de la baiser. Elle voulut s'en défendre, il se fâcha et lui dit en allemand corrompu: *Kop ab* . . . La Czarine eut si peur qu'elle fit tout ce qu'il voulut. Il demanda sans façon cette statue et plusieurs autres au roi qui ne put les lui refuser« etc.²⁹

Hteo bih da negde plasiram zanimljivosti koje sam pronašao u biblioteci. Za novine su odveć retrospektivne. Obratiću se stoga

²⁵ »da je švedski kralj rimokatolik a car dobar protestant« — ²⁶ Indijske kompanije — ²⁷ baltičkih trgovaca — ²⁸ Carica je počela time što je kraljici htela da poljubi ruku, a on (car) je hteo da je zagrlji, ali ga je ona odgurnula. Ona im je zatim predstavila vojvodu i vojvotkinju od Mecklenburga koji su je pratili, kao i 400 takozvanih dama koje su bile u njenoj pratnji. To su bile većinom nemačke služavke koje su vršile dužnost dvorskih dama, sobarica, kuvarica i pralja. Skoro svaka od ovih kreatura je nosila bogato odeveno dete na ruci; i na pitanje da li su to njihova deca, odgovorile su dubokim ruskim poklonom: *car je blagoizvoleo da mi napravi ovo dete*. Kraljica nije htela da se pozdravi s tim kreaturama« itd. — ²⁹ »u vrlo nepristojnom stavu. Car se mnogo divio ovoj statui i naredi carici da je poljubi. Ona se branila, on se naljuti i reče lošim nemačkim jezikom: *Dole glavu* . . . Carica se tako uplašila da je učinila što je on hteo. On je bez daljeg zatražio od kralja ovu i više drugih statua i kralj mu ih nije mogao odbiti« itd.

»Putnamu«. Ali mi Ti moraš prethodno pisati za kada mogu biti gotovi »improvements in modern warfare«³⁰, pošto će P[utnam] naravno najpre zahtevati poručenu robu, pre nego što će se upustiti u nove ponude.

Francuske stvari su me mnogo interesovale, i molim Te da mi pošalješ »Examiner«, kad god u njemu bude nešto slično. »Guardian« je ovde kod Wylde-a. Pisati za novine je sada vrlo dosadno, pošto se u samoj Engleskoj ništa ne događa a preokret u ekonomskim prilikama je još vrlo nejasan. Ono što je za ove presudno u ovom trenutku to su berzanske špekulacije, za šta opet nedostaje potreban materijal.

Bruna³¹ sam odonda video jednom ili dva puta. On očito ima neki plan pošto je sans sous³² došao svome cher frère³³. On je tipični matori momak, samo se brine o svojoj konzervaciji i prezervaciji i nije bez nekih potajnih misgivings³⁴ za svoj odnos prema sadašnjosti. Postepeno počinje da otkriva da je London značajno mesto, da tu postoje »suprotnosti između bogatih i siromašnih« i slična druga »otkrića«. Njegovo izigravanje otmenosti i odvojenosti od sveta na jednoj strani i njegova detinjasta radoznalost i seljačko iznenađivanje pred everything and anything³⁵, s druge strane, ne čine ni u kom slučaju neki prijatan kontrast. On sada buba uglavnom engleski. Kad se opet budem video s njim, javiću Ti o tome.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

³⁰ »usavršavanje u modernom ratovanju« – ³¹ Bruno Bauer – ³² bez groša – ³³ dragom bratu – ³⁴ strahovanja – ³⁵ svim i svačim

4

Marx Engelsu
u Mančester

13. februara 1856.

28, Dean Street, Soho, London

Dear Fred,

Kako mi Imandt piše, Heise ide u susret postepenom gašenju usled premnogog »ulja« koje je dugo vremena sipao na svoju džigericu. Sam Im[andt] prilično gunda na Škote kod kojih nije moguće dobiti više od dvanaest časova da bi ih naučio nemačkom, ma kakve se šikane primenile. Iz tvrdičluka su ti subjekti odani »poimanju«.

Ali veliki događaj, događaj zbog koga ovu drugu poslanicu šaljem odmah posle prve, jeste *dogadaj Seiler*. Ti znaš kakve je izgleda za budućnost ovaj Sebastian Nothanker imao za vreme Tvoga boravka ovde. Stari greengrocer¹ pokazao se rather² neumoljiv, a sam Seiler sa srećnim instinktom koji ga karakteriše, uskoro je iznašao da je uopšte budalašto što je 200 funti sterlinga potrošio za otplaćivanje prošlosti, umesto za podmazivanje vesala budućnosti. Donosi dakle herojsku odluku da tustu javi neka ne plaća *ni jednom verovniku*, nego da mirno gleda ako ga budu zatvorili. On hoće onda da prode kroz court of insolvency³, i tako očišćen, pomoću starog otpočne novi život. Stari je našao da je to vrlo praktično. Seilera je pri tom golicao izgled na to da upozna društvo crapuleuse⁴ u Queen's Benchu²⁰¹, da hranu kojom ga žena i tašta budu obilatno snabdevale deli s drugima i uzgred završi svoje besmrtno delo o Aleksandru II — koje se sastoji od izvoda iz »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[ei]tung«-a, koje je on premazao dvosmislenim sirupom. Pošlo se dakle na posao, at once⁵. Počelo je zlatno doba farniente⁶ i takozvanih »poslovnih odlazaka« u grad. Čudnovata neprilika sastojala se sad u tome što uprkos warrants⁷ koja su izdata protiv njega, i uprkos ostentatious exhibition⁸ njegove uvažene ličnosti na londonskim ulicama, ni jedan jedini poverilac nije ništa preduzimao da se domogne Sebastiania. Stari greengrocer, čije poverenje u »ličnost« njegovog zeta usled te njegove nepovredivosti ni u kom slučaju nije poraslo, rekao mu

¹ piljar — ² prilično — ³ konkursni sud — ⁴ propalica — ⁵ odmah — ⁶ nerada —⁷ naredjenjima o hapšenju — ⁸ upadljivom pokazivanju

je da je sad vreme da se čisti iz kuće i sa svojom ženom povuče u jedan udaljeni cottage⁹. Za vreme čina ispražnjavanja stana konfiskovan je još deo nameštaja od budnih poverilaca, između ostalog sedam pari čizama koje su pripadale Sebastianu. Sebastian se sam pobrinuo da i »cottage« ne ostane tajna, pošto ni u kom slučaju nije bio njegov plan da sa suprugom Kartoffel¹⁰ vodi povučeni miran život. Jednom rečju, on je sa gospodom Kartoffel, taštom i Greengrocerom spletkario toliko da su odlučili da ga pošalju u »novi svet« — of course¹¹ u Njujork — a za njim bi došla njegova žena, čim bi on osvojio neku »poziciju«. Pitanje zavisi sada — ove nedelje treba da otputuje — od iznosa funti sterlinga koje treba da uzme sa sobom kao putni trošak. On traži 60 f. st. Greengrocer smatra da je polovina od toga dovoljna. Sebastianov plan je da iz Amerike od drage supruge izvlači jednu za drugom novčanice od po pet funti, da neguje svoj trbuh, da edira¹² svoga »Kasparsa Hauser«-a i Aleksandra II i kao beli udovac nikad ne izgubi slatki bes zbog rastanka od svoje Kartoffel. Bilo bi zanimljivo kad bi ga najzad ipak još neko od poverilaca uhvatio. U svakom slučaju on je postigao to da i Englesku napusti kao »finansijski« begunac, samo u dostojnijim circumstances¹³ nego Nemačku, Belgiju i Švajcarsku. Njegov plan je bio da mu Pieper bude pratilac. Pieper je samo naizgled pristao na taj plan da bi se dokopao jednog dela od sedam pari čizama, u čemu su ga broker¹⁴, međutim, preduhitрили.

Pre nekoliko večeri bio je ovde Pieper kod nas i poučavao decu kad je dole na vratima zakucao postman¹⁵. Pismo za Piepera, ženski rukopis. Poziv na randevu. Pošto nije poznavao rukopis a ni potpis, on se uljuljkivao u velikim iščekivanjima i dao pismo mojoj ženi da pročita. Ona je u potpisu odmah poznala staru irsku debelu murdarušu, našu bivšu dojkinju, koja ne ume da piše pa je stoga dala da joj neko drugi napiše pismo. Možeš zamisliti taj smeh na račun Fridolina¹⁶. Međutim, on je ipak otišao na sastanak sa tom »cow«¹⁷. To su, dakle, njegove »adventures«¹⁸. O, ti kralju Visvamitra, kakav li si vò!⁽²¹⁾

Ne zaboravi panslavizam.⁽¹²⁾

Salut.

Tvoj
K. M.

⁹ kućicu van grada — ¹⁰ krompir — ¹¹ naravno — ¹² izda — ¹³ okolnostima — ¹⁴ sudski izvršitelj — ¹⁵ poštar — ¹⁶ Wilhelma Piepera — ¹⁷ »kravom« — ¹⁸ »aventure«

5

Marx Engelsu
u Mančester[London] 29. febr. 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Cele ove nedelje bio mi je u poseti G. Levy iz Diseldorfa, koga su ondašnji radnici poslali ovamo kao izaslanika. On je tek juče otputovao i oduzeo mi je sve moje slobodno vreme, te i pored najbolje volje nisam dospeo da Ti pišem. Niže ću Te izvestiti o delimično važnim saopštenjima koja je on preneo.

Od tri knjige koje si tražio nemaju Norgate i Williams nijednu ready¹. Poručio sam *Siegeslied Igors*^[22], ali sam prethodno hteo da Te izvestim o drugim dvema.

• *Slavin* od Dobrowskoga*, izdanje *Hanke*, ne odgovara ni u kom pogledu iščekivanjima koje izaziva njen naslov. Knjiga se deli na dva dela, ako ne po rasporedu a ono po sadržini, naime: 1. Mali eseji o slovenskoj lingvistici, koji posle novijih istraživanja mogu u najbolju ruku predstavljati još antikvarni interes (na primer ogledi iz lužičkosrpskog Novog zaveta, slovenske deklinacije, o slovenačkom prevodu Starog zaveta itd.).

2. Pokušaj lišen *svake* polemičke žaoke da se restituše in integrum² karakter slovenskih naroda. To se čini pomoću izvoda iz različitih dela, većinom iz *nemačkih* spisa. Evo kataloga tih članaka koji sačinjavaju corpus³ knjige^[23]:

Slovenski narodi. (Iz Herderovih *Ideen* etc.)

Običaji Hrvata. (Iz Engelove *Geschichte von Dalmatien, Croa-tien und Slavonien*⁴, Halle, 1798.)

Život i običaji Ilira, Morlaka itd. (Iz istog izvora.)

Karakter Ilira. (Iz *Taubeovog Beschreibung des Königreichs Slavonien*⁵, Leipzig, 1777.)

Nošnja Ilira. (Iz *Hacquetovih Beobachtungen auf einer Reise nach Semlin*⁶.)

Prokopov opis Slovena i Anta. (Iz *Stritterove Geschichte der Slawen nach den Byzantinern*⁷. U *Schlözerovoj: Allgemeine Nordische Geschichte*⁸.)

---

¹ u zalihi — ² u celosti — ³ jezgro — ⁴ *Istorija Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* — ⁵ *Opis Kraljevine Slavonije* — ⁶ *Zapažanja na putovanju u Zemun* — ⁷ *Istorija Slovena prema Vizantinacima* — ⁸ *Opšta nordijska istorija*

Izvodi iz: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Slawen*⁹, od gospodina profesora V. Hacqueta.

Narodne osobnosti Rusa. (Iz: *Observations sur les moeurs et les usages russes*¹⁰ od Dupré de St.-Maure, Paris, 1829, 3 vol.)

Karakter i kultura Slovena uopšte. (Iz *Safarikove Geschichte der slawischen Sprache*¹¹ etc., Ofen 1826.)

To je otprilike sve. Dodat je na češkom jeziku: »*Der böhmische Cato*«¹², »iz nekog starog rukopisa koji je počivši Voigt opisao u Act[a] Lit[eraria].«

Dobrowsky piše u sirovo dobrodušnom i naivnom stilu, krajnje je srdačan prema svojim »počivšim« ili još živim nemačkim kolegama. Jedino što mi je izgledalo interesantno u *Slavin*¹³ jeste nekoliko mesta gde direktno priznaje da su oci slovenske istoriografije i lingvistike bili Nemci.

U pogledu lingvistike on navodi između ostalih *Schlözerov Vorschlag zu einer allgemeinen vergleichenden slawischen Sprachlehre und Wörterbuch*¹⁴[24]. Zatim »*Schlözer: Vorschlag, das Russische vollkommen richtig und genau mit lateinischer Schrift auszudrücken*«¹⁵. Uopšte, »gospodin dvorski savetnik Schlözer se pojavljuje kao patrijarh a drugi priznaju da su njegovi učenici. »*Schlözerov Nestor*. Ein unentbehrliches Werk für jeden, der sich mit der kritischen Behandlungsart der slawischen Geschichte überhaupt und der russischen Annalen insbesondere bekannt machen will.«¹⁶ O *Voigtovoj Geschichte Preußens*¹⁷ on kaže: »Ona je bila *prova* koja je Čehe upozнала sa spomenicima Antike.«^[25]

Inače se navode:

»*Johann Leonhard Frisch: Programmen von der slawischen Literatur*«¹⁸, 1727 - 1736, »koji je osvetlio istoriju više slovenskih narečja«.

»*Slawischer Bücherdruck in Württemberg im 16 Jahrhundert. Ein literarischer Bericht*«¹⁹ od Chr. Fried. Schnurrera, profesora u Tübingenu 1799 - »vrlo dragocena knjiga koja sadrži najlepše i najvažnije priloge za istoriju slovenačke i hrvatske književnosti«.

Još su navedeni: *Schlözer, Allgem[eine] Nord[ische] Geschichte*²⁰; *Joh. Christoph de Jordan, De originibus Slawicis opus*²¹ etc., Wien, 1745, fol. 2 P. P.; *Gelasius Dobner, ad Hajek, Annales*

⁹ *Slike i opisi jugozapadnih i istočnih Slovena* - ¹⁰ *Posmatranja života i običaja Rusa* - ¹¹ *Istorija slovenskih jezika*. - ¹² *Češki Katon* - ¹³ *Slovenka* - ¹⁴ »Predlog za opštu uporednu slovensku lingvistiku i rečnik« - ¹⁵ »Predlog da se ruski potpuno pravilno i tačno izrazi latinskom azbukom« - ¹⁶ »Neophodno delo za svakoga ko hoće da se upozna s kritičkim načinom obrađivanja slovenske istorije uopšte i ruskih anala posebno« - ¹⁷ *Istoriji Pruske* - ¹⁸ *Programi slovenske književnosti* - ¹⁹ *Štampanje slovenskih knjiga u Württembergu u 16. veku. Literarni izveštaj* - ²⁰ *Opšta nordijska istorija* - ²¹ *O poreklu Slovena*

*Bohemorum*²². Prag, 1761. i 1763. (Schlözer kaže o tome: primus delirare desiit²³.) *Stritter, Memoriae popul[orum] ad Danubium e Script. Byzant[inis]*²⁴. Petersburg, 1774. *Gercken, Versuch in der ältesten Geschichte der Slaven*²⁵. Leipzig, 1771. *Gattererov Einleitung in die synchro[istische] Universalhistorie*.²⁶ Göttingen, 1771, i *Gebhardi, Allgem[eine] Welthistorie*,²⁷ 1789.

Od svih ovih dela dati su samo naslovi, sa izuzetkom gorenavedenih ocena. Voilà le *Slavin*²⁸.

Što se tiče trećeg dela, njegov naslov glasi:

*Dr. M. W. Heffter: »Der Weltkrieg der Deutschen und Slaven seit dem Ende des fünften Jahrhunderts*²⁹, 1847.« (Staje 7 šilinga.) U predgovoru pisac sam priznaje da on u stvari tačno i na osnovu izvora poznaje slovensku istoriju samo ukoliko se tiče pruske »otadžbine«. Od 481 strane knjige preko tri četvrtine zauzima period od kraja petog veka do 1147. Ostatak samo uzgred i sasvim ukratko prelazi preko trinaestog pa čak i četrnaestog veka.

Posle ovog obaveštenja koje sam Ti dao o oba spisa, očekujem Tvoje naređenje, da ih poručim ili ne. Od Hefftera je zatim još izašlo: *Das Slaventum*³⁰, Leipzig, 1852. (Otprilike 45 stranica.) Čini desetu sveščicu biblioteke »Unterhaltungen, Belehrungen etc.«³¹ koju izdaje Brockhaus. Popularno izlaganje slovenske istorije. Iz ove knjižice sam video da je Nikola 1849. ukazima »najstrožije zabranio svima svojim podanicima učestvovanje u panslavizmu«.

U biblioteci sam našao pet folio svezaka *rukopisa* o Rusiji (samo o osamnaestom veku) i napravio izvode. Oni pripadaju zaostavštini archdeacona³² Coxe-a, koji je poznat po svojoj skupljačkoj marljivosti. Sadrže mnoga originalna pisma (dosad još neštampana) engleskog poslanika u Petrogradu ovdašnjem kabinetu, među kojima su neka very compromising indeed³³. Među njima se iz 1768. nalazi rukopis jednog atašea poslanstva o »karakteru ruske nacije«. Poslaću Ti iz toga nekoliko izvoda. Isto tako interesantan izveštaj o ruskim »artelima« od jednog Pittovog³⁴ rodaka, kapelana poslanstva.

Najnoviji francuski spisi su sa malim izuzecima skoro svi panslavistički obojeni, iako antiruski. Tako na primer Desprez, a naročito Cyprien Robert koji je 1848. u Parizu izdavao časopis »La Pologne. Annales contemporaines des peuples de l'Europe orientale etc.«³⁵ Od istog pisca izašlo je između ostalog: *Les Slaves de*

²² Češki godišnjaci – ²³ on je prvi prestao da trabunja – ²⁴ *Uspomene naroda koji su nekada živeli na Dunavu . . . vizantijski pisci* – ²⁵ *Ogled u najstarijoj istoriji Slovena* – ²⁶ *Uvod u sinhronističnu univerzalnu istoriju* – ²⁷ *Opšta istorija sveta* – ²⁸ *To je Slovenka*. – ²⁹ *Svetska borba Nemaca i Slovena od kraja petog veka* – ³⁰ *Slovenstvo* – ³¹ »Zabave, pouke itd.« – ³² zamenika biskupa – ³³ zaista vrlo kompromitujuća – ³⁴ L. K. Pitt – ³⁵ »Poljska. Savremeni anali naroda Istočne Evrope, itd.«

Turquie, édition de 1844, précédée d'une introduction itd.³⁶ 8~ Pariz, 1852. Zatim: *Le Monde slave, son passé, son état présent et son avenir*.³⁷ Pariz, 1852. Jedan pariski pisac³⁸ čiji je nom de guerre³⁹ Edmond, verovatno Poljak, čini izuzetak, utoliko što je objavio veoma jedak spis protiv ruskih pretenzija na socijalizam, o njihovoj opštini itd. Dosada mi nije bilo moguće da nabavim spis. Pogledaću u »Revue de deux Mondes«, gde treba da se nalaze izvodi iz toga.

Danas sam počeo pismo s namerom da Ti saopštim masu tračeva. No pošto sam zastranio, a vremena više nemam, to ću ostaviti za sutra, a za danas ću se zadovoljiti samo saopštenjem da se Heise (kako Imandt piše) zbog špiritusa primiće brzom kraju; da je duvanski i izbeglički Oswald, koji ne zna ni reči francuski, postavljen za profesora francuskog jezika na londonskom University college⁴⁰; da Rugeovi prijatelji šire glas da on ima »vodenu bolest«, mada on verovatno ima samo vodenu glavu; da se nekoliko vrljih nemačkih muževa (Faucher, Meyen, Frank, Tause-nau itd.) sastaju sutra kod gostioničara Kerba, da bi došli do entente cordiale⁴¹ o onome što je potrebno otadžbini i da je »Meyen« izrazio »nadu« da će Buchera moći nagovoriti da »učestvuje« na ovoj konsultaciji; najzad da je Proudhon postao kraljevsko-carski direktor francuskih železnica.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

³⁶ *Sloveni Turske, izdanje 1844, s uvodom itd.* — ³⁷ *Slovenski svet, njegova prošlost, njegova sadašnjost i njegova budućnost* — ³⁸ Charles Edmond Chojecki — ³⁹ pseudonim — ⁴⁰ viša škola koja je povezana s univerzitetom — ⁴¹ srdačnog sporazuma

6

Marx Engelsu
u Mančester[London] 5. marta 1856.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Iduće nedelje ću Hefftera pažljivije pregledati. Bude li u njemu materijala, poručiću ga. Vrlo slaba knjiga je Eichhoff: *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves*¹. Paris, 1839. Osim gramatičkog dela koji ne mogu da ocenim (ali mi pada u oči da se Litvanci i Letonci proglašavaju za Slovene. Zar to nije nonsense?²), drugi deo je najvećim delom plagijat iz Šafarika. On daje i oglede iz nacionalnih pesama Slovena na originalnim jezicima, pored francuskog prevoda. Među njima sam onda našao i Igorovu ekspediciju²²). Poenta pesme jeste pozivanje ruskih kneževa da se ujedine pred sam upad mongolskih bandi. Čudnovato je jedno mesto u pesmi: »Voici les jolies filles des Gothes entonnent leurs chants au bord de la Mer noire.«³ Tako da bi po ovome Geti ili Goti slavili pobedu turskih Polovaca nad Rusima²⁶). Cela pesma je hrišćansko-herojska, iako paganski elementi još jako prosijavaju. Nasuprot tome, sasvim je polemična i fanatična protiv Nemaca češka junačka pesma *Zaboi* (Samo?) u zbirci herojskih pesama Čeha, izdatoj u nemačkom prevodu od *Hanke* i *Swobode*²⁷). Izgleda da je uperena protiv nekog nemačkog capitano⁴ Dagoberta, koga su Česi tukli. Ali isto toliko vike za osvetom protiv hrišćanstva kao i protiv Nemaca, kojima se između ostalog u vrlo naivnoj poetskoj formi prebacuje da oni dobre Čeha hoće da primoraju da se zadovolje jednom jedinom ženom. Od narodne poezije, koje Poljaci nemaju, izuzev »Molitve Adalberta« majci božjoj, našao sam inače još:

*Götze: Fürst Wladimir und seine Tafelrunde.*²⁸ 1819. *Stimmen des russischen Volkes.*⁵ 1828.

*Kapper (Siegfried): Slavische Melodien.*⁶ Leipzig, 1844. Od istog *Die Gesänge der Serben*⁷. 1852. (Potpunije nego Jakobove²⁹.)

---

¹ Istorija jezika i književnosti Slovena — ² glupost — ³ »Gle lepih gotskih devojaka kako pevaju svoje pesme na obali Crnog mora.« — ⁴ kapetana — ⁵ *Knez Vladimir i njegov okrugli sto, Glasovi ruskog naroda* — ⁶ *Slovenske melodije* — ⁷ *Pesme Srba*

Najzad od *Vuka Stefanovića: Serbische Hochzeitslieder*⁸. Na nemačkom od E. Weselya. Pešta, 1826.

Spisi koji su mi pali u oči i koje ću još iduće nedelje pregledati za Tebe, pored *Cypriena*⁹ i *Despreza: Südslavische Wanderungen im Sommer 1850*¹⁰ 2 knjige. Leipzig, 1851^[30]. (Prevedene su i na engleski.) *Betrachtungen über das Fürstenthum Serbien*¹¹ Beč, 1851. *Die serbische Bewegung in Südungarn*¹². 1851, Berlin. *Slawismus und Pseudomagyarismus. Von aller Menschen Freunde, nur der Pseudomagyaren Feinde*. Leipzig, 1845. *Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn*¹³ Leipzig, 1843.

Ne sećam se da li se »N[eu] Pr[eußische] Z[ei]tung« može naći u Mančesteru. One su sada vrlo interesantne. Pruska vlada je sada našla, kao i Louis XVIII ranije, svoje chambre introuvable^[31], te sada birokratska vlada počinje da se plaši krautjunckera koji ozbiljno uzimaju svoju pobjedu. Pri pretresu pitanja seoskih opština, sudova i zemljišne svojine, gde se, kako kaže stari Dolleschall, »radi o hlebu«, nastaju ozbiljne kolizije u pruskoj skupštini. Biće da si između ostalog video da je grof Pfeil za zemljoposjednike tražio privilegiju da svoje ljude batinaju, i hvalio se da je takva junačka dela sam vršio. Levica je sad iskopala plakate iz godine 1848, potpisane od ovog istog Pfeila 1848. i napisane sasvim u tonu »lude godine«^[32]. Došlo je do dvoboja između obeju strana, a danas »N[eu] Pr[eußische] Z[ei]tung« sadrži leader, uvodni članak, u kome otvoreno kaže: da ima »podlih lupeža«, u njihovoj partiji kao što ima vrlo »plemenitih« ljudi u liberalnoj partiji. Ona pridikuje »blagost«, »izmirenje«, »borbu principa, a ne ličnosti«. Neka levica ne zaboravi da »montanja uvek proždire Žironda«^[33] Neka ima u vidu da Pruskoj, »bilo da bude mir ili ne, predstoje vrlo velike smutnje, unutrašnje ili spoljašnje«, i da je, »cepanje partije« u ovom momentu »samoubistvo«. Zar to nije sjajno? A pri tom u Pruskoj ni davo ne zarezuje ni skupštinu ni njen rasep. Utoliko je važnije ovo priznanje straha. Čiča Leo je pred kraljem¹⁵ držao predavanje o *Münzeru* (štampano delom u »N[eu] Pr[eußische]«). Moglo bi se reći da je ono direktno upereno protiv Tvoga članka¹⁶ u reviji »N[eu] Rh[einische] Z[ei]tung«-a^[34]. Reformacija se, naravno, mora osloboditi prigovora da je majka revolucije. M[ünzer] je bio »zanesenjački duh« koji je rekao: »intelligo ut credam«¹⁷. Luther je

⁸ *Srpske svadbene pesme* — ⁹ Cyprien Robert — ¹⁰ *Južnoslovenska putovanja u leto 1850* — ¹¹ *Razmatranja o kneževini Srbiji* — ¹² *Srpski pokret u južnoj Madarskoj* — ¹³ *Slavizam i pseudomadarizam. Svih ljudi prijatelji, samo pseudomadara neprijatelji.* — *Tužbe i žalbe Slovena u Madarskoj* — ¹⁴ skupština kakve nema, verna kralju — ¹⁵ Friedrich Wilhelm IV — ¹⁶ *Nemački seljački rat* — ¹⁷ »razumem da bih verovao«

rekao: »credo ut intelligam«¹⁸. »Spencersche Zeitung« je odgovorio: Luther se u poznijim godinama kajao zbog bedne uloge koju je igrao u politici itd. Kako vidiš, oseća se vrenje čak i u zvaničnom sloju.

A propos reformacije, Austrija je od samog početka radila tako da Sloveni postanu opasni, kad su sva plemena, izuzev Rusa, bila reformatorski nastrojena. Sa reformacijom dolazi prevod *Biblije* na sve slovenske narodne dijalekte. Time svakako i buđenje nacionalnosti. S druge strane, duboki savez sa protestantskim nemačkim severom. Da Austrija nije suzbila ovaj pokret, protestantizam bi podigao kako temelje za premoć nemačkog duha tako i isto toliko bedna protiv grčko-katoličke Rusije. Austrija je uvukla Nemce u svakakav drek i u Nemačkoj kao i na Istoku pripremila put Rusima.

Da li si čitao izveštaj sa sednice Parlamenta poslednjeg petka¹³⁵ gde Evans prebacuje Palmerstonu da ga je prc 3 i po meseca upozoravao na situaciju u Karsu¹⁶¹, ali ovaj nije hteo da veruje; u kome on priča da Panmure u depeši u kojoj piše Simpsonu: »You are nominated successor of Raglan«¹⁹, dodaje: »Take care of Dowb!«²⁰ Nesrećni Simpson odgovara: »Repeat your despatch«²¹, a na to Panmure, »lord Carnot«, kako ga naziva Evans, »take care of Dowbiggin«²², jednog od njegovih rodaka; u kojoj najzad Hamilton optužuje *Evansa* da je posle bitke kod Inkermana³⁶¹ savetovao Raglanu da napusti topove i trenches²³ i ukrca englesku vojsku. Prekjuče je jadni Evans dao »armende honorable«^{24[37]}. Izdaja u Karsu prilično jasno proizilazi iz spisa nekog Swana³⁸¹ koji se upravo vratio sa Istoka; izdaja ne poslednjih dana, već ranije, da bi se stvorila situacija.

A sada o *Seileru*. Isti je pre neke tri nedelje saouthampton-skim steamer²⁵ otplovio za Ameriku pošto je šerif počeo da ga goni, s čvrstom namerom da iz Halifaksa telegrafiše njujorškom »Staatszeitung«-u u kome je ranije saradivao: »Sebastian Seiler, čuveni pisac *Kaspara Hausera* srećno se iskrcao na zapadnoj obali Atlantskog okeana«. Taj veliki čovek je ovde ostavio svoga Aleksandra II, 55 strana, većinom izvodi iz »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-a, od kojih mu je odmah morala biti poslata jedna kopija. To, naime, mora da izade na obe strane okeana. Sa tim trućanjem pravio je veliki cirkus, njegova žena, svastika itd. morale su da to prepisuju, tako da su svi bili i još su van sebe zbog »gvozdene« marljivosti poor²⁶ Sebastiana. Pregovori sa londonskim knjižarima o tome Aleksandru II služili su za to da svoja »odi-

¹⁸ »verujem da bih razumeo« — ¹⁹ »Vi ste imenovani za naslednika Raglana« —

²⁰ »Pazite na Dowb!« — ²¹ »Ponovite vašu depešu« — ²² »pazite na Dowbiggina« —

²³ rovove — ²⁴ »javno izvinjenje zbog uvrede časti« — ²⁵ brodom — ²⁶ jadnog

laženja poslom« u London, gde je svakodnevno tačno ispitivao kvalitet lobstera²⁷ i drugih bića, a između ostalog i francuskog »omleta«, učeno premaže. Osim tog Aleksandra ostavio je za sobom još i drugi smrad. Ti se sećaš da mu je Liebknecht potpisao menicu primamljen budalastom iluzijom da će mu Seiler ostaviti nekoliko funti od onoga što je diskontovano. Menica je bila dospela, ali nije prezentirana. Seiler se hvalio da ju je platio. On ju je samo prolongirao. Dva dana posle njegovog odlaska dobije Liebknecht pismo od jednog advokata iz Citya: da treba da plati menicu. Pieper, koga voli Seilerova svastika sa zelenim naočarima, zbog njegovih staklenih očiju, bude poslat greengroceru²⁸. Užas u porodici. Sebastian je, naime, već dobio novac za plaćanje menice, ali ga je propustio kroz grlo. Ljubav, međutim, savladava sve, i njegova žena je uverena da ona može zahtevati ljubav samo jednom i to samo od Sebastiana. Ona dakle pokušava da aranžira. Ali je greengrocer ozbiljan i mračan, svakog dana obaveštenuje o whereabouts of his dear son-in-law²⁹. Stvar još nije rešena. U međuvremenu stižu svakodnevno nove, navodno isplaćene menice.

Levy³⁹. Od diseldorfskih radnika poslat je ovamo sa dvostrukim nalogom:

1. *Tužba protiv Lassalla*. I ja mislim, posle vrlo strogog ispitivanja da su u pravu. L[assalle] se, otkako je grofica³⁰ dobila svojih 300 000 talira⁴⁰ sasvim promenio; namerno odguruje radnike, Sibarit koketira s plavima. Oni mu zatim prigovaraju da je stalno iskorišćavao partiju za svoje privatne svinjarije i da je čak i radnike hteo da upotrebi za privatni zločin u interesu procesa. Proces se ovako završio: poslovođa grofa Hatzfelda, Stockum, za koga znaš da je kasnije od porote osuđen na pet godina robije, sporečkao se sa grofom. On je Lass[alle]-u stavio do znanja da poseduje dokumenta, na osnovu kojih bi grof mogao dopasti u verige zbog krivokletstva, falsifikovanja itd. Lass[alle] mu obećava 10 000 talira. Lassalle s druge strane nagovara oberprokuratora Kösteritz (koji je zbog ove afere bio primoran da podnese ostavku) da grofu Hatzfeldu stavi do znanja da je protiv njega podneta tužba. Hatzfeld već beži za Pariz kad li mu L[assalle] po potpisivanju poravnjanja uručuje kompromitujuće papire i povlači tužbu. (Kösteritz postupa, naravno, prosto kao njegovo oruđe.) Dakle, do iznenadnog završetka procesa dovelo je ne njegovo pravničko oštroumlje, već sasvim prosta intriga. Onih 10 000 talira L[assalle] nije platio Stockumu, i radnici s pravom kažu da bi se takvo verolomstvo moglo izviniti samo onda da je novac predao partiji umesto što ga je ukaišario za groficu. Oni pričaju masu privatnih svinjarija koje ne mogu da reprodukujem, jer ih poza-

²⁷ jastoga — ²⁸ piljaru — ²⁹ boravištu svoga dragog zeta — ³⁰ Sophie von Hatzfeld

boravljam. Između ostalog: Lassalle je igrao u stranim državnim papirima sa Sch[euerom] iz Diseldorfa, koji mu je za to predujmio novac. Izgubili su. Scheuer je u međuvremenu bankrotirao. L[assalle] dobija proces. Sch[euer] traži novac koji je L[assalle]-u pozajmio. Ovaj ga podrugljivo upućuje na § 6 Zakonika kojim je igranje na stranim berzama zabranjeno. Radnici kažu da bi L[assalle]-u sve to oprostili jer im je govorio da je on angažovan u ovom procesu časti radi. Sada kad je dobio, umesto da od grofice naplati svoj rad i učini sebe nezavisnim, on živi sramno pod njenim jarmom kao homme entretenu, without any pretext whatever³¹. On se uvek hvalisao šta će raditi kad dobije proces. On ih sada namerno izazivački odbacuje na stranu kao suviše instrumente: Prisustvovao je još jednom (privatnom) mitingu, na Novu godinu, zato što je bio prisutan jedan francuski pukovnik. Na opšte čuđenje, pred 60 radnika nije ni o čemu drugom govorio do o »borbi civilizacije protiv varvarstva«, zapadnih sila protiv Rusije. Njegov je plan bio da ide u Berlin, da tamo izigrava velikog gospodina i da otvori salon. On je po svom povratku otuda obećao grofici u Levyjevom prisustvu da će joj stvoriti »dvor literata«. On je, isto tako u Levyjevom prisustvu, stalno ispoljavao svoje »diktatorske prohteve« (on, izgleda, uzima sebe sasvim drukčije nego što ga mi uzimamo; on smatra da može osvojiti svet zato što se pokazao bezobzirnim u jednoj privatnoj intrigi, kao da bi neki stvarno značajan čovek žrtvovao deset godina jednoj takvoj bagateli) itd., itd. Kako je on uostalom opasan: da bi jednog čoveka iz radničke partije prokrijumčario kao prividnog špijuna u policiju, on mu je *dao jedno od svojih pisama*, o kome treba da kaže da ga je ukrao njemu, da bi se tako legitimisao. Radnici dalje kažu: da on sa svojim diplomatskim manirima ne bi protiv njih nastupao tako oštro da neposredno ne namerava da pređe u građansku stranku. Međutim, on misli da ima dovoljno uticaja da ih u momentu ustanka može pridobiti ako se popne na sto, harangira mase, itd. Levy kaže da je mržnja protiv njega tolika da bi ga radnici, ma šta mi odlučili, masakrirali ako bi se u momentu pokreta našao u Diseldorfu. Oni su, uostalom, uvereni da bi se on blagovremeno nekuda sklonio ako bi mu što sumnjivo doprlo do ušiju.

Sve su ovo samo pojedinosti koje sam zapamtio i delimično pribeležio. Sve je to na mene i Freiligratha napravilo *definitivan* utisak, ma koliko da sam ja bio naklonjen L[assalle]-u i nepoverljiv prema radničkom traču. Ja sam Levyju rekao: da je, naravno, nemoguće na osnovu izveštaja jedne jedine strane doći do zaključka, da je sumnja u svakom slučaju korisna, neka ga oni i dalje naziravaju, ali zasada neka izbegavaju svaki javni sukob: mi

³¹ izdržavani čovek, bez ikakvog razloga za to

ćemo možda naći priliku da Lassalle-a nateramo da zauzme jasan stav itd., itd.

Qu'en pensez-vous?³² Hteo bih da znam i Lupusovo mišljenje.

2. Druga svrha Levyjevog dolaska je bila da me obavesti o stanju radničkog pokreta u Rajnskoj oblasti. Diseldorfski radnici još održavaju vezu sa radnicima iz Kelna, no »gospode« među ovima nema više. Glavna propaganda vodi se sad među *fabričkim radnicima u Solingenu, Izerlonu i okolini, Elberfeldu* i u Vojv. Vestfaliji. U srezovima metalurgijske industrije radnici hoće pošto-poto da dignu ustanak, zadržava ih samo to što se nadaju francuskoj revoluciji i što »londonci smatraju da još nije došlo vreme«. Ako bi se stvar odugovlačila još dugo vremena, onda po Levyjevom mišljenju teško da bi bilo moguće sprečiti pobunu. Ali u svakom slučaju pariski ustanak bi bio signal. Izgleda da su ovi ljudi čvrsto uvereni da ćemo mi i naši prijatelji smesta k njima pohitati. Oni, naravno, osećaju potrebu za političkim i vojnim rukovodstvom. To im se nipošto ne može zameriti. Ali ja se bojim da će oni sa svojim krajnje naturalističkim planovima četiri puta biti razbijeni dok mi možda i samo napustimo Englesku. Svakako im s vojne tačke gledišta treba tačno izložiti šta se može a šta se ne može učiniti. Ja sam, of course³³, rekao da ćemo se mi, *ako prilike dozvole*, naći kod rajnskih radnika; da je svaki ustanak na svoju ruku, bez inicijative u Parizu, Beču ili Berlinu, glupost; ako Pariz da signal, da bi na svaki način bilo dobro sve rizikovati, pošto onda čak i trenutni poraz može imati samo trenutno loše posledice; da ću ja sa svojim prijateljima ozbiljno uzeti u razmatranje pitanje šta bi radnici neposredno u Rajnskoj oblasti morali preduzeti i neka oni kroz neko vreme opet nekog pošalju u London, ali da *ništa* ne čine bez prethodnog sporazuma.

Elberfeldski (ili barmenski?) kožarski radnici koji su 1848. bili sasvim reakcionarni, sad su naročito revolucionarno raspoloženi. Levy me je uveravao da radnici u Vupertalu smatraju Tebe lično za »svog« čoveka. Na Rajni je, uostalom, prilično raširena vera u revoluciju u Francuskoj, te čak i filistri kažu: *diesmal geht's anderes wie 1848*³⁴. Ovoga puta će doći ljudi kao Robespierre i dr. a ne brbljivci iz 1848. Ugled demokrata se low³⁵ srozao, bar na Rajni.

Salut.

Tvoj
K. M.

³² Šta mislite o tome? — ³³ naravno — ³⁴ ovoga puta će biti drukčije nego 1848 — ³⁵ nisko

7

Engels Marxu
u London

Mančester, 7. marta 1856.

Dragi Marx,

Vrlo sam zahvalan za opširno pismo ad Slavica¹. Eichhoff mi je već ranije bio poznat kao šarlatan u filologiji, koji nadmašuje i Klaprotha (koji je ipak još ponešto znao). Stvar sa Gotima u *Igoru*^[22] ću pogledati kad dobijem knjigu, međutim ustanovljeno je da je izvestan broj Gota ostao na Krimu do desetog a možda i jedanaestog veka; bar u vizantijskim izvorima oni figuriraju kao Goti. Možeš li mi poslati naslov i cenu češke zbirke od Hanke i Swobode?^[27] Ona će doduše biti vrlo nekritična, obojica su kompletni magarci. — Poljske narodne pesme su četrdesetih godina negde štampane. — Götze, *Wladimir*^[28] itd. našao sam citirane u Grimmovom prevodu Vuka *Srpska gramatika*, sa primedbom: »Na žalost bez ruskog teksta«. Kapper je praški Jevrejin, koji je 1848/1849. u češkom konstitucionalnom listu objavio: *Südslawische Wanderungen*², beletrist; da li njegovi prevodi nešto valjaju, ne mogu da kažem, j'en doute cependant³. Srpske svadbene pesme je Jakobova prevela sve.^[29] Političke spise o mađarskim i turskim Srbima koje navodiš svakako bi vredelo pogledati, ako postoje u biblioteci.

»N[eue] Pr[eußische] Z[ei]tung« nema u Mančesteru, ali sam Pfeilovu istoriju pratio u »Kölner«-u i »Augsburger«-u i uživao u njoj. Naprotiv, pokajnički leader⁴ u »N[euen] Pr[eußischen]« bio je za mene, naravno, nov; odveć je lepo iznenadno saznanje da su plemstvo i buržoazija i pored sveg feudalnog sjaja au fond⁵ danas jedno.

Ono što kažeš o Austriji u pogledu Slovena i protestantizma, sasvim je tačno. Na sreću u Slovačkoj se održao vrlo jak protestantizam koji je mnogo doprineo neaktivnosti Slovaka protiv Mađara, a u Češkoj će svaki ozbiljno-nacionalni pokret osim proleterskog dobiti i još jaku husitsko-reminiscensku primesu, tako da time slabi specifično nacionalna crta. Šteta je za slovenačke seljake, koji su se u petnaestom veku tako izvrsno tukli.

Karsku stvar ću pročitati, kako se zove spis od Swana?^[38]

¹ o slovenskim stvarima — ² »Južnoslovenska putovanja« — ³ sumnjam u to —
⁴ uvodni članak — ⁵ u osnovi

Seilerijada je uzela takav tok kakav bi svi želeli, samo ne Liebknecht i greengrocer⁶. Moral močvare, itd.

Lassalle. Bila bi šteta za njega, zbog njegovog velikog talenta, ali to je ipak odviše⁷. On je uvek bio čovek na koga se moralo dobro paziti; kao pravi Jevrejin sa slovenske granice, on je uvek bio spreman da pod partijskim izgovorima eksploatiše svakoga za svoje privatne ciljeve. Zatim ta pomama da prodre u otmeni svet, de parvenir⁸, mada samo prividno, da prljavog breslavskog Jevrejina premaže svakovrsnom pomadom i šminkom, bila je uvek odvratna. Međutim, sve su to bile stvari koje su samo činile nužnim da se na nj oštro pazi. Ali ako on pravi takve stvari iz kojih direktno proizlazi menjanje partije, onda diseldorfskim radnicima nikako ne mogu uzeti za zlo ako su ga tako zamrzeli. Večeras idem Lupusu i izložiću mu stvar. Nikada niko od nas nije verovao Lassalle-u, ali smo ga, naravno, uzimali u zaštitu od gluposti koje su poticale od H. Bürgersa. Moje mišljenje je da sve treba pustiti da ide onako kako si Ti to naredio Diseldorfljanima. Ako se bude mogao odlučiti do direktnog overt fact⁹-a protiv partije, onda je naš. No do toga izgleda još nije došlo, i skandal bi i inače bio sasvim neumesan.

Stvar sa Hatzfeldovicom i 300 000 talira bila je za mene sasvim nova; mislio sam da ona dobija samo mesečno ili godišnje izdržavanje. Što je Hatzfeldu uštedeo crno-žuto odelo¹⁰, ne treba mu nikada oprostiti. Na ostale stvari ću se vratiti.

Tvoj
F. E.

---

⁶ piljar — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 6. — ⁸ da se uzdigne —
⁹ javnog koraka — ¹⁰ tj. zatvor

8

Marx Engelsu

u Mančester

[London] utorak [25. marta 1856]

Dragi Engels,

U jednom od sledećih pisama odgovoriću na Tvoje poslednje pismo. Danas samo jedno pitanje na koje želim da mi po mogućstvu odgovoriš *obratnom poštom*. Ja nisam danas poslao *nikakav* članak za »Tribune« jer nisam dovršio čitanje *Blue Book o Karsu*¹, tek mi je kasno sinoć dospela do ruku. Svoj članak² treba da pošaljem u petak, zajedno sa člankom koji očekujem od Tebe. Sad *ad rem*³:

Veliki deo Plave knjige je čisto vojne prirode; možeš kasnije videti da li se s njom nešto može učiniti. Ali o jednoj tački želim Tvoje kritičko opinion², pošto je ona bitna i za političko diplomatsku stranu stvari, a ja o tome moram govoriti *već* u članku za petak. Turci su krajem juna predložili da se jedna pomoćna armija pošalje za redut-Kale, da bi odatle operisala prema Kutaisu itd. Engleska vlada sa svoje strane je htela da pošalje pomoćne trupe preko Trapezunta za Erzerum, kako izgleda, napuštajući Kars kao nebitnu tačku, a Erzerum smatrajući kao središte otpora. U svakom slučaju je sa ovim spornim pitanjem neopozivo propušteno vreme povoljno za delanje. Da bi Ti bio fully³ upućen u question⁴, prilažem ovde najvažnije extracts⁵.

Stratford de Redcliffe to Clarendon. 28th June 1855.

»The Turkish ministers, who had talked of sending 10 000 men from Batoum to Erzeroum, now, in their embarrassment, incline to another plan. They propose to form an entrenched camp at Redoute-Kaleh, and to concentrate there the corps of General Vivian — completed by a draft of 10 000 men from the

---

¹ o samoj stvari — ² mišljenje — ³ potpuno — ⁴ pitanje — ⁵ izvode

Bulgarian army, that of General Beatson, and the detachment from Batoum, reduced to 7000 men. The total of these combined forces would be about 30 000 of all arms. Stationary they might operate as a diversion in favour of the army at Kars or Erzeroum; advancing by Kutais or Georgia they might either attack the Russians in the rear or force them to retreat.*⁶

Idem to idem, 30th June 1855.

«The meeting which I had previously announced, took place this morning at the Grand Vizier's house on the Bosphorus. In addition to his Highness, the Seraskier and Fuad Effendi were present. I was accompanied by Brigadier-General Mansfield . . . It appears, that the Russians advancing from Gumri with an amount of force varying from 20 - 30 000, had presented themselves before Kars; that a partial engagement of Cavalry had taken place, followed two days later by an attack, which had been repulsed, on the part of the enemy, and that the town was threatened with a siege . . . It was clear, to all present, that whether the Russians besieged or turned Kars, the Turkish army required an effort to be made for its relief with all practicable dispatch, and that of 3 possible modes of acting for that purpose, the only one likely to prove effective was an expedition by Kutais into Georgia. To send reinforcements by Trebizond would be at best a palliative. To establish an entrenched camp at Redoute-Kaleh, would, at this unhealthy season, be equivalent to consigning the troops to destruction. The real question was, whether a force numerically sufficient, and in all respects effective, could be collected in time at Kutais to make an excursion into Georgia and threaten the communications of the Russian army . . . The Turkish ministers proposed that the expeditionary force should be composed of 12 000 men from Batoum and the neighbouring stations; of the troops made over to General Vivian, and estimated at 10 000 of all arms; of General Beatson's Irregular Cavalry, of 10 000 men to be detracted from the army in Bulgaria as the complement of the Turkish contingent; of 5000 more derived from the same source; of an Egyptian regiment of horse now, here, and of another regiment expected from Tunis. To

---

* «Turski ministri koji su govorili o tome da pošalju 10 000 ljudi iz Batuma za Erzerum skloni su sada, u svojoj neprilici, jednom drugom planu. Oni predlažu da se kod reduta Kale izgradi utvrđeni logor i tamo koncentriše korpus generala Viviana pojačan jednim odeljenjem od 10 000 ljudi bugarske armije, armije generala Beatsona i na 7000 smanjenim odeljenjem iz Batuma. Celokupnost ovih ujedinjenih snaga iznosila bi ukupno 30 000 ljudi svih rodova oružja. Sa toga položaja oni bi mogli napasti u korist armije u Karsu ili Erzerumu; napredovanjem preko Kutaisa prema Gruziji oni bi mogli napasti Ruse s leđa ili ih primorati na povlačenje.»

these the Seraskier proposed to add 2000 Albanians by way of riflemen. These several forces . . . would present a total of 44 000 men, not perhaps to be reckoned with prudence at more than 36 000 effectives.⁷

Idem to idem, ist July 1855.

«. . . the proposed diversion at Redoute-Kaleh originated with the Porte.⁸

Clarendon to Stratford de Redcliffe. Juli 13th 1855.

«. . . Her Majesty's government are of opinion, that the wiser course would be to send reinforcements *to the rear of the Turkish army*, instead of sending an expedition to the rear of the Russian army. The reinforcements might go to Trebizond, and be directed from thence upon Erzeroum. The distance from Trebizond to Erzeroum is less than that from Redoute-Kaleh to Tiflis, and the march is through a friendly instead of through a hostile country; and at Erzeroum the army would meet supporting friends instead of opposing enemies, and supplies instead of famine. If the army at Kars cannot maintain that position against the Russians, it will be easier to defeat them by the whole force collected, then by divided portions of that force; and a defeat would be the more decisive, the further it took

⁷ *Isti istom, 30. juna 1855.* «Sastanak o kome sam Vam ranije govorio održan je jutros u kući velikog vezira na Bosforu. — Osim njegove visosti bili su prisutni Seraskier (ministar rata) i Fuad Efendi. Mene je pratio brigadni general Mansfield . . . Izgleda da su se Rusi, koji su u jačini od 20 000 do 30 000 napredovali od Gurmia, pojavili pred Karsom; da se odigrala delimična bitka konjice, kojoj je dva dana kasnije sledio od neprijatelja odbijeni napad i da je grad bio ugrožen opsadom . . . Svima prisutnim je bilo jasno da je, bilo da Rusi opsednu Kars ili ga zaobiđu, turskoj vojsci bila potrebna što hitnija akcija rasterećenja i da je od tri mogućna puta za postizanje ovog cilja jedini koji je obećavao uspeh bila ekspedicija preko Kutaisa u Gruziju. Slati pojačanja preko Trapezunta bilo bi u najboljem slučaju sredstvo za nevolju. Podizanje utvrđenog logora kod reduta-Kale značilo bi u ovo nezdravo godišnje doba izložiti trupe uništenju. Stvarno pitanje je bilo, da li se kod Kutaisa može blagovremeno prikupiti dovoljno brojna i u svakom pogledu za udar spremna borbena snaga, da bi izvela pohod na Gruziju i ugrozila veze ruske vojske . . . Turski ministri su predlagali da se ekspediciona vojska sastavi od 12 000 ljudi iz Batuma i susednih stanica, od trupa dodeljenih generalu Vivianu, koje se cene na 10 000 ljudi svih rodova oružja; od neregularne konjice generala Beatsona, od 10 000 ljudi armije u Bugarskoj za dopunu turskog kontingenta; od daljih 5000 istog porekla, od jednog egipatskog konjičkog puka koji se sada nalazi ovde, i od jednog drugog koji se očekuje iz Tunisa. Seraskier je predložio da se ovima doda 2000 Albanaca kao strelaca. Te različite snage . . . iznosile bi ukupno 44 000 ljudi, opreznó računato možda ne više od 36 000 ljudi stvarnog sastava.» — ⁸ *Isti istom, 1. juna 1855:* «. . . predložena diverzija kod reduta-Kale potiče od Porte.»

place within the Turkish frontier. Trebizond is a place where supplies of all kinds might be landed etc.»⁹

Idem to idem, 14th July 1855 (Telegraphic).

»The plan for reinforcing the army at Kars contained in your despatch of the 30th June and 1st inst. is disapproved. Trebizond ought to be the base of operations, and if the Turkish army of Kars and Erzeroum cannot hold out at the latter place against the Russians, it might fall back on Trebizond, where it would easily be reinforced.«¹⁰

Idem to idem, 16th July 1855.

»If, indeed, Omer Pasha... should determine to take any part of his own army, with Tunisians and Albanians to Redoute-Kaleh, Her Majesty's government would have nothing to say to that proceeding; but as regards the contingent under General Vivian and General Beatson's Horse, Her Majesty's government abide by their opinion that they should be directed through Trebizond or Erzeroum.«¹¹

Lord Panmure to General Vivian, 18th July 1855.

»... I place such full reliance on your professional ability, that I feel no anxiety lest you should undertake any expedition of a nature so wild and ill-digested as that contemplated by the Porte. A coup de main by means of suddenly throwing an army on the coast to threaten, or even to attack an enemy's stronghold, is one thing, but a deliberate expedition to invade an enemy's country, and on his own territory to make war upon him, is quite another.«¹²

⁹ Clarendon Stratfordu de Redcliffe-u, 13. jula 1855. »... Vlada Njenog Veličanstva je mišljenja da bi bilo pametnije da se pojača zaštitnica turske vojske nego da se pošalje ekspedicija u pozadinu ruske vojske. Pojačanja bi mogla ići za Trapezunt i odatle bi mogla biti odvedena za Erzerum. Rastojanje od Trapezunta do Erzeruma je manje nego od reduta-Kale do Tiflisa, i put vodi kroz prijateljsku a ne kroz neprijateljsku zemlju; i u Erzerumu bi vojska našla prijatelje spremne da pomognu, a ne neprijatelja koji bi pružao otpor, a i snabdevanje umesto gladi. Ako armija kod Karsa ne može da drži taj položaj protiv Rusa, biće lakše potući je čitavom ujedinjenom snagom nego rasparčanim delovima ove snage; i poraz bi bio utoliko odlučniji ukoliko bi se on desio dublje u turskoj oblasti. Trapezunt je mesto u kome se mogu iskrčiti sve vrste dovoza itd.« – ¹⁰ Isti istom 14. jula 1855 (telegrafski): »Odbačen je plan pojačanja armije kod Karsa koji je sadržan u vašim telegramima od 30. juna i 1. ovog meseca. Trapezunt treba da bude baza operacija, i ako se turska vojska od Karsa i Erzeruma ne može kod Erzeruma održati protiv Rusa, može se povući u Trapezunt, gde lako može dobiti pojačanja.« – ¹¹ Isti istom 16. jula 1855. »U slučaju da Omer paša stvarno... odluči da jedan deo svoje sopstvene armije sa Tunizanima i Albancima prebaci za redut-Kale, vlada Njegovog Veličanstva ne bi tom postupku imala šta da primeti; međutim, što se tiče kontingenta pod generalom Vivianom

Priznajem da mi Clarendonova strategija i fina razlika koju lord Panmure Carnot čini u korist «coup de main»¹³ u Sevastopolju protiv turskog plana strategijskog pokreta u Gruziji, izgledaju vrlo neobični.

Dakle, po mogućstvu, odgovori po ovim tačkama *obratnom poštom*.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

i konjice generala Beatsona, vlada njegovog veličanstva ostaje pri svome mišljenju da oni moraju biti upućeni kroz Trapezunt i Erzerum.»

¹² *Lord Panmure generalu Vivianu, 18. jula 1855.* «... Ja imam toliko poverenja u vašu profesionalnu sposobnost da se ne pribojavam da ćete preduzeti takvu divlju i nepromišljenu ekspediciju kao što je ona koju je Porta predložila. *Prepad* pomoću iznenadnog iskrcavanja jedne armije na obali radi ugrožavanja ili čak napada neprijateljskog utvrđenja jedna je stvar; ali dobro promišljena ekspedicija za upad u neprijateljsku zemlju i vođenje rata na njegovom sopstvenom tlu je sasvim druga stvar.»

— ¹³ *prepada*

9

Marx Engesu
u Mančester

[London] 10. aprilá 1856.

Dear Frederic,

Krajnje je vreme da opet pišem. U tome su me sprečavale svakojake kućevne stvari.

Prilažem I. pismo od Levyja iz Diseldorfa meni, u pismu pomenuti Touroute je francuski excolonel¹. On je juče u moje odsustvu bio u mojoj kući, i ja ću ga videti tek kroz nekoliko dana jer je otputovao za Liverpool. On je imao poduži razgovor s mojom ženom; kvintesencija toga razgovora je u dodatku 2⁽⁴³⁾ koji je madame sama redigovala. U Levyjevom pismu spomenuti M. je Miquel.

Za nekoliko dana dobićeš prispelog Igora⁽²²⁾ rusko-nemački; Plavu knjigu⁽⁴¹⁾ *Destrih*: «Confidences sur la Turquie»² i jedan isečak iz «L'Homme»-a, koji sam zaturio i zato ga danas ne mogu poslati, naime pismo od nekog čoveka po imenu Tassilier, koji se nalazi *déporté*³ u Kajeni, M. le Ministre de la Marine⁴, u kome su izložene strahovite svinjarije Boustrape⁽⁴⁴⁾ prema deportiranima⁽⁴⁵⁾. Plavu knjigu Ti bi odavno dobio, ali sam d'abod⁵ pod pressure⁶ dnevnih događaja više puta bio primoran da svoje članke⁽⁴²⁾ o tome predmetu prekinem i pišem o drugim temama, tako da se te knjige nisam mogao lišiti. Zatim su došli Tebi poznati prijatelji, koji su bar za jedan dan želeli da dobiju tu novelty⁷, a nisu je bili vratili ni posle nedelju dana.

As to these Kars papers⁸, «Times» je u tri fulminantna leaders-a⁹ izdeklamovao jedan njihov deo koji se odnosi na vreme od avgusta 1854 — about¹⁰ februara 1855, to jest stvarno interesantne i odlučujuće epohe uopšte se ne dotiče. Pri tom je, naravno, bio cilj da se sva responsibility¹¹ svali sa ministarstva na Redcliffe-a i turske paše u Aziji. Najlepše je pri tom to da engleska vlada, kao što ćeš videti iz Destriha, silom održava na krmilu tričavo Redcliffe-ovo tursko ministarstvo, koje je delom štutilo a delom dalo povoda za svinjarije na koje se Williams žali. Sve je to, međutim, sporedna stvar. Pomoću sličnog postupka kakav sam upotrebio kod Stiebera

¹ bivši pukovnik — ² Poverljiva saopštenja o Turskoj — ³ deportiran — ⁴ g-nu ministru mornarice — ⁵ najpre — ⁶ pritiskom — ⁷ novinu — ⁸ Što se tiče dokumenata o Karsu — ⁹ uvodna članka — ¹⁰ otprilike — ¹¹ odgovornost

— naime, utvrđivanjem falsified dates and forged passages¹²⁽⁴⁶⁾ — ja sam po mome mišljenju nepobitno dokazao da je britanska government¹³ imala plan i da ga je dosledno izvela — da Kars padne — i da je ovoga puta još imala sreću što je pred Bonapartom mogla figurirati kao zagrejana »za stvar«. U čisto vojne stvari, tj. u defence of Kars, of course¹⁴, nisam ulazio, imam međutim izvesne misgivings¹⁵ u pogledu Williamsove »veličine«.

Jones, koga sam upoznao s mojim rukopisom¹⁶, namerava, if possible¹⁷, tj. ako nabavi novac za Martin's Hall¹⁴⁷ da u ovom lokalu održi lecture¹⁸ o padu Karsa pre no što otpočne parlamentarna debata o tome.

There iz now going on a bitter controversy between the Chartists and the Urquhartites at Newcastle upon Tyne, London, Birmingham, and several other places¹⁹⁽⁴⁸⁾. Verovatno znaš da se Jones, s Finlenom kao senkom, proglasio za diktatora čartizma i osnovao novu organizaciju, koja indeed²⁰ raste, ali je, s druge strane, izazvala buru negodovanja protiv njega.¹⁴⁹

U Rajnskoj provinciji i u Berlinu izgleda da je »špekulacija na špekulaciju« koja je tamo prodrila iz Francuske — ne u idejama, već u akcijama — uzela isto toliko maha kao i s druge strane Rajne. Kuknjava zbog tog socijalnog mischief-a²¹ i obmanjivanja publike formulisana je u vladinoj »Pr[eußische] Korrespondenz«. Tamo se seriously and emphatically²² aludira na »neizbežnu« opštu novčanu krizu u skoroj budućnosti.

Ti znaš da je Heine mrtav, ali Ti ne znaš da se Ludwig Simon von Trier popišao na njegov grob — hteo sam da kažem pustio svoju vodu — u njujorškom »Neue Zeit«-u quondam²³ lava²⁴ parlamenta »teutscher Nation«²⁵⁽⁵⁰⁾ koji je retirirao u Stuckert-u²⁶. Pesnik ili trubadur Jevrejke Hohenscheisse oder Hohenlinden iz Frankfurta na Majni nalazi, naravno, da Heine nije bio nikakav pesnik. On nije imao nikakve »Gemiet«²⁷, bio je pun »Bausheit«-a²⁸, i klevetao je ne samo Kobesa I²⁹ već šta više i Bernesovu³⁰ Fraindin³¹, ve-e-likog Bernesa »Mause«, Muse ili Möse, Straussin-icu³²⁽⁵¹⁾.

Ovde je postojalo a society for the protection of small tradesmen³³. Ovo društvo izdaje nedeljni listić radi sopstvene zaštite³⁴.

¹² falsifikovane datume i izmišljena mesta — ¹³ vlada — ¹⁴ odbranu Karsa, naravno — ¹⁵ sumnje — ¹⁶ Pad Karsa — ¹⁷ ako bude moguće — ¹⁸ predavanje — ¹⁹ Sad se vodi ogorčena rasprava između čartista i urkvartista u Njukastlu na Tajni, Londonu, Birmingemu, i nekim drugim mestima — ²⁰ zaista — ²¹ zla — ²² ozbiljno i sa naročitim naglašavanjem — ²³ nekadašnjeg — ²⁴ Löwe von Calbe — igra reči. Löwe — lav — ²⁵ nemačke nacije (deutsch = stari pravopis) — ²⁶ Štutgartu — ²⁷ pravilno Gemüt = duševnosti — ²⁸ pravilno Bosheit = zlobe — ²⁹ Jakob Venedey — ³⁰ Ludwig Börne — ³¹ pravilno »Freundin« = prijateljicu — ³² Jeanette Wohl-Strauß — ³³ društvo za zaštitu sitnih trgovaca — ³⁴ »Protection for Trade«

U tom nedeljnom listu blista naš prijatelj Seiler »sa suprugom« kao »swindler«³⁵.

But³⁶ veće stvari su na tapetu. Pieper koji je od januara iz genijalnosti opet živeo na gusarski način i uprkos ne beznačajnih subsidies³⁷, koje je dobio od mene, živeo je svaki dan u najvećoj zategnutosti sa svojom landlady³⁸, uobražava, odjednom, da mu nedostaje mali kapital da bi postao veliki čovek. Seilerova suster in law³⁹, druga kćerka greengrocera⁴⁰, lojanica sa zelenim naočarima, odavno je smrtno zaljubljena u pomenutog Piepera. Cela osoba zelena kao bakarna rđa, čak ne ni kao povrće i pri tom greens bez any meat ili flesh whatever⁴¹. Pieper kaže da je ružna kao đavo, ali je ipak otkrio da nije bez razuma, što je neosporno pokazala time što našeg Haidchnuckea iz Hanovera⁴² smatra za promašenog nemačkog Byrona. A Pieper, za koga se ta osoba uhvatila ne samo kao krlja već kao caterpillar⁴³ — Pieper se pre tri dana odlučio da Seilerovom tastu otvori svoje srce. On to nije hteo da učini pred »dragom« iz straha da će je morati poljubiti, a to je stvarno hard work⁴⁴ za jednog zapadnjaka koji još nije navikao to feed upon tallow⁴⁵. Ali kao pravi Pieper, on ne može izjaviti ljubav a da u isti mah ne pokuša dobiti zajam. Pieper nije mogao da pred greengrocerom olakša svome srcu a da ne pokuša da greengroceru olakša njegove pockets⁴⁶ i ne izmami mu neku paru. On bi, naime, morao imati mali kapital, say 20 - 40 pounds, to create himself a position fashionabler⁴⁷ davaoca časova. Međutim, on misli da svoju »dragu« već kao verenicu ostavi da uživa radosti udovičkog položaja i da se iz sažaljenja *nikada* njome ne oženi. Čitava afera smrdi uprkos svemu zelenišu, ali Pieper uobražava da će se izvući kao častan čovek, tj. da će would-be⁴⁸ tastu at a certain epoch looming in the future⁴⁹ »tražene« pozajmice vratiti do poslednje pare i još mu velikodušno prepustiti njegovu kćer. Od sudbonosnog dana bio je samo jedanput, na jedan minut, kod mene kad sam ja bio odsutan. Nazvao se »srećnikom«. Dženica ga je nazvala »Benedic the married man«⁵⁰⁵²., ali je Laurica rekla, Benedic was a wit, he is but »a clown«, and »a cheap clown« too⁵¹. Deca stalno čitaju svoga Shakespeare-a.

Liebknecht je najzad došao do nečega, naime do jednog malog Liebknechta.

---

³⁵ »podvaladžija« — ³⁶ Ali — ³⁷ pomoći — ³⁸ gazdaricom — ³⁹ svastika — ⁴⁰ piljara — ⁴¹ povrće bez ikakvog mesa — ⁴² Wilhelm Pieper — ⁴³ gusenica — ⁴⁴ mučan posao — ⁴⁵ da jede lojanice — ⁴⁶ džepove — ⁴⁷ recimo 20 - 40 funti, da bi sebi stvorio položaj otmenog — ⁴⁸ predviđenom — ⁴⁹ u izvesnom momentu u budućnosti — ⁵⁰ Benedikt, suprug — ⁵¹ Benedikt je bio duhovita glava, ali on je »lakrdijaš«, i to »jevtini lakrdijaš«

Moja žena je po »Njegovog Veličanstva najvišem specijalnom naređenju« dobila pasoš iz Berlina. U maju će sa celom family⁵² u Trier na *tri do četiri meseca*.

Salut. Pozdrav Lupusu.

K. M.

---

⁵² porodicom

10

Engels Marxu
u London^[53]

Mančester, 14. aprila 1856.

Dear Marx,

Radoznao sam za Bluebook^[41]. No pošto nemam vremena da je hronološki upoređujem, kako si Ti to činio, mogao bi jednom da mi saopštiš mesta gde se nalaze glavne začkoljice; ja se mogu ograničiti samo na military², što ću temeljno preći, a po mogućstvu uporediti i sa knjigom Sandwitha³. O Jonesovom coup d'état⁴ i sledećim istorijama mi ovde ništa ne znamo; moram ipak nabaviti »P[eo]ple's] Paper«.

U Nemačkoj špekulacija stvarno tako briljantno napreduje kao još nikad. Mevissen je kralj Rajnske provincije, kupuje zajedno sa Morny-em »Indépendance« i osniva u Luksemburgu (!) internacionalnu (ura!) banku. Čitao sam urlikanje »Pr[ue]ßische] Korrespondenz«. U međuvremenu su se postarali da Manteuffel i von der Heydt ne uguše tu špekulaciju; u Hanoveru, Lajpcigu i svuda se osnivaju Crédit mobiliers^[54], i što ove ne mogu da svrše to će se ispod ruke iskaišariti. Sada počinje poslednja faza špekulacije: Rusija uvozi kapital i špekulaciju, i pri takvim odstojanjima i stotinama milja dugim železnicama špekulacija će, verujem, uzeti takve razmere da će ubrzo slomiti vrat. A kada budemo čuli za the Grand Irkutsk Trunk Line with branches to Pekin⁵ itd., tad će biti vreme da pakujemo. Ovoga puta će crash⁶ biti tako ogroman kao nikada ranije; svi elementi su tu: intenzivnost, univerzalnost i umešnost svih posedujućih i vladajućih socijalnih elemenata. Najzanimljiviji su pri tom gospoda Englezi, koji žive u uverenju da se pri »zdravoj« trade⁷, kakva ovde vlada, tako nešto nikako ne može dogoditi. Da se u industrijskoj proizvodnji ne mogu vršiti velike špekulacije, pošto je opštepoznato da se sa neznatnim ulogom kapitala u direktnu proizvodnju za vreme od godine dana može izazvati zasićenost svih tržišta, a naročito dok postoji tako kolosalna tražnja kapitala za komunikacije — dovoljno je jasno. Ali se i industrijska proizvodnja zbog špekulacije u komuni-

---

¹ Plavu knjigu — ² vojna pitanja — ³ *Journal of the Siege of Kars 1856* —

⁴ državnom udaru — ⁵ Veliku irkutsku magistralu s bočnom prugom za Peking —

⁶ krah — ⁷ trgovini

kacijama znatno podiže preko svoje mere, samo sporije nego na primer 1833 - 1836. i 1842 - 1845. Ove godine cene pamuka rapidno skaču, uoči jedne dosada nečuvane berbe od 3 500 000 bala, koja ove godine ne izgleda veća nego što bi na primer 1850. izgledalo 2 i po miliona bala. Osim toga Kontinent uzima ove godine, u odnosu na Englesku, skoro tri puta više nego pre pet godina, što potvrđuje sledeća tabela izvoza iz Amerike od 1. septembra do 1. aprila svake godine:

	1856	(u hiljadama bala)		1853
		1855	1854	
Izvoz u Englesku za sedam meseci	1 131 000	963 000	840 000	1 100 000
Izvoz u Francusku za sedam meseci	354 000	249 000	229 000	255 000
Izvoz u ostala evropska pristaništa	346 000	167 000	179 000	204 000 ^a

Dakle, Kontinent koji je 1853. apsorbovao $45/110 = 1/3$ engleskog izvoza, apsorbovao je 1856 - $70/113 = 5/8$. Ovako dolazi zatim još i ono što je Kontinent povlačio od Engleske. Kako vidiš, kontinentalna industrija se nesrazmerno razvila u odnosu na englesku, i gospoda Britanci, being rather on the decline⁹, imaju sve razloge da ne preteruju u svojoj pamučnoj industriji, ali 1853. i 1856. mogu se najbolje uporediti, zato što je berba za te dve godine bila vrlo velika — 3 300 000 i 3 500 000 bala. Veliki izvoz za Francusku je samo prividan, jer jedan deo ide iz Avra za Švajcarsku, Baden, Frankfurt i Antverpen. U tom ogromnom poletu kontinentalne industrije leži, međutim, najvitalnija klica engleske revolucije.

Listić »Protection for trade« vidao sam s vremena na vreme, ali u tim brojevima nisam na žalost imao prilike da se divim amicium¹⁰ Sebastianu.

Pieperijada postaje upravo neukusna. Ta pričica ima vrlo zgodnih strana, ali i neprijatnih začkoljica, a uvek prisutna taština stvara bljutav utisak. Čim je momak 2 minuta bez kontrole, on pravi gluposti pod plaštom samo njemu vidljive genijalnosti. Nadam se da će se morati venčati s lojanicom i da neće dobiti malu svotu, to bi mu dobro došlo.

Prema ljubaznosti koju je preuzvišeni specijalnim naređenjem ukazao Tvojoi supruzi moramo ipak, ako se ukaže prilika, pokazati

^a u originalu Marx dodao svojom rukom tri nule — ⁹ budući prilično u opadanju — ¹⁰ prijatelj

zahvalnost.¹¹ U svakom slučaju on¹² mora u Cachot¹³ primiti svoju allowance¹⁴ šampanjca.

Lasalijade⁽⁵⁵⁾ su me veoma razveselile; kudravi Jevrej sigurno izgleda vrlo dražesno u crvenom kućnom ogrtaču i u markizinoj draperiji gde kod svakog pokreta izviruje poljski nakit. Na prisutne momak mora da ostavlja krajnje vašljiv, odvratani utisak.

L[evijev]o pismo je kod mene i možda ću sutra pisati ponešto o događajima s radnicima. Uostalom, bilo bi dobro da se pisma takvog sadržaja zapečate i voskom. Zatim ćeš dobiti natrag i L[evij]evo pismo. **Radnička biblioteka**

Pisao sam Ti da opet čujem, u uhu su mi jedan za drugim izrasla tri čira; to je pomoglo.

Srdačni pozdravi Tvojim supruzi i deci.

Tvoj
F. E.

---

¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 9. — ¹² Friedrich Wilhelm IV
— ¹³ zatvoru — ¹⁴ porciju

11

Marx Engelsu
u Mančester

London, 16. aprila [1856]

Dear Frederic,

Danas sam Ti preko poznate Ti parcelcompagnie¹ poslao paket koji sadrži: 1. Kars papers¹⁵⁶⁾, 2. *Igora*¹²²⁾, 3. Destrilh: *Confidences sur la Turquie*², 4. Dva broja »L'Homme«-a. U jednom — pismo o Kajeni, u drugom — Pyat-ova litanijá Marianne-i¹⁵⁷⁾, koje je pročitao na jednom čartističkom mitingu za proslavu francuske revolucije 25. februara ove godine. Taj valjani čovek se, naravno, nadao da će ovoga puta videti ponovljen skandal zbog njegovih »lettre à la reine«³⁾¹⁵⁸⁾. Ali se prevario. Iz toga ujedno vidiš kakav podređen odnos zauzimaju ovdašnji francuski revolucionari prema »Marianne«-i. 5. Dva isečka iz »People's Paper«-a, dva moja prva članka o karskim papers⁴. Poslaću Ti i nastavak i kraj. Pošto je original od prvog članka izgubljen a vreme i još više Ernest Jones su me gonili, to sam članak za »Tribune«-u morao iz glave smandrljati, žurno, pa se tako potkrala poneka glupost koja Tvome finom nosu, naravno, neće umaći. But never mind that⁵. Ovo iznosim samo zato da bi znao zašto Ti stvar nisam odmah poslao.

Prekjuče je održan mali banket u čast godišnjice »People's Paper«-a. Ovoga puta, pošto mi je izgledalo da vreme to iziskuje, prihvatio sam poziv, utoliko pre što sam od čitave emigracije bio pozvan *jedino* ja (as announced in the »Paper«⁶) a i prva zdravica je pala na mene, naime ja sam je morao držati za souveraineté du prolétariat dans tous les pays⁷. Držao sam dakle mali speech⁸ na engleskom, ali neću dati da se štampa¹⁵⁹⁾. Cilj koji sam hteo, postignut je. Gospodin Talandier koji je svoj ticket⁹ morao kupiti za 2 i po šilinga i ostala francuska i druga emigraciona banda su se uverili da smo jedino mi »intimni« saveznici čartista i da, ako se i uzdržavamo od javnih demonstracija i Frenchmen¹⁰ prepuštamo da sa čartizmom javno koketiraju, u svako doba možemo da ponovo zauzmemo poziciju koja nam već istorijski pripada.

---

¹ Preduzeće za otpremu paketa — ² Poverljiva saopštenja o Turskoj — ³ »pisama kraljici« — ⁴ dokumentima, *Pad Karsa*, članak I i II — ⁵ Ali ništa zato. — ⁶ kao što je u listu objavljeno — ⁷ suverenitet proletarijata u svim zemljama — ⁸ govor — ⁹ ulaznicu — ¹⁰ Francuzima

To je postalo utoliko nužnije što je na pomenutom mitingu od 25. februara pod Pyat-ovim predsedništvom nastupio nemački štraubinger Scherzer (old boy¹¹) i u zaista strašnom štraubingerskom stilu¹⁶¹ denuncirao nemačke »naučnike«, »duhovne radnike«, koji su njih (Knoten¹²) ostavili na cedilu i tako primorali da se blamiraju pored drugih nacija. Pa ti znaš Scherzera još iz Pariza. Sa prijateljem Schapperom imao sam opet nekoliko sastanaka i našao sam u njemu grešnika koji se jako kaje. Povučenošću u kojoj on živi od pre dve godine izgleda da je rather¹³ izoštrila njegove duhovne snage. Ti ćeš razumeti da za svaku eventualnost uvek može biti dobro da ga imamo pri ruci and, still more¹⁴, da ga iščupamo iz Willichovih ruku. Schapper je sada jako besan na drugare u W[indmill] Street-u.¹⁶¹

Tvoje pismo Steffenu¹⁵ ću otpremiti. Pismo L[evy-ja] mogao si zadržati tamo. Čini to uopšte sa svim pismima za koje Te ne molim da ih vratiš. Što ta pisma manje idu poštom, the better¹⁶. Sasvim sam Tvoga mišljenja u pogledu Rajnske provincije. Za nas je fatalno što looming in the future¹⁷ vidim nešto što će mirisati na »izdaju otadžbine«. Jako će zavisiti od tournure¹⁸ stvari u Berlinu da li ćemo mi biti primorani da dospemo u sličnu situaciju kao u staroj revoluciji majncški klubisti.¹⁶²¹ Ča sera dur¹⁹. Mi koji smo tako enlightened²⁰ o našoj hrabroj frères²¹ s one strane Rajne! The whole thing in Germany²² zavisice od mogućnosti to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasant's war²³. Onda će stvar biti odlična.

O Stieberu II nije mi ništa doprlo do ušiju. Piši mi šta Ti znaš o tome.

A sada o chronique scandaleuse²⁴.

Pieperova komedija završila se i brzo i gorko. S jedne strane, dobije pismo u kome ga stari greengrocer²⁵ prosto-naprosto odbija i zabranjuje mu pristup u kuću. S druge strane, pojavi se kod nas ona sovuljaga sa zelenim naočarima — jedna neopisivo ružna trapadoza — da bi potražila »svoga« Piepera. Ona mu predloži da beži s njom. S velikom diskrecijom on najodlučnije odbija. — Tako je komedija odigrana. Nadajmo se da će Wunderholda²⁶ ovo gorko iskustvo s njegovom neodoljivošću unekoliko izlečiti.

Prilašem jedno Seilerovo pismo. Ovaj Falstaff je odmah po svome dolasku u Njujork našao Edgara²⁷ kad je ovaj hteo da otplovi

¹¹ stari momak — ¹² neupućene — ¹³ pre — ¹⁴ i, još više — ¹⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 1. — ¹⁶ to bolje. — ¹⁷ gledajući u budućnost — ¹⁸ obrta — ¹⁹ To će biti teško — ²⁰ obavešteni — ²¹ braći — ²² Cela stvar u Nemačkoj — ²³ da se proleterska revolucija u Nemačkoj potpomogne nekom vrstom drugog izdanja seljačkog rata — ²⁴ hronici skandala — ²⁵ piljar — ²⁶ zanosnog mladića — ²⁷ Edgar von Westphalen

za Teksas. Edgar zasada ima novaca od nasledstva. Gadne posledice ovog sastanka sa S[eilerom] videćeš iz pisma.

Lepo društvo. Seiler i Konrad Schramm!

Salut.

Tvoj
K. M.

12

Marx Englesu
u Mančester

28. aprila 1856.

28, Dean Street, Soho, London

Dear Frederic,

Šaljem Ti u prilogu:

1. Dva Kars-paper-a¹, nastavak i kraj.

2. Jedan članak koji sam dao Jonesu o vojvodi od Yorka².
Tu ja tant bien que mal³ podražavam manir old⁴ Cobbetta i šaljem
ga radi specijalnog saopštenja Lupusu.

3. Speech⁵ staroga čartista Frosta u Njujork.

4. Pismo od Miquela. Ovo poslednje *vрати*. Nisam naime još
odgovorio, pošto bih pre odgovora hteo da čujem Tvoje iscrpno
»opinion«⁶. To je pomalo tugaljiva stvar. »Pitanja katkada zapletena«⁽⁶³⁾
i u odgovoru je teško pridržavati se prave mere.⁽⁶⁴⁾

Que dites vous du discours de M. de Walewsky⁽⁶⁵⁾ U
Londonu vlada opšti bes protiv government⁸, pa čak i shopkeepers⁹
imaju puna usta revolucionarnih fraza.

Ako možeš, pošalji Pieperu nešto. Sada je moguće da se smesti
kao korektor kod »P[eo]ple's P[ap]er«-a. Ja mu mogu sada davati
samo hranu. Ozbiljno sam mu natrljao nos zbog njegovih bu-
dalaština, zbog kojih je opet na ulici. O ovdašnjoj politici mogao
bih Ti ponešto saopštiti. Međutim, bilo bi neoprezno da se to
čini poštom.

U današnjem »Advertiser«-u, u dopisu iz Pariza, ima kratak
ali interesantan izveštaj o procesu protiv pristalica »Marianne«-e⁽⁵⁷⁾,
koji se izvrsno drže.

U »Presse«-i (Pariz) zanimljiv napad Pelletanov na Bonaparti-
nog législateur poète¹⁰ — Belmontet-a; Pelletan je tu tako uvredio
»empereur«¹¹ da će verovatno biti prognan.

Salut.

Tvoj

K. M.

¹ članka o Karsu, *Pad Karsa*, članak II i IV — ² *Gornji dom i spomenik vojvodi od Yorka* — ³ kako-tako — ⁴ starog — ⁵ Govor — ⁶ »mišljenje« — ⁷ Šta kažete o govoru gospodina Walewskog? — ⁸ vlade — ⁹ sitni trgovci — ¹⁰ pesnika zakonodavca — ¹¹ »imperatora«

13

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 7. maja 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Imam opet da Ti uputim jedno pismo iz Nemačke. No kako Ti do danas nisi potvrdio *prijem Parcels*¹, a ni *pisma*, u kome je bilo umetnuto Miquelovo pismo, to ne znam da li si te stvari primio. Odgovori na to odmah. Kod opasnih pisama je potrebno da se pouzdano zna da je isporučeno.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ paketa

14

Marx Engesu
u Mančester

[London] 8. maja¹ 1856.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Tvoje pismo primio. Moj pressure² na Tebe u yesterday letter³-u objašnjava se d'abord⁴ time što ranije paket moje žene za Mančester nije stigao, iako je poslat poštom. A drugo Ti znaš kako je pri duši čoveku koga hemoroidi teraju da igra. *A taj čovek sam ja.*

Milo mi je što Ti i Lupus delite moje mišljenje o M[iquell]-ovom pismu^{6a} — bilo mi je u duši »vrlo rdavo« kad je trebalo da tu »mudrost« svarim.

Moja porodica odlazi najkasnije za deset do četrnaest dana, ako novčane mere koje sam preduzeo ne promaše. Šteta što si tako pretrpan poslom. Inače bismo mogli napraviti une petite tour⁵ u Škotsku.

Tvoje porudžbine za Muzej ću izvršiti čim budem opet išao onamo.

Prilažem:

Dva pisma — 1. od Imandta, a 2. iz Kelna. Biće svakako najbolje ako preko moje žene odgovorim Kelnjanima? There exists some jealousy⁶ između Kelna i Diseldorfa, as to leading of the proletarian movement. Besides⁷ ne znam da li Kelnjani znaju da su Diseldorfljani sasvim prekinuli sa Lassalle-om, koji je kod svih njih na zlu glasu.

Iz Šefilda je juče stigla sledeća smešna vest:

Council Hall, Sheffield, May 6th 1856.

»Doctor,

The Sheffield Foreign Affairs Committee^{6a} instructs me to convey to you an expression of their warm thanks for the great public service you have rendered by your admirable *exposé* of

---

¹ u originalu: aprila — ² pritisak — ³ jučerašnjem pismu — ⁴ najpre — ⁵ mali izlet — ⁶ Postoji izvesna ljubomora — ⁷ u pogledu vodstva proleterskog pokreta. Osim toga

the Kars Papers published in the „People's Paper“⁸ I have the Honour etc.

Cyple, Secretary.⁹

Ovo je velikodušnost, pošto se između »People's Paper«-a i »Free Press«-e vodi borba na život i smrt, uopšte borba između čartizma i urkvartizma.^[48] Veliki Ironside je išao korak dalje i dekretirao that the »thanks of the country« were due to Dr M[arx] etc.¹⁰. Bilo bi mnogo bolje da su mi poslali novac, koji su dobili preštampanjući (kao pamflet) moj članak o Palmerstonu pod naslovom »Story of the Life etc.«^{11[67]}

Seiler mi šalje — danas stiglo — iz Njujorka — u »Demokrat«-u — »Das Recht deutscher vereinigter Staatenbürger in Europa«¹². Pročitati ga neću nikada, bar ne na ovom svetu.

Otkako sam Pieperu uručio 2 funte koje si poslao, nisam ga video. Osim toga on do sinoć, kako mi je Jones poručio, nije poslao obećani rad za »P[eo]ple's] P[ape]r«. Nous verrons¹³, ako ovoga puta od svoje volje propusti priliku, onda neka ga nosi đavo. Sada ima šansu, magarac.

Salut.

Tvoj
K. M.

A propos! Video Heineov testament!^[68] Vraćanje »živom bogu« i »moli za oproštaj boga i ljude«, ako je igda napisao nešto »nemoralno«!

Pukovnika Touroute-a nisam video pre njegovog odlaska u Nemačku.

Priložena pisma *nemoj* vraćati. Pozdravi Lupusa.

---

⁸ *Pad Karsa* — ⁹ Council Hall, Sheffield, 6. maja 56. »Gospodine doktore — Šefildski spoljnopolitički komitet stavio mi je u dužnost da vam isporučim izraz njegove tople zahvalnosti za veliku uslugu koju ste učinili za zajednicu objavljujući u »People's paper«-u odličan prikaz karskih dokumenata. Čast mi je itd., Cyple, sekretar.« — ¹⁰ da dr Marxu pripada »zahvalnost zemlje itd.« — ¹¹ *Istorija života*, itd. — ¹² »Pravo nemačkih ujedinjenih državljana u Evropi« — ¹³ Videćemo

15

Marx Engelsu
u Mančester[London] 23. maja 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Porodica je juče otputovala. Ove nedelje bio sam nesposoban za rad delom zbog trouble¹ u kući delom zbog reumatizma u ledima koji se u ovoj formi kod mene još nije javljao.

Prilažem Bazancourta — »napoleonsku« priču krimske istorije. Ne bi li se iz toga dalo nešto napraviti za Putnama?⁽⁶⁹⁾ Meni je vrlo potrebno da tu firmu uzmemo u rekviziciju, pošto su me troškovi i oprema za put primorali da Zitschke-ovim posredstvom izdam solo menicu od 30 funti s dospećem tri meseca. Jedan od Putnamovih bio je kod Freiligratha i oni su voljni da prime članke.

Od Bazancourta sam čitao samo izvode u francuskim listovima. Sudeći po njima, on pruža dosta materijala za podsmeh. Drukčije nego frivolno čini mi se da se stvar ne može tretirati. Ako bi se o tome pisalo, ne bi se smelo pisati kratko, već sa fiksnom idejom da se ispuni prostor.

Trübner, koji pre dva meseca kao da je bio pristao na moju stvar o Švedskoj⁽⁷⁰⁾, a potom nije dao ni glasa od sebe, pisao mi je juče i za utorak utvrdio entrevue² zbog te stvari. To bi bilo 20 tabaka rada.

Ja sam u serious dilemma³ da li da idem sada na trip⁴ ili ne. S jedne strane, moram da dirindžim da bih došao do novaca. S druge strane, doktor mi je rekao — i mislim da je u pravu — da bih morao malo na put i promeniti vazduh, jer moja jetra opet ne funkcioniše kako treba. I am not yet decided⁵ šta da radim. Boravak ovde nije baš tako jevtin pošto imam i Piepera na vratu. Ali posao je glavna stvar.

As to Bazancourt⁶-a piši mi da li Ti je potreban i prvi deo. Ako se od te stvari ne može napraviti ništa, onda je bolje da se ne kupuje.

Danas nisam za pisanje sposoban, ali Te ipak moram zamoliti

---

¹ nemira — ² sastanak — ³ ozbiljnoj dilemi — ⁴ put — ⁵ Još se nisam odlučio — ⁶ Što se tiče Bazancourt-a

za razjašnjenje povodom jedne filološke skrupule. U Shakespeare-ovom *Henriju IV* nalazi se Hiren mesto Syrene i prema jednoj belešci pedanta Johnsona oblik Hiren se javlja i kod drugih starijih engleskih pisaca. Zamena H i S je quite⁷ u redu. Ali zar Hiren ne bi mogao biti u vezi sa Hure, a zato i Syrene? Ili sa haeren, auris⁸ itd.? Vidiš to which low state of spirit⁹ sam danas depressed¹⁰, pošto me taj casus¹¹ jako interesuje.

O Rugeovoj tragediji *Neue Welt*¹², u kojoj se »tragedija ljubavi prometnula u svoju farsu«, dobio sam veoma zanimljiva saopštenja. O tome sledeći put.

Hercen odlazi u Švajcarsku. Očekujem Tvoja communications¹³ o Ireland¹⁴-u.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁷ sasvim — ⁸ čuti, sluh — ⁹ na kakvo nisko duhovno stanje — ¹⁰ spao — ¹¹ slučaj — ¹² *Novi svet* — ¹³ saopštenja — ¹⁴ Irskoj

16

Engels Marxu
u London

Mančester, 23. maja 56.

Dragi Marx,

Naš put po Irskoj^[71] vodio je od Dablina u Golvej na zapadnoj obali, zatim 20 milja severno u unutrašnjost, a onda u Limerik, niz Šanen u Tarbert, Trelj, Kilani i natrag u Dublin. Svega oko 450 do 500 engl. milja u samoj zemlji, i videli smo prema tome otprilike dve trećine cele zemlje. S izuzetkom Dablina, koji se prema Londonu odnosi kao Diseldorf prema Berlinu i sasvim ima karakter nekadašnje male rezidencije, a i građen je sasvim na engleski način, cela zemlja, a naročito gradovi, ostavljaju utisak kao da se čovek nalazi u Francuskoj ili u gornjoj Italiji. Žandarmi, popovi, advokati, birokrati, plemstvo u prilično velikom broju; industrije nigde nikakve, tako da bi bilo teško shvatiti od čega svi ti paraziti žive kad na drugoj strani ne bi bilo bede seljaka. »Stroge mere« kud god se okreneš, vlada se petlja u sve, od takozvanog selfgovernment¹-a nigde ni traga. Irska se može smatrati prvom engleskom kolonijom, i to kolonijom kojom se zbog njene blizine može upravljati još sasvim na stari način. Već ovde se može zapaziti da takozvana sloboda engleskih građana počiva na ugnjetavanju kolonija. Nigde nisam video toliko žandarma i pruski žandarmsko-rakijaški izraz lica razvio se u ovom constabulary², naoružanom karabinom, bajonetom i lisicama, do najvećeg savršenstva.

Karakteristične su za zemlju ruševine, najstarije iz petog i šestog veka, a najnovije iz devetnaestog veka, sa svima među-stepenima. Samo su najstarije crkve; iz 1100. crkve i dvorci, iz 1800. seljačke kuće. Na celom zapadu, a naročito u okolini Golveja, zemlja je pokrivena takvim porušenim seljačkim domovima, koji su većim delom napušteni tek posle 1846. Nikada nisam mislio da bi glad mogla imati tako opipljivu realnost^[72]. Cela sela su opustela a između njih prekrasni parkovi sitnijih landlords³, gotovo jedinih, koji još tamo stanuju; većinom advokati. Glad, emigracija i clearances^[73] zajedno, doveli su do toga. Pri tom nema čak ni stoke na poljima. Zemlja je prava pustinja koju niko neće. U grofoviji Cler, južno od Golveja, nešto je bolje, tamo ima bar stoke, a

---

¹ samouprave — ² policajcu — ³ posednika — ⁴ progoni seljaka sa zemlje

prema Limeriku brežuljke su odlično obradili većinom škotski farmeri, ruševine su raščišćene i kraj ima bogatiji izgled. Jugozapad je brdovit i močvaran, ali ima i divne bujne šume, zatim opet lepi pašnjaci, naročito u Tipereriju, a prema Dublinu je kraj na kome se vidi da postepeno prelazi u ruke krupnih farmera.

Osvajački ratovi Engleza od 1100. do 1850 (toliko vremena su au fond⁵ trajali, i isto tako i opasno stanje) potpuno su uništili zemlju. Ruševine su najvećim delom nastale za vreme rata. Sam narod je kroz to dobio svoj zaseban karakter i sa svim nacionalnoirskim fanatizmom koji ti ljudi imaju, oni osećaju da u svojoj sopstvenoj zemlji nisu više kod kuće. Ireland for the Saxon!⁶ To se sad ostvaruje. Irac zna da Englezu koji dolazi sa sredstvima nadmoćnim u svakom pogledu, ne može konkurisati; emigracija će i dalje trajati, dok preovlađujući, odnosno gotovo isključivo keltski karakter stanovništva ne ode do đavola. Koliko puta su Irci pokušavali da do nečega dođu, i svaki put su bili smrvljeni, politički i industrijski. Oni su veštački, konsekventnim ugnjetavanjem, postali potpuno propala nacija i sad, kako je poznato, liferuju Engleskoj, Americi, Australiji itd. prostitutke, nadničare, maquereaux⁷, lopove, varalice, prosjake i drugi probisvet. Karakter golača ima i aristokratija. Zemljoposednici, koji su se inače svuda poburžoazili, ovde su sasvim osiromašili. Njihovi posedi su okruženi ogromnim prekrasnim parkovima, ali unaokolo je pustinja i nigde se ne vidi odakle treba da dođe novac. Smešni su dozlaboga. Mešane krvi, većinom visoki, jaki, lepuškasti momci s dugačkim brkovima ispod ogromnog rimskog nosa, daju sebi lažan vojnički Airs de colonel en retraite⁸, putuju po zemlji tražeći sve moguće rasonode, i kada se čovek o njima raspita, oni nemaju ni prebijene pare u džepu, puni su dugova i žive u strahu od Encumbered Estates Court⁹[74].

O načinu kako Engleska upravlja ovom zemljom — represije i korupcija — mnogo pre nego je Bonaparta to pokušao — o tome drugi put, ako uskoro ne dođeš ovamo. Kako je s time?

Tvoj
F. E.

⁵ stvarno — ⁶ Irska Saksoncima! — ⁷ svodnike — ⁸ izgled pukovnika u penziji — ⁹ Suda za prezadužena imanja

17

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Šaljem članak⁽⁷⁵⁾, ali ga moraš najpre pregledati, ured me je danas opet sprečio da to uradim.

Bazanc[ourt] se može za nešto upotrebiti⁽⁶⁹⁾, batrahomiomahija⁽⁷⁶⁾ Bonaparte. Ali je prva sveska bezuslovno potrebna, za nju ću Ti sutra poslati 6 šilinga stamps², ili, tačnije, priložiću ih sada.

Savetovao bih Ti da se odmah spakuješ i poneseš najpotrebnije papire, onda možeš raditi i ovde i u Škotskoj, bar izvesne stvari. Bazanc[ourta] bismo mogli raditi ±³ zajedno; Ti bi, naravno, imao glavni posao; jer, commerce⁴ me sada, zbog naglog proširenja poslovanja, toliko apsorbuje da na redovan i sistematski rad ne mogu ni misliti. Kada ta stvar bude ovde gotova (jedan članak bi naravno bio dovoljan), onda Ti, svakako, možeš ovde pisati članke o parlamentu ili otputovati u Škotsku, i onda pri povratku ovde opet nešto raditi. Dok panslavizam⁽¹²⁾ ne bude gotov, ne bih rado želeo da tovarim sebi na vrat mnogo drugih obećanja koja na kraju ne mogu održati; no Tvoje zdravlje treba takođe uzeti u obzir, i mislim da imam dobro piće za Tebe; naime, lako bavarsko pivo i još oko tuce flaša bordoa, to je uvek bolje, sa promenom vazduha, nego half and half⁵ itd.

Ja ću Ti po mogućstvu sutra ponovo pisati nekoliko redaka, izvesti me šta si odlučio.

Tvoj
F. E.

Mančester, 26. maja 56.

---

¹ «rat žaba s miševima» — ² poštanskih maraka — ³ više ili manje — ⁴ trgovina — ⁵ pola i pola (u Engleskoj uobičajena mešavina piva)

18

Marx Engelsu
u Manchester

[London] 29. maja 56¹.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Teško da ću pre kraja *iduće* nedelje moći da otputujem odavde, pošto će stvar sa Trübnerom tek tada biti odlučena, a osim toga moram govoriti i s Zitschkeom, koji teško da će se vratiti u London pre navedenog roka. U svakom slučaju ja ću Ti pisati kada ću krenuti odavde.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ godinu dodao Engels

19

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 5. juna 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Krajem ove nedelje putujem u Škotsku; otuda dolazim posle šest dana k Tebi; naravno, javiću Ti. Ako mi pišeš ove nedelje, adresiraj: C. Marx, care of¹ P. Imandt, 29 Cowgate, Dundee. Odluku da k Tebi putujem preko Škotske doneo sam iz dva razloga:

1. *Medicinskog*, jer znam da će mi vožnja morem dobro činiti, a moj reumatizam je iščezao tek prekjuče. Uz to preterano krvarenje i ostale neprijatnosti. Konsultovao sam, naravno, i svoga surgeon².

2. *Pieper*. On me prati u Škotsku i potom se vraća u London. Da nisam pristao na taj aranžman, mladić bi — novac je za put dobio od svog nekadašnjeg učenika A. Rothschilda, — kako je bio čvrsto odlučio, otišao lažnim pasošem u Pariz, navodno s namerom da odatle peške ode za Ženevu. Ti shvataš kako bi neobično i kompromitujuće such an expedition likely was to arrive at³.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ na ruke — ² lekara — ³ takva jedna ekspedicija verovatno završila

20

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. juna 1856.

Dragi Engels,
Plan again changed.¹ Zašto, usmeno. Pieper me prati u Hal
i onda se vraća u London. Iz Hala dolazim k Tebi.^[77]

Tvoj
K. M.

---

¹ Plan opet promenjen.

21

Marx Engelsu
u Mančester

28. jula 1856.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

U pismu koje sam danas primio via Mančester, moja žena mi javlja da je njena majka 23. jula preminula. To će ubrzati povratak u London.

Istovremeno sam dobio pismo od Miquela, koji namerava da dođe ovamo za osam do deset dana. U ovom trenutku vrlo nezgodno.

Već ima tri nedelje kako je Pieper izgubio svoje mesto. Ovoga puta bez svoje krivice. On je stvar držao u tajnosti dok je Lupus bio ovde. Slagači su konspirisali da dovedu na njegovo mesto nekoga ko pripada njihovom friendly society¹⁽⁷⁸⁾.

Sa Sheffieldom stvar stoji ovako:

Ta gospoda su u poslednjem broju bezobrazno precrtavala. Pieper je na to pisao Cyplesu: »I am directed by Dr. Marx to inform you that he cannot congratulate you upon the emendations etc.«²⁽⁷⁹⁾.

Zatim je stiglo sledeće pismo od Ironside³:

»Free Press office, Sheffield,
July 19, 1856.

Dear Doctor,

It could not be satisfactory either to us or to yourself to close your article in the abrupt way which you on the instant proposed. I am sorry that I was so unsuccessful in cutting down last week's contributions, and should have hesitated in doing so had it not unfortunately happened that there was really no other alternative. As to Mr. Ironside's note, permit me to say that in another letter since received from him, he expresses regret that you should have construed his scrap as he did not intend it, and intimates a doubt that I have in some way offended you?

---

¹ društvu za međusobno potpomaganje – ² »Dr Marx mi je naredio da Vam saopštim da Vam ne može čestitati na popravkama itd.« – ³ u stvari Cyplesa

I see no reason why our professional intercourse may not continue and be pleasant; and I venture to hope to receive the usual packet of copy for next week's issue. You will be so good as to excuse my tardiness in writing. I have been so busy. Your etc. *Cyphes*.⁴
Odgovor.

»July 22, 1856.

Dear Sir, I write again myself to show that I bear not the least ill will against you for which, indeed, there would be no cause. In your letter dated July 19, you say: 'It could not be satisfactory etc.' Now as to my own satisfaction please to leave it altogether out of the question. As to Mr. Ironside's 'satisfaction' I'll quote you the exact words of his 'note'. Having told you, that already the first article had '*overdosed*' him, he continues as follows:

'They (Dr. Marx' articles) are entombing the paper. This must not be. *They must be brought to a close forthwith*. You must not have more than two more doses — this week and the next. You had better write him at once *to that effect*.' I positively decline making myself guilty of manslaughter by administering another 'dose' to Mr. Isaac Ironside and 'entombing' him in the sheets of his own paper. Yours etc.

Dr. K. M.⁵

---

⁴ »Biro slobodne štampe, Sheffield, 19. jula 1856. Dragi doktore, Nije moglo biti zadovoljavajuće ni za Vas ni za nas da svoj članak neposredno završite kako ste onog trenutka predložili. Žao mi je što pri brisanju Vašeg poslednjeg nedeljnog članka nisam bio nimalo srećne ruke, i ja bih sigurno oklevao da to učinim da na nesreću nije stvarno postojala nikakva druga mogućnost. Što se tiče saopštenja gospodina Ironside-a, dozvolite mi da primetim da on u jednom drugom pismu koje *nam* je u međuvremenu stiglo izražava svoje žaljenje zbog toga što ste njegovo saopštenje drukčije shvatili nego što je ono zamišljeno i on, izgleda, pretpostavlja da sam Vas ja možda na neki način uvredio? Ne vidim razlog zašto ne bismo i dalje ostali u profesionalnom odnosu i zašto ovaj ne bi bio prijatan, te se usudujem nadati se da ću za sledeći broj primiti uobičajeni paket rukopisa. Budite tako ljubazni da izvinite što Vam pišem sa zakašnjenjem. Bio sam jako zauzet. Vaš itd. *Cyphes*.⁵ — ⁵ »22. jula 1856. Dragi gospodine! Pišem Vam opet lično da bih Vam pokazao da se na Vas ni najmanje ne ljutim, za šta u stvari ne postoji nikakav razlog. U svom poslednjem pismu od 19. jula Vi kažete: 'Nije moglo biti zadovoljavajuće itd.' Što se tiče moga sopstvenog zadovoljenja, to molim da ga uopšte ne uzimate u obzir. Što se tiče 'zadovoljenja' gospodina Ironside-a, to ću Vam doslovno citirati reči njegovog 'saopštenja'. Pošto Vam je on rekao da je već prvi članak bio za njega '*prejaka doza*', on nastavlja ovako: 'Oni (članci dr Marxa) sahranjuju list. To ne sme biti. *S njima se mora odmah prekinuti*. Vi možete pustiti još samo dve doze — ove i iduće nedelje. Najbolje da mu odmah pišete u tom *smislu*.' Ja *apsolutno* odbijam da snosim krivicu za ubistvo time što bih gospodinu Isaacu Ironside-u dao još jednu 'dozu', i 'sahranio' ga u listovima njegovog sopstvenog lista. Vaš, itd. Dr K. M.; vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 4.

Na tome se dosada završava naša prepiska. Ali o *novcu* takode još ni pomena. Jones kaže da sam ih zbog svega toga mogao odmah at the outset⁶ tužiti.

Ti shvataš da ja sedim na žeravici. Moram se brinuti za stan ako porodica stigne, a ne znam kako ću iz starog izaći ni kako ću u novi ući, pošto u rukama nemam ni means⁷ ni ma kakvih bližih izgleda. Električna četka uzalud teži da pocrni moju kosu pošto je atra cura⁸ beli više no ikada. Zitschke je kidnuo, te sam tako na neodređeno vreme oslobođen bar plaćanja njemu.

Espartero i Pucteta u španskoj komediji — nikada istorija nije heroja liberalnog građanina i heroja »svetine« jednog drugome lepše protivstavila.^[60]

Salut.

Tvoj
K. M.

Freiligrath nema sada nikakvog pretpostavljenog do jednog board of Directors⁹, koji se sastaje svake subote.

---

⁶ na početku — ⁷ sredstva — ⁸ crna briga — ⁹ odbor direktora

22

Marx Engelsu
u Mančester[London] 1. avgusta 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi E.,

Banknotu od 5 funti primio sa zahvalnošću, ali još ne i obećano mi pismo. U prilogu pismo od šašavog Mirbacha koje sam dobio via¹ Berlin!

Novac iz Šefilda još nije stigao. Danas je Pieper u moje ime napisao hitnu opomenu. U međuvremenu se desilo sledeće: juče se pojavio kod mene *Urquhartov* buldog — the celebrated² Collet. Dolazi, kaže, po nalogu Velikog kofte⁽⁸¹⁾. Urquhart, kaže, very sorry, regretted, indeed, very much that Mr. Ironside had interfered at all with my articles etc., which te thought of extraordinary value etc.³ Onda me molio da mu ispričam kako se stvar dogodila. Mr. Urquhart imagined that the principal cause of the quarrel was the suppression of some parts of the copy etc.⁴ Ispričao sam mu zatim tok stvari i pokazao pismeni corpora delicti⁵. Onda me je upitao whether I was willing to enter upon any compromise, which question I flatly denied, telling him that I was no penny-a-liner and not to be treated like the Londoner literary vagabonds⁶. On kao da je samo čekao na ovu izjavu, pošto mi je potom sa extraordinary solemnity⁷ pričao da Urquhart smatra da »Free Press« ne zadovoljava. Mr. Ironside was placed on the horns of a dilemma because the »Free Press« was indeed, but an extract from the »Sheffield Free Press« — a paper, by the bye, twice dimensions of the »F[ree] P[ress]« — and what was suited to the wants of the readers of the »Sh[effield] F[ree] P[ress]« was not all palatable to the readers of the »F[ree] P[ress]« et vice versa. Mr. Urquhart had, therefore, resolved upon starting in about a month a diplomatic

---

¹ preko — ² čuveni — ³ žali, duboko žali, što se g. Ironside uopšte mešao u moje članke, koje on smatra da su od vanredne vrednosti itd. — ⁴ G. Urquhart je mislio da je glavni uzrok zavade brisanje nekih delova rukopisa itd. — ⁵ dokazni materijal — ⁶ da li sam voljan da pristanem na neki sporazum, što sam kategorički odbio, rekavši mu da nisam nikakvo piskaralo i da se sa mnom ne može postupati kao sa londonskim literarnim bitangama — ⁷ vanrednom svečanošću

journal at London.⁸ On se nada da ću ja tamo dati sva »revelations«^{9[70]} i da nisam grudge¹⁰ na njega. Dao sam mu neodređen odgovor, koji bi se mogao shvatiti kao afirmativan, ali mi je ostavio slobodno — ako uslovi budu odviše rdavi ili ako list bude odviše šašav — da refiziram¹¹. Sve će zavistiti od karaktera lista. U Londonu je nešto drukčije nego u Šefildu i ako U[rquhart] sa svojim kontra-revolucionarnim glupostima tako nastupi da bih se ja saradnjom kod ovdašnjih revolucionara blamirao, onda bih ja, of course¹², odbio, hard as it would be under the present miserable circumstances¹³. Međutim, nous verrons¹⁴. U svakom slučaju sada sam dobio dovoljnu satisfakciju za svoje literary point of honour¹⁵, pošto ješ otvoreno dezavuiše svoga potčinjenog. Ovo rešenje poželjno je već zbog Buchera i demokratskog ološa.

U samom U[rquhart]ovom lageru doći će do velikog džapanja. Meni je izgledalo da se lurk¹⁶ zla tendency¹⁷ da od jadnog Cyplesa naprave scape-goat¹⁸. Tako je Collet na primer rekao da ne može da shvati da je Cyples poslao meni Ironside-ovo pismo s njegovim znanjem. Ja sam mu na to odgovorio da je C[yples], koji je izgleda čestiti čovek, čuo da se toliko grmi protiv »secret diplomacy«¹⁹ da on naravno pretpostavlja da u office²⁰ »F[ree] P[ress]«-e vlada »public diplomacy«²¹.

Danas primih pismo od žene. Izgleda da ju je smrt stare²² jako potresla. U Trieru će morati da ostane osam do deset dana, da bi rasprodala vrlo neznatnu zaostavštinu stare i proceeds²³ podelila sa Edgarom²⁴. Plan koji mi saopštava je sledeći: ona će posle toga ostati još nekoliko dana u blizini Triera, kod jedne prijateljice; onda će da putuje za Pariz i odatle direktno za *Džersi*, gde je namislila da provedemo septembar i oktobar. Prvo, radi njenog sopstvenog oporavka; zatim, to je jevtinije i prijatnije je nego u Londonu; najzad deca bi naučila da govore francuski itd. Ona, naravno, ništa ne zna o ovdašnjim događajima. Zасаda ću joj pisati da je plan izvrstan, mada stvarno ne vidim kako se može izvesti. Juče sam ponovo video »N[ew]-Y[ork] T[ribune]« (weekly²⁵). U celom listu samo electoral dodge²⁶ i tako će to biti još mesecima.

---

⁸ G. Ironside je dospao u bezizlazan položaj jer je »Free Press« u stvari samo izvod iz »Sheffield Free Press«-e — uostalom list dva puta veći od »Free Press«-e — i što odgovara željama čitalaca »Sheffield Free Press«-e nipošto nije po ukusu čitalaca »Free Press«-e i obratno. G. Urquhart je zbog toga rešio da za mesec dana pokrene u Londonu diplomatski časopis. — ⁹ »otkrića« — ¹⁰ kivan — ¹¹ odbijem — ¹² naravno — ¹³ ma koliko to bilo teško pod današnjim mizernim okolnostima — ¹⁴ videćemo — ¹⁵ literarno osećanje časti — ¹⁶ skriva — ¹⁷ namera — ¹⁸ izvukovića — ¹⁹ »tajne diplomatije« — ²⁰ uredu — ²¹ »javna diplomatija« — ²² Karoline von Westphalen — ²³ iznos — ²⁴ Edgar von Westphalen — ²⁵ nedeljno izdanje — ²⁶ izborne mahinacije

»N.-Y. T.« se ne može sve dotle ozbiljno prihvatiti dok se ta pred-sednička komedija ne okonča.

Salut.

Tvoj
K. M.

P. S. Kod Blinda videh dva toma emigrantske jeremijade od Simona von Triera. Vodnjikavije budalaštine, svaka reč glupost, dački krpež, kicoški kukavičluk, fićfirička pretenzija na naivnost, čarobnjak s grinovskim začinom^[82], razvučeno i plitko — nikada još nije nešto slično štampano. To je samo falilo, da »nemački parlament« bude definitivno sahranjen, to samorazgoličavanje jednog od njegovih junaka. Ja sam, naravno, samo listao. Radije bih popio sapunicu ili sa velikim Zaratustrom na ime bratstva vruću kravlju mokraću nego tu burgiju pročitao. Naša senka goni njega i kompaniju neprestano. L. Blanc, Blanqui, Marx i Engels su njegovo pakleno četvorojedinstvo koje on nikada ne zaboravlja. Između ostalog nas dvojica — učitelji »ekonomske ravnopravnosti« — propovedali smo, veli, »oružano (!) prisvajanje kapitala«. I dosetke koje smo u »Revue« pravili na račun Švajcarske »indigniraju« ga. »Bez civilne liste, bez stajaće vojske, bez milionera i prosjaka« — »Marx i Engels se nadaju da Nemačka nikada neće pasti na taj stupanj poniženja.«^[83] Veoma je smešno kako taj subjekt nas dvojicu shvata kao *singular*, »Marx i Engels kaže« itd.

23

Engels Marxu
u London

Mančester, 4. avg. 1856.

Dragi Marx,

Pismo koje nije stiglo pretvorilo se na ovoj vrućini u vodu. Ne znam da li je i kod vas odjednom nastupila ovakva tropska vrućina, od koje prestaje sve osim stalnog kupanja i pranja vodom spolja i svakojakim drugim tečnostima iznutra. Juče nisam bio apsolutno ni za što i jedva sam bio u stanju da izađem, od četvrtka se nisam prestao znojiti, čak ni pri kupanju, i tričavi rad u kontoru zamara čoveka toliko da je posle sasvim gotov. Pri tom i noću jednaka zapara.

Da se stvar sa Urquhartom tako svršila, milo mi je. Naš odlučni manir tim bitangama ipak najviše imponuje. Nadam se da će to ići da te stvari⁽⁷⁰⁾ izađu kod Urq[uharta], nous verrons¹.

Svaki dan iščekujem pismo od svoga starog kojim me poziva u London. Ja ću tako urediti da mogu u subotu otputovati, ako me bude zvao. U subotu se selim, još nisam našao novi stan, a i ne znam da li ću neki uzeti ili ću osam dana skitati, pošto nameravam da posle svoga povratka ostvarim svakojake šašave namere.

Moj zet² je bio ovde: dobar dečko, komunist iz principa, buržuj iz interesa, kako sâm vrlo naivno kaže, ali o komunističkim stvarima govori uvek sa *mi*; hteo me nagovoriti da Prusima pružim mali prst radi amnestiranja, na što sam, naravno, vrlo određeno odgovorio i on je najzad uvideo 1. da ja to ne bih mogao i 2. Prusi bi mi odgovorili da ih poljubim u dupe itd. — Izgleda da on ima malo iluzija o mom duševnom stanju i sigurno je otišao sa još manje, ali je bio jako začuđen što me zatekao tako raspoloženog.

Mirbachu ću pisati čim bude nešto svežije, sada se to ne može zahtevati. Dvadeset četiri stepena Réaumura nije šala, ako se pri tom moraš kretati odeven po propisima berze.

Ako se plan sa Džersijem bude mogao izvesti, što bi svakako imalo svoju dobru stranu, a nije ni sasvim nemoguće, onda piši svojoj ženi da se u Parizu tačno obavesti kako stoji s putnim planom i komunikacijama, inače bi se mogla naći u velikoj ne-

¹ videćemo — ² Karl Emil Blank

prilici. Mislim da je Sent Malo jedino francusko mesto kuda idu steamer³ iz Džersija. Obavesti se kod nekoliko Crauda⁴⁽⁸⁴⁾ o okolnostima. Ti poznaješ više njih koji su bili tamo.

Velikog Piepera možeš uveriti da sam čitao njegov veliki pro-filtrirani članak o Španiji u »P[eople's] P[aper]«-u pre nego što je original izašao u »Tribune«-i⁵⁽⁸⁵⁾; »hang it!« C'est beau!⁵ »P[eople's] P[aper]« zaslužuje uostalom da se upotrebi za nužnik, kakvih tu sve svinjarija nema: we regret to learn that Lord so and so has cut his finger⁶ itd.; reci Jonesu neka dobro izriba svoga subeditora⁷ za takve gluposti.

Samo nikako nemoj dopustiti da oni lupeži u Šefildu zadrže novac, oni to moraju bezuslovno platiti.

Tvoj
F. E.

---

³ parobrodi — ⁴ (doslovno) krastača (žaba) — ⁵ »do davola!« To je lepo! —
⁶ čujemo sa žaljenjem da je lord tako i tako posekao prst — ⁷ zamenika urednika

24

Marx Engelsu
u Mančester[London] 22. septembra 1856.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Ja bih već ranije Tvoje poslednje pismo acknowledged¹ ali evo već about² četrnaest dana kako mi ceo dan, od jutra do mraka, propada u traženju stana. U ovoj staroj rupi nismo ni pod kojim uslovom mogli ostati. Najzad smo našli stan — čitavu kuću koju sami imamo da furnish³. To je: 9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, Hampstead Road. Kiriija: 36 funti sterlinga. Dvadeset devetog septembra treba da se uselimo; ove nedelje treba da se namestimo. Mi smo donekle u neprilici pošto imamo da platimo oko 26 funti u gradu i mnogo više za novi nameštaj. To jest nedostaju nam 10 - 15 £ i to samo trenutno, pošto moja žena na ime nasledstva u Trieru još ima da primi veću sumu od svoga brata⁴ u Berlinu. Juče je pisao da još ne može da pošalje novac jer se donjošleske železničke obveznice, u koje je deponovan kapital koji pripada mojoj ženi, mogu dans ce moment⁵ prodati samo s velikim gubitkom. Pri tom gospodin ministar melanholično primećuje: »Sada je, naravno, vrlo nepovoljan moment pošto je kurs svih takvih stvarnih papira od vrednosti veoma pao usled mahnite špekulacije kreditnih i komanditnih društava.«

Ako bi Ti mogao dopuniti jedan deo onoga što nedostaje, onda bih ostatak, mislim, mogao da podmirim sa zalagaonicom dok ne stigne berlinska pošiljka. Nezgodno je što nema vremena za gubljenje.

Vest o Weerthovoj smrti jako me potresla i bilo mi je teško da u to poverujem. Freiligrath mi je takođe već pisao zbog nekrologa. Ali ja stvarno ne vidim nijedan list u Nemačkoj. Jedino bi bilo moguće, možda, zasad nekrolog u »Tribune«-i dok vremena ne dopuste da se učini nešto više i bolje! What is your opinion?⁶

---

¹ potvrdio — ² oko — ³ uredimo — ⁴ Ferdinand von Westphalen — ⁵ u ovom momentu — ⁶ Kakvo je Tvoje mišljenje?

Danas sam pozvan na ručak kod Putnamovog čoveka⁷ koji je opet ovde. Ne znam da li da idem. Moj loš engleski mogao bi me blamirati.

»Tribunes«-a mi je *neštampane* članke vratila. To su, all in all⁸, panslavizam⁽¹²⁾ i moji članci o Danubian principalities⁹⁽¹³⁾. Gospodin Dana piše da ako ja te stvari ne mogu nigde drugde štampati, oni po pravilu moraju snositi »loss«¹⁰, pošto nisu blagovremeno otkazali. U protivnom slučaju očekuju da im se part¹¹ njihovih expenses¹² vrati. Nous verrons.¹³

Bruno Bauer objavljuje dva toma o Engleskoj.⁽¹⁶⁾ On će svakako iscrpno raspravljati o pigsty¹⁴ svoga cher frère¹⁵-a. Ne znam šta je inače video u Engleskoj.

Pieper, koga sam prilikom dolaska svoje žene izbacio, dva dana posle toga opet se pojavio i tu nastanio, što sada baš nije ni-pošto prijatno. Kad se preselim u novi stan, ostaviću ga da stanuje u Tebi poznatoj maloj sobi u Dean Streetu, gde će biti dobro smešten i na moje jemstvo.

Pruska amnestija se očekuje za 15. oktobar. Ottova mati je umrla. Ostavila je 2000 talira, koje je pruska vlada konfiskovala radi plaćanja »troškova kelnskog procesa«⁽¹⁷⁾.

Strohn je prošlog petka bio ovde. On se kolosalno raskrupnjao i odebljao i usled toga izgleda da mu je smisao za udoban život somewhat¹⁶ porastao na račun duhovitosti. Ni usta mu nisu više onako kriva, rather¹⁷ blagonaklona.

O Heineu sam dobio razne pojedinosti, koje je Reinhardt pričao mojoj ženi u Parizu. O tome opširnije drugi put. Zasad samo to da:

»Sie aber schon um achte
Trank roten Wein und lachte«¹⁸⁽¹⁸⁾

literally¹⁹ se kod njega ispunilo. Njegov leš je još bio u mrtvačnici — na dan pogreba — a po Mathildu²⁰, sa njenom andeoskom blagošću, je već došao njen maquereau²¹ i doista je odveo. Valjani »Meißner«, koji je a propos Heinea pojiо nemačku publiku svakojakom sladunjavom vodicom⁽¹⁹⁾ primio je od »Mathilde« u gotovu da bi uznosio tu ženetinu, koja je poor²² Heinea onako mučila.

A sad još jednu istoriju o Mosesu Heβu. Za svoju slavu ovaj mladić was due to a great part²³ — Sazonovu. Ovaj Rus,

⁷ Frederick Olmsted — ⁸ sve u svemu — ⁹ Dunavskim kneževinama — ¹⁰ »gubitak« — ¹¹ deo — ¹² troškova — ¹³ Videćemo — ¹⁴ svinjcima — ¹⁵ dragog brata — ¹⁶ unekoliko — ¹⁷ pre — ¹⁸ »Ona je već u ranu zoru pila crno vino i smejala se« — ¹⁹ doslovno — ²⁰ Mathilde Heine — ²¹ makro — ²² jadnog — ²³ duguje velikim delom

kada su Heß i Mosinica²⁴ došli u Pariz, bio je jako propao, vrlo pohaban, bez novaca i bez kredita, i otuda vrlo plebejski i revolucionarno raspoložen i sklon prevratničkim idejama. Sazonov je čuo da Moses nije bez »monete«. On je dakle stao iza Mosesa i ispred Mosinice. S njome je spavao a o njemu je trubio da je a great literary lumen²⁵ i uveo ga u časopise i novinske redakcije. Vladimir²⁶, of course²⁷, ima svuda svoje prste i svuda ima pristup. Tako je od tvrđice Mosesa izmamio dovoljno moneta da bi opet mogao »sijati« i baciti mamac za novim kreditom. I ovim je Sazonov primamio jednu staru bogatu Jevrejku i sklopio s njome košer²⁸ wedlock²⁹. No od tog vremena je opet postao otmen i okrenuo Mosesu leđa, izjavivši da je on a very common and subordinate fellow³⁰. Mosinicu je, međutim, neverno napustio i ona sada juri po Parizu grdeći i praskajući i priča svakom ko hoće da sluša o izdaji des perfiden Muskowiten³¹. Ovo je u neku ruku istorija de la Grandeur et Décadence de la Maison Moses³².

Da li si već video Golovinov list — »Russia« itd. — koji izlazi u Londonu?

»L'Homme« je, faute de moyens³³, za momenat suspendovan. »Nation« je prestala izlaziti. Na istoj line³⁴, ali još mnogo gori, postoji samo još »Le National«.

Pozdravi mnogo Lupusa.

Tvoj
K. M.

---

²⁴ Sibylle Heß — ²⁵ velika literarna luča — ²⁶ Nikolaj Sazonov — ²⁷ naravno — ²⁸ čist, u stvari jevrejski brak — ²⁹ brak — ³⁰ sasvim običan i podređen subjekt — ³¹ podmuklog Moskovljanina — ³² veličine i pada kuće Moses — ³³ zbog nedostataka sredstava — ³⁴ liniji

25

Marx Engelsu
u Mančester

26. septembra 1856.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Imam first¹ sa thanks² to acknowledge³ receipt⁴ novca. To bih još juče učinio, ali kod nas je pravi hurly-burly⁵ zbog selidbe. Pri tom je još u pitanju da li ćemo moći da izađemo do pone-
deljka, pošto Tvojim novcem i novcem od založenih stvari još nemamo quite⁶ potrebnu sumu. Sadašnja kriza na kontinentalnim berzama došla je za nas lično u nezgodan čas.

Novo ništa, do ono što Ti je možda već poznato, da je *Stirner* umro. Takođe, kako čujem od Freiligratha, stiglo je u London jedno pismo iz Australije od njegove »bivše dragane«⁷ u kome ona javlja da se ponovo udala ali da je u isti mah postala religiozna i da je ukazivanjem na »viši život na drugom svetu« postigla to da svoga novum hominem⁸ otera »u ludnicu«. Poslednje treba razumeti *verbatim*⁹.

Dakle, večerao sam sa Putnamovim čovekom¹⁰. Osim mene bio je još Freiligrath i jedan stari Jenki. Ovaj Putnamovac je tih i dobroćudan, ali drugi Jenki je veseo i duhovit momak. Putnam traži da se posle Bazancourta¹⁶⁹ po mogućstvu vratimo na pitanje »Ships against Walls«¹¹, kao na pitanje koje Ameriku naročito interesuje u vezi s poslednjim ratom¹⁹⁰. Zatim i o plovećim baterijama i topovnjačama; laka ili teška artiljerija itd. Sve to, izgleda, imaju u vidu s obzirom na mogućnost jednog rata Amerike protiv Engleske u bližoj ili daljoj budućnosti. Osim ovih militaribus¹² treba zatim da pišem o Heineu. Jednom rečju, sada možemo stupiti u regular intercourse¹³ sa ovom vrlo »dobrom« kućom.

Kuća koju sam iznajmio vrlo je lepa za tu cenu i teško da bi bila iznajmljena tako jevtino da njena neposredna okolina,

---

¹ najpre — ² zahvalnošću — ³ da potvrdim — ⁴ prijem — ⁵ dar-mar — ⁶ celu — ⁷ Marie Wilhelmine Dähnhardt — ⁸ novog muža — ⁹ doslovno — ¹⁰ Frederick Olmsted — ¹¹ »brodovi protiv utvrđenja« — ¹² članaka o vojnim pitanjima — ¹³ redovan saobraćaj

putevi itd. nisu somewhat unfinished¹⁴. Sada kad dođeš u London naći ćeš potpuni home¹⁵.

Radnička biblioteka

What do *you* thing of the aspect of the money-market?¹⁶ Povišeni diskonti na Kontinentu su neosporno delimično u vezi s time što je usled kalifornijskog i australijskog zlata cena srebra skočila u odnosu na zlato (Belgijska banka daje još samo 19 fr. 40 c. (srebra) za jedan napoleon¹⁷); otuda trgovci polugama povlače srebro iz banaka, svuda gde su zlato i srebro zakonski standard¹⁷. No ma kakav bio razlog povišenju diskonta, ono u svakom slučaju ubrzava downfall¹⁸ ogromnih špekulantskih transakcija, a naročito grand pawningshop at¹⁹ Parizu¹⁹¹. Ne verujem da će velika monetarna kriza prezimiti 1857. Ovi tupoglavi magarci Britanci uobražavaju da je ovoga puta kod njih sve sound²⁰ u kontrastu prema Kontinentu. Ne uzimajući u obzir intimnu vezu između Old Lady of Threadneedle Street²¹[⁹²] i pariskog koncerna, ti magarci ne vide da veliki deo engleskog kapitala leži u kontinentalnim kreditima i da njihov »sound« overtrading²² (izvoz treba ove godine da dostigne 110 miliona f. st.) počiva na »unsound« speculation²³ kontinenta, isto onako kao i njihova propaganda civilizacije od 1854. do 1856. na coup d'état²⁴ od 1851. Za razliku od ranijih kriza, Francuska je ovoga puta svakako našla formu u kojoj se mogla i u kojoj se propagirala špekulacija kroz čitavu Evropu. Nasuprot galskom rafinmanu sen-simonizma¹⁹³, stockjobbery²⁵-u i imperijalizmu, engleska špekulacija u zemlji izgleda da se vratila primitivnoj formi proste i unmitigated fraud²⁶. Tako Strahan, Paul and Bates; Tipperary Bank of Sadlers memory²⁷, Great City frauds of Davidson, Cole and Co²⁸; sada Royal British Bank; i najzad afera kristalne palate¹⁹⁴ (pušteno u promet 400 lažnih akcija). I sad ovo što Britanci u inostranstvu špekuliraju pod kontinentalnim colours²⁹ a u zemlji se vraćaju na fraud simple³⁰, oni nazivaju »sound state of commerce«³¹[⁹⁵].

Ta stvar ovoga puta ima evropske dimenzije kao nikada ranije i ja ne verujem da mi još dugo možemo ovde da posmatramo. Pa i to, da sam najzad doterao dotle da mogu opet urediti kuću i poručiti svoje knjige, dokazuje mi da je »Mobilisation«³² naših ličnosti at hand³³.

Salut.

Tvoj

K. M.

¹⁴ pomalo nedovršeni – ¹⁵ dom – ¹⁶ Šta misliš *Ti* o stanju novčanog tržišta? – ¹⁷ zakonska valuta – ¹⁸ pad – ¹⁹ velikog založnog zavoda u – ²⁰ zdravo – ²¹ stare dame iz Threadneedle Street – ²² »zdrava« poslovna prenapregnutost – ²³ »nezdravo« špekulaciji – ²⁴ državnom udaru – ²⁵ špekulacija akcijama – ²⁶ otvorene prevare – ²⁷ Sadlerove uspomene – ²⁸ Velike City-prevare Davidsona, Cole-a i komp. – ²⁹ zastavama – ³⁰ prostu prevaru – ³¹ »zdravim stanjem trgovine« – ³² »mobilizovanje« – ³³ blizu

26

Engels Marxu
u London

[Mančester, ne pre 27. septembra 1856]

...¹ Radi Weertha ću pisati u Berlin ...², on će možda ipak nešto dati u neki list, n'importe³ koji, samo da se objavi. Lupus više od deset dana posle moga povratka iz Londona nije ni jednom rečju pomenuo tu vest, i tek uoči dolaska moga starog, sasvim kasno, oko 11 časova uveče, on mi je to rekao. Možeš zamisliti moje zaprepašćenje i moju ljutnju zbog tog glupog postupka. Narednih osam do četrnaest dana ja ni časa nisam bio svoj sopstveni gospodar, čak ni toliko da odem do Steinhala i ćujem nešto podrobnije, a kamoli da mislim na nekrolog i slično. Verovatno je da je ostavio nešto literarno; pobrinuću se da to dobijem na uvid.

Panslavizam^[12] mi možeš poslati jednom prilikom, ja ću stvar, čim budem imao vremena, preraditi i dovesti u *raisonable*⁴ stanje — za Putnama (?) ili za nešto drugo što će se u meduvremenu svakako pojaviti. *Principalities*⁵ bi baš sada, dok tuck⁶ još traje, ponudio nekom engleskom listu ili »mesečniku«. Kako napreduje s Urquhartom ...², jako sumnjam u to ...² dosada ne vidim nikakvu mogućnost. Nas se amnestija ni u kom slučaju neće ticati.

Priči o Mosesu⁷ i Mosinici⁸ smo se ovde mnogo smejali. Dakle kao i Ewerbeck^[96], il c'est acheté une place au Père Lachaise de la littérature française⁹.

Golovinovu »Russia« nisam video. Pošalji mi jedan ili dva broja, da vidim šta je; ovde uopšte ne znaju za to.

Bazancourt je još u radu^[69], mislim da ću za otprilike deset do četrnaest dana biti s tim gotov. Kako vidiš, ne ide tako brzo; nisam uopšte mogao ništa da pripremim. Kada bih samo imao svoje članke o ratu iz »Tribune«!^[90] Sav materijal treba ponovo tražiti. Sa »ships against walls«¹⁰ može se zatim takođe učiniti ponuda, a onda ćemo već gledati da se veza održi.

Da je zlato palo u odnosu na srebro, u to se sada više

¹ Početak pisma otrgnut — ² papir oštećen — ³ ne mari — ⁴ razumno — ⁵ *Kneževine* — ⁶ graja — ⁷ Moses Heß — ⁸ Sibylle Heß — ⁹ on je kupio sebi mesto na Père Lachaise-u francuske književnosti. — ¹⁰ »brodovi protiv utvrđenja«

ne može nikako sumnjati. Ali srebro je i pozitivno *iščezlo*, no kuda, nije mi sasvim jasno. U Kini mora da je u ovakvim konfuznim prilikama mnogo zakopano i sakriveno. Zatim je balance of trade¹¹ u poslednje vreme bio naročito povoljan za Indiju i Kinu prema Engleskoj, Kontinentu i Americi zajedno. U svakom slučaju je Johnu Bullu vrlo prijatno što već sada gubi 6 pensa po pound¹².

Nad novčanim tržištem su se doista nadvili oblaci i stari »horizon politique«¹³¹⁹⁷¹ »Constitutionnel«-a svakako će povratiti svoju čast. Stvar sa bankom prošlog utorka, kada je izvadeno za milion zlata, karakteristična je. Gotovo izgleda kao da će stvar već sada izbiti, ali to može biti i samo predigra. Po teoriji, pre nego što dođe do pada prvo bi Rusija morala biti potpuno uvučena u taj švindl; ali, to se ne može očekivati, a možda je i bolje. Ono što ovde još jako koči špekulaciju, jeste visoka cena svih sirovina, naročito svile, pamuka i vune; apsolutno je nesigurno s ovim artiklima bilo šta preduzeti. No gospoda Englezi će zinuti od čuda kada crash¹⁴ izbije. Voleo bih znati koliko akcija kontinentalne špekulacije leži u Engleskoj; mislim čitava masa. Ovoga puta će biti dies irae¹⁵ kao nikada ranije; čitava evropska industrija upropašćena, sva tržišta prezasićena (u Indiju se već sada ne šalje ništa više), sve posедуjuće klase zahvaćene, kompletno bankrotstvo buržoazije, rat i rastrojstvo u najvišem stepenu. I ja mislim da će se sve to ispuniti 1857. godine, i kada sam video da Ti sebi opet nabavljaš nameštaj, odmah sam rekao da je stvar gotova i ponudio oplkadu za to.

Zbogom za danas, pozdravi ženu i decu srdačno.

Tvoj
F. E.

---

¹¹ trgovinski bilans — ¹² funti — ¹³ »politički horizont« — ¹⁴ krah — ¹⁵ dan gneva (strašni sud)

27

Marx Engelsu
u Mančester

16. oktobra 1856.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels!

Posle prijema Post Office Order¹ iselili smo se i prve dve nedelje bilo je strahovito mnogo trčanja u grad i iz grada da bismo kuću donekle doveli u red. Otuda moje ćutanje.

Prilažem izvod iz jedne knjige od Mieroslavskog. Ti znaš da on nije bez duha; ali i mnogo duha de mauvais aloi², u ovom spisu naročito mnogo style amphigourique³, kojim su Francuzi stali da pišu otkako su postali »duboki« i nisu više površni volterijanci. Takođe mnogo oduševljenih fraza kojima »nepriznate« nacionalnosti veličaju svoju passé⁴. Mržnja protiv Rusije, još više protiv Nemačke; protiv panslavizma; nasuprot tome slobodna konfederacija slovenskih *nacija* sa Poljacima kao peuple Archimède⁵⁽⁹⁸⁾. Socijalna revolucija u Poljskoj odlučno je istaknuta kao osnovni uslov političke; ali je jednom istorijskom dedukcijom, koja dokazuje baš *suprotno*, pokušao da pokaže da je uspostavljanje stare agrarne opštine (Gmina — *latinizirana* ruska opština) ono pravo.

Prošle nedelje sam takođe podrobnije proučavao istoriju srebra i o tome ću Ti jednom prilikom podneti izveštaj.

Po mome mišljenju Bonaparta će teško moći izbeći suspension of cash payments⁹⁹, a onda va la Galère⁶!

»Guardian« primio. Ovih dana više. Otto je pomilovan.

Tvoj
K. M.

Sa urkvartistima koji su do pretprošle nedelje — s prekidima — još uvek preštampavali moj stari članak⁷⁰ koji sam izmenio, nije se dosada otišlo ni koraka dalje. Stvar se, među-

¹ poštanske uputnice — ² male vrednosti — ³ zamršenog stila — ⁴ prošlost —

⁵ Arhimedovim narodom — ⁶ dolazi galija (kraj)

tim mora odlučiti još ove nedelje. Urquhart je u »Morning Herald«-u proročki govorio o stvarima koje su mu sasvim nove kao o njemu već odavna poznatim tajnama. Veliki Bucher u »National-Zeitung«-u — doslovno od mene pozajmljujući — govorio je o »interesantnim otkrićima«, ali prećutkuje moje ime i kaže tako da bi se moglo pomisliti da su učinjena od *engleske* strane. Vidiš kako su ti lupeži zavidljivi i sitničavi.

Kuća u Londonu
(9, Grafton Terrace, Maitland Park Haverstock Hill,
u kojoj je Marx stanovao od oktobra 1856. do 1868.

28

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 30. oktobra 1856.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dear Frederic,

Upravo diktiram članak o Persiji.¹ Stoga samo nekoliko redaka. Tvojih 5 funti primio. Da li Ti je moguće da mi još ove nedelje pošalješ nešto o vojnim pitanjima Švajcarske, pošto me to zadržava i ne mogu dalje u svojim člancima. Ovih dana opširno pismo.

Tvoj
K. M.

Ruge izdaje:

1. *Lovačke priče za decu*;
2. Filozofska razmatranja o staroj egipatskoj religiji. To je pričao Blindu, koji je tom prilikom otkrio da čiča Ruge ne poznaje Röthovo delo čak ni po imenu.

---

¹ Englesko-persijski rat

Marx Englesu

u Mančester

[London] 30. oktobra 1856.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Članak o Bazancourtu^[69] je izvrstan. Prilažem kraj Mieroslawskog. Moja lenjost u pisanju potiče velikim delom otuda što je moja žena poslednjih meseci bolesna.

Kod Mieroslawskog češ i sam zapaziti: 1. da je taj čovek, koji smatra da u Poljskoj nije moguće un royaume diplomatique¹, hteo da tu pravi *une révolution diplomatique*², tj. revoluciju pod auspices of Louis Bonaparte and Palmerston³; 2. sudbina »demokratske« lehovske gmine^[100] bila je neizbežna: stvarni dominium⁴ uzurpira kruna, aristokratija itd.; patrijarhalni odnosi između dominiuma i seljačke opštine dovode do kmetstva; fakultativno parcelisanje obrazuje neku vrstu *seljačkog srednjeg staleža, ordre équestre*^[101], do koga se seljak može uzdizati samo dok traje osvajački rat i kolonizacija, no koji su zajedno uslovi ubrzavanja njegovog downfall⁵-a. Čim je granica dostignuta, pretvara se ovaj ordre équestre, nesposoban da igra ulogu stvarnog srednjeg staleža, u lumpenproletarijat aristokratije. Slična je sudbina dominiuma i seljaka u rumunskom stanovništvu Moldavije, Vlaške itd. Ova vrsta razvoja je interesantna zato što se ovde može pokazati nastajanje kmetstva čisto ekonomskim putem, bez posrednog člana, kao što je osvajanje i rasni dualizam.

Vaš »Manchester Guardian« ima posebnu čast da bude smatran kao neposredan povod za Bonapartinu izjavu protiv engleske štampe. Pošalji mi s vremena na vreme »X«^[102]. Pošto je otkrio da se približava Bonapartina 1847. Palm[erston] radi svom snagom na tome da ga sasvim potisne na pozicije L[ouis]-a Ph[ilippe]-a, u savez s Rusijom protiv Engleske – kao L[ouis]-a Ph[ilippe]-a u ratu Separatnog saveza^[103]. Dok on, s jedne strane, u napolitanskoj aferi njega vuče za sobom kao prirepak protiv Austrije,

¹ diplomatsko kraljevstvo – ² diplomatsku revoluciju – ³ zaštitom Louis-a Bonaparte i Palmerstona – ⁴ posed – ⁵ sloma

dotle se sam povezuje s Austrijom i Turskom protiv njega^{10a}. Francuski listovi su opet puni misgivings⁶ zbog rovarjenja perfidnog Albiona⁷. Izgleda da trgovinska kriza ipak dobija svoj završetak u ruskim železnicama. Bankrotstvo gospode contractors⁸ »palate svetske industrije«^{9a} dozvoljava glimpse⁹ u učešće engleskih kapitalista u kontinentalnim preduzećima. U Nemačkoj brzo napreduje osnivanje industrijskih i akcionarskih bankovnih preduzeća. Berlinski »National-Zeitung« objavio je čitave duge stupce u kojima se nabrajaju samo naslovi tih concerns¹⁰.

Od Putnamovog izaslanika Olmsteda i jednog američkog saputnika koji je bio kod njega, saznao sam da je Gurowski (Poljak) stekao veliki uticaj na Dana, dok su mi ova gospoda istovremeno pričala da taj poštenjaković prima redovne novčane dotacije direktno od ruske ambassade¹¹ u Vašingtonu. Taj G[urowski] je zastupao panslavizam protiv nas i jedini je uzrok što je Tvoj članak¹² odbačen. Gospodin Dana, pri vraćanju moga rukopisa o Dunavskim kneževinama¹³ zaboravio je to blot out¹² primedbu tog istog G[urowskog] napisanu na francuskom jeziku. Naime, kod mojih statističkih podataka o rouman[ian]¹³ stanovništvu, on primećuje: »Tous ces chiffres sont exagérés pour faire mousser l'idée de nationalité Roumaine. Ils sont démentis par les faits, l'histoire et la logique.«¹⁴ Mi, dakle, imamo čast da naše članke direktno nadzire i cenzuriše ili, tačnije, da ih je nadziralo i cenzurisalo rusko poslanstvo. Dana je najzad, kažu, ušao u trag i tome G[urowskom].

Danas sam dobio pismo od Colleta, kome sam poslao novu pošiljku^{17a}. On pristaje na sve. Samo ne govori o monetary terms¹⁵, mada sam ga ja u svome poslednjem pismu izričito o ovoj tački interpeliso. Stoga moram nanovo put on the screw¹⁶, pošto je to za mene jedina interesantna tačka u intercourse with those Calibans¹⁷.

Piši uskoro o sebi i okolini. Sa najlepšim pozdravom od žene i dece.

Deca su vrlo dobro.

Tvoj
K. M.

---

⁶ zabrinutosti — ⁷ neverne Engleske — ⁸ građevinskih preduzimača — ⁹ letimičan uvid — ¹⁰ koncerna — ¹¹ ambasade — ¹² da izbrise — ¹³ rumunskom — ¹⁴ »Sve su ove cifre preterane, da bi se ideja rumunske nacionalnosti predstavila u što sjajnijem svetlu. Činjenice, istorija i logika su ih demantovale« — ¹⁵ novčanim uslovima — ¹⁶ pritegnuti — ¹⁷ saobraćaju s tim Kalibanima.

30

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. novembra 1856.

Dragi Marx,

Iz dana u dan me prokleta trgovina sprečavala u pisanju. Sad imam tri derana koje moram nadziravati, pa nema kraja revidiranju, korigovanju, prekorevanju i komandovanju. Uz to borba s fabrikantima zbog loše pređe ili spore isporuke, te moji sopstveni poslovi. Hteo bih da se gospodinu Bonaparti sviđi, da oslobodi Francusku sebe, a ove nevolje mene.

Uostalom, taj Bonaparta se nalazi u davolskom sosu. Istorije zbog plakata i uzbuđenja među radnicima, o kojima je dopisnik lista »Times« toliko pisao kad je povodom »Moniteur«-ovog članka dobio naređenje de parler plus haut¹, učinile su ogroman utisak na ovdašnje engleske filistre.^[105] Svi veruju u njegov speedy downfall². Iznenađno otkriće da je on au fond³ ipak magarac, i to najordinarnije vrste, objašnjava se ovim: ranije je on bio genije, ali ga je razuzdan život toliko upropastio da mu je i mozak zahvaćen. Može biti da ima i toga, ali uopšte uzev on je ipak ostao sasvim dosledan sebi i samo engleski filistri mogu videti kvalitativnu razliku između njega kakav je bio ranije i kakav je sada.

U »Guardian«-u stoji danas interesantna statistika o bankrotstvima u Francuskoj; poslaću Ti je.

Izgleda da će se finansijska kriza s nekoliko fluktuacija i postepeno sve većom oštrinom hronično otegnuti preko zime. To bi je u proleće učinilo znatno težom, nego što bi bila da je sada akutno izbila. Ukoliko se bude više uplatilo u društva koja dosada najvećim delom postoje samo na papiru, ukoliko se više tekućeg kapitala fiksira, utoliko bolje. Dokle god diskont ne padne ispod 7% – a poslednje povišenje je dokaz da se on mora još više povisiti – ne postoji nikakav izgled da se mogu izvršiti tri do četiri uplate, pa bilo ti i na polovinu špekulantskih kompanija. Austrijski Crédit mobilier^[54] ne može već dobiti drugu

¹ da govori glasnije – ² skori pad – ³ u osnovi

uplatu, a uz to vlada u Austriji pravi ugovore kojima primorava banku da opet počne sa cash payment⁴! — Želeo bih da imam novac koji bi Bonapartu morao koštati da bi rentu šest nedelja držao iznad 66%; upravo zbog ovih velikih napora koji su učinjeni radi toga, smatram za prekretnicu onaj dan kad renta padne ispod 66%^[106].

Ukoliko duže potraje ovaj hronični pressure⁵, utoliko više svinjarije bonapartističke klike moraju izaći na videlo i utoliko veći mora biti bes radnika, kojima pojedinosti dosada nisu mogle biti poznate. Taj Morny je zbilja uzor suitier⁶; a izgleda da nema ni volje da se vrati u Pariz, i ruske železnice i državni papiri su za njega sigurno najzgodniji način da uloži svoj novac.

Tako lepu tabula rasa kao ovoga puta, revolucija neće tako lako naći. Svi socijalistički dodges⁷ su iscrpeni, forsirano zapošljavanje radnika koje se već šest godina isprobava je uzaludno, nikakve mogućnosti za eksperimente i nove fraze. A na drugoj strani i teškoće sasvim očigledne i neuvijene; bika treba uhvatiti za same rogove, i tu bih hteo da vidim naredni francuski provizorijum kako će da polomi sebi zube. Srećom ovoga se puta samo najbezobraznijom hrabrošću može nešto učiniti, jer tako nagle oseke kao 1848. ne treba se više plašiti.

Strohn je ovih dana bio ovde, čuo je različite stvari o Malom⁸; (entre nous⁹) on ozbiljno misli na to da se etablira na vlastiti račun! On uobražava da bi svome sadašnjem gazdi sa svojim fracizama mogao preoteti mušterije.

Sada čitam James-ovu *Naval history of England*¹⁰ 1792 - 1820, poglavito radi ships against walls¹¹. Iz toga proizilazi da su Englezi svoju naval superiority¹² nad Francuzima, a naročito nad Špancima, morali s velikim naporom izboriti. Sa istim snagama su u prvim ratnim godinama Francuzi i Španci skoro svaki put bili dorasli Englezima, i ovima oduzeli masu brodova.^[107] Stigao sam tek do 1796; ali već vidim da je francuska flota pod Napoleonom imala svoj najniži nivo i verovatno ne bez njegove krivice. — Glavno preimućstvo Engleza leži u boljem *gadanju* na moru; Francuzi su pucali uvek previsoko; Španci već mnogo bolje. Istorija s »Vengeur»¹³-om, za koji se govori da je 1. juna 1794. potonuo au cri de Vive la république¹⁴, uostalom je bajka. »Vengeur» se *predao* Englezima, ali pre nego što su ga stvarno mogli zaposesti, ponovo se približilo nekoliko francuskih brodova; on je ponovo istakao francusku zastavu, no pomoć je bila odbijena;

---

⁴ plaćanjem u gotovu — ⁵ pritisak — ⁶ lakomislenog čoveka — ⁷ trikovi — ⁸ Ernst Dronke — ⁹ među nama — ¹⁰ Pomorsku istoriju Engleske — ¹¹ brodova protiv utvrđenja — ¹² premoć na moru — ¹³ »Osvetnikom» — ¹⁴ s poklikom »Živela Republika»

Englezi su se približili, ali je brod potonuo, a ljudstvo je najvećim delom spaseno. On je potonuo četiri do šest časova posle završetka bitke.

Pozdravi mnogo ženu i decu.

Tvoj
F. E.

31

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. decembra 1856.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Frederic,

Moja žena je još uvek bolesna, te je tako još uvek veliki poremećaj u kući pa ne stižem da pišem.

S Mieroslawskim¹ izgleda da je providnost izvršila »deobu«, pošto je verovatno najveći deo izvoda određenih za Tebe (bilo je about² dva ispisana tabaka) otrgnut od korpusa rukopisa za pripaljivanje. Međutim, nisi mnogo izgubio. Kasnije sam čitao Lelewelova *Considérations*³ – treba ih razlikovati od njegove popularne istorije. To u stvari, pored Maciejowskog (?) (ime citiram po sećanju) sačinjava materijal nad kojim je M[ieroslawski] izlio svoj duh. Uostalom, što je mene u mojim novijim studijama o poljskoj istoriji podstaklo da *décidément*⁴ stanem na stranu Poljske, to je istorijska činjenica da sve revolucije posle 1789. prilično pouzdano mere svoju intenzivnost i svoju životnu sposobnost svojim držanjem prema Poljskoj. Poljska je njihov »spoljni« termometar. To se može en détail⁵ dokazati u francuskoj istoriji. U našoj kratkoj nemačkoj revolucionarnoj epohi, a isto tako i u mađarskoj, to bije u oči. Od svih revolucionarnih vlada, uračunavši i Napoleona I, comité du salut public⁶ [108], čini samo utoliko izuzetak što on intervenciju nije odbio iz slabosti, nego iz »nepoverenja«. Godine 1794. pozvali su employé⁷ poljskih ustanika preda se i tome »citoyen«-u⁸ postavili sledeća pitanja:

»Kako to da je vaš Kościuszko narodni diktator a pored sebe trpi kralja, o kome on povrh toga mora znati da ga je na presto posadila Rusija? Kako to da se vaš diktator ne usuđuje da sprovede masovnu mobilizaciju seljaka iz straha pred aristokratima koji ne daju da im se oduzmu 'radne ruke'? Kako to da njegove proklamacije gube svoju revolucionarnu boju u istoj meri u kojoj se on udaljuje od Krakova? Kako to da je on narodni

---

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 27, 29. — ² oko — ³ Razmišljanja —
⁴ odlučno — ⁵ podrobno — ⁶ Komitet javnog spasa — ⁷ izaslanika (Franciszek Barss)
— ⁸ »gradaninu«

ustanak u Varšavi *smesta* kaznio vešalima, dok se aristokratski „traitres de la patrie“⁹ slobodno kreću ili se skrivaju iza sporih sudskih formalnosti? Odgovorite!»

Na to poljskom «citoyen»-u nije preostalo ništa drugo nego da čuti.

Que dites-vous de Neufchâtel et Valangin?^{10[109]} Ovaj case¹¹ dao mi je povoda da popunim svoje veoma manjkavo znanje iz pruske istorije. Indeed and indeed¹², ništa bednije nije svetska istorija nikada proizvela. Opširna istorija o tome kako su nominalni kraljevi Francuske postali realni kraljevi takode je puna sitničavih borbi, izdaja, intriga. Ali to je istorija postanka jedne nacije. Austrijska istorija, kako jedan vazal nemačke carevine osniva moć svoga doma, postaje zanimljiva usled toga što taj vazal sam sebe uzdiže za cara usled svojih složenih odnosa s Istokom, Češkom, Italijom, Mađarskom itd. i najzad usled toga što moć toga doma uzima takve dimenzije da Evropa počinje strahovati da ova ne postane univerzalna monarhija. U Pruskoj ništa od svega toga. Pruska nije sebi potčinila ni jednu jedinu moćnu slovensku naciju, niti joj je čak pošlo za rukom da za pet stotina godina dobije Pomeraniju, dok to nije, najzad, postigla »razmenom«^[110]. Uopšte markgrofovstvo Brandenburg – takvo kakvo su Hohenzollerni preuzeli

nije zapravo nikad ništa *osvojilo* osim *Šleziju*. Pošto je to njena *jedina* osvojena zemlja, valjda zato se i Friedrich II zove »der Einzige«¹³! Sitne krađe, bribery¹⁴, neposredne kupovine, zaobilazna nasledstva itd. – na takve tričarije svodi se pruska istorija. Što je inače zanimljivo u feudalnoj istoriji, borba vladaoaca s vazalima, dosluh s gradovima itd., sve je ovde kepečki karikirano, jer su gradovi sitničavo-dosadni a feudalmci gejački-beznačajni, a sam vladalac niko i ništa. Za vreme reformacije, kao i za vreme francuske revolucije, kolebljiva perfidnost, neutralnost, separadni mir. Pohlepa za nekoliko zalogaja koje joj dobacuje Rusija pri deobama koje je vršila, kao što je to na primer bilo sa Švedskom, Poljskom i Saksonijom. Pri tom na spisku regenata uvek samo tri karakterne maske koje se smenjuju kao noć i dan, – bogomoljac, podoficir i komedijaš; do promene dolazi jedino u redosledu, novi karakter se ne pojavljuje nikada. Što je državu pri svem tom držalo na nogama, to je bila *osrednjost* – aurea mediocritas¹⁵ – uredno knjigovodstvo, izbegavanje krajnosti, tačnosti u egzercirnom reglemanu, izvesni domači prostakluk i »crkveni red«. C'est dégoutant!^{16[111]}

Kako ide sada posao u Mančesteru? Možeš li mi dati nekoliko pojedinosti o stanju business-a¹⁷ u industrijskim districts¹⁸.

⁹ »izdajnici domovine« – ¹⁰ Šta kažete za Neufchâtel i Valangin? – ¹¹ slučaj – ¹² Zaista, zaista – ¹³ »Jedinstveni« – ¹⁴ podmićivanje – ¹⁵ zlatna sredina – ¹⁶ To je odvratno! – ¹⁷ posla – ¹⁸ srezovima?

Još Ti nisam saopštio da je čiča Heise na proputovanju iz Utrehta bio ovde. Sad je opet kod Imandta. Izgleda bolje i puniji je nego ikada.

Götz se takode iznenada opet pojavio ovde. Isto tako iznenada je opet i iščezao. Freiligrath je vrlo zadovoljan svojim poslom i samim sobom. Ovde je u poseti Valdenaire iz Trieria – propali sporazumaš. O svrsi njegovog dolaska – drugi put.

Najzad Ti moram postaviti još jedno pitanje savesti. *Krajem decembra* imam prilično velika plaćanja. Da li Ti je moguće da dotle pribaviš nešto? Novac moje žene otišao je najvećim delom za uređenje kuće i pokrivanje vrlo velikih manjkova u prihodima.

Kada dolaziš? Šta radi Lupus?

Tvoj
K. M.

32

Marx Englesu
u Mančester

[London] 22. decembra 1856.

Dragi Engels,

Ako bi mogao još ove nedelje da mi pošalješ novac, učinio bi mi veliku uslugu. Upravo sam bio kod Freiligratha da vidim da li bi mi mogao on nešto pozajmiti na moj ostatak menice koja se može vući na Ameriku posle dve ili tri nedelje – mais impossible¹! Putnamov novac očekivao sam danas, ali nije stigao. Sa onom Urquhartovom bandom – gde imam potraživanja – još uvek traju transactions². Ako svoga landlorda³ prvi put ne platim na vreme, biću entièrement discrédité⁴.

Jako žurim.

Salut.

Tvoj

K. M.

P. S. Možeš li mi poslati nešto o vojnom pitanju prusko-nevšatetskog konflikta?^[109] Bilo bi krajnje vreme. Diplomatski deo sam sâm obradio⁵.

Crveni Wolff⁶ je u Blekbernu, Jorkšajer, sa porodicom, učitelj sa platom od 50 f. st.

---

¹ ali nije moguće! – ² pregovori – ³ kućevlasnika – ⁴ potpuno diskreditovan – ⁵ Božansko pravo Hohenzollerna – ⁶ Ferdinand Wolff

1857

33

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 10. jan. 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dear Frederic,

D'abord¹ srećna Ti Nova godina, iako naknadno. Usled ble-dog mastila i višenoćnog pisanja jedno oko mi se tako zapalilo da mi je pisanje tegobno.

Dobio sam i jedno i drugo: 5 funti (drugu pošiljku) i Moun-tain warfare². My best thanks³ za oboje.

Je li istina da su Lupusa ponovo napali mančesterski raz-bojnici i opljačkali ga, ili je vest koja ovde kruži samo nekritička reprodukcija stare priče?

Stari Hill bi učinio najbolje da se povuče u raj ili na neki idilični švajcarski hill⁴, tako da bi definitivno morao biti zamenjen u vašem birou i ne bi Ti tovario na vrat dvostruki posao pod false pretence⁵ svojih »privremenih« bolesti.

Nevšatelska stvar¹⁰⁹ još nije sasvim legla kao što to tvrde neke novine. Obe strane su možda odveć daleko otišle u hvali-sanju. Blamirale su se već obe. Naš Hohenzollern sa svojom *défé-rence*⁶ Bonaparte i Švajcarci sa svojim »časnim« držanjem. Tako su te hulje proterale više stotina fabričkih radnika u Pijemont zato što prave propagandističke demonstracije. Buržuji misle da tako obezbede poštovanje Bonaparte i Austrije too⁷. Šta kažeš na to što su Lamoricière i Bedeau svoje épées⁸ ponudili švaj-carskim građanima. Očigledno puka demonstracija protiv Bonaparte, pošto su bili sigurni da ih švajcarski »borgeri« neće hvatati za reč.

¹ Najpre - ² članak o vodenju rata u planinama - ³ najlepša hvala - ⁴ bre-žuljak - ⁵ lažnim izgovorom - ⁶ uvažavanjem - ⁷ takode - ⁸ mačeve

Veliko uzbuđenje vlada u petite démocratie⁹. To je kolizija kakvu oni žele. Pri tom južnonemački patriota naravno smatra Švajcarca kao soplemenika i u sadašnjoj koliziji vidi u stvari samo nastavak ustavne kampanje od 1849.⁽¹¹²⁾ Osim toga očekivanja od ustanka Švarcvaldaca itd. Prus sa svoje strane čini svakako sve da bi predupredio »breach of the peace«¹⁰. Tako je debeli¹¹ pisao svome zetu¹² u Petrograd da je on kao onaj čovek koji je svoju ženu molio da ga drži, jer bi inače skočio kroz prozor. »Drži me«, reči su koje naš nasledni vladar dovikuje svim velikim silama odreda. Pitanje je da li oni hoće da ga »drže« i da li i Istok i Zapad sa istom zluradošću ne potpiruju vatru. Ma kako ispala ta stvar, blamaža neće izostati.

Proudhon sada u Parizu izdaje »ekonomsku bibliju«. Destruam et aedificabo¹³. Prvi deo je, kako kaže, izložio u *Philosophie de la misère*¹⁴. Drugi će sada »otkriti«. Na nemačkom jeziku će se ta pisanija pojaviti u prevodu Ludwiga Simona, koji je sada dobro namešteni činovnik kod Koenigswartera (ili slično, poznatog bankara »National«-a) u Parizu. Imam jedan noviji spis od jednog Proudhonovog učenika: *De la Réforme des Banques*, par¹⁵ Alfred Darimon, 1856. Stara priča. Démonétisation de l'or et de l'argent¹⁶ ili toutes les marchandises¹⁷, pretvorenih in instruments d'échange au même titre que l'or et l'argent.¹⁸ Uvod je od Emila Girardina i napisan je sa divljenjem Isaaku Pereire-u. Stoga se odatle može donekle videti kakvim se socijalističkim coups d'états¹⁹ Bonaparta još uvek smatra sposobnim da, u poslednjem trenutku, pribegne.

Od Bruna Bauera imam čitavu hrpu pamphlets²⁰, koje je on pisao za vreme ruskog rata.⁽¹¹³⁾ Slabo i pretenciozno. On je sada zajedno sa svojim bratom Egbertom zakupio od berlinskog magistrata 5 ekeri zemlje kod Berlina. Edgarova, londonska stara tašta – pralja ili something of the sort²¹ – brinuće se o prodaji proizvoda. To je, piše Bruno Edgaru, put do »nezavisnosti«. On plaća 5 rajhstalira rente po ekeru, dakle 250 rajhstalira godišnje. To je pustopoljina. Od dobiti i proizvoda ove zemlje Bruno misli da će biti u stanju da natenane piše svoju *Geschichte des Urchristentums*²², koja treba da služi kao »istorijska« proba za njegovu kritiku jevanđelja⁽¹¹⁴⁾. To su divne kritičke fantazije i možda je na Bruna nekoliko uticala reminiscencija što Faust u drugom delu postaje zemljovlasnik. Samo on zaboravlja da Faust za ovu transformaciju dobija novac od davola.

---

⁹ maloj demokratiji – ¹⁰ »prekid mira« – ¹¹ Friedrich Wilhelm IV – ¹² Aleksandar II – ¹³ Rušiču i gradiću – ¹⁴ *Filozofiji bede* – ¹⁵ O reformi banaka. od – ¹⁶ Demonetizacija zlata i srebra – ¹⁷ svih robā – ¹⁸ u prometno sredstvo kao što su zlato i srebro – ¹⁹ državnim udarima – ²⁰ brošura – ²¹ tako nešto – ²² *Istoriju prahrišćanstva*

*Lallerstedt; La Scandinavie, ses craintes et ses espérances*²³ je švedski pandan knjizi Mieroslawskog. Sadrži nekoliko facts²⁴ od interesa. L[allerstedt] naročito uviđa da je Engleska tokom prošlog veka prema Švedskoj igrala rusku igru. Priča da je admirala Norrisa, koga su Englezi posle smrti Karla XII ostenzibilno poslali protiv Rusa, Petar I podmitio jednim skupocenim dragim kamenom. A i držanje Bernadotte-a je ilustrvano nekim novim podacima.

Ovde ničeg novog. Malo izlazim i malo čujem.

Salut.

Tvoj

K. M.

Gospodin Faucher, Berlinac, jedan je od principal subeditors²⁵ »Morning Star«-a. Horace Mayhew piše u »London Illustr[ate]d] News«-u protiv Lupusa između ostalog: »Symptoms of being a confirmed old Bachelor: When a man cannot go anywhere without his umbrella, that's a symptom. When a man thinks everyone is cheating him, that's a symptom. When a man does all the shopping himself etc²⁶.«

---

²³ *Skandinavija, njena strahovanja i njena uzdanja* – ²⁴ činjenica – ²⁵ glavnih podurednika – ²⁶ Znači okorelog starog momka: Ako muškarac nikuda ne ide bez kišobrana, to je neki znak. Ako misli da ga svi varaju, to je neki znak. Ako sve sam kupuje itd.

34

Marx Engesu
u Mančester

London, 14. januara 1857.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Edgar von Westphalen poslao je ovamo jednog čoveka s priloženom adresom i dva pisma, jedno za mene i jedno za Tebe. Ovaj Erich traži da uspostavi veze sa engleskim trgovcima i onda se opet vraća u Njujork. On ima preporuke iz Njujorka, ali nema engleske. U vezi s Edgarovim pismom – on se pozvao na Tebe i mene – na Tebe kao engleskog trgovca a na mene kao dopisnika »New-York Tribune«. Rekao sam mu da mi ne možemo dati obaveštenje o njegovim imovinskim prilikama, da mi o tome ništa ne znamo. Reply¹: da se to i ne zahteva, već da se samo u slučaju upita potvrdi da je on »Erich« iz Njujorka i da nam je otuda »preporučen«. It is altogether a silly business², kako je samo Edgar može da udesi. Ovaj izgleda da je pristojan čovek i ja mu, naravno, nisam mogao reći da je preporuka moga šuraka pre štetna nego korisna čak i kod nas. U odnosu na Tebe nisam, naravno, ništa obećao, nego sam samo uzeo na sebe da Ti pošaljem Edgarovo pismo i da Ti u isti mah pišem da »preporuka«, ako se zatraži, au fond³ treba samo da bude konstatacija identiteta ličnosti.

Cornelius će uskoro napustiti London. Biće manager⁴ nekog rudarskog akcionarskog preduzeća u Nasau. Roesgenovom nećaku je ponudio jedno mesto (posao iseljavanja) u Avru, koje treba da je dobro. Brojeve »Guardian«-a primio. Fact⁵ s poplavama je interesting^{6[115]}.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Odgovor – ² To je sasvim glupa stvar – ³ u osnovi – ⁴ upravnik – ⁵ činjenica – ⁶ interesantna

35

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. januara 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Ja sam pravi pravcati baksuz. Ima otprilike tri nedelje otkako mi gospodin Dana šalje dnevnu »Tribune«-u, očigledno samo s namerom da mi pokaže da od mene ništa više ne štampaju. S izuzetkom od otprilike 40 redaka o *moves de la Banque de France*¹, od mene nije štampan ni jedan jedini redak. Ja sam iz nedelje u nedelju odlagao vučenje na »Tribune«-u jer sam mislio da će članci biti naknadno štampani, but nothing of the sort². Moji članci o Pruskoj Persiji, Austriji¹¹⁶¹ – svi su podjednako rejected³. Pošto su ti džukci otprilike četiri godine imenom, postigli su na taj način to da pred Jenkima zamrače moje ime, koje je već počelo da biva poznato i omogućilo bi mi da nadem drugi list ili da im pripretim prelaskom u drugi list. Que faire?⁵ Dobar savet je dragocen in these circumstances⁶. Čim budem vukao, oni će to uzeti za povod da bi mi definitivno otkazali, a pisati dvaput nedeljno sa izgledom da među deset članaka bude možda jedan štampan i plaćen, jeste praksa koja suviše upropašćava da bih je nastavio. A kako mogu da vučem ako se ništa ne štampa?

Uz to jedna druga nevolja. Pregledao sam »Putnama« od novembra, decembra i januara. Članak o Bazancourtu⁶⁹¹ nije tu. On se ili izgubio (mada sam ga ja lično odneo na glavnu poštu), ili će izaći tek kasnije. Da su ga primili i neće da ga štampaju a mene o tome ne obavestavaju, bila bi odveć prostačka pretpostavka da bih je usvojio.

Sa urkvartistima još nisam mogao ništa određeno uglaviti, a osim toga njihov listić je mali i tokom jednog meseca donosi male delove nekog članka koji završi tek za pet do šest nedelja.¹⁷⁰ Oni u najboljem slučaju mogu da posluže samo kao mali sporedni izvor. »Tribune« u svojim veoma slabim i vodnjikavim

---

¹ potezima Francuske banke – ² ali ništa slično – ³ odbačeni – ⁴ i – ⁵ Šta da se radi? – ⁶ u ovim okolnostima

leaders⁷ postavlja pri tom prilično suprotno shvatanje o svemu o čemu joj pišem. Ruski influence⁸ je očigledan.

Nalazim se u velikom škripcu, u stanu u koji sam uložio ono malo svoje gotovine, a u kome mi je nemoguće da se iz dana u dan provlačim kao u Dean Streetu;⁽¹⁾ bez izgleda i sa sve većim porodičnim izdacima. Apsolutno ne znam šta da radim i u stvari sam u očajnijoj situaciji nego pre pet godina. Mislio sam da sam najteže izgurao. Mais non⁹. Pri tom je najgore to što ta kriza nije privremena. Ne vidim kako da se izvučem iz svega toga.

Bedan slom švajcarskog razmetanja⁽¹¹⁷⁾ mogao se predvideti. Nikakva force supérieure¹⁰ nije ih terala to eat dirt¹¹. Jer, kao što se Cornelius sam uverio u Parizu, gundanja je bilo ne samo među Parižanima već i u vojsci u tolikoj meri da Bonaparta ni pod kakvim uslovima ne bi mogao dozvoliti Prusima ozbiljne vojne operacije, a ponajmanje na francuskoj granici. Otuda njegovi efforts¹² da stvar izgadi. Blamaža Švajcaraca postignuta je samo blamažom Bonaparte, koji je prvo pred Prusima garantovao za Švajcarsku i u »Moniteur«-u praskao kad je ona odbila njegovu kompetenciju; zatim je pred Švajcarskom garantovao za Prusku i sad je primoran da u poluzvaničnim člancima prizna da se Prusi prema njemu nisu ni na što obavezali. On je formalno potpisao demant koji je primio od lista »Neue Preßische Zeitung«⁽¹¹⁸⁾. Tako je nisko taj gospodin pao, dok se njegov polubrat Morny pobrinuo da sebi osigura mesto u ruskoj državnoj službi.

Ne znam da li si video da je gospodin Ledru-Rollin pozvao francuske »republikance« da glasaju na izborima za Corps législatif¹³ Boustrape⁽¹⁴⁾. On se, dakle, srozao do zakonske opozicije. Ako to, s jedne strane, pokazuje da je digao ruke od bukačkih pretenzija, onda, s druge strane, zaceo pokazuje i to da se smatra da je opozicija u samoj Francuskoj opet moguća i da se građanski republikanci žure da se zajedno sa orleanistima⁽¹¹⁹⁾ nadu u parlamentarnom položaju da bi mogli eskamotirati iduću revoluciju.

Mislim da sam Ti već pisao da je briselski »Nation« propao i sada zamenjen konkurentskim listom »National«, slaboumno, neinteresantno belgijsko trabunjanje. I blagorodni »L'Homme« je preminuo. Umesto njega izašao je »Journal des Proscrits«, koji svoju egzistenciju nije mogao održati duže od dve nedelje. S vremena na vreme izlaze još mali deminutivni pamfleti – u formi Pyat-ove, »Ave Maria« – od strane francuskih refugiés¹⁴, naduveni, prazni,

⁷ uvodnicima – ⁸ uticaj – ⁹ Ali ne. – ¹⁰ viša sila – ¹¹ da jedu govna – ¹² napori
– ¹³ zakonodavno telo – ¹⁴ izbeglica

zveket reči, štampane krinoline, samo što su im troškovi proizvodnje manji i slabije se prodaju.

«*Tribune*» je napravila otkriće da se Francuska u poslednjih trideset godina (do 1851) obogatila mnogo više nego Engleska i otuda je *sada* i politički natkriljuje. *Dokaz*: francuska zemljišna svojina je po vrednosti (*to jest nominalno*) dvostruko porasla, a engleska samo u maloj srazmeri. Doduše, Francuzi su uračunali i kuće, Englezi nisu; ali pošto je englesko stanovništvo u datom razdoblju poraslo samo za 33%, porastao je takođe samo broj kuća (koji za «*Tribune*»-u znači isto što i njihova cena).

Erich je ovde postigao svoje ciljeve i bez daljih referenci.

Tvoj
K. M.

Tvoje vojno izlaganje¹²⁰¹ je bilo beautiful¹⁵. U »Augsburger«-u je izašao članak gde je prelaz kod Konstancie opisan kao vrlo težak. Čitao sam ga samo površno.

---

¹⁵ divno.

36

Engels Marxu
u London

[Mančester, 22. januara 1857]

Dragi Marx,

Tvoje pismo me je pogodilo kao grom iz vedra neba. Mislio sam da je najzad sve na najboljem putu, da si u pristojnom stanu i business¹ da je sreden; a sad je ispalo da je sve u pitanju. Ti Jenki su prave pravcate cicije, ta gospoda iz lista »Tribune« kao da misle da su Te iscedili kao limun i da sada treba da cede nekog drugog. Ali način na koji pokušavaju da prekinu je sasvim specijalno kukavički i prostački, oni hoće da Te nateraju na inicijativu. Uz to, otkako je počelo Cluŕovo čudno ćutanje, nemamo ni jednog jedinog pouzdanog čoveka u čitavoj Americi.

Que faire cependant?² Pošto »Tribune« ovoga puta pokazuje određenu nameru da prekine, bilo bi, mislim, najbolje stupiti u vezu s nekim drugim njujorškim listom. Zar se ne bi moglo udesiti sa »Herald«-om ili »Times«-om?³ Ja bih na Tvome mestu odmah preduzeo korake a gospodu iz »Tribune« bih pustio da se koprcaju dok sve ne bude uređeno. Kad imaš pred sobom ovako mizeran manir tih ljudi, onda treba da vodiš računa samo o svom sopstvenom interesu, ne obazirući se na njih. Ako misliš da bi *indirektni* koraci bili bolji, piši mi, ja ću rado u *svoje* ime voditi pregovore tako da Ti ne budeš kompromitovan; ja bih mogao pisati da imam razloga da verujem da se Ti s ljudima iz »Tribune« ne slažeš više onako kao ranije, i možda bi trebalo izvršiti neki aranžman, itd. Enfin⁴, sve što hoćeš, pourvu que quelque chose soit faite⁵.

Mislim da su gospoda iz »Trib[une]« u stanju da i kod Putnama naprave smutnju. P[utnam]-u bih odmah pisao radi objašnjenja. Ne znamo čak ni to da li da pišemo članak o obalskim utvrđenjima ili ne. U svakom slučaju bilo bi dobro da se i ovaj izvor sačuva.

Prvih dana februara poslaću Ti 5 funti i do daljeg možeš na to računati svakog meseca. Ako zbog toga u novu bilansnu

---

¹ posao – ² Međutim, šta da se radi? – ³ »The New-York Times« – ⁴ Najzad – ⁵ samo da se nešto uradi

godinu uđem sa grbačom punom dugova, c'est égal⁶. Voleo bih samo da si mi o toj stvari pisao četrnaest dana ranije. Moj stari mi je stavio na raspolaganje novac za konja kao božićni poklon, i kako se jedan dobar našao, to sam ga kupio prošle nedelje. Da sam znao za Tvoju stvar, pričekao bih još nekoliko meseci i uštedeo bih troškove izdržavanja; međutim never mind⁷, to ne mora biti smesta plaćeno. Ali mi je jako krivo što ja ovde držim konja, dok se Ti u Londonu sa svojom porodicom nalaziš u nevolji. Uostalom, samo se po sebi razume da se Ti zbog obećanih 5 funti mesečno ne uzdržavaš da mi i osim toga u teškim slučajevima pišeš, jer što god je moguće, učiniću. Ja ionako moram otpočeti drugi život, u poslednje vreme sam i suviše mnogo bančio.

Srdačan pozdrav Tvojoj ženi i deci, i piši mi uskoro što nameravaš da radiš i kako stvari stoje.

Tvoj
F. E.

---

⁶ svejedno – ⁷ ne mari

37

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 23. januara 1857.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

D'abord¹ najlepša hvala na Tvom ljubaznom pismu.

Olmsteadu sam pisao pre otprilike deset dana; očekujem dakle odgovor. Izgleda mi kao da Danaova ljutnja zbog toga što je Freiligrath izbrbljao njegovu tajnu⁽¹²²¹⁾ ima neke veze sa ponašanjem »Tribune« ili, tačnije, s time što je Dana umešao svoj uticaj.

Sarađivati u listu »New-York Herald« nemoguće je; sa »New-York Times«-om se mora pokušati. Nameravam da tamo pokušam ispod ruke preko dra Abrahama Jacobija, koji je bar diskretan i izgleda da Jenkima generally² imponuje svojim tihim načinom. Pisaću mu idućeg utorka, a u isti mah i Dana-u na način koji će ga u svakom slučaju dovesti u neprijatniju koliziju nego što on uobražava. Bilo bi mi drago ako za utorka – posle utorka ću verovatno suspendovati dopise za »Tribune«-u do vesti iz Njujorka – možeš da pošalješ vojni članak o Persiji³. Temeljnost ovoga puta nije potrebna. Samo nekoliko opštih strategijskih views⁴. »Tribune« verovatno uobražava da ću se ja – pošto me ona izbacila – pomiriti s tim da sasvim napustim američki lager. Izgled na to da vidi kako njen »vojni« i »finansijski« monopol prelazi na neki drugi list, teško da bi je nasmejao. Zato sam joj danas poslao jedan »finansijski«⁽¹²²²⁾. Introduction in the Persian war⁵, ma kako površan, bio bi važan jer bi joj time bilo nagovešteno da još uvek postoji jedan »war«⁶ kojim se može pomoći drugim listovima u renomiranju. Šanse (vojne) Rusa i Engleza dovoljno je, naravno, samo pomenuti.

Direktni prekid bih, dakle, odložio dok ne saznam da li u Njujorku mogu nešto drugo naći. Ako to ne uspe a »Tribune« se sa svoje strane ne izmeni, moraće se, naravno, ipak prekinuti. Mislim, međutim, da je u takvoj tričavoj borbi važan dobitak u vremenu. Izgleda mi da je »Tribune« došla do uverenja da može

¹ Najpre – ² uopšte – ³ Perspektive englesko-persijskog rata – ⁴ gledišta –

⁵ Uvod u Persijski rat – ⁶ »rat«

uštedeti sve ekstra-izdatke (bar evropske) posle »velikog obrta« stvari u Americi.^[123] Stvarno je odvratno što je čovek osuđen da smatra za sreću ako ga takvi prime u svoje društvo. Tucati kosti, mleti ih i od toga kuvati supu kao paupers⁷ u Workhaus⁸, na to se svodi politički rad na koji je čovek obilato osuđen u takvom concern⁹. Kao magarac sam u isti mah svestan da sam, ne baš u ovo poslednje vreme, ali tokom godina, tim subjektima za njihov novac previše davao.

Pieper će primiti mesto učitelja somewhere¹⁰ između Portsmoutha i Brajtona; jurio je već mesecima za takvim nečim.

Šta je s Lupusovom adventure¹¹? Zaboravio si da mi o tome kažeš koju reč.

Tvoj
K. M.

P. S. Zavidim ljudima koji umeju da se prevrću preko glave. To mora da je izvrsno sredstvo da se iz glave istera jed i svakidašnje brige.

U »M[orning] Advertiser«-u sam video izvod iz »Grenzbote«, strategijske sadržine, o persijskoj svinjariji.^[124]

---

⁷ pauperi — ⁸ azilu — ⁹ koncernu — ¹⁰ negde — ¹¹ avanturom

38

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. febr. 1857.

Dragi Engels,

U najvećoj žurbi acknowledgement¹ danas prispelih funti.

Prilažem pismo od Miquela. Odmah sam mu pisao. S »Tribune«-om stoji stvar kao što sam predvideo. Opet ni retka. Zato sam im danas definitivno pisao, kao što sam prvobitno namera-
vao, ali *ne* da ću u međuvremenu – do njihovog odgovora –
sasvim obustaviti svoje članke.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ potvrdu

39

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. febr. 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, N. W.

Dragi Engels,

Prilažem pismo od Olmsteda kao odgovor na pitanje s moje strane. Taj članak⁽⁶⁹⁾ dakle nije uzet. No mislim da će čak i posle ovog pisma sa zadovoljstvom štampati *Ships against Walls*¹. Postavlja se pitanje da li imaš vremena da ga napišeš? Bio bi svakako potreban još jedan pokušaj kod Putnama pre nego što ga sasvim napustimo. U svakom slučaju bilo je krajnje bezobrazno od toga gospodina da me tek posle četiri meseca obavesti o stanju stvari. Pošto ja u svakom slučaju moram pisati Olmstedu, vidi da li iz pisma možeš da odgonetneš njegovo ime.

Miquelovo pismo nadam se da si primio. Freiligrath mi priča da osim Rugea i Heßa, za »Jahrhundert« piše Oppenheim i slični gadovi.

Freiligrath Te moli da ne zaboraviš na stvar u pogledu Weertha. Uzmimo da se Jevrejin Steintal dokopao Weerthovih dnevnika (zbog kojih je blagorodni Campe već pisao Weerthovom bratu²), onda u tome leži jedna druga opasnost — da ih Weerthovi rodaci, ako ih dobiju, štampaju in usum delphini⁽¹²⁵⁾, emendirano³ i cenzurisano. Bilo bi dobro ako bi se W[eerth]ov brat obratio direktno Tebi. Ako bi dnevnici izašli na videlo, onda bi se mogao ujedno obratiti savesti tih filistara. Uzgred rečeno, veoma je bedno od Steintala što se prema staroj gospodi⁴ ograničava na suvu vest o Weerthovoj smrti, bez pojedinosti, bez uvoda i inače ijedne reči utehe. Taj čifra sa sladunjavim pakosnim smeškom.

Ponovo sam pročitao (još ne sasvim) Tvoje članke o panslavizmu⁽¹²⁾ delom radi vlastitog zadovoljstva, delom da bih pribeležio mesta gde bi Ti u slučaju prerade na nemački morao još upotrebiti izvore koji se osim u Londonskom muzeju teško mogu naći u Engleskoj. Tom prilikom sam otkrio da su istim tudim rukopisom — (za koji za sada uzimam slobodu da ga smatram

¹ *Brodovi protiv uturđenja* — ² Karl Weerth — ³ za upotrebu prestolonaslednika, popravljeno — ⁴ Wilhelmine Weerth

za rukopis poljskog renegata Gurowskog) – koji je i na mojim člancima¹³ o Danubian Principalities⁵ koji su mi vraćeni napisao: »Tous ces chiffres sont exagérés«⁶ itd. itd. (lepim francuskim jezikom) – i članci o panslavizmu ukrašeni primedbama, naime:

Kod člana I. Na kraju: C. C'est ni bon⁷. (Šta to C treba da bude (nemačko C?) nije mi jasno. (Lepa francuska rečenica. C'est ni bon. Punktum.)

Kod člana IX. Odozgo napisano: *Changéz l'introduction*⁸, i kao natpis: »Southern Slavi.«⁹

Dalje od rečenice: »By this logic etc. it would follow that the Hindoos are the most youthful people etc«¹⁰ primećuje: »This deduction is illogical.«¹¹

Kod statističkog pregleda o srpskoj rasi: »german (umesto German) influences destroyed them in other branches under Austrian dominion.«¹² (Krasnog li engleskog jezika!) Zatim povodom ukazivanja na brigandage¹³ Crnogoraca: »This (umesto 'tis) not true.«¹⁴

Zatim odnosno: »Croatia etc. have for Centuries past been annexed to Hungary«¹⁵, primećeno je: »But Hungary is a compound of those various lands.«¹⁶

Pasus o bosanskim musli[manima] »they will have to be exterminated, no doubt about that«¹⁷, pravo ruski izopačeno tim što je sledeći pasus precrtan: »These are, however, but the internal difficulties opposing the erection of a South Slav[onic] empire etc.«¹⁸

Da je duh svih ovih primedaba ruski, jasno je. Isto je tako jasno da nijedan Francuz ne bi pisao francuski s takvom accentuation¹⁹ i takvim greškama; kao što nijedan Jenki ne bi govorio o »Southern Slavi«, uopšte bi drukčije pisao. Otuda ne sumnjam u poreklo ovih primedaba. I ako, kako je u mome i Freiligrathovom i Olmstedovom prisustvu uveravao Olmstedov saputnik (Jenki), Gurowskog direktno plaća rusko poslanstvo u Vašingtonu, onda je čitava kriza kod »Tribune« sasvim objašnjiva. Uostalom tada iz primedaba i precrtavanja izlazi da je prvobitno (do otprilike br. 9 zaključno) još postojao plan da se članak o panslavizmu štampa izmenjen i da se od toga odustalo tek onda

⁵ dunavskim kneževinama – ⁶ »Sve te cifre su preterane« – ⁷ To nije dobro – ⁸ *Promenite uvod* – ⁹ *Južni Slovenci* – ¹⁰ »Po toj logici izlazilo bi da su Hindusi najmladi narod itd.« – ¹¹ »Ovaj zaključak je nelogičan« – ¹² »germanski uticaji uništiti su je u drugim delovima pod austrijskom vladavinom.« – ¹³ razbojništva – ¹⁴ »To nije istina.« – ¹⁵ »Hrvatska itd. je vekovima bila priključena Madarskoj« – ¹⁶ »Ali Madarska je mešavina tih raznih zemalja.« – ¹⁷ »oni će se morati istrebiti, u to nema sumnje« – ¹⁸ »Medutim samo su unutrašnje teškoće koje sprečavaju osnivanje jedne južno-slovenske države itd.« – ¹⁹ akcentuacijom

kada je tome gospodinu postalo jasno na šta se cilja. Otuda i kasna odluka Dana-a.

Pošto je za mene sada u mojoj sopstvenoj krizi, naravno, vrlo utično slušati o krizama, to me u nekoliko redaka izvesti kako stoji sa industrijskim okruzima. Prema izveštajima londonskih listova stvar stoji sasvim naopako.

Izašle su dve poslednje sveske *History of prices*²⁰ od *Tookey*, od 1849. na dalje. Steta je, naravno, što se stari gospodin u svojoj neumornoj borbi protiv pristalica Currency teorije¹²⁶ i Peelovih zakona bavi isključivo problemom prometa. Medutim, za ovaj momenat je interesantno.

Salut.

Tvoj
K. M.

40

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 24. februara 1857.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Plačeš li ili se smeješ i spavaš li, ili si budan? Na različita pisma koja sam pre tri nedelje poslao u Mančester nisam dobio nikakav odgovor. Pretpostavljam, međutim, da su ona stigla. Vрати mi prilog poslednjeg pisma – Olmstedovo pismo – jer mu *moram* odgovoriti one way or the other¹.

Tvoj
K. M.

---

¹ na ovaj ili onaj način.

41

Engels Marxu
u Mančester

Mančester, 11. marta 1857.

Dragi Marx,

Kao da su se bog i svet zaverili protiv toga da Ti pišem. Upravo kada mislim da sam se nešto izvukao iz poslovnog vrtloga, nadem čitave gomile neočekivanih zaostataka, saleću me ljudi, dobijam stotinu poslovnih pitanja na koja moram odgovoriti mom starom, imam da izvršujem nove ćefove gospodina Gottfr.¹ Da ne bih imao ni časa slobodnog vremena šalje mi Freiligrath na vrat pruske Ex-Lieutenants² koji se bave ažiotažom, koji danima pokušavaju da mi dignu neku paru (na što je sam F[reiligrath] smatrao za potrebno da mi skrene pažnju) i koji su mi posle svoga odlaska poslali založnice da svojim novcem iskupim njihove satove! Ne osećam se prema Fr[eiligrath]-u ni najmanje obavezan što mi je poslao ovog nametljivog subjekta. Danas sam mu, uostalom, pisao o svojim avanturama s ovim klipanom; neka sam pokusa što je udrobio.

Prošlog petka je sasvim iznenada došao u poslovnicu gospodin Ernst Dronke iz Glazgova. On je bio ovde samo na nekoliko časova, poslovno. Video sam ga skoro samo u društvu Charlesa³, gde nije bilo moguće da se s njim raspravljam ili da grubo postupam. Pri tom je došao tako iznenada da nisam imao vremena da se podsetim na sve njegove partijske grehe. Postupao sam s njim hladno kao što bih postupao s nekim samo površno poznatim običnim nameštenikom, govorio sam sa njim samo o tričarijama, i on se jako čuvao da postavi bilo kakvo pitanje koje bi bilo u vezi s partijom. Popodne je strugnuo; doći će u maju opet, kada ću ja, valjda, biti u Londonu. Nadam se da će on ostati commercant⁴ celog svog života; on i izgleda tako i čini se da mu je bezbrižna egzistencija jako po volji.

Banknotu od 5 funti koju sam Ti poslao prošlog petka (ili četvrtka?) svakako si primio?

Gospoda torijevci, freetraderi i pilisti⁽¹²⁷⁾ nisu Palmerstonu mogli učiniti nikakvo veće zadovoljstvo nego da ga o *tom* pitanju dovedu u manjinu⁽¹²⁸⁾. Kakvu sreću i kakve glupe protivnike ima taj subjekt!

---

¹ Gottfried Ermen – ² Hugo von Selmnitz – ³ Charles Roesgen – ⁴ trgovac

Ovde je sada velika agitacija, ali pošto su na spisku 4000 novih voters⁵, sami sitni shopkeeper⁶, clerks⁷ i overlookers⁸, dakle u većini su za Brighta, svakako se ništa neće izmeniti. Govore da će se Bob Lowe i sir J. Potter (a born alderman⁹ i nekada veliki ženskaroš) ovde kandidovati.⁽¹²⁹⁾ Will not do¹⁰. O ranijim australijskim i drugim avanturama Boba Lowe-a Ti bi mi svakako mogao saopštiti nekoliko detalja; to bi se ovde moglo dobro upotrebiti.

Šta košta debela knjiga Mieroslawskog o Poljskoj? Čovek bi morao imati takav kompendijum – i šta staje Lelewelovo delo na koje se on naslanja – ako to možeš da saznaš?

A propos, poslaću Ti opet nekoliko primeraka »Guardian«-a, tu ima kapitalnih budalaština. Poslednjih šest poslatih Ti brojeva (u 2 lots¹¹) valjda si primio? Morny je nanjušio opasnost, to njegovo kupovanje u Rusiji smrtno će naljutiti Bon[apart]u. I istorija s dokovima koji pripadaju Napoleonu, jeune¹² Berryer-u i Fox Hendersonu i kompaniji je bila lepa – verovatno si je čitao u listu Times«?⁽¹³⁰⁾

Vrlo sam radoznao da čujem kako se dalje razvijala stvar sa listom »Tribune«, a isto tako šta si pisao Olmstedu. Mislim da ću uskoro opet moći nešto da radim. Videću ne bi li se s Kinom moglo nešto uraditi. Neka u vojnom pogledu interesantna strana će se tu valjda ipak moći naći.¹³ Ali dokle god moram svakog dana po 8 časova dirindžiti u poslovnici, i pre 10, dok večeramo itd., ne mogu početi da radim, sve je to ništa. Sada moram ujutru najkasnije u 10 časova biti u poslovnici, dakle accordingly¹⁴ i u 1 čas poponoći ići spavati; c'est embêtant!¹⁵ Kada si u najboljem toku, treba ići na spavanje, cela ne va pas. Enfin, nous verrons¹⁶. Ovog leta udesićemo drukčije ili će doći do rusvaja u poslovnici. Udesiću tako da radim od 10 do 5 ili 6, a da onda odem pa makar posao otišao do đavola.

Pozdravi srdačno svoju ženu i decu – nadam se da ste svi dobro?

Tout à toi¹⁷.

F. E.

---

⁵ glasača – ⁶ trgovci – ⁷ trgovački pomoćnici – ⁸ nadzornici – ⁹ rodeni odbornik – ¹⁰ Neće ništa postići – ¹¹ omota – ¹² mladom – ¹³ Friedrich Engels: *Novi pohodi Engleza u Kini* – ¹⁴ prema tome – ¹⁵ to je dosadno – ¹⁶ Najzad, videćemo – ¹⁷ sasvim Tvoj

42

Marx Engelsu

u Mančester

18. marta [1857]

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Moraš me izviniti što ranije nisam potvrdio prijem 5 funti kao i Tvoga pisma. Moja žena se vrlo loše oseća i sve prilike u kući su u takvoj krizi, da mi glava isuviše buči da bih mogao da pišem.

«Guardian» sam dobio danas. Od «N[ew]-Y[ork] Tribune» nemam još nikakvog odgovora. Olmstedu sam, naravno, mogao da pišem samo to da mi vrati članak^[69], ako ga Harper nije uzeo.

Proudhonova nova knjiga o ekonomiji, koja mi još nije došla do ruke, doživela je već sedam izdanja.

Ne razumem kako je Miquel mogao poverovati da bih ja mogao saradivati u «*Fahrhundert*»-u – nedeljni listić u kome saraduju Ruge, L. Simon, Meyen, B. Oppenheim, M. Heß itd. Ništa od toga nisam čitao, ali imam omot broja I za «drugo godište» sa sledećim *sadržajem*: «Posle rata, pre odluke IV. Od Arnolda Rugea.» «Pisma iz Pariza, Švajcarske i Londona» (naime L. Simon, Kolatschek, Meyen). «Duh našeg vremena; novogodišnji pozdrav. Od Arnolda Rugea.» «Prirodna nauka i učenje o društvu. V. Od M. Heßa.» «Vaspitanje u duhu religije i vaspitanje u duhu humanosti.» «Beleška.»

Edgar Bauer izdaje knjigu: *Engleski utisci*^[86]. To će lepo da bude.

O cenama knjiga od Mieroslawskog i Lelewela (prvi svezak poslednjega prava je dečja priča^[131]) obavestiću se.

Što se tiče one svinje – Bob Lowea – nemam trenutno pri ruci nikakvih notica. Možda ću još pronaći neke u toku ove nedelje. To je tip koji bi spadao u *société du dix décembre*^[132].

O Palm[erston]ovoj «liberalnoj» spoljnoj politici svakodnevno se pojavljuju nova otkrića. Najpre «secret treaty»² sa Austrijom^[133]. Sada, da je obećao Bonaparti da će u Napulju ugušiti svaku revoluciju. Napoleon je to, međutim, hteo samo utoliko ukoliko se

¹ Društvo 10. decembar – ² tajni ugovor»

pod kategoriju »revolucija« ne bi svrstala »Muratova« restauracija. Ovim »misunderstanding«³ osujećena je napolitanska ekspedicija¹³⁴. Juče je Pam u Commons⁴-u na vrlo »ambiguous manner«⁵ porekao tu stvar. Ali će verovatno još ove nedelje izaći dalji dokumenti koji će pokazati da laže.

Protivno svome običaju, Rusi ovoga puta nisu postupali sasvim oprezno. Prvi list na Kontinentu koji je od početka parlamentarne krize branio Pama kao trully British minister⁶:¹³⁵, jeste »Nord«, koji je inače stalno izigravao fanatičnu mržnju protiv P[ama]. Čak i »N[eue] Pr[eußische] Z[eitung]« govori o »unprincipled coalition«⁷.

Persiska afera se, kao što sam očekivao, tako završila da Englezi, izuzev nekoliko čisto nominalnih koncesija, ne dobijaju ništa; štaviše u glavnoj tački su popustili persijskom dvoru. Rusiji je, naprotiv, ustupljeno parče zemlje kako je Layard prekjučić poverio začudnim cockneys⁸¹³⁶. On, naravno, nije imao hrabrosti da oba facts⁹ dovede u njihovu pravu kauzalnu vezu. On je ponovio i uverenje — koje je već Disraeli učinio u Donjem domu, a da Pam nije na to ni pokušao da odgovori — da je Pam za vreme rata protiv Rusije zabranio Persijancima da zauzmu ofanzivan stav, kako su oni želeli. Oni su se, naime, tada nadali da će opet moći zauzeti oblasti koje su im otete. Istu opomenu uputio im je on i za vreme poljske revolucije (1830).

Da bi se tačno ocenile kako persijske tako i kineske gungule, one se moraju uporediti s Pamovim prvim radovima u ovim regions¹⁰, pošto su i jedne i druge samo ponavljanja. Dok je on bio na vlasti, prvi kineski rat¹³⁷ je vođen tako da je mogao trajati sto godina bez drugog rezultata osim uvećanja Russian overland tea-trade¹¹ i porasta ruskog uticaja u Peking. Tek pod Sir R. Peelom dao je Ellenborough ovome ratu »engleski« obrt.

Nadajmo se — a tako će verovatno i da bude — da će se ovoga puta birati parlament koji se neće ni na što obavezati, osim na pasivnu poslušnost Pamu. Raspad starih stranaka, koji je našao svoj izraz u koalicionom ministarstvu, kao što je bilo ono Aberdeenovo¹³⁸ mnogo je više ulio middle class¹² osećanje da ona sada može mirovati na svojim lovorikama nego što bi je to uznemirilo. Ovaj isti raspad koji bi se izrazio u Palmerstonovoj diktaturi vodio bi sigurno ne samo najlepšim blamažama i zapletima spolja, već i vrlo nasilnoj agitaciji unutra, možda i revoluciji. Čičica koji je još učestvovao u mančesterskom »massacre en miniature«¹³ i pomagao pri izradi 6 gagging acts¹⁴¹³⁹, neće se ni najmanje ženirati. Mutatis mutandis¹⁵ odnosi se Pams dictatorship¹⁶ prema

³ nesporazumom — ⁴ Donjem domu — ⁵ dvosmislen način — ⁶ pravnog britanskog ministra — ⁷ besprincipijelnoj koaliciji — ⁸ Londoncima — ⁹ pakta — ¹⁰ područjima — ¹¹ ruske kontinentalne trgovine čajem — ¹² buržoaziji — ¹³ »minijaturnom pokolju« — ¹⁴ zakona za pritezanje — ¹⁵ Uz izvesne izmene — ¹⁶ Palmerstonova diktatura

koalicionom ministarstvu kao vladavina koaliranih rojalista u posljednjoj francuskoj asambleji prema Bonapartinovj vladavini. Stvar će u Engleskoj biti najzad doterana do akutne poente.

A propos *Bangye*. Taj isti Bangya je od 1855. *adlatus*¹⁷ Sefer-paše. Oženio se ćerkom ćerkeskog šefa (što mora biti podjednako prijatno njegovoj zakonitoj ženi u Pešti kao i nezakonitoj u Parizu) i sada je sam, jedan ćerkeski šef. Preko svojih veza s Londonom zavrbovao je 300 Poljaka sa zalihama municije itd., doveo ih na Black sea¹⁸, i oni su, prema novinskom izveštaju, i pored ruskih cruisers¹⁹, srećno stigli Sefer-p[ashi]. What do you think of that?²⁰ Tip koji je odigrao svoju ulogu na Zapadu, otpočeo je novu na Istoku. Da li opet kao demokratski mouchard²¹ ili na bonna fide²², drugo je pitanje.

Piši uskoro pošto su mi Tvoja pisma potrebna da bih se to pluck up²³. Situacija je gadna.

Salut (i Lupusu).

Tvoj
K. M.

---

¹⁷ pomoćnik - ¹⁸ Crno more - ¹⁹ krstarica - ²⁰ Šta misliš Ti o tome? - ²¹ špijun - ²² poverenje - ²³ ohrabrio

Engels Marxu

u London

Mančester, 20. marta 1857.

Dragi Marx,

Očekivao sam već to da si opet u priličnoj nevolji. Što se s moje strane može učiniti, učiniće se. Ako ikako bude moguće, poslaću Ti iduće nedelje još jednu banknotu od pet funti, a ako je ne bih mogao nabaviti, onda Post Office Ordre¹. Za taj slučaj reci mi kod kojeg Post Office²-a da bude plativa. Ovog meseca sam morao da platim vrlo teške dugove, ljudi su mi došli u poslovnicu, i nije bilo drugog izlaza no da platim. Inače bi pet funti već bile na putu. Uostalom, sreća je što je došlo do te parlamentarne istorije i kineske uz to¹²⁸¹, ovog meseca će »Trib[une]«-i opet biti potrebna pomoć i moraće se sporazumeti.

Od jednog čoveka iz »Guardian«-a pokušao sam da doznam da li bi se ovde moglo stupiti u vezu sa reviews i magazines³. Ali ovaj je, čini se, i sam u poteri za takvom vezom, pa se od njega ne može mnogo izvući. Međutim, videću. Pošto on poznaje moje mišljenje o Palmerstonu i kaže za nj da je preposterous⁴, to nas on baš in politics⁵ neće preporučiti. I pored toga ja imam izvestan hold on the fellow⁶, ali još ne mogu da dokučim kako se on može iskoristiti.

O Palmerstonovim namerama i šansama sa novim parlamentom imam isto mišljenje. Bonapartistički despotizam Pama sa jednim Corps législatif⁷. Videćemo kuda to vodi.

Bangya je čak, prema »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u, od Čerkeza (kojih? nije rečeno) imenovan za »šefa kuće« i kao stranac namerno izabran za ovu službicu da se neko od domaćih šefova ne bi mogao žaliti zbog zapostavljanja. Kuda je dospao Sefer-paša (ovaj nije Koscielski), ne može se dokučiti. Smatram čitavu stvar genijalnim ruskim potezom, a o 300 poljskih Spartanaca svakako se uskoro neće ništa više čuti.

»Nord« mora da je opet presaldumio. Briselski dopisnik »Guardian«-a navodi mesta u kojima besni protiv Palm[erston]-a. Možeš li mi navesti najpregnantnije mesto? Takve stvari ja ovde uopšte

¹ poštansku uputnicu - ² poštanskog ureda - ³ časopisima i magazinima - ⁴ apsurdno - ⁵ u političkim stvarima - ⁶ uticaj na mladića - ⁷ zakonodavnim telom

ne vidim, a za svaku debatu treba da imam odmah pri ruci chapter and verse^a.

Kada sam nedavno sređivao svoje stare novine, video sam da mi nema glavnog paketa *engleskih* listova i isečaka iz »Guardian«-a, »Free Press«-a itd. Na sreću nijedna od stvari koje se tiču našeg partijskog arhiva – one su na sigurnom mestu. Ali sa malo izuzetaka *sve što ima veze sa Palmerstonom*, Tuckerovi pamfleti¹⁴⁰¹, isečci Tvojih članaka koje si mi Ti slao (od toga je nešto ostalo i kod Lupusa itd.). Bili su mi potrebni i upravo sam ih tražio da bih osvežio pojedinosti. Imaš li još neke duplikate koje mi možeš poslati, a isto tako kompletni primerak Tvojih članaka štampanih u *londonskom* Urquhartovom listu?¹⁷⁰¹ Ovo poslednje će se svakako tamo lako naći. Te stvari baš sada mogu vrlo dobro upotrebiti.

Bob Lowe nema ovde mnogo šansi. Jedan deo malogradana izjasnio se protiv Brighta; međutim, ja verujem da će on ovoga puta još proći. Lowe će se blamirati čim dode ovamo. No bilo bi divno kad bi prošao.¹²⁹¹

Srdačan pozdrav Tvojoj ženi i deci. Piši uskoro opet kako je Tvoja žena.

Tvoj
F. E.

---

^a glavu i stav

Marx Engelsu
u Mančester

24. marta 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Prilažem nekoliko antipalmerstoniana, naime 1. *Betrayal of England*.¹ 2 copies¹. (N. B. Isti Coningham koji ovde štampa izvode iz Ansteyovog govora, sada je ultra-palmerstonijanski kandidat u Brajtonu). 2. *Tucker-Pamphlets*¹⁴⁰, 8 copies². 3. *Ansteyov govor*¹⁴². 4. *Palmerston for Premier*³. 5. *Palmerston in three epochs*⁴¹⁴³. (Sa izuzetkom *madarske* stvari koja je prepisana iz Urquharta, ostatak je od gospodina Wilksa, prepisan, naravno na svoj način, iz mojih članaka u »Tribune«-i¹⁴⁴.) Stvari navedene pod 1 i 2 nije potrebno da čuvaš, za to svakako čuvaj one pod 3, 4 i 5. Sutra ću, ako ih nadem, poslati još nekoliko drugih pamfleta. As to the »Nord«⁵, valja reći da je sam *Post*⁶ (u jednom od brojeva od 4. do 9. marta) štampao članak koji sam pomenuo. Kasnije je svakako promenio ton.

A sad o private affairs. D'Abord⁷, stiglo je jedno pismo od »Tribune«, koje ću Ti poslati čim na nj odgovorim. Moja pretnja da ću pisati za neki drugi list je ipak učinila svoje dejstvo, bar neko. I pored *vrlo prijateljskog* tona pružen je dokaz da sam tu gospodu dobro razumeo. Predlog je naime: *jedan članak* nedeljno oni će plaćati bilo da ga štampaju ili ne; *drugi* šaljem na rizik i na njega ću vući menicu *ako* ga štampaju. Dakle, au fait⁸ svode me na polovinu. Međutim, ja ću na to *pristati*, i ja *moram na to pristati*. I ako se stvari u Engleskoj budu razvijale onako kako mislim da će se razvijati, ja ću se za neko vreme opet uzvinuti do ranijih primanja.

Vrlo mi je žao što zasada moram još činiti pritisak na Tebe, ali smanjena primanja dovela su do toga da sam založio sve što se moglo založiti i da razlika u prihodu može biti pokrivena tek

---

¹ Izdaja Engleske, 2 primerka — ² Tuckerovi pamfleti, 8 primeraka — ³ Palmerston — predsednik vlade — ⁴ Palmerston u tri epohe — ⁵ Što se tiče »Norda« — ⁶ »Morning Post« — ⁷ privatnim stvarima. Prvo — ⁸ u stvari

onda kad iznadem nove izvore. Uz to, pošto od Tebe ipak ne mogu kriti taj fact⁹, moja žena je in highly interesting circumstances¹⁰. Medutim, svojim poslednjim pismom nisam ni u kom slučaju imao neki drugi cilj nego da Ti objasnim svoje duže neodgovaranje. Ti shvataš da i najravnodušniji – a ja sam u takvom dreku, indeed¹¹, vrlo ravnodušan – katkad izgube strpljenje i naročito prema prijateljima daju maha svome raspoloženju.

Bilo bi mi vrlo drago kad bi mi poslao nekoliko »humorističkih« redova, say 50 or 100 ones¹², o Rolandovoj hrabrosti koju su Englezi razvili u Persiji i pred Kantonom. Oružani pohod na Buširu¹⁴⁵, kao što si verovatno video, imao je ovde glavni pivot¹³ u špijunaži nekog kapetana Jonesa, koji je pod false pretences¹⁴ bio poslat kao political agent¹⁵ u Buširu. Sutra verovatno više, pošto danas hoću da Ti pošaljem pamflete.

Salut.

Tvoj
K. M.

N. B. Ipak je razlika da li se prvo izvrši coup d'état¹⁶ a onda izbori, ili prvo izbori a onda namerava coup d'état. Palmerston je, bez sumnje, bar njegove novine, overdone their part¹⁷. Čitaj, na primer, »Advertiser«, koji se valja u blatu do ušiju. To je, of course¹⁸, izazvalo izvesnu reakciju.

---

⁹ činjenicu – ¹⁰ u drugom stanju – ¹¹ zaista – ¹² recimo 50 ili 100 –
¹³ stožer – ¹⁴ lažnim izgovorima – ¹⁵ politički agent – ¹⁶ državni udar –
¹⁷ preuveličao svoju ulogu – ¹⁸ naravno

45

Marx Engelsu

u Mančester

31. marta 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,
Pet funti primio.

Pošalji mi ako ti je zgodno, »Manchester Examiners«. Explanations Brightparty¹ me sada interesuju. Tek je njen poraz dao izborima istorijski point². Palmerstonov položaj sada tek postaje opasan kad u parlamentu ima komandujuću većinu, dok van parlamenta – prvi put posle Anti Corn Law League³[146] – opet oživljava ozbiljna antiministerial agitation⁴. Engleska ulazi u ozbiljnu krizu – »Times« to već nagoveštava sa cloud which it sees gathering⁵ – a i kada na Kontinentu opet otpočne move⁶, John Bull neće sačuvati otmeni nezainteresovani stav iz 1848. Pamova pobjeda je poslednji vrhunac događaja koji su počeli juna 1848. Među inteligentnijom public⁷ u Londonu vest iz Mančestera primljena je s nekom vrstom zaprepaščenja i bila komentarisana kao posledica bezobrazne Pamove adrese i govora. Ako se lokalno posmatra, Mančester se – i o tome postoji jednodušno mišljenje – blamirao i to teško blamirao. Kad »Punch« ne bi bio kupljen od strane Pama – njegov glavni izdavač, Taylor, postavljen je u ministarstvu zdravlja sa 1000 f. st. – onda bi Potter, Turner i Garnett iduće srede tamo svakako figurirali. Napiši mi nekoliko detalja o tim subjektima i o njihovim whereabouts⁸.

Gospodin Dronke je pisao Freiligrathu da će »prekinuti sa svojim Jevrejima i etablirati se kao samostalan agent«.

Radi Bangey poslao sam Urquhartu – zbog njegovih veza s Carigradom i Čerkaskom – notice⁹.

Prilažem isečak iz »Reynold«-a o uredniku »Morning Advertiser«-a Mr. Grantu. Doslovno istina.

Takode pismo od Dana. Vрати mi ga. U svome nabranjanju

---

¹ Izjave Brightove stranke – ² smisao – ³ Lige protiv zakona o žiti – ⁴ agitacija protiv vlade – ⁵ oblakom koji vidi kako se nadvija – ⁶ rusvaj – ⁷ publikom – ⁸ name-rama – ⁹ Karl Marx: *Izdajnici u čerkeskoj oblasti*

štampanih članaka on pominje samo poslednje¹⁰, pa čak i od njih neke je štampao tek pet do šest nedelja po njihovom prispeću u Njujork, kada je video da su se stvari obrnule. Njegov predlog u pogledu novca najbolje pokazuje da se nisam prevario u nameri ovog gospodina. Njegova primedba u pogledu dužine članaka sasvim mi je dobro došla. Utoliko manje treba da liferujem. Samo je upadljivo da on sada mesecima može da nađe 2–3 stupca za najdosadniji londonski gossip¹¹.

I u Pruskoj je mala parlamentarna kriza. »Iako smo braća, nisu nam kese sestre«^[147], izgleda da se tamo ponovo obistinjuje.

Po svoj verovatnoći Švajcarci će pristati na to da proteraju sve izbeglice.

Salut.

Tvoj
K. M.

Da li si zapazio mahinacije, koje su izbile na videlo prošle nedelje, Australien Agricultural Company¹², London and Eastern Bank¹³ i North of Europe Steam Company¹⁴, gde je g. Peto u direktorijumu?

---

¹⁰ Englesko-persiski rat, Pomorska trgovina Austrije, Božansko pravo Hohenzollerna

– ¹¹ trač – ¹² Australijska poljoprivredna kompanija – ¹³ Londonska istočna banka –

¹⁴ Severno-evropsko parobrodarsko društvo

Engels Marxu
u London

Mančester, 31. marta 1857.

Dragi Marx,

Banknotu K/S 84 562 od 5 f. st. verovatno si jutros primio. Zbog »pritiska« na mene neka Te ne boli glava; ja bih Ti uzeo za zlo kad me *ne* bi obavestio o potrebi oružane intervencije sovereigns¹. Videću kakve će biti novčane prilike u aprilu; mislim da ću u drugoj polovini u svakom slučaju moći nešto odvojiti.

Predlog »Tribune« je vrlo lukav, i pošto su ta gospoda skoro *sigurni* da će štampati samo jedan članak nedeljno, to bih i ja samo prilikom velikih događaja, kao što su sada izbori itd., slao dva nedeljno. Međutim, okolnosti Ti dolaze u pomoć i po svoj verovatnoći ovog leta i ove jeseni neće gospoda Jenki imati da se žale na dullness of European Politics², dok će se njihove prilike sve više smirivati.

Persijske i kineske ratne avanture^[148] nisam gotovo uopšte pratio, a i pojedinosti su bile vrlo mršave. O captain³ Jonesu ne znam ništa. Bilo bi sada sasvim nemoguće sakupiti stvari, međutim ako stignu iscrpne vesti o poslednjem velikom napadu konjice u Persiji, videću da li se nešto može učiniti.

Pamflete⁴ sam dobio. Kad bih samo mogao da dobijem Tvoje stare članke^[144] iz »Tribune«, tu ima najviše toga materijala; Wash. Wilks i Palmerst[on] for premier⁵ sadrže samo ono što je opšte, a govor^[142] Chish[olm]-a Ansteya, mada je vrlo važan, naročito zbog ličnih stvari, a propos Portfolija^[149] a mestimično i zbog sadržine strašno je *décousu*⁶. Jedino ubedljiva su Tvoja dva Tucker-pamfleta^[140], naročito Unkiar Skelessi. Ako me možeš snabdeti sa još više materijala, tant mieux⁷. Preduzeo sam mere da se sada bolje čuva.

Osam hiljada filistara koji su svoje glasove dali najdebljem čoveku u Mančesteru (Potteru) zato što on nema nimalo mozga ali utoliko više zadnjice, već sada se stide svoje pobeđe. I pored toga izbor je ovde učinio ogroman efekt i »mančesterska« stranka^[150]

---

¹ sovrina, engleska zlatna moneta (= 1 f. st.) — ² neinteresantnost evropske politike — ³ kapetanu — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 44. — ⁵ Palmerston predsednik vlade — ⁶ nepovezan — ⁷ utoliko bolje

počinje da revidira svoje ponašanje za poslednjih šest godina i da otkriva u čemu je grešila. Mislim da će privremeno prestati naklapanja o Peace-party-talk⁸⁽¹⁵¹⁾, naprotiv Bright (ako opet ojača) i nekoliko drugih nastupiče sigurno za širu izbornu reformu i Jones bi od ovih buržuja uskoro mogao dobiti nekoliko ponuda. Za Pama je trijumf nad Brightom, Gibsonom, Cobdenom, Miallom, Foxom (Oldhamom) zaceo najprijetniji; ja gotovo verujem da će on dobiti working majority⁹ od 60 - 100 ljudi. A u svakom slučaju aurons nous du Palmerston tout pur¹⁰, i with a vengeance¹¹.

Našao sam jedno mesto iz »Nord«-a u »M[orning] P[ost]«-u, ali se u njemu hvali samo njegov talenat. Mesto gde se on pojavljuje kao truly British Minister¹²⁽¹³⁵⁾, ne mogu da nadem.

Ovdašnji palmerstonci i buržuji ponudili su Bobu Loweu da mu, ako ovde bude tučen, plate 2000 funti, da bi time podmirio svoje izborne troškove u nekom drugom mestu. Taj magarac to odbija da bi u Kideminsteru sigurno prošao, i tamo dobija batine. U Mančester, međutim, ne sme više da dođe, ponašao se veoma prostački — najpre je pustio da se filistri kompromituju za njega, zatim otkazuje i istovremeno piše članak u listu »Times« u kome se kaže da je sramota ako Mančester ne izabere Brighta!!

Malograđani su ovoga puta bili jako podeljeni. Buržoazija sa velikom većinom protiv Brighta i Gibsona, malograđani sa neznatnom većinom. Kvekeri i katolici kao jedan čovek za Brighta; Grci takođe; *naturalizovani* Nemci protiv njega. Neki pijani Brightov protivnik je vikao: We won't have policy, we want foreign policy¹³. To je otprilike sve što je racionalno u ovdašnjim izborima: do davola sa svima tim pitanjima reforme i klasnim stvarima. Mi malograđani smo većina birača, cela suffit¹⁴. Vika protiv aristokratije je dosadna i ne dovodi ni do kakvog vidnog rezultata. We dearly love a lord for all that¹⁵. Freetrade¹⁶ i ono što nam je potrebno od *gradanskih* socijalnih reformi, imamo. Nama je davolski dobro, naročito otkako je Pam smanjio porez na ratnu dobit. Dakle, uputimo se svi na teren gde smo svi jednaki i budimo Englishmen¹⁷, John Bulli, pod vodstvom truly British¹⁸ ministra Pama. To je sada raspoloženje većine malograđana.

Humor cele ove istorije je sahranjivanje Anti-Corn Law-League¹⁹⁽¹⁴⁶⁾; Smith P. Robinson (hon. sec.²⁰) i George Wilson »that respectable fixture«²¹ biće izbačeni iz Newells Buildingsa¹⁵², i Great Liberal Party²² osvrće se za novom organizacijom. G. Wilson

⁸ Stranci mira — ⁹ radnu većinu — ¹⁰ imaćemo pravog pravcatog Palmerstona — ¹¹ i to razjarenog — ¹² pravi britanski ministar — ¹³ Mi nećemo unutrašnju politiku, mi hoćemo spoljnu politiku — ¹⁴ to je dovoljno — ¹⁵ Uprkos svemu mi gajimo veliku ljubav prema lordu — ¹⁶ slobodnu trgovinu — ¹⁷ Englezi — ¹⁸ pravog britanskog — ¹⁹ Lige protiv zakona o žitu — ²⁰ počasni sekretar — ²¹ taj poštovani neizbežni — ²² Velika liberalna stranka

gubi svoje mestašce i svoj položaj pomoću kojih je doterao do chairman²³-a lankaširskih i jorkširskih železnica sa 1000 f. st. per annum²⁴ – i to mestašce će uskoro odleteti; i Wilson može opet fabrikovati štirak kao u doba protection²⁵. No, mančesterski filistar – čak i iz Brightove stranke – odahnuo je što je ova stara incubus²⁶ najzad prestala: the League²⁷!¹²⁹!

A propos! Verujem da pamflet Ch. Ansteya sadrži samo mali deo Pamovog odgovora – debata je trajala četiri dana –; zar se ostalo ne može dobiti? I zar mi ne možeš poslati jedan primerak te nove Urquhartove burgije, »Free Press«¹⁵³ ili kako se zove? Šta ima Tvoga tu?

N. B. Takođe mi možeš, s'il y a lieu²⁸, poslati naslove ostalih *upotrebljivih* stvari koje se odnose na Pamovu aferu, ja ću ih onda već sam ovde nabaviti.

Od srca čestitam izgled za povećanje porodice. Šta rade devojčice? Mora da su već porasle; jako se radujem što ću ih o Duhovima videti. Pozdravi srdačno njih i Tvoju ženu.

Tvoj
F. E.

---

²³ predsednika – ²⁴ godišnje – ²⁵ protekcionizma – ²⁶ mōra – ²⁷ Liga –
²⁸ za svaki slučaj

47

Engels Marxu
u London

Mančester, 2. aprila 57.

D. M.,

Portter je strašno veliki, enormno debeli čovek, godina oko 46, ride kose i crvene kože, bio tri puta gradonačelnik Mančester, very jolly, has no brains¹, ali ima veliki trbuh i zadnjicu, uveo je talare u ovdašnjem gradskom veću a propos of the Queens visit², zato je proizveden za ritera, celog života bio je veliki kurvar (još je bechelor³), intiman naročito sa čuvenom Miss Chester (alias Polly Evans), kojoj je dva puta meblirao bordel i, kako kažu, za njene law expenses⁴, kad je zbog pobačaja dospela u Liverpul pred porotni sud i bila oslobođena, priložio 50 funti. Čovek koji će se jako svideti country squires⁵ i čiji čitav renome počiva na tome što je njegov otac, Sir Tho[mas] P[otter], knight⁶, bio u svoje vreme šef ovdašnjeg liberalnog pokreta i tu uveo Milnera Gibsona. On sam je popularan kod kurvi, cabdrivers, publicans⁷, manguparije i nesolidne sorte malograđana generally⁸. Kada je bio mayor⁹, kurve su imale mir od policije. Shvatanja: umereno liberalna.

J. A. Turner je solidan filistar koji još nije zaboravio da je jednom bankrotirao i koji je u svome ograničenom krugu kao predsednik commercial association¹⁰ (rival liberalne chamber of commerce¹¹) plus ou moins¹² koristan. Možda je u komercijalnim pitanjima o podrobnostima i u House of Commons¹³ dobio neki uticaj. Torijevac je umeren) i vrlo bogat. Njegov najstariji sin Jack Turner, commonly called the fat boy¹⁴, velika je pijanica i dobar igrač bilijara; njegov drugi sin je uobraženi deran, fox-hunter¹⁵ sa znatnim pretenzijama da je dobar jahač, s odvratnom njuškom i ridim brkovima. Na zaprepašćenje svoje porodice oženio se balerinom Annie Payne.^[129]

Tvoj
F. E.

---

¹ vrlo je veseo, mozga nema – ² prilikom kraljičine posete – ³ momak – ⁴ sudske troškove – ⁵ malim seoskim plemićima «šljivarima» – ⁶ riter – ⁷ fijakrista, krčmara – ⁸ uopšte – ⁹ predsednik opštine – ¹⁰ trgovačkog udruženja – ¹¹ trgovačke komore – ¹² više ili manje – ¹³ Donjem domu – ¹⁴ obično zvan debeljko – ¹⁵ lovac na lisice

48

Marx Engesu
u Mančester

9. aprila 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Izvini me što tako kasno odgovaram. Moja žena bila je u toku poslednjih nedelja još bolesnija nego što je to mesecima, te je trouble¹ u kući bila velika. Budi tako dobar i vrati mi Dana-ovo pismo.

Šaljem Ti preko Parcelcompagnie² bočicu tinkture za oči. Cornelius mi je doneo jednu flašicu toga iz Pariza, gde je bolovao od očiju. I ja sam sâm nekoliko nedelja imao zapaljenje očiju, usled intenzivnog noćnog rada. Ta vodica me je za nekoliko dana izlečila pa će i Tebi pomoći. Treba samo da ujutro i pre spavanja kaneš nekoliko kapi u oko koje Te boli.

Conrad Schramm je umro u Filadelfiji od bolesti pluća. Kažu da je »Neue Zeit« u Njujorku, objavljujući ovaj smrtni slučaj, doneo neku vrstu nekrologa o njemu, koji još nisam čitao.^[154]

Privid poboljšanja na berzama opet iščezava. Kamatna stopa opet skače. Crédit mobilier^[54] i francuske rente opet padaju, dok se otkrića o komercijalnim mahinacijama akcionarskih društava u Londonu i Parizu gomilaju. Na sreću u Parizu je vlada direktno upletena u aferu. Skandal između Pereira i Féline-a verovatno si čitao? Ja bih Ti ga prepisao da nisam pretpostavio da dopisnica »Manch[ester] G[uardian]«-a beleži sve takve stvari. Sada, s vremena na vreme, vidim pariski »Figaro«, jedini istinski list Carstva koji je skinuo svaki privid dostojanstva.

Ne znam da li sam Ti već skrenuo pažnju na dva nova testimonia³ protiv Pama. Prvo, Herbert u *Saut Viltzu* pred svojim constituents⁴: da je on dao naredenje da se bombarduje Odesa a da je Pam lično prilikom svog istupa poslao naredenje da se ona spare⁵. Drugo, Russel pred biračima Citya: da mu je Palmerston dao pismene instrukcije kakav stav da zauzme na Bečkom kongresu, koje mu Clarendon zabranjuje da objavi i zbog

¹ pometnja — ² preduzeće za otpremanje paketa — ³ svedočanstva — ⁴ biračima
— ⁵ pošteti

čijeg izvođenja je little John⁶ tako sjajno down broke⁷. Karakteristično je za starog Pama da on u *svojim* listovima stalno potrže odesku treason⁸ Herberta (da je on šurak Voroncova prvi put je istakao Pamov bulevarski organ »Advertiser«) i Viena treason⁹ Russella.^[155]

Potražiću za Tebe još antipalmerstonovskog materijala. Pamov govor protiv Ansteya (debela brošura) mora da imam, ako ga Pieper nije digao. Od većih spisa: *Parish: Diplomatic history of Greece*¹⁰ i *Urquhart: Central Asia*¹¹. Uz prvi tabak pročitati još »Expositions«¹², Thierscha i Maurenbrechera^[156], koji su izašli 1836 (?) (odavno sam ih imao u ruci). Od svih *blue books*¹³ na mene je najodlučniji utisak ostavila ona o drugom sirijsko-turskom war¹⁴^[157].

Mojih članaka u listu »Free Press« ima samo pet^[70]. Liebknecht itd. su mi ih digli. Ali ja ću ih za Tebe sakupiti. U poslednjem sam se doslovno koristio jednim od Tvojih članaka gde se govori o Petru I.^[158] Tek sam sada zaključio uvod. Ali ti subjekti su najpre mesecima odugovlačili stvar. Kasnije su štampali bržę. Ali sada kad treba da izvrše prvo plaćanje, uzalud im se obraćam. Ako oni u ovoj point¹⁵ ne urade više nego dosada, moram altogether¹⁶ prekinuti connexion¹⁷. Napravili su sa mnom novi ugovor. Međutim, šta imam ja od ugovora ako ga se in puncto puncti¹⁸ ne drže.

Salut.

Tvoj
K. M.

Pozdravi Lupusa. Reci mu da sam kod Grimma našao naučno poreklo fabrikanta kolonjske vode, Farin-e, naime *sanskritski*: vâri¹⁹, gen. vârinās.

---

⁶ mali John (Russel) - ⁷ propao - ⁸ izdaju - ⁹ bečku izdaju - ¹⁰ *Diplomatska istorija Grčke* - ¹¹ *Centralna Azija* - ¹² *Izlaganja* - ¹³ plavih knjiga - ¹⁴ ratu - ¹⁵ tački - ¹⁶ sasvim - ¹⁷ vezu - ¹⁸ u glavnoj tački - ¹⁹ voda

49

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 21. aprila 1857.

Dragi Engels,

Budi tako dobar i piši mi *obratnom poštom* šta da odgovorim na priloženo pismo od Dana. Odgovor mora otići s poštom u petak.

Poslušavši hrišćansku praeceptum¹ – »ako te zub tvoj sablažnjava, iščupaj ga«, stekao sam najzad spokojstvo: ujedno sam otkrio da je taj prokleti zub bio osnova svih ostalih nelagodnosti koje su me mesecima progonile. Naš stan si tačno otkrio. Knjiga gospodina Edgara² ne zove se *Engleski utisci*, već *Engleska sloboda*. Četvrtina od toga sadrži, kažu, mormonizam: Knjiga pretenduje da dâ fizionomiju or, if you like³, fiziologiju nacionalnog karaktera. Čitao od toga nisam ništa. Pismo Tebi in some days⁴.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ zapovest – ² Edgar Bauer – ³ ili, ako hoćeš – ⁴ za nekoliko dana

50

Engels Marxu
u London

[Mančester, 22. aprila 1857]

Dragi Mohr,

Stvar sa enciklopedijom¹ dolazi mi kao poručena a verovatno i Tebi. Voilà enfin¹ izgleda za naknadu deficita i za mene izgled za redovno zaposlenje tokom mojih večeri. La paix allait me démoraliser², otkako nije trebalo pisati članke za »Trib[une]«-u isuviše sam bančio, za što je ovde bilo dovoljno povoda. Dana mora, što se tiče militaria³, odmah odgovoriti na sledeća pitanja:

1. Koliko će tomova otprilike biti ukupno i dokle on misli da će stići u prvom ili prvom drugom tomu.

2. Treba li vojni članci da se ograniče uglavnom na objašnjenje tehničkih izraza, na primer, artillery, castrametation, column⁴ sa istorijskim komentarom i kratkom sadržinom pojedinih grana vojne nauke – dakle, na primer, artiljerija: 1. objašnjenje, 2. istorija i sadašnje stanje, 3. rezime grana moderne artiljerijske nauke (gadanje, posluga, zaprega, upotreba u polju i ispred tvrđava itd.).

3. Ili u njoj inače treba još da figuriraju ratno-istorijski članci, na primer, pod head⁵: Austerlic, Arbela¹⁶⁰¹ itd., kratki comptes rendus⁶ samih bitaka, i pod: Aleksandar, Cezar, Carnot itd. vojne biografije uz navođenje svih onih postignuća koja su činila epohu.

Zatim odmah piši Steffenu da nam navede naslov ili pisca što kompletnijeg i kraćeg leksikona vojnih nauka. Onaj koji ima najviše članaka ali najkraće izloženih, najbolji je; jer on treba da služi samo za to da bih odmah znao koji članak treba da pišem i da bih imao handy⁷ i što potpuniji alfabetski spisak. Čim to budem imao, mogu pristupiti obradi slova A i B, možda već i ranije, jer iz samog Brockhousa mogu videti mnogo članaka a pojedine i bez njega.

Pay⁸ će se rentirati i sa 2 dolara po velikoj strani; masa stvari je čisto prepisivanje ili prevod, a veći članci neće priči-

---

¹ Evo najzad – ² Mir me je počeo demoralisati – ³ vojnih članaka – ⁴ artiljerija, veština postavljanja logora, kolona – ⁵ naslovom – ⁶ prikazi – ⁷ podesan – ⁸ Honorar

njavati puno posla. Odmah ću pogledati nekoliko engleskih leksikona da bih video koje vojne članke oni imaju, a onda naročito *Brockhousa*, koji ipak ostaje bolji oslonac, potpuniji je, a i za Danu, izgleda, važi kao uzor.

Ako bismo se mogli dočepati pojedinih filoloških odeljaka, na primer, germanski jezici, srednja visokonemačka, stara visokonemačka itd. književnost (idem⁹ u romanskim jezicima, naročito provansalski), ne bi bilo zgoreg. Slovenske stvari preuzela bi bilo Jacobova bilo gospodin Gurowski; prva poznaje te jezike bolje od mene.

Koje članke ćeš Ti preuzeti? Svakako nemačku filozofiju – biografije modernih engleskih i francuskih državnika? Nekoliko finansijskih? Čartizam? Komunizam? Socijalizam? Aristotel-Epikur-Code Napoléon⁽¹⁶¹⁾ – i slično. Ove teme su svakako teže za obradu bez party tendency whatever¹⁰ nego puste militaria¹¹, gde je po sebi razumljivo da se čovek uvek nalazi na strani pobednika.

Uzmi onoliko članaka koliko možeš da dobiješ i organizuj postepeno jedan biro. I Pieper može da zapne, za biografske članke je sasvim upotrebljiv i u isto vreme bi u njegovu genialnu tikvu ušlo nekoliko zdravih suvih podataka. Možda bi i Lupus bio spreman da radi u staroklasičnoj oblasti, je verrai¹²!

Mada rad neće biti jako interesantan (bar većim delom), ipak mi ta stvar pričinjava beskrajno zadovoljstvo, jer će to za Tebe biti ogromno lift¹³. Ovoga puta sam se stvarno vraški bojao kako će se svršiti stvar sa »Trib[une]«-om, i naročito kada je D[ana] pokušao da Te stavi na pola honorara; ali sad će već ići, ako plaćanje i nije tako blizu, ipak je to vrlo sigurna stavka, i čovek može mirne duše uvek nekoliko slova unapred svršiti, novac će u svoje vreme već doći.

Zar od Olmsteda nisi čuo ništa u pogledu »Putnama«? Članak o Bazancourt⁽⁶⁹⁾ bih vrlo rado imao, možda preko Actona mogu s njime ovde nešto učiniti. I inače bi se možda sa »Putn[amom]« moglo učiniti nešto više – progress in the art of war, improvements in artillery, small arms, ships against stone walls etc.¹⁴; ja ću učiniti sve, ali se oni moraju obavezati da će to i štampati. Dana bi to svakako svršio, jer bi Ti bio manje upućen samo na »Tribune«-u; uostalom, neka Ti »P[utnam]«-ov editor¹⁵ sam piše, cela vaut mieux¹⁶.

Pitaj takođe Dana-a da li članci uopšte uzet treba da ispujavaju više ili manje prostora nego, na primer, u *Brockhausu*

⁹ isto tako – ¹⁰ ikakve partijske tendencije – ¹¹ vojne teme – ¹² videću – ¹³ poboljšanje – ¹⁴ napredak u ratnoj veštini, poboljšanja u artiljeriji, malo oružje, brodovi protiv kamenih utvrđenja itd. – ¹⁵ urednik – ¹⁶ to više vredi

i da li je sve to sračunato na veći ili manji obim no što je B[rockhaus]. Da znamo na čemu smo. Takođe, *kada* se plaća – i za koje vreme poduhvat treba da bude kompletiran. Dobro je da se sve to zna.

Ja bih mu na Tvome mestu ponudio da čitavu enciklopediju napravimo sami, mi bismo s tim već izašli na kraj. U svakom slučaju uzmi što možeš da dobiješ, ako u svakom tomu budemo imali 100 do 200 stranica, onda to nije previše; toliko »solidne« nauke lako ćemo izliferovati, dok za to bude stizalo solidno kalifornijsko zlato.

A sada pozdravi srdačno svoju ženu i decu i javi se uskoro.

Tvoj
F. Engels

Vrlo sam Ti zahvalan za tinkturu za oči. Još uvek nije sasvim prošlo, ali mislim da to dolazi otuda što sam u poslednje vreme pio više porto-vina nego inače – drop that¹⁷!

---

¹⁷ dosta toga!

51

Marx Engelsu
u Mančester

23. aprila 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Fred,

Sutra ću odmah pisati Dana-u. Ta stvar mi dolazi u dobar čas, kao što možeš misliti. Smiruje i moju ženu, što je važno u njenoj sadašnjoj situaciji. Steffenu (gospodin je promenio stan a nije mi to javio, ali je još u Brajtonu) odmah ću pisati. Pieper je, kao što ćeš se setiti iz jednog od mojih ranijih pisma¹, od Božića učitelj u Bogneru and I shall certainly leave him there². On je svakim danom bio sve dosadniji, lenji, nekorisniji i skuplji. U zaptu popa kod koga sad služi on će opet doći k sebi. A napustio me je baš u trenutku kada je zbog stanja moje žene uobražavao da mi je neophodan i nije izgledao nesklon da se pod višim uslovima dade nagovoriti da ostane. I did nothing of the sort³, već sam samo izrazio svoje zadovoljstvo što je najzad našao mesto. U stvari ispostavilo se da je njegova «nužnost» postojala samo u njegovom sopstvenom uobraženju. Moja žena vrši sekretarsku službu bez sveg onog bother⁴ blagorodnog mladića. Za obučavanje devojčica on uopšte nije bio pogodan. Tako je tom promenom pomognuto obema stranama, i ako on, u šta sam ubeden, bude opet upotrebljiv, svest o tome da mi ni na koji način nije *potreban*, vrlo će dobro na nj delovati.

O osnivanju biroa ovde u Londonu ne može, dakle, biti govora. Ovde nema podesnih ljudi. Može biti – što ću znati za nekoliko dana – da je Dana Freiligratha direktno pozvao. Naš Freiligrath je opet malcontent⁵ svojim mestom, gde međutim zaraduje 300 funti sterlinga bez velikih napora jer gotovo ništa ne radi. Ono što ga ozlovoljuje jeste, s jedne strane, gundanje akcionara koji na njega istresaju svoje neraspoloženje, a delom svakako dvosmislen položaj koji na njega gomila mnogo odgovornosti, ne dajući mu, s druge strane, više od privida samostalnosti. Tako

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 37. – ² ja ću ga, naravno, ostaviti tamo – ³ Nisam učinio ništa takvo – ⁴ brbljanja – ⁵ nezadovoljan

on, at least⁶, samom sebi tumači svoje feeling⁷. Ono što se u stvari iza toga krije, izgleda mi da je protivljenje responsibility⁸ uopšte. Mesto nameštenika koje ga oslobađa odgovornosti, kao ono kod Hooda, jeste i ostaje njegov ideal. Zatim ga takode muči kolizija između njegove pesničke slave i deviznog kursa. Iz njegovih slučajnih confessions⁹ vidim toliko da svi ti ljudi iz Crédit mobilier-a¹⁵⁴ uveliko strahuju. Jedan stari londonski berzanski vuk ga je uveravao da ovakvu hroničnu krizu, kakva sada vlada, on u svojoj praksi od 40 years standing¹⁰ nije doživeo. Nisam još stigao ali ipak moram jednom sasvim tačno ispitati odnos između deviznog kursa i bullion¹¹. Uloga koju igra novac kao takav u određivanju kamatne stope i moneymarkets is something striking and quite antagonistic to all laws of political economy¹². Važna su dva nova toma *History of prices*¹³ od Tooke-a. Šteta što stari svim svojim istraživanjima daje sasvim jednostran pravac, iz želje da se direktno turn¹⁴ gospodi currency-principle¹²⁶!

U pogledu vraćanja Tvoga Bazancourta⁶⁹ pisao sam već pre četrnaest dana Dana-u.

Urkvartisti su mi u vidu predujma – traže da im pošaljem tačan bill¹⁵ – platili 10 funti koje su došle u vrlo dobar čas, pošto sam samo pekaru i mesaru toliko dugovao. Devojčice brzo rastu pa je i njihovo vaspitanje skuplje. U ladies seminary¹⁶, kuda idu, imaju private lessons¹⁷ kod jednog Italijana, jednog Francuza i jednog drawing master¹⁸. Sada moram da nadem još jednog muzičara. One uče izvanredno brzo. Najmanja – baby – je velika šaljivčina i tvrdi da she had got two brains¹⁹.

Što se mene tiče, za Dana bih najradije pisao članke kao: Ricardo, Sismondi itd. Tako nešto svakako se može pisati objektivno u jenkijevskom duhu. Nemačku filozofiju je teško izložiti na engleskom. Međutim, ja ću Dana-u učiniti razne predloge i prepustiti mu izbor.

Već ima šest meseci otkako mi je za ženu neprestano potreban lekar. Ona je zbilja jako propala.

A propos! Doktor Freund has passed through the court of bankruptcy za 200 f. st. assets to 3000 f. st. debts²⁰.

Brightova i Cobdenova stranka će se sigurno oporaviti, pošto je Faucher spoljni urednik njihovog londonskog lista, »Morning Star«. Ja sad stojim s tim mladićem u nekom razgovornom odnosu, pošto nisam mogao da izbegnem da se kod Edgara Bauera

⁶ bar – ⁷ raspoloženje – ⁸ odgovornosti – ⁹ primanja – ¹⁰ godina postojanja – ¹¹ poluga – ¹² novčanog tržišta je nešto iznenađujuće i sasvim protivreči svima zakonima političke ekonomije – ¹³ »Istorije cena« – ¹⁴ suprotstavi – ¹⁵ račun – ¹⁶ višoj devojačkoj školi – ¹⁷ privatne časove – ¹⁸ učitelja crtanja – ¹⁹ je dobila dva mozga – ²⁰ za 200 f. st. imovine prema 3000 f. st. duga pao pod stečajni sud

sretnem ponekad s njim. On smatra sebe prvim čovekom na svetu. »Bruno B[auer] je izgubio samopouzdanje. On oseća da ću ja, a ne on, osvojiti Prusku.« On je a curious freetrade too²¹, koji ne zna čak ni šta su middle classes²². U pruskoj vlada i treba da vlada »oficir i student«. »Ja izmenim raspoloženje svakog engleskog mitinga kad govorim.« »Ja sam pravio istoriju. Ja sam bio taj koji je sastavio Cobdenov Canton motion²³^[162].« To su nekoliko njegovih metafora. On je pravi Münchhausen po lažljivosti, pravi Fährdrich Pistol po razmetljivosti i jednom u svakih šest meseci zabavno je slušati njegova hvastanja.

Da li si Ti – ili Lupus – čuo nešto o nekoj »Rimskoj istoriji« koja je izašla negde oko Hejdelberga i treba da sadrži mnogo novoga?^[163]

Šta radi gazda zlatnog lion²⁴?

Salut.

Tvoj
K. M.

---

²¹ takođe čudna pristalica slobodne trgovine – ²² građanske klase – ²³ predlog povodom Kantona – ²⁴ lava

52

Marx Englesu
u Mančester

[London] 8. maja 1857.

Dear Frederick,
Pet funti primio.

Prilažem pismo od Lassalle-a, koje ćeš mi, pošto ga saopštiš Lupusu, vratiti početkom iduće nedelje. Kako da se odnosim prema njemu? Da mu odgovorim ili ne? Komična sujeta tog mladića koji silom hoće da postane slavan i bez ikakvog povoda piše 75 tabaka o grčkoj filozofiji¹, zabavljaće Te.

Dana-u sam pisao sve kako si rekao. Tvoga Bazancourta⁶⁹¹ već sam mu ranije tražio da vrati. Steffenu nije poznata takva knjiga kakva je Tebi potrebna, on sam je kako izgleda zauzet prevodom na engleski *Caesars Heerwesen* od Rüstowa.

Pieper je na putu da opet padne u svoju staru budalaštinu. Pisao mi je »genijalno« pismo. Oduševljenje, ne za svoje novo mesto, nego njegovog novog mesta, uključujući principala koji tom mestu pripada, za njega, izgleda, as usually¹, da je popustilo. On hoće da kao »kurir« ide u Švajcarsku, *ili* da sa svojim principalom prekine sredinom leta. i da sa 20 funti u džepu opet imponuje Londonu. Ja ću u svom sledećem pismu politički genijalnoga hladnom vodom. Da bi opet bio »izdržljiv«, mladić mora izdržati duže vreme pod popovskom knutom.

Jesi li čitao poslednji report² Credit mobilier-a⁵⁴¹? Bio je u listu »Times«. Nagoveštava decline³.

Pam as reformer!⁴ On će ih reformisati with a vengeance⁵.

Ako Ti je ikako moguće, napiši iduće nedelje nešto o vojnim pitanjima Persije ili Kine⁶. Moja žena ide sve više u susret katastrofi, pa joj pisanje postaje sve teže.

Što se tiče zubobolje, savetujem Ti da upotrebiš sredstvo koje sam ja posle godinu i po dana razmišljanja upotrebio. Izvadi hulju. A i uvek sam bio mišljenja da je moja zubobolja

¹ kao i obično - ² izveštaj - ³ pad - ⁴ Palmerston kao reformator! -
⁵ kako valja - ⁶ Persija-Kina

reumatična. Najzad je ipak nađen corpus delicti. Kada dolaziš ovamo?

Salut.

Tvoj
K. M.

U proleće se uvek pojave neke bolesti među decom. Tako je ovog puta bilo prvo s najmanjom i Laurom. Sad je red na Dženicu.

53

Engels Marxu

u London

Dragi Mohr,

Vraćam Lassalle-ovo pismo. Skroz naskroz šonjavi čivutin. To će biti lepe stvari koje je napisao; a i ono što će »paliti« i što obavlja takvom tajanstvenošću.¹¹⁶⁵¹

Da od njega nema ništa, to mi naravno znamo, ali je teško naći pozitivni razlog na osnovu koga se s njim može direktno prekinuti, naročito pošto se od diseldorfskih radnika nije ništa više čulo¹. Izgleda — sudeći po ovom pismu — da se on sasvim povukao od njih, ili pre oni od njega, jer on ne zna ništa pozitivno da kaže kako stoji stvar među radnicima u Nemačkoj. No, da li bi se on opet hvalisao pred njima jednim pismom od Tebe, to je drugo pitanje. Ja bih mu na Tvoje mestu pisao, to se svakako ne može izbeći, ali bih ga direktno pitao kako stoji sa radničkim pokretom na Rajni, a naročito u Diseldorfu; i to se pismo može tako sastaviti da će on o tome držati jezik za zubima i da se plus ou moins² mora izjasniti ili će mu dodati prepiska s Tobom. Lupusa je pismo jako zabavljalo, ali je naš koncil o toj stvari bio ometen. Uostalom, ja bih ga ipak pitao kako se desilo da on Tvoja pisma dotura u ruke policiji.

O Persiji nema apsolutno ništa da se kaže, kampanja nije bila nikakva, a izveštaji su još gori. O Kini se po prispeću poslednje mail³ moglo svakako nešto reći — a može se još i sada, ali deset dana posle poslednje mail, kasno je; čekaću dakle dok ne stigne sledeća pošta i onda ću se odmah dati na posao pa će članak⁴ stići ili za petak ili za naredni utorak. Upravljaj se, dakle, što je više moguće prema ovome; mislim da pošta dolazi krajem ove nedelje.

What's the matter with the children?⁵ Nadam se da je Dženica opet right!⁶ Pozdravi ih sve i Tvoju ženu srdačno.

Tvoj
F. E.

Mančester, ponedeljak, 11. maja 57.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 6 i 7. — ² manje-više — ³ pošte —
⁴ Persija-Kina — ⁵ Šta je s decom? — ⁶ dobro

Engels Marxu u London

Dragi Marx,

Po priloženom članku¹ svakako ćeš opet videti da je nastao under difficulties². Svaki put kad se spremam da napišem članak za »Trib[une]«-u, onda to kao da izaziva sve zle, latentne sokove moga tela. Ovoga puta sedim kod kuće sa oblogama od lanenog semena na levoj strani lica da bih urazumio jedan opaki čir, reduciran sam na mršavu hranu i bez piva, ali mi je na sreću propisana čaša vina. Tvrde da sam jeo previše roastbeef, u svakom slučaju već ima četiri nedelje kako sam stalno zauzet svojim licem; najpre zubobolja, zatim otekli obrazi, onda opet zubobolja i na kraju vrhunac svega – furunkel, kako mali Heckscher naziva ovu stvar. Osim toga moram piti mineralnu vodu i ustajati ujutru u 7 časova, što je takode vrlo prijatno.

Ovde su sada svi prijatelji umetnosti i brbljaju o slikama na izložbi. Ta stvar će plus ou moins³, a finansijski u svakom slučaju, pretrpeti failure⁴. Inače, ovde ima vrlo lepih slika, ali većinom samo second-rate⁵ radovi boljih i najboljih slikara. U najlepše spada divni portret Ariosta od Tiziana. Novija nemačka i francuska škola je vrlo slabo, gotovo da uopšte nije predstavljena. Tri četvrtine svega toga je engleski šund. Španci i Flamanci su najbolje reprezentovani, zatim Italijani. Moraš doći ovoga leta jednom ovamo sa ženom da vidiš ovu izložbu, s'il y a moyen⁶. Pisati za »Tribune«-u o ovoj stvari ne može se, ne bih znao ni odakle da počnem; prazna naklapanja ima »Tr[ibune]« u svim listovima.

Lupus, koji se iselio, kao što sam Ti, mislim, pisao, vodi opet borbu sa landlady⁷. Da bi nesreća bila potpuna, nova landlady se osam dana po njegovom useljenju porodila. Pored njega neki subjekt ne samo što svira rdavo na violini već i u lovački rog svira sasvim pogrešno. Proučavanje pedagoških nauka nailazi dakle na ogromne teškoće, zbog čega se stari i Chatsworthu obraća češće nego inače.

---

¹ Persija – Kina – ² u teškim okolnostima – ³ manje ili više – ⁴ neuspeh – ⁵ drugorazredni – ⁶ ako je moguće – ⁷ gazdaricom

Za četrnaest dana do tri nedelje biću u Londonu, bilo duhovske nedelje ili naredne.

Pozdravi srdačno ženu i decu.

Tvoj
F. E.

Mančester, 20. maja 57.

55

Marx Englesu

u Mančester

[London] 22. maja 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Da bih Te utešio, mogu Ti saopštiti da sam već tri nedelje i sve do današnjeg dana preplavljen medicinama i pilulama usled moje stare i, kako mislim, nasledne liver complaints¹. Samo s najvećim naporom svršio sam ono »što je tržište« – mislim na »Tribune«-u, a inače sam bio quite disabled². Da ne bih sasvim gubio vreme, latio sam se, faute de mieux, dansk Sprog³ i otvorio golemi državni hemoroid: *Af min Livs og min Tids Historie*, af⁴ Ørsted (bivši ministar). Otvarati ostrige bilo bi svakako zabavnije. Međutim, prema doktorovom obećanju imam izgleda da iduće nedelje opet postanem čovek. Sada sam još žut kao dunja, i mnogo mrzovoljniji. Što se pak tiče Tvoje bolesti, imam fiks-ideju da sve to potiče od nekog šupljeg zuba koji se mora izvaditi i koji je, u krajnjoj liniji, uzrok svih drugih rdavih simptoma. Heckscher će, of course⁵, to poreći. Međutim, kad dođeš ovamo, čemu se jako radujem, svakako ne može škoditi ako me jednom budeš pratio nekom zbilja dobrom zubaru koji će Ti pregledati zube. Moje mišljenje zasniva se na tome da sam pre dve godine patio od sasvim sličnih stvari; da je doktor Freund isto tako izjavio da sam jeo suviše mesa i da je, najzad, pošto sam skupio hrabrost i pre nekoliko meseci otišao zubnom lekaru, otkriven izvor nereda. Da sam u pravu, najbolji dokaz je, naravno, Tvoja periodična zubobolja.

Ženin porodaj očekuje se krajem ovog meseca, i ovoga puta ne baš pod prijatnim circumstances⁶. Na »Tribune«-u, sada kad dugo traje dok se ne dostigne suma koja se može trasirati, u najboljem slučaju neću moći vući pre tri nedelje. Učinio sam ovde pokušaj da za to vreme vučem menicu na sebe, ali sam sjajno propao. Householdsulden⁷ odgađam, ali sa porezom to

---

¹ bolesti jetre – ² sasvim nesposoban za rad – ³ nemajući boljeg posla, danskog jezika – ⁴ Istorija moga života i moga vremena – ⁵ naravno – ⁶ okolnostima – ⁷ Dugove za domaćinstvo

ide samo do izvesne tačke, a osim toga su u rečenim prilikama nužne izvesne pripreme za koje se mora platiti.

Biće da si video iz novina da je drugi direktor Crédit mobilier¹⁴ — Place je bio prvi — bankar Thurneysen pobegao, ostavivši masu dugova od oko 30 - 40 miliona franaka. Iz poslednjeg izveštaja famoznog instituta¹⁴⁶⁶ — od 28. aprila o. g. — vidi se da je njihov net profit⁸, mada iznosi još uvek 23%, ipak pao za otprilike polovinu u poređenju sa 1855. godinom. Ovaj pad objašnjava gospodin Pereire, 1. narednjem u »Moniteur«-u, marta 1856, kojim Bonaparta zabranjuje Crédit-u da skine kajmak francuske hiperšpekulacije, koja je tada postojala; 2. da je ovo naređenje »sagesse suprême«⁹ omaškom obuhvatilo samo »sociétés anonymes«¹⁰ i tako Crédit-u navukao na vrat veoma neprikladnu konkurenciju u formi sociétés de commandite¹¹; 3. krizom za poslednja tri meseca 1856. Crédit je doduše pokušavao da ovu krizu iskoristi za nekoliko finansijskih coup de main¹², ali je u »patriotskom« delu sprečen uskom sebičnošću Banque de France¹³ i pariskog sindikata bankara koji stoje pod Rothschildovim vodstvom; 4. Bonaparta im još uvek nije dozvolio da saobrazno statutu preduzmu issue¹⁴ 600 miliona papirnog novca, što je njihova vlastita zamisao. That issue is still looming in the future.¹⁵ Izgleda da Péreire vrši jak pritisak na Bonapartu. Ako li ovaj ne htedne dati svoju autorizaciju, onda izgleda da se name-rava middle course¹⁶, naime Banque de France na višem putu, pomoću novog zakonskog predloga, učiniti snabdevačem Crédita. Iz izveštaja dalje proizilazi da posao Crédita još uvek stoji u ogromnoj nesrazmeri sa njegovim kapitalom i da se od javnosti pozajmljenim kapitalom koristio isključivo za jačanje berzanske špekulacije. Na jednoj strani kao bonap[artistički] quasi¹⁷ državni institut on objavljuje da je posao Crédit mobiliera da održi cene državnih funds, shares, bonds¹⁸, jednom rečju svih nacionalnih berzanskih papira, predujmljujući raznim companies¹⁹ ili individualnim stockjobbers²⁰ od publike pozajmljeni novac za berzanske operacije. Na drugoj strani, njegov glavni posao kao »privatnog instituta« sastoji se u dizanju i obaranju berzanskih efekata. Péreire rešava ovu protivrečnost nečim što bi Moses Heß bio kadar da nazove »Sozialphilosophie«.¹⁴⁶⁷

U Tvome članku o Kini i Persiji²¹ samo sam tu i tamo ponešto izostavio i tu i tamo izmenio neki izraz. Ja se slažem sa svim, samo ne verujem da će trupe koje se stacioniraju u Persiji biti tako brzo ekspedovane u Kinu. U ugovoru je izričito

⁸ čist profit — ⁹ najviše mudrosti — ¹⁰ akcionarska društva — ¹¹ komanditnih društava — ¹² prepada — ¹³ Francuske banke — ¹⁴ izdavanje — ¹⁵ Ovo izdavanje je još stvar budućnosti — ¹⁶ srednji kurs — ¹⁷ tako reći — ¹⁸ papira, akcija, založnica — ¹⁹ društvima — ²⁰ berzanskim špekulantima — ²¹ Persija — Kina

rečeno da one neće napustiti Persiju dokle god se Persijanci ne povuku iz Herata. Pam im neće pokloniti nezdravo vreme. Molba generalnog guvernera Indije – Canninga – za ostavku, istovremeno sa samoubistvom engleskog generala i admirala²² ukazuje na to da je Pam u ovom pogledu opet dao veoma »nerazumljive« instrukcije. Međutim – kako javljaju *bečki* listovi – glavni cilj je postignut. Persija je ustupila dva strips of land²³ Rusiji.

Mickel²⁴ mi je pisao. Ovih dana ću Ti poslati njegovo pismo. U nadi da ću uskoro čuti da si opet dobro.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

²² Stalker i Etheridge – ²³ pojasa zemlje – ²⁴ Johannes Miquel

56

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. maja 1857.

Dragi Engels,

Jutros je stiglo priloženo Dana-ovo pismo. Meni je zagonetno kako Jenki može očekivati da stvari za I tom⁽¹⁵⁹⁾ treba već početkom jula da budu u Njujorku ako nam on tek krajem maja da svoje naloge.

Razmisli još jednom koji članci osim militaribus¹ treba da se ponude. Filozofske stvari se zbilja loše plaćaju i uz to ih je teško dati in English². Da li znaš da postoji neka nemačka ili francuska knjiga o biografijama velikih industrijalaca?

Isto tako mi je zagonetno kako se Aesthetics³ može na jednoj strani fundamentally⁴ obraditi na osnovu Hegela.

Ima li Lupus volju da nešto preuzme?

Prilažem i pismo od Miquela. Ja zbilja ne razumem njegovu teoriju o »neprekomernoj proizvodnji«, ali »nedovoljnim plaćenim sredstvima za proizvodnju«: osim ako se u Nemačkoj nije odomaćilo najpovršnije brbljanje najmizernijih currency⁽¹²⁶⁾-pristalica.

Tvoj
K. M.

---

¹ vojnih – ² na engleskom – ³ estetika – ⁴ temeljito

57

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. maja 1857.

Dragi Marx,

Dana mora da je lud kad traži da se estetika obradi na jednoj strani. Ni o milit[aribus]¹ taj gospodin nema pojma. Na drugoj strani je lista članaka koje sam sastavio samo po *Brockhausu* i po sećanju. No pošto najpre moram da uporedim jedan *engleski* vojni leksikon, to ona ne može biti definitivna; ko se može setiti svih tehničkih izraza koji u engleskom počinju sa A. A propos, postoji jedan takav leksikon od nekog škrabala najtrčavije vrste I. H. Stockquelerera; možeš li se obavestiti o ceni, obimu itd.?

Još lepše, članci – sa očekivanom temeljitošću i kratkoćom! – da do 1. jula budu već tamo. Opet pravi Jenki. U svakom slučaju to dokazuje da se računa više na show² nego na stvarnu sadržinu, što dokazuju već 2 dolara po strani.

Daj Dana-u listu – kao *privremenu* – i reci mu, pošto se pri takvom pay³ ne može raditi on speculation⁴, da bi trebalo da navede šta hoće da ima. (Upravo ovi kompilativni članci, koji su najlakši, čine pay akzeptabel⁵.) Jedna druga lista *tehničkih* izraza za A uslediće u najskorije vreme. Čim ovi budu sređeni, on može, što se mene tiče, imati listu do D, E ili G, da bi se onda mogao pripremiti materijal.

O ranijem životu Aireysa (general) ne znam ništa. Pogledaj jednom neku Army List⁶, tu će biti bar skelet. O *Spanish armada* takođe ne znam ništa, ali bi se moglo naći – isto tako o *Ayacucho*.

Svoje poslove još nisam svršio do te mere da bih sutra mogao doći, mislim da putujem u subotu¹⁶⁸⁸. Može li se od Camden stanice (gde se uzimaju karte) dobiti cab⁷ do Tvoga stana? i koliko je to daleko?

Miquelovo pismo doneću sobom; zbog svoje bolesti Lupusa nisam video osam dana.

---

¹ vojnim stvarima – ² spoljašnjost – ³ plaćanju – ⁴ nasumce – ⁵ plaćanje prihvatljivim – ⁶ vojnu listu – ⁷ fijaker

Usmeno više. Imam, kao što shvataš, sa zaostalim poslovima itd. pune ruke posla.

Tvoj
F. E.

Abensberg (battle of ⁸ , 1809)	1/4 p.
Aboukir (isto)	1/4 p.
Axle (artillery)	1/8 isto
Acre (St. Jean d' – Sièges of ⁹)	1/4 isto à 1/2
Actium (battle of)	1/8 isto à 1/4
Adjutant	1/4 isto à 1/2
Afghanistan (invasion by English ¹⁰)	2 p.
Aland Isles vidi Bomarsund	
Albuera (battle)	1/4
Aldenhoven isto 1797	1/4
Alessandria (fortress and sieges ¹¹)	1/4
Algeria (french conquest of and English bombardment of ¹²)	2 - 3
Almeida (siege of in Peninsular war ¹³)	1/4
Amurette (artillery)	1/10
Anglesey (marquis of)	1/2
Ajtack (in battle and siege ¹⁴)	1/2
Antwerp (fortress & sieges)	1
Approaches ¹⁵	1/2 fully ¹⁶
Arbela (battle of)	1/4
Arquebuse	1/8
Aspern i Essling (battle 1809)	3/4
Augereau (marshal)	1/2
Advanced guard ¹⁷	1/2

⁸ bitka kod – ⁹ opsada – ¹⁰ upad Engleza – ¹¹ utvrđenje i opsade –

¹² francusko osvajanje i englesko bombardovanje – ¹³ opsada u španskom ratu –

¹⁴ napad u bici i opsadi – ¹⁵ rovovi – ¹⁶ puna – ¹⁷ prethodnica

58

Engels Marxu
u London

[London] petak ujutro
[12. juna 1857]

Dragi Mohr,

Umesto da dođem do Tebe, ponovo sam osuđen na vruće obloge za četiri dana. Moje lice je opet vrlo rdavo i čitava stvar je počela ponovo od početka. Ali ću je ja ovoga puta ozbiljno lečiti. Time je, naravno, moj odlazak za Mančester odložen in infinitum¹. Ako se stvar brzo svrši, onda možda u ponedeljak mogu opet izaći.

Ako bi se u međuvremenu dogodilo nešto novo kod Tebe, onda mi piši nekoliko reči, Ti znaš adresu, 7 Grove Hill, Camberwell.^[169]

Ova mi je stvar rather² dosadila, kao što možeš misliti, ali que faire?³

Pozdravi srdačno ženu i decu.

Tvoj
F. E.

---

¹ u beskonačnost - ² prilično - ³ šta da se radi?

59

Marx Engelsu

u London

[London] 15. juna 1857.

Dragi Engels,
Plačeš ili se smeješ,

I spavaš li ili su budan? Mi smo ovde ozbiljno zabrinuti za Tebe. Piši, dakle, kako stoji sa zdravljem. Nadam se da više ne stavljaš tople obloge što je *savim zastareli* i više ili manje *napušteni* metod lečenja. Ali ako upotrebljavaš samo unutrašnja sredstva — što je racionalno i moderno — onda ne vidim zašto Ti je potrebno da se plašiš da izađeš.

Moja se žena jako slabo oseća. Ali prerano je zazvonila na uzbunu, i još se nije ništa desilo.

Salut.

Tvoj
K. M.

60

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. juna [1857]

Dragi Engels,

Iz priloženog pisma^[170] vidiš da Dana uskoro očekuje rukopis. Šta da mu pišem? Ne mogu da se izvinim bolešću pošto i dalje šaljem članke za »Tribune«-u. Case¹ je vrlo nezgodan.

Moja žena je još u status quo². Uz to jak kašalj i kućne brige, teške. Nadam se da Tvoje ozdravljenje napreduje. Juče je Steffen bio ovde.

Tvoj
K. M.

---

¹ slučaj – ² stanju nepromenjenom

61

Marx Engelsu
u Mančester

[London] petak 3. jula 1857.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Pisaću Ti sutra. Danas samo saopštavam da druga polovina banknote večeras još nije stigla. Za nevolju, koja me goni od pre nekog vremena, mogla se svakako i izgubiti. Do Williamsa nisam mogao, pošto stanje moje žene nije dozvoljavalo – od Tvoga odlaska otprilike – da se od nje odvojim.

Tvoj
K. M.

62

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. jula [1857]

Dear Frederic,

Pišem ovo da bih to gainsay¹ prvo pisamce. Br. II je pri-
speo, tačno šest. Kako nikada ranije nije neko pismo stiglo tako
kasno, pišem da bih predupredio eventualni nesporazum.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ opozvao

63

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. jula 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Williams nema Rüstowa. Steffenu pri njegovom nepoverenju, pošto je i sam zaposlen obradom knjige na engleski, ne bih hteo pisati o ovoj stvari. Ti bi se mogao u odnosu na stari svet sasvim ograničiti na neke opštosti i direktno reći – u samom članku¹ – da ove teme treba da budu obrađene pod *Greek army*² i *Roman army*³. Time će se dobiti u vremenu. Za to vreme može se nabaviti ne samo Rüstow nego Ti mogu poslati i masu ostalih pojedinosti, pošto sam sada, posle dugog traženja, u Muzeju našao potpunu zbirku izvora za vojnu istoriju antičkog doba. Međutim, u ovom trenutku sve zavisi od brzine. Ti znaš da sam po Tvom savetu poslao Dana-u još jednu listu⁽¹⁵⁹⁾, kakva izvinjenja imam ja dakle pred tim čovekom? Ne mogu se izgovarati bolešću, pošto bih inače morao sasvim prekinuti s dopisima listu »Tribune« i tako sasvim smanjiti i onako vrlo oskudne prihode. Dana se u slučaju potrebe može obratiti čoveku koji mu je već pisao jedan deo vojnih članaka. U tom slučaju ja bih bio isključen. Da bih to izbegao, moram u petak da pišem. Teškoća se sastoji u tome, kad bih znao šta.

Ti znaš da mi nije ništa fatalnije nego press upon you⁴ za vreme Tvoje bolesti, i ja doista, kada si otputovao odavde, nisam znao da ćeš se Ti u takvom stanju odmah primiti poslova u poslovnici a pogotovu ne so seriously⁵.

Moja sopstvena situacija je takva da sve zavisi od toga da li ove nedelje mogu ubediti malog Bambergera da diskontuje svoju vlastitu menicu. Tu je kraj kvartala, pa će i bog i vrag navaliti.

Freiligrath mi je pisao nekoliko redaka iz kojih vidim užas Crédit Mobiliera⁽⁵⁴⁾. Stalno padanje papira na pariskoj berzi, i pored izgleda na dobru žetvu, izazvalo je pravu paniku među

---

¹ Friedrich Engels: *Vojnska* – ² *Grčka vojska* – ³ *Rimska vojska* – ⁴ vršiti pritisak na Tebe – ⁵ tako ozbiljno

finansijerima.

Indijska stvar^[171] je izvrsna. Mazzinijev puč^[172] je sasvim u starom zvaničnom obliku. Da magarac bar nije uvukao Đenovu.

Salut.

Tvoj
K. M.

Postoji jedan jevtini *Dictionary of military science*⁶ od Campbella.

---

⁶ Rečnik vojne nauke

64

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. jula 1857.

Dragi Frederic,

Moja žena se najzad porodila. Child¹, međutim, nije bilo sposobno za život, umrlo je odmah. To samo po sebi nije nikakva nesreća. Međutim, okolnosti delimično neposredno povezane sa tim učinile su strahovit utisak na moju fantaziju; delom okolnosti koje su dovele do toga rezultata takve su da je sećanje na njih mučno. U pismu je nemoguće upuštati se u takvu materiju.

Salut. Pozdravi Lupusa sa moje strane i saopšti mu vest.

Tvoj
K. M.

---

¹ Dete

65

Engels Marxu
u LondonMančester, subota uveče [11] jula 57.^[173]

Dragi Marx,

Tvojih nekoliko redaka dobio sam tek jutros iz poslovnice; warehouseman¹ koji obično donosi ovamo pisma smatrao je za komotnije da mi poštu preda jutros, umesto sinoć. Sadržina Tvoga pisma jako me potresla i pored sve tajanstvenosti, jer znam da Te je moralo teško pogoditi kad ovako pišeš. Smrt deteta Ti možeš primiti stojički, Tvoja žena teško da može. Kako je *njoj*, to ne pišeš, te iz toga zaključujem najbolje, ali me ipak o tome *određeno* izvesti, jer inače neću imati pravog mira zbog toga. Tvoja misteriozna nagoveštenja ostavljaju u tom pogledu mogućnost za svakakva nagađanja. Ako joj je samo dobro, onda je na kraju krajeva najbolje da je stvar prošla.

Rukopise za Dana-a^[159] mogu Ti danas *sigurno* obećati za petak, to jest članke *Alma*, *Abensberg*^[174], *Adutant*, *Ammunition*² i još takvih sitnih stvari, što prilično (sa izuzetkom *Algier* i *Afganistan*) obuhvata slovo A do Ap i Aq. Za sve to imam materijal i pošto je odjednom, usled ponovnog korišćenja čistog vazduha, u mojoj bolesti nastupio povoljan preokret koji će po svojoj verovatnoći okončati stvar, to ću moći nesmetano da radim. Taj preokret datira od *sinoć*, i pošto mi je propisano kretanje na čistom vazduhu van grada, to do četvrtka neću ići u poslovnicu. Čim završim te prve članke, započecu sa *Army*³ (za novije vreme, od 1300. do 1850) i *Artillery* — početak *Army* napisacu onda na kraju, i istovremeno gledaj da dobiješ listu za B. *Artillery* moći će da ide od petka za osam dana, *Army* možda takode. Nekoliko manjih stvari poslaću Ti možda već sutra za poštu u utorak.

Lupus je pre nekoliko dana otputovao za Francusku i Švajcarsku. Ovdašnji francuski vicekonzul, trgovac, dao mu je pasoš bez daljeg. Na povratku on će Te svakako posetiti (za oko tri nedelje).

Ne smem da se pokažem u poslovnici, ali čim opet budem mogao da se pojavim tamo, poslaću Ti još novaca.

---

¹ magacioner — ² Municija — ³ Vojskom

Pozdravi srdačno svoju ženu s moje strane i uveri je u moje puno, najiskrenije saučešće. Pozdravi devojčice i vodi računa o njihovom zdravlju.

Tvoj
F. E.

66

Marx Englesu
u Mančester

[London] 11. jula 1857.

Dear Frederic,

Sada je, naravno, glavna stvar da Ti ozdraviš. Gledaću nekako da odgodim rok kod Dana-a. O tome Ti ne brini. Iduće nedelje poslaću Ti nešto o vojnim pitanjima u staro doba.

Kako čujem, *Hastings* je jedina banja u Engleskoj koja je zbilja korisna za Tvoje tegobe. Idi dakle *onamo*, pošto se sa Tvojom bolešću mora najzad ozbiljno postupiti. — *Upotreba gvožđa* kao zaštitnog sredstva protiv daljeg razvoja je u svakom slučaju racionalna, whatever Mr. Heckscher may think of it¹. I o tome bi trebalo da se konsultuješ još s nekim trećim lekarom. Pretpostavka da je svaki od njih samo poluznalac; zato je dobro da jednog kontrolišemo drugim.

Moja žena se oporavlja. Međutim, njeno stanje je još uvek takvo da ne mogu nikuda iz kuće.

Revolucija se približava as shown by the march of Crédit mobilier^{2[54]} i Bonaparte finances in general³.

Sa najboljim željama za Tvoje ozdravljenje.

Tvoj
K. M.

---

¹ ma šta g. Heckscher mislio o tome — ² kao što pokazuje razvoj Crédit mobilier-a — ³ Bonapartine finansije uopšte

67

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. jula 1857.

Dragi Engels,

Pored svih nevolja možeš biti siguran da je mene i moju ženu (koja se, uzgred rečeno, vidno popravlja) više uznemirio Tvoj poslednji izveštaj o Tvome zdravstvenom stanju nego naše sopstvene affairs¹. Veoma sam se obradovao što ide nabolje, ali vidim, istinski zabrinut, da opet nameravaš da ideš u poslovnicu i to još ove nedelje. Iz čitavog toka Tvoje bolesti ipak si morao toliko videti da je Tvome telu potrebno okrepljenje i odmor, i da se za neko vreme oslobodiš svake kancelarijske prašine. Ti moraš na more as soon as possible². Ako si u ovom odlučujućem momentu tako detinjast – izvini me za reč – da se opet zatvoriš u poslovnicu, doći će novi recidivi i istovremeno će otpornost protiv ove bolesti sve više slabiti. U takvim recidivima bolest bi najzad mogla napasti pluća, i onda bi svaka pomoć bila uzaludna. Ti valjda ne težiš za takvom slavom da sebe žrtvuješ na oltaru Ermen-Engelsove poslovnice? Sa Tvojom bolešću čovek bi sažaljeval svakoga koga bi prilike primoravale da se prikuje za posao umesto da povrati svoje zdravlje. Kod Tebe je, naprotiv, samo potrebna energična odluka da bi se učinilo ono što je medicinski nužno. Ako samo pomisliš koliko vremena se to zlo već vuče, koliko recidiva, Ti ćeš uvideti da je potrebno for some time to let Mr. Ermen shift for himself³ i da na morskom vazduhu i relativnom dokolicom popraviš svoje zdravlje. Nadam se da ćeš stvar uzeti ozbiljno i ostaviti se starog pogrešnog sistema da se krećeš između medicine i poslovnice. Bilo bi neoprostivo ako u tome ustraješ.

Okolnosti koje su pratile porodaj moje žene i koje su me unnerved for some days⁴, mogu Ti saopštiti samo usmeno. Te stvari ne mogu da pišem.

Tvoje članke sam primio.⁵ My best thanks for them.⁶

Indijska pobuna⁽¹⁷¹⁾ dovodi me donekle u nepriliku. „Tribune“

¹ prilike – ² što pre – ³ da za neko vreme ostaviš g. Ermena neka se snalazi kako zna – ⁴ nervirale nekoliko dana – ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 65. – ⁶ Najlepša hvala na njima

od mene očekuje da imam some superior views of military affairs⁷; ako možeš da mi napišeš nekoliko opštih fraza, mogao bih s materijalom koji sam prikupio lako napisati članak koji će se moći čitati⁸. Položaj pobunjenika u Delhiju i moves⁹ engleske vojske su jedine tačke o kojima je za momenat potrebno nekoliko vojnih fraza. Sve drugo je matter of fact¹⁰.

Gospodin Bamberger me je sada dve nedelje zavaravao, ne dolazeći ni na jedan zakazani sastanak. Ja sad, naravno, dižem ruke od njega.

Jonesova žena je umrla aprila meseca i izgleda da se on oseća relativno dobro.

Od Imandta sam danas dobio pismo. On je in expectation¹¹ nameštenja koje on ceni na 300 funti. O Dronkeu mi piše da živi en famille¹² sa nekom ženskom koju je obremenio. Ali to nije Miss Smith.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁷ nešto bolje poznavanje vojnih stvari — ⁸ Ustanak u Indiji — ⁹ pokreti — ¹⁰ prikaz činjenica — ¹¹ u iščekivanju — ¹² u kućnoj zajednici

68

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. jula 1857.

Dragi Frederic,

Danas sam Ti poslao Rüstowa koga ćeš mi što pre vratiti, pošto Steffen upravo na tome radi. Ja sam ga od njega *za sebe* tražio.

Priložene beleške¹⁷⁵¹ su male vrednosti, except, perhaps¹, nekoliko citata. Ja sam, doduše, pogledao »Encycl [opaedia] Brit[anaca]«, ali nisam imao vremena da je čestito čitam. Zato se bojim da beleške teško da sadrže nešto novo za Tebe. Uz to sam se koristio: Ersch i Gruber, »Encyclopédie universelle«²¹⁷⁶¹; Pauly, »Realenzyklopädie der klassischen Alterthumswissenschaft«³ (1844 - 52). Da dela sâm čitam, sada mi je upravo nemogućno. Šteta što se ranije nisam primio toga. *Encycl[opaedia] Brit[anica]* je prilično doslovno prepisana iz nemačkih i francuskih dela i zato je teško izvući se odatle a da se ne čitaju i specijalni spisi.

Moja žena je fizički bolje; ali još leži; i neobično je neraspoložena što joj ja au fond de coeur, under present auspices⁴ ne uzimam za zlo, mada mi je to ennuyant⁵.

Salut.

Tvoj

K. M.

Nadam se da Tvoje zdravlje ide na bolje.

---

¹ izuzev, možda – ² Opšta enciklopedija – ³ Realna enciklopedija klasične arheologije – ⁴ u dnu srca pod sadašnjim okolnostima – ⁵ dosadno

69

Marx Engesu

u Mančester

[London] 24. jula 57.

Dragi Engels,

Materijale za enciklopediju⁽¹⁷⁷⁾ primih to-day.¹

Ako Ti je ikako moguće, pošalji mi nešto novaca. Za ponedjeljak sam ugrožen od broker² za porez i landlord³. Osim toga zbog potpunog want of cash⁴ već četrnaest dana kako nisam u mogućnosti da svojoj ženi, koja se vrlo sporo oporavlja te je svakim danom sve slabija, učinim male prijetnosti koje je doktor naredio.

Radnička biblioteka

Ja sam za to vreme činio same uzaludne pokušaje bilo da diskontujem menicu ili da, što je u Londonu vrlo uobičajeno, uzmem loan⁵ od nekog loan-society⁶⁽¹⁷⁸⁾. Za poslednju operaciju potrebna su dva ugledna građanina, i u pokušaju da ih nadem doživio sam potpun neuspeh.

Moja potraživanja od »Tribune« tako su beznačajna da pre dve nedelje ne mogu misliti na to da vučem menicu. Potraživanja bi bila veća da, s jedne strane, nisam bio ranije primoran da vučem više nego mi duguje i da, s druge strane, zbog uzbudenja u kući nije izostalo nekoliko dopisa.

Ništa za mene ne može biti fatalnije no da Tebi u Tvojoj bolesti dosađujem sa svojim misères⁷, ali ja sam tako potpuno izolovan da mi ne preostaje ništa drugo.

Nadam se da ćeš se na moru ubrzo oporaviti. Ne zaboravi da mi odmah pošalješ svoju adresu.

Salut.

Tvoj
K. M.

Priloženo pismo otpremio sam Imandtu.

---

¹ danas — ² sudskog izvršitelja — ³ kućevlasnika — ⁴ nemanja u gotovom —
⁵ zajam — ⁶ zajmovnice — ⁷ nevoljama

70

Engels Marxu
u LondonWaterlo kod Liverpula,
30. jula (sreda) 1857.

Dragi Marx,

Od preksinoć sam najzad ovde na moru^[179] tri milje dalje od Njubrajtona ali na severnoj strani Mersija; ovamo sam nažalost stigao dobro nahladen, što trenutno pogoršava moje stanje sa žlezdama, prouzrokuje mnogo bolova i ometa san. Najgore je to što ću za nekoliko dana biti potpuno inkapabel¹ za rad – moj svakodnevni izveštaj Heckscheru i druga kratka pismena saopštenja je sve što mogu da uradim. Večerom me bolovi i malaksalost toliko muče da dosada nisam čak ni čitati mogao. Zar je ta prokleta stvar morala baš sad doći! Tako sam od petka uveče ili subote ujutru zbog smetnji i sada zbog bolesti morao izgubiti čitavo vreme. Ja sam Ti prava šaka jada, pogrbljen, malaksao i slab, i sada, na primer, opet ne znam šta da radim od bolova.

Poručio sam da Ti iz Mančestera pošalju korpu vina, koje će prijati Tvojjoj ženi; 6 boca bordoja, 3 porta, 3 šerija. Ono mora da je već tamo, ako je nalog uredno izvršen. Piši mi kakvu boju imaju pečati porta i šerija, da bih mogao kontrolisati svoga prodavca. Šeri treba da bude *žut*, porto, mislim, zelen. Bordo ima etiketu Co. Destournal, upravo sam ga uvezao.

Čim ikako bude moguće, dobićeš m[ilitaria]²^[159]. Na žalost ne znam da li pošta odavde stigne u London za dan, to ću saznati tek za nekoliko dana iz iskustva.

Nadam se da će me morski vazduh uskoro osposobiti za rad, ovako umirem od dosade.

Pozdravi mnogo svoju ženu i devojčice.

Tvoj
F. E.

Pet funti si verovatno primio.

Adresa: F. E., care of³ Mr. Swingwood, Bath St., Waterloo near⁴ Liverpool.

¹ nesposoban — ² vojne članke — ³ preko — ⁴ kod

71

Marx Engelsu
u Vaterlo

[London] 9. avgusta 1857.

Dragi Engels,

Danas sam sprečen da napišem više od nekoliko redaka. Tek moje najbolje želje za Tvoje ozdravljenje. Anxiety¹ za Tvoje zdravlje je tolika kao da sam sâm bolestan, možda i veća.

Kako stoji sa tačkom »kašljanje«? Koliko ja mogu videti iz Tvojih pisama, bar ono te ne muči.

Moj lekar koji je lečio vrlo mnogo cases² Tvoje vrste kaže da je, ako stanje bolesnika ne dozvoljava da se kupa u moru, sa uspehom upotrebljavao (tepid³) morsku vodu za pranje čitavog tela, tako da se postepeno upotrebljava sve hladnija.

Piši mi da li dobijaš železo? Železo je u takvim slučajevima kao i u mnogim drugim okrenulo bolest na bolje.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Zabrinutost – ² slučajeva – ³ mlaku

72

Marx Engelsu u Vaterlo

[London] 15. avgusta 57.

Dragi Frederic,

Jako se radujem što more, kao što se moglo i očekivati, blagotvorno deluje. Čim Tvoje stanje dozvoli kupanje, dejstvo će postati još brže.

Samo more je, naravno, glavno sredstvo za lečenje. Medutim, neki unutrašnji lekovi ipak su potrebni, delom radi predohrane, delom pozitivno da bi krv dobila supstance koje joj nedostaju; i oslanjajući se na čitavu najnoviju francusku, englesku i nemačku literaturu koju sam sada pročitao o Tvojim bolestima, postavljam stoga nasuprot tvrđenjima u Tvome pismu mojoj ženi¹ sledeća tvrđenja, koja možeš predložiti svakom kolegijumu lekara ili hemičara na proveravanje:

1. Gde riblji zejtin deluje za tri meseca, deluje železo za tri nedelje.

2. Riblji zejtin i železo se ne isključuju, već se dopunjavaju u lečenju.

3. Trenutni *nedostatak železa u krvi* je osnovni karakter Tvoje bolesti. Pored morskog kupanja Ti moraš još uzimati železo čak i kad iščeznu svi spoljni tragovi bolesti.

4. Lekoviti element za Tebe u ribljem zejtinu je jod, pošto masni sastojci zejtina nisu za Tebe od važnosti. *Jodide of iron*¹ povezuje stoga oba elementa koja su Tebi potrebna, i od kojih Ti u ribljem zejtinu dobijaš jedan. Istovremeno sa ovim sredstvom izbegavaš beskorisni balast za želudac, što dolazi s ribljim zejtinom.

Voilà mes Thésés², i ja se nadam da ćeš ih Ti ozbiljno ispitati, da posle lečenja ne bi opet došli kasniji recidivi koji mogu biti *exceedingly*³ neprijatni.

Afera sa Delhijem izgleda mi tako kao da bi Englezi morali početi s povlačenjem čim *rainy season*⁴ ozbiljno had set in⁵. Ja sam na svoju odgovornost, pošto sam privremeno morao zamieniti Tebe u »Tribune«-i, za vojna pitanja, rizikovao da to ustvr-

---

¹ jodno železo – ² To su moje teze – ³ neobično – ⁴ doba kiša – ⁵ otpočne

dim⁶ N. B. on the supposition⁷ da su dosadašnji reports⁸ tačni. Moguće je da ću se blamirati. No, tada se uvek mogu opet ispomoci s nešto dijalektike. Moje su postavke, naravno, tako formulisane da sam i u obrnutom slučaju u pravu. Stalne glasine o padu Delhia pronosi u samoj Indiji vlada u Kalkuti i svrha im je da, kako vidim iz indijskih listova, kao glavno sredstvo, presidencies⁹ u Madrasu i Bombaju drže u miru. Šaljem Ti u prilogu zabave radi plan Delhija, *ali mi ga moraš vratiti*.

Iz većine izveštaja Banque de France¹⁰ vidi se već da je mesto d'Argouta na kormilu neki bonapartist¹¹ koji diskontovanje i izdavanje novčanica uzima vrlo prosto. Financijal debâcle¹² u Francuskoj moraće biti ogroman, pošto se sa svih strana radi u tom pravcu na najluđi način.

Imandt mi je ovde znatno smetao u radu. Pot¹³ je zapravo jedini medijum da bi čovek uspostavio vezu sa ovim spiritrapers¹⁴ (181).

Sa najboljim željama za Tvoje zdravlje od mene i moje žene.

Tvoj
K. M.

---

⁶ Indijski ustanak – ⁷ pod pretpostavkom – ⁸ izveštaji – ⁹ predsedništva – ¹⁰ Francuske banke – ¹¹ Germiny – ¹² finansijski slom – ¹³ čaša – ¹⁴ prizivačima duhova

73

Engels Marxu
u London

Vaterlo, 21. avg. 1857.

Dragi Mohr,

Članak⁽¹⁸²⁾ si verovatno primio jutros.

Ipak smatram da su Tvoje teze¹ opet to some observations². Da železo deluje za tri nedelje gde riblji zejtin deluje za tri meseca svakako ne treba doslovno uzeti. Kod ovakve bolesti ne može uopšte biti govora o lečenju za tri nedelje, i ja bih protiv toga hteo da kažem da postoji više slučajeva, sa železom ili bez železa, gde je lečenje trajalo tri godine, a ne samo tri nedelje.

Da je nedostatak železa u krvi *osnovna odlika* škrofuloze, to mi je svakako novo. No uprkos sve literature sigurno je da od nekog vremena vlada moda da se sve bolesti svode na nedostatak železa u krvi, moda koja već počinje da izaziva reakciju; za bolest za koju je *ponajviše* utvrđeno da je to njen osnovni karakter, slabokrvnost, tvrde nedavno neki Francuzi da železo sa njom nema nikakve veze. Šta je *osnovna odlika* škrofuloze, meni se čini da je još sasvim maglovito.

Izvesno je da je u ribljem zejtinu *između ostalog* i jod jedan od glavnih elemenata delovanja. Ali ni izdaleka jedini. S jodom u drugim vidovima ne postiže se toliko. U njemu ima osim toga hlora i broma koji direktno ili indirektno deluju na bolest, a još nije utvrđeno u kojoj meri utiču sastojci žuči i tečne masne kiseline. Samo znam da mi je norveški riblji zejtin koji ima gorak ukus na žuč, više koristio od njufaundlenskog ili engleskog koji to nema.

Jodno železo uzimao sam za čitavo vreme u Mančesteru (između Londona i Vaterloa) zajedno s ribljim zejtinom i zapaljenje je stalno raslo i najzad je postalo hronično. Otkako sam ovde *nisam* više uzimao jodno železo, ali sam se već odavno dogovorio s H[eckscher]om da se bilo jodno železo bilo gereneško železo s ribljim zejtinom upotrebljava kao *lečenje posle* prezdravljenja.

Mast u zejtinu nije za me *pour le mement*³ beskorisni balast. Otkako sam ponovo ojačao, i mast se počinje skupljati. Naravno,

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo. pismo br. 72. — ² donekle sporne — ³ u ovom momentu

u mojoj dijete je u vrlo neznatnoj meri dozvoljena gotova životinjska mast; posledica toga je da moram jesti više skrobnog brašna i doista s vremena na vreme sam halapljiv na hleb; jedem dvaput više mesa, a četiri puta više hleba nego inače. Mast u ribljem zejtinu pomaže mi izvanredno pri ovakvoj hrani pošto je uzimam u veoma bezazlenom vidu i ona ne deluje tako iritirajući kao masno meso ili masno spremljena jela.

Kako vidiš, nikada nismo železo sasvim izgubili iz vida, pa i onda pošto sam ga preko tri nedelje upotrebljavao bez uspeha, možda je čak pod postojećim okolnostima stvar pogoršalo, ipak smo ga rezervisali za naknadno lečenje. Heckscher, s kojim sam prošle nedelje govorio o železu, bio je apsolutno protiv toga da se posle stečenog iskustva već sada opet uzima železo, i ja mu moram dati za pravo. Kasnije, naravno. Uostalom, ponavljam da uprkos jednodušnosti literature imam veliko nepoverenje prema svodenju svih bolesti na nedostatak železa, dokle god o stanju, pa i o normalnoj količini železa u krvi ne budemo znali nešto više nego sada. U svakom slučaju ja sam imao dovoljno železa u krvi kada je stvar izbila, to mi mora posvedočiti svaki lekar koji me tada video. Da kod ljudi s pozitivno škrofuloznim habitusom, blede boje, providne kože itd. može postojati nedostatak železa, to verujem.

Ako admis⁴ da je to osnovna odlika, onda iz toga još ni izdaleka ne izlazi indiscriminate⁵ i neposredna upotreba železa. Železo je vrlo teško uneti u krv drukčije do u malim količinama u kojima se ono nalazi u običnim životnim namirnicama. Uzmimo dakle da je karakter moje bolesti takav da krv nije više u stanju da asimilira železo iz životnih namirnica, onda će ga iz lekova asimilirati još manje. Morski vazduh i morsko kupanje jačaju sistem utoliko što krv ponovo stekne tu sposobnost. Ona, dakle, opet asimiluje i železo iz mesa i hleba, i kako ja jedem mnogo više nego inače, dakle jedem i utoliko više železa. Ovde pak, kad ta sposobnost bude opet uspostavljena, može medicinski dato železo koristiti, iako mislim da devet desetina od toga prolazi beskorisno kroz telo, pa čak ni po teoriji o železu nije upotreba železa dokazana kao pravilna u svakom periodu bolesti. Ali ovome treba dodati još varijetet pojedinog slučaja i konstitucije. Ja sam, na primer, kako se čini, naročito osetljiv prema svim metalima; i spoljna primena žive, da bi se sprečilo lokalno širenje zapaljenja, delovala je vrlo brzo kod mene, i sasvim je moguće da je jodno železo, uzeto u vreme kada je moja krv bila suviše dezorganizovana da ga asimiluje, ubrzalo širenje zapaljenja.

U svakom slučaju ne vidim kako Tvoje teze, čak i ako se prizna teorija o železu, pobijaju nešto bitno u tvrđenjima moga

⁴ dopustimo — ⁵ nekritična

ranijeg pisma¹⁸⁰¹ u kome se, uostalom, radilo samo o neposrednoj upotrebi železa, ni u kakvom određenom vidu, s isključenjem ribljeg zejtina.

Danas sam se prvi put kupao u moru, odlično mi je činilo i izazvalo je đavolski apetit. Zasada treba da se kupam samo svaki drugi dan.

Ali vreme je za poštu. *Army*⁶ u radu.

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i deci.

Tvoj
F. E.

---

⁶ *Vojska*

Engels Marxu
u London

Vaterlo, 25. avg. 1857.

Dragi Marx,

Moje poslednje pismo odjednom je prekinuo odlazak pošte. Hteo sam još da Ti pričam o Lupusovim avanturama u Francuskoj. Nije imao ni novaca ni vremena da se zadrži u Londonu i stoga je proputovao i stigao u Mančester sa dva šilinga u džepu. Od Lila je imao francusku policiju stalno za petama. Srećan kao što jeste, upadne u same izbore i u lepu zaveru za ubistvo. Otide u neki hotelčić u blizini Louvre-a i htjede zatim u Versailles. Na tom putu prikrpe mu se dva mouchard¹-a, popnu se na kola, tamo i natrag, i ne ispuštahu ga iz vida. Kad se vratio u hotel i večerao u salonu, sednu za sto dva agenta, od kojih jedan alzaški Jevrejin, i počnu da prave primedbe na njegov račun na nemačkom, francuskom i lošem engleskom jeziku. »Un was der Kerl noch mit einem Appetit fresse kann, un sei Kopp is doch nit e Pfennig wert.« »That chap eats with much appetite and his head is not worth a farthing. The telegraphic despatch has just arrived«² itd. Pošto je L[upus] čuteći izdržao – njegova nečista politička svest na to ga je naravno silila, jer bi ga inače ščepali i on bi u prefekturi morao pokazati svoje isprave, kakav je on vuk³ – pošto se u svojoj ljutnji malo načefleisao, otide u svoju sobu i nasloni se na prozor au premier⁴. Tu spazi svoje prijatelje iz Versailles-a, na kapiji. Klika raste, dovikuje mu primedbe, a šef parlamentira s gazdaricom. Potom ovi tipovi zaposednu celu kuću, banče i vandaliraju do ponoći i okupiraju sobe levo, desno i iznad Lupusa, koji se, kao što možeš zamisliti, propisno znojio – pri tom paklena vrućina. Ujutru rano ovi ga tipovi bude. Desno i levo udaraju u zid, iznad njega vuku sto, krevet, itd. po patosu, da mu se smrklo pred očima. Najzad, skupivši hrabrost, L[upus] ode u nužnik. Na stepenicama sedi Jevrejin i njegov pajtaš, i Jevrejin reče sasvim glasno: »Jetzt geht der Kerl scheißen.«⁵ Zatraži da mu se doručak donese u sobu i obavesti se

---

¹ agenta – ² »Ovaj mota s velikim apetitom, a njegova glava ne вреди ni prebi-jene pare. Telegrafska depeša je upravo stigla« – ³ u originalu igra reči. Wolf – vuk. i njegovo prezime Wolff jednako se izgovara – ⁴ na prvom spratu – ⁵ »Ovaj sad ide da sere.«

kada polazi voz za Strasbur. Agenti se jedan za drugim izgube, jer je to bio dan naknadnih izbora i oni su bili ispunili svoj zadatak, da L[upusa] proteraju iz Pariza. U vozu ponovo prijatelj iz Versailles-a, prati ga u istim kolima četiri-pet stanica, gde ga smenjuje drugi. Ovi tipovi se guraju uvek u sasvim pun vagon tako upadljivo da je jedan francuski filistar u šali rekao: Il y a donc un criminel parmi nous?⁶ Tako ga eskortiraju do Liona; od Šalona na Saôni Versajac je opet tu na brodu. U Lionu odlazi L[upus] u prvi hotel, ali vidi da su kelneri i svi u službi policije, signaliziraju i smesta javljaju agentima kad se on pojavi. Kelner zazviždi čim on izađe iz sobe a onaj u birou viče: Le voilà!⁷ i on tad mora da prođe pored niza mouchards⁸. Tako su ga pratili i u vozu za Seisel do mesta odakle voz odlazi u pravcu Plombiera-a, gde je upravo bio gospodin Bonaparta. Odatle je L[upus] bio slobodan, kad su videli da ne ide za P[lombier]. Na povratku ni traga od agenata.

Vidi šta je gospodin Bonaparta napravio sa Société du dix Décembre⁹⁽¹³²⁾. Vagabunde je lako poznati naročito po pijančenju i po humorističnom maniru kojim oni sumnjivim ljudima zagorčavaju boravak u Parizu. Da L[upus] nije otišao, neki bi verovatno otpočeo svađu da bi imao izgovor da ga odvede u prefekturu. Koliko tih tipova mora da ima u službi ako je čitav eskadron mogao da prati njima comparatively¹⁰ nepoznatog Lupusa. Uz to organizacija gostioničara, kelnera, boots¹¹ itd., kao pomagača.

Sad sam se baš opet kupao, što me, uopšte uzev, veoma okrepljuje i osvežava, no zapaljenje izgleda da se za početak opet nešto pojačava. To se moglo i očekivati. Uopšte ja se sada osećam vrlo dobro i rane mi malo smetaju. Moj stari će svakako već biti u Mančsteru, što ću sutra sigurno znati, i onda ću odmah otići za Mančester, a za nekoliko dana u neku jaču morsku banju, možda ostrvo Men. Piši zasada u Mančester. Čim sasvim ozdravim i ne bude mi više bilo potrebno redovno kupanje u moru, mislim da idem po moru, verovatno steamer via¹² Dablina za Portsmaut i ostrvo Vajt, gde onda možemo održati ratni savet. No to još zavisi od okolnosti.

Army napreduje, stari su gotovi, srednji vek će biti kratak, zatim novije doba. Međutim, samo će stari iznositi šest do sedam strana, videću šta još treba da izostavim; ali mi se ne možemo tačno držati razmera gospodina D[ana]. Do petka ta stvar neće biti gotova za isporuku, zbog smetnji sa mojim starim, ali po svoj prilici do utorka. A propoz, zar D[ana] ništa ne piše za rukopis ili zbog liste za B? Kako to, bilo bi ipak čudno kad od njega ne bismo ništa čuli. Mnogo pozdrava.

Tvoj

F. E.

⁶ Među nama je, izgleda, kriminalac! - ⁷ Evo ga! - ⁸ agenata - ⁹ Društvo
10. decembra - ¹⁰ srazmerno - ¹¹ hotelskih slugu - ¹² parobrodom preko

75

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 26. avg. 57.

Dragi Engels,

Prilažem pisamce za Tebe od Schramma. Napiši mu nekoliko reči. Ne verujem da za nj mnogo nade preostaje.

Lupusova avantura je vrlo zabavna.

Zašto ne ideš za Hestings, koji je čuven po svom dejstvu na Tvoju bolest. To je jedina specifična banja te vrste u Engleskoj. Ostrvo Men, koliko sam imao čast da ga vidim s Tobom – istina to je bio samo jedan mali deo – odlikuje se smradom.

Sa Dana-om stvar ne stoji mnogo dobro. Smatrao sam nezgodnim da Te za vreme najgoreg stadijuma Tvoje bolesti obavestavam o pojedinostima ove stvari. Ima već dosta vremena otkako mi je Dana poslao priloženu listu za B (u kome samo dva članka nisu vojna: *Blum* i *Bourrienne*). Istovremeno mi je pisao da ukoliko priloži za sledeći tom brže stignu, utoliko će im biti prijatnije. Ja sa svoje strane mogao bih uvek dobiti honorar čim pošaljem članak. Šta je trebalo da radim u trenutku kada članci za A nisu mogli biti poslati, i kad je moralo izazvati sumnju što se tako hitnom zahtevu – i pri tom pod tako korisnim uslovima za mene – nisam odazvao? Nije preostalo drugo nego da u Njujork ne pišem neko vreme nikako, a onda vrlo retko, say every fortnight¹, tako da mi je ostalo uvek otvoreno da se mogu kasnije pravdati da su mi bolest i kućevne troubles² jako otežavali svako pisanje, kao što dokazuju i moji retki dopisi za novine³. U ovim okolnostima poslati Dana-u Tvoju listu za B bilo bi quite⁴ neumesno i još bi više pogoršalo moj položaj. Međutim, takođe sam saznao da je major Ripley sada saizdavač »Tribune«; Dana je, dakle, u slučaju nužde imao pis aller⁵ za *Enciklopediju*.

Well⁶; 24. jula sam poslao Tvoje prve pošiljke¹⁷⁷¹. Avgust se približavao, i izgledalo je da se Tvoje stanje opet pogoršava. Jedanaestog avgusta došla je dalja pošiljka⁷ od Tebe. Moj instinkt mi je govorio da je sada u izgledu pismo iz Njujorka i dovelo bi me u veliku nepriliku, pošto je Tvoja bolest stavljala out of

¹ recimo svakih četrnaest dana – ² brige – ³ »New-York Daily Tribune« –

⁴ sasvim – ⁵ izlaz – ⁶ Dobro – ⁷ *Avanistan* i *Barikada*

question⁸ veće ubrzavanje rada. Da bih dakle sebi obezbedio slobodan izlaz, odaslao sam Dana-u pošiljku, u isti mah s pismom⁽¹⁸³⁾ kojim sam mu na prvom mestu javio da je bulk⁹ članaka otišla 7. avgusta (tako da on mora misliti da se rukopis izgubio) i ujedno mu oklevanje i odugovlačenje objasnio bolešću, od koje se još nisam sasvim subsided¹⁰. Ovaj korak sam učinio zato što sam se time za sve slučajeve obezbedio. Ako stigne Dana-ova reklamacija (verovatno početkom septembra), onda će rukopis za A biti ili ne biti gotov. U prvom slučaju on će za njega biti ili neće biti upotrebljiv. Ako je prvo, onda nije ništa izgubljeno. Ako je drugo, onda će krivica pasti na poštu. Ako uopšte nije bio ready¹¹, utoliko bi obmana bila potrebija.

Sedamnaestog avgusta¹² sam primio priloženo pismo od Dana.

Što se tiče B, sada se nikako ne može raditi o tome da se popuni lista, već da se što brže završi. Ako to nije moguće, onda se čitava stvar mora napustiti.

Rezultat je taj da je moj ekonomski položaj sasvim neizdržljiv, pa je čak i moj položaj kod »Tribune« poljuljan.

Budi tako dobar pa mi vrati plan Delhija i kaži mi svoje mišljenje o Indian affaire¹³.

Tvoj
K. M.

---

⁸ van pitanja — ⁹ većina — ¹⁰ oporavio — ¹¹ gotov — ¹² u originalu omaškom: april — ¹³ indijskoj stvari (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 72)

76

Engels Marxu
u London

Kelston Gottage, Trinity st.
Rajd, ostrvo Vajt
8. sept. 1857.

Dragi Marx,

Danas sam po strahovitom pljuskaju stigao u svoj novi stan i sutra ću odmah početi sa *Army*. U Portsmautu sam razgledao sve što je u vojnom pogledu vredno da se vidi, pa tako ostaje još samo flota koja je momentalno vrlo razređena. Moje zdravlje se stalno popravlja, i ako se vreme poboljša, onda ću, nadam se, biti uskoro sasvim izlečen. Vožnja od Portsmauta dovde traje pola časa, mesto je vrlo aristokratsko, ali stanovi nisu tako skupi kao u Vaterlou. Kako stoji sa životnim namirnicama saznaću krajem ove nedelje. Hoteli itd., međutim, strašno su skupi.

U Portsmautu se čovek zbilja oseća kao da je u otadžbini. Od navy¹ se u gradu ne vidi mnogo, ali za to dominira poručnik, lažno dostojanstvo, afektirana rezervisanost i iskvareni engleski jezik, iz čega se sastoje officer and gentleman². Narod je takođe gotovo uvek u uniformi. Video sam 47. puk na egzerciru, sami stari krimski vojnici s medaljama, upravo stigli sa Sredozemnog mora. Prostije evolucije osrednje, ali složeni «idealni» manevri, kojih ima tako mnogo u engleskom reglamanu, izvedeni vrlo traljavo. Formiranje carré-a iz otvorene kolone koja maršira koso / / / / sasvim je neuspelo, nastala je paklena zbrka. Zato je frontalni marš u liniji, razvijeni bataljon, vrlo dobar. Komandujući oficir je bio vrlo miran, a u četama se psovalo i grdilo kao i kod nas. Sva kretanja se vrše kao i kod nas, nekad s nešto dužim korakom, ali brzo izvedenim, no s velikom ravnodušnošću kod pojedinih vojnika. Pruski poručnik bi rekao: Die Kerls haben keinen Appell³. Trčeci korak još osrednji, tiraillement⁴ izvedena mlako. Konačni rezultat: reglaman je vrlo rdav, trupe bolje od reglamana, od Francuza na Krimu naučili su malo u tom pogledu, sve moderne stvari ili nisu uvedene ili su rdavo izvedene.

Čim *Army*⁵ bude gotov, poslaću Ti ga. Pozdravi mnogo svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

¹ mornarice — ² oficir i džentlemen — ³ Ti momci nemaju vatre u sebi —
⁴ streljačka paljba — ⁵ (članak) *Vojška*

77

Engels Marxu
u London

[Rajd] 10. sept. [1857]
četvrtak

Dragi Marx,
Šaljem *Bennigsena* i *Barklaja*. Na Napoleonovim generalima
ću se zadržati nešto detaljnije, oni sledeju sutra ili prekosutra,
*Army*¹ uskoro gotov.

Tvoj
F. E.

---

¹ (članak) *Vojška*

Engels Marxu

u London^[184]

[Rajd, 11. ili 12. septembar 1857]

... Berthier je bio pravi clerk¹, bez ikakvih ideja, ali strahovito uslužan i tačan; kad ga je Nap[oleon] 1809. poslao u Bavarsku da rasporedi trupe, on je, još pre nego što je stigao, ordres et contreordres², podelio armiju na 3 dela. Davout s jednom polovinom kod Regensburga, Masséna s drugom kod Augsburga, između njih kod Abensberga Bavarci, tako da je n[ad] v[o]jvoda] Karlo, da je brzo napredovao, mogao sam potući korpuse. Samo su dolazak Nap[oleon]a i sporost Austrijanaca spasili Francuze.

Bernadotte 1813. nije bio general, nego diplomat. Generale koji su mu bili potčinjeni sprečio je da napadaju, a kad je Bülow u dva navrata kod Grosberena i Denewica prekršio komandu i pobedio, Bern[adotte] je obustavio poteru. Bio je u stalnoj vezi s Francuzima. Kad je Blücher marširao prema Labi da se s njime ujedini da bi ga tako primorao da konačno počne delovati, on se čak zadržavao sve dok mu Sir Ch. Stewart (engleski poverenik u njegovom logoru) nije rekao da više neće platiti ni pare ukoliko sada ne krene. To je pomoglo – uprkos tome Švedu su se kod Lajpciga samo honoris causa³ pojavili u okršaju i u celoj bici nisu na bojnopolju izgubili ni 200 ljudi. – B[ernadotte] je bio francuski poslanik u Beču 1798. Povodom proslave neke pobeđe nad Austrijancima istakao je trobojku, narod se sjurio na njegov hotel i spalio zastavu. On je oputovao, ali Nap[oleon] mu nije dao za pravo i podstakao je Direktorij to let the matter drop⁴.

Možeš li doznati kako se mostovi na nogarima (ponts à chevalets) zovu na engleskom? Bio bi poželjan i opis austrijskih Biragoovih pontona i kraći izvod – samo nagoveštaj – o svojstvima pontona kod raznih armija (vidi Sir Howard Douglas, *Military Bridges*), da li Rusi i Prusi još uvek imaju platnene pontone? Ovdje nemam materijala, a ono što mi je u Mančesteru veoma je staro. O engleskim pontonima imam nešto...

¹ činovnik – ² naredbama i protivnaredbama – ³ iz počasti – ⁴ da o tome ne raspravljaj

79

Marx Engelsu

u Rajd

[London] 15. septembra [1857]

Dragi Engels,

Moraš mi oprostiti ćutanje i ne-acknowledgment¹ prijema Tvojih različitih pošiljki. Prvo, mnogo posla, a zatim mnogo trčkanja koje oduzima vreme, nipošto ne preduzetih »iz unutrašnje pobude«. Nadam se da se uprkos rdavom vremenu *Tvoje zdravlje popravlja* i još uvek ne napuštam notion² da na kraju upotrebiš i železo. Bojim se samo da Ti mnogo pisanje škodi.

U petak očekujem pismo od Dana: danas sam mu ekspedovao *Barklaja, Berthier-a, Bluma, Bourrienne-a* i Tvoje priloge^[185]. Važno mi je da iduće nedelje pošaljem drugu partiju slova B. Pojedina pitanja koja imam da Ti postavim u vezi sa francuskim generalima koje sad treba obraditi, poslaću Ti u sledećem pismu. O Bemovim deeds³ u Poljskoj nalazim sledeće.

»Odlikovao se u bici kod Iganie, gde se borio s dvanaest lakih i četiri teška topa protiv četrdeset ruskih topova velikog kalibra; zatim u bici kod Ostrolenke. Ovde je sa svojom baterijom u galopu došao do linije lake ruske pešadije, protiv odreda koji su išli preko Nareva otvorio je uništavajuću vatru, izdržao kišu tanadi od osamdeset topova i primorao neprijatelja na povlačenje. Posle toga boja — pukovnik, uskoro zatim vrhovni komandant čitave artiljerije, a kad se poljska vojska koncentrisala kod Varšave — general. Petog i šestog septembra uveo je B[em] sve svoje topovske snage u borbu, postavljajući poljske topove između odvojenih utvrđenja spoljne linije, napredovao je 6. sa četrdeset topova do pod Volu koju su Rusi zauzeli, ali nepotpomognut ni od pešadije ni od konjice morao se povući. Kad se poljska vojska u noći 7. povukla do Praga, zaposeo je sa četrdeset topova most, ali je ujutru 8. dobio vest o sporazumu s Rusima i o naređenju Małachowskog da se sa artiljerijom povuče u Modlin. Vidi njegov memoar »Allg[emeine] A[ugsburger] Z[eitung]« 1831, u kome govori o poslednjim događajima i napada Krukowieckog.«^[186]

¹ nepotvrđivanje — ² ideju — ³ podvizima

Pošto baš nemam poverenja u gornji autoritet, molim Te da ispitaš stvar i da mi ukratko, najbolje odmah na engleskom, doteraš dotični pasus.

Notice koje si tražio pogledaću sutra u Muzeju.^[187]

Tvoj
K. M.

80

Marx Engelsu
u Rajd

[London] 17. septembra¹ 1857.

Dragi Engels,

Bernadotte-a je teško obrađivati. Francuski generali koji su pisali pod Louis-om Philippe-om većinom su njegovi bezuslovni partisans²; sadašnji pisci pod Boustrapa-om⁴⁴¹ isto tako njegovi bezuslovni protivnici. Glavne sporne tačke o kojima Te molim za obaveštenje jesu:

1. Njegovo učešće u bici kod Austerlica, manevrima koje je izveo pre bitke.

2. Njegovo držanje u bici kod Jene; i *pre* bitke kod Ajlaua.

3. Njegovo držanje u bici kod Vagrama.

S njegovom diplomatskom misijom u Beču stvar ne stoji sasvim tako kako je Ti prikazuješ³. *Dokazano je (između ostalih Schlosser, »Zur Beurteilung Napoleons«⁴) da su bonapartističke novine u Parizu denuncirale B[ernadotte]-a kao rojalistu jer nije istakao francusku zastavu. Oni su ga naterali na taj korak, koji je Bona[parta] posle dezavuisao.*

Uopšte je Bona[parta] nanjušio da je Bernadotte »državnik« među njegovim generalima, koji ide za svojim »sopstvenim planovima«. On, i naročito njegova braća, svojim sitničarskim i bednim spletkaranjem protiv B[ernadotte]-a, dali su mu značajniji položaj nego što bi ga on inače mogao imati.

Napoleon se uopšte mizerno odnosio prema svakome u kome je podozrevao »sopstvene ciljeve«.

Tvoj
K. M.

Blücher. Moraš mi pisati o njegovim glavnim bitkama, njegovom opštem vojničkom karakteru, najzad o taktičkim zaslugama koje je Griesheim toliko isticao.¹¹⁸⁸¹

---

¹ u originalu omaškom: aprila – ² pristalice – ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 78. – ⁴ *Prilog oceni Napoleona*

Bessières, Brune, Brown, Bugeaud ditto.

Bosquet u krimskom vojnom pohodu.

Pošalji mi Dana-ovu listu za B, pošto sam svoj prepis izgubio.

Tvoj

K. M.

81

Engels Marxu

u London

Rajd, petak, 18. sept. 1857.

Dragi Marx,

Tvoje pismo primio sam juče posle podne; prekasno da bi se za B još moglo nešto pripremiti; pre toga bio sam u Portsmautu kada je pismo stiglo ovamo, zbog čega je takode izgubljeno još vremena, inače sam mogao da Ti prevedem Bemove stvari¹. Izgleda da je kod vas loše vreme, ovde je stalno vrlo lepo samo je odveć toplo; prošle nedelje je na mahove pljuštalo, ali je u međuvremenu ipak bilo toplo i lepo. Klima je ovde zbilja vrlo ugodna, a vegetacija za sve što ne zahteva jaku sunčevu toplotu tako južna, skoro kao u Napulju. Živice su od lovora. Moje stanje se vrlo dobro popravlja, prava bolest je *prošla*, nijedna žlezda nije zapaljena i ja se sada bavim još samo zalečivanjem rana, što je, naravno, dug proces – i slaganjem mesa i masti. Kupanje mi odlično čini; opet mogu dobro da plivam – to pokazuje koliko sam napredovao u lečenju. Posetio sam Piepera u Bogneru; sasvim zgodno mestašće, ali ništa prema Rajdu, radoznao sam koliko će se tamo održati – on ima šansu ali ono »genijalno« je baš zbog toga opet vrlo živo u njemu, slučaj pripisuje sebi u zaslugu i zamišlja sebe upola kraljem od Bognera. U nedelju dolazi ovamo, možda i Steffen. Sometime next week² doći ću u Brajton i tamo ću se ukrcati za Džersi, kuda će i Schramm, kako mi je pisao. Tad bi i Ti mogao skoknuti do Brajtona i, ako bi se moglo urediti s poslom, da ideš s nama za Džersi, putovanje morem bi i Tebi dobro činilo. Šta misliš o tome? Do utorka ostajem svakako još ovde, možda još nešto duže, je verrai³.

O Bem u bih rekao samo sledeće:

At the battle of Iganin, where he commanded the artillery he was noticed for the skill and perseverance with which he fought it against the superior Russian batteries. At Ostrolenka, he again commanded the artillery in this capacity; when the Polish army had been finally repulsed in its attacks against the Russians who had passed the Narew, he covered the retreat by a bold advance with the whole of his guns. He was now created colonel, soon

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. – ² Tokom iduće nedelje – ³ videću

after general and called to the command in chief of the whole Polish artillery. When the Russians assaulted the entrenchments of Warsaw and took Wola, Bem advanced with forty guns against this, the principal work of the whole line, but the superior force of Russian artillery opposed to him prevented the Polish infantry from returning to the assault and compelled Bem to retire.⁴⁽¹⁸⁹⁾

Ostale stvari su sasvim svakidašnje. O Iganiji nemam ovde nikakvog materijala; to nije bio neki naročito značajan boj, već odbrana bedema koja je, kao i obično, obilaženjem postala uzaludna – tih 40 topova *teškog* kalibra su apsolutno izmišljeni, isto tako *povlačenje* Rusa kod Ostrolenke, koje može važiti samo za tirailleurs i soutiens⁵ ili nekoliko isturenih bataljona. Ono što ja gore kažem, *najpovoljnije* je, jer je Diebitsch *zabranio* gonjenje.

Najlepša hvala za stvar o mostovima. Sasvim je dovoljno. Ja ću Ti sad *Battle, Battery*⁶ i ono što inače od B budem svršio poslati u nedelju ili ponedeljak i svojski se primiti ostatka. I o Blücheru ću Ti ovih dana poslati nešto čim pročitam Müfflinga.

Koje francuske generale i šta od njihovih junačkih dela želiš da se поблиže ispita? Daj mi nešto više vremena, pošto ne mogu da radim duže od dva časa uzastopno.

Tvoj
F. E.

---

⁴ U bici kod Iganije, u kojoj je on zapovedao artiljerijom, istakao se umešnošću i izdržljivošću sa kojima ju je upotrebio protiv nadmoćnih ruskih baterija. Kod Ostrolenke zapovedao je artiljerijom sa istom sposobnošću, kada su Rusi, koji su bili prešli Narev, najzad odbili napade poljske vojske, pokrivao je povlačenje sme- lim prodorom svih svojih topova. Tada je postao pukovnik, uskoro zatim general i vrhovni zapovednik celokupne poljske artiljerije. Kada su Rusi jurišali na rovove pred Varšavom i zauzeli Volu, Bem je sa 40 topova nastupio protiv tog najznačajnijeg dela čitave linije, ali je nadmoćna snaga ruske artiljerije koja je stajala protiv njega, sprečila poljsku pešadiju da ponovo pređe u juriš i primorala Bema na povlačenje – ⁵ strelce i pomoćno osoblje – ⁶ *Bitku, Bateriju*

82

Marx Engelsu

u Rajd

[London] 21. sept. 57.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Engels,

Popravljanje Tvoga zdravlja je za me najmilija vest.

Od Dana-a sam prošlog petka dobio pismo, hladno i kratko. Odgovorio sam mu da ću kod postoffice¹ odmah reklamirati. Zatim: pošto su mi ovde ležali *Algier*² i *Ammunition*³ odaslao sam ih s primedbom da od toga još imam **kopije**; *Army* imam još u *originalu* i daću da se prepíše na čisto i odmah poslati (to sam učinio jer si Ti u svojim poslednjim pismima jednako javljao da je *Army* skoro gotova); inače će najveći deo *Artillery* doći pod history of Cannon⁴ i da rukopis *više nemam*. Uopšte bi na sreću – i mada verovatno sada prekasno – od A trebalo poslati samo još *Army*, *Armada*, *Ayacucho*. Dve poslednje stvari naveo sam zato što ih Ti možeš napisati *sasvim ukratko*, ali u materijalu koji sam Ti poslao, imaš nešto originalno kod armade i kod *Ayacucho* (zbog *Espartero-a*). Tako stoji stvar.

Sutra ću opet poslati tri biografije.⁵

Moje prilike mi ne dozvoljavaju da dodem u Brajton, a još manje da Te pratim u Džersi.

O generalima pod B posle detaljnijeg pregleda nije mi potrebno ništa više od Tebe do odgovor na moje pitanje o Bernadotte-u i ono što je bitno u Blücheru, Bugeaudu, Bosquetu (u Krimskom ratu). Za druge Francuze imam dovoljno. Najzad Sir *G. Brown*, o kome ne znam ništa. Mnogo o njemu nije potrebno.

Poslao sam Dana-u Tvoju listu B i C.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ pošte – ² Alžir – ³ Municija – ⁴ istoriju topa – ⁵ *Bennigsen, Blum, Bourrienne*

Engels Marxu

u London

Ryde, 21. sept. 1857.

Dragi Marx,

Steffen i Pieper sa jednim P[ieperovim] prijateljem bili su ovde i dvojica poslednjih tek što su otišli, tako da ću pre zatvaranja pošte jedva još imati vremena da priloženi članak¹ malo pregledam i da Ti pišem o Bernad[otte]-u².

Austerlic. Njega je Napoleon poslao u Iglavu da bi odande posmatrao nadvojvodu Ferdinanda u Češkoj, dobio od N[apoleon]-a blagovremeno naređenje da dođe u Brno, što je i učinio, sa svojim korpusom bio postavljen između Soult-a i Lannes-a (u centar) i pomogao da se odbije zaobilaženje od strane desnog savezničkog krila. Neke naročito važne B[ernadotte]-ove akcije tom prilikom ja se ne sećam, a ne nalazim ništa ni u Jomini-ju.

Jena. Ovde je pouzdano da je Bernadotte svakako dobio naređenje od Napoleona da odmaršira iz Naumburga za Dornburg, dok je trebalo da Davout, koji je takođe bio u Naumburgu, maršira za Apoldu. U naređenju D[avout]-u je stajalo da bi, kad se Bernadotte već s njime bude sjedinio, *obojica* mogli da zajedno marširaju za Apoldu. D[avout] je hteo ovo drugo, pošto je sam rekognoscirao maršrute Prusa i uverio se da Bern[adotte] u pravcu Dornburga neće sresti neprijatelja. On je čak ponudio *da se stavi pod Bern[adotte]-ovu komandu*. Međutim, ovaj se kruto držao toga da u naređenju koje je *njemu* stiglo nema fraze o Apoldi i odmarširao je. Posledica je bila ta da je čitav dan četrnaestog marširao tamo-amo a da nije sreo neprijatelja, dok je Davout morao da se kod Aueršteta sam tuče; da je B[ernadotte] bio tamo ili da je bar 14. na topovsku grmljavinu onamo odmarširao, ova au fond³ neodlučujuća pobjeda mogla je biti isto tako odlučujuća kao i ona kod Jene. Jedino okolnosti što se auerštetska pruska vojska srela s beguncima od Jene i što je Napoleon izvršio strategijsku pripremu za bitku, učinile su da je bitka u svome rezultatu ipak bila odlučujuća. *Zašto* je to Bern[adotte] učinio, ostalo je nerasvetljeno. Jomini to naziva une exactitude trop scrupuleuse⁴. Verovatno

¹ Bitka — ² Vidi u ovom tomu. Prvi ću², pismo br. 80. — ³ u osnovi —
⁴ odveć savesnom tačnošću

je hteo da doslovnim izvršenjem blamira Nap[oleona], pošto je ovaj postupio ovde svakako prema pogrešnim pretpostavkama.

Ajlau. Kada je Bennig[sen] krenuo da razbije Neyove trupe koje su se usudile da odu isuviše daleko napred a Bernadotte stajao levo iza njih, Nap[oleon] mu je stavio klopku; Ney se povukao južno, Bern[adotte] jugozapadno i imao je naređenje da Bennigsena namami na Vislu, dok je Nap[oleon] iz Poljske marširao severno na Bennigsenove komunikacije. Kozaci su uhvatili ordonansnog oficira sa pismenim naređenjem Bern[adotte]u i Bennigsen je time saznao za preteću opasnost koja ga je minula. Bern[adotte], naprotiv, ostao je bez instrukcija zbog istog slučaja i otuda iza linije. Ne vidim da mu se ovde može nešto prigovoriti.

Vagram. Prvog dana bitke »Eugène déboucha près de Wagram; mais, donnant ici au milieu des réserves ennemies, et n'étant pas soutenu par Bernadotte qui ne s'était engagé ni assez tôt ni assez franchement il fut attaqué de front et en flanc et ramené vertement jusque'à ma garde.«⁵⁽¹⁹⁰⁾ Drugog dana bitke ne nalazimo o Bernadotte-u ništa naročito.

U svakom slučaju Monsieur Bern[adotte] nije bio veliki general: nigde se nije naročito odlikovao, a i u politici je iz njega jako izbijao Gascon⁶ – lepa ideja postati carem posle Napoleona!

O Bessièresu mogu reći samo to da je komandovao najvećma gardom, posebno konjicom, položaj za koji je razum bio prilično izlišan. Bio je hrabar, voilà tout⁷.

Hoću da ove nedelje po mogućstvu završim B, u svakom slučaju prilično od toga i onda ću Ti i o Blücheru napisati ono što je potrebno. Sad se otprema pošta.

Mnogo pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

Kako stoji stvar sa putovanjem?

Havelock izgleda da je najbolji čovek u Indiji, i ogromna je stvar marširati 126 milja za osam dana u onoj klimi i uz to izdržati pet do šest bojeva. Da će se to završiti sa opštom epidemijom kolere, moglo se predvideti.

»Times« ne vidim ovde skoro nikako, inače bih Ti o Indiji mogao opširnije pisati, ali je ovde vrlo teško doći do novina.

---

⁵ »Eugène je izbio pred Vagram, ali pošto je ovde upao u sredinu neprijateljskih rezervi a od strane Bernadotte-a, koji nije ni na vreme ni dovoljno odlučno stupio u borbu, nije bio potpomognut, bio je napadnut sa čela i s boka i odbačen sve do moje garde.« – ⁶ Gaskonjac (hvalisavac) – ⁷ to je sve

Engels Marxu
u London

Rajd, 22. sept. 1857.

Dragi Marx,

O Bern[adotte]-u kod Vagrama još sledeće: kada su 5. jula, naročito zbog njegovog mlakog držanja, Francuzi zadržani u svome napadu, B[ernadotte] je u centru zaposeo selo Adlerkla, koje se nalazilo nešto ispred francuske linije, i ujutru 6. kada su Austrijanci prešli u koncentrični napad, on je stajao u otvorenoj ravnici pred Adlerklaom, umesto da ga, jako posednutog, ima ispred svog fronta. Kada su Austrijanci stigli, on je ovaj položaj smatrao odveć riskantnim (njegove trupe su dan ranije zbog njegovog mlakog držanja pretrpele na kraju velike gubitke) i povukao se na jedan plato iza Adlerkla, ali je selo ostavio neposjednuto, pa su ga Bellegarde-ovi Austrijanci smesta snažno zaposeli.

Usled toga ugrožen je francuski centar, i Masséna, koji je njime komandovao, poslao je jednu diviziju napred koja ga je povratila, ali su je ponovo d'Aspre-ovi grenadiri izbacili. Sada je došao sam Napoleon i preuzeo vodstvo, napravio je novi plan bitke i time osujetio manevr Austrijanaca. Greške Bernadotte-ove ovde sasvim su neosporne, ako je Jominijev prikaz koliko-toliko tačan.^[191]

Army¹ je gotov, što se tiče istorijske strane do Francuske revolucije. Noviji period i opšteorganizacioni deo, čime zaključujem, sad ću odmah spremiti i, čim budem mogao, takođe opet nešto za B, tako da bi Ti mogao neprekidno slati, što će već udobrovoljiti gospodina Dana. U međuvremenu sam takođe opet dobio nešto novaca i prilazem 5 funti. Možda će Ti ipak biti moguće da za, dan-dva, dođeš u Brajton; ja ostajem još nekoliko dana ovde i obavestiću Te kada stižem onamo.

Bugeaud. Najveći deo već je bio naveden u članku Alžir. On je bio osrednji general i njegove pobeđe u Alžiru i Maroku nemaju mnogo značaja. Što je osvojio Alžir sa 100 000 ljudi, vođenje rata tamo prilagodio zemlji i neprijatelju i slomio otpornu sposobnost Arapa (ne Kabila) ili, tačnije, ugušio, ne pripisujem mu u čast, jer ne verujem da je on pravio planove. On je bio pomalo sabreur² i pokazao je kod Tafne^[192] da je bio ne samo podmitljiv

¹ Vojška (članak) — ² zveckalo sabljom

već u teškim situacijama i neodlučan. Sa sto hiljada ljudi i potčinjenim mu komandantima kao što su Lamoricière, Changarnier, Cavaignac, Négrier, Duvivier, koji su imali iza sebe deset godina rata, mogao je i bez mnogo dara nešto postići, naročito pošto je francuski general-štab *vrlo dobar*; uz to se njegova delatnost ograničavala većinom samo na disponovanje (gde se ne zna šta je štab učinio za *njega*) i vodstvo rezerve, pošto su samo pojedinačne divizije i brigade delovale na jednom mestu.

Bosquet. Kod Alme⁽¹⁹³⁾ je izveo zaobilazni napad francuskog desnog krila na rusko levo krilo sa, od Rusa priznatom energijom i brzinom, i proveo je čak artiljeriju kroz besputne klance, koji su smatrani za impracticabel³, na plato. Ovde bi on zasluživao veliku pohvalu da pred sobom nije imao protivnika daleko slabijeg po broju. — Kod Balaklave⁽¹⁹⁴⁾ našao se odmah pri ruci da degažira desno englesko krilo, tako da se ostatak engleske lake konjice mogao povući pod zaštitom njegovih trupa i Ruse je prošla volja da dalje nastupaju. Kod Inkermana⁽¹⁹⁶⁾ je već u ranu zoru bio spreman da se umeša sa pet bataljona i dve baterije, ali odbijen postavio je zatim tri brigade kao rezervu iza engleskog desnog krila (na padini Černaja) i odatle je sa dve brigade u jedanaest časova krenuo u borbenu liniju, posle čega su se Rusi stali povlačiti. Englezi su bili angažovali sve svoje trupe, Rusi još šesnaest raspoloživih bataljona, i bez Bosq[uet]a Englezi su bili izgubljeni. Šesnaest nedernutih ruskih bataljona štitili su povlačenje, gonjenje nije ovde bilo moguće: tri hiljade koraka od bojnog polja prestaje plato. Bosq[uet] se dakle svakom prilikom pokazao tačan, oprezan, aktivan, ukratko kao uzoran komandant korpusa, kao što je i sve vreme bio kada je komandovao zaštitnim korpusom na padini Černaja. Da li on valja kao Général en chef⁴, o tome se ne može mnogo reći; neke osobine on ima, i takvome koji je, kao on, izvrstan general avangarde, preostaje još samo da se pokaže u oblasti *strategije*, za što u čitavom sevastopoljskom pohodu nije bilo naročite prilike.⁽¹⁹⁵⁾

Blücher. Za vreme kampanje u Falačkoj 1794, on se odlikovao kao general predstraže i komandant lake konjice. Za to je najbolji dokaz njegov objavljeni dnevnik, koji još važi kao klasično delo, uprkos rdavom nemačkom jeziku. On je neprekidno držao Francuze u uzbuni i dostavljao je glavnom štabu najbolja obaveštenja o kretanju neprijatelja, stalno je izvodio prepade i napade i većinom uspešno. Godine 1806. kod Aueršteta propao je njegov Kavalleriecharge⁵, njegov savet da se napad pojačan čitavom snagom ponovi, nije bio usvojen (*ovo iz pamćenja*). Njegovo povlačenje za Libek i njegova odbrana od kraja, jedna je od malobrojnih časnih epizoda u ovoj istoriji, mada su njegovi strategijski manevri za to vreme imali često

³ neprohodne — ⁴ glavni zapovednik — ⁵ napad konjice isukanim sabljama

husarski karakter i njegovo konačno zarobljavanje nije njegova krivica, pošto je on, kao i čitava pruska vojska, bio odsečen i povrh toga još imao da *arrièregarde*⁶ najdalje zaobide. Za vreme do 1813. Scharnhorst i »Tugendbund«⁷⁽¹⁹⁶⁾ (Gneisenau je, kao što je poznato, bio jedan od šefova i zato je kralju⁸ do kraja života ostao suspekt⁹), smatrali su ga za jedino moguće i za njih podesnog vojskovođu i proglasili ga herojem¹⁰, kao što su to Blind i kompanija učinili sa Heckerom, i učinili su vrlo dobar izbor. On je, kako kaže Müffling, bio the model of a soldier¹⁰, imao je uz to sve popularne strasti protiv Napoleona i Francuza u najvišem stepenu, plebejske prohteve, dijalekt, način govora i manire, ogroman talent da za sebe oduševi prostog čoveka, i kao vojnik ludo smelu hrabrost, mnogo pronicljivosti na bojištu, brzinu odluke i dovoljno razuma da u jednostavnijim slučajevima *sam* nade najbolje rešenje, a u težima da se osloni na Gneisenaua i Müfflinga. U strategiju se nije nimalo razumevao.

»It was no secret to Europe, that Prince Blücher who had now, 1815, passed his 70th year, understood nothing whatever of the conduct of a war; so little indeed, that when a plan was laid before him for approval, even relating to some unimportant operation, he could not form any clear idea of it or judge whether it was good or bad.«¹¹⁽¹⁹⁸⁾.

On se, naime, nije razumevao u kartu i delio je to strategijsko neznanje sa skoro polovinom Napoleonovih maršala. Zato je imao Gneisenau-a, u koga je imao apsolutno poverenje. Kampanja od 1813. i 1814. uzela bi bez Blüchera sasvim drukčiji obrt; nijedan od tadašnjih generala ne bi postigao ono što je on učinio: pomoću jedne pobede i žestokog gonjenja (Kacbac) iz nepokornih elemenata (Langeron i York u otvorenoj pobuni protiv njega) stvoriti kompaktnu vojsku koja je bila sposobna za sve i sa kojom je mogao rizikovati da na sopstvenu odgovornost učini vojnički veoma smeo, ali politički zbog Bern[adotte]-a neophodan marš prema Vartenburgu i Saleu, usled čega je napustio sve svoje komunikacije i primorao lenu veliku armiju (koju je u Šleziji posle bitke kod Drezdena spasao gonjenjem Francuza do Baucena, tako da se Nap[oleon] morao okrenuti protiv njega) da rizikuje bitku kod Lajpciga. Tada je uopšte išlo sve nešto buntovnički i Blücher je sa tri četvrtine severne armije (Bülow, Tauentzien, Wintzingerode) sklopio sporazum da se

⁶ zaštitnicu – ⁷ »Savez vrline« – ⁸ Friedrich Wilhelm III – ⁹ sumnjiv –

¹⁰ uzor vojnika – ¹¹ Za Evropu nije bila nikakva tajna da knez Blücher, koji je sada, 1815. prešao sedamdesetu, nije se ni najmanje razumevao u vođenje rata; doista tako malo da on, kada mu je podnet neki plan na odobrenje, čak i kada se radilo o sasvim beznačajnoj operaciji, nije mogao sebi stvoriti nikakvu jasnu predstavu o njemu ili oceniti da li je dobar ili rđav.

oni, ako Bern[adotte] ne bude nastupao, priključe Bl[ücher]u – na sopstvenu odgovornost. Posle bitke kod Lajpciga Bl[ücher] je bio jedini koji je učinio nešto za gonjenje, mada i ovo nije bilo onako kako je trebalo da bude – bio je ometan, jer su tu bili knezovi. Strategijske greške 1814. godine, koje su u okolini Monmirela bile tako teško kažnjene, treba staviti na račun Gneisenau-a i Müfflinga, dok odluka da se *coûte que coûte*¹² ide na Pariz, čime je kampanja odlučena, pripada Blücheru; 1815. marš za Vatterlo¹⁹⁹¹, posle bitke kod Linjija, velika je Bl[ücher]ova zasluga; taj marš je skoro jedinstven u istoriji, i nijedan general osim Blüchera ne bi svoje vojnike mogao navesti na takve efforts¹³ – odmah zatim uzorno gonjenje do Pariza, koje je kao i ono od Jene do Šćecina jednako klasičan primer. Da je Bl[ücher] mogao imponovati i boljim generalima, pokazuje njegov odnos prema Langeronu (koji je komandovao velikom armijom protiv Turaka i bio obrazovan francuski emigrant) i Yorku, koji su se i pored sve nepokornosti u prvo vreme, uskoro ne samo stavili pod njegovu komandu, već su čak sasvim prešli na njegovu stranu i postali njegovi najbolji pomoćnici. Au fond¹⁴ je Bl[ücher] bio konjički general, to je bila njegova specijalnost, i tu se on odlikovao, pošto je to čisto taktička oblast koja ne pretpostavlja stratezijska znanja. On je vrlo mnogo zahtevao od svojih trupa, a one su to činile i to drage volje, i ja ne verujem da je neki drugi general 19. veka, osim Napoleona i nedavno Radetzkija, bio u stanju da od njih zahteva toliko kao Bl[ücher]. Takode treba priznati da nikada i nigde nije izgubio glavu i hrabrost i da je bio isto toliki žilav u samoodbrani koliko energičan u napadu i sposoban da donosi brze odluke u teškim situacijama. Enfin¹⁵, u ratu od 1813/1815, koji je upola bio ustanički rat, bio je sasvim na mestu i dobro dopunjen svojim štabom; i u toj poziciji bio je *vrlo opasan* protivnik.^[200]

Tvoj
F. E.

Nota O/H 06012, Manchester, 15. januara 1857.

---

¹² pošto-poto – ¹³ napore – ¹⁴ U osnovi – ¹⁵ Napokon

90

Marx Engelsu
u St. Elije na Džersiju

[London] 20. oktobra 57.

Dear Frederic,

Moraš izviniti moje duže ćutanje. Prvo, imali smo osam dana posetu, naime Imandta juniora (13 godina) iz Trieria, koji putuje svome ujaku, i ja sam ga morao provesti po gradu. Drugo, mnogo posla.

D'abord¹ o Tvome planu da se vratiš u Mančester. Ti moraš znati da li je Tvoje prisustvo potrebno. Korisno Ti sigurno nije, pošto je vreme ovde abominable². Allen misli da si prema sebi obavezan da se oporavljaš mnogo duže u klimi koja je bolja od mančesterske, pošto bi svaki recidiv bio opasan po život. No mora se pretpostaviti da ćeš se posavetovati sa svojim lekarom pre nego što doneseš odluku.

Američka kriza — za koju smo u »Review«-i od novembra 1850.^[217] predskazali da će izbiti u Njujorku — beautiful³ je. Reakcija na francusku industriju bila je immediate⁴, pošto se svilena roba sada prodaje jevtinije u Njujorku nego što se proizvodi u Lionu. Kuknjava engleskih moneyarticle-writers⁵ da je njihova engleska trade sound⁶, ali da su njihove mušterije u inostranstvu unhealthy⁷, originalna je i zabavna. Kako stoji sa mančesterskim fabrikantima? Glazgovski su, kako se sada ispostavlja, mnogo ekspedovali na consignment⁸.

Šta misliš o Englezima u Indiji? Oni imaju svoju uobičajenu sreću u nesreći. Imam sada sasvim detaljisanu listu o ekspedovanju trupa posle 18. juna, uz datum, kada po računu vlade *treba* da stignu, i locus⁹ kuda. Evo rezimea:

¹ Najpre — ² gadno — ³ izvrsna — ⁴ neposredna — ⁵ pisaca o finansijama —
⁶ trgovina zdrava — ⁷ nezdrave — ⁸ konsignaciju — ⁹ mesto

86

Engels Marxu

u London

Rajd, 24. sept. 1857.

Dragi Marx,

Ovo gore je zamak^[203] gde je Cromwell neko vreme držao Carla I iza brave. U nedelju ću ga поближе pregledati.

Tvoja želja da porazgovaramo o Indiji ukrstila se sa idejom na koju sam ja došao, da bi Ti možda rado čuo moje mišljenje o svemu tome. Ja sam istovremeno imao priliku da s kartom u ruci pregledam glavnu sadržinu poslednje mail¹ i voici ce qui en résulte².

Položaj Engleza u oblasti srednjeg i gornjeg Ganga je tako disparat³ da bi vojnički bilo jedino pravilno da se kolona Havelock i kolona od Delhija po mogućstvu sjedine u Agri, pošto svaka povede sobom što više odsečenih i okruženih garnizona toga kraja; osim Agre da drže u rukama samo susedna mesta južno od Ganga, naročito Gvalior (zbog centralno-indijskih kneževa) a mesta koja se nalaze nizvodno na Gangu, Alahabad, Benares, Dinapur, da drže njihovi dosadašnji garnizoni i pojačanja iz Kalkute; u međuvremenu žene i noncombattans⁴ da eskortuju niz reku, da bi trupe ponovo postale pokretne i pomoću letećih odreda držale okolna mesta u pokornosti i uterivale provijant. Ako se Agra ne može držati, povući se za Kanpur, odnosno Alahabad, i tu poslednju tačku držati do *krajnjih mogućnosti* – ona je ključ za zemlju između Ganga i Džamne.

Ako se može održati *Agra* i ako bombajska armija ostane na raspolaganju, onda bi bombajska i madraska armija morale zaposesti celo poluostrvo do širine Ahmedabada i Kalkute i poslati kolone na sever radi uspostavljanja veze, bombajsku armiju preko Indaura i Gvaliora za Agru, madrasku armiju preko Sangora i Gvaliora za Agru, i preko Džabalpura za Alahabad. Od Pendžaba, u slučaju da se ovaj drži, i od Kalkute preko Dinapura i Alahabada idu zatim druge komunikacione linije za Agru, tako da bi bile uspostavljene četiri komunikacione linije i, sa izuzetkom Pendžaba, tri linije za povlačenje za Kalkutu, Bombaj i Madras. Koncentracija trupa prema Agri s juga služila bi, dakle,

---

¹ pošte – ² evo rezultata – ³ raznolik – ⁴ neboraćko stanovništvo

istovremeno za to da se zagospodari centralnoindijskim knezovima i da se pokore pobunjeni okruzi na liniji marša.

Ako se Agra ne može držati, onda madraska armija mora najpre uspostaviti vezu prema Alahabadu a zatim s trupama iz Alahabada krenuti prema Agri, dok će bombajska armija krenuti prema Gvalioru.

Madraska armija izgleda da je regrutovana isključivo iz fukare i utoliko je sigurna. U Bombaju imaju 150 i više Hindustanaca po bataljonu, i oni su opasni jer mogu pobuniti ostatak. Ako ustane bombajska armija, onda zasada prestaje svaka vojna kalkulacija; onda ništa više nije sigurno do kolosalni massacre⁵ od Kašmira do Kap Komorina. Ako je stanje u Bombaju takvo da se vojska i dalje ne može upotrebljavati protiv ustanika, onda bar madraske kolone, koje su već sada prodrle do iza Nagpura, moraju biti pojačane i što pre uspostavljena veza s Alahabadom ili Benaresom.

Apsurdnost sadašnjeg položaja Engleza, do koga je došlo usled potpune odsutnosti svakog istinskog vrhovnog vodstva, pokazuje se poglavito u dvema stvarima koje se međusobno dopunjuju: prvo, da dopuštaju da budu blokirani, rasparčani u masu malih grupa koje su jedna od druge prilično udaljene, dok su, drugo, svoju jedinu pokretnu kolonu učvrstili pred Delhijem, gde ona ne samo što ne može ništa učiniti, već će štaviše propasti. Za naređenje da se ide na Delhi, engleski general je zaslužio da bude ražalovan i pendable⁶, jer on je morao znati, što smo mi tek nedavno doznali, da su Englezi i stara utvrđenja toliko pojačali da se mesto može zauzeti samo redovnom opsadom, za što je potrebno najmanje 15 do 20 hiljada ljudi, a i mnogo više ako mesto bude dobro branjeno. Sada kad su tu, moraju iz *političkih razloga tamo izdržati*; povlačenje bi bilo poraz, pa ipak teško da će se moći izbeći.^[204]

Havelockove trupe postigle su kolosalno mnogo. Sto dva-deset šest milja za osam dana i šest do osam bojeva, u toj klimi i toj sezoni prelazi mogućnosti. Ali zato su i upropašćene, a i on će biti prinuđen da bude blokirao pošto se ekskurzijama kratkog radijusa oko Kanpura još više iscrpao, ili mora natrag za Alahabad.

Prava linija za ponovno osvajanje nalazi se uzvodno u dolini Ganga; pravi Bengal će se moći lakše držati, ta rasa je toliko propala; kod Dinapura počinje stvarno opasan predeo. Otuda su položaji: Dinapur, Benares, Mirzapur i osobito Alahabad veoma važni; od Alahabada bi trebalo osvojiti najpre Doab (između Ganga i Džamne) i gradova na obe reke, zatim Aud, a onda

⁵ pokolj — ⁶ obešen

ostatak. Linije od Madrasa i Bombaja prema Agri i Alahabadu mogu biti samo sekundarne operacijske linije.

Glavna stvar je, kao i uvek, koncentracija. Pojačanja koja idu uz Gang potpuno su rascepkana, do Alahabada nije još stigao nijedan vojnik. Možda je neizbežno da bi se obezbedila ta mesta, a možda i nije.^[205] U svakom slučaju broj mesta koja treba držati valja svesti na minimum i koncentrisati snage za kampa-nju. Ako C. Campbell, o kome dosada znamo samo to da je valjan, hoće da se istakne kao general, onda mora stvoriti jednu pokretnu armiju, *coûte que coûte*⁷, napustio Delhi ili ne. I tamo gde *summa summarum* ima 25 000 - 30 000 evropskih vojnika, nikakva situacija nije tako očajna da se bar za jednu kampanju ne bi moglo skupiti 5000, koji bi svoje gubitke ponovo naknadili garnizonima povučenim sa mesta. Tek *tada* može Campbell videti kako stoji i kakvog neprijatelja zapravo ima pred sobom. The odds are, however⁸, da će ira se *blottir devant Delhi like a fool*⁹ i gledati kako njegovi ljudi ginu at the rate of 100 a day¹⁰ a onda će pogotovu biti utoliko »hrabrije« ostati tu, dok svi srećno ne odu dodavola. Hrabra glupost je kao i ranije na dnevnom redu.^[206]

Koncentracija snaga za bojište na severu, snažna podrška od Madrasa i po mogućstvu od Bombaja, to je sve. Ako mahratski knezovi kod Nerbude i otpadnu, to neće mnogo značiti osim kao primer – njihove trupe su već kod ustanika. Svakako, najviše što se može postići je da se izdrži dok krajem oktobra ne stignu prva pojačanja iz Evrope. Ali ako se pobuni još nekoliko bombajskih pukova, onda prestaje taktika i strategija; tamo je odluka.^[207]

Ja idem najkasnije u utorak za Brajton a u sredu uveče u 10 časova odatle za Džersi, ali ću Ti pisati još pobliže i nadam se da ćeš doći. Sutra prelazim na *Battery*^[208] itd. Danas sam se vozio oko ostrva i pošto sam juče opet dirindžio do tri časa, hoću danas da se ispavam.

Tvoj
F. E.

---

⁷ pošto-poto – ⁸ Međutim verovatno je – ⁹ da će kao budala drezdati pred Delhijem – ¹⁰ stotinu dnevno – ¹¹ Bateriju

Marx Engelsu

u Rajd

[London] 25. sept. 1857.

Dragi Engels,

Moje pismo od prekjuče s potvrdom prijema 5 f. st. verovatno si danas već primio. Ja ne shvatam zakašnjenje, pošto sam pismo sam blagovremeno odneo na poštu.

Tvoja *Army*¹ je vrlo dobra; samo sam se prenerazio nad običajem, jer toliki posao Ti je sigurno škodio. Naročito da sam znao da ćeš raditi do kasno u noć, radije bih čitavu tu stvar poslao dođavola.

Istorija *army* pokazuje očiglednije nego ma šta drugo pravilnost našeg shvatanja o povezanosti proizvodnih snaga i društvenih odnosa. Uopšte je vojska važna za ekonomski razvitak. Na primer, najamnina se u staro vreme potpuno razvila najpre u vojsci. Isto je tako kod Rimljana *peculium castrense*^[209] prvi pravni oblik u kome je priznavana pokretna svojina i drugima, a ne samo ocu porodice. Isto tako esnafstvo u korporaciji fabri-ja² ^[210]. Tu se takode prvi put u velikim razmerama sreta primena mašinerije. Čak i naročita vrednost metalâ i use³ metala kao novca izgleda da su se prvobitno – čim je prošlo Grimmovo kameno doba – zasnivale na njihovom ratnom značaju. I podela rada u okviru jedne struke izvršena je najpre u vojsci. Celokupna istorija buržoaskih društvenih oblika je tu veoma ubedljivo rezimirana. Kad budeš jednom imao vremena, moraćeš razraditi stvar sa ovog gledišta.

Jedine tačke koje si, po mome mišljenju, zanemario u svom izlaganju jesu: 1. prva pojava prave najamne vojske u velikim razmerama and at once⁴ kod Kartaginjana (pogledaču radi naše private use⁵ spis nekog Berlinca o kartaginskoj vojsci^[211], o kome sam tek nedavno doznao); 2. razvitak ratne veštine u Italiji u 15. i početkom 16. veka. U svakom slučaju, tu su razradena taktička lukavstva. Između ostalog kod Machiavellija u njegovoj *Istoriji Firenze* ima veoma zabavan opis o tome kako su se borili condottieri^[212]. (Napraviću izvod za Tebe. Uostalom, bolje da ponesem Machiavellija kad dodem Tebi u Brajton (kada)^[213]). *Istorija Firenze* je majstorsko delo.) Najzad, 3. azijski ratni sistem kako

¹ Vojska – ² zanatlija – ³ upotreba – ⁴ odjednom – ⁵ lične upotrebe

se javlja najpre kod Persijanaca, ali se kasnije u najrazličitijim modifikacijama sreta kod Mongola, Turaka i drugih.

Kod mojih biografija itd. bio sam, naravno, primoran da pregledam svakojake enciklopedije, između ostalih i nemačke. Tom prilikom sam našao da nas pod rubrikama »Rad«, »Klase«, »Proizvodnja«, itd. valjano prepisuju, ali glupo. No svi izbegavaju da nas spomenu, čak i kada gospodinu Edgaru Baueru i sličnim veličinama posvećuju čitave stupce. Tant mieux pour nous.⁶ Biografije u nemačkim enciklopedijama su pisane za decu ispod osam godina. Francuske enciklopedije su pristrasne, ali su bar šireg horizonta. Engleske enciklopedije pošteno prepisuju francuske i nemačke. A u nemačkima izgleda da jedni te isti subjekti depopuju jedno te isto trućanje kod najrazličitijih izdavača. Ersch i Gruber^[176] dobri su samo u kasnijim tomovima, gde ima mnogo učenih radova.

Salut.

Tvoj
K. M.

Realna enciklopedija Antike od Pauly-ja je solidna.

---

⁶ Utoliko bolje za nas

Engels Marxu

u London

3, Edward Place, St. Hélier, Jersey
6. oktobra 1857.

Dragi Marx,

L'affaire¹ Harney rešila se tako što je blagorodni² sinoć došao Schrammu, gde sam i ja bio. S velikom, kao gar crnom bradom on je sebi dao neobičan izgled, sličan u nečemu musavom Jevrejnu koji se s nama vozio u čamcu od steamer³ na kopno, certainly ein improvement⁴. Svoju politiku u Džersiju⁽²¹⁴⁾ posmatrao je s vedre strane, ona ga a great deal of fun⁵ itd. Ozbiljnije shvatanje, koje on zacelo ima, ispoljiće se svakako tek kasnije. Posle toga smo još malo zajedno pili i on mi je pričao o ovdašnjem ustavu itd., o prošlim danima nije bilo govora. Izgleda da je on zasada damn'd glad⁶ što se od velike politike povukao u svoje malo royaume des aveugles⁷. Kao borgne⁸ on je ovde kralj opozicije, s njegove desne strane the first grocer⁹ i s njegove leve strane the first tallow-chandler in the town¹⁰. Bitke se biju na Royal squaru, gde je grocer knocked down rédacteur en chef¹¹ »Impartial« de Jersey, nekog bonapartističkog špijuna po imenu Lemoine, i stoga je nastao proces koji traje godinu dana i rešiće se idućeg ponedeljka. Od izbijanja novčane krize u Parizu i za vreme njenog trajanja, »Impartial« je obustavljen. Za Harney-a se čitava istorija Džersija deli na dva perioda: pre i posle hedžre⁽²¹⁵⁾, isterivanja Crapauds^{12 (84)}. Oba perioda odlikuju se time što se za to vreme nije ništa dogodilo.

Schr[amm] se mnogo bavi planovima da se preseli u drugi stan, no na kraju će ostati tamo gde je. Ja sam navaljivao da se preseli u neko južnije mesto, ali je on, kao i većina ljudi njegovog stanja, rado drugog mišljenja, i kaže da je to novčano pitanje i da njegova rodbina već sada čini što može. Prema Harney-evom opisu ovde je zimi kad duva istočnjak često prilično hladno, a Schr[amm] stanuje na strani grada koja je naj-

---

¹ Stvar - ² Julian Harney - ³ brda - ⁴ sigurno neko poboljšanje - ⁵ mnogo zabavlja - ⁶ davolski srećan - ⁷ kraljevstvo slepih - ⁸ jednooki - ⁹ prvi bakalin - ¹⁰ prvi svećar u gradu - ¹¹ bakalin istukao glavnog urednika - ¹² žaba, tj. Francuza

više izložena severozapadnim vetrovima. Ako je on, kako kaže, već tri godine u stanju u kakvom je sada, da ne može da ide, onda se bolest, naravno, može još nešto otegnuti; uostalom, i ovde ljudi dobijaju tuberkulozu i da od toga mogu umreti dokazuje jedan casus¹³ ovde u kući: kćerka moje debele gazdarice umrla je od toga. Ja mu više neću govoriti o preseljavanju na jug jer postaje čangrizav, a on je ipak, kao što je i prirodno, vrlo razdražljiv. Kako stvari stoje, još nisam stigao da radim, a imam da pišem masu pisama, no sutra počinjem.

Juče sam šetao prema severnoj obali — pet do šest milja odavde, vrlo dobri putevi, mestimično lepe aleje, divne kupine en masse¹⁴, i nekoliko vrlo lepih malih zatona na obali. Ostrvo je plato; kad se stigne na visinu, penje se zatim postepeno skoro do same severne obale i potočne doline su samo plitko usečene. Na severnoj obali vidi se vrlo dug pojas Francuske (zapadna obala departmana La Manš) i ostrvo Serk; Gernsi nisam mogao videti.

Schrammov brat¹⁵ mu javlja da će za nekoliko dana stići ovamo i ostati ovde preko zime jedan njegov prijatelj (verovatno pruski) pravnik, po imenu Berger¹⁶; ima oko 50 godina. Poznaješ li tu individuu? On mora da stanuje u Londonu, i uvek je dobro biti nešto obavješten o poznanstvu gospodina Rudolfa Schramma. Kao kroz san se sećam da smo jednom u Londonu nabasali na takvog subjekta.

Ušao sam u trag Steffenovom gerilskom ratu za grofovije Berga i Marka: Holleben, *Militärische Betrachtungen aus den Erfahrungen eines preussischen Offiziers*¹⁷. Ova knjiga predstavlja njegov glavni autoritet i tu se kaže da šiprag i jendeci jednog dela Marke i Kleva podsećaju na Vandēju i da su kao stvoreni za narodni rat. Na žalost ne i ljudi koji tu stanuju — to je ravni, zemljoradnički deo Marke. Knjiga je inače dobra, ali je sasvim pogodna da učvrsti St[effen]a u njegovoj naročitoj naklonosti za četnički i gerilski rat, jer preteruje u tom pravcu.

Prilažem listu za C sa primedbama.

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i deci.

Tvoj
F. E.

---

¹³ slučaj — ¹⁴ u masi — ¹⁵ Rudolf Schramm — ¹⁶ Hermann Buck — ¹⁷ *Vojna razmišljanja iz iskustva jednog pruskog oficira*

89

Engels Marxu

u London

[St. Hélier] 3, Edward Place, Jersey

19. okt. 1857.

Dragi Marx,

Šaljem balance¹ onoga što sam propustio da učinim, kao i originalne beleške o Armadi² (216); nekoliko imena nisam mogao tačno da pročitam i Ti ćeš ih morati upisati. Sada prelazim na history of Cannon².

Schrammu je, izgleda mi, nešto gore, no njegovo stanje se menja iz dana u dan. Sad ima tu filistra Bergera³, koga mu je poslao njegov brat⁴; ovaj je uzeo stan u istoj kući i Schramm mu daje časove iz engleskog; stari pruski krmak koji priča svinjarije bez vica o čitavoj toj berlinskoj dvorskoj bagaži, que le diable l'emporte⁵. Friend⁶ Harneya nisam video već osam dana, on je strašno glup i oseća se veoma comfortable⁷ u svojoj čiftinskoj ulozi²¹⁴ ovde, mada, očigledno i sâm u svom listu⁸ stoji pod cenzurom posednika. On očekuje, naravno, da engleski radnici pre ili kasnije učine nešto, ali to nipošto neće imati čartistički karakter, i uopšte je to kod njega samo teorijska fraza i bilo bi mu sigurno vrlo neprijatno kad bi ga neko uznemirio u njegovoj sitnoj čiftinskoj agitaciji ovde. He is very busy, but busy doing nothing⁹. Njegov prijatelj, grocer¹⁰, koji je bio istukao francuskog špijuna¹¹, osuđen je na 5 funti.

Pored history of Cannon¹² uradiću još nekoliko manjih stvari i slaću Ti ih s vremenā na vreme, da bi Dana video da stvar ostaje u toku. Pošalji mi one notice o kojima sam Ti pisao i lustu vojnih članaka za D. Ti si, nadam se, primio pismo s kopijom liste za C i kasnije poslati članak o Military Bridges¹³?

Imam jaku želju da se za četrnaest dana vratim u Manchester. Poslovne prilike tamo dobile su vrlo gadan obrt i važno je da sam tamo. Uz to sam sa zdravljem dobro; juče sam bio sedam časova na konju, a i vrlini sam rekao zbogom.

Tvoj

F. E.

¹ izravnjanje, ostatak - ² istoriju topa - ³ Hermann Buck - ⁴ Rudolf Schramm - ⁵ neka ga davo nosi - ⁶ Prijatelja - ⁷ prijatno - ⁸ "Jersey Independent" - ⁹ On je vrlo zauzet, ali zauzet ne radeći ništa - ¹⁰ bakalin - ¹¹ Lemoine - ¹² istorije topa - ¹³ vojnim mostovima

85

Marx Engelsu
u Rajd

London, 23. sept. 1857.

Dragi Engels,

Moja najlepša hvala za pisma i za priloženo.

Ja bih, naravno, veoma želeo da Te vidim još pre Tvoga odlaska. *Ako ikako bude moguće*, doći ću u Brajton. Nezgoda je u tome što se krajem kvartala nagomilavaju sve difficulties¹ koje su se odlagale celog leta. Glavna i jedina stvar koja me može izvući je brzo napredovanje sa *Enciklopedijom*. Kada dođe jesen, biće takođe potrebno da se štošta iskupi iz zalagaonica.

Mislim da ću iduće nedelje biti gotov sa (svim) biografijama.^[201] (Ima li se šta reći o magarcu *Sir G. Brownu*?)

U »*Tribune*«-i sam počeo series² članaka o finansijskim podvizima i doživljajima bonapartističkog režima^[202], čime ispunjavam dane kad nemam nikakvih vesti o Indiji. O Indiji bih voleo da s Tobom i lično porazgovaram, map in hand³. Dosada sam instinktivno uvek pogadao ono tačno. Međutim, uskoro će biti potrebno da o vojnoj strani sažeto kažem nešto *opšte*.

Pre nekoliko dana na putu za biblioteku pao sam tako lepo na lice da mi na čelu još stoji belega.

Nadam se da železo uzimaš. Pre nekoliko dana sam u nemačkoj bolnici govorio o tome sa dr. Lichtenbergom – vrlo pametan čičica. On je rekao da je posle ozdravljenja uzimanje železa neophodno.

Tvoj
K. M.

---

¹ teškoće – ² seriju – ³ s mapom u ruci

Day of Arival ¹⁰	Ukupno	Kalkuta	Cejlon	Bombaj	Karači	Madras
Septembar 20	214	214				
Oktobar 2	300	300				
15	1906	124	1782			
17	288	288				
20	4235	3845	390			
30	2028	479	1549			
Oktobar	8757	5036	3721			
Novembar 1	3495	1234	1629		632	
5	879	879				
10	2700	904	340	400	1056	
12	1633	1633				
15	2610	2132	478			
19	234				234	
20	1216		278	938		
24	406		406			
25	1276					
30	666		462	204		1276
Novembar	15 115	6782	3593	1542	1922	1276
Decembar 1	354			354		
5	459			201		258
10	1758		607		1151	
14	1057			1057		
15	948			647	301	
20	693	185		300	208	
25	264				624	
Decembar	5893	185	607	2559	2284	258
Januar 1	340			340		
5	220					220
15	140					140
20	220					220
Januar	920			340		580
Sept. – Jan.	30 899	12 217	7921,	4431	4206	2114
Troops despatched by overland mail ¹¹						
engineers ¹²						
Oktobar 2	235	117			118	
12	221 art.					
14	244 pion.	122			122	
Oktobar	700	460			240	

¹⁰ Dan prispeća – ¹¹ Trupe odaslate kopnenim putem – ¹² pionira

Od 30 899 ljudi su:

<i>Pešadija</i> :	24 739	Od artiljerije stiže u mesecu oktobru samo sto ljudi u
<i>Artiljerija</i> :	2 334	Kalkutu. Oni zapravo počinju pristizati od 15. novembra.
<i>Konjica</i> :	3 826	Prva konjica stiže 10. novembra. ^[218]

Pošto sam već kod brojeva, onda još nekoliko detalja o Bonapartinoj privredi. *Funded debt*¹³ (je autentičan. *Floated*¹⁴ za 1856. i 1857. po average¹⁵ proračunu, za druge godine »*Moniteur*«. (Francuzi tvrde da je taj floated dug 2 hiljade miliona, što se prilično slaže.)

*Funded Debt.*¹³

<i>Louis Philippe</i> (18 godina)		<i>Bonaparta</i> (6 godina 1852–1857)	
godina	miliona franaka	godina	miliona franaka
1831	162 ¹ / ₂	Decree of ¹⁶ aprila 1852	100
1832	150	marta 1853	250
1841	187 ¹ / ₂	decembar 1854	500
1844	325	Juli 1855	750
1847	87 ¹ / ₂	august 1855	
		(Filiated vom excess der subscrip- tion) ¹⁷	31 ¹ / ₄
Ukupno	912 ¹ / ₂	1857 (Bank of France Coin) ¹⁸	100
Average ¹⁵ za 18 god.:	50		
		Ukupno	1 731 250 000
		Average ¹⁵ za 6 godina:	
		Near ¹⁹	300

Floating Debt.

		<i>Bonaparte Addition</i> ²⁰	
	miliona franaka		miliona franaka
<i>Louis Philippe</i> oko	1000	1852	50
<i>Republika kraj 1851. samo</i>		1852	262 ¹ / ₄
<i>još</i>	700	1854	205 ³ / ₄
		1855	152 ¹ / ₄
		1857	
		1856	335 ¹ / ₈
		Ukupno	1005 i fraction ²¹
		Addition ²⁰ iz doba Republike	700
			<u>1705</u>

¹³ pokriven dug — ¹⁴ leteci — ¹⁵ prosečan — ¹⁶ odlukom od — ¹⁷ Zajam od naknadnog upisa — ¹⁸ Monete Francuske banke — ¹⁹ Blizu — ²⁰ Porast — ²¹ razlomak

Ovome treba dodati sve opštinske i sreske blagajne, ali ta-
kode potpuno zadružene par ordre de Muphti²².

Ako se razmisli da je taj subjekt po dolasku na vlast zatekao
funded dept about²³ 4000 miliona franaka – dakle tiers consoli-
dé²⁴ (219) prve republike i da je za šest godina dodao about²⁵
270 miliona funded i floating debt²⁶, onda se ne može osporiti
da je njegov boravak u Londonu bio plodonosan. Pri tom su u
njegovom proračunu dette flottante²⁷ učinjeni tako čudni skokovi
sa sinking fund²⁸-om itd. da je bilans veoma sumnjiv. Ali izvestan
kockarski humor ima taj subjekt. Za godinu 1852, kao prvu go-
dinu imperijalnog milenijuma, on ne uračunava nikakav deficit
niti kakve floating debt²⁹. On je, naime, preneo 50 miliona fra-
naka na account³⁰ 1851. godine (po smešnoj francuskoj metodi
budžet od 1851. fixed³¹ u avgustu 1850, ali closed³² tek 1854),
a drugi deo je stavio na teret godini 1853. Pošto je nasuprot
Louis-u Philippe-u, svoj režim najavio sa: *No Deficit*³³, on se ni
najmanje ne ženira da odmah 1853. predstavi najveći floating
debt³⁴ za koji se u Francuskoj posle 1800. čulo. Kada mu je
Passy kao ministar finansija 1849. predložio da floating debt³⁴
ograniči i fundira, on ga je smesta otpustio i uzeo Achille-a
Foulda. Njegov finansijski sistem je, tačno posmatran, sistem
Louis-a Philippe-a, samo sans gêne³⁵ i sa obligatnom sleights
of hand³⁶ i doteran do krajnosti.

Za *Enciklopediju* ću Ti poslati ono što bude potrebno čim
budem imao slobodnog vremena.

Tvoj
K. M.

Merci³⁷ na poslatom članku³⁸. Ime koje nisi mogao da pro-
čitaš bilo je lord Burleigh.

Mnogo pozdrava Schrammu.

---

²² po narednju Muftije (tj. Napoleona III) – ²³ pokriveni dug oko – ²⁴ izjednačeni
budžet – ²⁵ oko – ²⁶ pokrivenog i letećeg duga – ²⁷ letećeg duga – ²⁸ amortizacionim
fondom – ²⁹ leteće dugove – ³⁰ račun – ³¹ utvrđen – ³² zaključen – ³³ bez deficita
– ³⁴ leteći dug – ³⁵ bez ceremonija – ³⁶ opsenarskom veštinom – ³⁷ Hvala –

³⁸ Armada

91

Engels Marxu

u London

St. Hélier 3, Edvárd Place, Jersey
29. okt. 1857.

Dragi Marx,

Za osam dana vraćam se u Mančester; kojim putem, još ne znam. Na osnovu Tvoga pisma ja sam se još jednom (pre toga sam ga naravno već konsultovao u pogledu povratka) obavestio kod Heckschera o opasnosti po život u slučaju recidiva; iz njegovog odgovora mogu zaključiti da opasnost po život on svodi jedino na slučaj ako budu zahvaćena pluća, no on jemči da do toga kod mene neće doći. On misli da mi Džersi sada u svakom slučaju ne koristi više mnogo i da je ta stvar ili prošla ili bih morao ići mnogo južnije; svakako treba da se vratim u Mančester, iako samo radi pokušaja; otići mogu uvek. Sada čekam samo još na novac i onda putujem. Dotle će *History of Cannon*¹ biti gotova, a ostale stvari ću radije napisati u Mančesteru, gde imam svoje knjige – izuzev možda nekoliko malenkosti. Listu za D voleo bih da dobijem uskoro, inače će nas gospodin Dana opet preduhitriti. Šta blagorodni inače piše? zar nisi ništa čuo o njemu?

Železo je tako strahovito delovalo na moju krv da mi je puls sasvim podivljao i neprestano mi krv udara u glavu; ja sam kao pijan od toga i sasvim mi je mutno u glavi; a od uzbuđenja ne mogu noću ni da spavam. Morao sam, dakle, da s tim opet prekinem. Ako u Mančesteru budem opet uzimao, moraću jako ograničiti dozu.

Schramma jesen jako uznemiruje. On sada može, naravno, vrlo malo da izlazi i dolazi u grad vrlo retko, i samo s mukom. Stari filistar² koga mu je poslao njegov brat³, velika je svinja; zna masu berlinskog trača, a inače je dosadan i glup. Ali on se može kod gospodina brata zauzeti za Konrada, a to mi je i obećao. Schramm je dao da se probiju vrata u zidu između njegove spavaće sobe i sobe za stanovanje, tako da prvu pomalo zagreva i zimi ne mora da izlazi na trem. To je takode učinilo kraj i traženju stana. Jadnik, teško da će preživeti proleće.

Harney je sve glupiji. Feudalne istorije^[220] su ovde zbilja takve da bi on od toga mogao napraviti a deal of political

¹ istorija topa – ² Hermann Buck – ³ Rudolf Schramm

capital⁴, ali on ih čak i ne razume i uz to još malom advokatu koji mu daje materijal pa čak i gotove članke, kviri najbolje poente. Inače u toj postupnoj feudalnoj privredi ima vrlo mnogo humora i ceo drek je beskrajno smešan. Moderni advokat⁵ kao seigneur⁶, a shopkeeper⁷ iz Sen-Elijea kao vazali; maskarada je sasvim zabavna. Ta gospoda sada održavaju feudalne sudove, pré-vôt du seigneur⁸ je neki carver i gilder⁹ koji ne zna ni reč francuski i mada je drugo glavno lice, ne razume ni šta se događa. Sizeren preti svojim neposlušnim vazalima, kojih ima 60 - 70°, čitavog broja, da će im konfiskovati kuće, a vazali drapers i tallow-chandlers¹⁰ - prete da će silu odbiti silom. Voila¹¹ sadašnjeg stanja.

Ako mi pišeš u ponedeljak, ali in time for the mail¹², onda će me Tvoje pismo zateći ovde; da li ću u četvrtak biti još ovde, ne znam tačno.

Mnogo pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

Sepoju¹⁷¹¹ mora da su enceinte¹³ Delhija slabo branili; uglavnom se radilo o borbama za zgrade, pri čemu su native troops¹⁴ verovatno poslate napred. Prava opsada je trajala od 5. do 14; ono što je došlo posle toga nije bilo više nikakva opsada. To je bilo dovoljno vremena da na rastojanju od 300 do 400 jardi, gde su bili već 5. ili 6, teškim brodskim topovima probiju brešu u nezaštićenim zidinama. Izgleda da topovi na zidinama nisu naročito bili posluživani, inače se Englezi ne bi mogli tako brzo približiti.

American crash¹⁵ je izvanredan i još dugo se neće svršiti. Imamo još da očekujemo krah mase uvoznih kuća; izgleda da su dosada samo neke krahirale. Povratno dejstvo na Englesku izgleda da je takođe otpočelo u liverpulskej Borough-Bank. Tant mieux.¹⁶ Trgovina će sada opet biti tri do četiri godine ukočena, nous avons maintenent de la chance¹⁷.

Nemam nijedne poštanske stamp¹⁸ kod sebe, a ponoć je.

---

⁴ politički kapital - ⁵ François Godfrey - ⁶ sizeren - ⁷ dućandžije - ⁸ pomoćnik sizerena - ⁹ drvorezac i zlatar - ¹⁰ suknari i svećari - ¹¹ Evo - ¹² dovoljno rano za poštu - ¹³ bedem - ¹⁴ domorodačke trupe - ¹⁵ Američki krah - ¹⁶ U toliko bolje - ¹⁷ sad imamo izgleda - ¹⁸ marke

92

Marx Engelsu

u St. Elije na Džersiju

[London] 31. oktobra 1857.

Dear Frederic,

Primio dva pisma od Dana. Prvo, da je *Army* stigao još na vreme. *Drugo*, da je usled commercial crisis¹ otkazano svim evropskim dopisnicima izuzev meni i Bayardu Tayloru; ali da se sad strictly² ograničim na one article per week³. Ja sam u poslednje vreme pokušao da predem preko te granice; zasad treba da pišem isključivo o Indian war⁴ i Financial Crisis⁵.

Ako mi još do petka možeš poslati history of Cannon^[221] it would be a great boon⁶. Čim stigne prva pošta iz Indije, moraš mi pisati nešto opširno o delhijskoj istoriji, ili, tačnije, if possible⁷, napisati čitav članak⁸ pošto on ovoga puta mora biti čisto tehnički.

Pod rubrikom »Blücher« poslao sam im about⁹ osam štampanih strana, naime kao sousrubrik »The Silesian army in the campaigns etc«¹⁰. Pošto sam morao gubiti vreme na to da čitam Clausewitz, Müfflinga itd., morao sam se na neki način obeštetiti.

Što se tiče Tvoje odluke u pogledu Mančestera, ona mi se, s Heckscherovim limitations¹¹, čini quite rational¹². I Allen kaže da po život opasne posledice mogu nastati jedino ako budu pluća zahvaćena; ali da se svako u prvo vreme posle takve stvari mora čuvati.

Porcije železa bile su valjda nešto prejake. Ali će u svakom slučaju njegovu naknadno dejstvo na Tvoje body¹³ biti odlično. Od pre nekoliko dana vreme se ovde poboljšalo.

I should much like, old boy, to see you before your return to Manchester¹⁴. Izvesne ironije sudbine ima u tome što su

¹ trgovinske krize – ² strogo – ³ jedan članak nedeljno – ⁴ ratu u Indiji – ⁵ finansijskoj krizi – ⁶ istoriju topova, to bi bila velika usluga – ⁷ ako je moguće – ⁸ *Zauzeće Delhija* – ⁹ oko – ¹⁰ podrubrika »Šleska armija u ratnim pohodima itd.« – ¹¹ ograničenjima – ¹² sasvim racionalna – ¹³ telo – ¹⁴ Stari druže, jako bih Te rado video pre no što se vratiš u Mančester

te proklete krize i mene lično zgužvale. Kakva satisfakcija za Heinzena, s'il le savait¹⁵.

Vest o Schrammu ražalostila me, iako se moglo predvideti. Šta veliš o Cavaignacovoj smrti i gluposti našeg oca otadžbine? Mnogo pozdrava od whole family¹⁶.

Tvoj
K. M.

---

¹⁵ kad bi to znao — ¹⁶ cele porodice

93

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 13. nov. 1857.

Dragi Engels,

U četvrtak^[222] pre osam dana čekao sam na dva naznačena mesta, jedno je svakako bilo suvišno, od 11 do 3 časa. Onda sam stvar napustio in despair¹.

Mogu da napišem samo nekoliko redaka, pošto mi je članak² ostavio samo nekoliko minuta do zatvaranja pošte. Piši mi definitivno kada mi možeš poslati »cannon«³[221]. Ovde se radi o tome da u odlučujućem momentu (za mene) pošaljem robu za Ameriku.

Zasada nisam pisao ništa o Indiji. Moram o tome imati nešto egzaktno vojnog, pošto su me events⁴ i »Tribune« unekoliko blamirali.

Ma koliko da sam i sam in financial distress⁵, od 1849. nisam se tako cosy⁶ osećao kao pri ovom outbreak⁷. Osim toga, možeš reći Lupusu, radi njegovog umirenja, da sam u jednom temeljnom članku² u »Tribune«-i now that the whole statement is before us⁸, pa čak i na osnovu same tabele diskontnih stopa od 1848. do 1854. dokazao da je kriza normalno morala nastupiti dve godine ranije. I delays⁹ se sada objašnjavaju tako racionalno da bi čak i Hegel na svoju veliku satisfakciju opet našao »Be-griff« u »empirischem Auseinander der Welt der endlichen Interessen«¹⁰.

Salut.

Tvoj
K. M.

Šalji mi sada, kao što si započeo, što više mančesterskih listova. Ne samo za »Tribune«-u. Mislim da za otadžbinu pišem o krizi.

---

¹ u očajanju – ² Poljuljanost britanske trgovine – ³ »top« – ⁴ događaji – ⁵ u finansijskoj nevolji – ⁶ prijatno – ⁷ izbijanju – ⁸ sada, kad imamo čitavu stvar pred sobom – ⁹ odlaganja – ¹⁰ »pojam« u »empirijskoj razdvojenosti sveta konačnih interesa«

94

Engels Marxu
u London

Mančester, 15. novembra 1857.

Dragi Marx,

Žao mi je što si prošlog ponedjeljka čekao – stigao sam tek posle šest u Euston Square, thanks to bad arrangements of the Railway Company¹ u Brajtonu i produžio sam iste noći za Mančester.

Zdravlje je dobro, svi se čude, a i Heckscher, da sam se tako oporavio. Pamćenje je još slabo, još sam malo malaksao i ne mogu više da podnosim alkohol. Poslednji otvor lepo zaceljuje. Jahanje i smanjen rad u poslovnici mora tome pomoći; što se tiče poslovnice, to u sporazumu s našom fabrikom radim short time².

Cannon³[221] imaćeš sigurno do sledeće pošte u petak. Ranije nije moguće. To će biti oko deset dugačkih listova. Ostatak od C može uslediti skoro; to su većinom sitne stvari koje ovde s mojim knjigama mogu brzo svršiti.

Čim budem imao iole jasniji uvid u svoje novčane prilike (koje su u velikoj zbrci), poslaću Ti novaca.

Kriza se ovog puta razvija pomalo neobično. Špekulacija akcijama u Francuskoj i Nemačkoj nalazi se već od pre skoro godinu dana u privremenoj krizi; tek sada je glavna špekulacija akcijama u Njujorku došla do sloma i time sve do odluke. Najčudnovatije je to što su Jenki doduše, kao i uvek, špekulisali inostranim kapitalom, ali ovoga puta naročito kontinentalnim. Birokrati i rentijeri, koji su u Nemačkoj pokupovali sve za sebe što je samo bilo američko, moraće dobro da istresu kesu. Prethodna kriza kontinentalne špekulacije akcijama i ono nešto direktnih dodirnih tačaka koje je ona imala sa američkom, odugovlače neposredno razorno dejstvo američke krize na kontinentalne špekulacije, ali će i to uskoro doći.

Špekulacija je osim akcija zahvatila sve sirovine i kolonijalnu robu, dakle i svu manufakturnu robu kod čijih cena još jako probija cena sirovine; i prema tome ukoliko bliže sirovini i ukoliko

---

¹ zahvaljujući lošoj organizaciji železničkog društva – ² skraćeno vreme –

³ (članak) Top

je skuplja sirovina, utoliko više pređu, više nego sirove tkanine, ove više nego štampane i šarene svilene robe više nego pamučne robe. U svili smo imali ovde prethodnu krizu od avgusta, oko 20 fabrikana bankrotirali su sa masom koju ne bih želeo da procenim na manje od 200 hiljada funti, i od koje će se u najboljem slučaju spasti 30 - 40%. Mi imamo u svili uloženo 6 hiljada funti, moj deo čini 300 funti!! ili po plaćanju dividendi u najpovoljnijem slučaju još 180 funti. U tim okolnostima moraću svakako sklopiti novi sporazum sa svojim starim. Ovo uzgredno. Kriza svile još se produbljuje. Bankrotstvo Bennocha, Twentymana and Rigga (Blankovih konkurenata) uvlače u Coventry-u pet fabrikana svilenih pantljika sa 100 hiljada funti, od toga najveći 40 hiljada funti, najmanji 6 hiljada funti. T. S. Reed and Co. Derby, krupni prelci svile, duplireri i fabrikanti odmah su posle i zbog Gennocha bankrotirali. U Glazgovu se, osim 30 navedenih u listovima, preturila još čitava masa srednjih i sitnih ljudi, a da za to niko ne mari niti o tome govori. Da li je i kuća Ernsta Dronkea u tom broju, ne znam. Možda on nije imao toliko razuma da iskoristi momenat da časno istupi.

Kako je ove godine bilo na tržištu pamuka, vidiš iz priloženog crteža⁴, koji sam izradio prema zvaničnim štampanim izveštajima našeg senzala. *Gde vodoravna* crna linija pada u srednju liniju između dve osmine, to znači da je cena bila između njih, šesnaestina, dakle na primer između $7\frac{3}{8}$ i $7\frac{1}{2}$, znači $7\frac{2}{16}$ d.

Što se tiče same industrijske proizvodnje, izgleda da prekomerno velika zaliha u Americi leži poglavito na Zapadu. U istočnim pristaništima zaliha je u manufakturnoj robi, prema svim vestima koje imam, vrlo mala. Ali da se i ova već a drug on the market⁵, dokazuje vraćanje čitavih tovara iz Njujorka i Liverpula. Ovde tri četvrtine prelaca rade za stovarište, samo jedna četvrtina, najviše, ima još nekoliko tekućih ugovora. Short time⁶ skoro svuda. Jedna ovađšnja vrlo aktivna komisiona kuća za pređu, koja je još pre tri nedelje imala ugovore za 45 000 funti, ima sada još samo za 3000, tako brzo su prelci mogli da isporuče, čak i pri short time⁶.

Naročito povoljne vesti iz Madrasa i Bombaja (prodaja s profitom kakvog nije bilo od 1847) oživljavaju poslove s Indijom. Sve što samó može baca se na tu trgovinu. S. Mendel, indijski agent, drži osvetljenu čitavu svoju veliku warehouse⁷ do 10 časova uveče za sekiraciju drugim komisionerima i odašilje sve što može. No doubt⁸, stotine prelaca i tkača konsigniraju svoju robu za Indiju. Tamo se, dakle, priprema rezervna kriza za slučaj da ovaj prvi udar ne bude u stanju da sruši stari drek.

⁴ Vidi u ovom tomu, grafikon između pisama br. 94 i 95. — ⁵ ne može prodati — ⁶ skraćeno radno vreme — ⁷ robnu kuću — ⁸ Nema sumnje

Opšti izgled ovdašnje berze bio je veoma zabavan prošle nedelje. Ti subjekti hoće da puknu od jeda zbog moga iznenada neobično veselog raspoloženja. Indeed⁹, berza je jedino mesto gde se moja sadašnja dulness¹⁰ preobražava u elastičnost i bouncing¹¹. Pri tom ja, naravno, prorokujem uvek crno, što ove magarce dvostruko ljuti. U četvrtak je stanje bilo najbednije, u petak su gospoda mozgala o mogućem dejstvu stavljanja van snage zakona o bankama⁽²²³⁾, i pošto je cotton¹² ponovo skočio l d., reklo se: prošli smo najgore. Dok je juče već opet nastalo najprijatnije despondency¹³; čitava slava bilo je čisto fraziranje i skoro niko nije hteo da kupuje, tako da je ovdašnje tržište i dalje loše.⁽²²⁴⁾

Ovo što ovoj krizi obećava sjajan razvoj jeste neposredna nužnost stavljanja van snage zakona o bankama *pri prvom udaru*. Time će sama banka biti direktno uvučena. Godine 1847. je ipak bilo moguće pustiti stvar da se vuče od 1846. i tek u poslednjem i najgorem momentu posegnuti za tom merom.

Pobrinuli su se i za širenje i produženje krize. Kriza svile, koja je već ostavila najveću masu tkača svile (hand-loom¹⁴) bez hleba, i samo skraćeno radno vreme dovoljni su da na zimu potpuno ruiniraju home trade¹⁵, koja je do kraja oktobra išla još dobro. Američka kriza uvući će u veliki sos smallware manufacturers¹⁶ u Barmenu i Elberfeldu, fabrikante svile u Elberfeldu, Krefeldu i Lionu, nemačke, francuske i belgijske fabrikante sukna. Smallware manufacturers iz Barmena stradaju još naročito zbog Bennocha, Twentymana. Draper, Pietroni and Co uvući će Italiju, naročito Milano, vojvodstva¹⁷, Bolonju itd.

Ako pamuk ne dođe na 6 pensa po funti, onda ovde nije moguće nikakvo čak ni trenutno ponovno oživljavanje pamučne industrije. A sada on stoji još na 7 do 7¹/₄ d. Odatle vidiš koliko je malo u tome postignuta i sama mogućnost nekog obrta. I pored toga u proleće je moguć momentani obrt pa čak je i verovatan, obrt ne na »dobar posao«, ali ipak tako da se opet mogu praviti poslovi, tako da trgovinska mašinerija ostane u hodu i ne zarda. Dosada se nijedna kriza nije tako brzo i sa jednim udarom izvela, a ova koja dolazi posle deset godina prosperiteta i špekulacija, najmanje je za to pogodna. Takođe ne postoji više nikakva nova Australija niti Kalifornija za spasavanje, a Kina je za dvadeset godina u sasu. No žestina ovog prvog udara pokazuje kakve kolosalne dimenzije uzima ta stvar. Posle ogromne proizvodnje zlata i odgovarajućeg kolosalnog proširenja industrije, ovo nije drukčije ni moguće.

Bilo bi poželjno da nastupi najpre to »poboljšanje« ka hroničnoj krizi pre nego što padne drugi i odlučujući glavni udar. Hronični

⁹ Zaista – ¹⁰ slabost – ¹¹ snagu – ¹² pamuk – ¹³ očajanje – ¹⁴ ručnih tkača – ¹⁵ do-
maću trgovinu – ¹⁶ fabrikante kratke robe – ¹⁷ Toskana, Parma i Modena

pritisak potreban je za neko vreme, da bi zagrejao stanovništvo. Proletarijat će onda udariti bolje; sa boljim *connaissance de cause*¹⁸ i sa više sklada; isto onako kao što napad konjice mnogo bolje ispadne ako konji moraju najpre kasati nekih pet stotina koraka da bi došli na rastojanje za galop pred neprijatelja. Ne bih želeo da prerano do nečeg dode, pre nego što čitava Evropa bude potpuno zahvaćena, inače bi borba bila mučnija, zamornija i kolebljivija. Maja ili juna bilo bi skoro prerano. Mora da su mase zbog dugog prosperiteta postale davolski letargične. No, naši prijatelji Kinkel i kompanija sad će kod nas podneti menicu, na plaćanje po viđenju za revoluciju, to treba očekivati; never mind¹⁹, mi ćemo je gospodi još dovoljno rano platiti.

Vrlo je lepo što skupljaš materijal o toj krizi. Danas Ti opet šaljem dva primerka »Guardian«-a, njega ćeš dobijati redovno a »Examiner« i »Times« s vremena na vreme. Takođe ću Ti što češće raportirati sve što saznam da bismo imali lepu stock of facts²⁰.

Ja sam uostalom u istom stanju kao i Ti. Otkako je špekulacija doživela slom u Njujorku, nisam više imao mira u Džersiju i osećam se neizmerno ugodno u ovom opštem downbreak-u²¹. Građanski drek se za poslednjih sedam godina ipak donekle zalepio za mene, sada će se to sprati, opet ću postati drugi čovek. Kriza će mi telesno goditi isto tako kao i kupanje u moru, to primećujem već sada. Godine 1848. smo rekli: sada dolazi naše vreme, i ono je in a certain sense²² došlo, ali ovoga puta dolazi ono potpuno; sad se radi o glavi. Moje vojne studije postaju time odmah praktičnije, smesta ću se baciti na postojeću organizaciju i elementarnu taktiku pruske, austrijske, bavorske i francuske vojske; a osim toga samo još na jahanje, tj. na lov na lisice, što je prava škola.

Pozdravi srdačno svoju ženu i decu. Biće da su i oni raspoloženi uprkos nevolji iz koje ne mogu da Te iščupam, zbog čega se danonoćno ljutim.

Tvoj
F. E.

U Fejlsvortu, četiri milje odavde, juče su in effigie²³ obesili nekog fabrikanta Liddle on optima forma²⁴ i sa burial service²⁵, koju je čitao neki tkač obučen kao pop. Gde je trebalo da kaže: »May the Lord have mercy upon your soul«²⁶, on je rekao: »May the Lord blast your soul«²⁷. Now is the time for Jones²⁸, samo ako bude umeo da ga iskoristi.

---

¹⁸ poznavanjem stvari – ¹⁹ ne mari ništa – ²⁰ zalihu činjenica – ²¹ slomu –
²² u izvesnom smislu – ²³ slikovito – ²⁴ u propisnoj formi – ²⁵ opelom – ²⁶ Neka se
 gospod smiluje duši tvojoj – ²⁷ Neka te gospod osudi na večne muke – ²⁸ Sad je
 došlo Jonesovo vreme

95

Engels Marxu

u London

Mančester, 7, Southgate,

• 16. novembra 1857.

Dragi Marx,

Prilažem tabelu¹ koju sam juče zaboravio. Upravo vidim da danas u »Guardian«-u stoji sve o Delhiju. Sada idem kući (6 časova) i učiniću sve što budem mogao da to pročitam i da za Tebe spremim članak², makar i kratak; on može da ode drugom poštom, mislim da ću s tim biti gotov još pre 12 časova. Na sredivanje i stilizovanje ne može se kod ove kratke beleške ni misliti.

Da li Ti pod ovim okolnostima do četvrtka mogu poslati *Cannon*³ ⁽²²¹⁾, vrlo je sumnjivo. Ostaju samo dve večeri, a ja ne mogu pisati svako veče a da mi se ne smuti u glavi. To će svakako morati ležati još osam dana.

Tvoj
F. E.

---

¹ Vidi u ovom tomu, grafikon između pisama br. 94 i 95. — ² *Zauzeće Delhija* —
³ (članak) *Top*

96

Engels Marxu

u London

Mančester, 7, Southgate,
17. novembra 1857.

Dragi Marx,

Sumnjam da je članak¹ juče još na vreme stigao. Kada sam došao na poštu, bilo je upravo prošlo 12 časova i box² zaključano. Bacio sam ga dakle u extra box³ i mora da je jutros u 9 i 15 otišlo odavde i u 3 i 45 stiglo u London; dakle oko 6 časova bilo je u Tvojim rukama.

U Beču je pre otprilike četiri nedelje bio crash⁴ u akcijama, i govori se da je tom prilikom tamo bankrotiralo 105 kuća sa 14 000 000 forinti ili 1400 000 funti.

Danas ovde nije učinjeno ništa. Sutra ćeš dobiti čitav paket »Guardian«-a, a nadam se i nešto novaca od mene.

Tvoj
F. E.

---

¹ Zauzeće Delhija — ² sanduče za pisma — ³ posebno sanduče — ⁴ krah

Marx Englesu

u Mančester

[London] 24. nov. 1857.

Dear Frederic,

Moraš me izviniti što Ti nisam potvrdio ni prijem novca ni članka¹, niti raznih pisama. Domestic affairs² oduzeli su mi sa trčkanjem tamo-amu toliko vremena da je jedva ostalo potrebno vreme za rad.

Monetary panic³ u Londonu je poslednjih dana donekle subsided⁴, ali će uskoro početi iznova, čemu će između ostalog doprineti Fould koji je ovamo prispeo s jednim francuskim direktorom banke da bi regulisao izvoz novca iz Engleske u Francusku. Sama suzpenzija zakona o bankama^[223] mogla je, naravno, delovati samo utoliko ukoliko je praksi oduzela veštački surplus⁵ koji je zakon stvorio. Banking department⁶ moralo bi se sledećeg dana proglasiti insolventnim, pošto je rezervni fond iznosio još samo 400 000 do 500 000 f. st., dok su deposits – public i private⁷ – prelazili 17 miliona. S druge strane, ta opasnost stvorena je samim zakonom, pošto zaliha metala u issuing department⁸ nije stajala mnogo ispod jedne trećine issued notes⁹. Zakon je ubrzao izbijanje maney panic¹⁰ i time je možda oslabio. Međutim, s druge strane, zajmovi banke do maksimum 10% (za firstrate papers¹¹) držaće u toku masu transakcija, koje najzad ipak gone ka novom crach¹². Na primer, cena žitu, šećeru itd. sada se još drži usled toga što njihovi owners¹³ diskontuju menice koje su za ove robe na njih vučene, umesto da prodaju robu. Pošto mi pad cena ove robe izgleda neizbežan, verujem da taj svet samo priprema sebi teško bankrotstvo. To je exactly the case May 1847¹⁴. Ono što u Londonu, za razliku od ranijih kriza, još donekle drži takozvani money market¹⁵ jesu joint-stockbanks¹⁶ koje su se u stvari razvile tek za poslednjih deset godina. One filistrima, mislim rentijerima itd. plaćaju 1%

---

¹ Zauzeće Delhija – ² Kućni poslovi – ³ Novčana panika – ⁴ popustila – ⁵ višak – ⁶ Bankovno odeljenje Bank of England – ⁷ depoziti – javni i privatni – ⁸ emisionom odeljenju – ⁹ izdatih novčanica – ¹⁰ novčane panike – ¹¹ prvoklasne papire – ¹² krahu – ¹³ vlasnici – ¹⁴ tačno slučaj maja 1847. – ¹⁵ novčano tržište – ¹⁶ akcionarske banke

kamate manje nego što iznosi zvanična kamatna stopa Bank of England. Mamac od 9% je odveć veliki da bi naišao na ozbiljan otpor. Tako sada one barabe iz City-a raspolažu u višem stepenu nego ikada ranije malim kapitalima filistara. Ako bi samo jedna od ovih banks¹⁷ sada propala, rusvaj bi bio opšti. Stoga je za žaljenje što je Royal British Bank prerano eksplodirala.

U Americi izgleda skoro sigurno da će protectionists¹⁸ izbiti na površinu usled krize. To će za gospodu Engleze stvoriti trajnu nevolju.

Ne znam da li Ti je Steffen već saopštio da napušta Englesku. Njegova sestra je, naime, izgubila svoje malo imanje usled krize (kako? ne znam). Da bi je mogao uzeti k sebi i da bi se mogli uzajamnom pomoći probijati, on odlazi za Nemačku. Mislim da je taj korak vrlo pogrešan. Kako iz pouzdanog izvora znam, gospoda Ruge (koja samo govori jedan saksonski dijalekt) jedina je profesorka nemačkog jezika u Brajtonu i tražnja nadmašuje ponudu toliko da ona već sada lansira svoju kćer¹⁹ u istom trade²⁰ S[teffen]ova sestra bi, dakle, u Brajtonu našla dobro employment²¹ kad bi sam S[teffen] umeo da se ophodi sa ljudima. A propos Ruge. Taj stari magarac je pre nekoliko meseci pustio u svet jedan oglas za ponovno izdavanje ci-devant²² »Deutsche Jahrbücher«. Njihova glavna namena treba da bude: boriti se protiv materijalizma, prirodnonaučnog i industrijskog; item²³ protiv uporedne filologije itd., koja je uzela maha, jednom rečju protiv svega za što su potrebna egzaktna znanja. Za izvođenje traži on hiljadu upisnika po deset talira. Za dva meseca pojavila su se summa summarum 40, slovima: četrdeset zanesenjaka za »duhovnu slobodu«. Smotra njegovih pristalica u Nemačkoj ispala je, consequently²⁴, veoma blamabel²⁵.

O gospodinu Dronkeu znam samo to da je pre nekoliko meseci pokušao kod Freiligratha da bude srednji član za izdavanje uslužnih menica (naime diskonter) a to je hteo da sprovede u delo sa starim Nautom. F[reiligrath] je, naravno, odbio. Uskoro posle toga pisao mu je da, doduše, stoji »sasvim dobro«, ali bi ipak bio spreman da negde stupi kao nameštenik za 200 - 250 funti plate. Neka se F[reiligrath] raspita o nekom takvom mestu. Izgleda da sve to ukazuje na škori exit²⁶ iz trgovačkog sveta.

Becker je pušten iz zatvora; Bürgers je, naprotiv, podvrgnut novim ograničenjima.

Ti pišeš u jednom svom pismu²⁷ da fabrikanti mogu da uspešno posluju samo sa 6 pensa za pamuk. Ali zar veliko ograničenje proizvodnje neće uskoro cene pamuka morati da obori do te tačke.

¹⁷ banaka — ¹⁸ protekcionisti pristalice zaštitnih carina — ¹⁹ Hedwig Ruge — ²⁰ poslu — ²¹ zaposlenje — ²² počivših — ²³ isto tako — ²⁴ prema tome — ²⁵ sramno — ²⁶ istupanje — ²⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 94.

Jones igra vrlo glupu ulogu. Ti znaš da je on – nemajući drugih određenih namera nego da u vreme zatišja nade neki izgovor za agitaciju – dugo pre krize bio zakazao čartističku konferenciju, na koju je trebalo pozvati ujedno i buržoaske radikale (ne samo Brighta nego i tipove kao Conningham)^[225]. Uopšte trebalo je napraviti kompromis s buržujima tako da bi *ovi* dobili ballott²⁸ ako bi radnicima priznali manhood suffrage²⁹. Ovaj predlog dao je povod za cepanja u čartističkoj partiji, koja su opet sa svoje strane terala Jonesa sve dublje u njegov projekt. Umesto da iskoristi krizu, da bi jedan loš izabrani izgovor za agitaciju zamenio stvarnom agitacijom, on se uporno drži svoga nonsensa³⁰, odbija radnike svojim propovedanjem saradnje s buržujima, dok je on daleko od toga da ovima ulije i najmanje poverenja. Neki radikalni listovi laskaju mu da bi ga sasvim upropastili. U njegovom sopstvenom listu³¹ je stari magarac Frost, koga je on sam izvikao za junaka i imenovao za predsednika svoje konferencije, u jednom prostačkom pismu^[226] istupio protiv njega, u kome mu između ostalog kaže: ako on drži da je potrebna saradnja s middle class³² – a bez takve saradnje ne može se ništa uraditi – onda treba da nastupi bona fide³³. Ko njemu daje pravo da sastavlja program konferencije bez saveznika? Ko ga je ovlastio da imenuje Frosta za predsednika a sam da izigrava diktatora itd.? Tako on sad sedi u sosu i igra prvi put ne samo *glupu* nego i *dvosmislenu* ulogu. Već davno ga nisam video, ali sada ću ga posetiti. Ja držim da je on pošten, ali kako je u Engleskoj nemoguće da se a *public character*³⁴ zbog gluposti itd. onemogućiti, to se radi samo o tome da se on čim pre izvuče iz stupice koju je sam sebi postavio. Taj magarac treba najpre da *stvari* partiju, a za to on mora u fabričke okruge. Onda će radikalni buržuj doći k njemu za kompromise.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

²⁸ tajno pravo glasa – ²⁹ opšte pravo glasa za muškarce – ³⁰ gluposti – ³¹ «The People's Paper» – ³² buržoazijom – ³³ u dobroj veri – ³⁴ čovek javnog života

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. decembra 1857.

Dragi Marx,

Kriza sa većitim kolebanjem cena i zalihama koje se gomilaju zadala mi je prošle nedelje mnogo piskaranja; mogao sam, dakle, da Ti pošaljem samo »Guardian«, ali ne i pismo.

U Tvome poslednjem pismu ima a slight mistake¹. Ti pišeš »cena žitu, šećeru itd., sada se još drži usled toga što njihovi owners² diskontuju menice koje su za ove robe na njih vučene umesto da prodaju robu«. Oni kao *trasati* ne mogu diskontovati menice; oni sa menicama nemaju nikakve veze, osim da ih akceptiraju i pri dospeću plate. Holders³ robe mogu se spasti od prinudne prodaje samo na taj način ako uzmu predjumove na robu. To će biti teško under the circumstances⁴ i u svakom slučaju smanjuju se iznosi ovih predjumova kolosalnim padom cena robe (35% kod šećera!) i sa izvesnošću da će, čim se samo *nešto* ipak mora prinudno prodati, roba još više pasti. Ako su dakle holders³ ranije dobijali predjum od $\frac{2}{3}$ ili $\frac{3}{4}$ više vrednosti, sada dobijaju najviše $\frac{1}{2}$ smanjene vrednosti, dakle oko polovinu ranijeg predjuma koji su mogli dobiti. To uskoro mora dovesti stvar do eksplozije. Ali je takođe moguće da Mancing lane and Mark lane^[227] trade⁵ još nešto duže ostane u laganom opadanju i tek onda u tom poslu dođe do nekoliko velikih bankrotstava. Da će i ova kao i bankrotstva u Liverpulu i drugim lukama doći, sigurno je. Ono što se gubi na šećeru, kafi, pamuku, vuni, kožama, bojama, svili itd., ogromno je. Berba pamuka 1857, procenjena na 3 miliona bala (biće $3\frac{1}{4}$ miliona) — čitav taj lot⁶ vredi sada 15 000 000 funti manje nego u septembru. Jedna ovdašnja kuća očekuje brod sa 35 000 džakova kafe, na svakom će izgubiti jednu funtu. Na istočnoindijskom pamuku je gubitak isto toliki — 33%. Prema tome kako budu dospevale menice vučene za ovu robu, moraju doći i bankrotstva.

Velika američka kuća koja je nedavno posle dvodnevnog pregovaranja dobila od Bank of England jedan milion zajma i time se spasla bio je Mr. Peabody, čovek^[228] banketa povodom godišnjice

---

¹ mala greška — ² vlasnici — ³ Imaoci — ⁴ pod ovim okolnostima — ⁵ posao — ⁶ kvantum

4. jula. Nedavno su *izgleda* čak i nepokolebljivi Suse and Sibeth, jedini osim Frühling and Göschen-a, čije su se menice posle 1847. u Istočnoj Indiji mogle diskontovati bez tovarnog lista robe kao garancije, bili primorani da pokorno umole banku da ih spase. Ovi S[use] and S[ibeth] su najveće cicije i tako su plašljivi da radije ne bi pravili poslove, kad bi se to moglo, da ništa ne bi rizikovali.

Ovde još uvek izgleda kao ranije. Pre osam do deset dana došli su iznenada indijski i levantski kupci na tržište, namirili po najnižim cenama svoje potrebe i time izvukli iz najore nevolje nekoliko fabrikanaata teško opterećenih zalihama pamuka, pređe i tkanina. Od utorka (4. novembra?)⁷ sve je opet tiho. Troškovi za fabrikante teku dalje, ugali, ulje za podmazivanje itd, ostaju sasvim isti pri short and full time⁸, samo su wages⁹ smanjene za trećinu do polovine. Pri tom se ne prodaje i floating capital¹⁰ je kod većine naših prelaca i manufacturers¹¹ vrlo oskudan, a mnogi su skroz naskroz sumnjivi. Osam ili devet malih, ovih dana se već preturilo, ali je to samo prvi simptom da je kriza dostigla tu klasu. Danas čujem da su Cooke-i, posednici kolosalne fabrike u Oxford Roadu (Oxford Road Twist. Comp.) prodali svoje hunters, foxhounds, greyhounds¹² itd., da je jedan otpustio svoju posluđu i napustio svoju palatu, *to be let*¹³. Još nisu propali, ali će svakom uskoro odleteti. Još četrnaest dana, i rusvaj će ovde biti u punom jeku.

Bankrotstvo Sewella i Necka će i Norvešku grdno zakačiti; dosada je još nedirnuta.

U Hamburgu je divno. Ullberg i Cramer (Švedani koji su sa bančinim novcem od 12 000 000 maraka bankrotirali – od čega 7 miliona menica na njih!) *imali su kapital ne veći od 300 000 maraka!* Masa ljudi nastradali su samo zbog toga što ni za jednu jedinu dospelu menicu nisu mogli nabaviti baribus¹⁴, a možda su u fijoci imali stostruki iznos u trenutno bezvrednim menicama. Tako kompletne i klasične panike nije bilo još nikad kao sada u Hamburgu. *Sve je bez vrednosti*, apsolutno bez vrednosti, osim srebra i zlata. Christ. Matth. Schröder, vrlo stara bogata kuća, bankrotirala je takođe prošle nedelje. Christ. Matth. Schröder & Co., London (njegov brat) telegrafisao je da će, ako bi dva miliona maraka banko¹⁵ bili dovoljni, poslati za to srebro. Odgovor: tri miliona, ili ništa. Tri miliona se nije mogao lišiti i Christian Matthias je odleteo. Mi imamo dužnike u Hamburgu, a uopšte ne znamo da li još postoje ili su propali. Čitava stvar u Hamburgu zasniva se na operisanju s uslužnim menicama, kakvog svet još nije video. Najlude se

---

⁷ dodao Marx – ⁸ skraćenom i punom radnom vremenu – ⁹ nadnice – ¹⁰ optičajni kapital – ¹¹ fabrikanaata – ¹² lovačke pse, lisičare, hrtove – ¹³ da bi je iznajmio – ¹⁴ gotov novac – ¹⁵ bančinog novca

vršljalo između Hamburga, Londona, Kopenhagena i Stokholma. Američki crash¹⁶ i pad proizvoda izneo je onda čitavu stvar na videlo i za momenat je Hamburg komercijalno uništen. Nemački industrijalci, naročito u Berlinu, Saksoniji, Šleziji, biće time opet teško pogodeni.^[229]

Pamuk je sada 6⁹/₁₆ pensa za middling¹⁷ i svakako će uskoro doći na 6 pensa. Međutim, ovdašnje fabrike mogu tek onda opet raditi puno vreme ako se njihovom, time povećanom proizvodnjom, cena opet ne natera odmah preko 6 pensa. No to bi sada odmah bio slučaj.

Mnogi ovdašnji filistri traže spas od krize u alkoholu. Niko ne može da izdrži kod kuće sam s porodicom i brigama, klubovi oživljavaju i potrošnja liquor¹⁸ jako raste. Što se neko više zaglavio, utoliko silnije teži da se razveseli. Sledećeg jutra je on onda najubedljiviji primer moralnog i psihičkog mamurluka.

Ove nedelje ću ponovo prileći na *Enciklopediju* i sa člancima na C što dalje odmaći. Mnogo i neprekidno ne mogu sada da radim, ali će ono što se može biti urađeno.

Mnogo pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

I Lupus je upleten u krizu, ali to će biti njegova sreća. Njegov Samson je bankrotirao, tako da će imati jutarnje časove slobodne.

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 8. dec. 1857.

Dear Frederick,

Kad sam Ti pisao poslednje pismo na gornjem spratu, moju ženu su na donjem spratu opsedali gladni vukovi, u svi su »heavy times«¹ uzeli za pretext² da bi od nje izvukli novac, koji ona nije imala. (Na sreću došlo je nekoliko dana kasnije 15 f. st. iz Nemačke, koje su omogućile to shift off the evil day for a week or a fortnight.) Well.³ U takvim okolnostima bio sam rather⁴ konfuzan pisac – ali ipak ne konfuzan do tog stepena da se istog večera posle odlaska pisma nisam setio te konfuzije i pričao svojoj ženi kakvo ćeš Ti lice napraviti što dužnici uzimaju novac na menice koje sami imaju da plate itd. Znatno iznurenu ovim »petite guerre«⁵ sa svakojakim bitangama, ja sam je čitavo vreme razveseljavao refleksijama o načinu kako ćeš me Ti na najgraciozniji način u to uputiti. Ipak nisam mogao ići tako daleko da bih očekivao da ćeš taj ridiculous blunder⁶ pretvoriti u »slight mistake«⁷. My best thanks for this grace, Sir.⁸

Što se pak tiče same stvari, to su gospoda u Mincing-Lane i Mark-Lane-u¹²⁷¹ prema »Economist«-u, dobili svakako nove loans⁹ na svoj produce¹⁰, ali je to prestalo otprilike od prošle srede. Žito je naročito za poslednjih nekoliko dana imalo čak upward tendency¹¹, ali je palo (zapravo brašno) 3 šilinga za 280 funti usled French decrees¹², koji dozvoljavaju slobodan izvoz žita i brašna, juče znatno usled downbreak¹³-a cena žitu na Baltiku. (Nota bene: Bonapartina mera imala je samo privremeno dejstvo u Francuskoj; cene su malo skočile u Francuskoj, ali je skok odmah prouzrokovao increased supplies¹⁴, koje dosada još nisu bačene na francusko tržište). Nekoliko ovdašnjih trgovaca žitom su bankrotirali, ali to su još beznačajne kuće i samo operators upon grain for distant delivery¹⁵. Velike American shipments¹⁶ stižu u spring¹⁷; Francuzi će bombar-

---

¹ teška vremena – ² povod – ³ da nesrećni dan odgodi za jednu ili dve nedelje. Dobro – ⁴ prilično – ⁵ »malim ratom« – ⁶ smešnu burgiju – ⁷ malu grešku – ⁸ Najlepša hvala za tu milost, gospodine. – ⁹ zajmove – ¹⁰ proizvod – ¹¹ uzlaznu tendenciju – ¹² francuskih dekreta – ¹³ sloma – ¹⁴ povećanje isporuka – ¹⁵ špekulanti žitnim terminskim poslovima – ¹⁶ američke brodske pošiljke – ¹⁷ proleće

dovati Englesku žitom at any price¹⁸, čim pressure¹⁹ tamo postane more serious²⁰. Po mom mišljenju – ako po starom pravilu sada dode nekoliko dobrih žetava – dejstvo ukidanja carina na žito¹⁴⁶¹ na landlords i farmers²¹ doći će u Engleskoj *tek sada* do izražaja, i antiquated agricultural distress²² ponoviće se na najlepší način. Valjana home trade²³ usled industrijskog prosperity²⁴ i mnogo rdavih žetava nije dozvolila da se izvrši eksperiment od 1847 - 1857. i repeal²⁵ je učinila to a dead letter²⁶.^[230]

Sa listom »Tribune« sam doživeo satisfakciju. Šestog novembra pisao sam u jednom članku²⁷ u kome sam eksplanirao²⁸ zakon o bankama od 1844,^[223] da će farsa suspenzije uslediti za nekoliko dana, ali da zbog ove monetary panic²⁹ ne treba dizati viku. Prava afera je industrial crash³⁰ koji predstoji. »Tribune« ga je štampala kao leader³¹. »New York Times« (koji je stupio u neki feudalni odnos prema londonskom »Times«-u) odgovorio je three days later³² »Tribune«-i, prvo, da banka neće suspendovati, hvalio je zakon na način money-article writers-a³³ sa Printing House square-a^[231] i izjavio je da je talk³⁴ o »industrial crash«³⁵ u Engleskoj »simply absurd«³⁶. To je pisao 24. Dan kasnije dobio je depešom od »Atlantic«-a vest da je banka suspendovala, a u isti mah i vesti o industrial distress³⁷. Lepo je, uostalom, što je Loyd-Overstone istupio sada s pravim razlogom svoga fanatizma za zakon od 1844 – pošto on »hard calculators«³⁸ dozvoljava da 20 do 30% izvuku iz commercial world³⁹-a.

Lepo je što kapitalisti, koji jako viču protiv »droit au travail«⁴⁰, sada svuda od vlada zahtevaju »javnu potporu« i u Hamburgu, Berlinu, Stokholmu, Kopenhagenu, pa i u samoj Engleskoj (u obliku suspenzije zakona), ističu dakle »droit au profit«⁴¹ na račun zajednice. Isto tako, da su hamburške čifte odbile da i dalje daju milostinju za kapitaliste.

Što u čitavoj stvari iznenaduje to je afera u Francuskoj, i kako se ona tretira u većini engleskih listova. Ako su posle američkog collapse-a⁴² Johna Bulla suprotstavljali bratu Jonathanu kao spokojnog self-possessed merchant⁴³-a, to sada Johna Bulla suprotstavljaju Jacques Bonhomme-u. Pariski dopisnik londonskog »Economist«-a kaže o tome vrlo naivno: »There has been not the slightest disposition to have a panic, though circumstances certainly

---

¹⁸ po svakoj ceni – ¹⁹ pritisak – ²⁰ ozbiljniji – ²¹ zemljoposjednike i zakupce – ²² nekadašnja agrarna kriza – ²³ unutrašnja trgovina – ²⁴ napretka – ²⁵ ukidanje – ²⁶ mrtvim slovom na papiru – ²⁷ Zakon od 1844. o Engleskoj banci i novčana kriza u Engleskoj – ²⁸ razjašnjavao – ²⁹ novčane panike – ³⁰ industrijski krah – ³¹ uvodni članak – ³² tri dana kasnije – ³³ finansijskog pisca – ³⁴ pričanje – ³⁵ industrijskom krah – ³⁶ »prосто apsurdno« – ³⁷ industrijskoj krizi – ³⁸ »trezvenim računđijama« – ³⁹ trgovačkog sveta – ⁴⁰ »prava na rad« – ⁴¹ »pravo na profit« – ⁴² krize – ⁴³ trgovac koji ume da vlada sobom

appeared to justify one, and though the French have heretofore been extremely ready to rush into panics on the smallest pretexts⁴⁴. Panika, koju francuska buržoazija uprkos svome sangviničnom temperamentu ima sada od same ideje jedne panike, zacelo najbolje pokazuje šta ovoga puta znači panika u Francuskoj. Međutim, kreposna dispozicija pariske buržoazije neće biti efektivnija od hamburške Association for discounting the panic⁴⁵ [232]. »Observer« od prošle nedelje priča da su posle širenja alarmantnih vesti o Crédit mobilier-u⁴⁶ svi jurnuli na berzu da bi se à tout prix⁴⁶ otarasili svojih shares⁴⁷. Francuski kapital je – uprkos *kosmopolitskoj* prirodi koju je gospodin Pèreire otkrio u njemu – u pravoj commerce⁴⁸ ostao plašljiv, cicija i oprezan, kakav je uvek bio. Špekulacija (koja je svakako takode opet in its turn⁴⁹ postala pretpostavka *solidne* trgovine i industrije) postoji zapravo samo u granama gde je država direktno ili indirektno *stvarni employer*.⁵⁰ Ali je sigurno da se jedan kapitalista veličine francuske governements⁵¹ čak i kad je, kako bi rekao Hegel, po sebi-bankrot, može se nešto duže shiften⁵² nego privatni kapitalista. Policijsko sprečavanje izvoza poluga koje je praktično u Francuskoj sada full vigor⁵³, a još više izvoz proizvoda nove žetve žita, svile i vina itd., at which prices whatever⁵⁴, onemogućilo je odliv poluga iz francuske banke za nekoliko nedelja. Uprkos svemu the drain will set in⁵⁵, i samo ako bude išao kanalima kao 1856. (oktobar), onda je čitava stvar otišla dodavola. Pri svem tom francuski fabrikanti tako bezobzirno postupaju sa svojim radnicima kao da nikada nije bilo nikakve revolucije. This will do good.⁵⁶ S druge strane, gospodin Bonaparta čini od banke preduzetnika za građenje železnica, u zastoju. Asignati će svakako biti sledeći korak čim drain⁵⁷ počne. Ako ima hrabrosti, i dokle bude *mogao* da uredno plaća vojsku, imaćemo još da posmatramo lep preludij.

Tvoja saopštenja o prilikama u Mančesteru, su za mene od ogromnog interesa, pošto novine to pokrivaju velom.

Radim kao lud po čitave noći na rezimiranju svojih ekonomskih studija,^[233] da bih bar imao gotove osnove pre déluge⁵⁸.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁴⁴ »Ovde nije bilo ni najmanje *dispozicije za paniku*, mada je zacelo izgledalo da je okolnosti opravdavaju i mada su Francuzi dosada bili krajnje spremni da zbog najmanjeg povoda zapadnu u paniku.« – ⁴⁵ društva za smanjenje panike – ⁴⁶ pošto-poto – ⁴⁷ akcija – ⁴⁸ trgovini – ⁴⁹ sa svoje strane – ⁵⁰ preduzetnik – ⁵¹ vlade – ⁵² provlačiti – ⁵³ u punoj snazi – ⁵⁴ po bilo kojim cenama – ⁵⁵ odliv će otpočeti – ⁵⁶ To će biti dobro – ⁵⁷ odliv – ⁵⁸ potopa

Kako si sa *zdravljem*? Odavno nisi poslao bilten.

Pošto je Lupus beležio naša predskazivanja *kriza*, to mu reci da «Economist» od poslednje subote piše da je Evropa poslednjih meseci 1853, kroz čitavu 1854, jesen 1855. i «the sudden changes of⁵⁹ 1856» uvek samo hair-breadth escape⁶⁰ impending crash⁶¹-u.

---

⁵⁹ «iznenadne promene od 1856» – ⁶⁰ za dlaku izmakla – ⁶¹ pretećem krah

100

Engels Marxu
u London

Mančester, 9. dec. 1857.

Dragi Mohr,

U žurbi još nekoliko pojedinosti o krizi. U Hamburgu, gde je stara čuvena žiro-banka svojom pedanterijom krizu još do krajnosti pogoršala desilo se sledeće: Schunck, Souchay and Co. odavde vukli su menice na Hamburg. Da bi bili sasvim sigurni, oni šalju trasatima, mada su menice bile za robu itd., Bank of England seven Day Bills¹. Ove su vraćene s protestom, as so much waste paper², i menice zbilja protestovane. Samo je srebro još od neke vrednosti! Menice na dva meseca, koje su indosirali S[chunck], S[ouchay] & Co., i dve druge isto tako dobre kuće, nisu prošle nedelje mogle biti diskontovane ispod 12¹/₂%.

N. B. Ako ti imenujem dotične kuće, to se razume da to ostaje među nama. Ja bih mogao dospeti u đavoljsku prpu ako bi izbila u javnost takva zloupotreba poverljivih saopštenja.

Liverpulske i londonske firme koje trguju proizvodima uskoro će kahirati. U Liverpulu izgleda grozno, ta gospoda su sasvim švorc i jedva da imaju još energije da obustave plaćanja. Lica na tamošnjoj berzi, reče mi neko ko je u ponedeljak bio tamo, još su tri puta duža nego ovde. Uostalom i ovde se skupljaju sve crniji oblaci. Prelci i fabrikanti troše novac koji dobijaju za robu za nadnice i ugali i čim to potroše, moraju leteti. Tržište nije nikad bilo tako deprimirano i potišteno kao juče.

Neko mi je rekao da zna pet do šest indijskih firmi koje ovih dana *moraju* otići dodavola zbog nagomilanih proizvoda.

Gospoda tek sada primećuju da su novčane teškoće u toj krizi bile sitnica i, ukoliko to više uviđaju, utoliko su im lica otegnutija.

Sa zdravljem sam dobro. Sutra ili prekosutra više. Uz ovo šaljem svežanj »Guardian«-a. Svakako pregledaj male lokalne vesti, tu ima vrlo lepih facta³.

Tvoj
F. E.

---

¹ 7-dnevne menice na Englesku banku — ² kao bezvredni papiri — ³ činjenica

101

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. dec. 1857.

Dragi Mohr,

Još uvek sam very busy¹ rdavim dugovima i snižavanjem cene.

U ovoj krizi hiperprodukcija je bila tako opšta kao nikada dosad, neosporna je i u kolonijalnoj robi a isto tako i u žitu. To je ono famozno i to mora imati kolosalne posledice. Dok se hiperprodukcija ograničavala samo na industriju, stvar je bila samo polovična, ali čim zahvati i poljoprivredu, kako u tropskim oblastima tako i u umerenom pojasu, ona dobija grandiozne razmere.

Forma u kojoj se skriva hiperprodukcija je uvek više ili manje proširenje kredita, a ovoga puta sasvim specijalno izdavanje *menica bez podloge*. Način da se dođe do novca vučenjem menica na nekog bankara ili na neku kuću koja se bavi meničnim poslovima i da se ove pre dospeća pokriju ili i ne, prema tome kako je stvar bila aranžirana, *pravilo* je na Kontinentu i kod kontinentalnih kuća u Engleskoj. Sve ovdašnje komisione kuće čine to. Taj način je najkolosalnije praktikovan u Hamburgu, gde je bilo preko 100 miliona banko-menica u prometu. Ali i inače izdavane su menice na ogromne sume, i Sieveking Sillam, Karr, Josling and Co., Draper Pietroni and Co. i druge londonske kuće su zbog toga propale. One su uglavnom bile *trasati* po toj line². Ovde u engleskim fabričkim poslovima i u home trade³ stvar je udešena tako da su ljudi, umesto cash in a month⁴, davali na sebe trasirati tri meseca po dospeću i plaćali kamatu. To je u poslovima fabrika svile raslo u istoj meri u kojoj su skakale cene svili. Ukratko, svaki je radio iznad svojih snaga, *overtraded*⁵. Overtrading⁶ nije doduše sinonim za hiperprodukciju, ali u suštini to je identično. Neko mercantile community⁷ sa kapitalom od 20 000 000 funti ima time izvesnu meru svoje proizvodne, prometne i potrošne sposobnosti. Ako ono sa tim kapitalom pravi pomoću menica posao koji pretpostavlja kapital od 30 000 000 funti, onda povećava proizvodnju za 50%; potrošnja takođe raste s prosperitetom, ali ni izdaleka u istoj meri, disons⁸

---

¹ veoma zaposlen — ² liniji — ³ unutrašnjoj trgovini — ⁴ plaćanja kroz mesec dana — ⁵ prezategnut — ⁶ Prezategnutost poslova — ⁷ trgovinsko udruženje — ⁸ recimo

25%. Na kraju nekog, bilo kojeg perioda, nastaje nužno akumulacija robe od 25% iznad bona fide, id est⁹ prosečne potrebe *čak i prosperiteta*. Samo to bi moralo dovesti do izbijanja krize, čak i kada je novčano tržište, brojčanik trgovine, ne bi već prethodno najavilo. Neka, dakle, dođe crash¹⁰, onda se osim tih 25% bar još 25% stocks¹¹ svih necessaries a drug on the market¹². Ovo nastajanje hiperprodukcije proširenjem kredita i overtrading⁶-a mogu se kod sadašnje krize studirati u svim pojedinostima. U samoj stvari nema ničeg novog, ali ima u neobično jasnoj formi u kojoj se ta stvar sada odvija. Godine 1847. i 1837. do 1842. to ni izdaleka nije bilo tako jasno.

Ovo je taj lepi položaj u kome se sada nalazi Mančester i pamučna industrija: cene su preniske da bi dozvolile nešto što filistar naziva a sound business¹³. Ali čim nastupi najmanje povećanje proizvodnje, pamuk će skakati, jer ga u Liverpulu nema. Mora se, dakle, i dalje raditi short time¹⁴, sve da bi i bilo ordres¹⁵. Doduše, nalozi su tu ali *iz mesta koja još nisu osetila intenzivnost krize*, a to znaju komisionari, i ne kupuju; oni bi imali beskrajsnih šikana i uz to loše dugove.

Cene na tržištu danas ponovo padaju. Pređa koja je bila 14 do 14¹/₂ pensa, nudi se po 11¹/₄, a onaj ko ponudi 10³/₄ dobija je. Indusa nema na tržištu. Grci su zaglibili sa žitom, s tim artiklom rade gotovo svi, ono je njihov glavni tovar za povratak (od Galca i Odeše). Nemci iz upravo navedenih razloga ne mogu da kupe. Domaće trgovačke kuće *zabranile* su svojim buyers¹⁶ da i najmanje kupuju. America out of the question¹⁷. Italija se muči s padom svih svojih sirovina. Još četiri nedelje i rusvaj će ovde biti vrlo gadan. Sitni prelci i fabrikanti padaju svakog dana.

Kuća Merck u Hamburgu se držala samo pomoću 15 miliona predujma vlade, i njihova kuća ovde je u jednom danu otkazala prelcima čiji su računi bili dospeli. Kod Mercka u Hamburgu glavni je bivši nemački ministar dr Ernst Merck, pravnik, ali associé¹⁸.

Mnogo pozdrava Tvojoj ženi i deci. Danas nemam vremena da se upuštam u Tvoje pismo o Francuskoj itd., il faudrait trop réfléchir¹⁹.

Tvoj
F. E.

---

⁹ stvarne, to jest — ¹⁰ krah — ¹¹ zalihe — ¹² predmeta svakodnevne potrebe ne može prodati — ¹³ zdravim poslom — ¹⁴ skraćeno radno vreme — ¹⁵ naloga — ¹⁶ nabavljačima — ¹⁷ Amerika ne dolazi u obzir — ¹⁸ ortak — ¹⁹ trebalo bi previše razmišljati

102

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. decembra 1857.

Dragi Marx,

Kriza me užasno drži en haleine¹. Svakog dana niže cene. Osim toga ona se sve više tiče sopstvene kože. Moj stari je ovih dana došao u nepriliku, morali smo mu pozajmiti novaca. Međutim, ne mislim da je to ozbiljno, ali to je sad sve svejedno.

Mančester upada sve dublje. Stalni pritisak na tržište ogromno deluje. Niko živ ne može da proda. Svaki dan se čuje o sve nižim ponudama. Ko još može malo da pričeka, uopšte ne nudi više svoju robu. Kod prelaca i fabrikana izgleda grozno. Nijedan agent za pređu ne prodaje više fabrikama pređu za tkanje osim za cash² ili uz garanciju. Nekoliko malih su već propali, ali to nije još ništa.^[234]

Merckovi su totalno zaglavili, ovde kao i u Hamburgu, i pored dve jake subvencije. Očekuje se da će ovih dana pasti. Spasti ih mogu samo izvanredne slučajnosti. Za hamburšku kuću se kaže da ima od 4 do 5 miliona maraka bankovnog kapitala za 22 miliona liabilities³. (13 maraka = 1 f. st.). Po drugim vestima izgleda da je kriza istopila kapital već na 600 000 maraka.

Imaćemo još četiri različite krize: 1. kolonijalne robe, 2. žita, 3. prelaca i fabrikana, 4. home trade⁴ – ovo najranije tek u proleće. U distriktima vune počinje već sada, i to sasvim lepo.

Nemoj zaboraviti da zabeležiš balance-sheets⁵ propalih – Bennoch, Twentyman, Reed u Derbiju, Mendes da Costa, Hoare Buxton etc. Svi su vrlo poučni.

Tvoje mišljenje o Francuskoj su odonda listovi skoro doslovno potvrdili. Crash⁶ je tamo siguran i povući će za sobom prvo srednjonemačke i severnonemačke špekulante.

Rasprave o Macdonaldu, Monteithu, Stevensu (L[ondon] and E[xchange] Bank⁷) si svakako pribeležio? Londonska i menjačka banka sa borrowed notes⁸ koji figuriraju kao security⁹ – najbolje je što sam ikada čitao.

¹ u napregnutosti – ² gotov novac – ³ obaveza – ⁴ domaće trgovine – ⁵ zaključne račune – ⁶ krah – ⁷ Londonska i menjačka banka – ⁸ pozajmljenim papirima – ⁹ jemstvo

Severna Nemačka izuzev Hamburga gotovo još nikako nije uvučena u krizu. Sada i tu počinje. U Elberfeldu je bankrotirao Heimen-dahl (duplirer svile i trgovac), u Barmenu Linde und Trappenberg (small ware manufacturer¹⁰). Obe su solidne firme. Nemci sa severa imali su dosad samo još gubitke; kod njih, kao i ovdje, trenutna razbijenost novčanog tržišta ne deluje tako strašno kao to što se oteгла nemogućnost prodaje robe.

I Beč će još doći na red.

Lupus je sad spustio durbin; daje nam za pravo.

I u proletarijatu počinje beda. Zasada se ne može primetiti mnogo šta revolucionarno: dugi prosperitet strašno je demoralisao. Nezaposleni dosada još prose i skitaraju ulicama. Garotte Robberies¹¹ rastu, ali ne jako.

Moram se sada mnogo kretati među ljudima da bih mogao da pratim krizu, tako da mi ostaje đavolski malo vremena za rad za Dana-a. U međuvremenu se mora i to svršiti. Šta piše on? I kako stoji s plaćanjem za to?

Srdačan pozdrav Tvojjoj ženi i deci.

Tvoj
F. E.

Mančesterski izveštaji s tržišta stoje uvek u »Guardian«-u subotom i sredom. Danas Ti šaljem čitav svežanj. A i danas opet donosi statistiku radnika.

Čestitam na proricanju u pogledu zakona o bankama.¹²

---

¹⁰ fabrikant kratke robe – ¹¹ Razbojnički prepadi – ¹² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99.

103

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. dec. 1857.

Dear Frederick,

Pišem u najvećoj žurbi ovih nekoliko redova. Upravo sam dobio *treću i poslednju opomenu* od tričavog skupljača poreza da će mi, ako do ponedjeljka ne platim, u ponedjeljak po podne doći broker¹ u kuću. Ako je, therefore², moguće, pošalji mi nekoliko funti do ponedjeljka. Novčana stiska je sada kod mene još veća nego usually³, jer već about⁴ tri nedelje moram da plaćam sve u *gotovu* i svaki credit⁵ je prestao, dok istovremeno od novca koji primam uvek smesta dve trećine odu na pokrivanje tekućih debts⁶. Pri tom su prihodi vrlo mali, pošto dosada nisam »Tribune«-i mogao da šaljem više od jednog članka. So far as to private matters⁷.

Radim silno mnogo, većinom do četiri sata ujutru. Rad je naime dvostruk: 1 izrada osnova ekonomije.^[233] (Apsolutno je potrebno za javnost stvar au fond⁸ ispitati, a za mene, individually, to get rid of this nightmare⁹.)

2. *Sadašnja kriza*. O tome – osim članaka »Tribune«-i samo pravim beleške, što međutim oduzima znatno vremena. Mislim da mi recimo u proleće napišemo *zajedno* pamflet o toj stvari^[235] kao ponovno *najavljivanje* kod nemačke publike – da smo opet i još tu, always the same¹⁰. Osnovao sam tri velike knjige – England, Germany, France¹¹. Za stvar o Americi leži sav materijal u »Tribune«-i. To se može kasnije sastaviti. Inače bih voleo kad bi mi »Guardian« po mogućstvu *svakog dana* slao. To udvostručava posao i remeti rad ako odjedanput moram da čitam čitavu nedelju, ili možda i više.

U Francuskoj će (u trgovini) »Nemci« – koje uopšte sad moramo početi štovati – svakako otpočeti rusvaj specijalno u *Avru*. Osim toga – ne uzimajući u obzir general rottenness¹² bankrotirane države – u samoj trgovini stoji naročito loše u Marselju i Bordou, svuda, gde su tričavi *craupauds*^{13[64]} dodavanjem ili mešanjem stranih elemenata najureni zbog svoga sitničavog, tričavog cicijašenja i timi-

¹ sudski izvršitelj – ² stoga – ³ obično – ⁴ otprilike – ⁵ kredit – ⁶ dugova –

⁷ Toliko o ličnim stvarima – ⁸ temeljno – ⁹ lično, da se oslobodim ove more –

¹⁰ uvek isti – ¹¹ Engleska, Nemačka, Francuska – ¹² opštu pokvarenost – ¹³ žabari

dity¹⁴. Au fond¹⁵ je samo u *jednoj* tako imobilnoj zemlji bio moguć i nužan Crédit mobilier^[54]. The more you become acquainted with «the Messiah of nations», the less you like him.¹⁶

Kad god Ti vreme dopušta, piši mi, jer ćeš posle svu tu toliko potrebnu »Chronique scandaleuse«¹⁷ krize zaboraviti. Ja je vidim iz Tvojih pisama i unosim u glavne knjige.

Salut. Pozdravi mnogo Lupusa. Na Pieperovo zadovoljstvo njegov bivši gazda Saalfeld, sa čijom ženom se bio onako podžapao, has gone to the wall¹⁸.

Tvoj
K. M.

---

¹⁴ plašljivosti — ¹⁵ U osnovi — ¹⁶ Što bolje upoznaš »Mesiju nacija«, to ćeš ga manje voleti. — ¹⁷ »skandaloznu hroniku« — ¹⁸ bankrotirao je

104

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. dec. 57.

Dear Frederick,

Ti si me pobedonosno istrigao iz kandža fiskusa i neka bude hvaljeno ime Tvoje – aleluja!

Prilažem pismo (uz dodatak) velikog Lassalle-a^[236] koji mi sada pozitivno javlja da je on stvarno seriously¹ počeo da po svojoj slavi bude poznat u Berlinu. Ovi effusions² jedne lepe duše uveseljavaće Tebe i Lupusa. Valjani Lassalle bavio se i filozofijom, Heraklitom^[164], kao i Hatzfeldovim procesom^[40] i najzad je svoj »proces« dobio, ako mu se može verovati. Doista izgleda da su stari – filolozi i hegelovci – bili iznenađeni što su doživeli takav *posthumni* cvet jedne minule epohe. Ali, videćemo samo to delo i, mada je poklonjeni konj, ipak ćemo mu dobro zagledati u zube – on the express condition, of course³, da Heraklit ne smrdi na beli luk. Fancy only this fellow going up and down the streets of Berlin and »asking for himself« strutting like a peacock, a stride and a stand; biting his lips, with »a political regard« as who should say: »This is the man who has written Heraclit.«⁴ Možda bi nam taj momak mogao biti koristan za iznalaženje izdavača, ako se nešto ne boji da bi usled konkurencije mogla postradati njegova slava koju on traži i na ekonomskom polju i tako »proces« mogao biti izgubljen. Friedländeru sam preko gospodina Lassalle-a odgovorio da sam i ja raspoložen »antifrancuski«, ali ne manje i »antiengleski« i da najmanje mogu pisati za »lorda Pama«. Dakle, odbio sam stvar. Ako mi Friedländer pošalje »Die Presse«, tako da joj pre pipam bilo, i ako ta gospoda od mene hoće samo jedan nedeljni *Moneyarticle*⁵ za koji bi oni onda, naravno, morali platiti, onda bih eventualno mogao pristati na stvar. O politici u ovom case⁶ ne može biti govora.

---

¹ ozbiljno – ² izlivi – ³ pod izričitim uslovom, razume se – ⁴ Zamisli samo tog subjekta kako hoda gore-dole po berlinskim ulicama i naduven kao paun »traži mesto za sebe«; kako grize usne s »političkim pogledom«, kao da bi hteo reći: »To je taj koji je napisao Heraklita«. – ⁵ članak o finansijama – ⁶ slučaju

Lassalle-u sam pisao kratko i hladno.⁷ Da sam, doduše, od Freiligratha dobio pismo, ali nisam odgovorio iz razloga koje bi bilo teško pismeno saopštiti. Inače, dodao samo nekoliko reči.

Schramm je iz Džersija pisao mojoj ženi; veoma smešno pismo. Za kaznu Kosmos Leiden je izgubio troje od svoje dece: dve kćeri (jedna od njih gospoda Mevissen) umrle su od sušice, a jedan od njegovih dečaka udavio se u Pacifiku.

»Reynolds« u broju od poslednje nedelje donosi značajan napad na apostates⁸ koji propovedaju savez sa middle class⁹. Odnosi se na Jonesa. Njega odavno nisam video. Izgleda da me izbegava i mora da za to ima »Grind«¹⁰. Međutim, ja ću ga ipak iznenaditi – one fine morning¹¹.

Pozdravi Lupusa.

Tvoj
K. M.

---

⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 11. – ⁸ otpadnike – ⁹ buržoazijom
– ¹⁰ razloga – ¹¹ jednog lepog jutra

105

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. dec. 1857.

Dragi Frederick,

Pošto je sada naš prvi zadatak da budemo načisto sa francuskim prilikama, to sam ponovo pregledao sve svoje izvode o French commerce, industry and crises¹ i došao sam do nekih rezultata koje hoću ukratko da Ti saopštim:

1. Engleske, nordiske i američke krize nisu u Francuskoj **nikada direktno** izazvale neku »francusku krizu«, već samo *pasivne* posledice – hroničnu distress, limitation of production, stagnation of trade i general uneasiness². Uzrok: Francuska ima trgovinski bilans aktivan prema United States, Hanseatic towns³, Engleskoj, Danskoj. On je pasivan prema Švedskoj i Norveškoj, ali se više nego kompenzuje Hamburgom. Consequently⁴, ove krize ne mogu nikada u Francuskoj izazvati *drain of bullion*⁵ prema tome nikakvu *properly so-called monetary panic*⁶. Ako banka ipak, kao što je učinila ovoga puta, povisi kamatnu stopu, to će biti samo zato da bi se kapitalistima sprečilo da svoj novac korisnije plasiraju u tim zemljama. Međutim, dokle god export of bullion⁷ nije nužna posledica trgovinskog bilansa, već samo gramžljivosti of profitmongers⁸, on se uspešno može sprečiti pomoću žandarma, kao što je to Bonaparta sad opet pokazao. Ako zemlja sa povoljnim trgovinskim bilansom nije dala nikakve dugoročne kredite, a nije ni accumulated produce for the export to the centres of the crises⁹ – a jedno i drugo protivreči torbaroškoj prirodi francuskog fabrikanta i trgovca – onda će ona imati da snosi gubitke itd., ali neće imati *akutne krize*. Prividna sreća sa kojom se Francuska tako izvlači u *prvoj* fazi general crisis¹⁰, obmanula je i Louis-a Philippe-a. U svojoj prestonoj besedi skupštini pre februarske revolucije on je čestitao »la belle France« upon this privilege¹¹.

---

¹ francuskoj trgovini, industriji i krizama – ² nuždu, ograničenje proizvodnje, zastoj u trgovini i opštu nesigurnost – ³ Sjedinjenim Državama i hanseatskim gradovima – ⁴ Prema tome – ⁵ oticanje plemenitih metala – ⁶ zapravo takozvanu novčanu paniku – ⁷ izvoz plemenitih metala – ⁸ profitera – ⁹ nagomilala proizvode za izvoz u središnje tačke krize – ¹⁰ opšte krize – ¹¹ »lepoj Francuskoj« za tu privilegiju

2. Ako se s ovim složimo, onda je prva faza ove krize već delovala gore na French industry i commerce¹² nego ikada ranije u sličnoj prilici.

3. Prvi efekat krize u Francuskoj – agreeable to the nature of the crapaud¹³⁽⁸⁴⁾ – bojažljivo ograničavanje expenditure i business-a¹⁴. Otuda gomilanje novca u Francuskoj banci neposredno sa ogromnim padom prometa u bančinim diskontima. Otuda – povezano sa okolnošću da krize nastaju uvek *ujesen* i da se svaka francuska vlada na kraju godine plaši političkih nemira, trebalo bi da kamatna stopa pri settlement of accounts¹⁵ stoji visoko – smanjenje kamatne stope u decembru. Louis Philippe je u decembru 1847. naredio da se kamatna stopa snizi na 4%.

4. Oslobođanje kapitala u trgovini i industriji izaziva u isti mah veću buoyancy¹⁶ na berzi. Pod Boustrapom¹⁴⁴ je to još više bio slučaj nego pod Louis-Philippe-om, jer je on dekretom 1852. primorao banku da daje advances on railway securities¹⁷ i fonds i Credit foncier papiers¹⁸ i da ponovo diskontuje Schwindelbills¹⁹ koje je diskontovao Comptoir National d'escompte¹²³⁷ isto tako kao i na securities²⁰ na koje je pozajmljen, da mu se opet pozajmi. Otuda, na primer, visoki kursevi francuskih railway shares and bonds²¹, iako su receipts²² francuskih železnica nesrazmerno više pali nego engleski. Na primer, Orleans receipt pao je za 24% od 29. oktobra do 26. novembra, i od toga vremena još niže. Pri svem tom je Orleans kotiran 22. decembra po 1355, dok je 29. oktobra stajao na 2985. Isto tako se iz monthly report of Bank of France²³ za decembar pokazuje da dok su diskonti u decembru pali za 94 236 520 fr. prema oktobru i za 49 955 500 prema novembru, dotle su advances on railway securities²⁴ porasli.

5. Prava francuska kriza izbiće tek onda kada general crisis²⁵ dospe do izvesne visine u Holandiji, Belgiji, Carinskom savezu, Italiji (uključujući Trst), Levantu i Rusiji (Odesi), zato što je u ovim zemljama trgovinski bilans prilično aktivan *prema* Francuskoj, dakle pressure²⁶ izaziva u Francuskoj direktno monetary panic²⁷. I čim ona izbije u Francuskoj, to će d'une manière vraiment admirable²⁸ imati povratno dejstvo i na ove zemlje. Sa *Švajcarskom* stoji Francuska na istoj nozi kao i U[nited] S[tates]²⁹ sa Engleskom. Privremeni trgovinski bilans je stalno za Francusku. Ali pošto je

---

¹² francusku industriju i trgovinu – ¹³ shodno prirodi Francuza – ¹⁴ troškova i poslova – ¹⁵ podmirenju računa – ¹⁶ uzlaznu tendenciju – ¹⁷ predujam na železničke vrednosne papire – ¹⁸ državne papire i hipoteke – ¹⁹ špekulantske menice – ²⁰ vrednosne papire – ²¹ železničkih akcija i obveznica – ²² prihodi – ²³ mesečni izveštaj Francuske banke – ²⁴ predujmovi na železničke vrednosne papire – ²⁵ opšta kriza – ²⁶ pritisak – ²⁷ novčanu paniku – ²⁸ na zaista zadivljujući način – ²⁹ Sjedinjene Države

Francuska veoma *zadužena* kod Švajcarske, to je ova uvek u stanju u doba krize heavily to draw upon it³⁰.

6. Izbije li prava francuska kriza, biće rusvaj sa security market³¹ i sa security³² tog tržišta, državom. (A to će i tell upon England³³, koja at the present moment³⁴, na najlepši način špekuliše in foreign securities³⁵.) Špekulacijom kojom su se u Hamburgu, Engleskoj, U[nited] S[tates]³⁶ bavili private capitalists³⁷, u Francuskoj se bavila sama država i francuski pedlars³⁸ u trgovini bili su svi gamblers³⁹ na berzi. Već recoil⁴⁰ englesko-američke krize doveo je železnice to a dead-lock⁴¹. Šta je učinio gospodin Bonaparta? Naterao je banku to become in fact railway contractor⁴², te da im pozajmljuju na bonds⁴³ koje su po uredbi od 30. novembra 1856. oni ovlašćeni da izdaju. Ovi bonds iznose za 1858. about⁴⁴ 9 miliona f. st. Crédit mobilier⁴⁵, koji se već 3. decembra nalazio do ušiju u dreku, priprema se takođe da se spoji sa Crédit Foncier i sa Comptoir National d'escompte. Zašto? Zato što su ovi poslednji zakonom ovlašćeni da od banke dobijaju advances⁴⁵ na svoje securities⁴⁶ i da svoje discounts mogu rediscount⁴⁷. Dakle, Boustrapin plan je očigledno da Bank of France sa kapitalom koji nije njen, već koji je kod nje samo deponovan, i koji će oteći iz zemlje on the first signal given in the neighbouring countries⁴⁸, učini generalnim entrepreneurom⁴⁹ svih njegovih mahinacija. To je in fact⁵⁰ vrlo dobro da bi se i banka upropastila. Što uostalom ni samom gospodinu Bonaparti ne može pasti na pamet, to je da calls of shareholders⁵¹ plati Bank of France. Ti calls iznose 1858. samo za francuske železnice, prema sporazumu od 30. novembra 1856, preko 10 miliona f. st. Oni se penju na najmanje 30 miliona f. st. za sve špekulantske koncerne such as⁵². Mercantile and Industrial Co. of Madrid (Rothschilds), Francusko-američka brodska kompanija, Viktor-Emanuel-Eisenbahn, Herserange Eisenwerk-Co., Österreichische Eisenbahn, Saragossa-Comp., Französisch-Schweizer Eisenbahn, Lausanne-Fribourg Railway, Nassau-Company, Société Générale des Tanneries, Compagnie de la Carbonisation des Houilles, Chimay to Mariembourg Railway, Lombardisch-Venetianische Railway, Südamerikanische Steam Navigation – Co. itd. Đavola će Francuzi biti u stanju da plate te calls. Osim toga Germans, Hollanders, Swiss⁵³,

³⁰ u velikom obimu vući na nju menice – ³¹ tržištem vrednosnih papira – ³² sigurnošću – ³³ imati dejstvo na Englesku – ³⁴ u ovom trenutku – ³⁵ inostranim vrednosnim papirima – ³⁶ Sjedinjenim Državama – ³⁷ privatni kapitalisti – ³⁸ torbari – ³⁹ špekulanti – ⁴⁰ povratak – ⁴¹ do zastoja – ⁴² u stvari postanu preduzimači železnice – ⁴³ obveznice – ⁴⁴ oko – ⁴⁵ predujmove – ⁴⁶ vrednosne papire – ⁴⁷ diskonte rediskontirati – ⁴⁸ na prvi znak dat u susjednim zemljama – ⁴⁹ preduzetnikom – ⁵⁰ u stvari – ⁵¹ zahteve akcionara – ⁵² kao što su: – ⁵³ Nemačka, Holandija, Švajcarska

koje su large holders of Fr[ench] securities⁵⁴ prodaće ih pri prvom ozbiljnom alarmu, bilo u Francuskoj ili pressure at home, at any price⁵⁵ na pariskoj berzi. Tako izgleda da će se Boustrapa 1858. teško moći izvući, osim ako se za duže vreme ne bude držao pomoću opasnog stanja i assignata. Čitava stara svinjarija otići će dodavola, i dosada smešno smeli polet koji je security market⁵⁶ uzelo u Engleskoj itd. završiće se užasno.^[238]

Salut.

Tvoj
K. M.

Pieper je danas stigao ovamo u posetu.

O *Comptoir National d'escompte de Paris* treba još primetiti da je ovaj zavod, koji je osnovala privremena vlada da bi omogućila diskontovanje menica sa samo dva potpisa i inače lošijeg kvaliteta, 1851, odmah nekoliko dana posle državnog udara, ovlastio Boustrapa to make advances on Rentes Française, les actions et obligations industrielles ou de crédit constituées en sociétés anonymes⁵⁷. U 1854 - 1855. godini iznosili su zajmovi na ove securities⁵⁸ 940 000 f. st., u 1855 - 1856. 1 500 000 f. st. Osim toga je 1851. dobio pravo to establish un »Sous Comptoir des Chemins de fer«⁵⁹, čiji su jedini posao bili zajmovi na railway shares and bonds⁶⁰. Krajem juna 1852. njegovi zajmovi iznosili su 520 000 f. st., krajem 1852. 1 240 000 f. st., 1852 - 1853. 3 600 000 f. st.; krajem 1854. 4 560 000, tako da to iznosi oko devet puta više nego 1851. To je taj isti lepi posao na kome su Scotch Exchange Banks⁶¹ 1846 - 1847. slomile vrat.

Zar dr Borchardt not yet suspended his payments⁶²?

Nadam se da za vreme mančesterskog uzbuđivanja i praznika ne bančiš previše i da vodiš kako treba računa o svome zdravlju. Mnogo pozdravi Lupusa.

What is friend Charley about? i old Hill?⁶³

---

⁵⁴ krupni posednici francuskih vrednosnih papira - ⁵⁵ pritiskom kod kuće, pošto-poto - ⁵⁶ tržište vrednosnih papira - ⁵⁷ da daje zajmove na francuske rente, akcije i obveznice industrijskih ili kreditnih akcionarskih društava - ⁵⁸ vrednosne papire - ⁵⁹ da osnuje podkontor železnica - ⁶⁰ železničke akcije i obveznice - ⁶¹ škotske menjačnice - ⁶² još nije obustavio plaćanja? - ⁶³ Šta radi prijatelj Charley (Charles Roesgen)? i stari Hill?

106

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 30. decembra [1857]

Dragi Frederick,
Laknau-Aud aferu moram svakako obraditi u Friday (1st of
January)¹. Možeš li do prekosutra .o tome poslati any article,
however short?² It would be extremely seasonable.³
Srećna Nova godina!

Tvoj
K. M.

Priložene čestitke *Lupus* treba da dobije tek na Novu godinu.

---

¹ Petak (1. januara) – ² članak, ma i najkraći, *Opsada i zauzimanje Laknaua*
³ Dobro bi mi došao.

107

Engels Marxu
u London

[Mančester] 31. decembra 1857.

Dragi Mohr,

Tražio sam po čitavom gradu novine koje sadrže Indian News¹(171), svoje brojeve »Guardian«-a o tome poslao sam Ti prekjuče. Onaj broj ne mogu da dobijem ni kod »Guardian«-a niti »Ex[aminer]«-a i »T[imes]«-a a ni Belfield ga nema više. Mislio sam da si Ti tu stvar svršio već u utorak. Pod ovim okolnostima ne mogu da napišem članak², a to me ljuti utoliko više što je od pre četiri nedelje ovo jedino popodne kada sam to mogao da učinim a da ne zapostavim hitne poslove. Izvesti me ubuduće o Tvojim namerama u pogledu vojnih članaka što ranije; za mene je upravo sada 24 časa vremena mnogo.

Ta pojednost je, uostalom, tako strašno osudna i sve se toliko zasniva na telegrafskim vestima iz Kanpura u Kalkutu da je skoro nemoguće primeniti kritiku. Jedine tačke su ove. Od Kanpura do Laknaua (Alem Bag) ima 40 miles³. Havelockovi usiljeni marševi dokazuju da 15 milja za Indiju predstavljaju već vrlo veliki marš za duže vreme. Colin je prema tome, pošto je pred sobom imao samo dva od tri marša, svakako trećeg dana po svom odlasku iz Kanpura trebalo da bude pred Alem Bagom, with plenty of daylight still left to attack at once⁴. Po tome treba procenjivati Colinov marš, ja nemam podatke u glavi. Drugo, on je ipak imao oko 7000 ljudi (računalo se na mnogo više; mora, dakle, da se strahovito loše marširalo između Kalkute i Kanapura i da je mnogo ljudi propalo), i ako je on sa oko 7000 ljudi (uključujući garnizone iz Alem Baga i Laknaua) potukao Audijance, to nije bogzna šta. An army of 5000 - 7000 Englishmen has always been thought fully sufficient to go anywhere and do anything in the open field in India. That stamps the opponents at once⁵. Pri tom ne treba zaboraviti da su Audijanci, iako su najratobornije pleme doline Ganga, baš zato što nikada nisu bili podvrgnuti direktno evropskoj

---

¹ vesti iz Indije – ² Opsada i zauzimanje Laknaua – ³ (engleskih) milja – ⁴ još za videla da bi odmah otpočeo napad – ⁵ Jedna armija od 5000 - 7000 Engleza dosad se smatralo da je dovoljna da u otvorenom polju u Indiji ide svuda i izvrši svaki zadatak. To zgužva protivnika odjednom.

organizaciji, stajali u pogledu discipline, kohezije, naoružanja itd. daleko ispod sepoja⁶. Otuda je glavna borba bila a running fight, that is to say a skirmishing engagement in which the Oudhians were pushed back from post to post. Now it is true the British are, with the Russians, the worst light infantry in Europe, but they have learnt something in the Crimea, and at all events they had this great advantage over the Oudhians that their line of skirmishers was properly and regularly supported by pickets and lines, the whole under one individual commander and cooperating towards a single end; while their opponents in the normal Asiatic manner, dispersed in irregular clusters, everyone pressing to the front, thus offering a sixfold aim to the British, having no regular supports or reserves and each cluster commanded by its own clannish chief, acting independently of every other clan. For it must be repeated, up to now we have not heard in a single instance that any insurrectionary army in India had been properly constituted under a recognized chief⁷. Druge indikacije o karakteru boja depeše ne daju, uz to nedostaje svaki opis terena, sve pojedinosti o upotrebi trupa, tako da (uz to po sećanju) ne mogu kazati apsolutno ništa više.⁽²³⁹⁾

U pogledu Francuske, koliko ja mogu suditi, imaš pravo in every particular⁸. I tamo je razvoj dosada normalan. Ovde u home trade⁹ stvar sada počinje; obe kuće u Londonu koje trguju sa Mančesterom spadaju u ovu klasu. Ali to je tek početak; ova sorta može biti znatno pogođena tek pošto pritisak bude trajao osam do dvanaest meseci. Izgleda mi da razvoj čitave krize više liči na krizu od 1837 - 1842. nego i na jednu drugu – ne uzimajući u obzir famoznu opštost i obuhvatnu prirodu sadašnje krize. Trenutno se narod ovde zavarava verom the crisis is over¹⁰, jer je prva faza, novčana kriza sa svojim neposrednim posledicama, prošla. Au fond¹¹ ipak svaki pojedinačni buržuj još uvek veruje da je *njegova specijalna* poslovna grana, a naročito njegov sopstveni posao, bio thoroughly

---

⁶ vojnik iz istočne Indije – ⁷ borba u povlačenju, tj. čarka u kojoj su Audijanci terani od položaja do položaja. Britanska laka pešadija pored ruske u stvari je najgora u Evropi, ali je na Krimu nešto naučila, i u svakom slučaju je prema Audijancima imala tu veliku prednost što su njen streljački stroj efikasno i redovno potpomagale predstraže i linijske trupe, što su svi stajali pod jedinstvenom komandom i sadejstvovali u postizavanju zajedničkog cilja, dok su njihovi protivnici na uobičajeni azijski način, rastureni u iregularnim gomilama, pojedinačno prodirali do fronta i tako Britancima pružali šestostruki cilj, ostajući bez redovne podrške i rezervi, svaka gomila stajala je pod komandom svoga plemenskog poglavice i išla napred nezavisno od svakog drugog plemena. Jer, mora se ponoviti da do sada nije poznat ni jedan jedini slučaj da je neka ustanička vojska u Indiji organizovana kako treba pod nekim priznatim vodom. –

⁸ u svima pojedinostima – ⁹ unutrašnjoj trgovini – ¹⁰ kriza je prošla – ¹¹ U osnovi

sound¹², i pošto za upoređenje imaju tako famozne uzorne prevarante kao što su Monteith, Macdonald itd., to oni naravno izgledaju sebi veoma kreposni. Uprkos svemu tome, to neće obeštetiti gospodina Troosta za to što na svojih 35 000 džakova kafe gubi $\frac{2}{3}$ - $\frac{3}{4}$ svoga imetka, niti gospodina senatora Mercka za to što će njegovi tovari i ostale operacije u iznosu od 22 miliona maraka banko progutati čitav njegov kapital. John Ponda iz Škotske, jedna ovdašnja gljiva koja je za poslednjih pet godina kolosalno izđikala u visinu, ima još s petoricom 7000 bala svile na putu brodom, na kojima će biti izgubljeno 300 000 f. st. Sve će se to odigrati tek do marta ili aprila, i teški naponi da se povise cene na robnom tržištu redovno će biti osujećeni zbog brodova koji pristižu. Izgleda da će sada biti mraz i istočni vetar, tako da ovamo ne mogu stizati brodovi. Ako ovo potraje 8 do 14 dana, onda će sigurno skočiti svi proizvodi, da bi onda pri prvom zapadnom vetru koji će doneti čitavu flotu, utoliko bezglavije pali. Voilà se qui s'appelle l'offre et la demande en temps de crise.¹³ Stock¹⁴ pamuka u Liverpulu počinje takođe da se gomila – 400 000 bala pri sadašnjem kapacitetu, a rather more than average stock¹⁵. Biće još i bolje, cotton¹⁶ će pred proleće da padne sigurno još niže; on je sada ponovo skočio $\frac{1}{2}$ d. zato što su ovdašnji Jersey & Co., koji snabdevaju skoro čitavo rusko tržište, dobili prošle nedelje vest da je anuliranje svih njihovih porudžbina upućenih u Ameriku stiglo još blagovremeno, i onda su u Liverpulu kupili oko 6000 bala. To je oživelo tržište, te oni prelci koji su imali novaca išli su tamo i kupili nešto, da bi se snabdeli po niskim cenama. To je ovde neke firme poplašilo, ili, tačnije, ohrabrilo pa su takođe kupile pređu i tkanine da ne bi propustili »najniži momenat«. Dugo to neće trajati; pre svega mislim da ćemo ovde imati blaga kolebanja ups and downs¹⁷ sa, uopšte uzev, silaznom tendencijom, a možda i nešto uzlaznom, to se ne može tačno reći dok negde ne udari nova munja. U svakom slučaju dolazi rđava godina za prelce i fabrikante, već iz nedostatka tražnje i suviška dovoza. Stagnirajući pritisak je ono što je najopasnije za ovdašnje buržuje. Novčane krize ne znače ovde mnogo, pošto su svi krediti veoma kratki (14 dana do 6 nedelja).

U subotu sam bio u lovu na lisice, sedam časova u sedlu. Takva stvar me uvek đavolski uzbudi za nekoliko dana, to je najveće telesno zadovoljstvo za koje znam. Na čitavom field¹⁸ video sam samo dvojicu koji su bolje jahali od mene, ali su imali i bolje konje. To će već popraviti moje zdravlje. Bar ih je dvadeset palo s konja ili se prevrnulo, dva konja su upropašćena, jedna lisica

¹² potpuno zdrav – ¹³ Eto, šta znači ponuda i tražnja za vreme krize –

¹⁴ Zaliha – ¹⁵ prilično je više od prosečne zalihe – ¹⁶ pamuk – ¹⁷ gore-dole – ¹⁸ polju

ubijena (ja sam bio at the death¹⁹); inače nije bilo nikakve nezgode. Uostalom, pravi lovci na lisice nisu ni bili prisutni; oni jašu, naravno, mnogo bolje od mene. Stvar za Lupusa biće predata.

Sad srećnu Novu godinu čitavoj porodici za 1858. godinu rusvaja.

Tvoj
F. E.

---

¹⁹ pri gadanju

1858

108

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 1. januara 1858.

Dragi Engels,

Pošto danas od Tebe nije stigao nikakav članak, to nisam ništa poslao za Njujork. Zato ću iduće nedelje poslati dva. Sad se nadam da ćeš do utorka jedan završiti. Naime, apsolutno je nužno da se piše o Indiji pošto je »Tribune« u velikoj struggle¹ sa »New York Times«-om, kako u vojnim tako i u komercijalnim stvarima. »Times« naime retains² londonski »Times«.

Prilažem:

1 »Star«

1 »D[aily] News«,

1 »Overland Mail« (od poslednjeg datuma još nije izašao).

To će valjda biti dovoljno.

Tvoj

K. M.

---

¹ bici, prepirci – ² podržava

109

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 5. januara [1858]

Dragi Engels,

Tvoje pismo primio. Ne pominješ da li si primio pismo od mene sa *prilozima od Lassalle-a i Friedländera*¹, želeo bih da se oba sačuvaju.

Zbog slova C sam in fact² u velikoj neprilici. Posle 27. novembra nije Dana-u ništa više poslato¹²⁴⁰, pošto sam ja s delom koji je na mene pao (tj. ne vojnim stvarima) odavno gotov. Ako Ti mančesterski poslovi ne dozvoljavaju da ovoga meseca ozbiljno radiš na toj stvari, onda čitavoj aferi moram učiniti kraj i pod bilo kakvim pretext³ otkazati Dana-u rad na *Enciklopediji*. To mu najzad mora postati sumnjivo i mene kompromitovati što već dugo šaljem nove liste a stare ne svršavam. Consequently⁴, ni on ne odgovara i ne šalje ništa novo. Međutim, ako mesecima stalno nema ništa, takav rad ne može biti ni unosan.

Still⁵ izbegavam da Ti o tome govorim jer nikako ne bih želeo da Ti natovarim napore koji bi bili štetni po Tvoje zdravlje. Yet⁶ poneki put mi izgleda da će *male* porcije, ako ih budeš svakih nekoliko dana uradio, služiti možda kao check⁷ pijančenjima koja mi, koliko mi je poznato iz Mančestera i at the present excited times⁸, izgledaju »neizbežna« a za Tebe ni u kom slučaju korisna.

Da sâm preuzmem vojni deo, za što bih morao provesti mnogo vremena u Muzeju i pri tom ipak ne bih napravio ništa čestito, o tome sada ne može biti ni govora, pošto apsolutno moram svršavati druge radove – a oni oduzimaju *čitavo vreme* – pa makar mi se kuća sručila na glavu!

Dakle, my boy, try to come to a definitive resolution – one way or the other⁹.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 104. – ² u stvari – ³ izgovorom – ⁴ Saobrazno tome – ⁵ Još – ⁶ Međutim – ⁷ kočnica – ⁸ u sadašnjem, uzbudljivom vremenu – ⁹ moj mladiću, pokušaj da dođeš do konačne odluke – ovako ili onako

110

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. januara 1858.

Dragi Mohr,

Biće da si članak¹ još na vreme primio; odneo sam ga na poštu u ponedeljak *pre ponoći*, dakle mora da je oko dvanaest do jedan čas bio otposat.

Pismo od Lassalle-a sam dobio a i Tebi sam u jednom pismu pisao kako smo se Lupus i ja zabavljali povodom čoveka koji je napisao *Heraklita*. Da li se pismo izgubilo?

Za vreme akutne krize bilo mi je apsolutno nemoguće da mislim na nešto drugo do na general crash². Nisam mogao ni da čitam ni da pišem, a osim toga bio sam još od bolesti vrlo lako uzbudljiv. Onda su došli holidays³, lov na lisice i druge komedije, ali je sada i s tim svršeno i nastupila je potreba za mirnijim načinom života i rada. Pod ovim okolnostima, koje podržava jedan zdravi katar, slovo C mi je dobro došlo i večeras ću s njim započeti. Mislim da me ono neće dugo zadržavati, u svakom slučaju radiću što brže i Ti ćeš svake nedelje moći nešto poslati. Uostalom, ako je *Army*⁴ još u oktobru stigao na vreme za prvu svesku⁽¹⁵⁹⁾, onda će C u januaru zacelo stići još blagovremeno za treću svesku. Pri ovoj krizi neće se oni toliko žuriti sa štampanjem, inače bi Dana odavno pisao. Uostalom ako čuješ o njemu, izvesti me.

S krizom, uostalom, sada je nastalo zatišje i novi obrt, bar što se tiče Mančestera i pamučne industrije. U ponedeljak je masa prelaca išla u Liverpul i kupili su 12 000 bala da bi se opet donekle snabdeli, pošto su mnogi ostali bez ikakvih zaliha. To je diglo cene pamuku, i istovremeno su Grci ovde išli na tržište i kupovali prilične količine, zbog čega je i nastupilo odgovarajuće poskupljenje. Mi smo ovde i u Liverpulu već za $\frac{3}{4}$ penija prešli najniži nivo (po funti). Sada se kupci opet ustručavaju, ali ako istočni vetar potraje, zalihe pamuka i prede će se još više smanjiti dok ne stignu puni tovari, oko februara i marta. Ideja da se cena prede i pamuku tera uvis with factories on short time⁵! To nema

---

¹ Opsada i zauzimanje Laknau — ² opšti krah — ³ praznici — ⁴ Vojska (članak)
— ⁵ sa fabrikama koje rade skraćeno vreme

nikakvu drugu posledicu nego da tražnju još više ograniči, čije opadanje za sada ne deluje na cene samo zato što se proizvodnja povećava i smanjuje sa tražnjom. Middling⁶ je opet $6\frac{1}{4}$ do $\frac{3}{8}$ danas valjda $6\frac{1}{2}$ pensa, no još nisam video zaključni izveštaj.

Usled teškoće da se uloži novac izgleda da su trenutno uspeli da ponovo izazovu malo povišenje i kod proizvoda, koje će trajati dok ne dune zapadni vetar.

Ogromna masa suvišnog kapitala na tržištu je, uostalom, veoma čudnovata i nov dokaz kako je od 1847. sve dobilo kolosalne dimenzije. Ne bih se nimalo čudio ako bi ovo obilje u floating capital⁷ izazvalo novu špekulaciju akcijama, još pre nego što se razviju ostale faze krize. Ovo obilje u raspoloživom kapitalu je takode bezuslovno dalo svoj deo za održavanje francuske špekulacije i dovelo je dotle da Crédit mobilier može sada, posle izdržane panike, zahtevati mesto među najsolidnijim institucijama sveta.

Pismo povodom Lass[alle]-a sigurno si primio. Pogledaj još jednom. Pisao sam ga dva ili tri dana, pošto sam primio Lassalle-ovo pismo.

Uz prekjučerašnji članak bilo je nekoliko redaka od Lupusa Tvojoj ženi i devojčicama. Pozdravi ih srdačno od mene.

Tvoj
F. E.

Schramm piše danas u nekoliko redaka da se slabije osećao, ali da mu je sada opet bolje. Gospoda njegova braća izgleda da ga sada pod izgovorom krize sasvim ostavljaju na cedilu. Govori o tome da ide u Krefeld ili u Virdžiniju, pošto neće da ima nikakvih briga o ishrani! Poslaću mu 5 funti.

---

⁶ srednja vrsta — ⁷ opticajnom kapitalu

Engels Marxu

u London

Manchester, 7. januara 58.

Dragi Mohr,

Prilažem početak C.^[241] Sutra uveče ću pokušati da napišem nekoliko daljih članaka. Nalazim samo dva članka za koje će mi biti teško da nabavim materijal, možda nemoguće da nabavim dovoljno, naime: caps (percussion)^{1[242]} i *Camp*² (Roman, Hebrew, Greek)³. Moji izvodi o Cezarovom logoru iz Rüstowa ne sadrže skoro ništa, pošto sam R[üstowa] sâm poručio, ali od knjižara sam dobio sasvim drugu knjigu. Kod perc[ussions] caps⁴ poglavito istorija otkrića prekišelog hlornokiselog kalijuma i njegove eksplozivnosti, kao i godine uvođenja perkusivnih pušaka u raznim vojskama. Obe te stvari bile bi poželjne. Možeš li jednom uzgred da odeš u Britanski muzej i da mi iščeprikaš nešto o tome, jer bi onda i ovi članci mogli uskoro biti gotovi, inače će s tim zapinjati, moje biblioteke ovde nemaju ništa o tome.

Uostalom, ako Monsieur Dana neće da se potruđi da odgovori na liste koje smo mu poslali, onda neka samog sebe kori. Za D je mogao odavno poslati listu, sada ću je ja ovde sastaviti. Izgleda da on ionako čitavu stvar uzima vrlo olako, samo se nadam da Ti je on za to poslao novac, inače bi ipak bilo vreme da se digne uzbuna.

Charley⁵ je u Holandiji i ide za Švajcarsku. Na sreću, nedostatak porudžbina omogućava mi da veći deo tekućih poslova u vezi sa bilansom ostavim da svrše naši nameštenici, tako da ne moram da radim preko mere. That's one good job⁶.

Iz priloženog današnjeg »Guardian«-a videćeš da je short time⁷ ovde još u velikoj primeni. Iduće nedelje će se, po svojoj prilici, opet nešto smanjiti. Sada Ti još samo šaljem primerke »Guardian«-a u kojima ima nešto komercijalno interesantno.

Sada između ostalog čitam Clausewitz, *O ratu*. Čudnovat način filozofiranja, ali je u suštini vrlo dobar. Na pitanje da li bi trebalo reći ratna veština ili ratna nauka, odgovara da rat najviše liči na trgovinu. Boj u ratu je ono što je plaćanje u

¹ kapisle perkusione puške – ² Logor – ³ rimski, jevrejski, grčki – ⁴ perkusivnih kapisli – ⁵ Charles Roesgen – ⁶ To je dobra stvar – ⁷ skraćeno radno vreme

gotovom u trgovini, i ma koliko se ono retko javljalo u stvarnosti, ipak sve cilja na to, i na kraju ono ipak mora da usledi i odlučuje.^[243]

Mnogo pozdrava Tvojoj ženi i mališanima.

Tvoj
F. E.

112

Marx Engelsu

u Mančester

London, 7. januara 58.

Dear Frederic,

Primio sam Tvoj članak¹ u utorak u pet časova po podne. On je highly amusing² i razveseliće Jenkije. Uopšte uzev, vesti iz Indije nisu više sasvim povoljne za gospodu Engleze. Poor³ Havelock!

Tvoje pismo o Lassalle-u sigurno nisam primio.⁴ Ono je, dakle, ili zastalo u Mančesteru ili su ga ovde utajili.

Pismo od Lupusa porodici, koja Te srdačno pozdravlja, has produced a great sensation⁵.

Za vreme božićnjeg raspusta bio je Pieper ovde, došao je mamuran i bio dosadniji than ever⁶. Što je stariji, sve je gori. Izgleda da sada ima prijatnu naviku da odmah čim se digno iz kreveta, umesto kolonijalnih pića, popije a Pint Stout⁷, od čega onda za ceo dan ima a sheep's eye⁸. Sa mešavinom dangube i mentorstva, bedastoće i pedantizma čovek ga u stvari sve teže može da vari. Pri tom, što je kod takvih tipova često slučaj, ispod tobožnje raspoloženosti skriva se mnogo mrzovolje, čudljivosti, mamurne svesti. On je deci poklonio dva dagerotipska snimka svoje ljupke persone, koji su u stvari besprimerni i mogu se nazvati »Pieper sa otkrivenim licem«. Oba isfabrikovana istog jutra kada je u London stigao sa železnice. Prvi snimak sa još upola bunovnim izrazom lica, a most abject picture of mental and moral dejection⁹: velika usta, otromboljeni obrazi; daleko u širinu rasplintute crte; oči sa a stupendous expression of nothingness¹⁰. Na drugom snimku se naš prijatelj već pribrao i setio da je on lepi i aimable¹¹ Pieper. To je buđenje i trijumfovanje samodopadljivosti nad utter degradation¹². Prvi portret – Pieper as he is¹³, – drugi as he appears to himself¹⁴ i svetu uopšte. Dženica je s pravom primetila da bi, kada bismo još

---

¹ Opsada i zauzimanje Laknaua – ² veoma zanimljiv – ³ Jadni – ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 110. – ⁵ izazvalo je veliku senzaciju – ⁶ no ikada – ⁷ krigu piva – ⁸ blesav izgled – ⁹ vrlo jadna slika duhovne i moralne utučenosti – ¹⁰ čudnovatim izrazom ništavnosti – ¹¹ ljubazni – ¹² krajnjim poniženjem – ¹³ onakav kakav je – ¹⁴ kako on izgleda sam sebi

imali njegovu dramu *What is the matter?*¹⁵, imali čitavog njega u džepu.

Ovde Ti prilažem interesantan dokument koji su urvhartisti sa svojom imperturbable¹⁶ nametljivošću iznudili od Board of Trade¹⁷^[244]. Osim bad state¹⁸ trgovinskog bilansa Engleske za vreme poslednje tri godine videčeš, između ostalog, i to koliko je novaca zaradila Pruska za vreme ruskoga rata; zatim da naši *Hansetowns*¹⁹ stoje at the head²⁰ zemalja čiji je trgovinski bilans povoljan za Englesku.

Trenutno lull²¹ u krizi izgleda mi vrlo korisno za naše interese, mislim party interests²². Čak 1848. došli su u Englesku posle prvog zatišja u dva ili tri intervals²³ još vrlo značajni udarci a i tada se krater već pokrenuo od aprila 1847. itd.

»Napolitansko pitanje^[104], koje je umnim političarima zadalvalo toliko briga, sada je rešeno zemljotresom in a most delightful manner²⁴. Bar tako kažu pot-house politicians of the »Morning Advertiser«²⁵.

Nemoj zaboraviti da mi pošalješ »Guardian«.

Pre svega Te molim da se brižljivo odnosiš prema svome zdravlju. Dolaze bolja vremena i veliki claims²⁶ biće postavljeni Tvome body²⁷. Dakle, čeliči ga i ne dozvoljavaj da oslabi.

Salut.

Tvoj

K. M.

A propos! Heinzen u svome poslednjem broju »Pionier«-a kaže da bi bilo još shvatljivo da su u Nemačkoj dva sofista stultificirane²⁸ nemačke radnike mogli nasamariti time da oni čine posebnu klasu zato što rukuju strugom, ali da se sada u čitavoj Americi na svim mitinzima diže klasna dreka među radnicima, to je već previše! On viče na pomračivanje masa koje su nepriступačne mudrosti. Proklamuje »duhovnu revoluciju« i protiv klasnih proroka novi trijumvirat: *Goethe, G. St.-Hilaire* i *Karl Heinzen* !!!

Crédit mobilier^[54] je poslednjih nedelja naročito podigao svoje akcije objavljivanjem dividende od 25%, koje on bez sumnje, this time, out of the capital²⁹ plaća.

---

¹⁵ *Šta se dogodilo?* – ¹⁶ nepokolebljivom – ¹⁷ trgovinske komore – ¹⁸ rdavog stanja – ¹⁹ hanzeatski gradovi – ²⁰ na čelu – ²¹ zatišje – ²² partijske interese – ²³ intervala – ²⁴ na najprijetniji način – ²⁵ kafanski političari »Morning Advertiser«-a – ²⁶ zahtevi – ²⁷ telu – ²⁸ zaludene – ²⁹ ovoga puta, kapital

113

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 11. januara 1858.

Dragi Frederick,
*Campaign*¹⁽²⁴¹⁾ itd. primio. Ovih dana ću ići u Muzej da pogledam ono o čemu si pisao².

Indijski događaji – hero³ Windham – prave opet interesantan turn⁴. Ako ove nedelje, recimo do srede, stignu još iscrpnije pojedinosti, onda ću o tome morati da pošaljem nešto u »Tribune«-u.

Pri izradi ekonomskih principles⁵⁽²³³⁾ toliko me zadržavaju greške u računu da sam iz očajanja opet seo da brzo predem algebru. Aritmetika nije nikad bila moja jaka strana. Ali ću se na algebarskom zaobilaznom putu opet brzo snaći.

Tvoji bilteni o zdravlju su odveć kratki. Želeo bih da znam više pojedinosti. For instance⁶, postoji li još uvek neko otvoreno mesto?

U sledećem pismu opširnije.

Tvoj
K. M.

Clausewitza sam povodom Blüchera nešto prelistavao. On ima common sense⁷ koji se graniči duhovitošću.

---

¹ članak *Kampanja* – ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 111. – ³ junak – ⁴ obrt – ⁵ načela – ⁶ Na primer – ⁷ zdrav razum

114

Engels Marxu
u LondonMančester, 7. Southgate,
14. jan. 58.

Dragi Marx,

Prilažem članak¹, kojom prilikom mi upravo pada na pamet da sam usled neke smešne greške pisao stalno Wilson umesto *Inglis*, što ćeš izmeniti, pošto sada za to nemam više vremena.

Do utorka ću napisati još nekoliko C i zaključiti sa *Cavalry*², što treba da bude dobar članak ali i nešto duži.

A propos! Da li si napisao o Coehornu (baronu)? Ako nisi, onda ja imam odličan materijal.

N. B. Za *Catapults* nemam nikakvog materijala — Ersch & Gruber^[176] treba da ga imaju.

Najveće junaštvo laknovskog garnizona sastojalo se u tome that they had to face every day the «coarse beef» cooked by the ladies «entirely unaided»³. Mora da je bila đavolski rdavo skuvana. O Windhamu ima, doduše, «D[aily] News» nešto, ali to nije dovoljno.

Mnogo pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

Zdravlje je dobro. Sve su rupe zatvorene, već od pre šest nedelja. Heckscher je vrlo zadovoljan tokom stvari, ali još mi ograničava jelo i piće; ne po količini, nego po vrsti.

---

¹ *Oslobodjenje Laknaua* — ² *Konjica* — ³ što su svakog dana imali da prkose «tvrdoj govedini» koju su kuvale dame bez «ičije pomoći»

115

Engels Marxu
u London

[Mančester] 15. jan. 58.

Dragi Marx,

Prema priloženom pismu od Harneya, izgleda da Schramm verovatno nije više u životu. Pisao sam odmah H[arney]-u. Čim čujem nešto više, saopštiću Ti.

Tvoj
F. E.

116

Marx Engelsu
u Mančester

London, oko 16 jan. 58^[245]

Dragi Frederick,

Biće da si i Ti od Harneya primio pismo povodom prijatelja Schramma¹. Izgled za oporavljanje nije postojao. Šteta je samo što su novčane brige – a to je krivica debeloga londonskog philister² – uznemiravale njegove poslednje dane.

Tvoj članak³ je splendid⁴ i on style and manner⁵ sasvim podseća na najbolje dane lista »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung«. Što se tiče Windhama, on može da bude vrlo rđav general, ali je ovoga puta imao maler, a što je kod Redana^[246] bila njegova sreća, da predvodi novajlije. Uopšte sam mišljenja da ova druga armija koju je Engleska žrtvovala Indusima – i nijedan čovek te armije se neće vratiti – ni u kom slučaju po hrabrosti, osećanju svoje vrednosti, i steadiness⁶ nije ravna prvoj, koja je izgleda bezmalo sasvim iščezla. Što se tiče dejstva klime na trupe, ja sam u raznim člancima^[247] – dok sam interimno vodio vojni departman – tačnim kalkulacijama pokazao da je smrtnost bila disproportionately⁷ veća nego što su glasile zvanične engleske depeše. Indija je sa drain of men and bullion⁸, koje će koštati Engleze, sada naš najbolji saveznik.

U ponedeljak idem ponovo u Muzej i onda ću Ti *Catapult* – pored onoga što si inače tražio – poslati iz najboljih izvora. *Coehorna* napisao nisam, pošto bi me stajalo mnogo vremena da iščeprkam prave izvore.

Neobično se radujem što se Tvoje zdravlje popravlja. Tri nedelje sam i sam opet gutao lekove i tek sam danas s time prestao. I suviše sam preterao s noćnim radom – pio, istina, samo limunadu, ali zato popušio an immense deal of tobacco⁹. Uostalom, došao sam do lepih rezultata. Na primer, čitavo učenje o profitu, kakvo je bilo dosad, oborio sam. U *metodu* obrade učinilo mi je veliku uslugu to što sam by mere accident¹⁰ – Freiligrath je našao nekoliko svezaka Hegela koje su prvobitno

---

¹ Konrad Schramm – ² filistra – ³ *Oslobodenje Laknaua* – ⁴ sjajan – ⁵ po stilu i načinu – ⁶ izdržljivosti – ⁷ nesrazmerno – ⁸ oticanjem ljudi i zlatnih poluga – ⁹ ogromnu količinu duvana – ¹⁰ pukim slučajem –

pripadale Bakunjinu i poslao mi ih je na poklon – ponovo prelistao Hegelovu *Logiku*. Ako ikad opet dode vreme za takve radove, imao bih veliku želju da na dva ili tri štampana tabaka učinim pristupačnim zdravom ljudskom razumu ono *racionalno* u metodu koji je Hegel otkrio ali u isti mah i mistifikovao.

Od svih novijih ekonomista je die Grundsuppe der Fadaise¹¹ najkoncentrisaniji u *Harmonies économiques* Monsieur¹² Bastiat-a. Samo jedan crapaud¹³[⁸⁴] je bio kadar da slupa takav harmonični pot-au-feu¹⁴.

Šta kažeš o prijatelju Jonesu? Da se prodao, to još ne verujem. Možda ga još pritiskuje iskustvo iz 1848. Sa svojom velikom verom u samog sebe on se možda smatra sposobnim da eksploatiše middle class¹⁵; ili uobražava da svetska istorija neće propustiti a da ne napravi a new turn¹⁶ samo kad bi Ernest Jones dospeo u parlament, one way or the other¹⁷. Najbolje je to da Reynolds u svome listu¹⁸ nastupa sada kao besni protivnik middle class¹⁵ i svih kompromisa – of course¹⁹ iz pakosti prema Jonesu. Isto tako je gospodin B. O'Brien sada postao irrepressible Char-tist at any price²⁰. Jedino izvinjenje za Jonesa je mlitavo držanje koje je sada zavladao radničkom klasom u Engleskoj. Bilo kako bilo, ako produži tim putem, on će postati dupe²¹ buržoazije ili renegat. Fact²² da me on sada isto tako bojažljivo izbegava kao što me je inače povodom svake trice brižljivo konsultovao, pokazuje pre svega sve drugo nego čistu savest.

Priloženo pismo Lupusu od Laure i Jenny. Njih dve, naravno, uobražavaju da bi Ti mogao naopako shvatiti što Lupus prvi dobija pismo. Stoga su mi one izričito stavile na dušu da Ti javim that yours shall be the next turn²³.

Sad ću čekati još tri nedelje dok se prilike nešto više zaoštire i onda ću pisati gospodinu Dana-u da ne mogu dalje raditi za »Tribune«-u sa samo četiri članka mesečno; šest je minimum. U stvari, ja sam sada primoran da građu za dva članka uvek sažmem u jedan, dakle liferujem dvostruki rad za half the price. This will never do²⁴.

Da li su u izgubljenom pismu povodom Lassalle-a²⁵ bila Lassalle-ova i Friedländerova pisma?^[236] Iz političkih razloga bila bi poželjna njihova dalja egzistencija.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ ekstrakt banalnosti – ¹² *Ekonomskim harmonijama* gospodina – ¹³ Francuz – ¹⁴ papazjaniju – ¹⁵ buržoaziju – ¹⁶ novi obrt – ¹⁷ na jedan ili drugi način – ¹⁸ »Reynold's News-paper« – ¹⁹ naravno – ²⁰ neukrotljivi čarist po svaku cenu – ²¹ budala – ²² činjenica – ²³ da idući put dolaziš Ti na red – ²⁴ pola cene. To nikako neću. – ²⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 110 i 112.

117

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. januara 1858.

Dragi Engels,

Primio sam: 1. primerke »Guardian«-a; 2. C (*Carabine* itd.)^[248]. Nisi mi javio da li si primio moje pismo poslato pre osam dana, s prilogom za Lupusa.

Prilažem pismo od Dana-a, koje mi moraš vratiti pošto na nj još nisam odgovorio. Ono neprijatno što za mene iz tog pisma proizilazi jeste da sam znatno u dugu kod njih, pošto sam pogrešno izračunavao svoja potraživanja pa sam po odašiljanju članka *Cannon*^[221] opet vukao menicu. Uostalom, the pay¹ nije čak ni a penny the line².

Što se pak tiče novih članaka pod B koje Dana traži – a glavna stvar za mene je da mu ono što sam previše vukao brzo prenesem na Appletona, pošto inače ne mogu da vučem na »Tribune«-u i prema tome sam sasvim na suvom – oni su svi s jednim izuzetkom uzeti iz liste koju si Ti napravio. Što se tiče *jednog izuzetka* – *The History of the Bengal Rebellion*³ – izgleda mi celishodno da se Dana-u to direktno odbije. Odakle dobiti izvore u tako kratkom roku? Pošto to »shall be sent at once«⁴ i »as brief as possible«⁵, to rad i plata ne bi bili apsolutno ni u kakvoj srazmeri, i samo bi kočilo izradu drugih članaka. Kakvo je Tvoje mišljenje? Glavna stvar je vojni deo, ali sve zajedno, vojni i politički, ne izgleda mi još zrelo da bi se moglo »at once« isporučiti.

Mistake⁶ ^[249] koju Dana pominje u battle of⁷ *Albuera*, ne sećam se.

Kako mi Freiligrath piše, veliki Ernst Dronke stigao je iz Pariza u London; prvi put napuštajući mesto usled atentata.^[250]
Salut.

Tvoj
K. M.

¹ plata — ² peni za red — ³ *Istorija bengalskog ustanka* — ⁴ »treba odmah poslati« — ⁵ »što kraći« — ⁶ Greške — ⁷ bici kod

U dopisu iz Pariza u »M[anchester] G[uardian]«-u koji si mi poslao bilo je zgodnih stvari. Kako ide posao u Mančesteru? Izgleda da sve ide bolje nego što se očekivalo.

118

Engels Marxu

u London

Mančester, 25. jan. 1858.

Dragi Marx,

Pisma su stigla sva u redu. Bengal Rebellion¹ napisati u zahtevanom roku sasvim je nemoguće, i ja bih Ti savetovao da ovom prilikom primetiš gospodinu Dana-u da bi te članke sve odavna imao da je ranije pristao na naše predloge i listu koja mu je poslata. Pa on Bengal Rebellion može doneti kao Hindostan Rebellion² ili nekako drukčije. Što se tiče tobožnje greške, to sada ne mogu proveriti pošto nemam vremena, ali ću to učiniti sutra. Beleška je uzeta iz »Brockhaus«⁽²⁴⁹⁾, te će svakako biti tačna.

Lassalle-ovo pismo je još ovde.

Za *Blenheim*³, *Borodino* i mnoge druge imam materijal spremljen i u petak ćeš dobiti jedan lot⁴, ako me indijska mail⁵ ne primora da napišem članak, što, sudeći po telegr[afskoj] belešci, ne izgleda da će biti tako. *Bidassoa* itd. moraću tek da pogledam. Ali šta to treba da znači što D[ana] kaže da je on *te članke* već ranije tražio? O tome ja ne znam ništa.

Da je jadni Schramm umro pre osam dana to Ti je Harney verovatno pisao. Pojediniosti još nemam. Pisao sam Harney-u, ako zatekne stvari s mojim ili Tvojim rukopisom da ih uzme i stavi nama na raspolaganje – samo bi nam to još trebalo da te stvari padnu u ruke gospodinu Rudolfu⁶, koji je postao kompletan Prus. Nisam mislio da bi Schr[amm] pre proleća mogao imati ozbiljne napade. On se jadnik, dok sam ja bio tamo, hrabro borio s bolešću i, kako izgleda, sve do kraja. Naša stara garda jako se smanjuje u dugom mirnodopskom vremenu!

Posao ide ovde vrlo traljavo. Svakih četrnaest dana pokušavaju da povise cenu pamuku; koriste se momentom kada nekoliko prelaca moraju da kupe. To polazi za rukom tri do četiri dana, onda cene ponovo padaju. Uopšte uzev, sada smo $\frac{5}{8}$ pensa iznad najniže tačke. Ovde je slično. Čim su cene usled četrnaestodnevnog zastoja dobro oborene, indijski i levantski kupci do-

¹ Bengalski ustanak, vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 117. — ² Hindustanski ustanak — ³ *Blenhajm* — ⁴ deo — ⁵ pošta — ⁶ Rudolf Schramm

laze na tržište i time svemu teraju cene uvis; onda niko više neće da kupi i cene postepeno opet padaju. To još nije bogzna šta. Prelci prelaze na puno radno vreme, ne zato što postoji stvarna tražnja, već zato što to drugi čine i što im je short time⁷ već dodijalo. Uopšte uzev, položaj prelaca se pogoršao usled toga što je razlika između cena sirovog pamuka i prede postala manja. Nemci još uvek kupuju vrlo malo. Brilljantno ne izgleda ovde još nipošto, svakog dana check⁸ u trgovini zbog pokušaja da se isteraju više cene, pa ako to ne pođe za rukom, onda se kaže there is an improved feeling in the market. Improved be damned!⁹

Prilog za Lupusa izazvao je veliku gordost i mnogo zadovoljstva kod staroga gospodina. Mnogo pozdravlja spisateljke¹⁰. Uostalom, ja ga prošle nedelje gotovo uopšte nisam video, mimoišli smo se, a onda je on dobio neki tic douloureux¹¹.

Mnogo pozdrava porodici.

Tvoj
F. E.

---

⁷ skraćeno radno vreme — ⁸ zastoj — ⁹ da se raspoloženje na tržištu poboljšava. Do đavola s poboljšanjem — ¹⁰ Jenny i Laura Marx — ¹¹ nervozni bol u licu.

119

Engels Marxu
u London

Mančester, 28. jan. 1858.

Dragi Mohr,

Prilažem tri B-članka¹. Hteo sam po mogućstvu još danas da obradim Windhama², ali su, prvo, particulars³ još vrlo konfuzne, i tu je apsolutno nužno sačekati zvanični izveštaj, jer će dotle biti sve zabašureno – i drugo, danas posle podne nisam imao vremena – jedva sam mogao da ponovo pregledam tri članka; takode sam isuviše nazebao da bih večeras smeo reskirati da u 12 časova idem u grad i predam pismo. Reci Dana-u da materijal nije još kompletan.

Jesi li moju C-listu poslao Dana-u? Ako nisi, onda to učini sada, da bi on mogao na vreme odgovoriti; njegovo C je opet ludicrously incomplete⁴.

Borodino na žalost nije mogao biti kraći, pošto je bitka dosada predstavljana sasvim pogrešno.

Tvoj
F. E.

---

¹ Berne, Blenhajm, Borodino – ² Poraz Windhama – ³ pojedinosti – ⁴ smešnc nepotpuno

120

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. jan. [1858]
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dear Frederick,

Velika hladnoća koja je ovde nastupila i *stvarna nestašica uglja u našem domaćinstvu* primoravaju me — mada mi je to od svih stvari na ovom svetu najteže — da opet vršim pritisak na Tebe. Na to sam se odlučio samo usled heavy pressure from without¹. Moja žena mi je dokazivala da si Ti, usled jedne pošiljke iz Džersija, koja je stigla ranije nego obično, pogrešio u računu, te da ovoga meseca, bez naročitog pisanja s moje strane, nećeš ništa poslati; da je ona založila svoj shawl² itd. itd., da ne ume da se pomogne. Ukratko, ja *moram* da pišem i zato to činim. U stvari, ako ovo stanje potraje, radije bih da sam sto hvati pod zemljom nego da dalje ovako vegetiram. Uvek drugima dosadivati i pri tom sâm biti stalno gnjavljen najsitnijim domaćim brigama, zadugo je to nepodnošljivo. Ja lično otklanjam tu misère³ od sebe velikom zaposlenošću opštim stvarima. Moja žena, of course⁴, ne raspolaže istim sredstvima itd. itd.

Danas je stigla Lassalle-ova knjiga^[164], staje dva šilinga; ne cena knjige, već transportni troškovi. Ta okolnost obezbedila joj je rđav prijem. Dva toma, trideset tabaka each⁵. Samo sam zavirio. Taj gospodin u predgovoru laže publiku da se od 1846. godine nosio tom idejom. Izgleda sasvim starohegelovski. Možda mu je pri tumačenju i sravnjivanju mesta pomogla pravnička navika hermeneutike. Nous verrons⁶, mada je stvar suviše obimna da bi je čovek pročitao.

I gospodin Pieper je pisao i saopštio mi interesantnu tajnu da ga je za vreme boravka ovde »boleo trbuh« i da je stoga »možda« bio dosadan.

Orsinijeva itd. zavera^[250] mogla bi pruskoj amnestiji^[251] pokvariti račune. Prekjuče *oko pola noći* policija je ovde upala u Orsinijev stan, inveigled⁷ služavku da je sledi u Scotland Yard⁸, gde

¹ teškog pritiska spolja — ² šal — ³ bedu — ⁴ naravno — ⁵ svaki — ⁶ Videćemo — ⁷ nagovorila — ⁸ Centralnu upravu londonske policije

su je ispitivali gospoda Richard Mayne i francuski mouchards⁹. Ovaj ispad koji kompromituje gospodina Parna imao je utoliko manji rezultat što je Martin Bernard posednik svih pisama koja su upućena na Orsinija u London posle njegovog hapšenja, dok je sva druga *spalio* pre svoga odlaska iz Londona.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁹ agenti

121

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. jan. 1858.

Dear Frederick,

Primio tri članka B¹. Vrlo je dobro što je članak *Borodino* duži. Pošto su stupci te gospode tako ogromni a njihovo pay² tako rdavo, jedini je protivlek da se članci razvuku. Nadam se da ćeš kad dođeš do Cavalry³, što više ga razvući da bih se otarasio debts⁴ tim džukcima.

U Francuskoj lepe stvari. Coolness⁵ kojom su épiciers⁶ primili atentat¹²⁵⁰, razljutila je gospodina⁷. Tajna ove hladnoće čif-tica je svakako intimna želja mnogih od njih da ih bilo kakav iznenadni politički događaj istrgne iz škripca. Većina tih subjekata mogla je obnoviti svoje menice kod banke, diskontne asocijacije itd. koji su postupali po Boustrapinom¹⁴⁴ naređenju. Medu-tim, odloženo nije otklonjeno. Veliki deo francuske buržoazije, predviđajući sigurnu komercijalnu propast, očekuje sa strahom dan dospeća. Oni se nalaze u otprilike istom state⁸ u kome se Boustrapa nalazio *pre* državnog udara. Any political pretext for making an honourable exit⁹ – sasvim kao i pre deset godina – will, consequently, be eagerly seized upon by the damned fellows¹⁰. To je Boustr[apa] zapazio i sada hoće da igra »despota« kao takvog. Nous verrons¹¹. Ako se osloni na Magnana, Castellane-a itd., on je izgubljen.¹²⁵²

Sada sam u svom ekonomskom radu¹²³³ došao do tačke kada bih od Tebe želeo nekoliko praktičnih obaveštenja, pošto se o tome ne može naći ništa u teorijskim spisima. Naime, o *opti-caju* kapitala – njegova različitost u različitim poslovima; njegovo dejstvo na profit i cene. Ako o tome hoćeš da mi nešto malo saopštiš, onda bi to very¹² dobro došlo.

Gospodin Lassalle u predgovoru svome spisu:

*Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos*¹³ kaže između ostalog:

¹ Berne, Blenhajm i Borodino – ² plaćanje – ³ Konjice – ⁴ dugova – ⁵ Hladnoća – ⁶ sitni trgovci – ⁷ Napoleon III – ⁸ položaju – ⁹ Svaki politički izgovor za častan odlazak – ¹⁰ to će, dakle, prokleti tipovi željno dočekati – ¹¹ Videćemo – ¹² vrlo – ¹³ Filozofija Heraklita Mračnog iz Efesa

»Ono je (delo) sve osim jednog malog dela bilo izradeno već početkom 1846, i upravo sam hteo da ga uzmem u ruke i završim, kad me iznenada interes druge vrste baci u more praktičnih borbi i bezmalo me deset godina sprečavao da se posvetim završenju ovog dela, jer u *svakom* pogledu ostaje istinita Sofoklova reč: Πολλὰ τὰ δεινὰ κούδέν ἀνδρώπων δεινότερον πέλε¹⁴

Treba li Sofoklov stih u L[assalle]ovu prevodu na nemački da glasi: »Nema strašnijeg i gadnijeg čoveka od grofice Hatzfeldt!«

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹⁴ Ima mnogo strašnog, ali nema ničeg strašnijeg od čoveka.

122

Engels Marxu
u London

Mančester, 30. jan. 1858.

Dragi Marx,

Jutros sam dobio zajedno oba Tvoja pisma i šaljem Ti u prilogu pet funti. Na žalost sam i sâm slabo s novcem, a Schramm je početkom januara pozajmio od mene pet funti – to se u onim okolnostima apsolutno nije moglo odbiti, i zbog toga stojim još slabije. *Windham*¹ će biti gotov za utorak.

A propos, pošalji mi novu kopiju članaka B koje je Dana tražio (prvobitno kao i sada naknadno poručjenih), svoju sam zaturio.

Šta je sa *Camp*, *Catapults* i *Caps* (Percussion)² [242].

Dakle, pri atentatu^[250] Bonaparta je doduše promašen, ali je K. Heinzen pogoden. Ti se sečaš kako je anno 1848. pretio ubistvom i razaranjem, kako se razmetao sa njemu, naravno, nepoznatim uništavajućim oružjem moderne nauke. Kossuth je veliki čovek, ali K[ossuth] je zaboravio praskavo srebro itd. Eh bien³, posle ove istorije nećemo čuti ništa više o praskavom srebru. Odmah sam rekao da od strahovito mnogo ranjenih i malo mrtvih proizilazi da su granate bile prepunjene i da su se dakle rasprle u mnogo malih parčića od kojih je svaki imao malo snage. Ti magarci su postupili vrlo glupo-prepredeno. Napunjene običnim barutom, granate bi mnogo jače dejsstvovale. Umesto toga, oni su ih nabili praskavom živom koliko god je stalo i izazvali kišu malih, malo škodljivih parčića. Dr Larrey je potvrdio moje mišljenje. So much for⁴ Heinzenu.

Dvadeset prvog courant⁵ ponovo je izvršen pokušaj ubistva Bon[aparte] u Bulonjskoj šumi iz pištolja, ali je atentator uhvaćen pre nego što je okinuo. Stvar je zabašurena. Poslaću Ti dotični »Guardian« čim mi više ne bude potreban.

Poručiću od Charrasa »Cent jours«⁶ [253]. Zar se mi u Americi ne bismo mogli baviti literarnom kritikom? Članak o tome bio bi sigurno interesantan i ne bi ga bilo teško napisati.

Mnogo pozdrava ženi i deci.

Tvoj

F. E.

¹ Poraz *Windhana* – ² *Logor*, *Katapult* i *Kapisle* (perkusione) – ³ Pa lepo – ⁴ Toliko o – ⁵ ovog meseca – ⁶ Sto dana

123

Marx Engelsu

u Mančester

[London], 1. febr. 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Frederick,

Pet f. st. stiglo. Istovremeno prispeće dvaju pisama, od kojih sam jedno poslao u utorak a drugo u petak, kao da ukazuje na to da pošta emigrantska pisma zadržava, ispituje itd.

Od čanaka B novu su: *Bidassoa* (battle of¹), *Blenheim* (ditto); *Burmah* (war in²), *Bomarsund* (siege³), *Borodino* (battle⁴), *Breša* (assault⁵), *Bridge-head*⁶, *Bülow*¹²⁵⁴¹, *Budim* (siege of³), *Beresford*, *Berme*. Ako Dana kaže: »most of them I asked you before⁷, onda je to zabluda. On brka *Tvoju* listu *B* sa *svojom*. On je poručio samo:

»Barbette, Bastion, Bayonet, Barclay de Tolly, Battery, Battle, Bem, Benningsen, Berthier, Bernadotte, Bessières, Bivouac, Blindney, Blücher, Blum, Bolivar, Bomb, Bombardier, Bombardement, Bomb (Ketch, Proof, Vessel)⁸, Bonnet, Bosquet, Bourrienne, *Bridge* (pontoon)⁹, Brown (Sir George), Brune, Bugeaud.« (Sve je to magarac dobio.)

Catapult imam gotov za Tebe (ne mnogo). Isto tako veći deo *Castrum-a*¹⁰. (Ali moram još da pogledam u *Wachsmuthovom Hellen[ische] Alterth[umskunde]* o grčkom logoru i kod de Wette-a o jevrejskom logoru.) Stvar sa *Percussionscap*^{11 12421} je opširna zbog vrlo različitih vrsta zatvarača itd., koje pri tom treba nabrojati. Ja bih toga vraga već bio svršio da u međuvremenu nije stigao novi ordre¹² od Dana. Šaljem Ti sve to zajedno. Kad god odem u Muzej, imam osim toga da pogledam takvu masu materijala da vreme za čas prođe (sada samo do četiri časa). Zatim put onamo. Tako se gubi mnogo vremena.

Heraklit Mračni Lassalle-a Jasnoga je au fond¹³ dački krpež. Kod svake, od mnogih slika pomoću kojih Heraklit razvija jedinstvo afirmacije i negacije, in steps¹⁴ Lassalle i tom prilikom nas

---

¹ bitka kod — ² *Burma* (rat u) — ³ opsada — ⁴ bitka — ⁵ juriš — ⁶ mostobran — ⁷ veći deo od ovih tražio sam od vas ranije — ⁸ Bomba (vozila za bombe, oklop, morski brod) — ⁹ Most (pontoon) — ¹⁰ logora — ¹¹ kapislama — ¹² nalog — ¹³ u osnovi — ¹⁴ upada

časti nekim odsekom iz Hegelove *Logike*, koja hardly¹⁵ da dobija ovim postupkom. I on to čini uvek veoma opširno — kao kakav dak koji na jednom zadatku treba da dokaže da temeljno zna i njegovu »suštinu«, i njegovu »pojavu« i »dijalektički proces«. Ako je dak to i naučio, mi možemo biti sigurni da misaoni proces on može izvesti ipak samo po tačno propisanom receptu i u formes sacramentales¹⁶. Tačno tako i naš Lassalle. On kao da je išao za tim da Hegelovu logiku razjasni sebi na Heraklitu i ne dosadi mu da taj proces uvek počinje iz početka. Što se tiče učenosti, to ovde ima šta da se vidi. No svaki poznavalac zna kako je to jevtino sastaviti takvu izložbu citata kad čovek ima vremena i novca i kad mu se, kao gospodinu Lassalle-u, bonska univerzitetska biblioteka ad libitum¹⁷ šalje kući. Vidi se kako strašno golem sam sebi izgleda u toj blještavoj filološkoj odeždi i kako se kreće sasvim s gracijom čoveka koji je prvi put u svom životu obukao fashionable dress¹⁸. Pošto većini filologa *nedostaje* spekulativni pojam, koji prevladuje kod Heraklita, to onda svaki hegelovac ima neosporno to preimućstvo da razume ono što ne razume filolog. (Uostalom bilo bi čudno da neko zato što uči grčki bude filozof *na grčkom*, a da pri tom nije filozof *na nemačkom*.) Umesto da to prosto smatra samo po sebi razumljivo, Lassalle nam to sve servira u quasi¹⁹-Lessingovom stilu. Na opsežno pravnički način on dokazuje pravilnost Hegelovog tumačenja nasuprot, zbog nedovoljnog poznavanja stvari, pogrešnim izlaganjima filologa. Tako da imamo dvostruko uživanje: prvo, da dijalektičke stvari koje smo skoro već zaboravili opet vidimo naširoko izvedene, i drugo, da nam se ovo »spekulativno nasleđe« pokazuje kao naročito filološko-pravna domišljatost i učenost gospodina Lassalle-a u poređenju s nespekulativnim filolozima. Uostalom, uprkos njegovom hvalisanju, da je Heraklit dosada bio knjiga sa sedam pečata, on, u samoj stvari, nije dodao *apsolutno ništa novo* onome što Hegel kaže u *Istor[iji] fil[ozofije]*. On to samo izlaže podrobno, što se, naravno, moglo sasvim dobro uraditi i na dva štampana tabaka. Još manje mu pada na pamet da nam oda neke kritičke misli o samoj dijalektici. Kad bi se odštampani svi fragmenti Heraklitovi, to bi jedva iznosilo pola štampanog tabaka. Samo neko ko štampa knjige na račun strašnog »čoveka«²⁰, može dopustiti sebi da pod takvim izgovorom objavi dva toma od 60 tabaka.

U *Heraklita Mračnog* ima jedna izreka, u kojoj, da bi razjasnio pretvaranje svih stvari u njihovu suprotnost, kaže: »Tako se zlato pretvara u sve stvari, a sve stvari pretvaraju se u zlato«.

¹⁵ teško — ¹⁶ osveštanim oblicima — ¹⁷ po volji — ¹⁸ elegantno odelo — ¹⁹ takoreći — ²⁰ Sophie von Hatzfeldt

Zlato, veli Lassalle, ovde je novac (c'est juste)²¹ a novac vrednost. Dakle ideelno, opštost, jedno (vrednost), a stvari realnost, posebnost, mnoštvo. On se ovim neočekivanim saznanjem koristi da bi u jednoj podužoj napomeni ukazao na an earnest of his discoveries in the science of political economy²². Svaka reč je greška, ali izložena značajnom pretencioznošću. Iz te jedne napomene vidim da se on sprema da u svome drugom velikom opusu²⁵⁵ izlaže političku ekonomiju na hegelovski način. On će na svoju štetu uvideti da je jedna stvar kritikom dovesti jednu nauku prvo do tačke da bi se ona mogla dijalektički izložiti, a sasvim druga – apstraktni, gotovi sistem logike primeniti na slabe predstave o jednom takvom sistemu.

Kao što sam Ti odmah po njegovom prvom oduševljenom pismu pisao, starohegelovci i filolozi doista mora da su bili pleased²³ što takvu antičnost nalaze u jednom mladom čoveku koji važi za velikog revolucionara. Osim toga on laska i klanja se na sve strane da bi obezbedio sebi povoljan prijem. Čim pregledam stvar, poslaću Ti je.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

²¹ tačno – ²² ozbiljnost svojih otkrića u političkoj ekonomiji – ²³ obradovani

124

Engels Marxu

u London

Mančester, 8. febr. 1858.

Dragi Mohr,

Prošle nedelje se s vremena na vreme nisam osećao dobro, izgleda da je preostao samo još sasvim neznatan minimum ostatka moje ranije bolesti, no koji je odveć slab da me ozbiljno uhvati i sada me kinji svakojakim sitnim tričarijama – naročito razdražljiva koža, rdavo zalečivanje rana, gnojenje prstiju i slične dosadne gluposti. Srećom ne postoji više ni najmanja tendencija za zagnojavanje žlezda, tako da za to nema bojazni. Ove tričarije, koje se pokazuju prilikom nazeba, svakako će me s vremena na vreme mučiti dok opet ne odem na more. U svakom slučaju moram se u međuvremenu paziti. Kao odvodnik služe mi, uostalom, moji hemoroidi, koji su se otkako sam se vratio prilično osilili, to svaki put smesta pomaže, ali mi takode za nekoliko dana onemogućava svako drugo sedenje do na konju. Otuda moje ćutanje prošle nedelje i izostajanje isporuka od ponedeljka. Većim delom sam uveće mogao samo da *ležim*. Međutim, nabez je sada toliko popustio da sam juče opet mogao da jašem 28 milja, te tako sutra možemo opet početi.

Heraklita Mračnog izgleda da je gospodin Lassalle au fond¹ olako uzeo. Lupus se jako zabavljao Tvojim opisom njegova metoda; bilo mu je drago čuti što grčka učenost toga gospodina ipak nije tolika. Kad stigne knjiga, daću mu da je prostudira.

Prijatelj Belfield se danas opet nametnuo za kandidata za opštinskog odbornika, i sjajno je propao. Sto devedeset šest protiv njegova 143 glasa.

Kod kuće imam još nekoliko »Guardian«-a sa zgodnim dopisima iz Pariza, koje ću Ti poslati ovih dana.

Mnogo pozdravi family². Za petak će opet biti nekoliko stvari za *Encikl[opediju]*.

Tvoj
F. E.

---

¹ u osnovi – ² porodicu

125

Marx Engelsu
u Mančester

London, 10. februara 1858.

Dragi Engels,

Magarac Dana (u jednom pismu koje ću Ti poslati kasnije, i u kome on ostavlja undecided whether or not¹ biti honorisana moja menica vučena krajem decembra) piše mi između ostalog: »In the article *Artillery*, in speaking of the equipment of the Prussian army, you use the words *seam* – horses; what are they? I do not find them in any dictionary«². Odgovori mi na to obratnom poštom, tako da tom magarcu mogu još u petak pisati o tome.

Slutio sam da nisi sasvim kako treba. Čuvaj se. Ti si se odveć pustio za vreme mančesterskog »Sturm i Drangperioda«. Sledeći put više.

Tvoj
K. M.

Da li je i Tebi dear³ Harney poslao svoju »Independent« nonsens⁴. Ko je samo izmislio Schrammov životopis? Harney čini the celebrated poet⁵ Freiligratha, pored koga Engels Esq.⁶ smešno izgleda, izdavačem revije »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«.

---

¹ nerešenim da li će ili neće – ² »U članku *Artiljerija*, gde govorite o opremi pruske vojske, upotrebljavate reči *seam*-horses; šta je to? Ne mogu ih naći ni u jednom rečniku.« – ³ dragi – ⁴ »Nezavisnu« glupost – ⁵ čuvenog pesnika – ⁶ blagorodni

126

Engels Marxu
u London

Mančester, 11. febr. 1858.

Dragi Mohr,

Dana ne ume da čita – to glasi *team-horses*, to jest zaprežni konji, the horses harnessed to any gun or carriage in order to draw it¹. Izraz *team*² javlja se i inače često u članku³, te ako mu je potreban autoritet, neka pročita članak *Artiljerija* u »Encykl[opaedia] Brit[annica]«.

Na žalost, danas ne mogu ništa da pošaljem. Juče sam se dao nagovoriti da učestvujem u jednom coursing meetingu⁴ gde su hrtovi gonili zečeve, i bio sam sedam časova u sedlu. To mi je doduše, uopšte uzev, odlično prijalo, ali me sprečilo u radu, i sa započetim stvarima – *Burma* itd. – nisam još dovoljno odmakao da bih mogao misliti na to da ih večeras na vreme završim. *Burma* je vrlo gadna: pročitati debele knjige pa ipak ništa čestito od toga ne napraviti, as it must be pretty short⁵. Naprotiv, kod *Cavalry*⁶ ću se revanširati. Dana će dobiti čitavog Griesheima, ukoliko se on na to poziva.

Lupus izgleda da hoće da se okani sedenja po kafanama: ja sam ga od četiri puta samo jednom sreo u Chatsworth-u, u kafani kuda stalno odlazi. Pošto ja onamo idem samo zbog njega, za mene je to veliko gubljenje vremena i to se mora izmeniti.

Glupost dear⁷ Harneya sam i ja dobio. Harro Harring, koji je u Džersiju (mada ga nikad nisam video) mora da je glavni krivac za to. Opis Krefelda je izvanredan. Sasvim stari Harney. On je od Schrammove smrti opet napravio veliki melodramski komad pri čemu, naravno, G. J. H.⁸ igra glavnu ulogu. Sve to skupa, sahrana i ostalo, njegova pisma sa natpisima: Haste! Immediate!⁹ itd. Uz to čudno traženje od mene da dodem u Džersiju, da bih i ja figurirao među crapauds¹⁰ [84] i Waschlapskima [256]; sve mi je to odvratno. To je bedan mali subjekt koji je u Džersiju sasvim na pravom mestu; osim toga je presrećan, pošto je navukao sebi na vrat proces po zakonu o štampi zbog klevete feudalca iz Džersija, Fr. Godfraya.

¹ konji za vuču topova i kola – ² zaprega – ³ *Artiljerija* – ⁴ hajci – ⁵ pošto to mora biti vcoma kratko – ⁶ *Konjice* – ⁷ dragog – ⁸ George Julian Harney – ⁹ Hitno! Neodložno! – ¹⁰ francuskim žabarima

Jones izgleda da takođe pravi lepe stvari. Debeli Livesay, koga je učinio chairman-om¹¹ svoje konferencije^[225], jeste neki bedni sitni buržoa, koji se zaklinje Miallom, i koji je već 1842. sa Sturge-om i kompanijom napravio čitav suffrage secession¹² kad se sva sitna buržoazija odvojila.^[257]

Ali never mind! Mr. Bonaparte travaille pour nous¹³. On gazduje tako da bolje ne možemo ni poželeti. Espinasse – ministar unutrašnjih poslova, that beats cockfighting¹⁴. Uz to glupost, dati da se štampaju adrese^[258].

Da Ti ne bi imao pogrešne predstave o mome telesnom stanju, reći ću Ti još da sam juče sa svojim konjem skočio preko jednog nasipa i živice visoke pet stopa i nekoliko coli, najviši skok koji sam ikad učinio. Takvi efforts¹⁵, da bi se mogli s lakoćom učiniti, pretpostavljaju prilično zdrave udove. Uopšte, mi ćemo pruskoj konjici pokazati kako se jaše kad se vratimo u Nemačku. Ona gospoda neće me tako lako stići; sada sam vrlo mnogo vežbao i svaki dan je sve bolje a i renome ću steći vremenom. No, stvarne teškoće pri jahanju na teškom terenu upoznajem tek sada; to je veoma komplikovana stvar.

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i deci. Do ponedeljka će u svakom slučaju stići nekoliko članaka. Sa Indijom mislim da pričekamo još jednu poštu, osim ako bismo dobili vrlo interesantne pojedinosti.

Tvoj
F. E.

Engels Esq.¹⁶ stvarno izgleda vrlo komično. Nikada neću zaboraviti Harney-u da se najbolje što on o meni zna da kaže ograničava na Esq. Grosse bête!¹⁷

---

¹¹ predsedavajućim – ¹² rascep u glasanju – ¹³ to ne čini ništa! Gospodin Bonaparta radi za nas. – ¹⁴ tu prestaje sve – ¹⁵ napori – ¹⁶ Blagorodni Engels – ¹⁷ Glupan!

127

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. febr. 1858.

Dragi Engels,

Obećao si da ćeš mi poslati »Guardian«. Stoga sam ga očekivao za danas pošto je Francuska sada jedini materijal za dopise, a ona gospoda više vole nekoliko anegdota i rekla-kazala nego any amount of ideas¹. Mislim da će sutra stići obećani brojevi, ali Te usrdno molim da mi ubuduće stvari šalješ uvek za četvrtak ili najkasnije za petak. *Posle* dana kada šaljem dopise oni mi, of course², više ne koriste za dopise.

Sad ću tri dana sedeti kao na iglama dok ne saznam da li je moja menica koja je, izgleda, poslata odavde tek nekoliko nedelja after its drawing³, honorisana ili nije. U najboljem slučaju neću opet moći da vučem na »Tribune«-u za članke koje sam joj poslao dok stvar sa Appletonom ne bude settled⁴. Ja sam se sasvim prevario u oceni robe koju sam mu poslao. Osim toga Dana čini zamerke u pogledu jednog dužeg članka o *Bolivaru*⁵ zato što je, kaže, pisan in a partisanstyle⁶ i zahteva od mene authorities⁷. Ja mu ih naravno mogu dati, mada je to čudan zahtev. Što se tiče partisanstyle, ja sam se svakako nešto udaljio od enciklopedijskog tona. Da najkukavičkiji, najpodliji i najbedniji lump bude izvikan za Napoleona I, bilo je i previše. Bolivar je pravi pravcati Soulouque²⁵⁹.

I congratulate you upon your equestrial performances⁸. Samo nemoj da praviš odveć vratolomne skokove, pošto će uskoro biti važnijih prilika za lomljenje vrata. Izgleda mi da Ti to ride somewhat hard this hobby-horse⁹. U svakom slučaju ne mislim da je cavalry¹⁰ ona specijalnost u kojoj si Ti najpotrebniji Nemačkoj. Isto tako dozvoljavam sebi da pomalo posumnjam u to da li je over-exertion in any line¹¹ korisno za Tvoje zdravlje. Bar su mene sa lekarske strane uveravali da aurea mediocritas¹² u svakoj vrsti napora mora za Tebe neko vreme ostati norma.

Istorija s Bonapartom²⁵⁰ je takode iznenada učinila kraj

---

¹ još toliko ideja – ² naravno – ³ posle vučenja – ⁴ regulisana – ⁵ *Bolivar y Ponte* – ⁶ pristrasno – ⁷ izvore – ⁸ Čestitam na Tvojim jahačkim podvizima – ⁹ nešto preteruješ u tom jahanju – ¹⁰ konjica – ¹¹ premaranje u kojoj bilo oblasti – ¹² zlatna sredina

nameravanoj amnestiji^[251] u Pruskoj. Uostalom, Louis samo kopira svoga tobožnjeg strica^[260]. In fact¹³ on ne samo da je Napoléon le Petit¹⁴^[261], u smislu Victor Hugo-a kao suprotnost Napoléonur le Grand¹⁵, već on personates in a most admirable way the littleness¹⁶ velikog Napoleona. Pogledao sam kod Cobbeta, godište 1802/3, i našao da izraz »den of assassins« and all that literally¹⁷ stoji u tadašnjem »Moniteur«-u^[262]. Između ostalog u »Moniteur«-u od 9. avgusta 1802. stoji doslovno sledeće:

»Either the English government authorises and tolerates these public and private crimes, in which case it cannot be said that such conduct is consistent with British generosity, civilisation, and honour; or it cannot prevent them, in which case it does not deserve the name of government; above all, if it does not possess the means of repressing *assassination* and calumny and protecting *social order*.«¹⁸

Salut.

Tvoj
K. M.

Ako još nisi otpremio *zaostale* brojeve »Guardian«-a, onda gledaj da ih dobijem do ponedeljka, a naredne do petka.

---

¹³ U stvari - ¹⁴ Mali - ¹⁵ Velikom - ¹⁶ personifikuje na najdivniji način malenost - ¹⁷ »jazbina ubica« i sve to doslovno - ¹⁸ »Ako engleska vlada odobrava i trpi ove javne i privatne zločine, onda se ne može reći, da se takav stav slaže s britanskom velikodušnošću, civilizacijom i čašću; ili ako ona ne može da ih spreči, onda ne zaslužuje naziv vlade; pre svega, ako ona ne raspolaže sredstvima da spreči *ubistvo* i klevetu i zaštititi *društveni poredak*.

128

Engels Marxu
u London

[Mančester] 18. febr. 58.

Dragi Mohr,

Svakog dana ove nedelje hteo sam da Ti pišem i nisam stigao zbog neprestanog povišavanja cena. Seti se šta sam Ti rekao¹, 6 pensa za Middling Orleans², najviša cena compatibel³ sa full time⁴. Sada su $\frac{7}{8}$ svih prelaca sa $5\frac{3}{4}$ pensa per Middling Orleans prešle na full time⁵, a posledica te gluposti jeste ta da su oni iz čistog nestrpljenja Middling Orleans podigli za šest nedelja na $7\frac{3}{4}$ pensa! Naravno, pređa i tkanine nisu poskupele u istoj meri; margin⁶ fabrikanta između cena sirovine i njegove gotove robe sveden je ispod cene koštanja, a sada ti magarci hoće da opet predu na short time⁷, što nikada nije trebalo ni činiti drukčije.

»Guardian«-e šaljem danas u isto vreme.

Nadam se da je Tvoja menica plaćena. Pošto si je i onako već mnogo ranije avizirao, to bi Ti oni već odavno morali pisati da je postojala bilo kakva namera da je vrate.

Prilažem opet jednu stvarčicu za Dana-a⁸. Ako taj gospodin počne da za svoja dva tričava dolara čoveku soli pamet, onda mu treba pokazati zube. U svakom slučaju on ne može očekivati više nego što mu mi isporučujemo – u vrlo mnogo slučajeva samostalne radove umesto tričavih kompilacija, koje inače dobija. Reci mu neka bolje plaća, i que puis nous verriions⁹. Sa Bada-jozom^[249] me je mizerni Brockhaus stvarno zaveo.

Burmah ist a very laborious article¹⁰. Ne bi li Ti mogao preuzeti Bülow^[254] i Beresford? Ja ovde nemam skice za biografije, a mogu Ti dati glavne vojne momente.

O jahanju ću ti pisati drugi put. Stvar je au fond¹¹ materijalna baza svih mojih ratnih studija, šta hoćeš? Tričavi Bonaparta izgleda crapauds^[84] junakom zato što je passabel ali lepo jaše, a pri tom ima ovde dosta svedoka koji znaju da on a very

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 98. — ² Srednji Orleans, jedna vrsta pamuka — ³ podudara se — ⁴ punim radnim vremenom — ⁵ puno radno vreme — ⁶ marža — ⁷ skraćeno radno vreme — ⁸ Katapult i Logor — ⁹ da ćemo onda videti — ¹⁰ Burma iziskuje mnogo rada — ¹¹ u osnovi — ¹² žabarima, francuskim ciftama

indifferent fencer¹³ i da je mnoge prepreke zaobišao koje your humble servant¹⁴ preskače bez premissljanja. Jahanje je osim toga jedina telesna veština u kojoj sam doterao bar do osrednjosti, i pri tom je baš u lovu i preskakanju prepreka tako neznatan dodatak opasnosti (verovatnost 1:10 000) da je draž neodoljiva. Uostalom, sois tranquille¹⁵, moj vrat će se slomiti drukčije a ne pri padu s konja. Mnogo pozdrava čitavoj family¹⁶.

Tvoj
F. E.

---

¹³ vrlo slabo skače — ¹⁴ tvoj pokorni sluga — ¹⁵ budi spokojan — ¹⁶ porodici

129

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. febr. 1858.

Dragi Engels,

Prilažem jedno pismo od Lassalle-a, interesting¹ zbog mesta koje se odnosi na Rudolfa Schramma. Ono što on piše o mojoj »logici«, svodi se jednostavno na to da on *neće* da me razume. Ja sam mu naime simplement² javio da mu *nisam* pisao zato što matters had come to a point³ kada je usmeno objašnjenje postalo nužno za nastavljanje pismenog intercourse. In fact⁴ ja sam taj tugaljivi passage done in a very diplomatical style⁵.

Ja sam mu, naravno, odgovorio da se raspita kod berlinskih knjižara. Moj cilj je da se stvar izda u *sveskama*^[263], pošto nemam ni vremena ni sredstava da je mirno u celosti napišem. To će možda ići na štetu forme. Za rasturanje je u svakom slučaju bolje. A i lakše je naći izdavača.

Šta se tiče tričavih Jenkija, to bih ja naravno s najvećim zadovoljstvom pisao gospodinu Dana-u i Appletonu neka me obijica . . . . Ali state of affairs is simply this⁶:

Ja sam na Appletona vukao 20£ više. Po mome računu, vukao sam najviše 5£ više. Ali nisam mogao drukčije, pošto sam morao da platim jedan deo računa koji su dospeli krajem decembra. Well⁷. Gospodin Dana je sada 20£ – koje sam exactly to-morrow⁸ imao da vučem na list »Tribune« – privremeno stavio à compte⁹ »Tribune«-i i tako mi uopšte presekao sve izvore dok rukopis poslat Appletonu ne pokrije tu svinjariju. Dotle sam dakle in a deadlock¹⁰. Čim taj Appleton bude plaćen u robi i ja stoga opet budem mogao otvoriti ustave prema »Tribune«-i, ja sam za to da Appletona sasvim napustim – naročito ako bečka »Presse« pristane na moj predlog na jedan članak nedeljno o finansijama^[236]. U svakom slučaju ja sam mišljenja that even the menace to stop supply would bring round Dana and Appleton, and induce them to offer a better payment¹¹. No taj manevar se

---

¹ interesantno – ² prosto – ³ su stvari došle do tačke – ⁴ saobraćaja. U stvari – ⁵ pasus napisao u vrlo diplomatskom stilu – ⁶ stanje stvari je prosto ovakvo – ⁷ Dobro. – ⁸ upravo sutra – ⁹ na račun – ¹⁰ u škripcu – ¹¹ da ću baš pretnjom da ću prekinuti isporuke dovesti Dana-a i Appletona dotle da ponude da više plate.

može učiniti tek kad se izvučem iz sadašnjeg škripca. Ako su ti džukci primili članak *Bolívar*¹², onda im po mome računu treba poslati još oko 30 - 32 stupca. Dotle doslovno lebdim u vazduhu. Osim toga oni znaju da sam sada u njihovoj vlasti. Sve čemu sada treba težiti jeste što više razvući, ukoliko se to može postići a da ne postanemo dosadni.

Što se tiče *Bülow*-a¹²⁵⁴ i *Beresford*-a, ja mogu napisati biografski deo, ali *Ti* napiši čitav vojni deo, na engleskom, da ovi članci ne bi odskakali od drugih. Osim toga, prosto ukazivanje mi ovde ništa ne koristi; ja bih to ipak morao studirati – sada nemoguće – da bih mogao da ih uradim. Čim budeš sa B gotov, primi se *Cavalry*¹³ pošto će time biti odrađeno.

Such, my boy, is the situation¹⁴. Srećom sada se u spoljnjem svetu događa mnogo šta zabavno. Inače, privatno, I think¹⁵ da imam the most troubled life that can be imagined: Never mind!¹⁶ Nema veće budalaštine za ljude sa opštim stremljenjima nego da se ožene i tako sebe izlože sitnim nevoljama de la vie domestique et privée¹⁷.

Šta će sada reći valjani »*Guardian*«? Revenge¹⁸ Milnera Gibsona i Brighta; indeed¹⁹, klasično¹²⁶⁴. Među nama budi rečeno, mislim da Palmerston ima svoje »*Grind*«²⁰ da provali svoje sopstveno ministarstvo i da su sve prividne blunders²¹ koje su dovele do tog result²² sračunate s njegove strane.

Iz jednog paper²³ objavljenog nedavno u »*Moniteur*«-u proizilazi da su stored up commodities²⁴ u French Customs entrepôts²⁵ ogromne if compared with²⁶ 1856. i 1855. i dopisnik »*Economist*«-a kaže direktno da je Bonaparta naveo banku na to da na njih daje zajmove i tako je njihovim holders enabled to return them²⁷. Što se više bliži proleće, one se moraju izneti on the market, and then, there is no doubt, there will be a crash in France, answered by crashes in Belgium, Holland, Rhenish Prussia etc.²⁸

U Italiji je ekonomsko stanje zaista strašno. Pored industrial crisis agricultural distress²⁹. (Prema conclusions jednog agricultural congress in France³⁰ i tamo je stanje u poljoprivredi vrlo teško.

¹² Bolívar y Ponte – ¹³ Konjica – ¹⁴ takva je situacija, moj mladiću – ¹⁵ mislim – ¹⁶ najnespokojniji život koji se može zamisliti. Ne mari! – ¹⁷ domaćeg i privatnog života – ¹⁸ osveta – ¹⁹ zaista – ²⁰ razloge – ²¹ greške – ²² rezultata – ²³ dokumenta – ²⁴ uskladištene robc – ²⁵ francuskim carinskim skladištima – ²⁶ ako se uporede sa – ²⁷ posednicima omogućila da ih vrate – ²⁸ na tržište, i onda će, u to se ne može sumnjati, doći do kraha u Francuskoj, za kojim će sledovati krahovi u Belgiji, Holandiji, Rajnskoj Pruskoj itd. – ²⁹ industrijske krize agrarne nevolje – ³⁰ zaključcima jednog poljoprivrednog kongresa u Francuskoj

Na kongresu je izjavljeno da they could not go on with 17 fcs. the hectolitre of wheat³¹ (265.)

Take all in all³², kriza je rila kao stara dobra krtica.
Salut.

Tvoj
K. M.

---

³¹ ne mogu izaći na kraj sa 17 franaka za hektolitar pšenice – ³² Uzmi sve zajedno

130

Engels Marxu

u London

[Manchester] 24. febr. 1858.

Dragi Mohr,

Prilažem banknotu od 5 funti¹ koju na žalost juče više nisam mogao da izvučem, inače bi je Ti dobio 24 časa ranije, i članak *Breša*. Sada iz B treba isporučiti još samo članak *Burma* (upola gotov – teško je naći obaveštenje o posljednjem ratu) i *Bomarsund*, zatim one dve biografije. Što se tiče ovih, za *Beresford* mogu uskoro nabaviti ono što je potrebno, ali sam u pogledu *Biilowa* u neprilici, jer apsolutno ne znam kako da dodem do neke dobre knjige o oslobodilačkom ratu. Treba priznati njegovu odlučnost kod Grosberena (on je tukao Francuze protiv volje Bernadotta) i pobjeda kod Denevica je vrlo značajna, 40 000 Prusa tukli su 70 000 Francuza. Međutim, ja ću još jednom potražiti. Čim B-gnjavaža bude gotova, preći ću na *Cavalry*².

Ja ne mislim da Appletona treba napustiti, osim ako budemo morali na Kontinent. Enciklopedijski kurs mi je vrlo koristan, i na kraju stvar ide tako sporo da bismo se, kad novčane prilike ne bi toliko pritiskale, sasvim komotno mogli baviti tom stvari. Na svaki način postaviti kabinetsko pitanje čim to okolnosti dozvole; i ja sam mišljenja da će to odmah pomoći.

Veliki Lassalle može u ovim okolnostima biti vrlo koristan. Nadam se da će učiniti sve što je potrebno kako u pogledu ekonomije tako i sa bečkom »Presse«. Mora da je ovu poslednju stvar sasvim zaboravio, pošto si mu Ti već ranije pisao o članku o finansijama. Njegovo pismo zadržacu još ovde da bih ga pokazao Lupusu, pošto si na nj već odgovorio.

Istorijska ironija, da Gibson i Bright gospodinu Pamu objavljuju njegovo povlačenje, vrlo je lepa. Šta »Guardian« kaže o tome, videćeš odmah, pošto Ti danas šaljem tri broja. Uostalom, izgleda da Pam hoće sebi sasvim da onemogući povratak – to gonjenje jednog tričavog malog štampara³ u Londonu, hajka u podrumu u Birminghamu (vidi »Sun« od prekjuče, a capital hoax⁴) i drugi svakodnevni primeri servilnosti prema Bonaparti moraju na kraju ipak razbesneti Johna Bulla.

¹ U originalu precrtano posle pet funti: R/J 56641, Manchester, 16. jan. 1857 –

² *Konjicu* – ³ Edward Truelove – ⁴ kapitalni podvig

U Italiji ipak ne može da stoji tako rdavo. Doduše, žale se na sporo pristizanje potraživanja, ali to u celini nije gore nego ovde u home trade⁵. Mi nemamo mnogo više neplaćenih računa nego što ih i inače u Italiji imamo. A i poručuju opet prilično. Naš artikal, doduše, nije nikakav odlučujući kriterijum, ali je ipak neki pokazatelj. Naravno, poslovi su tamo još uvek *loši*, ali ne tako preterano loši. Međutim, sve to može još doći.

Strah bonapartista mora da je sada ogroman. Za vreme maskenbala kod Foulda 75 sergents de ville⁶ bilo je on the premises⁷ prurušeno u domine! Vidi »Guardian«.

Pozdravi čitavu svoju family⁸ najsrdačnije.

Tvoj .
F. E.

---

⁵ unutrašnjoj trgovini – ⁶ žandarima – ⁷ u zgradi – ⁸ porodicu

131

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. marta 1858.

Dragi Marx,

U sredu 24. februara poslao sam Ti preporučeno pismo sa R/J 56 641, Manchester, 16. januara 1857; banknota od 5 funti. Nadam se da si je dobio, ako ne, stop payment¹ kod banke immediately². Večeras šaljem takođe nekoliko »Guardian«-a; prošle srede poslao sam ih nekoliko s pismom. U današnjem ćeš naći prilično interesantnih stvari o Orsiniju.

Prostakluk kojim je Pam pri svom exit-u³ dopustio da dode do svakojakih političkih progona, Bernard-a, Alsopp-a i sada onog grešnika publisher⁴, zaista je ogroman; ali John Bull neće ni zbog toga promeniti mišljenje o svom trully british minister⁵ ^[135] — jedva da će se ovde-onda nešto gundati zbog dva cives Romani⁶ ^[266] u Napulju. Verily⁷, on je za sobom ostavio veliki smrad.

Iz današnjeg »Guardian«-a takođe ćeš videti da je u Pristonu itd. short time⁸ još na dnevnom redu. Uskoro će opet biti opšte. Manufacturers⁹ gube pri sadašnjim cenama na većini stvari; prelci mogu još nekako da se drže, u nekoliko artikala čak da se dobro drže. Čim povećanje ukoči tražnju (dosada ju je strah od još većih cena trenutno ubrzavao), onda će i to prestati i sos će početi ispočetka.

Tvoj
F. E.

---

¹ obustavi plaćanje — ² smesta — ³ odlasku — ⁴ izdavača (Edward Truelove) —
⁵ istinski britanskom ministru — ⁶ rimska građanina — ⁷ Zaista — ⁸ skraćeno radno vreme — ⁹ Fabrikanti

132

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. marta 1858.

Dragi Frederick,

Ja sam Ti *obratnom poštom* u nekoliko redaka potvrdio prijem pet funti. Pismo inače nije sadržavalo ništa do nekoliko političkih glosa, altogether not 20 lines¹. Ali uprkos tome nalazim da je veoma nesnosno što, kako izgleda, ovdašnji poštanski ured pozitivno vodi brigu o mojoj korespondenciji. Pre nekog vremena iščezlo je jedno pismo koje sam pisao uvaženom Collet-u, i ni reklamacija nije ništa pomogla. I shall now watch the progress of post office interference². Ako se dogodi i po treći put — onda ću sa potpisom objaviti stvar u londonskim novinama. Ono što ja pišem o politics³, mogu ti lupeži čitati do mile volje. Ali moje private affairs⁴ nisu takve da neki nemački spy⁵ na office⁶ — 50 takvih džukela raznih nacija su, kažu, redovno zaposlene kao prevodioci pri londonskom crnom kabinetu^[267]; at least, the Urquhartist say so⁷ — treba da zabada svoj nos u to.

Ono što sam Ti nedavno pisao o stanju trgovine u Italiji, specijalno milanskoj, uzeo sam iz torinskih novina koje imaju značajne dopise iz te oblasti. Doduše, u interesu Torina je da što crnje naslikaju stanje austrijske Italije. Međutim, milanski dopisi ulazili su u pojedinosti, koje izgleda u potpunosti nose pečat istine. — Što se tiče stanja francuske trade⁸, vidi o tome današnji »Times«, dopis iz Pariza. Taj subjekt pokušava sada doduše da za tu stvar svali krivicu na Orsinija i French colonels⁹, mais c'est ridicule¹⁰.

Prilažem Ti mizernu pisaniju Pyat-a, Talandier-a i kompanije.^[268] Toj gospodi nije dala pokoja slava Ledru-Rollina, Mazzinija i Bernard-a dok je njih francuska vlada, izgleda, sasvim zaboravila. Oni veruju da predstoji revolucija i to je indeed¹¹ bilo žalosno za te velike ljude, posle sveg njihovog »delovanja« u Londonu. Talandier je tako promukao derući se kao quondam¹² Bornstedt — da revolucionarna Evropa usled drugih incidents¹³ ne bi odvrtila pažnju

---

¹ sve u svemu ni 20 redaka — ² Sad ću da pazim na tok mešanja poštanskog ureda —

³ politici — ⁴ privatne stvari — ⁵ špijun — ⁶ pošti — ⁷ bar urkvartisti tako kažu —

⁸ trgovine — ⁹ francuske pukovnike — ¹⁰ no to je smešno — ¹¹ zaista — ¹² pokojni —

¹³ incidentata

od njih. Otuda su just in the nick of time they issued¹⁴ priloženo trabunjanje. Ni stila, ni ideje, čak ni francuskog jezika, skroz naskroz proza (od) St. Martin Lorettena, petite bouche¹⁵ nekadašnjeg saradnika »Charivari«-ja i compositors¹⁶ malih zdravica^[269]. Da ne bi bila promašena *svrha* ove publikacije, oni su tu tričariju slali svim listovima. Persigny-Palmerston Jenkins »Morning Post«-a je smesta pao u klopku. U posebnom leader-u¹⁷ on je denuncirao te subjekte i njihov opusculum to the honourable Mr.¹⁸ Walpole-u i, radi veće predostrožnosti, he did the whole pamphlet into bad English¹⁹. Ne samo to. Derby u svome inaugural-speech²⁰, obaveštava House of Lords²¹ da su državni tužioc i dobili nalog da ispitaju da li se protiv toga može pravno povesti proces. Tako su citizens²² Talandier, Pyat i Besson sa svojim slaboumnim proizvodom sasvim postigli svoju renomističku nameru to a degree²³ kako su se jedva mogli nadati.

Što se tiče Bernard-a, on će svakako još neko vreme morati da sedi.

Bezobrazluk, impudence²⁴, kojom se Pam stavio na čelo liberalne opozicije i samog sebe nazvao honourable gentlemen opposite²⁵ (270), is truly wonderful²⁶, ali sa ovim House of Commons,²⁷ koji je on sam stvorio, on naravno, može sebi sve da dozvoli.

A propos! Možeš li mi reći za koje vreme, u vašoj fabrici, na primer, obnavljate mašineriju? Babbage tvrdi da se u Mančesteru prosečno the bulk of machinery obnavlja every 5 years²⁸ (271). To mi izgleda pomalo startling²⁹ i ne sasvim trustworthy³⁰. Prosečno vreme za koje se obnavlja mašinerija jeste *jedan* važan momenat u objašnjavaњу višegodišnjeg ciklusa kroz koji prolazi industrijsko kretanje otkako se konsolidovala krupna industrija.

Šta radi Lupus? Pozdravi ga od mene.

Tvoj
K. M.

Danas je ponovo stigao batch of³¹ »Guardian«-a. A prošle nedelje primio sam i *Bidassoa*.

---

¹⁴ baš u pravom trenutku objavili – ¹⁵ bedna truba – ¹⁶ sastavljači – ¹⁷ uvodnom članku – ¹⁸ majstoriju uvaženom gospodinu – ¹⁹ preveo je čitav pamflet na rdav engleski jezik – ²⁰ govoru prilikom otvaranja – ²¹ Gornji dom – ²² građani – ²³ u stepenu – ²⁴ bestidnost – ²⁵ časnim džentlmenom opozicije – ²⁶ je zaista divna – ²⁷ Donjim domom – ²⁸ veći deo mašina ... svake pete godine. – ²⁹ čudno – ³⁰ verodostojno – ³¹ smotak

Engels Marxu

u London

Mančester, 4. marta 1858.

Dragi Mohr,

Dakle i opet smo počašćeni pažnjom crnog kabineta^[267]. Ja sam to i očekivao, ali da se pisma prosto utajuju, to je ipak suviše. Mislim da ćeš učiniti bolje ako daš da neko drugi adresira, onda će otvarati samo pisma za Tebe. Pošto sam očekivao vesti od Tebe, vodio sam računa o tome da svakog dana našeg momka izričito pitam da li nema nekih pisama za mene – stalno je odgovarao da nema. I pored toga magarac Félix Pyat objavljuje svetu qu'il n'y a pas de police politique proprement dite, en Angleterre¹. Takvu brljotinu^[268], jezik i sve ostalo nisam skoro video. Još uvek stara vera u konstituciju od 1848; čovek bi pomislio da ima pred sobom ustavne magarce našeg Rajha. I kakav užasan jezik! Après tout², ti majmuni su sada postigli svoj cilj i možda će steći jevtinu mučeničku slavu. Cette bête de³ Derby dao se odmah uhvatiti i čini ono što ta banda hoće.

O pitanju mašinerije teško je reći nešto pozitivno, u svakom slučaju Babbage^[271] je u zabludi. Najsigurniji kriterijum je procenat⁴ koji svaki fabrikant godišnje otpisuje od svojih mašina za rabaćenje i opravke, dakle, za određeno vreme sasvim amortizuje svoje mašine. Taj procenat je obično $7\frac{1}{2}$, kojim se mašine za 13 i $\frac{1}{3}$ godina pokrivaju onim što se godišnje otpisuje od dobiti i mogu se, dakle, bez štete sasvim obnoviti. Na primer, ja imam mašineriju za 10 000 funti sterlinga. Posle isteka prve godine kada pravim bilans otpisujem od

	10 000 f. st.
$7\frac{1}{2}$ rabaćenja	750 f. st.
	<hr/>
izdajem za opravke	9 250 f. st.
	100 f. st.
	<hr/>
mašinerija me košta	9 350 f. st.

¹ da u Engleskoj nema političke policije u pravom smislu reči – ² Međutim –

³ Ta stoka – ⁴ postotak

Na kraju druge g. otpisujem $7\frac{1}{2}\%$ od 10 000 funti sterlinga —, $7\frac{1}{2}\%$	
od 100 funti sterlinga —	757,10 f. st.
	<hr/>
	8 593,10 f. st.
plaćam za opravke	306,10 f. st.
	<hr/>
Sada čitava mašinerija staje	8 900 f. st.

itd. No 13 i po godina svakako je dugo vreme za koje se dogode mnoga bankrotstva i promene, prelazi se na druge branše i prodaje stara mašinerija, uvode nova poboljšanja; ali kad ovaj račun ne bi u celini bio tačan praksa bi ga odavno izmenila. Stara prodata mašinerija takođe ne postaje odmah staro gvožđe, nju uzimaju sitni prelci itd., koji je još upotrebljavaju. Mi upotrebljavamo mašineriju koja je stara sigurno 20 godina; i kad se ovde ponekad zaviri u stare učmale koncerne, mogu se videti mašine koje imaju najmanje 30 godina. Pošto se kod većine mašina samo mali broj delova rabati, tako da se moraju obnavljati posle pet do šest godina; pa i posle petnaest godina, ako osnovni princip mašine nije potisnut usled novih pronalazaka, istrošeno se može prilično lako obnoviti (ja ovde govorim specijalno o mašinama za predenje i pretpređenje), te je za životnu sposobnost takve mašine teško postaviti stvarnu granicu. No usavršavanja poslednjih dvadeset godina mašina za predenje nisu bila takva da se skoro sva ne bi mogla svrstati u postojeći okvir mašina, ona se većinom sastoje u pojedinačnim sitnicama. (Kod kardiranja je, naravno, povećavanje kardirnog cilindra bilo glavno usavršavanje koje je za proizvodnju *dobrih* kvaliteta potisnulo staru mašinu; ali će za obične vrste stara mašina još dugo biti dovoljno dobra.)

Babbage-ovo je uveravanje tako apsurdno, da bi, kada bi ono bilo istinito, industrijski kapital u Engleskoj morao stalno opadati i novac bi prosto bio bačen. Fabrikant koji za četiri godine obrne pet puta svoj ukupni kapital, dakle za pet godina $6\frac{1}{4}$ puta, morao bi dakle osim prosečnog profita od 10% , godišnje zaraditi još 20% , na otprilike tri četvrtine svoga kapitala (mašineriju) da bi mogao naknaditi svoj gubitak na staru mašineriju ili da bi mogao naknaditi rabaćenje stare mašinerije — dakle 25% . Time bi cena koštanja svih artikala bila ogromno povišena, skoro više nego najamninom. A u čemu bi onda bila prednost mašinerije? Godišnje plaćanje wages⁵ čini možda trećinu cene mašinerije — kod jednostavnih predionica i tkačnica zacelo manje, a rabaćenje treba da sačinjava petinu — to je smešno. Sigurno da u Engleskoj u normalnoj

---

⁵ najamnina

krupnoj industriji nema ni jednog jedinog preduzeća koje za pet godina obnavlja svoju mašineriju. Ko bi bio tako lud, morao bi propasti pri prvoj change⁶; stara mašinerija, čak i ako je mnogo gora, imala bi prednost nad novom i mogla bi da proizvodi mnogo jevtinije pošto se tržište ne ravna prema onima koji udaraju 15% za rabaćenje na svaku funtu prede, već prema onima koji udaraju samo 6% (otprilike četiri petine godišnjeg rabaćenja od 7¹/₂), dakle, prodaju jevtinije.

Dovoljno je deset do dvanaest godina da se bulk⁷ mašinerije dà drugi karakter, da se ona, dakle, više ili manje obnovi. Na period od 13¹/₃ godina, bankrotstva, lomljenja bitnih delova, čija je opravka odviše skupa itd., i slične slučajnosti, naravno, toliko utiču da se on može uzeti kao nešto kraći; ali sigurno ne ispod deset godina.

Članak *Burma* bio sam završio, ali sam iz jednog drugog izvora morao još ponešto dodati. S time još nisam gotov, to mora ostati do utorka. To će ispuniti skoro tri strane. Za *Bomarsund* moram još pogledati pojedinosti. Zato moram da uhvatim moment, radno vreme u biblioteci poklapa se s radnim vremenom u poslovnici tako da ne mogu uvek onamo. Čim pored *Bilowa* i *Beresforda*, kod kojih se natežem s istim teškoćama, budem gotov s tim tričarijama, imaću opet pred sobom i fair galloping country⁸ i mogu sa *Cavalry*⁹ itd. zapeti.

Mnogo pozdrava ženi i deci.

Tvoj
F. E.

---

⁶ promeni   ⁷ glavnoj masi – ⁸ otvoreno polje – ⁹ (člankom) *Konjica*

134

Marx Engelsu
u Mančester

London, 5. marta 1858.

Dear Frederick,

U pogledu priloženog⁽²⁷²⁾ koje je očigledno zakasnilo, budi tako dobar da sa Lupusom urediš kakav odgovor vam se najbolji čini. *Nemoj* mi stvar vraćati (ali je sačuvaj), pošto je sad sigurnije kod Tebe nego kod mene. London je sada centar žbira svih nacija. Međutim, sada nema dana kada te džukele ne dobiju plus ou moins¹ batine.

My best thanks for your éclaircissements² o mašineriji. Broj od trinaest godina odgovara, ukoliko je to potrebno, teoriji, pošto ona postavlja *jedinicu* za one epoche of industrial reproduction³ koja plus ou moins⁴ koincidira s periodom u kome se ponavljaju velike krize, čiji tok, naravno, određuju još i sasvim drugi momenti, prema njihovom vremenu reprodukcije. Za mene je važno da u neposrednim materijalnim pretpostavkama krupne industrije nadem *jedan* moment za određivanje ciklusa. Pri reprodukciji mašinerije za razliku od capital circulant⁵ čoveku i nehotice padnu na pamet Moleschotti koji takođe o vremenu obnavljanja koštanog skeleta ne vode dovoljno računa, rather⁶, zajedno s ekonomistima, zadovoljavaju se prosekom ukupnog vremena obnavljanja ljudskog tela. Drugo pitanje, za koje mi je takođe potrebna približna ilustracija, jeste, kako se, na primer u vašoj fabrici, ili fabričkom poslu, rather floating capital⁷ deli na sirovinu, wages⁸, i koji deo prosečno držite kod bankara? Dalje, kako *obračunavate* obrt u vašim knjigama? Teorijski zakoni su ovdje vrlo jednostavni i selfevident⁹. Ali ipak je dobro imati predstavu o tome kako ta stvar praktično izgleda. Način računanja trgovaca počiva, naravno, na još većim iluzijama, partly¹⁰, većim nego što su iluzije ekonomista; ali s druge strane, zahvaljujući praktičnim iluzijama on ispravlja njihove teorijske iluzije. Ti govoriš o 10 procenata profita. I suppose that you do not take into the account the interest¹¹, a ova valjda figurira uz profit. In the «first

¹ više ili manje — ² Najlepša hvala za Tvoja objašnjenja — ³ jednu epohu industrijske reprodukcije — ⁴ više ili manje — ⁵ optičajnog kapitala — ⁶ naprotiv — ⁷ pravi optičajni kapital — ⁸ najamnine — ⁹ razumljivi sami po sebi — ¹⁰ delimično —

¹¹ Pretpostavljam da ne uzimaš u račun kamatu

Report of the Factory commissioners¹² nalazim kao prosečnu ilustraciju sledeći statement¹³:

Capital sunk in building and machinery ¹⁴	£ 10 000
Floating capital ¹⁵	£ 7 000
£ 500 interest in 10 000 fixed capital ¹⁶	
£ 350 dto. on floating capital ¹⁷	
£ 150 rents, taxes, rates ¹⁸	
£ 650 Sinking fund od 6 ¹ / ₂ percent for wear and tear of the fixed capital ¹⁹	
£ 1 650	
£ 1 100 contingencies (?), carriage, coal, oil ²⁰	
£ 2 750	
£ 2 600 wages and salaries ²¹	
£ 5 350	
£ 10 000 for about 400 000 lbs. Raw cotton at 6 d. ²²	
£ 15 350	

16 000 za 363 000 lbs. twist spun²³, Value²⁴ 16 000. Profit 650, or about 4,2 percent²⁵. Wages of operatives²⁶ ovde su dakle about²⁷ šestina.

Ovde je ukupni profit, istina, samo oko 10 procenata, uračunavajući kamatu. Međutim, gospodin Senior, koji je pisao u interesu fabrikačana, navodi 15 procenata kao prosečni profit (uračunavajući kamatu) u Mančesteru.^[273] Za veliko žaljenje je što u gornjem pregledu nije naveden broj radnika; niti razmera između onoga što važi kao salaries²⁸ i stvarnih wages²⁹.

Kako uostalom i najbolji ekonomisti, čak i ipsissimus Ricardo³⁰, zapadaju u čisto detinjasto brbljanje kad stanu na tle običnog buržoaskog mišljenja, palo mi je ponovo u oči baš kod sledećeg Ricardovog mesta, koje mi je juče slučajno dospelo do ruku. Ti se sećaš da A. Smith, koji je još vrlo starofrancuskog shvatanja, tvrdi da spoljna trgovina upoređena sa unutrašnjom daje samo one half of the encouragement to the productive labour of a country etc³¹. Na to Ricardo odgovara sledećom ilustracijom:

¹² U »prvom Izveštaju fabričkih inspektora« - ¹³ pregled - ¹⁴ Kapital uložen u zgrade i mašineriju - ¹⁵ Opticajni kapital - ¹⁶ kamata na 10 000 stalnog kapitala - ¹⁷ isto na opticajni kapital - ¹⁸ rente, porezi, dažbine - ¹⁹ Amortizacioni fond od 6¹/₂ za rabaćenje stalnog kapitala - ²⁰ Sporedni izdaci, podvoz, ugallj, ulje - ²¹ najamnine i plate - ²² za oko 400 000 funti sirovog pamuka po 6 pensa - ²³ funti ispredene mašinske prede - ²⁴ Vrednost - ²⁵ ili oko 4,2 procenta - ²⁶ Najamnine radnika - ²⁷ oko - ²⁸ plate - ²⁹ najamnine - ³⁰ sam Ricardo - ³¹ polovinu podstreka proizvodnom radu neke zemlje

»Smithov argument izgleda mi pogrešan: jer, iako se upotrebljavaju dva kapitala, jedan portugalski i jedan engleski, kako Smith pretpostavlja, u spoljnoj trgovini će uvek biti upotrebljen *jedan* kapital dvostruko veći od onoga koji bi bio upotrebljen u unutrašnjoj trgovini. Uzmimo da Škotska troši kapital od 1000 f. st. u proizvodnji platna, koji ona razmenjuje za isto toliki kapital utrošen u engleskoj fabricaciji svile. U obema zemljama utrošeno je 2000 funti sterlinga i proporcionalna količina rada. Otkrije li Engleska da od Nemačke može dobiti više platna za svilu koju je ranije izvozila u Škotsku i otkrije li Škotska da od Francuske može dobiti više svile u zamenu za svoje platno nego ranije od Engleske, onda će Engleska i Škotska odmah prestati da među sobom trguju i unutrašnja trgovina potrošnom robom biće napuštena radi spoljne. Ali iako će u tu trgovinu ući dva dodatna kapitala, kapital Nemačke i kapital Francuske, neće li se škotski i engleski kapital i dalje trošiti u istom iznosu i neće li pokretati istu količinu industrije kao i ranije za unutrašnju trgovinu?»^[274] Pretpostavka da Nemačka pod naznačenim okolnostima kupuje svoju svilu u Engleskoj umesto u Francuskoj i Francuska svoje platno u Škotskoj umesto u Nemačkoj, jeste of a fellow like³² Ricardo ipak malo odviše.

Umro je prijatelj Thomas Tooke, i s njime poslednji engleski ekonomist of any value³³.

Zar u jednom »Guardian«-u koji si mi poslao nisi video mesto u kome David Urquhart figurira kao čedomorac? Taj ludak je naime častio svoje dete turskim kupanjem i time pomogao da je u trinaestom mesecu došlo do kongestije mozga, što je imalo za rezultat death³⁴. Coroner's inquest³⁵ povodom ovog slučaja trajao je tri dana i Urquhart je samo za dlaku izmakao osudi of manslaughter. Quel triomphe pour Pam³⁶!

Salut.

Tvoj
K. M.

---

³² za čoveka kao što je — ³³ od vrednosti — ³⁴ smrt — ³⁵ Pregled leša — ³⁶ zbog ubistva. Kakav trijumf za Palmerstona.

135

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. marta 58.

Dragi Mohr,

U prilogu ono što sam mogao da sastavim o *Beresfordu* iz Napiera. O njegovoj ekspediciji u Buenos Ajres^[275] početkom ovog veka nisam mogao ništa da nadem, no ona je slavna i vredelo bi truda da se pogleda. On je kapitulirao, rump and stump¹, sa svim engleskim trupama.

Bülow je in hand², isto tako *Cavalry*³. Za *Bomarsund* moram pogledati još neke pojedinosti. U Indiji opet sazreva jedan članak – imaću ga u vidu.

Charras-ova *Campagne de 1815*.⁴ više se u Briselu ne može dobiti, navodno rasprodat, i nije izvesno da li će opet biti štampan. Dakle, Bonaparta je kupio izdavača. Možda možeš Ti u Londonu jevtino (to jest ne odveć skupo) nabaviti jedan primerak, onda bi mi bilo drago da me o tome izvestiš; baš sada izučavam taj pohod.

Sumnjam da prijatelj Dana naše članke znatno skraćuje, inače se Ti ne bi mogao toliko prevariti u računu. Pogledaj ipak jednom prilikom *Encikl[opediju]* kod Trübnera.

Novog inače ničega, osim što je ovde strahovita zima; vreme se menja ne znam koliko puta dnevno. Zdravlje je vrlo dobro. I železo uzimam.

Pozdravi srdačno ženu i decu.

Tvoj
F. E.

Danas odlazi omot »Guardian«-a. Sada često nedostaju dopisi. U današnjem opet statistika unemployed⁵.

---

¹ bezuslovno – ² u redu – ³ *Konjica* – ⁴ Charrasov *Vojni pohod 1815*. – ⁵ nezaposlenih

136

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 15. marta 1858.

Dragi Frederick,

Primio *Burmah*¹, *Beresford*, »Manchester Guardian«. Nisi mi javio da li si primio moje pismo u kome je bilo priloženo pismo iz Njujorka^[272] itd. Pri sadašnjim poštanskim prilikama važno je da se to zna. Drop, therefore, two lines².

Idući put opširnije.

Tvoj
K. M.

---

¹ *Burmu* – ² Napiši stoga nekoliko redaka

137

Engels Marxu
u London

[Mančester, 16. marta 1858]

Dragi Mohr,

Pismo sa njujorškim prilogom⁽²⁷²⁾ stiglo je ovamo u redu – kada sam prošle nedelje poslao *Beresford*-a toliko sam žurio da sam sasvim zaboravio da Ti potvrdim prijem.

Ni Lupusa nisam zbog toga još mogao da vidim, i u ovom trenutku mi opet toliko te proklete trgovine ide kroz glavu da jedva mogu pribrati misli, i povrh toga još raditi na Appletonovim stvarima. *Bomarsund* i *Bülowa*⁽²⁵⁴⁾ ću po mogućstvu završiti za petak, to jest, *Bülowa* ću možda poslati sutra, tako da ćeš imati vremena da dodaš biografski deo; ja, uostalom, nemam drugog izvora osim *Sibornea* i *Jominija*. *Bomarsund*, moram opet napabirčiti iz novina, u mojim papirima nema više ništa o tome.

Onda ću preći na *Cavalry*¹. Na žalost, ne mogu da nabavim ništa o sedmogodišnjem ratu, to je sjajni period konjice. Međutim, nous verrons².

Ljutim se što te stvari ne mogu brže preći. Skupljanje za B je stvarno bio vrlo mučan posao, i ja apsolutno ne smem raditi dugo u noć ako ne želim da za više dana navučem nesanicu. Dve večeri uzastopce je maksimum što mogu da izdržim, ali sada je već bolje nego na početku.

Od subote u »Guardian«-u nema više *nikakvih* dopisa iz Pariza.

Tvoj
F. E.

---

¹ Konjicu – ² videćemo

138

Engels Marxu
u London

Manchester, 17. marta 1858.

Dragi Mohr,

Kada stigne ovo pismo i današnji »Guardian«, koji sam istovremeno poslao, daj svojoj ženi da pročita dopis iz Pariza. Čovek proživljava čudna osećanja kada čuje kako jedan bonapartista i činovnik priča da je 100 000 ouvriers¹ u Foburg-u² St. Antoine na Orsinijevo pogubljenje^[250] odgovorilo sa: Vive la république³. Deportacije i hapšenja à tort et à travers⁴, dakle, isto su tako malo koristili kao i cités ouvrières i Nationalateliers en gros⁵, i u momentu kada se velika borba bliži, prijatno je videti da se održava takav zbor i čuti da 100 000 ljudi odgovaraju: *tu smo!* Žao mi je samo što Orsini nije još mogao da čuje taj poklik.

Jedan ovdašnji filistar, koji je nedavno bio u Parizu, doneo je vest da su posle Orsinija, na Monsieur Boustrapa^[44] ponovo izvršena dva atentata. Prvi je pomenut i u engleskim listovima: atentator je uhvaćen u Bulonjskoj šumi u trenutku kad je podigao pištolj; drugi je za mene bio nov, atentator je u tiljeriskom vrtu pucao na njega ili ga ubo i odmah su ga vojnici iz garde streljali u galeriji ispod terrasse du bord de l'eau^[276], poznatoj od juna 1848.

Da bi se blamirali svi otrcani patriotski nobiliteti, mora stari šašavi Landor da danas šalje svoje pismo u »Times«^[277]. Sad treba samo još to da Venedey protestuje protiv Orsinija.

No Boustrapa je u stvari u lepom položaju i grdna je šteta što »Constitutionnel« nije više u poziciji da može da kaže da l'horizon politique s'obscurcit^[97]. A može li se zamisliti bolja šala od one koju donosi sam »Moniteur«, kako oficiri u Šalonu jure najpre sous-préfet⁸ da bi se uverili da li u Parizu i stvarno nije proglašena republika, pre nego što bi rizikovali svoju kožu i svoju šaržu za empereur⁹. Tu se takođe vidi da su čak i u vojsci samo vrhovi stvarno bonapartistički raspoloženi, zato što su kompromitovani i što ih privlači izgled na stvarno sjajne premije. A šta

---

¹ radnika – ² predgradu – ³ Živela republika – ⁴ zbrda-zdola – ⁵ radnički gradovi i nacionalne radionice na veliko – ⁶ terase na obali reke – ⁷ se politički horizont zamračio – ⁸ potprefektu – ⁹ cara

bi Boustrapa i mogao pružiti masi poručnika? Ta hulja zna, verovatno, isto tako dobro kao i mi da on osim garde ima malo trupa na koje se može osloniti. Garda je, na žalost, jaka i zna da će pri svakoj drugoj vladi biti ponovo pretvorena u liniju ili raspuštena. Ona se sastoji od infanterije: iz četiri puka grenadira, dva puka strelaca, jednog puka žandarma, jednog puka zuava, jednog bataljona lovaca (svega sedamnaest bataljona pešadije), dva puka kirasira, dva puka dragona, jednog puka grenadira na konjima, jednog puka husara, jednog puka lovaca – dvadeset jednog eskadrona i jake artiljerije. Svega 18 000 - 20 000 ljudi sa četrdeset do pedeset topova, dovoljno jako jezgro da bi nešto kolebljivoj liniji uterali prilično postojanosti. Pri tom je sve pripravljeno na brzu koncentraciju trupa iz provincije (pogledaj samo železničku kartu Francuske), tako da bi očekivanom pokretu bilo suprotstavljeno sigurno 60 000 - 80 000 ljudi. Protiv te mase postoje samo dva sredstva za pobedu: ili tajna društva u samoj vojsci – a ova treba da budu mnogobrojna – ili odlučno antibonapartističko istupanje buržoazije kao u februaru. Ne verujem da je moguća pobjeda bez jednog ili čak oba ova uslova. Da vojsku u donjim slojevima podrivaju crveni, u višim orleanisti^[119] i legitimisti^[278], to je van sumnje, kao što je van sumnje i to da loi des suspects^[279], pored ostalog sećanja, buržoaziji zagorčava život. Sve veće neprilike gone Boustrapu svakim danom na sve očajnije mere; rat sa Pruskom ne sme da rizikuje, Italiju je sam sebi zatvorio; u Boustr[api]n socijalizam više niko ne veruje; Alžir ne daje više povoda za pohode. Sve diverzije su odsečene, reste la répression croissante¹¹, to jest direktno teranje buržoazije u revoluciju. Orleanistima i legitimistima mora obnavljanje konstitucionalne republike pod zajedničkim gospodstvom već sada izgledati kao pis aller in the distance¹², ako okolnosti odmah ne učine pobjedu verovatnom za jednu od stranaka. Le cas de soulèvement donné¹³, a do njega mora doći u toku ove godine, onda postoje sve šanse da ponove februar 1848, sauf á lancer plus tard les troupes sur les faubourgs¹⁴. A onda znamo šta će doći. Čim je njihov strah od Bonaparte tako pokolebao trupe da ustanak mora pobediti, njihov strah od prolétaires¹⁵ će tada ponovo pridobijati trupe za to da uguše pobunu – trop tard¹⁶! – bujica će teći preko njihovog tela, trupe će posmatrati otvorenih usta – i onda ćemo videti koliko je terena osvojila voda od poslednje visoke plime 1848. godine.

Commerce¹⁷ u Francuskoj je sada srećom u položaju koji se ne može popraviti pre nego što hronična kriza ne dostigne vrhunac

---

¹⁰ zakon protiv sumnjivih – ¹¹ ostaje sve veće ugnjetavanje – ¹² najbliži izlaz u daljini – ¹³ Ako dođe do ustanka – ¹⁴ osim ako kasnije bace trupe na predgrada – ¹⁵ proletera – ¹⁶ prekasno – ¹⁷ Trgovina

u političkoj revoluciji. Smatram da je nemoguće da se trgovinski položaj u Francuskoj popravi dokle god je Boustrapa na vlasti. Fraze da Orsini, Espinasse itd. remete »poverenje«, ostaju za vreme krize prazna ulepšavanja; prođu li okolnosti koje uslovljavaju krizu, onda one postaju istina pri takvom režimu. Uostalom, došao sam sasvim do Tvoga mišljenja da Crédit mobilier^[54] u Francuskoj nije bila nikakva slučajna špekulacija, već apsolutno potrebna ustanova i da su Mornyjevi lopovluci koji s tim stoje u vezi bili isto tako neizbežni, jer bez izgleda na tako naglo bogaćenje ne bi u Francuskoj ni moglo doći do Crédit mobilier-a. Ko će pod tim okolnostima za jedan dan propasti – Boustrapa ili Crédit mobilier, to je onda toss-up¹⁸. Prolongiranje menica mora dovesti do ogromnih gubitaka. Takvo sredstvo da se prebrodi kriza može pomoći samo onda ako je la reprise des affaires¹⁹ i u industriji stvarno; međutim, sam easy money-market²⁰ ne pomaže onome ko nema kredita – i ja verujem da se u Francuskoj više ne daje kredit, nego se samo raniji prolongira.

Čini mi se da je u Pruskoj vrlo rdavo. Ono malo parlamentisanja jako je podiglo tamošnjim filistrima njihov pruski lokalpatriotizam, i ja se bojim da se i malograđanin nada da će u vezi sa engleskom ženidbom^[280] sigurno doći i engleska konstitucija, samo demokratizovana. Samo da se podoficir²¹ što brže blamira! Bojim se da u Pruskoj neće biti sasvim lako otarasiti se royal family²², osim ako proletarijat nije učinio ogroman korak napred. Buržoazija i malograđanstvo postali su od 1848. u svakom slučaju još gori. Ni u nemačkoj Austriji ne čini mi se da se bogzna šta događa. Nemački Michel očigledno još nije odspavao svoj zimski san posle teškog napora od 1848. Otcepljenje Mađarske i Italije i slovenski ustanci učiniće uostalom u Austriji već svoje, a onda u velikim gradovima i industrijskim krajevima imamo posledicu krize, koja se odavde i sada ne može proceniti. Après tout²³, otpočeće rusvaj.

Ali šta će biti ako Boustrapa uguši prvi veliki pokušaj ustanka? Taj slučaj smatram skoro nemogućim, baš zato što je on preduzeo takve mere da samo pri sasvim velikim prilikama može doći do nečeg ozbiljnog. Ali ako bi i uspeo, B[oustrapa] bi bio dvostruko jak. Pelissier bi bio imperator. Linija, u kojoj bi se svakako pokazali simptomi slabosti i oklevanja, bila bi bojkotovana, a jedino bi garda bila povlašćena i to još više nego ranije. Sigurno sredstvo da se u vojsci stvaraju zavere. Orleaniste i legitimiste morao bi onda Boustrapa direktno goniti, i Thiers se ne bi time izvukao što bi u Mazasu nekoliko dana morao da pere svoje vlastite kible^[281]. Sigurno sredstvo da se potpuno upropasti trgovina. Ako bi B[oustrapa] pobedio,

¹⁸ puka slučajnost – ¹⁹ ponovno preduzimanje poslova – ²⁰ tekuće novčano tržište

– ²¹ princ od Pruske – ²² kraljevsku porodicu – ²³ Prema svemu

onda bi on utoliko sigurnije bio izgubljen.

Nadam se samo da neće biti ubijen. Mislim da bi u tom slučaju bilo kao što mu je Morny rekao: *Nous commencerions par jeter tous les Jérôme par la fenêtre et puis nous tâcherions de nous arranger tant bien que mal avec les Orléans*²⁴. Pre nego što bi se faubourgs²⁵ pribrala, Morny bi izveo svoju dvorsku revoluciju, i mada bi time revolucija odozdo samo za kratko vreme bila odložena, ipak bi baza bila druga.^[282]

Da se vratimo na naš privatni posao. U Jominiju i Cathcart-u nisam mogao naći gotovo ništa o Bülowu^[254] a videću da li mogu naći još neki drugi izvor. *Bomarsund* gledaću da večeras završim. Sa ova dva članka nikako da izađem na kraj.

Čim indijska pošta donese pojedinosti o Campbellovom pohodu protiv Laknaua²⁶ (za otprilike osam do četrnaest dana) pošalji mi sav materijal koji se može nabaviti, da bih *neodložno* mogao prionuti na posao. »Times« ću moći da kupim ovde; druge engleske novine *neću* moći, to jest pojedine brojeve.

Pozdravi srdačno svoju ženu i decu. Rado bih Ti poslao još nešto novaca, ali zbilja moram najpre videti šta ću sve imati da platim još ovog meseca; čim u to budem imao jasan uvid, učiniću što je moguće, na to se možeš osloniti.

Tvoj
F. E.

Lupus ima svečanu njujoršku istoriju^[272]. Nije li Kamm Kinkelov »proleter« koji je držao bordel? F. Jacobi je smešni referendar iz Minstera, koga su svuda u Švajcarskoj smatrali za budalu.

---

²⁴ Počeli bismo time što bismo sve Jérôme bacili kroz prozor i pokušali da se kako-tako nagodimo s Orleanima – ²⁵ predgrada – ²⁶ *Zauzimanje Laknaua*

139

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 9. marta [1858]

Dragi Engels,

Zbog dopisa¹ danas nemam vremena za pisanje. Samo ovoliko. Drop² Bülowa^[254], o kome ja imam dovoljno *za a common biography*³ (kratku), ako Te traženje materijala duže zadržava, i radije nastavi *Cavalry*⁴. Periculum in mora⁵. Drugo, šaljem Ti iz »Stara« nekoliko izvanrednih dokumenata o Italian Congress to hoax^[283].

Današnjim pismom⁶ sam se u velikoj meri koristio u svome dopisu.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Karl Marx: *Sadašnji položaj Bonaparte* – ² Ostavi se – ³ običnu biografiju – ⁴ *Konjicu* – ⁵ Odlaganje je opasno (Tit Livije: *Istorija Rima*, knj. XXXVIII, gl. 25) – ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 138.

140

Engels Marxu
u London

[Mančester, 26. marta 1858]

Dragi Mohr,

U prilogu banknota od pet funti, numerisana kao što stoji pri dnu¹. *Cavalry*² napreduje. Opet sam našao neki zgodan materijal od Mommsena, *Röm[ische] Geschichte*³ (Hanibalova konjica). Na žalost, teško je naći nešto o sedmogodišnjem ratu.

Biće da si dobio juče poslate brojeve »Guardian«-a. To su bili jedini koji su sadržavali dopise iz Pariza, ili uopšte nešto interesantnije.

Žurim – sedam i po časova je – momci čekaju da zatvore.

Tvoj
F. E.

---

¹ Broj banknote nije u originalu sačuvan – ² Konjica – ³ Rimski istorija

141

Marx Engelsu

u Mančester

British Museum
[London] 29. marta 1858.

Dragi Frederic,

Pet funti primio, sa zahvalnošću.

Od Lassalle-a dobih danas pismo. Duncker će pod sledećim uslovima preduzeti izdavanje moje ekonomije¹²⁶³. Ja isporučujem svakih nekoliko meseci sveske od 3 - 6 tabaka. (Ovaj predlog sam ja dao.) On ima pravo da kod treće sveske prekine. Uopšte ćemo tek tada zaključiti konačni ugovor. Za sada plaća tri fridrihsdora po tabaku. (Lassalle piše da berlinski profesori dobijaju samo dva.) Prva sveska treba da bude ready¹ krajem maja, to jest rukopis.

U *svom idućem pismu* moram Ti saopštiti skelet prve sveske, da bi mi Ti rekao svoje mišljenje. Ima dve nedelje otkako sam opet very sickly² i kljukam se lekovima za jetru. Dug rad noću i mnogo sitnih sekiracija danju, resulting from the economical conditions of my domesticity³, podvrgavaju me u poslednje vreme često recidivima.

Nadam se da si se Ti sasvim oporavio. Piši mi o point⁴.

Od Harneya dobio sam danas pismo u kome, što je prijatno, vraća pismo moje žene Schrammu⁵. Mali izgleda da se ljuti zbog moga nepisanja. On me više ne oslovljava Dear⁶ M[arx], već dr Marx. Well!⁷ Možda ću mu napisati četiri retka to console the lousy little fellow⁸.

U Francuskoj se stvari najlepše razvijaju. Teško da će leto proći mirno. Šta misliš Ti o pet pašaluka?¹²⁸⁴ Prvobitno je trebalo da Pélissier bude postavljen kao vrhovni shief⁹ nad njima. Pri poblizem razmišljanju Bonaparta je našao that this would be in fact an abdication of power on his part¹⁰. Tako je ta mera samo polumera i u Francuskoj je potpuno uveo špansku ustanovu Captain-generalship-a¹¹ ¹²⁸⁵. Zar to sad nije provaljivanje centralizacije i in fact¹²

¹ gotova - ² vrlo slab - ³ usled ekonomskih prilika moga domaćinstva - ⁴ tome -
⁵ Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 4 - ⁶ Dragi - ⁷ Dobro! - ⁸ da bih
 utešio toga mangupa - ⁹ šef - ¹⁰ da bi to s njegove strane bilo stvarno odricanje
 vlasti - ¹¹ namesništva - ¹² u stvari

slabljenje vojne sile? We must hope¹³ da francuska istorija neće uzeti Spanish turn¹⁴, već da ova decentralizacija samo smanjuje otpor na koji će naići revolucija.

Salut.

Tvoj
K. M.

Da li si zapazio da se u poslednje vreme najveći deo francuskih kompanija, osnovanih po ugledu na Crédit mobilier^[54], pojavljuje pred tribunal criminel¹⁵?

---

¹³ Moramo se nadati — ¹⁴ španski obrat — ¹⁵ krivičnim sudom

142

Marx Engelsu

u London

[London], 2. aprila 1858.

Dear Frederick,

Stvari iz »Guardian«-a veoma amusing¹. Jedan dopisnik »Daily Telegraph«-a (neposredno pod Palmestonovim vodstvom) piše da je vrlo opasno biti »deaf«² u Parizu. Sve »deaf Englishmen«³ progoni policija kao Allsop-e. On kaže da Englezi en masse⁴ napuštaju Pariz, delom zbog policijskih šikana, delom iz straha od revolucije. U poslednjem slučaju, naime, ako bi bonapartisti pobedili, John Bull-i bi strahovali da ih maddened soldiers⁵ ne masakriraju i sam dopisnik je toliko naivan da piše da bi on in such a case should like to be anywhere else but at Paris⁶. Ovo bekstvo Bulla pokvariće poslove pariskom bakalinu, kućevlasniku, kurvama itd. at this moment of commercial depression⁷. Da li si video da su sada avowedly⁸ 300 miliona franaka »disappeared« from the Budget, and nobody knows what has become of them. By the by⁹ izaći će na videlo druga revelations¹⁰ o Bonapartist finance¹¹ i magarci iz »Tribune« će videti koliko je bilo mudro s njihove strane što nisu štampali vrlo elaborated articles¹² koje sam im pre pola godine poslao o tome.^[202] Ta gospoda su magarci; sve što u najglupljem smislu reči nije »pitanje dana«, oni su skloni da kao uninteresting¹³ gurnu na stranu, da bi posle toga o istom predmetu čim je à l'ordre du jour¹⁴ kompilirali najveće budalaštine.

Nota bene, u ovdašnjim vojnim klubovima se zucka da je među Raglanovim papirima nađen evidence¹⁵: 1. da je on u bici kod Alme^[193] dao pravilan predlog da se Rusi ne napadnu s morske strane, već na suprotnom boku i oteraju u more; 2. da je predloženo da se posle bitke kod Alme maršira na Simferopol; 3. da je on kod Inkermana^[36] samo na navaljivanje i pretnje iznudio od Canroberta naređenje Bosquet-u da pohita u pomoć. Dodaje se da će se, ako se

---

¹ zabavne – ² gluv – ³ gluve Engleze – ⁴ masovno – ⁵ pobesneli vojnici – ⁶ u takvom slučaju voleo biti svugde samo ne u Parizu – ⁷ u ovom trenutku trgovinske depresije – ⁸ prema priznanju – ⁹ »iščezlih« iz budžeta i niko ne zna šta se s njima dogodilo. Postepeno – ¹⁰ otkrića – ¹¹ bonapartističkim finansijama – ¹² temeljite članke – ¹³ neinteresantno – ¹⁴ na dnevnom redu – ¹⁵ dokazni materijal

razmetanja s one strane kanala nastavac, ovi papiri objavit i dokazati da su Francuzi uvek bili spremni to betray their dear allies¹⁶. Nekoliko hints¹⁷ koje je De Lacy Evans izrekao u House of Commons¹⁸ nagovestavaju takode tako nešto.

Ja se tako slabo osećam zbog žuci da ove nedelje ne mogu ni da mislim, ni da čitam, ni da pišem, niti da bilo šta drugo radim sa¹⁹ članak za »Tribune«-u. Ovi, naravno, ne smeju izostati, stanje je medutim fatalno, pošto ne mogu početi da radim stvar za Duncera¹²⁶³ dok ne budem dobro i opet ne osetim u prstima vigour i gras²⁰.

Ovo je short outline of the first part²¹. Cela stvar treba da se podeli u šest knjiga: 1. O kapitalu; 2. Zemljišna svojina; 3. Najamni rad; 4. Država; 5. Medunarodna trgovina; 6. Svetsko tržište.

1. Kapital je podeljen na četiri odeljka. a. Kapital en général²². (To je predmet prve sveske.) b. Konkurencija ili dejstvo mnogih kapitala jedan na drugoga. c. Kredit gde se kapital naspram pojedinih kapitala pojavljuje kao opšti element. d. Aktivski kapital kao najavštenciji oblik (prelaz u komunizam) zajedno sa svim protivrečnostima. Prelaz od kapitala na zemljišnu svojinu je ujedno istorijski, jer je moderni oblik zemljišne svojine proizvod dejstva kapitala na feudalnu itd. zemljišnu svojinu. Isto tako prelaz zemljišne svojine u najamni rad nije samo dijalektički nego je i istorijski, pošto je poslednji proizvod moderne zemljišne svojine uspostavljanje najamnog rada, koji se onda javlja kao osnovica čitave stvari. Well, (it is difficult for me to-day to write²³), da predemo sad na corpus delicti.

1. Kapital. Prvi odeljak. Kapital upšte. (U celom tom odeljku prepostavlja se da je najamni stalno ravna svome minimumu. Kreiranje same najamnine i padanje i penjanje minimuma spada u razmatranje o najamnom radu. Zatim, zemljišna svojina se prepostavlja da je = 0, što znači da se zemljišna svojina kao zasebni ekonomski odnos ovdje još ne uzima u obzir. Samo ovim putem moguće je da se kod svakog odnosa ne govori stalno o svima.) 1. Vrednost. Svedena isključivo na količinu rada; vreme kao mera rada. Upotreba vrednost — posmatrana bilo subjektivno kao usefulness²⁴ rada, ili objektivno kao utility²⁵ proizvoda — pojavljuje se ovdje samo kao materijalna prepostavka vrednosti, koja zasada sasvim ispada iz ekonomskog određenja oblika. Vrednost kao takva nema druge »materije« do sam rad. Ovo određenje vrednosti, najpre nagovesteno kod Petyja, u čistom obliku izradeno kod Ricarda, samo

¹⁶ da izdaju svoje drage saveznike — ¹⁷ nagovestaja — ¹⁸ Donjem domu — ¹⁹ izuzet — ²⁰ snagu i moć — ²¹ u kratkim potezima sadržaj prvog dela — ²² upšte — ²³ A sad — ²⁴ korisnost — ²⁵ upotrebljivost (danas mi pisanje teško pada)

je najapstraktniji oblik buržoaskog bogatstva. Ono samo po sebi već pretpostavlja 1. ukidanje samoniklog komunizma (Indija itd.); 2. svih nerazvijenih, preburžoaskih načina proizvodnje, u kojima razmena nije zavlдалa u potpunosti. Iako apstrakcija, istorijska je apstrakcija, koja se mogla izvesti samo na osnovici određenog ekonomskog razvitka društva. Svi prigovori protiv ove definicije vrednosti ili su uzeti iz nerazvijenih odnosa proizvodnje, ili počivaju na konfuziji da se konkretnije ekonomske odredbe, od kojih je vrednost apstrahovana i koje, s druge strane, mogu stoga takođe biti smatrane kao njen dalji razvitak, istaknu protiv nje u tom njenom apstraktnom nerazvijenom obliku. Pri nejasnosti same gospode ekonomista o tome kako se ova apstrakcija odnosi prema kasnijim konkretnijim oblicima buržoaskog bogatstva, bili su ovi prigovori, plus ou moins²⁶, opravdani.

Iz protivrečnosti između opštih karakterâ vrednosti i njene materijalne egzistencije u jednoj određenoj robi itd. — ovi opšti karakteri su isti oni koji se kasnije pojavljuju u novcu — proizilazi kategorija novca.

2. Novac.

Nešto o plemenitim metalima kao nosiocima novčanog odnosa.

a. *Novac kao mera.* Nekoliko primedaba o *idealnoj* meri kod Stewarta, Attworda, Urquharta: u razumnijem obliku kod propovednika radnog novca. (Gray, Bray, itd. Kada se ukaže prilika nekoliko udara po prudonistima.) Vrednost robe izražena u novcu je njena *cena*, koja se isprva pojavljuje samo još u toj *čisto formalnoj* razlici od vrednosti. Prema opštem zakonu vrednosti određena količina novca izražava samo određenu količinu opredmećenog rada. Ukoliko je novac mera, promenljivost njegove sopstvene vrednosti nema značaja.

b. *Novac kao prometno sredstvo ili prost promet.*

Ovde valja razmotriti samo prost oblik samog tog prometa. Sve okolnosti koje ga dalje određuju leže van njega, dolaze, dakle, tek docnije u obzir. (Pretpostavljaju razvijenije odnose.) Ako robu nazovemo R i novac N, to prost promet pokazuje doduše dva kružna kretanja ili kruga $R - N - N - R$ i $N - R - R - N$ (ovo poslednje čini prelaz ka c.), ali polazna i povratna tačka nipošto se ne poklapaju ili se poklapaju samo slučajno. Većina takozvanih zakona koje su postavili ekonomisti, ne posmatra novčani opticaj u okviru njegovih sopstvenih granica, nego kao podređen i određen višim kretanjima. Sve to treba ekartirati²⁷. (To spada delom u učenje o kreditu; a delom to treba razmatrati na tačkama gde se novac opet pojavljuje, ali u razvijenoj odredbi.)

²⁶ manje-više — ²⁷ isključiti

Ovde je dakle novac kao prometno sredstvo (*moneta*). U isti mah i kao *realizacija* (ne samo privremena) cene. Iz proste odredbe da je roba, čim je ustanovljena *cena*, već idealno razmenjena za novac, pre nego se stvarno za nj razmenila, proizilazi sam po sebi važan ekonomski zakon, da je *masa prometnog sredstva određena cenama, a ne obrnuto*. (Ovde nešto istorije o polemici u pogledu ove tačke.) Iz ovoga proizilazi dalje da brzina može da naknadi masu, ali da je *određena masa* potrebna za jednovremene činove razmene, ukoliko se ovi sami ne odnose jedan prema drugom kao + i -, izravnanje, na što se, međutim, na ovoj tački treba osvrnuti samo prethodnom primedbom. Neću da ovde ulazim u dalje izlaganje ovoga odeljka. Samo još primećujem da je raspadanje $R - N$ i $N - R$ najapstraktniji i najpovršniji oblik u kome se izražava mogućnost kriza. Iz izlaganja zakona o određivanju optičajne mase putem cena proizilazi da su ovde činjene pretpostavke koje nipošto ne postoje u svim društvenim stanjima; stoga je glupost, na primer, pritanje novca iz Azije u Rim i njegovo dejstvo na tamošnje cene, tout bonnement²⁸ izjednačiti s modernim trgovinskim odnosima. Najapstraktnije odredbe, pri tačnijem razmatranju, ukazuju uvek na dalju konkretnu određenu istorijsku osnovicu. (Of course²⁹, pošto su od toga, u ovoj određenosti apstrahovane.)

c. *Novac kao novac*. To je razvitak oblika $N - R - R - N$. Novac kao samostalna egzistencija vrednosti naspram prometa; materijalna egzistencija apstraktnog bogatstva. Pokazuje se već u prometu, ukoliko se ne pojavljuje samo kao prometno sredstvo već i realizuje cenu. U tom svojstvu c. gde se a. i b. javljaju samo kao funkcije, novac je opšta roba ugovorâ (ovde je važna promenljivost njegove vrednosti, vrednosti određene radnim vremenom), predmet stvaranja blaga. (Ova funkcija još i danas igra važnu ulogu u Aziji, a u antičkom svetu i u srednjem veku generally³⁰. Danas postoji samo u podređenoj ulozi u bankarstvu. Za vreme kriza, važnost novca opet u ovom obliku. Novac u ovom obliku posmatran u vezi sa svetsko-istorijskim delusions³¹ koje stvara itd. Njegova destruktivna svojstva itd.). Kao realizacija svih viših oblika u kojima će se vrednost pojaviti; definitivni oblici u kojima se svi odnosi vrednosti spolja završavaju. Ali fiksiran u ovom obliku, novac prestaje da bude ekonomski odnos, on se gasi u svome materijalnom nosiocu, zlatu i srebru. S druge strane, ukoliko stupa u promet i ponovo se razmenjuje za R, iz ekonomskog odnosa onda opet ispada završni proces, potrošnja robe. Prost novčani opticaj ne sadrži u sebi princip samoreprodukcije, i zato ga valja tražiti van njegovih granica. U novcu

²⁸ prosto naprosto - ²⁹ naravno - ³⁰ uopšte - ³¹ iluzijama

– kao što pokazuje razvitak njegovih odredaba – pretpostavljena je vrednost koja u promet ulazi i u njemu se održava, a ujedno pretpostavlja i samog njega – pretpostavljen je *kapital*. Ovaj prelaz je ujedno i istorijski. Prepotopski oblik kapitala je trgovinski kapital, koji razvija uvek novac. Ujedno, postanak stvarnog kapitala iz novca ili trgovačkog kapitala koji zavlada proizvodnjom.

d. Ovaj prost promet posmatran sam za sebe – a on je površina buržoaskog društva, gde su zbrisane dublje operacije iz kojih on proizilazi – ne pokazuje nikakve razlike između subjekata razmene, osim samo formalne i prolazne. *To je carstvo slobode, jednakosti i svojine zasnovane na radu*. Akumulacija, koja se ovde pojavljuje u obliku stvaranja blaga, samo je tada veća štednja itd. Neukusnost, s jedne strane, ekonomskih harmoničara, modernih fritrejdera¹²⁷ (Bastiat, Carey itd.), prema razvijenijim odnosima proizvodnje i njihovim suprotnostima ističu ovaj najpovršniji i najapstraktniji stav kao *svoju* istinu. Neukusnost prudonista i sličnih socijalista, koji ovoj razmeni ekvivalenata (ili pretpostavljajući ih kao takve) odgovarajuće ideje jednakosti itd. protivstavljaju nejednakosti itd., do koje ova razmena dovodi ili iz nje proizilazi. Kao zakon prisvajanja u ovoj oblasti javlja se prisvajanje posredstvom rada i razmenom ekvivalenata, tako da se razmenom dobija ista vrednost samo u drugoj materijalizaciji. Ukratko, ovde je sve »divno«, samo će odmah rdavo završiti i to zbog zakona ekvivalencije. Mi sad naime dolazimo na

3. Kapital

To je u stvari ono važno ove prve sveske, o čemu ja poglavito hoću da znam Tvoje mišljenje. Ali danas ne mogu nastaviti. Žuč me toliko muči da ne mogu da držim pero u rukama, a kad se sagnem nad papir, hvata me nesvestica. Dakle, for next time³².

Salut.

Tvoj
K. M.

³² drugi put

143

Engels Marxu
u London

Mančester, 9. aprila 1858.

Dragi Mohr,

Proučavanje Tvoje abstract¹ prve polovine sveske^[263] jako me zanimalo, it is a very abstract abstract indeed², što se zbog kratkoće nije moglo izbeći, te često s mukom moram tražiti dijalektičke prelaze pošto mi je all abstract reasoning³ postalo veoma strano. Ova podela celine na šest knjiga nije mogla biti bolja i izvanredno mi se dopada, mada još jasno ne vidim dijalektički prelaz od zemljišne svojine na najamni rad. Izlaganje istorije noyca je takode vrlo fino, o ponečem ni ovde nisam načisto pošto često moram istorijsku podlogu tek da iznalazim. Mislim, međutim, da ću, čim budem imao kraj glave u celini, bolje videti drift⁴ i onda ću Ti opširnije pisati o tome. Apstraktno dijalektički ton ovih epitoma⁵ iščezava naravno u izradi.

Juče sam Ti ponovo poslao dva »Guardian«-a; izgleda da ta gospoda otkako je cena listu smanjena na jedan peni smanjuju sve troškove, kao što su dopisi itd. Njihov pokušaj da stvore prvoklasni provincial paper⁶, potpuno je propao. Otuda oskudnost u spoljnim vestima i retkost dopisa iz Pariza. Stvar sa Fouldom u jučerašnjem »Guardian«-u nije rdava. Ali je još mnogo lepši izveštaj Cotton Supply Association^{7[286]}. Silno je što fritrejderi deset godina posle uvođenja slobodne trgovine ovu najdirektnije poriču. Ta čitava Cotton Supply Association nije ništa do institucija koju su osnovali sami fritrejderi, svuda u svetu gde tle i klima nisu sasvim nepogodni da se, u direktnoj suprotnosti sa čitavom slobodnom trgovinom, kultura pamuka forsira premijama, zajmovima, poklanjanjem semena, pozajmljivanjem mašina itd. itd. Ako država čini tako što, onda je to zlo, ali ako to čine mančesterski Cotton spinners⁸, koji su crncima, beduinima itd. u Africi još mnogo više tuđi nego njihov sopstveni kralj, onda je all right⁹. Ima li lepše satire od ovog izveštaja na sve laissez-faire-fraze^[287]. Vrlo je lepo i priznanje da je uvoz engleske robe, izradene od američkog pamuka.

¹ skice - ² to je doista apstraktna skica - ³ svako apstraktno rezonovanje - ⁴ tok misli - ⁵ izvoda - ⁶ provincijski list - ⁷ Društvo za dovoz pamuka - ⁸ prelici pamuka - ⁹ sve u redu

razorio kulturu pamuka skoro svih ostalih zemalja, i da se ona sad mora obnoviti veštačkim putem! Ti bedni Englezi vide u svome monopolu pređenja pamuka i tkanja nešto veličanstveno i prirodno, protiv čega ne može niko ništa reći; ali monopol gajenja pamuka Sjedinjenih Država, koji je proizvod tog istog svetskog tržišta, mora se slomiti pa ma i antifitrejderskim merama! Ta stvar bi trebalo da se zove: Association for enabling the single spinners to buy cotton in the dearest market, the collective spinners paying the producer the difference between the market value and his cost of production¹⁰. Naravno, to treba da traje samo dotle dok subvencionisana kultura pamuka ne stane na sopstvene noge; međutim, upravo to hoće i Monsieur List sa svojim zaštitnim carinama. Možda bi Ti ta stvar mogla dati materijala za jedan članak, pošto to Jenkije direktno interesuje a »Trib[une]« je takode antifretrade¹¹.

Moja proročanstva¹² da će fluktuacije u cenama proizvoda potpuno zavisiti od istočnog i zapadnog vetra i da se sa Middling Orleans Cotton¹³ od 6 pensa pa naviše ne može misliti ni na kakav redovan i dobar posao, odlično su se potvrdila. Što se tiče pamuka, to je ispunjenje prvog proročanstva vidljivo iz priloženog nastavka ranije Ti poslate tabele¹⁴, o cenama Middling Orleansa do danas. Sa šećerom, kafom i čajem bilo je slično, samo što još uvek vrlo velike zalihe ne dozvoljavaju trenutno veliko povećanje koje je bilo moguće kod pamuka pri malim zalihama. Što se tiče drugog proročanstva, još uvek ima prilično mnogo short time, stripes¹⁵ i zastoja u poslovima zbog proizvodnje koja se ne isplaćuje; i pošto berba daje tri miliona bala pamuka, a puna proizvodnja zahteva sada najmanje 3 i po miliona bala (ostale zemlje koje proizvode pamuk srazmerno), to će do kraja ove godine, čak ne uzimajući u obzir političke konvulzije, industrija pamuka zbog sve većih cena sirovina biti ometana u svakom pokušaju da se opet podigne, kao što se to krajem februara i početkom marta (vidi tabelu) doista i dogodilo. Cene će, opšte uzev, skakati — mada će početka po svoj prilici nešto pasti — ali to skakanje cena biće u istoj meri praćeno zastojem proizvodnje. Ovo supposing that no row on the Continent¹⁶ koja je međutim gotovo sigurna.

Za jednu nedelju, od 19. do 26. februara, stigle su samo 62 bale pamuka svih vrsta u Liverpul! Inače uvek hiljadama.

---

¹⁰ Udruženje koje pojedinim prelcima omogućava da kupuju pamuk na najskupljem tržištu, time što prelci kao celina plaćaju proizvođaču razliku između tržišne vrednosti i njegovih troškova proizvodnje. — ¹¹ protiv slobodne trgovine — ¹² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 94, 98 i 110 — ¹³ Srednjim Orleans-pamukom — ¹⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, grafikon između pisama br. 94 i 95. Nastavak tabele nije sačuvan — ¹⁵ skraćenog radnog vremena, štrajkova — ¹⁶ pod pretpostavkom da na Kontinentu ne bude buke

Kako stoji stvar s priznatim iščeznućem 300 miliona franaka? Ja se samo sećam da sam čitao da Magne umesto suviška od 40 miliona ima deficit — no tačno koliko, ne znam. Ta stvar je zbilja dobra. Sada i »prince imperial«¹⁷ treba da dobije sopstveni dvor i dotaciju — Cash must be devilish scarce!¹⁸

Nadam se da si sada bolje sa žući. Uzbudjenje zbog krize očito je krivo za to. Ja sad uveče ponekad patim od zubobolje usled vremena; ali na tome se i svršilo.

Mnogo pozdrava Tvojoi ženi i deci.

Tvoj
F. E.

---

¹⁷ »carski princ« (Eugèn, sin Napoleona III) — ¹⁸ gotovog novca mora da je davolski malo!

144

Engels Marxu

u London

Mančester, 22. aprila 1858.

Dragi Mohr.

Pisao sam Tvojim ženi¹ prošle nedelje i narednog dana poslao članak o Laknau², takođe brojeve »Guardian«-a (ili isečke, ne sećam se tačno). Nadam se da je sve stiglo u redu. Danas opet šaljem dva broja »Guardian«-a. Iz Russellovog dopisa za list »Times«,^[288] od utorka, nije se mogao napraviti članak, ali ću ga sačuvati dok ne dođe sledeća pošta koja mora doneti kraj laknauovske istorije, tako da onda – nadam se i pomoću Campbellovih depeša – sve to odjednom može biti svršeno³. U međuvremenu sam se opet latio *Cavalry*⁴ – ostavljam u istorijskom delu ponešto zasada otvoreno, dok ne nadem dotične izvore, a sa taktičkim delom produžujem. Članak će, mislim, ispuniti deset do dvanaest mojih dugih duplih strana, možda i više.

Afera Bernard^[289] ucveliće Monsieur Bonapartu a francuskim izbeglicama^[84] u Londonu donekle će imponovati. James je, uostalom, govorio slabo i *décousu*⁵, a stari Campbell kao i uvek gundao protiv prisoner⁶. Stari magarac se ljuti što mu se izmakao interesantan pravni casus⁷, gde bi predsedavao petnaestorici sudija.

Interesantna su za républicains purs⁸ Cavourova i La Marmoraova otkrića o njihovim vezama sa Cavaignacom i njihovom strahu od Austrije^[290]. Što se više doznaje o periodu vladavine »National«-a, utoliko bednije on izgleda.

Tvoj
F. E.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 14. – ² *Zauzeće Laknaua* – ³ *Pojedinstvo zauzeću Laknaua* – ⁴ *Konjice* – ⁵ nepovezano – ⁶ zarobljenika – ⁷ slučaj – ⁸ čiste republikance

145

Marx Engelsu

u Mančester

London, 29. aprila 1858.

Dear Frederick,

Svoje dugo ćutanje mogu da Ti objasnim jednom rečju – nesposobnošću za pisanje. Ona je postojala (and to some degree exists still¹) ne samo u literary, već in the literal sense of the word². Ono nekoliko neizbežnih članaka³ za »Tribune«-u diktirao sam svojoj ženi, ali je čak i to bilo moguće samo primenjujući strong stimuli⁴. Nikada još nisam imao tako žestok attaque⁵ jetre i for some time⁶ plašio sam se njenog otvrdnuća. Doktor je hteo da otputujem, ali to d'abord⁷ nije dopuštalo state of finance⁸, i drugo, iz dana u dan sam se nadao da ću se opet moći latiti posla. Stalna težnja da se radi, a onda nesposobnost da se to učini, doprinela je pogoršanju stvari. Međutim, od pre nedelju dana je bolje. No još nisam sposoban za rad. Ako nekoliko časova sednem i pišem, onda se nekoliko dana moram odmarati. Do vraga, očekujem da će ovom stanju iduće nedelje biti kraj. U gori čas nego što je ovaj nije moglo doći. Očigledno sam zimus preterao u noćnom radu. Hinc illae lacrimae⁹.

Tvoja pisma i »Guardians« stigli su u redu.

Od Louisa Blanc-a izašla je jedna knjiga o revoluciji od 1848. Napisana sa iskrenim divljenjem »petit«-u¹⁰, kako kaže da su ga radnici zvali. Inače, čitana pažljivo, blamaža za nj, pošto se pokazuje da su u svim odlučujućim momentima radnici postupali bez njegovog znanja, uopšte uzvraćali osećanje za njegovo »osećanje«, i smatrali da su se time potpuno odužili luksemburškom orakulu¹²⁹¹.

Pokret za emancipaciju kmetova u Rusiji izgleda mi važan ukoliko pokazuje početak jednog unutrašnjeg zbivanja u toj zemlji, koje može omesti i njenu tradicionalnu spoljnu politiku. Hercen

¹ i do izvesnog stepena još postoji – ² literarnom već i u doslovnom smislu reči – ³ Francuski proces u Londonu, Finansijski položaj Francuske, Budžet gospodina Disraelija i Englesko-francuski savez – ⁴ jaka nadražujuća sredstva – ⁵ napad – ⁶ u momentima – ⁷ prvo – ⁸ finansijsko stanje – ⁹ Otuda one suze (Terencije: *Andria*, I čin, I. scena) – ¹⁰ »Malom« (Louis Bonaparte)

je, naravno, opet otkrio da se »sloboda« preselila iz Pariza u Moskvu.

Prijatelja Bangyju je, as it seems¹¹, sin Sefer-paše¹² uhvatio u nedozvoljenoj prepisci s ruskim generalom Filipsonom. Govori se da je on sa više svojih mađarskih i poljskih pomagača streljan. Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

---

¹¹ kako izgleda – ¹² princ Ibrahim Karabatir

146

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. Southgate
30. aprila 58.

Dragi Mohr,

Ako treba da putuješ, onda putuj bar za Mančester, thats easy enough¹. Ako Ti je juče poslata banknota već otišla, ce qui serait bien possible², onda me izvesti; za Mančester možeš sada dobiti sedam dana važeći return ticket first class³ a return⁴ se onda, naravno, pusti da propadne. Gledaću da za kuću dobijem jednu postelju na raspolaganje, što će na nekoliko dana biti *svakako* moguće. Ostalo će se udesiti. Ako još imaš za putni trošak, onda dođi odmah; Tvojoj ženi poslaćemo odmah novac koji od nje budeš uzeo, danas samo nisam imao vremena da uzmem post office ordre⁵. Večeras ću saopštiti kod kuće; dođi odmah u Nr. 6 *Thorncliffe Grove*, Oxford Road. Ako ne podeš sutra uveče (oko 5 časova ima jedan voz), onda me u ponedjeljak ujutru izvesti kada dolaziš, pa ću Te dočekati na stanici — ali reci da li per North Western ili per Great Northern Railway⁶.

Ako dolaziš u nedelju, onda telegrafiši sutra — košta 2 šilinga — dvadeset reči, adresa posebno. Adresiraj depešu na moj stan.

Tvoj
F. E.

---

¹ to je dosta lako — ² što je lako moguće — ³ povratnu kartu prve klase — ⁴ povrat — ⁵ poštansku uputnicu — ⁶ severozapadnom ili velikom severnom prugom

147

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 1. maja [1858]

Dear Frederick,

I shall part on Thursday by the Great Northern, leaves London at half past two, arrives at Manchester at seven p. m.

Yours
K. M.¹

Od juče sam opet mnogo bolje i au fond² sam nameravao da se u ponedeljak sérieusement³ latim posla. Medutim, after consultation with the Doctor⁴, koji misli da mi je još uvek potrebno nedelju dana odmora, digao sam ruke od dužnosti^[292].

---

¹ Dragi Frederik, Putujem u utorak Velikom severnom, polazim iz Londona u 2 i po i dolazim u Mančester u 7 p.p. Tvoj K. M. – ² u osnovi – ³ ozbiljno – ⁴ posle konsultovanja lekara

148

Marx Engelsu
u Mančester

31. maja 58.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dear Frederick,

Prve nedelje morao sam da se opet aklimatiziram, a i to što sam iznenada prekinuo s jahanjem nije iz početka delovalo dobro. Bilo mi je potrebno tačno do danas da se najzad osetim opet onako čio i oran kao onoga dana kada sam pošao iz Mančester. Sada sam in working order¹ i odmah počinjem sa izradom za štampu^[263]. Poslednje nedelje napisao sam samo dva članka za »Tribune«-u². Inače sam stalno bio u pokretu, pošto sam se zbog nelagodnosti u glavi i tegobe sa stolicom — plašio da će se bolest povratiti.

Ad vocem³ Cluša. Taj mladić je pre svoga odlaska bio još jednom kod Schappera. Pri svom povratku iz moga stana nesrećnik je na svoj užas opazio da je iz Pariza doneo nešto, naime šangir sa svakojakim zloćudnim sporednim okolnostima. On je legao u postelju i S[chapperu] naveo to kao razlog zašto se povukao iz civilizovanog sveta.

Ad vocem³ Pélissier. Ono što smo u Mančesteru u šali pretpostavljali — da će se Pélissier odmah upustiti s Orleanima^[119] sada se dogodilo in real good earnest⁴ i predmet je razgovora u Londonu.

Šta veliš o Bonapartinim prohtevima za konfiskacijom?^[293]

Za vreme moga odsustva izašla je u Londonu knjiga od Mac-larena o celokupnoj istoriji currency⁵, koja je prema izvodima u »Economist«-u first rate⁶. Knjige još nema u biblioteci, kao što se knjige uopšte pojavljuju tamo tek nekoliko meseci posle njihovog izlaženja. Ja je, naravno, moram pročitati pre svoga izlaganja. Zato sam poslao svoju ženu u City kod publisher⁷. Na naše zaprepašćenje ispostavilo se da ona košta 9 šilinga i 6 pensa, što iznosi više nego što imamo u džepu. Stoga bi mi bilo vrlo drago kad bi mi

---

¹ sposoban za rad — ² Canningova proklamacija zemljišna svojina u Indiji i Bonapartin finansijski manevar—vojni despotizam — ³ Što se tiče — ⁴ sasvim ozbiljno — ⁵ prometnog sredstva — ⁶ prvoklasna — ⁷ izdavača

poslao postoffice order⁸ na tu sumu. Verovatno je da za mene nema ništa novo u toj knjizi, ali prema značaju koji joj pridaje »Economist« i prema izvodima koje sam čitao, moja teorijska savest ne dozvoljava mi da idem dalje a da se s time ne upoznam.

Zar ne misliš da imaš dovoljno materijala da napišeš za petak nešto uopšte o the state of the British forces in India⁹ i nešto konjekturalistički? It would be a great boon for mi¹⁰ pošto će me čitanje moga sopstvenog rukopisa⁽²³³⁾ stajati skoro nedelju dana. Đavo je, naime, u tome što je u rukopisu (koji bi štampan činio debeo tom) sve ispremetano; mnogo šta je određeno tek za mnogo kasnije delove. Zato moram da napravim indeks, u kojoj svesci i na kojoj strani se nalazi kratko objašnjenje stvari koju ću najpre uzeti da radim.

Najzad sam pisao Lassalle-u¹¹. Moraš mi dati apsolutciju zbog pohvala koje sam morao da učinim *Herakl[itu] Mračnom*. U nekoliko neupadljivih sporednih remarks¹² – budući da pohvala ozbiljno izgleda tek pošto se navedu zamerke – ja sam donekle neprijetno nagovestio stvarne nedostatke u tom poduhvatu.

Sutra ili prekosutra ću dobiti nove brojeve o Bangyji⁽²⁹⁴⁾ i onda ću dva poslati u Mančester, jedan za Tebe a drugi za Lupusa. A propos! Iz jednog broja »Tribune« video sam da Pulszky želi da preduhitri neprijatna revelations¹³, time što B[angyju] prikazuje kao *Meternichovog* špijuna i kao izdajnika generala Steina. Državnik Blind posle toga u »Advertiser«-u ipak nije imao kud nego, while giving a testimonium paupertatis to Kossuth »the illustrious Governor of Hyngary«¹⁴, da direktno od njega zatraži da dâ »protivizjavu«. Kossuth je, of course¹⁵, ćutao.

Kako napreduje Gumpert u plemenitoj veštini jahanja? Moja je nevolja u tome što se stvar kod mene uvek prekida baš onda kad sam dopeo dotle da se za nju zainteresujem.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁸ poštansku uputnicu – ⁹ stanju britanskih snaga u Indiji – ¹⁰ to bi bilo veliko dobro delo za mene – ¹¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 18. – ¹² primedba – ¹³ otkrića – ¹⁴ dok je Kossuthu, »slavnom gospodaru Mađarske« davao svedočanstvo o siromaštvu – ¹⁵ naravno

149

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. juna 1858.

Dear Frederick,

Prilažem dva broja o Bangyji¹²⁹⁴), one for you, the other for
Lupus.

Primio od Tebe: 1. pismo sa postoffice note; 2. second letter; 3. article for the »Tribune« (very amusing one, too)². Nisam ranije potvrdio prijem jer sam svaki dan očekivao ova dva broja B[angyji]; osim toga mnogo private troubles³, koje su mi oduzimale vreme.

Prilažem pismo od Lassalle-a. Veoma čudna stvar. Ne mogu da odgovorim dok nemam Tvoje i Lupusovo mišljenje. Stoga želim da se odmah konsultujete i obratnom poštom saopštite vaše avis⁴. Moje mišljenje je da Lassalle ne treba da se upušta u dvoboj s magarcem F[abrice]-om i da je čak sa duelantskog gledišta napad dva gospodina iz »Landjerichta«⁵ svaki dvoboj stavio out of question⁶. Generally⁷ moje je mišljenje – ja, of course⁸, smatram da je smešno utvrđivati da li se dvoboj *po sebi* slaže sa »principom« ili ne – da u present circumstances, at this peculiar juncture etc. etc.⁹ u savremenoj istoriji ljudi iz revolucionarne partije treba da odgovaraju svojim private enemies¹⁰ štapovima, pesnicama, udarcima nogom, ali da ne treba da se upuštaju u dvoboje. No sasvim pogrešno bi mi izgledalo, ako bi Lassalle, pošto se jednom kategorički izjasnio protiv svakog dvoboja, would allow himself to be bullied¹¹ tevtonskoviteškim spletkama.

Juče je Schapper bio kod mene. Pričao mi je između ostalog da je prijatelja Caussidière-a, koji je uveče pijan dospao u neki prostitutski sokak u Njujorku i, kako izgleda, udario neku žensku štapom, na njenu viku odmah napalo pola tuceta loafers¹² i zamalo ga nisu prebili. Debelog klipana je drugog jutra onesvećenog pokupila policija i bilo mu je potrebno šest nedelja lečenja da bi opet stao na noge.

---

¹ jedan za Tebe, drugi za – ² poštanskom uputnicom; 2. drugo pismo; 3. članak za »Tribune« (takode veoma zanimljiv): *Engleska armija u Indiji* – ³ ličnih briga – ⁴ mišljenje – ⁵ »zemaljskog suda« – ⁶ van pitanja – ⁷ Uopšte – ⁸ naravno – ⁹ sadašnjim okolnostima, u ovoj specifičnoj situaciji itd. itd. – ¹⁰ ličnim neprijateljima – ¹¹ dozvolio da ga zaplaše – ¹² mangupa

Seiler je imao paralistički case¹³: deset nedelja u životnoj opasnosti; ali neće grom u koprive. Heise je kažu opet vrlo opasno bolestan.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹³ napad

150

Engels Marxu
u London

[Mančester] 9. juna 1858.

Dragi Mohr,

Vraćam Ti u prilogu L[assalle]-ovo pismo. Da je naš Jevrej-
čić Braun dobio batina, već mi je Borchardt u subotu saopštio
sa trijumfalnim izrazom lica. Ove pojedinosti je, dakle, veoma ko-
risno znati. Što se tiče našeg mišljenja, jasno je kao dan da su
oba gospodina, kako savetnik intendanture tako i asesor, jednim tako
prostačkim pokušajem ubistva potpuno zauzeli banditsko stano-
vište, te da je jedini dvoboj u koji bi se sa takvim klipanima
moglo upustiti već *bio* u toj samoj tuči. Ako dvojica vrebaju trećeg
i *obojica* ga napadnu, onda ne verujem da i jedan pravilnik
dvoboja na svetu *dozvoljava* da se još sa takvom fukarom ide
na dvoboj. Ako je gospodin F[abrice] hteo da korbačem silom
izazove dvoboj, onda je gospodin B[ormann] morao prisustvovati
sasvim pasivno kao svedok, ili je uopšte bio suvišan. Ali gde
dvojica u isti mah napadaju *jednog*, tu se ima posla s bitangama,
i tu prestaju čast i fair play¹ a oni su i dokazali da se častan
dvoboj, a fair duel², s njima ne može biti. Jer, tu rizikuješ
da te ubiju na podmukao način.

Toliko o mome i Lupusovom mišljenju, pretpostavljajući pra-
vilnik dvoboja kao pravno tle.

Bez obzira na to, naše je, kao i Tvoje, mišljenje: 1. da su
dvoboji za revolucionare uopšte nesavremeni i 2. Lassalle, pošto se
»principijelno« izjasnio protiv dvoboja, jako bi se blamirao ako bi
se sada duelirao.

Što se, dakle, tiče našeg mišljenja, našem Ephraim Gescheitu
možeš mirne duše pisati da ne izlazi na megdan, već da spokojno
potkrepi svoju »nepokolebljivu određenost« i da se što pre opet
uspravi i po sto prvi put pokuša uništenje. Na otkriću da izgleda
ima dovoljnu zalihu sujete, čestitaćemo mu, mislim, najbolje u
tišini.

Da li si čitao aferu sa Fouldovim sinom? On je sa Made-
moiselle Valérie iz »Gymnase« i 1 600 000 franaka pobegao za

---

¹ časna igra — ² častan dvoboj

London. Stari je pisao Pélissieru i rekao da au cas de besoin, user d'autorité³. Pélissier poziva mladi par na déjeuner⁴ i kaže im: Je vous donne ma bénédiction⁵, i piše starom: Que voulez-vous? Les jeunes gens seront toujours de jeunes gens!⁶ i čitav Paris se smeje starom Fouldu.

Tvoj
F. E.

---

³ u slučaju nužde upotrebi svoju vlast – ⁴ doručak – ⁵ Ja vam dajem svoj blagoslov – ⁶ Šta hoćete? Mladi ljudi ostaće uvek mladi ljudi!

151

Marx Engelsu

u London

2. jula 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Što do danas nisam potvrdio Tvoju *Konjicu*⁽²⁹⁵⁾ uzrok je veliko trouble¹ u kući. Najmanje dete² ima od pre nekoliko nedelja hooping cough³, vrlo neprijatna bolest, a i moja žena je vrlo slaba. Sve to, zajedno sa svakojakim drugim kućevnim nevoljama, davolski me je prekidalo u radu.

Ti znaš da sam našem Schrammu pribavio službu američkog dopisnika u Džersiju. Sada posle njegove smrti i pošto je više puta opominjao, stigao je njegov honorar, some 6 pounds⁴ i naravno pripao gospodinu Rudolfu⁵ kao džeparac.

Inače ničeg novog ovde. Mislim da je onaj londonski nemački listić koji je držao Gumpert pripao »Udruženoj demokrat[iji]« sub auspicius⁶ velikog Blinda i nosi naslov »Neue Welt«⁽²⁹⁶⁾.

Pretpostavljam da si u »Star«-u čitao izjave gospodina Türra kao i mađarske emigracije u Carigradu. Ako nisi, poslaću Ti »Free Press«. Kossuth zasada još uporno čuti. Naš izvod iz istorije o Bangyji izašao je u »Tribune«-i.⁷ Skandal u Njujorku primoraće Kossutha da govori. Mogućno je, da ću se ja još morati direktno izjasniti u toj stvari. Pulszky je de longue main⁸ stvorio izlaz iz situacije u »Tribune«-i kad je Bangyju nazvao starim *Metternichovim* (!) špijunom. Klapka, koga sam za trenutak video kod Freiligratha, suvo je primetio u pogledu B[angyje]: »finis coronat opus«⁹. Izgleda da je on sit Kossutha. Zasada špekuliše turskim akcijama.

Prilažem dva pisma iz Njujorka⁽²⁹⁷⁾.

O Ephraim Gescheit-u¹⁰ nisam već dve nedelje ništa čuo. Pošto sam, of course¹¹, bio uveren da mu moje pismo¹² nipošto nije bilo potrebno samo za ličnu upotrebu, bio sam vrlo oprezan,

¹ nespokojstvo — ² Eleanor Marx — ³ veliki kašalj — ⁴ oko 6 funti —
⁵ Rudolf Schramm — ⁶ pod voćstvom — ⁷ Karl Marx: *Jedna čudna stranica istorije* —
⁸ odavno — ⁹ konac delo krase — ¹⁰ Ferdinand Lassalle — ¹¹ naravno — ¹² Vidi
u ovom tomú, Drugi deo, pismo br. 19.

so that it will be extremely difficult for him to abuse it¹³. Ne uzimajući u obzir specijalne circumstances tog case¹⁴, o kome sam mu prilično doslovno ponovio Tvoje mišljenje, ja sam dvoboj napao samo ukoliko na nj sub specie¹⁵ jedne kastinske privilegije polažu pravo tipovi koji misle da njihove uvrede *moraju* biti drukčije kažnjene nego uvrede nekog krojača, obučara itd. Rekao sam da je prema takvim glupavim pretenzijama i prema takvim klipanima revolucionarno stati na stanovište »geaka« i »batine«. S druge strane, na Ephraimovu golemu principijelnost odgovaram da dvoboj spada u red stvari koje Aristotel označava kao »indiferentne«, koje se mogu činiti i ne činiti. On je doduše u pravu da je to relikvija propalog stepena razvitka, ali da pri »jednostranosti i ograničenosti *gradanskih* odnosa individualnost može ponekad da pribavi sebi važnost samo u feudalnoj formi«.

Očekujem da ćeš u svakom slučaju iduće nedelje poslati jedan članak o Indiji¹⁶. Taj materijal je uvek dovoljan za članak za »Tribune«-u, koja inače preštapava *Times* itd. Glavno je da se članci uopšte šalju.

Salut.

Tvoj
K. M.

Pozdrav Lupusu.

Humboldt je u »*Tribuni*« objavio^[298] vrlo »laskavo« pismo upućeno Fröbelu, koji je objavio njegove članke s puta po Americi.

---

¹³ tako da će mu biti veoma teško da ga zloupotrebi — ¹⁴ okolnosti . . . slučaja —
¹⁵ pod vidom — ¹⁶ *Indijska armija*

152

Engels Marxu

u London

Mančester, 14. jula 1858.

Dragi Mohr,

Ovde smo sasvim zauzeti bilansom, i zato nisam imao vremena da Ti opširnije pišem. Nadam se da je Tvojim Tuscici¹ bolje. Gumpert mi reče da je veliki kašalj u engleskoj klimi retko kad opasan, obično hroničan, ali bezazlen. Svi slučajevi koje su dosada imali u bolnici, dobro su se svršili. On mi je dao oba dosada izašla izveštaja ove bolnice (od Marei-a), vrlo su naučni, voleo bih da sam onda kada sam pisao svoju knjigu² imao takav materijal. Imam i primerke za Tebe, koje ću Ti poslati; možda će Ti štošta biti od koristi za poglavlje o najamnom radu. Grandiozni plan i sangvinične nade toga Marei-a malo će Te uveseljavati.

O izjavama gospodina Türra itd. ništa nisam čuo ni video. »Star« se ovde retko čita. Pošalji dakle »Free Press« svakako, po mogućstvu i jedan primerak za Lupusa; on je još u Bakstonu, kuda ga je poslao Borchardt i gde će Lupus iz dosade hodati verovatno više nego što je to dobro za njegovu nogu.

Dva pisma iz Njujorka o kojima govoriš u svome poslednjem pismu, nisu bila priložena.

A propos! Pošalji mi, molim Te, obećanu Hegelovu *Naturphilosophie*. Ja se sad bavim nešto malo fiziologijom, a zatim ću preći na uporednu anatomiju. Tu ima veoma spekulativnih stvari, no koje su tek nedavno otkrivene; jako bih želeo da vidim nije li stari nešto o tome govorio. Toliko je pouzdano, kad bi on danas pisao *Filozofiju prirode*, da bi mu dokazi leteli u susret sa svih strana. Uostalom, o napretku koji je za poslednjih trideset godina učinjen u prirodnim naukama malo ko šta zna. Presudni za fiziologiju bili su prvo ogroman razvitak organske hemije, zatim mikroskop, koji se tek unazad dvadesetak godina koristi kako treba. Ovaj poslednji doveo je do još važnijih rezultata nego hemija. Glavna stvar koja je revolucionisala čitavu fiziologiju i tek omogućila uporednu fiziologiju jeste otkriće ćelija – u biljci od strane Schleidena, u životinji od strane Schwann-a (oko 1836). Sve je ćelija. Ćelija je ono Hegelovo biće po sebi, Ansichsein, i u svome

¹ Eleanor Marx – ² Položaj radničke klase u Engleskoj

razvitku tačno prolazi Hegelov proces, dok se najzad iz toga ne razvije »ideja«, dati završeni organizam.

Drugi rezultat, što bi starog Hegela obradovalo, jeste u fizici korelacija sile ili zakon da se pod datim uslovima mehaničko kretanje, dakle mehanička sila (npr. trenjem) pretvara u toplotu, toplota u svetlo, svetlo u hemijsku srodnost, hemijska srodnost (u Voltinom stubu npr.) u elektricitet, ovaj u magnetizam. Ovi prelazi mogu se činiti i drukčije, napred ili nazad. Jedan Englez³, čijega se imena ne mogu setiti, dokazao je da ove sile u sasvim određenim kvantitativnim odnosima prelaze jedna u drugu, tako da na primer izvesna količina jedne, npr. elektriciteta, odgovara izvesnoj količini druge, npr. magnetizma, svetla, toplote, hemijskog srodstva (pozitivnog ili negativnog – sintetičkog ili analitičkog) i kretanja. Glupava teorija o latentnoj toploti je time odstranjena. Zar to nije sjajan materijalni dokaz načina kako refleksione odredbe prelaze jedna u drugu.

Toliko je pouzdano: pri uporednoj fiziologiji čovek počinje da se krajnje prezrivo odnosi prema idealističkom uzdizanju čoveka iznad drugih životinja. Na svakom koraku udara se nosom na potpuno poklapanje čovekove strukture s ostalim sisarima, u osnovnim potezima ovo poklapanje se zapaža kod svih kičmenjaka pa čak – u slabijem vidu – i kod insekata, ljuskara, trakavica itd. Hegelova teorija o kvalitativnom skoku u kvantitativnom nizu i ovde se može vrlo lepo primeniti. Na kraju krajeva, kod najnižih infuzorija dolazi se do praoblika, proste ćelije koja samostalno živi a koja se opet ničim приметnim ne razlikuje od najniže biljke (od gljivica koje se sastoje iz prostih ćelija – krompirova ili vinska gljivica itd.), ni od klica viših razvojnih stepena do ljudskog jajeta i semenih nalivnjaka uključivo, i tačno tako izgleda kao i nezavisne ćelije u živom telu (krvna zrnca, ćelije kože i sluzokože, ćelije lučevina u žlezdama, bubrežima itd.).

Jednom prilikom možeš mi saopštiti kakva je to bolest dyspepsia crapulosa⁴. Ovo naime nije nikakav loš vic, već naučno usvojeni naziv.

Ako »Times« donese sutra pojedinosti o Indiji, onda ćemo videti šta se može napraviti za »Trib[une]«-u, inače neće ići. Ti ćeš, dakle, iz sutrašnjeg »Times«-a već donekle videti šta se može očekivati.

Mnogo pozdravi family⁵.

Tvoj
F. E.

Stvar sa akseptom srećno je svršena.

³ James Joule – ⁴ smetnja u probavi, prouzrokovana pretovaranjem želuca –

⁵ porodicu

153

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 15. jula 1858.

6. Grafton Terrace, Maitland Park,

Dragi Engels,

Molim Te d'abord¹ da se ne uplašiš od sadržine ovog pisma, pošto ono nikako ne treba da bude appeal² na Tvoju kasu, ionako preko mere opterećenu. No, s druge strane, nužno je da zajednički razmislimo da li se iz sadašnje situacije može naći nekakav izlaz, jer, ona se apsolutno ne može duže izdržati. Njen neposredni rezultat bio je već da sam completely disabled³ za rad, pošto delom najbolje vreme gubim u trčkanju i uzaludnom pokušavanju da nabavim novac, delom moja sposobnost za apstraktno mišljenje, možda i usled pogoršanog fizičkog stanja ne može više da odoleva kućnim nevoljama. Moja žena je nervno rastrojena zbog te mizerije i dr. Allen, koji doduše sluti gde žulja cipela, ali naravno ipak ne poznaje pravo stanje stvari, sada mi je ponovio i odlučno izjavio da on ne garantuje da neće doći do zapaljenja mozga ili nešto slično ako je na duže vreme ne pošaljem u neko morsko kupalište. Ja sa svoje strane znam da pod ovakvim okolnostima njoj čak ni kupanja, sve da bi i bila moguća, ne bi pomogla dokle god je progoni svakodnevnih pritisak i avetinja neminovne katastrofe. Ova se, međutim, ne može više dugo odlagati, pa čak i kad bi se za nekoliko nedelja odgodila, ostala bi nepodnošljiva svakidašnja borba za mere necessities⁴ i opšta situacija ostala bi takva da zbog toga sve mora propasti.

Pošto u Londonu postoje tobožnja loan societies⁵⁽¹⁷⁸⁾, koja bez securities⁶, samo na references⁷ daju zajam od 5–200 funti sterlinga, pokušao sam izvesti takvu operaciju, a Freiligrath i još jedan épicier⁸ ponudili su se kao referees⁹. Rezultat je bio da su oko 2 funte sterlinga otišle na fees¹⁰. Poslednji negativni odgovor primio sam prekjuche. Ne znam da li da učinim još jedan pokušaj te vrste.

Da bi Ti dobio uvid u stvarno stanje stvari, zamolio sam ženu da mi napravi račun za 20 funti koje si mi Ti predujmio i

¹ pre svega – ² apel – ³ potpuno onesposobljen – ⁴ neophodna životna sredstva –
⁵ pozajmna društva – ⁶ obezbeđenja – ⁷ preporuku – ⁸ bakalin – ⁹ preporučioći
– ¹⁰ takse

za 24 funte koje sam 16. januara vukao na »Tribune«-u (od kojih sam vukao dve funte više). Iz toga ćeš videti da čim dođe takva jedna veća suma, ne preostaje ni jedan pfenig, pa ni za najpreče dnevne izdatke a da o nekim životnim uživanjima i ne govorimo; da već narednog dana opet otpočinje ista ta odvratna struggle¹¹ i da samo vrlo oskudno otplaćeni poverioci za vrlo kratko vreme ponovo vrše tačno isti pritisak sa svojim u međuvremenu ponovo povećanim potraživanjima. Videćeš u isto vreme i to da, na primer, moja žena nije potrošila ni jednog farthinga¹² za samu sebe – za haljine itd., dok je status¹³ letnjih haljina dece ispod proleterskog. Smatram za nužno da predeš ove pojedinosti pošto je inače nemoguće doći do tačne ocene case¹⁴.

Obračun 20 funti sterlinga 19. maja

	Od toga je plaćeno:
Porez (voda, gas)	f. st. 7 –
Kamate založnoj banci	„ „ 3 –
Iz založne banke uzeto za	„ „ 1 10 šil.
Plata	„ „ 2 –
Tallyman ¹⁵ (njemu treba nedeljno otplaćivati za kaput i pantalone)	„ „ – 18 šil.
Cipele i šeširi za decu	„ „ 1 10 „
Pekar	„ „ 1 –
Mesar	„ „ 1 10 „
Epicier ¹⁶	„ „ 1 –
Cheesemonger ¹⁷	„ „ – 10 „
Ugalj	„ „ – 10 „

Obračun za 24 funte sterlinga primljenih 16. juna od »Tribune«

Škola za quarter ¹⁸ februar, mart, april	f. st. 8 –
Od Schappera pozajmljeno za dnevne izdatke tokom četiri nedelje, vraćeno mu	„ „ 3 –
Za rublje podignuto iz založne banke	„ „ 2 –
Plata	„ „ 1 –
Tallyman ¹⁹	„ „ 1 4
Mesar	„ „ 2 –
Epicier ²⁰	„ „ 2 –
Greengrocer ²¹	„ „ 1 –
Košulje, odelo itd. za decu	„ „ 2 –
Pekar	„ „ 2 –

¹¹ borba – ¹² pare – ¹³ stanje – ¹⁴ slučaja – ¹⁵ prodavač robe na kredit – ¹⁶ bakalin – ¹⁷ trgovac sirom – ¹⁸ tromesečje – ¹⁹ prodavac robe na mesečnu otplatu – ²⁰ bakalin – ²¹ piljar

Od 17. jula opet, dakle, nije bilo ni prebijene pare u kući, i da bi za vreme četiri nedelje podmirili svakodnevne izdatke koji se moraju plaćati u gotovu, pozajmili smo od Schappera 4 funte sterlinga, od kojih su međutim oko 2 funte otišle na troškove za neuspele operacije oko zajma.

Stanje mojih dugova u Londonu jeste ovo; i ono će Ti pokazati da se veliki deo sastoji iz dugova sitnim trgovcima koji su me kreditirali do krajnje granice:

<i>Kirija sa dospećem 25. juna</i>	f. st. 9 –
<i>Škola sa dospećem 2. avgusta</i>	„ „ 6 –
<i>Raznosadž novina (za godinu dana)</i>	„ „ 6 –
<i>Tallyman</i> ¹⁹	„ „ 3 9 [šil.]
<i>Mesar</i>	„ „ 7 14 „
<i>Pekar</i>	„ „ 6 –
<i>Epicier</i> ²⁰	„ „ 4 –
<i>Greengrocer</i> ²¹ i ugali	„ „ 2 –
<i>Mlekar</i>	„ „ 6 17 „
Dug ranijem mlekaru i pekaru iz Soho-a	„ „ 9 –
<i>Dr. Allen</i> (otplaćeno 7 funti sterlinga od novca dobijenog pretposlednji put od «Tribune»)	„ „ 10 –
<i>Lina Schöler</i>	„ „ 9 –
<i>Schapper</i>	„ „ 4 –
<i>Založna banka</i>	„ „ 30 –

Od ovih dugova nisu mi hitni samo dug d-ru Allenu, Lini Schöler, starim poveriocima u Soho-u i jedan deo založnoj banci.

Čitava stvar dakle vrti se oko toga da oskudan prihod nikad nije određen za naredni mesec, već je dovoljan samo da se – po odbitku stalnih izdataka za kuću, školu, porez i založnu banku – smanje dugovi toliko da ne budemo direktno izbačeni na ulicu. Za 4–5 nedelja imaću da vučem about²² 24 funte na »Tribune«-u. Od toga odlaze odmah 15 samo za stanarinu i zakup. Ako se otplati samo minimum za ostale dugove – a veliko je pitanje da li će butcher²³ itd. hteti toliko dugo da čeka – onda se taj prokleti dug ponovo povećava za te četiri nedelje, za koje vreme se d'une manière ou d'une autre²⁴ ipak mora živeti. I samog landlorda²⁵ jure poverioci a on progoni mene kao lud. Ne vidim šta treba da radim ako ne bude moguće izdejsstvovati zajam od nekog loansociety²⁶ ili life-assurance society²⁷. Sve da bih i hteo da predem na krajnje smanjenje izdataka – na primer da uzmem decu iz škole, uselim se u sasvim proleterski stan, otpustim služavke i živim od krompira – čak ni onda rasprodaja moga nameštaja ne bi bila dovoljna da podmiri ni okolne pove-

²² oko – ²³ mesar – ²⁴ ovako ili onako – ²⁵ kućevlasnika – ²⁶ društvo za davanje zajmova – ²⁷ društva za osiguranje života

rioce i obezbedi nesmetano preseljenje u neki kutak. Privid of respectability²⁸ koji sam dosada još održavao bio je jedino sredstvo da se spreči slom. Što se mene tiče, ja ni đavola ne bih mario da živim u Whitechapelu²⁹, ako bih najzad opet imao časak mira i mogao se odati svojim radovima. Međutim, za moju ženu u njenom sadašnjem stanju takva metamorfoza bi mogla biti skopčana sa opasnim posledicama, a i za devojčice teško da bi to bilo pogodno.

I have now made a clean breast of it²⁹ i uveravam Te da me to nije stajalo malog savlađivanja. Ali, enfin³⁰, morao sam to bar nekom reći. Znam da Ti lično ne možeš pomoći u toj stvari. Što od Tebe tražim jeste samo to da mi saopštiš svoje mišljenje, what to do³¹? Svome najgorem neprijatelju ne bih želeo da dospe u quagmire³² u kakvom se ja već osam nedelja nalazim, pri tom u najvećoj meri besan što se zbog najvećih tričarija upropašćava moj intelekt i moja radna snaga.

Salut.

Tvoj
K. M.

Poslaću Ti stvari koje si tražio.³³

---

²⁸ uglednosti – ²⁹ Sad sam otvoreno govorio o tome – ³⁰ najzad – ³¹ šta da se radi – ³² položaj (doslovno: blato) – ³³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 152.

154

Engels Marxu
u London

Mančester, 16. jula 1858.

Dragi Mohr,

Vrlo si dobro uradio što si mi izložio sve svoje teškoće. Tu je svakako potrebna neodložna intervencija. Po mome računu neophodno je oko 50 do 60 funti sterlinga, ostatak se još može odgoditi. Od te svote moglo bi se dobiti 30 funti sterlinga novom menicom na mene ako bi taj subjekt pristao da izda akcept na *najmanje četiri meseca*, inače ja ne bih bio u stanju da taj novac nabavim. Ako hoće, može vući 20 funti sterlinga na četiri meseca a drugih 20 na šest meseci (priračunavajući kamate), tako da bih ja imao da platim u novembru i januaru, a Ti bi odmah imao u rukama 50 funti sterlinga čisto. Otiđi dakle odmah Freiligrathu i vidi šta se može uraditi. Naravno, apsolutno je potrebno da *akcepti ostanu u portfelju diskontera, inače bih ja bio upropašten*. Više od zaračunatih 20% ta hulja takođe ne sme da uzme; to čini već skoro 5 funti gubitka.

Time ćeš, mislim, biti pokriven bar toliko da u slučaju nužde možeš sačekati vreme sledeće rate. Ali pri takvom zdravstvenom stanju Tvoje žene svakako je još više potrebno, no ja to na žalost ne mogu pribaviti. Ja se ovde ne mogu čak ni Watts-u obratiti zbog njegovog Provident Institution,¹³⁰⁰ jer sam se s njim posvadao. Međutim, on ovde ima samo branchoffice¹, glavni ured je u Londonu i Ti ćeš ga naći u svakom directory². Zove se: People's Provident Assurance Society and Life & Equitable Institution. Freiligrath će lako moći da Ti nabavi prospekt, terms³ itd. a u slučaju da se može nešto učiniti, u što sumnjam, i pokrenuti stvar.

Neki drugi metod da se ovde u Engleskoj nabavi novac ne pada mi na pamet ma koliko razmišljao. Mislim da je vreme da učiniš pokušaj kod svoje stare⁴ ili nekog Holandanina⁵. Na kraju radi se o brisanju starih dugova i o fresh start⁶; svako loan⁷ samo odgađa stvar i na kraju čini krizu samo gorom, ne uzimajući u obzir priličnu sumu novaca koji ode na takse itd. i vreme koje

¹ odeljenje — ² adresaru — ³ uslove — ⁴ Henriette Marx — ⁵ Marxov holandski rođak Philips — ⁶ novom početku — ⁷ pozajmljivanje

se straći na traženju zajma. Osim toga, akceptiranje s moje strane anticipira novac koji bih Ti inače postepeno mogao slati u manjim sumama; i mada je za Tebe novac u *jednoj* sumi od veće vrednosti nego pojedinačne banknote od pet funti koje pristižu ovda onda, ipak time u tekućim prihodima nastaje odgovarajuća praznina.

Ti se ovde stvarno moraš osloboditi eventualnih obzira – s'il y en aurait⁸ – i pokušati jedan coup⁹. Radi se o tome da se nabavi još oko 50 funti sterlinga, a ja apsolutno ne vidim kako se one mogu drukčije pribaviti nego preko Tvojih rodaka.

U međuvremenu ja ću još nekoliko dana da razmišljam o tome ne bi li još nešto našao. No u svakom slučaju mi ćemo *ovu* prepisku spaliti da bi stvar ostala među nama.

Tvoj
F. E.

U slučaju *krajnje nužde* ja bih akceptirao i 20 funti sterlinga na tri a 20 na šest meseci, kraće ne bih mogao. Priračunajući kamate, tako da ćeš imati 40 funti sterlinga neto.

---

⁸ ako ih ima – ⁹ udar

155

Marx Engelsu
u Mančester

20. jula 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Kad je stiglo Tvoje pismo u subotu, nisam Ti odmah pisao zato što sam najpre hteo da sačekam odgovor na jedan novi »attempt«¹ pre nego što sam upotrebio punomoćje koje si mi Ti dao. U ponedjeljak sam, međutim, dobio negativan odgovor. Više se nije moglo oklevati. Stoga otidoh Freiligrathu. Danas mi on piše da je stvar izvodljiva pod terms² koje si Ti predložio, ali samo tek od 3. avgusta, pošto njegov usurer³ ranije ne može. Ja ću mu dakle pisati da tu stvar do 3. avgusta pokrene.

Od svoje matere⁴ primio sam u subotu dugačko pismo. Gospodi Liebknecht, koja je putovala za Nemačku, dao sam naime sliku najmladeg deteta⁵ za staru s nekoliko redaka u kojima sam pomenuo da sam u više navrata bio bolestan, ali ne i ostale okolnosti. Pismo stare je takvo da možda za nekoliko nedelja predstoji naš sastanak. Of so, I should arrange this⁶. No ne smem se žuriti in this respect⁷. Inače će odmah povući reč.

Hvala za članak⁽³⁰¹⁾ za »Tribune«-u. Sutra više.

Tvoj
K. M.

---

¹ pokušaj — ² uslovima — ³ lihvar — ⁴ Henriette Marx — ⁵ Eleanor Marx
— ⁶ Ako bude tako, ja bih stvar uredio — ⁷ u tom pogledu

156

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. jula [1858]

Dragi Engels,

Iz priloženog F[reiligrathovog] pisma videćeš da su nastupile nove difficulties¹. Ali »novi« uslovi izgledaju mi au fond² bolji nego stari, pošto, iako nominalno na tri, u stvari treba da se plati tek posle šest meseci i 10% manje.

Budi tako dobar pa mi odmah odgovori one way or the other³. Stvari su hitne. Ako se tako bude moglo aranžirati, onda ću odmah – at any risk⁴ – poslati svoju ženu na nekoliko nedelja u bliže morsko kupalište, a u međuvremenu videti šta mogu uraditi sa svojom starom⁵, pošto, of course⁶, budem smirio naj-silovitija potraživanja.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ teškoće – ² u osnovi – ³ ovako ili onako – ⁴ na sreću – ⁵ Henriette Marx
– ⁶ naravno

157

Marx Engelsu

u Mančester

8.¹ avgusta 1858.9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Odgadao sam da Ti pišem zbog toga što je tek juče stvar *definitivno* i to afirmativno rešena. Nekoliko puta sam sedao da Ti pišem, onda je opet došlo pismo iz City-a da od toga nema ništa i da transakciju treba pokušati sa somebody else². A ja sam hteo da Ti one way or the other³ saopštim nešto određeno. Pošto je Freiligrath sa šest različitih usurers transigirao⁴ i pošto su ti tipovi uvek u odlučujućem momentu, suprotno svome obećanju, odustajali, on je najposle menicu eskontirao kod svoga sopstvenog krojača, potpisavši je u svojstvu kolateralnog jemca. On je već ab initio⁵ označio *svoju banku kao mesto plaćanja menice*. Stari se vrlo mnogo trudio u toj stvari pa je čak učinio i neke korake koji se ne slažu sasvim s njegovim »poslovnim« položajem. Ako mu dakle nekom prilikom budeš pisao, potapši ga malo po ramenu, gest prema kome on nije sasvim ravnodušan. Menica je deponovana kod F[reiligratha] lično. Krojač je rekao da je spreman da u *svakom slučaju* obnovi menicu. On bi, međutim, više voleo ako bi u novembru dobio 20 f. st. i tako bi novu menicu imao da ispostavi samo za ostalih 20 funti do januara. (Ja sam po prijemu Tvoga pisma odmah saopštio F[reiligrathu] da će ta stvar ići *samo* u slučaju zagarantovanog obnavljanja.)

Na svoj užas video sam iz Tvoga pisma da si opet bolestan i utoliko mi je bilo mučnije što sam Ti pod takvim okolnostima annoyed⁶. Molim Te da mi *odmah* sam pišeš o stanju svoga zdravlja ili kažeš dr-u Gumpertu da mi on piše.

Po prijemu novca otplatio sam odmah koliko god je bilo moguće i još juče sam poslao svoju ženu u Remsgejt, pošto se više nije moglo odlagati ni jedan dan. Ona je stvarno vrlo slabo sa zdravljem. Ako Remsgejt nije odveć skup i ona se nekoliko

---

¹ u originalu: 4. – ² nekim drugim – ³ na jedan ili drugi način – ⁴ lihvara pregovarao – ⁵ od samog početka – ⁶ dosadivao

nedelja bude mogla kupati u moru, onda mislim da će biti uskoro sve opet u right⁷. Meanwhile⁸ ću videti šta se može uraditi sa mojom materom⁹. Vrlo je škakljiva tačka kako da odgovorim staroj u pogledu moga odnosa prema Pruskoj. *Moguće* je da će ona odrešiti kesu ako bude verovala da je moje nasleđstvo ugroženo od viših vlasti. Ali je *moguće* da ona – pošto je testament, izgleda, napisala u moju korist – sve stavi pod pokroviteljstvo Holandanina¹⁰, što mi ni u kom slučaju ne odgovara. Que faire dans cette situation?¹¹ Ona piše da su njeni časovi izbrojani. No, ja držim da ona to samo tako kaže. Ona je verovatno htela da je ja pozovem u London, i ja bih to svakako učinio, ali baš sada mi je potrebno moje vreme. Za poslednja dva meseca jedva sam mogao da radim, a stvar sa Dunckerom postaje hitna.^{12a3}

U poslednje vreme sam mnogo pisao za »*Tribune*«-u, da svoj konto nešto povisim, ali mi davolski ponestaje materijala. Indija nije moja oblast. O Cherbourg-u^{13a2} mogao sam praviti svakojaके političke viceve; ali o vojnoj strani odviše malo znam da bih dao fond¹² stvari. Meni, to je međutim sasvim subjektivan sud, možda samo predrasuda, Šerbur izgleda čista dodge¹³ kao i sva velika dela Boustrape^{14a1} puka sleight of hand¹⁴. Bar je sam »*Moniteur*« učinio nekoliko fatalnih nagoveštaja da vojni autoriteti tu tačku ni u kom slučaju ne smatraju za srećno izabranu i da su učinili masu detaljnih prigovora protiv planiranja samih utvrđenja. Pored toga, sve je to far from being finished¹⁵ i u svom sadašnjem stanju predstavlja pre nešto što *treba* da bude, nego što jeste. Jedino što je sasvim gotovo jeste velika statua Napoleona na konju. U Centralnoj Indiji izgleda mi da se stvar s padom Gvaliora može smatrati završenom. Indijski listovi su svi vrlo neprijateljski raspoloženi prema Campbellu i kritikuju njegovu »taktiku«.

Prilažem pismo od Lassalle-a. Ephraim Gescheit je čudan subjekt. Dok od mene zahteva an immense deal of discretion¹⁶ i pravi se beskrajno tajanstven, dotle čitava komedija izlazi u bitnim crtama u »*Kölner Zeitung*«-u. Nešto smešno hvalisavo provlači se kroz pisma toga čoveka. »Tada sam poslao itd. memoar oštar kao britva, itd.« »Stavio sam Böckha i Humboldta u pokret.« »Humboldt je napisao fulminantno pismo.« »Sâm sam napisao u najvećoj meri **čisto nemačku** žalbu princu¹⁷.« »Zaista foudroyante¹⁸ optužbe protiv ministra.¹⁹« »Hitna molba.« »Sasvim poverljivo.« »Moj najveći pištolj.« »Bez spasenja.« »**Najveća** ćutljivost i diskrecija.« »To neka veže mačku za rep itd.«

---

⁷ redu – ⁸ U međuvremenu – ⁹ Henriette Marx – ¹⁰ Lion Philips – ¹¹ Šta da se radi u ovoj situaciji – ¹² osnovu – ¹³ podvala – ¹⁴ opsenarska smicalica – ¹⁵ daleko od toga da bude gotovo – ¹⁶ veliku diskreciju – ¹⁷ princ od Pruske – ¹⁸ strašno – ¹⁹ Ferdinand von Westphalen

Naš Bürgers će sada uskoro izaći iz zatvora. Njegova glavna ideja izgleda da je da zameni oca Danielsovoj deci i da u tu svrhu pre svega preuzme mesto supruga kod gospode D[aniels]. No ova je pisala Lini²⁰ da se B[ürgers] ne može uporediti s njenim mužem.

A propos! Lupusa će interesovati da čuje da je Dženica dobila the first general prize in the first class²¹ (podrazumevajući pod tom nagradom i nagradu za *engleski*), a Laurica drugu nagradu. Njih dve su najmlađe u razredu. Dženica je osim toga dobila i nagradu za francuski.

Salut. Nadam se da ću čuti *dobre* vesti o Tvome state of health²².

(Priloženi) »*Telegraph*« treba takođe sačuvati.

Tvoj
K. M.

---

²⁰ Lina Schöler – ²¹ prvu opštu nagradu u prvom razredu – ²² zdravstvenom stanju

158

Engels Marxu
u LondonMančester, 7, Southgate
10. avg. 1858.

Dragi Mohr,

Od juče sam opet na poslu. Uostalom, nisam bio bolestan, već samo surgically¹ ranjen; rana takođe još nije sasvim zalečena, ali je cilj postignut. Pre iduće nedelje ni u kom slučaju neću biti u stanju da napišem neki članak za »Tribune«-u.

Kako stoji stvar sa Appletonom? Ti si jednom hteo da mi priložiš dva pisma iz Amerike, ali si to zaboravio – odnose li se ona na to? Ja ću za četrnaest dana, verovatno, ići na more, i tu bi se moglo nešto za to uraditi.

Pismo od Ephraima² je stvarno čudno. Kako može neko biti tako glup da tako šta daje crno na belo iz ruke. To znači udariti na sebe pečat budale à perpétuite³.

Lupus i ja čestitamo iz sveg srca obema devojkicama za njihove uspehe. Stari je bio jako veseo zbog toga. Njegova noga još uvek nije dobro. Borchardt je tu stvar bezuslovno pogrešno lečio, a Lupus preteranom revnošću i suvišnim hodanjem potpuno pokvario. Stvar može imati kasnije, ako ne ozbiljne, ipak neprijatne posledice. On je bio u Bakstonu a kasnije u Devonšajru, gde se opet strašno namučio u rdavim hotelima, nije ništa dobio da pije a kolosalno su ga pljačkali.

I Tvojoj ženi je sada, nadam se, bolje. Krojač može dobiti polovinu u oktobru.

Tvoj
F. E.

---

¹ hirurški – ² Ferdinand Lassalle – ³ za sva vremena

159

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 13. avgusta 1858.

Dragi Engels,

Mnogo sam se obradovao što su moja strahovanja u pogledu Tvoga zdravlja neosnovana.

Dva pisma koja sam hteo da Ti pošaljem bila su: jedno od Weydemeyera (Milvoki, Viskonsin) a drugo od nekog A. Komp-a (Njujork); oba su stigla u jednom kovertu¹²⁹⁷. Imao sam ih na stolu (na svome pisaćem stolu) da bih ih stavio u pismo Tebi, ali sam zaboravio, i posle ih nisam mogao naći. Verovatno su se izgubila u jednoj od mnogih svezaka koje leže okolo i pri prelistavanju će se opet pojaviti.

O *Enciklopediji* ne znam ništa. Čitao sam samo da je druga sveska oglašena u »Tribune«-i. Dakle, izlazi i dalje, i ako imaš slobodnog vremena, mogao bi da pomalo radiš za C. Samo tu postoje dve okolnosti: 1. u ovom momentu ne mogu u Muzej; 2. meni je neposredno povoljnije da moje potraživanje kod »Tribune« raste. Za ovu sam već u malom zaostatku otkako je moja žena otišla i ja sada uopšte ne mogu da pišem dva članka za nju pošto takve predmete kao što su Indija, Crna Gora, Kina i Bonapartin vojni železnički i šerburški sistem³⁰² ne mogu da obrađujem. Čim to dopusti Tvoje vreme (i, of course¹, bez štete po Tvoje zdravlje) bilo bi mi zato najdraže ako ubuduće budeš češće pisao za »Tribune«-u ón any subject whatever².

Mojoj ženi jako prija more; početkom ove nedelje pozvala je svu decu sa Lenchen³ da odu tamo. To je so far, so good⁴. Šteta je pri tom što je ja, under these circumstances⁵, mogu ostaviti tamo samo još iduću nedelju. Ona se duhovno jako osvežila, ali telesno (ne uzimajući u obzir ojačanje nerava) još nije kakva bi trebalo da bude. Ona se u Remsgejtu upoznala sa finim i, horribile dictu⁶, duhovitim Engleskinjama. Ophodjenje sa sebi ravnima, posle dugogodišnjeg rdavog ili nikakvog društva, izgleda da joj prija.

Da li si u »Times«-u čitao kritiku o Gladstonovoj knjizi o Homeru? Ima tu (u kritici) štošta zanimljivo. Uopšte delo kao što

¹ naravno – ² o kome bilo predmetu – ³ Helena Demuth – ⁴ dosada sasvim dobro – ⁵ pod ovim okolnostima – ⁶ strašno je reći

je ovo G[ladstonovo] karakteristično je za nesposobnost Engleza za »filologiju«.

Trade⁷ u Mančesteru se svakako opet popravila? Poslednjih nedelja svet je opet postao davolski optimističan.

Gospodin Pyat, koga još uvek tišti briga što pri poslednjim političkim gonjenjima njegovo ime nije zauzelo odgovarajuće mesto, štampao je novo »lettre«⁸ o svome »lettre« parlamentu, koje sadrži odbranu »Fürshtenmordes«⁹⁽³⁰³⁾. Da bi vladu primorao na gonjenje, učinio je policijski prekršaj, naime, izdao je to bez imena štampara. Ali vlada je neumoljiva. Pyat ne sme da bude mučenik, čak ni da bude osuđen od magistrata da plati 2 šilinga i 6 pensa plus costs¹⁰. Le pauvre Sire¹¹!

Pozdravi mnogo Lupusa.

Tvoj
K. M.

---

⁷ Trgovina — ⁸ »pismo« — ⁹ »ubistva kralja« — ¹⁰ troškovi — ¹¹ Bednik!

160

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. avgusta 1858.

Dragi Engels,

Ako Ti je ikako moguće pošalji do petka one article¹ o Indiji ili Šerburu. *Ja apsolutno ne mogu više da idem napred bez takve sporedne teme. U kakvoj sam prpi videćeš iz toga što sam juče (zaobilaznim putem preko Remsgejta, gde se stvar prepisuje) pisao o Cuba slave-trade^{2[304]}. S druge strane, upravo mi je sada važnije no ikada da nešto podignem svoj kredit.*

Salut.

Tvoj
K. M.

A propos! Ne direktno, već kanalom Liebknecht, koji je opet upotrebio jedan drugi kanal, dao sam u »Neue Zeit« (holandski nemački listić) Kinkelov oglas o putu na lakes³. Stvar je izazvala skandal⁴. Kinkel sada poriče. Važno je da mi Ti o tome pišeš.

---

¹ jedan članak – ² trgovini robovima u Kubi – ³ jezera – ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 20.

161

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 21. sept. 58.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Frederick,

Dugo čutanje moraš izviniti uobičajenom dugotrpeljivošću. Nelagodnost od koje sam patio još pre nego što sam napustio Mančester, bila je opet – celog leta – hronična, tako da me svako pisanje staje ogromnih napora. To je i uzrok što moj rukopis^[263] tek sada odlazi (in two weeks)¹, ali dve sveske at once². Iako sam imao samo da napisano stilizujem, ipak često satima sedim pre nego što izađem na kraj s nekoliko fraza. Uostalom, od about eight days³ sam mnogo bolje, i uopšte hladnije godišnje doba je za me povoljnije. Osim toga, postoji mnogo izgleda da ću pomoću svoje matere⁴ moći sasvim urediti kućevne prilike a i opet početi da jašem. Poslednje će biti prvo čim uredim stvari.

U međuvremenu sam vrlo redovno pisao »Tribune«-i, jer neću da toj gospodi poklanjam novac.

Obavesti se jednom kod Lupusa, ili (direktno ili indirektno) kod Borchardta da li poznaju neku gospodu fon Paula (možda se piše i Paulaw) koja je stanovala u Breslavi? Onda ću vam javiti čudne stvari.

O Bangyji imao sam u rukama (ali na žalost samo za nekoliko časova) pismo iz Carigrada a isto tako i isečke iz carigradskih novina. Iz izvoda u »Free Press«-i nije stvar tako jasna. Opet se ponavlja afera sa »šefom kuće«⁵. Kossuth je izgleda direktno kompromitovan. Sada sam ga u »Tribune«-i summoned to declare himself⁶!

A propos! Sa »Tribune«-om sam doživeo dobar vic. Kao kritiku izveštaja komiteta o poslednjoj krizi poslao sam joj nekoliko članaka⁷, koje je štampala kao leader⁸, specijalno one koji se odnose na

¹ za dve nedelje – ² odjednom – ³ pre osam dana – ⁴ Henriette Marx –
⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 43. – ⁶ pozvao da se izjasni – ⁷ Zakon o
Ingleskoj banci iz 1844, Trgovinska kriza i optičaj novca u Engleskoj – ⁸ uvodnike

bankarstvo, currency⁹ itd. No sad se pojavljuje jedan banker¹⁰, koji se hvali da je »bullionist«¹¹, s jednim pismom »Tribune«-i, gde kaže: 1. da nikada nije penned so comprehensive summary¹² čitavog predmeta itd., 2. čini međutim svakojake prigovore i poziva redakciju da mu odgovori. Poor devils¹³ morali su, dakle, da odgovore i obavili su indeed very sad work¹⁴. No za mene su takvi incidenti povoljni.

Naš prijatelj Jones has decidedly sold himself (but at the lowest possible price) to the Bright coterie¹⁵. Taj magarac se politički upropastio a da se nije komercijalno spasao. Iseći ću iz »Reynolds«-a materijal koji se odnosi na nj i poslaću Ti ga. No koliko mu je malo koristila apostazija¹⁶ (on je »People's Paper« prodao gospodi iz »Morning Star«-a; sam ima još samo dva stupca u listu; uostalom već se podžapao s novim saveznicima zbog novčanih uslova) – taj subjekt pridikuje union of the middle- and working classes¹⁷ – videćeš iz toga što je prekjuche bio kod Freiligratha, kome je uručio jedno pismo na nemačkom gde traži od njega 4 funte sterlinga, jer će ga inače »zatvoriti«. Freiligrath mu je rekao da se obrati »to our friend Gilpin«¹⁸. Taj Gilpin je naime managing director¹⁹ Švajcarske banke i lista u koji se Jones inkorporirao.

Ako imaš malo vremena, napiši anything²⁰ za petak. O kineskom ugovoru pisao sam juče.^[305]

Lina stays²¹ sada kod nas, pošto je opet izgubila svoje mesto. Salut. Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

Ti svakako moraš tako udesiti da o Božiću, ili Novoj godini, dodeš ovamo na nekoliko dana.

Prema poslednjem izveštaju »Economist«-a^[306] francuska trgovina se poslednjih meseci pre pogoršala nego poboljšala. (*Daj priloženo Lupusu.*)

⁹ prometno sredstvo — ¹⁰ banakar — ¹¹ pristalica čistog metalnog važenja — ¹² napisan tako sažet rezime — ¹³ Grešnici — ¹⁴ zaista vrlo jadan posao — ¹⁵ (Ernest) Jones se očigledno prodao (no po najnižoj ceni) Brightovoj koteriji — ¹⁶ odmetništvo — ¹⁷ savez buržoazije i radničke klase — ¹⁸ našem prijatelju Gilpinu — ¹⁹ glavni direktor — ²⁰ nešto — ²¹ Lina Schöler stanuje

162

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. oktobra 1858.

Dragi Mohr,

Ti ćeš sutra svakako pisati o Canning-despatch¹[307]. The thing is out of my latitude altogether², a u poslednje vreme sam vrlo neredovno čitao novine i imam mnogo posla, jer je Ermen već četrnaest dana preko, pa je čitav sos pao meni na vrat. Posao ovde ide kolosalno dobro, već šest nedelja zaraduju prelci 1 do 1/4 penija po funti za grube i srednje numere više nego što su tri godine zaradivali, i dogodilo se nečuveno: da je cena predi ovde na tržištu skočila za 1 penny pre nego što su trgovci u Liverpulu mogli dobiti 1/4 penija više za pamuk. Za poslednjih deset do dvanaest dana ima nešto zastoja u povišenju, ali svi su prelci za duže vreme zauzeti i tražnja je još uvek dovoljno jaka da bi se cene potpuno održale. Ako to tako potraje još neko vreme, počće movements³ za povišenje nadnica. I u Francuskoj prelci pamuka zaraduju od pre nekog vremena više nego poslednjih godina (ovo je sigurno, čuo sam od jednog agenta za pamuk, koji je sam bio tamo); kako tamo izgleda u ostaloj commerce⁴, ne znam tačno, ali stanje berze govori o bitnom poboljšanju. Sve to izgleda davolski optimistično, i ko bi ga znao koliko će još da potraje ako se ne bude ozbiljno preteralo s proizvodnjom, računajući na Indiju i Kinu. Mora da u Indiji trgovina sada silno cveta, pretposlednja »Bombay-Mail«⁵ donela je vesti o prodaji – za četrnaest dana – 320 000 komada pamučnih tkanina, a poslednja pošta ponovo o 100 000. Trgovci su prodali već sve količine za koje tek što su doznali da su u Mančesteru kupljene, a još nisu ni ukrcane na brod. Izgleda mi da su Indija i Kina, po pričanju ovdašnjih filistara i stanju tržišta, dali prvi izgovor za hiperprodukciju, i ako bude dobra zima, onda sigurno treba očekivati da će u proleće opet uzeti maha bezglavo kreditiranje i grozničavo izdavanje menica.

Stvar sa Jonesom je vrlo gadna. On je ovde održao miting i govorio sasvim u duhu novog saveza¹³⁰⁸. Posle svega toga zbilja

¹ Canningovoj depeši – ² Ta tema leži sasvim van moje oblasti – ³ pokreti
– ⁴ trgovini – ⁵ »Bombajska pošta«

bi se moglo doći do zaključka da engleski radnički pokret u svom starom tradicionalnom čartističkom obliku mora sasvim propasti pre no što se mogne razviti u novi, za život sposoban, oblik. Pa ipak, ne može se predvideti kako će taj novi oblik izgledati. Uostalom, meni se čini da se Jones' new move⁶, u vezi s ranijim više ili manje uspelim pokušajima jednog takvog saveza, u stvari može time objasniti što se engleski proletarijat faktički sve više poburžoazuje, tako da ta najburžoaskija od svih nacija kao da želi najzad dotle doterati da *pored* buržoazije ima buržoasku aristokraciju i buržoaski proletarijat. Svakako da je to kod nacije koja eksploatiše ceo svet donekle opravdano. Tu može pomoći samo nekoliko sasvim loših godina, a ove, otkako su otkriveni zlatni rudnici, neće tako lako nastupiti. Uostalom moram ipak da kažem da mi način na koji je apsorbovana preko mere proizvedena masa, koja je izazvala krizu, apsolutno nije jasan; tako brzog odliva tako žestoke plime nije još nikada bilo.

Zahvaljujući Jonesovom manevru, Reynolds postaje istaknuta ličnost; on je jedini »obrazovani« (vulgo⁷ »učeni«) koji se još ostensibel⁸ nameće za predstavnika proletarijata – au fond⁹ isto tako buržoaski kao i gospodin Jones sada, samo na drugi način. Za njega je to godsend¹⁰. Pošalji mi, molim Te, obećane isečke iz njegovog lista¹¹.

S Lupusovom nogom još uvek nije dobro; on još uvek ne može da podnese brzi hod bez rdavih posledica, ali ipak može da hoda.

Mali nemački stihoklepac, koji je u »Augsburger«-u prošlog leta opisao svoje avanture kod Kinkela i Freiligratha, zove se Isaak Levi alias Julius Rodenberg i Gumpertov je školski drug.

Ako ikako budem mogao, doći ću o Božiću tamo. Vrlo je dobro što ćeš sa svojom starom¹² urediti novčane stvari. Nadam se da se to u međuvremenu i zbililo, ili da je u najmanju ruku obezbeđeno? Danas ću pisati Freiligrathu zbog menice.

Srdačan pozdrav Tvojoj ženi i devojčicama.

Tvoj
F. E.

Jesi li otpremio rukopis?^[263]

⁶ novi potez – ⁷ prosto rečeno – ⁸ očigledno – ⁹ u osnovi – ¹⁰ božji dar –

¹¹ »Reynolds's Newspaper« – ¹² Henriette Marx

163

Marx Engelsu

u Mančester

8. okt.¹, petak, London 58.

Dear Frederick,

Danas ćeš dobiti dve pošiljke at once², pošto sve nije moglo da stane u jedno pismo. Sadrže:

1. Materijal o Jonesu koji sam isekao iz »Reynoldsa«. Sam ćeš videti gde R[eynolds] iznosi facts³ i na facts zasnovani sud, a gde daje oduške svojoj mržnji. Reynolds je mnogo veća hulja od Jonesa, ali je bogat i dobar špekulant. Sama činjenica that he has turned an out-and-out chartist⁴ pokazuje da ta pozicija mora još da je »unosna«. Jonesove govore u Mančesteru³⁰⁸ sam čitao. Pošto nisi čitao njegove ranije speeches⁵ u »Greenwich«-u itd., nisi ni mogao naći da tu opet pravi turn⁶ i pokušava da »savez« dovede u veću saglasnost sa svojim ranijim nastupanjem.

2. Pyat-ovo novo »pismo«³⁰³, koje sadrži jednu ili dve interesantne činjenice, inače sve po starom. Crte na ivici izvrljalo je moje dete⁷, nisu dakle ni od kakvog značaja po sadržinu.

3. Novi manifest gospodina Mazzinija³⁰⁹. Uvek isti magarac. Samo je sada tako milostiv da salariat⁸ ne smatra više za apsolutni i poslednji oblik. Ničeg smešnijeg od protivrečnosti kad on, s jedne strane, kaže da je u Italiji revolucionarna partija organizovana u njegovom smislu a, s druge strane, dokazuje na »svoj« način da iza nje stoji ne samo nacija, već da su date i sve spoljne šanse uspeha – i naposljetku *ne objašnjava* zašto Italija uprkos »Dio e Popolo«⁹, Mazzini into the bargain¹⁰, ostaje mirna.

4. Mali isečak iz »Cincinnati Hochwächter« koji sadrži jedno pismo »generala« Willicha.

Pri optimističkom obrtu svetske trgovine at this moment¹¹ (mada ogromno gomilanje novca u londonskim, pariskim i njujorškim banks¹² dokazuje da stvar ni izdaleka još ne može biti all right¹³) utešno je bar to da je u Rusiji *revolucija otpočela*, jer takvim početkom smatram saziv »notables« u Petrogradu¹³¹⁰. U Pruskoj isto tako stoje stvari – gore nego 1847. i smešne delu-

¹ datum stavio Engels – ² odjednom – ³ činjenice – ⁴ da je postao čistokrvni čartist – ⁵ govore – ⁶ obrt – ⁷ Eleanor Marx – ⁸ najamni sistem – ⁹ »boga i naroda« – ¹⁰ kao dodatak – ¹¹ u ovom trenutku – ¹² bankama – ¹³ u redu

sions as to the middle class propensities of the Prince of Prussia¹⁴ rasplinuće se u pritajeni bes^[311]. Francuzima neće ništa škoditi ako vide da se svet i bez njih, kako kažu u Pensilvaniji, »mov't«¹⁵. Istovremeno je među Slovenima, naročito u Češkoj, došlo do jakih pokreta, koji su doduše kontrarevolucionarni, ali ipak pružaju ferment pokreta^[312]. Ruski rat od 1854/55, ma kako tričav on bio i ma koliko su malo njegove posledice pogodile Ruse (zapravo je samo Turska pogodena), očigledno je ipak ubrzao sadašnji preokret stvari u Rusiji. Jedina okolnost koja je Nemce u njihovom revolucionarnom pokretu učinila potpunim trabantima Francuske, bilo je držanje Rusije. S unutrašnjim pokretom u Moskoviiji prestaje ova glupa situacija. Čim se stvar tamo bude nešto jasnije počela razvijati, pokazaće se šta su sve podvalile »vlasti« i od vlasti dresirani seljaci valjanom državnim savetniku Haxthausenu.^[313]

Ne možemo poreći da je buržoasko društvo po drugi put doživelo svoj šesnaesti vek; šesnaesti vek od koga očekujem da će ga sahraniti, kao što ga je prvi gurnuo u život. Pravi zadatak buržoaskog društva je uspostavljanje svetskog tržišta, bar u njegovim glavnim potezima, i proizvodnje koja počiva na njegovoj osnovici. Pošto je zemlja okrugla, izgleda da je s kolonizacijom Kalifornije i Australije i otvaranjem Kine i Japana to privedeno kraju. Teško question¹⁶ za nas je ovo: na kontinentu je revolucija iminentna i ona će odmah dobiti socijalistički karakter. Neće li ona u tom kutku biti ugušena, pošto je na mnogo većoj teritoriji movement¹⁷ buržoaskog društva još ascendant¹⁸?

Što se tiče specijalno Kine, tačnom analizom trgovinskog kretanja od 1836. došao sam do zaključka, *prvo*, da se polet engleskog i američkog izvoza 1844 - 1846. pokazao 1847. kao čista obmana, te da je narednih deset godina prosek ostao bezmalo stacionaran, dok je uvoz iz Kine u Englesku i Ameriku vanredno porastao; *drugo*, otvaranje pet luka i zaposedanje Hongkonga imalo je za posledicu samo to da je trgovina prešla od Kantona na Šangaj. Druga »emporiums«¹⁹ nisu od važnosti. Glavni razlog za failure²⁰ ovog tržišta čini se da je trgovina opijuma na koju se u stvari stalno ograničava svaki porast u izvoznoj trgovini u Kini; a zatim unutrašnja ekonomska organizacija zemlje, njena minute agriculture²¹ itd.; trebaće ogromno mnogo vremena da bi se ta organizacija slomila. Sadašnji treaty²² Engleske s Kinom^[314], koji je, po mome mišljenju, izradio Palmerston uz saglasnost petrogradskog kabineta i dao ga lordu Elginu kada je pošao na put, jeste a mockery from beginning to end²³.

¹⁴ iluzije u odnosu na sklonosti princa od Pruske prema buržoaziji - ¹⁵ kreće -

¹⁶ pitanje - ¹⁷ kretanje - ¹⁸ uzlazno - ¹⁹ tržišta - ²⁰ neuspeh - ²¹ patuljasta poljoprivreda - ²² ugovor - ²³ sprdnja od početka do kraja

Možeš li mi navesti svoje izvore o napredovanju Rusa u centralnoj Aziji? Ja ću taj članak^[315] u svakom slučaju iskoristiti za »Free Press».

Moja mati²⁴ je iznenada i neočekivano opet utonula u meni neobjašnjivo ćutanje. Gotovo mislim da su se isprečila treća lica. No stvar će se rasvetliti.

Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

---

²⁴ Henriette Marx

164

Engels Marxu
u London

Mančester, 21. okt. 1858.

Dragi Mohr,

Mene su ovih 14 dana very much put out of the way¹ svakojakim tričarijama: svađa u mome lodgings², koja vodi do nužnosti iseljenja i sveg onog što je s tim u vezi, uz to masa drugih glupavih stvari. A ni novi lodgings nisam još našao i teško da ću se pre kraja iduće nedelje osloboditi te trouble³.

Za stvari u pogledu Jonesa, Mazzinija i Pyata i »entuzijastičkog generala«⁴ vrlo sam zahvalan. Ovaj izgleda da se sasvim predao ordinarnom nemačko-američkom zanosu, habeat sibi⁵ bolje nije ni zaslužio. Quoad Jones⁶, »Reynolds« je sa svojim facts⁷ ipak nešto mršav i pretpostavlja neko bliže poznavanje stvari koje su se dogodile. Pošto se Mons[ieur] Jones već poduže tako prostački ponašao, ovaj konačni obrt jedva da može iznenaditi. No, tako se jevtino prodati! Duncombe-u su bar platili njegove dugove i osim toga dobio je dobro mesto.

Pyat i Mazzini zbilja iznenaduju duhovnim siromaštvom, čak i u poređenju s ranijim stanjem.

Perspektive gospodina Rudolfa Schramma izgleda da su vrlo rdave. Podoficir⁸ i dalje konfiskuje novine i prema telegramima izgleda da se ni juče nije zakleo na ustav. U svakom slučaju će radosni zanos, koji su pruski buržui veštački stvorili, vrlo brzo proći, ali i ja sam Tvoga mišljenja da s tim stvar još nije završena^[311]. Međutim, sa hodom istorije nisam još načisto. Izgleda mi da buržoazija još nije u tolikoj meri zaboravila 1848. i 1849. da bi imala dovoljno hrabrosti da istovremeno vodi borbu na dva fronta: s jedne strane protiv aristokratije i birokratije, a s druge strane protiv proleterskog pokreta. Mogućno je, međutim, da sve dotle dok je Francuska mirna, proleterski pokret još neko vreme neće izgledati toliko opasan da bi uterivao strah; ali on se onda mora đavolski sporo razvijati. Ako se u Francuskoj ništa ne dogodi, što pri sadašnjem stanju akcija Crédit mobiliera svakako ne treba očekivati, u Pruskoj bi mogao nastati pokret sličan italijanskom

¹ mnogo ometali — ² stanu — ³ zbrke — ⁴ August Willich — ⁵ pravo mu budi
— ⁶ Što se tiče (Ernesta) Jonesa — ⁷ činjenicama — ⁸ pruski princ

pokretu 1846 - 1848. s proleterskom pozadinom, inače bojim se da buržuji opet pravovremeno ne vrate stvar na svoj put.

U Rusiji se stvari^[310] razvijaju vrlo dobro. Sad je kod njih i na jugu rusvaj. A propos! Možeš li mi od Tchorzewskog, ili ko je sada Hercenov agent, nabaviti nekoliko njegovih najnovijih publikacija? Tu mora da ima ponešto, na primer, njegovi «Голосы изъ России» i «Колоколь». Tu bi se možda mogao naći materijal, ako i ne baš mnogo, ali ipak tu i tamo u dopisima itd.

Moj izvor za centralno-azijska pitanja⁹ jeste nova sveska Brockhausovog «Unsere Zeit» (prepisano iz «Preuß[isches] Wochenblatt»-a) i Petermannova geografska saopštenja^[316]. Sve te stvari su iz ruskih zvaničnih publikacija. Ako Ti je stalo do toga, ja mogu o ruskom ugovoru s Kinom^[314] (kakva blamaža za Englesku i Francusku!) za otkriliše utopak napisati članak¹⁰, tj. ako me u međuvremenu ne omete moj exodus¹¹. Izvesti me o tome, i daj mi još nekoliko glosa o vezi koju pretpostavljaš da ima Elginov ugovor sa Rimom. Možda si u međuvremenu već sam to obradio?

Indija je sada sasvim van moje sfere. O tome se vojnički ne može ništa više reći. Čak se ne može napraviti ni pregled događaja u jednom mesecu, toliko je sve neodređeno. Prosto sam u neprilici o čemu da Ti pošaljem članak.

Kako stoji s rukopisom za Dunckera?^[263] Now's your time¹². Novo ministarstvo, koje će svakako doći, valjda će ipak nešto više zazirati od toga da *debituje* s konfiskacijom jednog *naučnog* spisa. Nadam se da je rukopis otišao. Ali me ipak određeno izvesti o tome, i radi umirenja Lupusa. On je prošle nedelje kod mene dobro potegao, ali je srećno eskortiran kući. Njegova noga je otada opet nešto gore, biće da se udario.

Već ima četiri nedelje kako je u trgovini ovde nastao zastoј, i za to vreme su prelci sniženjem cene pređi i povišenjem cene pamuku izgubili 1/2 penija po funti od svoga profita. Medutim, oni još uvek prave dobar posao, i ako pamuk ponovo nešto padne, što je lako moguće, i najmanji porast tražnje može im povratiti stari položaj. Pokazuju se već tu i tamo znaci radničkog pokreta za veću nadnicu, i ako dobri poslovi potraju, oni će biti još jači.

Kako stoji stvar sa Tvojom starom?¹³ Mnogo pozdrava Tvojoj ženi i deci.

Tvoj
F. E.

⁹ Prodiranje Rusije u Centralnu Aziju – ¹⁰ Uspehi Rusije na Dalekom istoku –
¹¹ iscljenje (iz stana) – ¹² Sad je Tvoje vreme – ¹³ Henriette Marx

165

Marx Engelsu
u Mančester

[London] petak [22. oktobra 1858.]

Dragi Engels,

Danas nemam ni trenutka vremena za gubljenje, pošto je već dva sata a članak^[317] još nisam počeo. Pišem Ti samo ove retke da bih Ti saopštio da iduće nedelje moraš nešto poslati. Dva članka svake nedelje oduzimaju mi strahovito mnogo vremena za traženje materijala. Piši o Kini. Zatim drugi materijal pruža smešni članak u današnjem »Times«-u o Rifled-Cannons¹.

Juče posle dugogodišnjeg ćutanja dobio sam pismo od Piera – iz bolnice u Dalstonu (*London*).

Moja mati² mi je napisala neukusno pismo. Ona *odlaže* sporazumevanje za moment kada je *ja* »budem« posetio. Očigledno je da su se umešali treći.

Rukopis^[263] još nije otišao i, uprkos Lupusu, ne može otići još nekoliko nedelja.

Tvoj
K. M.

---

¹ izolučenim topovima – ² Henriette Marx

166

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. novembra 58.

Dear Frederick,
*Montalembert*¹ will do². Juče sam pisao o portugalskoj stvari^[318]
Quasimoda.

U prilogu Ti šaljem dela velikog Blinda, koji sada deluje kao predstavnik ujedinjenog »Volksfreund«-a a onih 100 f. st. dobio je od Kinkela. Sačuvaj to. Videćeš koliko Pyat i Mazzini nadvisuju ovog nemačkog demokratu u stilu itd. U isti mah je Blind i ovde počeo zanat koji je naučio u »Mannheimer Abendzeitung«-u. Preko nekoliko poznanika u Hamburgu, on *engleskim listovima* šalje pisma (koja sam piše), u kojima se govori o pažnji koju privlače njegovi anonimni leci^[319]. Njegovi prijatelji pišu onda opet u nemačkim listovima kakav značaj engleski listovi pridaju tome itd. To se, vidiš li, zove biti čovek od dela.

Piepera »zlosrećnog« posetio sam u bolnici. Ima sifilističnu ranu na čelu. Inače je stari. Ne verujem da će biti izlečen pre kraja decembra. Onda namerava da putuje za Hanover.

Davolski me boli zub i zato ne mogu danas više da pišem.

Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

¹ Friedrich Engels: *Sudski postupak protiv Montalembert-a* – ² dovoljan

167

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. novembra 58.

Dear Frederick,

Evo već deset dana kako imam strašnu zubobolju i čireve u ustima, to jest zapaljenje desni itd. Hence very bad humour¹, pošto mi ovo dolazi još uz ostale nezgode.

Tvoj članak² sam poslao juče za *petak*, pošto toga dana nisam ništa poslao; ja sam pisao o novoj pruskoj vladi. Sada sam »*Tribune*«-i poslao nekih šest članaka³ o Pruskoj, datiranih iz Berlina. Zato ne verujem da za idući utorak možeš imati o Pruskoj any new matter⁴. Pitanje o kome bi trebalo pisati, ali za koje se bojim da naš common material goes not very far⁵, bio bi razvitak industrije u Pruskoj za poslednjih deset godina. Ali whence⁶ dobiti »materijal«? O »Japanu«, mislim, znaju Jenki više od nas, mada je u stvari njihovo znanje vrlo površno. Visoki političari (na primer gospodin Pulszky u »*Tribune*«-i) brbljaju svašta o mogućem ratu u Italiji između Austrije, s jedne strane; Bonaparte i Pijemonta, s druge strane. Držim da je sve to budalaština. Ali zar uopšte ne bi bilo dobro da se jednom kaže nešto pametno o vojnom položaju Bonaparte prema Nemačkoj uopšte? Ako Ti se taj predmet ne sviđa, onda uzmi šta bilo, Francusku ili Rusiju, ili anything else⁷.

Bio sam zaboravio da Ti priložim Blindove »letke«⁽³¹⁹⁾. Na žalost ne mogu da nadem najgluplji »Aufruf an Schleswig-Holstein«⁸. Ipak, evo, našao sam ga najzad. Osim toga, šaljem Ti govor klovna Edgara Bauera, koji je izašao u londonskom »*Neue Zeit*«-u⁽³²⁰⁾. Sačuvaj te stvari.

Iduće nedelje imam da platim 1 f. st. na ime kamate založnoj banci. Pošto mi nije moguće da sada odmah vučem menicu na »*Tribune*«-u, bilo bi mi drago ako bi Ti tu funtu poslao.

Napiši mi izrično svoje mišljenje o *Philosophie der Geschichte*⁹ gospodina E. Bauera.

Salut. Pozdravi Lupusa.

Tvoj
K. M.

¹ Stoga vrlo neraspoložen — ² Sudski postupak protiv Montalembert-a — ³ U'mna poremećenost pruskog kralja (2 članka), Prusko regenstvo, Stanje u Pruskoj (2 članka), Nova vlada (2 članka) — ⁴ bilo kakav novi materijal — ⁵ zajednički materijal nije za to dovoljan — ⁶ odakle — ⁷ nešto drugo — ⁸ »Poziv Šlezvig-Holštajnu« — ⁹ »Filozofiji istorije

168

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. novembra 58.

Dear Frederick,

Juče sam pisao o Pruskoj¹. Dakle, za petak Ti ostaje slobodan ceo ostali svet.

I funtu primio. »Specifični« drek u kome se nalazim u ovom momentu potiče odatle što sam morao da at once² platim preko 8 funti sterlinga prodavcu novina, koji me duže od godine dana kreditirao. Tako sam ostao bez ijedne pare, što pri ovom vremenu nije comfortable³. U Trieru je, izgleda, moja sestra⁴ osujetila ovoga puta sasvim razumne intentions⁵ moje matere⁶ ili je bar za neodređeno vreme odložila their realisation⁷.

Prekjuče je bio ovde Blind sa suprugom⁸. Tu family⁹ nisam video više od godine dana. Od njih sam tada doznao koješta:

1. Gospoda Kinekl se prošlog ponedeljka bacila kroz prozor i već je sahranjena. Gottfried¹⁰, sa njemu svojstvenom uzvišenošću, prisustvovao je njenom seciranju i držao je »govor« na njenom grobu. Freiligrath je tako tronut da će mene kao »frivolnog« bar četrnaest dana izbegavati.

2. Fröbel je ovde. Oženio se bogatom ženom. Vraća se u Ameriku. Po njemu Rusija i Amerika moraju podeliti svet. On se oseća vrlo uzvišenim na tom stanovištu, zanosi se američkim »luksuzom« i gentlemanlikeness¹¹-om, prezire Nemce i to im dokazuje na delu time što se bavi izvozom nemačkog roblja u Centralnu Ameriku. Odlično je što jedan takav gospodin iz Rudolštada, zato što mu imponuje građansko društvo u svojoj američkoj realnosti, misli da je otišao »dalje« nego »rest of Europe«¹². Svi ti džukci, čim su našli their bread and cheese¹³, samo traže neki blazirani prætext¹⁴ da bi borbi rekli valet¹⁵.

3. Stoka Ruge dokazao je kod Prutza da »Shakespeare nije nikakav dramski pesnik«, zato što »nije imao nikakav filozofski sistem«, dok je Schiller, jer je kantovac, truly¹⁶ »dramski pesnik«. Prutz je na

¹ Stanje u Pruskoj - ² odjednom - ³ prijatno - ⁴ Emilie Marx - ⁵ namere - ⁶ Henriette Marx - ⁷ njihovo ostvarenje - ⁸ Friederike Blind - ⁹ porodicu - ¹⁰ Gottfried Kinkel - ¹¹ otmenim načinom života - ¹² »ostatak Evrope« - ¹³ svoj hleb i sir - ¹⁴ izgovor - ¹⁵ zbogom - ¹⁶ istinski

to napisao »odbranu Shakespearove časti«^[321]! Zatim je Ruge u američkim listovima rekao za Moleschotta da je »glupi magarac«, na što ga je Heinzen izbacio iz »Pionier«-a, i sad taj stari brbljivac deponuje svoje gluposti u Börnsteinovom »Anzeiger des Westens«.

4. Glupavi Ewerbeck je već dve godine opet u Parizu, u stalnoj prepisci s Blindom. Dao se navesti od Ribbentropa da se oženi njegovom služavkom, potom je otkrio da je ovaj sa njom živeo, zatim razvod, proces itd. Bio je pomoćnik u jednoj pariskoj biblioteci, popovi su ga izbacili. Piše da ima još samo 1200 franaka, preti da će doći u Englesku pošto je saznao iz »Univer«-a itd. da u toj zemlji cvetaju »socijalizam i ateizam«.

5. Dr Freund se tako srozao da, kako kažu, na ulici traži od ljudi 1 šiling.

6. Lumpa Landolpha, koji se ponovo pojavio kao prosjak u Engleskoj, namestio je dr Bronner, posredovanjem Blinda, u jednu nemačku školu u Bredfordu.

Salut.

Tvoj
K. M.

169

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 29. novembra 58.

Dear Frederick,

Članak¹ primio. Very good². Quoad³ Bonaparte, ja sam u posljednje vreme pisao o dvema stvarima; lažnoj sham provocation⁴ Engleske u portugalskoj aferi⁵, i kako se taj subjekt generally⁵ za Vaterlo sveti samo utoliko ukoliko je to moguće prividnim demonstrations⁶ »u granicama engleskog saveza« i stoga in fact⁷ sa dozvolom engleske vlade, a u stvari je sluga Engleske; drugo, o njegovom ediktu o corn-granaries⁸, u kome ovaj »socijalist« hoće da doskoči upropašćujućim i zbog gundanja peasantry⁹ opasnim low prices of corn¹⁰ na taj način što će stvoriti veštačku tražnju na račun bakers¹¹-a. Generally, a very dangerous experiment this, to raise the price of corn through government ukases¹². Poskupljenje hleba bi u gradovima više štetilo njegovoj popularnosti nego što na selu može koristiti.

O general rising¹³ buržoazije u Evropi nisam pisao. U Pruskoj¹⁴, sam na to naravno aludirao. O pokretu ruskih seljaka pisao sam dva puta za šest meseci¹⁵. Drugi put samo da bih pokazao da sam prvi put dijagnozu tačno postavio.

U reformnom pokretu u Engleskoj u posljednje vreme sam pisao samo u vezi s Brightovim mitingom u Birminghamu¹⁶; suština je bila u tome that his programme is a reduction of the People's Charter to the Middle class standard¹⁶. Ranije, pre about 8–12 weeks¹⁷ (mislim da parlament to još uvek razmatra), o tome da se Whiggism must dissolve and coalesce with Toryism into the party of the aristocracy¹⁸. To je sve.

---

¹ *Evropa u 1858. godini.* — ² Vrlo dobar — ³ Što se tiče — ⁴ prividnoj provokaciji — ⁵ uopšte — ⁶ demonstracijama — ⁷ stvarno — ⁸ ambarima — ⁹ seljaštva — ¹⁰ niskim cennama žita — ¹¹ pekara — ¹² Uopšte je veoma opasan eksperiment povisiti cene žitu vladinim naredbama — ¹³ Opštem usponu — ¹⁴ Marxov članak o Pruskoj — ¹⁵ *Političke partije u Engleskoj* — *Položaj u Evropi i Problem oslobođenja seljaka u Rusiji* — ¹⁶ da je njegov program prilagodavanje Narodne povelje gledištu buržoazije — ¹⁷ otprilike 8–12 nedelja — ¹⁸ vigizam mora raspasti i sjediniti se sa torizmom u stranku aristokratije

Moja žena prepisuje rukopis^[263] i pre kraja ovog meseca teško da će moći otići. Razlozi ovog odugovlačenja: veliki intervali fizičke slabosti, što je sada pri hladnom vremenu prestalo. Previše kućevnih i finansijskih trouble¹⁹. Najzad: prvi odeljak je postao obimniji jer sam prve dve glave — od kojih *prva*, *Raba*, uopšte nije bila skicirana, a *druga*, *Novac ili prosta cirkulacija*, samo u sasvim kratkim potezima — opširnije razvio no što sam prvobitno nameravao.

Salut.

Tvoj
K. M.

Gospodin Edgar Bauer je sada stvarni a gospodin drugar i vajtingovac Scherzer nominalni urednik londonskog »*Neue Zeit*«-a. Gospodin Edgar govori, naravno, mnogo o gospodinu Edgaru i njegovim predavanjima kod radnika, pišući sam sve što se odnosi na gospodina Edgara. Taj klovn smatra za potrebno da napravi revolucionarni turn²⁰. On je predsedavao na proslavi u spomen Roberta Bluma. U jednom članku u poslednjem broju klovn otkriva da je sada u Pruskoj uveden »imperijalizam« pod konstitucionalnim oblikom. Isti broj nije neinteresantan zbog jednog članka iz Struveove »Socialne republike«^[322], no koji je pisao neki Feibel i u kome Freiligratha, prilikom američkog izdanja njegovih pesama, slave as the true hero of the proletarian party²¹.

---

¹⁹ briga — ²⁰ obrt — ²¹ kao istinskog heroja proleterske partije

170

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 11. decembra 58.

Dragi Engels,

Možeš li do utorka poslati izveštaj o Brightovom mitingu i to tako da se vidi that the writer was at Manchester¹?

Prilažem materijal o Kinkelijani¹³²³. Freiligrath izgleda misli da je suprug Kinkel postao veliki ili, u najmanju ruku, plemenit čovek zato što je supruga Kinkel slomila vrat. Kinkel je sahranu organizovao tako melodramski – sa »drhtećom rukom« i »lovorovim vencem« itd. – da je Freiligrath, koji u svojoj liri nije mogao da nade ni jednog tona bola pri »tragičnim« događajima bilo u sopstvenoj partiji (kao što je smrt Danielsa), bilo u svetu generally² (Kajena, Orsini¹²⁵⁰ and so forth³), odjednom zapevao o tom bednom slučaju. Iz isečka iz »Daily Telegraph«-a vidiš kako koterija iskorišćava smrt odvratne »oštrokonde« (jer takva je u suštini bila ta afektirana, neprirodna ličnost; njena niskost pokazala se, na primer, glaringly⁴ u nezahvalnosti prema Strodttmannu, prema gospodi fon Brüning pošto je od nje izvukla novaca koliko god je mogla itd.), isto onako kao što je ta baba iskorišćavala čak i »Kinkel's hat, shot through and through«⁵, iz Londona pisala u Nemačku: »Have you an idea what it is to be looked upon as a sort of mother to all emigrants?«⁶ Tako piše ta ženetina u momentu kad su ona i Gottfried as a sort of beggar⁷ objicali pragove svih Jevreja u City-ju.

Ima još nešto što mi se ne sviđa u F[reiligrathovom] kićenom pismu meni. Ja treba da smatram kao nešto revolucionarno to što je on protiv pomame za amnestijom, to jest in fact⁸ protiv idiosinkrazije Rudolfa Schramma. Ali se naš F[reiligrath] pre nekoliko nedelja *naturalizovao* u Engleskoj i bio bi u stvari budala ako bi ga natrag u Nemačku vukla želja za nekim položajem rdavo plaćenog nameštenika, dok postoje prijatni Crédits mobiliers¹⁵⁴. Sećam se vrlo živo da je u jedno vreme, kada se već trabunjalo o amnestiji ali kada General

¹ da je pisac bio u Mančesteru – ² uopšte – ³ i tako dalje – ⁴ jarko –

⁵ Kinkelov šešir, sav izrešetan kuglama – ⁶ »Možete li da zamislite šta znači biti smatrana nekom vrstom majke svih emigranata?« – ⁷ kao neka vrsta prosjaka

⁸ u stvari

Bank of Switzerland⁹ još nije zauzimala mesto u Royal Exchange Buildings¹⁰, gospođa F[reiligrath] vrlo ozbiljno pokušavala da me nagovori da ne uložim protest protiv prihvatanja amnestije.

Svi ti ljudi osećaju that there is something moving again¹¹, guraju se naravno sa zastavama slobode na pozornicu.

Sačuvaj priloženu pesmu i pismo.

Ovde u kući izgleda more dreary and desolate than ever¹². Pošto moja žena sama ne može deci da pripremi nikakvu božićnu svečanost, umesto toga je sa svih strana secaju opomenama i uz to prepisuje rukopis^[263], a u međuvremenu mora da trči u grad u založne banke, to je raspoloženje krajnje sumorno. Pri tom je moja žena potpuno u pravu kada kaže da će posle sve ove mizerije kroz koju je morala da prođe u revoluciji biti još gore i da će doživeti zadovoljstvo da vidi sve ovdašnje bitange kako preko opet slave trijumfe. Takve su ti žene. I bapsko ponašanje Freiligratha itd. i drugih poznanika ogorčuje je s pravom. Ona kaže à la guerre comme à la guerre¹³. Ali there is no guerre¹⁴.

Sve građanski.

Salut.

Tvoj

K. M.

---

⁹ Opšta švajcarska banka – ¹⁰ londonskoj berzi – ¹¹ da se opet nešto kreće – ¹² sumornije i neutješnije no ikada – ¹³ rat je rat – ¹⁴ nismo u ratu

171

Marx Engelsu
u Mančester

London, 16. decembra 1858.

Dragi Engels,

My best thanks¹. Kako je novac dobro došao, videćeš iz priloženog pisma koje je istovremeno stiglo. Mislim da Schapper i ja i stotinu drugih bolje znamo šta znači »boriti se« u Londonu nego »razbucani ljudi« na grobu stare opajdare². Heckscherova stvar mora se dalje istraživati. Lepo je od Freiligratha što je on dao signal u Nemačkoj za Kinkelovo revival³.

Za Lupusa šale radi isekao sam iz »Tribune« nekoliko mojih gossipartikel⁴ o Berlinu i Tvoj članak o Montalembert-u⁵, koji je Dana datirao iz Pariza tako da mi u tom broju »Tribune« zastupamo čitavu Evropu at once⁶[324].

Salut.

Tvoj
K. M.

Uskoro će Lupus čuti da je rukopis^[263] otišao, ali neka me davo odnese ako bi neko drugi sa ovakvom mizernom jetrom u ovakvim okolnostima bio i za ovo vreme gotov.

---

¹ Najlepša hvala – ² Johanna Kinkel – ³ vaskrsavanje – ⁴ rekla-kazala članka: *Umna poremećenost pruskog kralja* (2 članka), *Prusko regensrvo*, *Stanje u Pruskoj* (2 članka), *Nova vlada* – ⁵ *Sudski postupak protiv Montalembert-a* – ⁶ odjednom

172

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 17. dec. [1858]

Dear Frederick,
2 funte primio, thanks¹.

Ta Blindova fabrikacija (sasvim one vrste kako mi je on sam pričao da ju je pravio Hecker) bila mi je poznata, mađa, naravno, nisu i neke od prijatnih pojedinosti. D'abord² taj »Tel[egraph] Morn[ing] Expr[ess]« uređuje nekoliko Engleza sličnih Seileru; i sve njegove depeše, bar najveći deo, preštampane su iz londonskih jutarnjih listova. Mogu da posvedočim fact³ da je Blind u »Morning Advertiser«-u prokrijumčario jednu lažnu »Telegr. Despatch«⁴ (datiranu iz Brisela). Ovu je »Tel[egraph] M[orning] Exp[ress]« of course⁵ odmah prisvojio. Drugo: Dr Bronner nije samo jedan od agenata već jedini agent Blindov, [pošto on]⁶ nema da pošalje »nikakvog drugog«. Takođe sam mišljenja da je on direktno »naredio« da se Lupusu pošalje [die Missive]⁷, pošto Bronner ne čini ni koraka [bez]⁶ dozvole svoga pretpostavljenog. Danas takođe možeš u »Daily Telegraph«-u, u dopisu iz Berlina, čitati: »Similar petitions have been presented to the (Holstein) Diet by the German merchants resident at Bradford and Liverpool«⁸. Dirljiva je revnost ovih malih badenskih buva koje su se izlegle na demokratskom dubretu. Već kod starih nalazimo svakojaka zanimljiva razmatranja o skokovima buva.

Sa »Tribune«-om sam doživeo satisfakciju. Taj tričavi list je mesecima štampao sve moje članke o Kini (potpunu istoriju englesko-kineske trgovine itd.) kao leaders⁹, pa je čak primao i komplimente za njih. No kada je najzad stigao zvanični tekst kinesko-engleskog ugovora¹³¹⁴, napisao sam članak¹⁰ gde sam između ostalog rekao da će sad Kinezi »legalizovati uvoz opijuma, ditto importduty«¹¹ udariti na opijum i lastly¹² verovatno dozvoliti čak i kultivaciju opijuma u Kini⁶ i tako će »second opium war«¹³ zadati deadly blow¹⁴ engleskoj trgovini opijuma a naročito Indian Exchequer, sooner or later. Well!¹⁵

---

¹ hvala – ² Pre svega – ³ činjenicu – ⁴ depešu – ⁵ naravno – ⁶ papir poderan – ⁷ papir poderan: poslanicu – ⁸ slične peticije dostavljene su (holštajnskoj) skupštini od strane nemačkih trgovaca koji žive u Bradfordu i Liverpulu – ⁹ uvodne – ¹⁰ Britansko-kineski sporazum – ¹¹ uvoznu carinu – ¹² najzad – ¹³ drugi opijumski rat – ¹⁴ smrtni udarac – ¹⁵ indijskoj državnoj blagajni, pre ili kasnije. Pa lepo!

Gospodin Dana štampa ovaj članak kao članak jednog »Occasional Correspondent«-a¹⁶ iz Londona i sam piše plitki uvodnik u kome *pobija* svoga »occasional« dopisnika. I sad su rather¹⁷ u *ponedeljak* u Donjem domu Fitzgerald i Stanley u ime ministarstva *doslovno* potvrdili moje pretskazivanje. Pisao sam dakle u utorak kao »occasional correspondent« i somewhat¹⁸ se podsmevao, naravno u uzdržanom tonu, mome »ispravljaju«¹³²⁵.

A propos! Moj zet¹⁹, dobri, visoki i dosadni Holandanin dolazi u Mančester zbog poslovnih stvari. A naročito da bi se uverio u platežnost izvesnih individua. Pošalji mi *svoju privatnu adresu*, pošto on hoće da se obrati na Tebe. No, izbegavaj svaku aluziju na moje private affairs²⁰.

Salut.

Tvoj
K. M.

Filistar Freiligrath sad malo pomalo iznosi razne stvari o Gottfriedu²¹. Prvo G[ottfried] šalje Gerstenberga raznim merchants²² u City. Neka se pretplate na »Hermann«-a. Pa jadni čovek mora da »živi« i da pokrije »gubitak« koji je nastao smrću njegove žene. Drugo, priča mi on, da se G[ottfried] odmah posle smrti Mockelove kod njega raspitivao da li se sa Cottom može napraviti *posao* (i koliki) s njenom zaostavštinom. »Ja već uživam«, kaže G[ottfried] »naklonost publike.«

Mogućno je da sam Blind opet obmanjuje »Morning Advertiser« i preko prijatelja *Schütza* iz Brisela šalje lažne depeše.

Cluß se oženio ženom koju je upoznao kod dr-a Wissa u Baltimoru.

A propos! Bronner je na Blindovu preporuku našao lepotanu Landolphu mesto nastavnika u Bredfordu.

Gospodin *Liebknecht* je Edgarda Bauera uveo u radnički savez. I watch him.²³

---

¹⁶ slučajnog dopisnika – ¹⁷ čak – ¹⁸ unekoliko – ¹⁹ Johann Carl Juta –
²⁰ lične prilike – ²¹ Gottfried Kinkel – ²² trgovcima – ²³ Posmatram ih.

173

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. decembra 58.

Dragi Engels,

Juče sam pisao o Buchananans Message¹⁽³²⁶⁾ – reviewed² kritiku engleskih papers³ o tome. Bilo bi mi veoma drago ako bi u petak mogao da pošalješ neki članak, recimo o Campbellovom novom vojnom pohodu ili anything else⁴. Pošto rukopis⁽²⁶³⁾ mora da ode Dunckeru pre kraja ove godine, to mi je sada svaki gubitak vremena nenadoknativ.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Buchananovoj poruci – ² pregledao – ³ novina – ⁴ o nečem drugom

174

Marx Engelsu
u Mančester

London, 28. dec. 58.

Srećna Nova godina!
Lupusu isto.
How with Servia?¹⁽³²⁷⁾
Salut.

K. Marx

---

¹ Šta je sa Srbijom?

175

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 30. dec. 58.

Dear Frederick,

O colonelu¹ Hodges-u je konstatovano – i to je dovoljan dokaz za Pamovo učešće u srpskoj aferi⁽³²⁷⁾ – da je bio neka vrsta Palmerstonovog Bangye.

Radnička biblioteka

Ja sada neko vreme pišem opet za »*Tribune*«-u ekonomske članke i članke o Pruskoj, tako da Ti ostaje na raspolaganju sav ostali svet. Osim toga sam juče pisao o Irskoj i o tamošnjim zaverama i vladinim smicalicama². Kad god osim gorenavedene dve teme budem obrađivao neku drugu, uvek ću Ti javiti.

Budi tako dobar i pošalji mi Lupusovu privatnu adresu.

Salut i po drugi put, ovoga puta u pravo vreme, srećnu Novu godinu.

Tvoj
K. M.

---

¹ pukovniku – ² *Uzbudenje u Irskoj*

1859

176

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. jan. 1859.¹

Dragi Engels,

Budi tako dobar i pošalji mi Lupusovu adresu.

Ako si gotov sa Srbijom, ready² je nova tema o (nameravanoj) izmeni landvera u Pruskoj, o kojoj treba da pišem⁽³²⁸⁾. Današnji »Times« d. d. Vienna³ donosi opširan izveštaj o poslednjim događajima u Srbiji.⁽³²⁹⁾

Dok je gospodin Edgar Bauer urednik pod the auspices⁴ Scherzera, pa čak usvaja i »klasne suprotnosti« i tumači ih na berlinski način, gospodin Gottfried Kinkel, koji Kinkelrevival⁵ nije smeo propustiti neiskorišćeno, izdaje u Londonu nedeljni časopis »Hermann« (valjda ne Heruskanac, već Goetheov Simpleton⁶⁽³³⁰⁾). Freiligrath se, kako mi izgleda iz nekoliko redaka koje mi je uputio, već kaje zbog učinjene blunder⁷. Ako mu budeš pisao, onda mu reci (ali, of course⁸, vrlo učtivo, jer on se žali na grub ili drzak ton Tvojih pisama), da se u Mančesteru među Nemcima mnogo govori o njegovom savezu s Kinkelom, dok Ti u isti mah možeš spomenuti Heckscherovu anegdotu, pozivajući se na svoj izvor. U ovom momentu je važno za nas da Freiligrath odlučno prekine s tim džukcima.

A propos! Willich sada uređuje »Turnerblatt« u Sinsinatiju⁹. On je tamo »izabran« za urednika. Prihvata postavljanje (koje mu je verovatno pribavio Cluŕ da bi ga se otarasio) razošiljući svečanu poslanicu, u kojoj kaže da je sada vreme za nj da se stavi na čelo propagande, pošto narodu zasad nije potrebno vojno vođstvo.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ u originalu: 1858. - ² spreman - ³ datirano iz Beča - ⁴ vođstvom - ⁵ Kinkelovo vaskrsenje - ⁶ glupak - ⁷ greške (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 170.) - ⁸ naravno - ⁹ tj. »Die Turn-Zeitung«

177

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. jan. 1859.

Dear Frederick,

Prilažem pismo od Freiligratha. (Bio sam mu nešto pisao o aferi Kinkel.) Prospekt »Hermann«-a^[331]. Pismo gospodina Willicha.
Salut.

Tvoj
K. M.

178

Marx Engelsu
u Mančester

[London, između 13. i 15. januara 1859]

Dragi Engels,

Ako Ti je moguće da do četvrtka (tada bih ja uzeo *sledeći petak*) napišeš jedan članak, to bi bilo važno, pošto želim da do srede budem u stanju da pošaljem svoj rukopis^[263] Dunckeru, što neće biti moguće ako mi utorak ne ostane slobodan.

Rukopis iznosi about¹ 12 štampanih tabaka (3 sveske) i – nemoj da padneš – iako je njegov naslov: »Kapital uopšte«, ove sveske ne sadrže još ništa o kapitalu, već samo dve glave: 1. *Roba*, 2. *Novac ili prosta cirkulacija*. Vidiš, dakle, da deo koji je podrobno razrađen (u maju kad sam bio kod Tebe) još ne izlazi. To je u dvostrukom pogledu dobro. Ako stvar bude išla, onda treća glava o kapitalu može ubrzo da sledi^[332]. Drugo, pošto ti džukci svoju kritiku objavljenog dela, po prirodi same stvari, ne mogu svesti na psovke o goloj tendencioznosti i pošto sve to izgleda sasvim exceedingly² ozbiljno i naučno, to ću ja primorati taj ološ da kasnije moja shvatanja o kapitalu uzme rather seriously³. Uostalom mislim da će, nezavisno od svih praktičnih ciljeva, glava o novcu biti za poznavaoce stvari interesantna.

Tvoje članke o Bonaparti i Italiji⁴ morao sam nešto da preinačim, pošto sam u utorak pisao o *istom* predmetu⁵. Od agencija⁶ koje guraju Bonapartu zaboravio si *Rusiju*. Niti je Palmerston bio uzalud u Parizu^[333], niti su ruski moves in Italy⁷ bili bez značaja, niti ruska koketerija s Bon[apartom] posle Pariskog mira. Ako Rusija preko Bonaparte samo natera Austrijance da smene ministra Buola i dovedu na njegovo mesto nekog ruskog panslavističkog agenta, ona je mnogo postigla.

Kao dopisnik iz Berlina najavio sam članak o *pruskoj armiji* koji, dakle, možeš napisati one of these days⁸.

Ruge u američkim listovima nastupa kao fanatički pobornik princa od Pruske. Schramm⁹ je dobio dozvolu (poternica za njim je povučena) da se vrati u Prusku i da se bez pritvora javi jednom novom sudu.

Tvoj
K. M.

¹ oko – ² izvanredno – ³ donekle ozbiljno – ⁴ *Finansijska panika u Evropi* –

⁵ *Perspektive rata u Evropi* – ⁶ pokretačkih snaga – ⁷ potezi u Italiji – ⁸ ovih dana –

⁹ Rudolf Schramm

179

Marx Engelsu
u Mančester

[London], 21. januara 1859.

Dragi Engels,

Nesrećni rukopis¹ je gotov, ali ne mogu da ga pošaljem pošto nemam ni prebijene pare da bih za nj platio poštarinu i osigurao ga. Osiguranje je potrebno, pošto nemam kopije. Moram Te stoga zamoliti da mi do ponedjeljka pošalješ nešto novca (Post office¹ u Tottenham Court Road corner). Ako možeš poslati 2 f. st., onda bi to vrlo dobro došlo, pošto sam neke dugove malim ljudima, koji se apsolutno moraju podmiriti, odložio za ponedjeljak. Ti ćeš shvatiti da mi nipošto nije prijatno da Ti sada, kad si platio menicu F [reilig-rathu] ili je moraš platiti, opet padam na vrat. But iron necessity². Videću iduće nedelje – pošto za osam dana uzimam odmor što se tiče *nastavljanja* rukopisa – da li će mi nekako poći za rukom da napravim bilo kakav finansijski potez. Ne verujem da je ikada iko pisao o »novcu« u ovakvoj oskudici u novcu. Većina autora po ovom predmetu bila je u dubokom miru sa predmetom of their researches³.

Ako stvar bude išla u Berlinu, onda je moguće da ću se izvući iz ovog dreka. Već je i high time⁴.

Tvoj
K. M.

Ako stvar bude išla u Berlinu, trebalo bi možda pokušati s nekim londonskim izdavačem da se izda na *engleskom*, a ovdje sasvim drukčije plaćaju nego u Berlinu. Osim toga bi jedan takav event⁵ dozlaboga ozlojedio naše valjane neprijatelje. Taj ološ misli da smo nas dvojica mrtvi – i pogotovu sada kada nas je gospodin klovn »Edgar Bauer«, kao što Gottfried Kinkel svuda po City-ju priča, »istisnuo kod radnika«. Taj ološ, koji svakom rečju koju štampa izdaje sebi svoju sopstvenu umrlicu, čudom će se čuditi kad vidi kakvu »sort of life«⁶ smo sačuvali.

Kolebam se da li da na tog vraga stavim: The Author reserves to himself the right of translation⁷. (Poznat Ti je ugovor o kartelu u pogledu preštampavanja između Pruske i Engleske.) Moja odvrat-

¹ Pošta – ² Ali gvozdена nužnost – ³ svojih istraživanja – ⁴ krajnje vreme
⁵ događaj – ⁶ vrstu života – ⁷ Autor zadržava pravo prevoda

nost prema svakoj špekulaciji i izgledu taštine ili pretenzije kaže – ne. S druge strane, moj interes kaže – da, pošto baš o tim novčanim pitanjima skoro svake nedelje izlazi u Engleskoj neka škrabotina. What do you think, Sir?⁸ Na ovo pitanje moraš odmah odgovoriti, pošto se u ponedeljak moram odlučiti.

---

⁸ Šta mislite Vi o tome, gospodine?

180

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 26. januara 1859]

Dear Frederick,

Dve funte sterlinga primio u redu; rukopis^[263] poslao; juče za
»Tribune«-u napisao economical Review^[334].

Sutra više o something very amusing too².

Tvoj
K. M.

---

¹ ekonomski pregled — ² takođe nešto vrlo zanimljivo

181

Engels Marxu

u London

[Mančester] 27. jan. 59.

Dragi Mohr,

S nestrpljenjem očekujem saopštenje. A dotle evo nešto pariskog trača.

Juče sam pisao Freiligrathu u pogledu Kinkela. Sam mi je dao povod za to. Ja sam mu prilikom meničnih poslova dao nekoliko primedaba o političkoj i ekonomskoj situaciji u svetu i ove su ga oduševile za izjavu: Za *Hermannom* će zacemento još jednom doći jedna »*Neueste Rheinische Zeitung*«¹³³⁵. Kako je on došao na taj Kinkelov listić, nije mi jasno, osim ako nije hteo da me navede na izjavu o Joh[annu] Gottf[riedu], a onda ju je i dobio. Moram da kažem da me jako naljutio način na koji je on taj tričavi listić doveo u bilo kakvu vezu s nama. Prekjuče sam dva puta pisao pismo za njega, ali je bilo odviše grubo, bio sam suviše ljut, i ostavio sam tu stvar da leži do juče. *Njega* sam tretirao vrlo pristojno ali Monsieur Gottfrieda vrlo grubo, rekao sam mu da ga K[inkel] eksploatiše u svojstvu poetske preporuke, pošto je njegova sopstvena pesnička slava, koju je njegova žena naduvala svojim bednim reklamama, inače neodrživa, da je »Hermann« još samo povećao prezir koji sam oduvek imao prema ovom šupljem, nakićenom i nalickanom majmunu i da mu ja nisam zaboravio bezobrazluka koje je taj »džukac« počinio prema Tebi i meni u Americi i za koje je on suviše kukavica da ih prizna¹³³⁶. Pismo je dugo tri strane; kao što rekoh, F[reiligrath] se ne može požaliti na način kako se prema *njemu* ophodim, ali indirektno i uvijeno on ima mnogo šta da čuje. Radoznao sam šta će učiniti.

I ovde se kod mene opet pojavio jedan vupertalski pesnik i daljni rođak² koji je u Londonu, naravno, odmah otišao F[reiligrathu]. F[reiligrath] mi je pisao da izgleda da je to krasan mladić. Odgovorio sam mu da je on bar snažan, zdrav i da nije ni sujetan niti se cifra; osobine koje kod sadašnjih nemačkih pesnika nadoknađuju dobar deo talenta. *Njemu* je F[reiligrath] rekao da ima hiljadu funti plate.

¹ »Najnovije Rajnske novine« — ² Karl Siebel

To što je F[reiligrath] prokrijumčario »Hermann«-a u svoje pismo, strašno me je naljutilo, ali on me više nikada neće ovako nasamariti, u to možeš biti uveren.

Mnogo pozdrava ženi i deci.

Tvoj
F. E.

Šale radi, prilažem Ti odbačene koncepte pisama F[reiligrathu]³.

---

³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 22.

182

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. jan. 59.

Dragi Engels,

Svakojake troubles¹ nisu mi juče dozvolile da Ti pišem. Danas pišem članak^[337]. Dakle, do sutra. Ipak prilažem »šalu«.

Danas pišem Klotildi andeoske blagosti^[338]. U utorak očekujem članak od Tebe. Ne bi li mogao da napišeš nešto o pamučnoj privredi, izgledima industrije itd. u Mančesteru? U svome ekonomskom članku^[334] od utorka to sam područje namerno ostavio otvoreno.

Salut.

Tvoj
K. M.

F[reiligrath] mi je dao pismo koje si mu pisao. Ono je *silno* napisano.

---

¹ smetnje

183

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. febr. 1859.

Dear Frederick,

Sa »Constitutionnel«-om odlično, pošto je, prema »Times«-u, pisac sam gospodin Boustrapa.^[339]

Danas je stiglo pismo od Lassalle-a (koje ću Ti kasnije poslati) da rukopis^[263] još nije prispeo. Sad pazi: u utorak (25) je poslat; 30. januara imao sam već potvrdu ovdašnjeg packet Compagnie¹ da je rukopis stigao u Berlin. L[assalle]-ovo pismo datirano je 31. januara. Dakle, vlada je bar tri do četiri dana *zadržala* moj rukopis (ako je Duncker dobio rukopis *posle* Lassalle-ovog pisma meni). Možda ga je pronjuškao gospodin Stieber ili je gospodin fon Patow pokušao da na brzu ruku dođe do nekog znanja iz ekonomije. Odmah sam pisao L[assalle]-u². *Tvoji filistri su zatajili* redove koje si odredio za mene (za utorak). Nisu stigli. Čekao sam do tri časa po podne. Onda sam nadrljao još jedan članak.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ društvo za otpremu paketa – ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 24.

184

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. febr. 59.

Dragi Engels,

Danas su *dve nedelje* otkako sam poslao rukopis^[263] u Berlin; od toga vremena napisao sam dva pisma Lassalle-u¹; do ovog časa nisam još dobio potvrdu o prijemu. Odašiljanje *predgovora* stavio sam u zavisnost od te »potvrde prijema«. Pojmićeš kako čovek mora izgubiti strpljenje kada sve ide tako naopako. Sasvim sam bolestan od ljutine.

Prilažem L[assalle]-ovo pismo. *Vrati mi ga.*

Danas sam pisao o Bonapartinom glupavom govoru i pamfletu.^[340]

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pisma br. 24 i 25.

185

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. febr. 59.

Dragi Engels,

Danas, najzad, stiže pismo od Dunckera. On je dobio rukopis^[263] tek 1. februara. *Ove* nedelje nije još štampan zato što upravo završavaju neki spis od Lassalle-a^[165], ne znam koji.

Prilažem pismo od Eccariusa i Pfändera, iz kojeg ćeš videti da je jadni Eccarius dobio tuberkulozu. To je najtragičnije što sam ovde u Londonu doživeo.

Pieper, koji je bio otpušten kao izlečen, vratio se iz Bognora natrag u nemačku bolnicu. Ovoga puta lečenje gladu. *Serves him right*¹.

Priložena pisma od Weydemeyera i kompanije hteo sam odavno da Ti pošaljem; najzad sam na njih odgovorio.^[297]

Dronke je bio u Bonu gde mu je brat na samrti. Dobio je dozvolu od Flottwella i bio je na balu svoga »Korps«-a. Mali² je pisao Dingelstedtu (*iz Fulde*) i zamolio za posredovanje da se izvede *drama* koju je on napisao. Zatim Mali piše »Glasgovska pisma« u Prutzovom »Museum«-u³. Sve sam to doznao od filistra Freiligratha.

On je juče bio kod mene (ja sam zbog bolesti grla vezan za kuću) i od njega sam takode saznao da se Gottfried⁴ ili Hermann tako glupo ponaša prema damama (taj lakrdijaš misli da sada ima samo još da baci maramicu) da su svi degutirani. F[reiligrath] je najzad dokučio da se Gottfried oseća izvanredno »free and easy«⁵ posle smrti Mockele⁶ i, što je najčudnije — *sada izlazi na videlo* da su filistar Freiligrath i supruga mu još *pre dana sahrane* bili otkrili ravnodušnost brata Hermanna.

»Hermann« treba da — pruska vlada, kako javlja berlinski »National-Zeitung«, dozvolila mu je postdebit⁷ — kako kaže Gottfried, pokrije »gubitak« koji je u njegovoj kasi izazvala smrt njegove žene.

Gospoda Daniels će vremenom svakako postati gospoda Bürgers. Ona piše Lini⁸ da je »Bürgers postao još energičniji i samosves-

¹ Tako mu i treba. — ² Ernst Dronke — ³ »Deutsches Museum« — ⁴ Gottfried Kinkel — ⁵ »slobodno i lako« — ⁶ Johanna Kinkel — ⁷ rasturanje putem pošte — ⁸ Lina Schöler

niji«. Kao dokaz te »samosvesti« ona piše : »Mi smo ushićeni F[reiligrathovom] pesmom gospodi Kinkel¹³²³¹ koju je „perfidni“ Köln[ische] Zeit[ung] osakatio.«

Steffen je pisao Freiligrathu i zamolio ga za Tvoju i moju adresu, pošto je naše adrese izgubio. Steffenova adresa je : *W. Steffen, Harrison Square near Boston, Mass. U. St.*

Salut.

Tvoj
K. M.

186

Engels Marxu
u London

Mančester, 10. febr. 59.

Dragi Mohr,

Stvar sa Eccariusom je vrlo potresna. Kakvo herojsko pismo Ti je napisao! I tako sjajan čovek mora bedno da podlegne. Naši najbolji ljudi propadaju u ovo kukavno doba mira, a podmladak je vrlo pauvre¹.

Pismo Lassalle-ovo prilažem. Radujem se što je rukopis stigao.

Šta je rekao F[reiligrath] na moje pismo o Kinkelu?² On mi je pisao: All right, all right³ a odgovor da je dao *Tebi*. Ti mi ga dakle još duguješ.

Sada idem kući i napisaću za drugu poštu članak⁴ o austrijskoj i nemačkoj saveznoj vojsci.

Tvoj
F. E.

---

¹ jadan - ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 181 i Drugi deo, pismo br. 22. - ³ u redu, u redu - ⁴ *Nemački ratni izvori*

187

Engels Marxu
u London

Mančester, 14. febr. 1859.

Dragi Marx,

Zaboravio sam da Ti napišem: rezerviši svakako na svojoj knjizi^[263] pravo prevođenja za sebe. Ako ni zbog čega drugog, a ono da Ti neki magarac ili industrijalac ne bi stvar unakaradio. Osim toga, to je sad čisto pravna formalnost koju svako bez ustezanja može ispuniti.

Državnik Blind ima prijatelja u telegrafskom birou, koji provincijskim listovima ponekad javlja svakakva čudesa. O tome više.

Tvoj
F. E.

Marx Engesu
u Mančester

[London] 15. febr. 1859

Dragi Engels,
Prilažem:

1. Pismo moga zeta¹ (Cape man)² odakle vidiš da će se on sutra iskrcati u Londonu. Pošto sam ostao sans sou³ (još u subotu sam založio poslednju »slobodnu« ženinu haljinu da bih Eccariusu mogao poslati some comforts)⁴ a njega, pošto ide u Trier i važan je za transactions⁵ s mojom majkom⁶, moram pristojno dočekati, moram Te opet zamoliti da mi pošalješ at least⁷ jednu funtu poštom. Srećom imam takozvani moms, pa ga mogu dočekati samo u kući, dok svaki izlazak mogu kao bolesnik odbiti.

2. Pismo od Eccariususa. Rekao sam mu (izgleda mi da se on nešto popravljja) ako mu je potrebno vino neka me izvesti. Moraš mu dakle poslati about two bottles⁸ crnog vina.

3. Dva priloga iz »Free Press«-e (koji su sada utoliko važniji što su preštampani iz »New York Herald«-a)^[341] daće Ti uvid u rat u Kini i u politiku gospodina Palmerstona.

*Ad vocem*⁹ *Freiligrath*. Vrlo dobro sam mu došao upravo onog dana kada je dobio Tvoje pismo¹⁰. Dao mi je da ga pročitam. Izvinio se što je pesma nepolitička time što je »pesnik«. Drugo, međutim, kaže da je u pogledu »Hermann«-a Tebi saopštio samo jedan vic. Well, after these very meagre explanations¹¹ rekao je da će Ti pisati da je sa mnom uredio stvar. Inače ga je Tvoje pismo duboko »zagolicalo«. Rekao sam mu da je pismo »vrlo dobro napisano«, i on se, naravno, morao na to smejati što ja on such an occasion¹² pre svega gledam na »formu«. Činjenica je ova: F[reiligrath] uvida da ga je Kinkel iskoristio i da čak, pošto ga je iskoristio, postaje prema njemu pomalo bezobrazan. (Tako na veliku ljutnju Freiligrathovu stoji u »Hermann«-u velikim slovima ispod oglasa: »Spisi Gottfrieda i Johanne Kinkel«, i ispod te rubrike malim slovima: »Pesme F. Freiligratha, tako da su F[reiligrathove] pesme dodate spisima Gott[frieda] i Joh[anne].

¹ Johann Carl Juta — ² čoveka iz Keptauna — ³ bez ijedne pare — ⁴ neke prijatnosti — ⁵ pregovore — ⁶ Henriette Marx — ⁷ bar — ⁸ oko dve boce — ⁹ Što se tiče — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 181 i Drugi deo, pismo br. 22. — ¹¹ No, posle ovih veoma mršavih objašnjenja — ¹² u takvoj prilici

To našeg filistra jako dira u živac.) S druge strane, Freiligrath je jako obavezan Kinkelu što mu je, kako izgleda protivno svakom očekivanju, pomogao da se opet *politički oslobodi*, što je, by the by¹³, ako se ne varam, imalo za posledicu velike eloge¹⁴ i, kako se kaže, čak *presente*¹⁵ od filistara iz Nemačke. *Nota bene*: Gospođa Daniels piše Lini¹⁶ (kao odgovor na nekoliko viceva koje je ova pisala o Kinkelcase¹⁷): *Mi* (ona i Heinrich, Tihi¹⁸) *ushićeni smo i zanosimo se* F[reiligrathovom] pesmom, i mudrujući Heinrich koji je »postao još samosvesniji i još energičniji«, čak je nanjušio da je »perfidna« »Kölnische Zeitung« izostavila »najznačajnije strofe« koje postoje samo u Heinrichovoj olimpijskoj glavi.

Šta je s Blindom?

A propos! Da li ste Ti i Lupus videli u novinama (pre možda četiri do šest nedelja) da je *Madame Bangya* u Parizu zbog prostitucije zatvorena na šest meseci u kazneni zavod.

Salut.

Tvoj
K. M.

Opet sam izgubio Lupusovu adresu. Nije li 59 Boundarystreet, Greenteys? Bar sam mu ja na tu adresu poslao jedno pismo.

Schapperova žena rodila je dečka; i ta stara budala, koja se sada bavi frenologijom, otkrio je da je sedmodnevni imp¹⁹ sangvinično-koleričnog temperamenta.

---

¹³ uzgred - ¹⁴ slavopojke - ¹⁵ poklone - ¹⁶ Lina Schöler - ¹⁷ slučaju Kinkel - ¹⁸ Heinrich Bürgers - ¹⁹ izdanak

189

Marx Engesu
u Mančester

[London, 21. februara 1859]

Dear Frederick,

Moj zet¹ putuje u četvrtak za Mančester i svakako će doći da Te poseti u petak. No, moraš mi poslati tačnu adresu. Uostalom, kako sam primetio iz poblizjeg upoznavanja, Juta nije [zdrav]² čovek. On davolski pati od jetre i zbog toga [mora]² u Karlsbad. Bilo bi mi drago ako bi ga Gumpert pregledao i, pošto ga upravo sada boli jetra, da li bi mogao da učini nešto radi ublaženja bolova. Samo, *ako je stvar opasna, neka mu G[umpert] to ne pokaže.*

Sutra ću pisati o factoryreport^{3[342]} i utoliko sigurnije očekujem članak od Tebe pošto sada radim na »Kapitalu«. ^[332]

Tvoj
K. M.

Nota bene.

Pisao sam Dana-u da li mi može naći nekog Jenkija za englesko izdanje političke ekonomije^[263]. U tom slučaju, ako se stvar pokaže *unosnom*, morao bih na nekoliko nedelja doći u Mančester da zajedno s Tobom prevedem stvar na engleski.

---

¹ Johann Carl Juta — ² papir oštećen — ³ izveštaju fabričkih inspektora

190

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. febr. 59.

Dragi Engels,
Donosilac ovih redaka je moj zet Juta koga Ti najbolje preporučujem.

Tvoj
K. M.

Eccarius je u subotu dobio vino i *misli* da već sada oseća njegovo blagotvorno dejstvo. Mogučno je da će mu vino pomoći.

191

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. febr. 59.

Dragi Engels,

Po i Rajna je izvrsna zamisao koja se odmah mora ostvariti^[343]. Ti moraš *smesta preći na stvar* pošto je tu vreme — *sve*. Već danas sam pisao Lassalle-u¹ i siguran sam da će Jevrejčić Braun sprovesti stvar.

Najpre se pamflet (how many sheets?² odgovori na ovo pitanje *odmah*) mora *anonimno* pojaviti tako da publika misli da je pisac neki veliki general. Pri *drugom* izdanju, koje ćeš *bezuslovno* doživeti, ako stvar blagovremeno izađe, predstavićeš se u predgovoru od six lines³. To će onda biti trijumf za našu partiju. U »Predgovoru«^[344] sam Ti odao nešto honneurs⁴; te je utoliko bolje ako se Ti odmah potom sam pojaviš na tribini.

Demokratski džukci i liberalni lumpi će videti da smo mi jedini koji nismo zaglupeli u ovom groznom periodu mira.

Brojeve »Tribune« stalno ćeš dobijati. Dosada od vojnih članaka nije *nijedan* štampan. Prvi, koji si Ti a long time ago⁵ napisao, gospodin Dana *nije* objavio, ali će to svakako sada učiniti. Meni se to stalno dešava. Često ti magarci tek posle tri meseca vide da su im events⁶ bili predskazani i onda štampaju dotične članke.

Adresa moga zeta⁷ je tačna. Samo je zaboravio da doda City (near the General Postoffice⁸), no mislim da će on uskoro biti u Mančesteru i sam Ti dati obaveštenje o sebi.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 27. — ² koliko tabaka? — ³ šest redaka — ⁴ počasti — ⁵ pre dugo vremena — ⁶ događaji — ⁷ Johann Carl Jura — ⁸ kod Glavnog poštanskog ureda

192

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. febr. 59.

Dragi Engels,

Pišem Ti večeras ponovo jer time presses¹. Ja sam moralno siguran da će Duncker, *posle moga pisma Lassalle-u*,² uzeti brošuru^[343]. Jevrejčić Braun³ mi, doduše, nije pisao otkako je moj rukopis^[263] stigao, a to je preko četiri nedelje. S jedne strane, on je bio zauzet izdavanjem jednog sopstvenog besmrtnog »zapaljivog« delo^[165] (still⁴ je Jevrejčić, pa čak i njegov *Heraklit* iako je vrlo loše napisan, better than anything the democrats could boast of⁵), a onda će verovatno morati da preuzme poslednju korekturu moje stvari. Drugo, indirektno je u mojoj analizi novca dobio strahovit udarac po glavi, koji ga je nešto ošamutio. On je naime uz *Heraklita* učinio sledeću napomenu koju Ti, i pored njene beskrayne dužine, prenosim doslovno^[345]. (No Ti je moraš pročitati):

»Ako smo gore rekli da je Heraklit u tom fragmentu naveo pravu nacionalno-ekonomsku prirodu i funkciju novca (Heraklit naime kaže: πῦρος τ' ἀνταμειβεσθαι πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων ὡπερ χροσσοῦ, καίχρηματων καὶ χροσσοῦ⁶ — onda je, naravno, suvišno reći da ga time ne činimo nacionalnim ekonomistom i da ni izdaleka nismo hteli da tvrdimo da je on shvatio neke dalje konsekvencije koje izlaze iz fragmenta. Ali iako ta nauka tada uopšte nije postojala niti je mogla postojati, dakle nije ni bila predmet Heraklitovog mišljenja, ipak je tačno da je Heraklit — baš zato što nikada ne sleduje refleksionim odredbama, već samo spekulativnom pojmu — u tom fragmentu saznao suštinu novca u njenoj stvarnoj dubini i tačnije od mnogih modernih ekonomista, i možda nije sasvim neinteresantno i nije tako daleko od stvari, kako je to u prvi mah moglo izgledati, da se vidi kako iz proste konsekvencije navedene misli sama po sebi proizilaze *moderna otkrića u ovoj oblasti*.«⁷ (Nota bene. L[assalle] nema ni pojma o ovim otkrićima.)

»Ako je Heraklit novac kao sredstvo za razmenu učinio *suprotnošću* svih realnih proizvoda koji dolaze u razmenu i u ovima video

¹ je hitno — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 27. — ³ Ferdinand Lassalle — ⁴ pa ipak — ⁵ bolji od bilo čega čime bi se demokraci mogli podičiti — ⁶ Sve se menja za vatru i vatra za sve, isto onako kao roba za zlato i zlato za robu (*Heraklit, O prirodi*, izd. »Kulture« 1954, str. 20.) — ⁷ podvuko Marx

njegovo *stvarno postojanje*» (podvlačim ono što je L[assalle] podvukao), »onda dakle novac kao takav nije proizvod sa samostalnom, materijalnom vrednošću, nije *roba* pored drugih roba kako Say-eva škola» (lepa kontinentalna delusion⁸ da postoji neka Say-eva škola) »još dan-danas tvrdoglavo shvata metalni novac, već je samo idealni predstavnik realnih proizvoda koji su u prometu, njihov *znak vrednosti* koji samo *njih znači*. I to je samo delom zaključak izveden iz fragmenta, delom samo u njemu sadržana misao samog Heraklita.

No ako je *sav novac* samo idealno jedinstvo ili izraz vrednosti svih realnih proizvoda u prometu i tek u *njima*, koji u isti mah čine njegovu suprotnost, *ima svoje stvarno postojanje*, onda sleduje iz same konsekvencije» (krasno li stila! Sleduje iz »same posledice») »te misli da se suma vrednosti ili bogatstvo neke zemlje može povećati samo povećanjem stvarnih proizvoda, a nikada povećanjem novca, pošto novac, umesto da sam čini ma i jedan momenat bogatstva i vrednosti» (sada imamo bogatstvo i vrednost; malo pre sumu vrednost ili bogatstvo), »izražava uvek samo vrednost koja leži u proizvodima» (takođe lepo mesto) »i samo u njima stvarnu vrednost kao apstraktnu jedinicu. Otuda dolazi greška sistema trgovinskog bilansa.» (Ovo je dostojno Rugea.) »Dalje sleduje da je *sav novac* uvek po vrednosti jednak svim proizvodima koji su u prometu, pošto on samo njih sažima u idealnu jedinicu vrednosti, sledstveno izražava samo *njihovu* vrednost; da se prema tome povećavanjem ili smanjivanjem postojeće sume novca nikada ne dira vrednost te ukupne sume novca i uvek ostaje samo jednaka svim proizvodima u prometu; da se, strogo uzev, uopšte ne može govoriti o nekoj *vrednosti* sveg novca u poređenju s *vrednošću* svih proizvoda u prometu jer se u jednom takvom poređenju vrednost novca i vrednost proizvodâ postavljaju kao *dve* za sebe samostalne vrednosti, dok postoji samo *jedna vrednost*, koja je u čulnim proizvodima konkretno realizovana i u novcu izražena kao apstraktna jedinica vrednosti, ili, tačnije, da je sama *vrednost* samo iz stvarnih stvari, u kojima ona *kao takva* ne postoji, apstrahovana jedinica kojoj je u novcu dat njen posebni izraz; nije, dakle, tako da vrednost sveg novca samo *ostaje jednaka* vrednosti svih proizvoda, već, tačnije rečeno, *sav novac jeste*» (dva puta podvukao autor) »samo *vrednost* svih proizvoda u prometu. Prema tome iz ovoga izlazi da pri povećavanju broja komada novca, pošto vrednost sume ostaje ista, uvek mora pasti vrednost samo svakog pojedinog komada novca, a pri smanjivanju količine novca – rasti. – Dalje izlazi da, pošto novac predstavlja samo nestvarnu misaonu apstrakciju vrednosti i *suprotnost* prema stvarnim proizvodima i materijama, novac kao takav sam po sebi ne mora imati nikakvu stvarnost, to jest ne mora se sastojati ni od kakve materije od stvarne vrednosti, već

⁸ iluzija

isto tako može da bude papirni novac i baš tada najvećma odgovara svome pojmu. Svi ovi i mnogo drugih rezultata koji su, tek posle *Ricardovih* istraživanja, dobijeni sasvim drugim putem i ni izdaleka još nisu opšte usvojeni, proizilaze već samom konsekvencijom onog spekulativnog pojma koji je Heraklit sagledao.»

Ja, naravno, nisam imao ni najmanje obzira prema toj talmu-dističkoj mudrosti, ali sam oštro napao Ricarda zbog njegove teorije novca koja, uzgred budi rečeno, ne potiče od njega, već od Hume-a i Montesquieu-a. Tako se Lassalle mogao time lično osećati pogoden. U osnovi to nema značaja jer sam u spisu protiv Proudhona⁹ i sâm prihvatio R[icardovu] teoriju. Ali Jevrejić Braun mi je napisao vrlo smešno pismo u kome kaže »da se interesuje za skoro izlaženje mog spisa, *iako* i sam radi na velikom nacionalno-ekonomskom delu«^[255], i »da će mu posvetiti dve godine«. Ali ako mu »oduzmem mnogo novog, on bi možda čitavu stvar napustio«. Well!¹⁰ Na to sam mu odgovorio da ne postoji bojazan za rivalstvo, pošto u ovoj »novoj« nauci ima mesta i za mene i za njega i za još desetinu drugih¹¹. Iz moga izlaganja o novcu on mora sad videti ili da ja baš ništa ne znam o toj stvari, iako onda čitava istorija teorije novca greši zajedno sa mnom, ili da je on magarac, koji se s nekoliko apstraktnih fraza, kao što je »apstraktna jedinica«, i slično, usuđuje da sudi o empirijskim stvarima koje se moraju izučavati, i, into the bargain¹², dugo, da bi se o njima moglo govoriti. S ovog razloga, on u dubini svoje duše ne mora da mi je u ovom momentu jako naklonjen. Ali, i to je ono na što sam smerao: Lassalle, prvo, ima isuviše interesa »za stvar« i, drugo, on je odviše »Ephraim Gescheit« da ne bi coûte que coûte¹³ bio na našoj strani, što mu je zbog njegove svade sa Diseldorfljanima utoliko nužnije.¹⁴ U isti mah ga je njegov boravak u Berlinu uverio da takav energičan čovek kao što je on nema šta da radi s buržoaskom partijom^[346].

Dakle pri pametnom management¹⁵-u on će biti naš dušom i telom, pa ma koliko »zapaljivih« skokova činio i ma koliko Heraklita, zato što je bio najsazetiji filozof, kažnjavao najdužim komentatom. Iz istog razloga sam *siguran* da će on en cas de besoin¹⁶ *nametnuti* Tvoju brošuru Dunckeru. Uostalom, ja sam pismo za njega tako udesio da ga celoga može pokazati Dunckeru. Ono je u stvari pisano za D[unckera], a ne za L[assalle]-a, iako Ephraim, uprkos svojoj »Gescheitheit«¹⁷, jedva da će to zapaziti.

Smatram dakle za *sigurno* da će D[uncker] uzeti brošuru, i sad je važno samo to da *odmah* predeš na njenu izradu, jer to je kao novinski članak. Pri tom nema vremena za gubljenje. Iz istog raz-

⁹ *Bijeda filozofije* – ¹⁰ Lepo! – ¹¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 21. –

¹² uz to – ¹³ po svaku cenu – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 6 i 7. –

¹⁵ postupanju – ¹⁶ u slučaju potrebe – ¹⁷ visprenosti

loga, zbog neposrednog dejstva, mislim da ne moraš preći četiri do pet tabaka (ako je toliko potrebno). Zato se u pogledu saradnje za »Tribune«-u (ako Tvoju brošuru ne preduhitri neki ratni događaj, što nije verovatno) možeš smatrati da si sasvim dispensovan, dok stvar ne završiš. *Najpametnije* bi bilo kad bi se iznenada razboleo i izostao iz poslovnice, da bi stvar napisao u jednom potezu.

Amicus Engels Senior, amicus Ermen (Gotofredus!) sed magis amicum τὸ φρονεῖν¹⁸

»φεῦ, φεῦ, φρονεῖν ὡς δεινόν, ἔνθα μὴ τέλη λύει φρονοῦντι«¹⁹

To može Tebi da kaže Tvoj stari kao Terezije caru Edipu, na što ćeš mu Ti odgovoriti da on

»ἐν τὸνς κέρδεσι μόνον δέδορκε, τὴν τέχνην δ'έφου τνφλός«²⁰

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹⁸ Stari Engels mi je drag, Ermen (Gottfried!) mi je drag, ali mišljenje mi je draže — ¹⁹ O, o kako strašno je mišljenje kad mislećem ne donosi koristi (Sofokle: *Kralj Edip*) — ²⁰ vidi samo u poslovima, ali je slep (Sofokle: *Kralj Edip*)

193

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. marta 59.

Dragi Engels,

Iz priloženog Lassalle-ovog pisma^[347] videćeš da ja poznajem svoje ljude i da se razumem u management¹ njima.

Evo mojih primedaba u vezi s pismom:

1. Ti u stvari moraš poslušati moj savet i *nekoliko dana se sasvim povući iz poslovnice*. Ja sam, naravno, stvar predstavio tako kao da sam Tvoj rukopis već čitao. Nekoliko dana pre ili kasnije, nije važno, ali ako budeš radio samo uveče, onda nećeš biti gotov *na vreme*.

2. S obzirom na Tvoj položaj ne možeš pristati na mali honorar, nego se moraš već *honoris causa*² odlučiti za alternativu polovine neto-dobiti.

3. Lassalle-ov savet da Ti (F. Lassalle, 131, Potsdamer StraÙe, Berlin) njemu lično pošalješ naslov (da ga, dakle naslov, *ne* napišeš na rukopisu), predgovor (za koji Ti ne savetujem da ga pišeš) i sadržaj nalazim da je pametan. Pošta, naime, otvara pakete i nije potrebno da vlada zna naslov, i time otkrije celu tajnu.

Ja ću, naprotiv, rukopis poslati odavde gospodici L[udmilli] A[ssing] za Dunckera na isti način kako sam poslao i svoj rukopis^[263] (dakle sa osiguranjem). Samo ću *Pfändera* označiti kao pošiljaoca.

4. Ti u to zaista moraš uneti, ali oprezno-otmeno, nešto nacionalno-antibonapartističko. Takvu boju možeš upotrebiti utoliko pre što je tendencija Tvoje brošure *in fact*³ velika pobjeda za Mazzinija protiv nacionalne skupštine 1848. (Radowitz-Minčo)^[348] i što Ti prvi put omogućuješ Nemcima da se sa čistom savešću zainteresuju za emancipaciju Italije.

Now, good bye old boy⁴.

Tvoj
K. M.

¹ upravljanje - ² radi časti - ³ u stavri - ⁴ A sad, dovidjenja, stari

Gospodin Gottfried⁵ se u svome poslednjem »Gottfried«-u uvlači u zadnjicu Suse-Sibethu, kao uzornom trgovcu, a isto tako i tričavom knjižaru Trübneru, koji je rdavo napisao jedan američki katalog^[349]. Macte, puer, virtute!⁶

---

⁵ Gottfried Kinkel – * Srećno ti prvo junaštvo, mladiću! (Vergilije: *Encida*, Deveto pevanje)

194

Engels Marxu
u London

[Mančester] 4. marta 59.

Dragi Mohr,

Jevrejčić Braun¹ je dobro poslovao, slažem se sa polovinom čiste dobiti². Rad prilično brzo napreduje, gotovo je devet mojih duplih strana kakve sam Ti slao za »Trib[une]«-u, i na još dve do tri završiću Po, a onda dolazi Rajna, a ta neće biti tako dugačka. Ukupno jedva tri tabaka. Večeras, u subotu i nedelju mora biti glavnina gotova, do srede ću Ti poslati stvar ako sve bude išlo glatko. Međutim, moram biti oprezan, pošto ću protiv sebe imati čitavu zvaničnu vojnu literaturu, i ako me budu u nečemu mogli dohvatiti, onda će to svakako učiniti. Zato je bolje nešto kraće nego odviše dugo; istorijske ilustracije mogu se ukratko navesti. Uostalom, ako rukopis bude krajem iduće nedelje u Berlinu, dovoljno je rano; ipak će doći do rata. Stoga budi spokojan u pogledu vremena. Da nekoliko dana ne idem u warehouse³, to mi je sada *nemogućno*. To nije ni potrebno i ne bi mnogo pomoglo. Mnogo zadržava mozganje nad kartom, a to *mora* ići staccato⁴, inače čovek zaglupi od toga.

Predgovora neće biti nikakvog, samo bi to još trebalo.

Tvoj
F. E.

---

¹ Ferdinand Lassalle — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 193. — ³ stovarište — ⁴ s prekidima

195

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. marta 59.

Dragi Engels,

Brošuru¹ primio. Biće otprilike četiri štampana tabaka, ako ne i više, uzimajući u obzir način na koji se štampaju brošure. Pročitao; exceedingly clever²; i politička strana je odlično obrađena, što je bilo davolski teško. The pamphlet will have a great success³.

Precrtao sam samo jednu jedinu kratku rečenicu odnosno Reuß-Schleiz-a; ne tamo gde se govori o »prirodnim granicama« ove države⁴, već na prvom mestu, gde je nepotrebno ponavljanje i slabi utisak.

Savetujem da se dodatak »Vojne studije« izbriše iz naslova jer i to slabi utisak.

Ako sutra budeš pisao gospodinu Lassalle-u, onda Te molim da u svoje ime učiniš nešto što ja u svoje ne mogu učiniti. Fact⁵ je u ovome: prošlog ponedeljka (7. marta) došlo je nešto iz Berlina! Šta misliš, šta? Prvi korektorski tabak, i do danas nema drugoga. Dakle, protivno izričnom pismu gospodina Dunckera, ostavili su moj rukopis^[263] da leži šest nedelja i sada, izgleda, svake nedelje štampaju po jedan tabak. Ako dođe Tvoj rukopis, onda će možda opet prekinuti i tako se ta stvar može još mesecima odugovlačiti. Nalazim da je to vrlo bedno, i Ti možeš u svoje ime o tome Lassalle-u drop some words⁶. Neće li ta gospoda da odlažu spis sve dotle dok ne izbije rat, da bi sigurno bio osuđen na neuspeh i gospodin Duncker imao izgovor da odbije da nastavi?

Inače je, pošto sam računao na novac, to odugovlačenje učinilo moj i onako mučan položaj nepodnošljivim. Freiligrath je ovoga puta (on pokušava da se in every way⁷ rehabilituje⁸) bio tako pristojan da je pokušao da ovde u Londonu na menicu dobije novac za mene. Ali je stvar propala.

A propos »Tribune«. Prošlo je šest nedelja otkako nije donela nijedan članak ni od mene ni od Tebe. Gungula oko izbora pred-

---

¹ Po i Rajna — ² izvanredno dobro — ³ Pamflet će postići veliki uspeh — ⁴ vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 88. — ⁵ činjenica — ⁶ napisati nekoliko reči. vidi u ovom tomu. Drugi deo, pismo br. 28. — ⁷ na svaki način — ⁸ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pisma br. 170 i 176.

sednika već je počela. Neštampanje članaka smatram, prema svome iskustvu, kao prethodni manevar da bi mi mogli saopštiti da im je zasada potreban samo jedan članak nedeljno.

Salut.

Tvoj
K. M.

Verujem u rat^[350]. Diplomatski intermeco je, međutim, postao nužan delom zbog buke u Nemačkoj, delom zbog vike francuske buržoazije, najzad zbog engleskog parlamenta, a možda i zato da bi Rusija u međuvremenu iznudila svakojake koncesije od Austrije. Rusi su postigli jedan od glavnih ciljeva. Godine 1846, kada su austrijske finansije bile prvi put bez deficita, Rusija je krakovskom aferom^[351] gurnula Austriju ponovo u najveće finansijske teškoće. Pošto je 1858. izgledalo da su Austrijanci donekle sredili svoje finansije i najavili plaćanje banke u gotovu, smesta je dovučen na scenu Bonaparta i austrijske finansije su se opet našle tamo gde su bile 1848. Raspuštanje parlamenta, u međuvremenu nepostojanje vlade ovde, kasnije Palmerston kao foreign Minister⁹,^[352] isto su tako šahovski potezi koji su Rusiji potrebni za rat.^[353]

---

⁹ ministar spoljnih poslova

196

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. marta 1859.

Dear Frederick,

Primio 5 funti. Thanks!¹

Juče je stigao II korektorski tabak^[263]. Ako tako nastave, biće im potrebna tri meseca. Nemoguće je da je time zaposlen više od jedan slugač.

Ne znam o čemu da pišem u petak. Možeš li Ti da nešto uradiš, recimo o Armstrongovom gun²?

Čujem da je gospodin Bruno Bauer napisao pamflet o *Savremenom pitanju* za Rusiju – Francusku protiv Austrije – Engleske. On je sada saveznik Manteuffela, za koga je već u poslednje vreme pisao u »Die Zeit«-u³.

Šaljem Ti list⁴ klovna Edgara Bauera. Taj čovek, koji je postao veliki komunist i radnički predstavnik, tanko svira sa svojim listićem. Prvi članak »Svada« uperen je direktno protiv mene. Ja, naime, treba da se, čuteći, priključim gospodinu Edgaru i da izadem iz svoje »mrzovoljne« i »nepoverljive« usamljenosti. Taj klovn je postao pravi pravcati moralni propovednik. »Hermann«-a se ne usuduje da napadne, jer se boji da mu ne otkriju njegovu »past«⁵.

Kinkelov list pravi vrlo dobre poslove. Iz opreznosti on sam uopšte više ne piše. Novac je dobijen delom od nekog d-ra Jucha, delom od portugalskog Jevrejina Castella (stara portugalska banka), koga je veliki Gerstenberg naveo na to.

---

¹ Hvala! – ² tpu – ³ »Die Neue Zeit« – ⁴ »Vorleben« – ⁵ prošlost

197

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 22. marta 1859]

Dragi Engels,

Ovo je pismo od Eccariususa. Na žalost, opet je morao u krojački pakao, a ne izgleda mi da se on za to dovoljno oporavio.

Danas sam pisao o reformbill¹-u^[354]; Ti moraš (ako su Tvoje oči, kako se nadam, bolje – inače, of course, don't think of it²) pisati o verovatnoći rata³. Smatram da je to potrebno, da oni džukci iz »Tribune« ne bi otkazali^[355]. Iz Berlina ničeg novog. Primio sam tek tri korektorska tabaka^[263] za *osam* nedelja.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ predlogu zakona o reformi – ² naravno, nemoj ni da misliš na to – ³ Neizbežnost rata

198

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. marta [1859]

Dragi Engels,

Mislim da si pogrešno razumeo Lassalle-ovo pismo.

On piše samo:

»Jako me interesuje kakve je *sadržine* brošura¹. M[arxovo] delo^[263] će *takođe* uskoro izaći itd.« Time on kaže da Tvoju brošuru nije *čitao*. Voilà tout². Ista afektacija kao i sa mojim rukopisom, koji tobože *nije čitao*. Jutros sam od njega dobio pismo koje ću Ti kasnije poslati. Da Tvoj rukopis nije stigao, on bi mi to u svakom slučaju saopštio.

Tvoj rukopis je otišao iz Londona *istog* dana kad je stigao. Pfänder je dobio potvrdu o prijemu. Uostalom, on je sigurno stigao. Duncker je *slow coach*³. Do danas (eight weeks⁴) primio sam svega tri korektorska tabaka.

Tvoj
K. M.

---

¹ Po i Rajna — ² To je sve — ³ gnjavator — ⁴ osam nedelja

199

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 1. aprila 59.

Dragi Engels,

Prilažem pismo od Lass[alle]-a. Prilažem i pismo od Dana^[356] koje mi moraš vratiti. Čekaću sa odgovorom na nj, dok mi Ti ne budeš pisao.

Napisao sam članak o reformbill-u i o Ministry^[354]. Moj članak za iduću nedelju: *Indijske finansije*². Sav ostali svet ostaje Ti, dakle, na raspolaganju.

Palmerston će, dakle, kako je odlučeno u Kompijenju (iza kojeg je stajao Petrograd) ući ponovo u Ministry¹ bilo pod kakvom denominacijom. Bez njega Rusija ne bi mogla dopustiti nikakav rat. Bright i Russell su za njega sada kao i 1852. i 1855. vadili kestenje iz vatre^[357].

Uostalom, parlamentarna debata je bila vrlo komična. Torijevci su bili poglavito napadnuti kao revolutionists³ od strane vigovaca i radikala. Bright i Gibson su pri tome igrali vrlo bednu ulogu. (Ovaj poslednji se čak na romantičan način žali na electoral districts⁴^[358].) S druge strane, farsa da torijevci u ime middle class⁵, a vigovci i middle class u ime working class⁶, zastupaju jedan prema drugome svoje sopstvene interese. To pokazuje veliki napredak u Engleskoj.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ vladi - ² Velike teškoće finansija Indije - ³ revolucionari - ⁴ izborne okruge - ⁵ buržoazije - ⁶ radničke klase

200

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 9. aprila 59.

Dragi Frederick,

Danas sam pisao Dana-u da će članke dobijati ako bude bolje plaćao^[356].

Pieper je najzad (posle jednog gadnog recidiva) izašao iz bolnice izlečen i otišao za Bremen. Ima gadnu opekotinu na čelu.

Da li si pratio Palmerstonovu blamažu u italijanskom pitanju (1848)?¹

Anstey se vratio iz Hongkonga i preti P[almerstonu] osvetom. A[nstey] nije bezopasan protivnik za nj, u svakom slučaju gori je od Urquharta^[359].

Neredi u indijskim finansijama moraju se smatrati kao realni rezultat indijske pobune^[171]. A general breakdown² izgleda neizbežan, ili pak oporezivanje klasa koje su do sada bile najsolidnije pristalice Engleske. Uostalom, čak ni to neće temeljito pomoći. Stvar je u tome da će John Bull sada iz godine u godinu morati da plaća 4 - 5 miliona u gotovu u Indiji da bi održao mašinu u hodu i da bi tim lepim zaobilaznim putem svoj državni dug ponovo na odgovarajući način povećao. Mora se priznati da se indijsko tržište za Manchester cottons³ đavolski skupo plaća. Prema izveštaju vojne komisije u Indiji se za mnogo godina mora držati 80 000 Europeans⁴ pored 200 000 do 260 000 natives⁵. To staje about⁶ 20 miliona f. st. a ceo net revenue⁷ iznosi samo 25 miliona f. st. Sem toga pobuna je dodala 50 miliona f. st. permanent debt⁸, ili, prema Wilsonovnom proračunu, 3 miliona stalnog godišnjeg deficita. Zatim, guarantee in railways⁹ 2 miliona f. st. godišnje do puštanja u pogon, i stalno jedna manja suma, ako njihov čist prihod ne dostigne 5%. Dosada Indija (s izuzetkom malog dela železnice, koji je gotov) nema ništa od te stvari do čast da engleskim kapitalistima plati 5% za njihov kapital. Ali John Bull je sam sebe prevario, ili, tačnije, prevarili su ga njegovi kapitalisti. Indija plaća samo nominalno, John Bull realno. Na primer, veliki deo Stan-

---

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 206. — ² opšti slom — ³ mančestersku pamučnu robu — ⁴ Evropljana — ⁵ domorodaca — ⁶ oko — ⁷ čisti prihod — ⁸ stalnog duga — ⁹ garancija za železnice

leyevog loan¹⁰^[360] bio je samo za to da bi se engleskim kapitalistima platilo 5% čak i za još nezapočete železnice. Najzad je dosadašnji godišnji dohodak od opijuma, oko 4 miliona f. st., vrlo ugrožen usled kineskog ugovora^[361]. Monopol se u svakom slučaju mora raspasti, i uskoro će cvetati kultura opijuma i u samoj Kini. Dohodak od opijuma zasnivao se upravo na tome što je opijum bio krijumčarski artikal. Sadašnja indijska finansijska katastrofa je po mome mišljenju ozbiljnija afera nego što je bio indijski rat.^[362]

Šta kažeš za Dunckera? Toj hulji se ne žuri.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹⁰ zajma

201

Engels Marxu
u London

[Mančester] ponedjeljak,
11. aprila 59.

D. M.,

Članak za *petak* o ratu¹. Austrijanci izgleda ipak hoće da uzmu inicijativu. Vrlo pametno. Ratni plan sam, ako se ne varam, već poslao »Trib[une]«-i²: ofanziva Austrijanaca da bi pojedinačno tukli najpre Pijemonćane a onda Francuze koji prodiru preko Mon Kenija, Mon Genevra, Kol di Tende i Boketa – zar ne? ne sećam se više tačno. Stvar postaje vrlo vesela.

Kakvi su to mudrujući *slow coaches*³ u Berlinu? Ni brošuru⁴ ne mogu da odštampaju! Nisam više ništa čuo, to je da čovek poludi.

En attendant, *vive la guerre!*⁵ Za deset dana oni će se po svoj prilici sudariti kod Alesandrije ili Kazale, i ko zna kakve ću ja lisice loviti iduće *season*⁶!

Tvoj
F. E.

---

¹ Neizbežnost rata – ² Izgledi na uspeh u predstojećem ratu – ³ gnjavatori –
⁴ Engels: *Po i Rajna* – ⁵ U međuvremenu, živio rat! – ⁶ sezone

202

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. aprila 59.

Dragi Engels,

U pogledu Tvoje brošure¹ Lassalle mi juče piše: »E[ngelsova] brošura je pre tri dana izašla. Danas ću mu poslati dva primerka sa krstopletom i tako redom šest dana. To je, naime, jedini način koji smo mogli izmudriti (!) da bi u isti mah *izbegli* visoku poštarinu a, s druge strane, *da izvesna lica ne pogode pisca brošure*. Piši mu to.«

Da li si ikada video takvu nedotupavost? Da *ne bi* na Tebe skrenuli pažnju, šalju Ti »za redom šest dana« primerke s krstopletom!

O samoj stvari L[assalle] piše: »Brošura zaista imponuje oštrinom i temeljnošću znanja o strategiji koje je tu razvijeno.« (»Oštrinu znanja« treba smatrati za lapsus penna².)

Što se tiče moje stvari L[assalle] piše: »Duncker mi reče da će sveske^[263] biti gotove do sredine maja. (Dakle, mesec više čekanja.) On uverava da će štampanje ubrzati koliko god bude mogao. U svakom slučaju Ti si *sasvim* u zabludi sa svojom pretpostavkom da on namerno odugovlači. Kod njega ide sve prilično sporo.« U svakom slučaju znam da za poslednjih deset dana opet nisam dobio nijednog korekturnog otiska.

A propos! »Neue Zeit« je na izdisaju. Gospodin Edgar, koji ga je nedavno obogatio novelom sopstvene proizvodnje^[363], odstupio je pre nedelju dana — pošto je video da je svet sasvim neosetljiv za njegov genije. Poslednje subote izašlo je pola broja, a ove nedelje biće mu kraj. Pronosi se glas da će se i »Hermann« uskoro rastaviti s ovim svetom. Dobro je što su ti džukci tako žustro ugrabili priliku da svoju ništavnost bez ikakvog stida izlože pred celim svetom. Dear³ Kinkel je svojeručno gekillt⁴ Kinkelovu mahinaciju. Klovn⁵ se, s druge strane, uverio kako je »lako« zauzeti naše mesto u komunističkoj literaturi.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Po i Rajna — ² stilistička omaška — ³ Dragi — ⁴ ubio — ⁵ Edgar Bauer

Plan napada Austrijanaca, onakav kakav navodiš, izložio si u »*Tribune*«-i⁶.

Pas trop de zèle!⁷

---

⁶ *Izgledi na uspeh u predstojećem ratu* – ⁷ Ne valja biti odviše revnostan!
(Talleyrand)

203

Marx Engelsu
u Mančester

London, 16. aprila [1859]

Dragi Engels,

Pretpostavljam da će, kada ovi redovi stignu, Tvoja zubobolja već proći. To je davolska stvar.

Meanwhile¹ sam preduzeo mere koje će za kratko vreme udvostručiti moje prihode i time učiniti kraj ukorenjenim nevoljama. Lassalle-ov bratić Friedländer (ranije urednik »N[eu]er Oder-Zeitung]-a sa Elsner & Co.), sada urednik »Presse« u Beču (koja, en passant², ima 24 000 pretplatnika), ponudio mi je januara 1858. dopisništvo u svome listu. Ja sam to tada odbio zato što je on postavio kao uslov da se ne napada Palmerston, nego samo Bonaparta²³⁶¹. Sada, *all conditions laid aside*³, on je ponovio ponudu. To je međutim sporedna stvar, pošto se *redovno* radi samo o jednom članku (20 franaka) nedeljno. Ali ja ću mu istovremeno slati depeše (na francuskom jeziku), 10 franaka po depeši, i to je, mada oduzima vreme, unosno.

Sad se samo još radi o tome da mi naznači jednu banku u Londonu, pošto su za depeširanje potrebni veliki izdaci. Pregovori su se – dok nije postignut sporazum oko uslova – otegli preko tri nedelje. Tek juče sam poslao definitivni odgovor na pismo iz Beča koje sam istog dana primio. Trajaće dakle osam do deset dana, dok stvar ne bude u toku.

Meanwhile idućeg utorka dospeva plaćanje kamate za založeno srebro, časovnike itd. Moja žena je već tri nedelje putem ličnih transactions with pawnbroker⁴ odlagala rok, ali je utrak ultimatus terminus⁵. Zato Te molim da mi pošalješ nekoliko funti, i u isti mah se nadam da će se sa ovim stvar konačno završiti a bezuslovno time i oporezivanje Tebe.

Budi tako dobar i pošalji jedan primerak⁶ za mene. Čim budeš imao više, moraš poslati po jedan Freiligrathu i Pfänderu.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ U međuvremenu – ² uzgred rečeno – ³ bez ikakvih uslova – ⁴ pregovora sa zajmodavcem – ⁵ poslednji rok – ⁶ Po i Rajna

204

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 19. aprila [1859]

Dragi Engels,

1. Pet £ arrived. Best thanks¹.
2. Brojeve »Tribune« ću potražiti i poslaću Ti ih in the course of this week².
3. U »Tribune« (od 5 aprila) koje je stigao danas nalazi se priloženi napad, verovatno od nekog mađarskog magarca, na koji moraš odgovoriti *već u petak*. Answer od »14th. inst.«³ na koji ovaj magarac aludira, nemam. Međutim, iz njegovog sopstvenog ponavljanja vidiš sve što je on rekao u »his short answer«⁴ [364].
4. Šta je rekao »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« u pogledu Tvoga članka u »Tribune«-i?⁵
5. Juče sam u »Hamburger Korresp[ondent]«-u video Dunckerov oglas brošure *Po i Rajna*.
6. Ja sam dosada dobio osam korekturnih otisaka²⁶³. Stvar se, dakle, primiće kraju, ali D[uncker] sigurno neće opet za dve nedelje ništa poslati.
7. Ad vocem⁵ Lassalle-a pisaću sutra, ako Ti uopšte budem opširnije pisao.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Stigle. Najlepša hvala – ² u toku ove nedelje – ³ Odgovor »14. o. m.« – ⁴ svom kratkom odgovoru – ⁵ Odnosno

205

Marx Engelsu

u Mančester

London, 22. apr. 59.

Dragi Frederick,

Tvoj sam article modified¹ prema poslednjim news².

Ne verujem da si svoje vreme tako straćio (ja sam na to bio prinuđen) da bi prešao parlamentarne debate od prošlog ponedeljka. Gist³ je u ovome:^[366]

1. Englesku su obmanjivali za čitavo vreme pregovaranja;

2. Engleska je odlučno za Austriju.

Ad⁴. 1. Engleski ministri su već jednom objavili da je sve settled⁵. To je bilo onda kada su svi listovi doneli vest o evakuaciji Rima^[367]. Iz izjava u Gornjem domu sledi: Papa⁶ zbilja zahteva evakuaciju svoje oblasti. Francuska je stalno uveravala Englesku tužnim glasom da je njena pozicija u Rimu pogrešna. Ona hoće da se povuče, ali su je sprečila, s jedne strane, strahovanja pape, a, s druge strane, odbijanje Austrijanaca da se takode povuku. To je čak bio *zvanični* pretext⁷ kojim je Boustrapa^[44] Engleskoj pravdao scenu sa austrijskim poslanikom 1. januara^[368]. Well!⁸ Papa je odbio taj izgovor. Austrija je *actually*⁹ povukla dva bataljona iz Bolonje i naredila polazak ostalih trupa. Ona je Bonaparta našao izgovor da *ne* evakuše, i tako je propala čitava stvar. To je jako oneraspoložilo gospodina Derby-ja te je Bonaparta, to sooth him¹⁰, otvorio svoje srce o »Italian Question«¹¹ lordu Cowley-ju koji je depeširao u London i našao da su njegovi zahtevi »satisfactory«¹². Na to je Cowley – sa zahtevima Bonaparte, koje je *Engleska* prihvatila, – poslat u Beč. (Taj Cowley je ista ona hulja koja je 1848/49. u Beču intrigirala protiv nemačke revolucije.) To je bilo krajem februara. Austrija, koja se samo teška srca odlučila na rat i tada još ni izdaleka nije bila odmakla sa svojim naoružanjem kao sredinom marta, *prihvatila je sve*. Kada je Cowley pri povratku u Pariz putovao preko Londona, »on« i »ministarstvo«, kaže sam Derby, bili su potpuno uvereni da je sve settled i *opet su se blamirali* novom izjavom u ovom smislu pred parlamentom. Cowley, dakle, putuje sangvi-

¹ članak (*Simptomi rata koji se približava – Nemačka se naoružava*) preinačio – ² novostima – ³ Suština – ⁴ Povodom – ⁵ uređeno – ⁶ Pije IX – ⁷ izgovor – ⁸ Dobro! – ⁹ stvarno – ¹⁰ da bi ga umirio – ¹¹ »italijanskom pitanju« – ¹² »zadovoljavajući«

nično u Pariz. Tu je saznao da su sa njim igrali žmurke i da na predlog Rusije Boustrapa prihvata a general congress¹³, na kome će, takode na predlog Rusije, biti predstavljeno samo pet velikih sila, dakle da Sardinija bude isključena. Derby kaže direktno da je jedino intervencija Rusije (iako u dogovoru s Francuskom; ali Bonaparta, naravno, nije mogao da odbije conditions¹⁴ koje je Engleska u *njegovo* ime postavila Austriji) kriva što nije postignut mir. Palmerston je istog dana u House of Commons¹⁵ rekao da ne kori Rusiju (of course¹⁶). Da je englesko posredovanje uspelo, Rusija ne bi igrala ulogu koja joj je na jednom kongresu obezbeđena i koja joj pripada u evropskim pitanjima. Mada vrlo mrzovoljno, Derby je prihvatio ruski predlog, pod izvesnim uslovima, od kojih je the principal¹⁷ da se ne dira u territorial settlements¹⁸ Bečkog ugovora od 1815. Austrija, koja je već bila uobrazila da je sve gotovo, sad je jasno videla da se *odlučilo* na rat i da su samo hteli da je vuku za nos. Zato je ona na novi engleski predlog odgovorila bezobraznim zahtevom da se kao preduslov za kongres mora Sardinija razoružati. Na to je Derby predložio Bonaparti da privoli Sardiniju da pristane na tu blamažu, ali tako da joj istovremeno Engleska i Francuska zajedno ugovorno zajemče da Austrija neće narušiti mir za vreme kongresa. Magarac Bonaparta je to odbio. Da je to prihvatio, mogao je preko svojih agenata na austrijsko-pijemontskoj granici da izazove bilo kakav incident i onda bi bila England bound down to an offensive treaty with France and Sardinia against Austria¹⁹ i Palmerston bi već bio naterao torijevce to be as good as their word²⁰. S druge strane, Austrijanci su se uplašili zbog lakoće kojom je Engleska bila spremna da pod izvesnim uslovima uđe u ofanzivni savez protiv nje. Oni su se dakle onda odmah izjasnili za engleski predlog i pretvorili razoružanje Sardinije u opšte razoružanje. Sad je nastao skandal povodom pitanja da li razoružanje treba da bude pre sastanka kongresa, kako je zahtevala Austrija, ili posle, kako je hteo Bonaparta, zatim, da li treba dopustiti pristup Sardiniji ili ne itd. Jednom rečju, sve nove teškoće poticale su od Bonaparte: 1. quibbles²¹ u pogledu razoružanja; 2. *on* i Rusija bili su *predložili* da Sardinija ne učestvuje na kongresu. Derby je bio prošlog ponedeljka tako besan da je, vele, formalno vikao kada je izjavio da će Engleska učiniti sada još *ultimate*²² predlog; ali da je on sit gluposti, i, ako ne uspe, on neće više nastupati kao mediator²³ itd.

Ad. 2. Bonaparta je ove poslednje predloge mogao da prihvati pošto su oni bili *štetni* samo za Austriju, ukoliko je ona bila od-

---

¹³ opšti kongres - ¹⁴ uslove - ¹⁵ Donjem domu - ¹⁶ naravno - ¹⁷ glavni - ¹⁸ teritorijalne odredbe - ¹⁹ Engleska primorana da s Francuskom i Sardinijom zaključi ofanzivni ugovor protiv Austrije - ²⁰ da održe svoju reč - ²¹ smicalice - ²² poslednji - ²³ posrednik

makla u naoružanju. On je *morao* da ih prihvati da bi Derbyju onemogućio da se izjasni direktno protiv njega. Austrija ih je morala odbiti ako nije htela da se liši svih preimućstava itd. Bonaparta koji je računao s padom Derbyja i povratkom Palmerstona bio je in a plight the worse²⁴, pošto su Derby i D'Israeli u svojim govorima direktno pokazali da im je već dosadilo da ih Bon[aparta] i Rusija magarče, a osim toga su se direktno stavili na stranu Austrije. Malmesbury je rekao da ne shvata pod kakvim *se izgovorom* Bonaparta meša u italijanske zaplete. Derby je rekao da će se Engleska najpre držati armed neutrality²⁵, ali da će se onda okrenuti protiv sile koja pod »lažnim izgovorom« bude izazvala rat. Derby je rekao da mu interesi Engleske u Jadranskom moru ne dozvoljavaju da skrsti ruke; napad na Trst označio je bezmalo kao casus belli²⁶. Disraeli je rekao da je Austrija pokazala »dignified moderation«²⁷ a Sardinija »ambiguous, vexing and even ambitious«²⁸. Na kraju, svi su rekli da se ugovori od 1815. moraju maintained²⁹, i, direktno u vezi sa territorial settlement in Italy³⁰, ovi ugovori, stalno su isticali, »intended putting a check upon the encroaching ambition of France.«³¹

Toliko je pouzdano: time što je Derby, umesto da se povuče, poslao parlament do đavola i tako Palmerstona zasada prognao u privatni život, rusko – francuska igra dovedena je u ozbiljnu dilemu.

Mogućna su samo dva slučaja. Ili će Austrija biti zaplašena pretećim depešama iz Londona i Berlina i withdraws³² Gyulaijev ultimatum Piemontu³⁶⁹¹. U tom slučaju Bonaparti ne može ni sam bog pomoći. Onda se on in fact³³ mora razoružati, i vojska će ga tretirati kao Soulouque-a. U Parizu su inače radnici besni zbog podlačkog deportiranja Blanqui-ja u Kajenu³⁷⁰¹. Ili je Austrija sita diplomatske igrarije i maršira na Torino. U tom slučaju je gospodin Bonaparta diplomatski pobedio zato što bi Austrija prva objavila rat. Ali za tu diplomatsku pobeđu on bi platio with an ugly military defeat³⁴. U tom slučaju ne dajem ni četiri months purchase for his crown and dynasty³⁵.

Sutra ću Ti poslati brojeve »Tribune«.

A propos!

Veliki Rajhs-Vogt³⁷¹¹ napisao je Freiligrathu poslanicu u kojoj mu javlja da ta rajhsbanda izdaje novi list³⁷²¹ u Cirihi (ili Bernu, to sam zaboravio). Poziva Freiligratha da piše feljtone i da dubokoumnog Buchera vrbuje za političkog dopisnika.

²⁴ u toliko gorem položaju – ²⁵ oružane neutralnosti – ²⁶ povod za rat –

²⁷ »dostojanstvenu umerenost« – ²⁸ dvosmisleno, uznemiravajuće, pa čak častoljubivo –

²⁹ održati – ³⁰ teritorijalnim uređenjem u Italiji – ³¹ imaju za cilj da obuzdaju

osvajачke ambicije Francuske – ³² povući – ³³ stvarno – ³⁴ teškim vojnim porazom –

³⁵ meseca za njegovu krunu i dinastiju

Program na osnovu koga Rajhs-Vogt hoće da osnuje novu »stranku« i koji je, kako sam kaže, A. Hercen vrlo blagonaklono prihvatio, jeste ovaj: Nemačka se odriče svojih nenemačkih poseda. Ne podržava Austriju. Francuski despotizam je prolazan, austrijski trajan. Dopušta se i jednom i drugom despotu da iskrvare. (Čak je vidna izvesna naklonost prema Bonaparti.) Nemačka u stanju oružane neutralnosti. Na revolucionarni pokret u Nemačkoj, kako Vogt »zna iz najboljeg izvora«, ne treba misliti during our lifetime³⁶. Consequently³⁷, čim Bonaparta upropasti Austriju, u otadžbini će sam od sebe početi rajhsregentsko umereni liberalno-nacionalni razvitak i Vogt će možda postati još pruska dvorska budala. Iz Vogtovog pisma se vidi da on veruje da Freil[igrath] nema s nama više nikakve veze. To neznanje tog Rajhsvogta³⁸ o ljudima s kojima ima posla. Bucher je, kao urkvartit, *Austrijanac*. Veliki Blind, on the other hand³⁹, u dilemi što je protiv Bonaparte kao Nemač a protiv Austrije kao Rotteck, saziva at the present moment⁴⁰ »nemački parlament«^[373], što će telegraf uskoro javiti u Mančester.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

³⁶ za našeg života — ³⁷ Prema tome — ³⁸ igra reči, Vogt — namesnik i ime — ³⁹ s druge strane — ⁴⁰ u ovom momentu

206

Marx Engelsu

[London] 6. maja 1859.

Dear Frederick,

Tvoj članak primio^[374]. Iz telegrama verovatno si video da se Heß izjasnio¹ protiv Gyulayjevog plana (verovatno treba da bude nemanja *plana*)^[375]. Posmatrano s našeg point of view¹, mislim revolucionarnog, nimalo nije nepoželjno ako Austrija prvo ili dobije batina, ili se, što je u moralnom pogledu isto, ponovo povuče u Lombardiju. Usled toga bile bi prilike mnogo razvijenije, a time dato i potrebno vreme da bi stvari u Parizu sazrele. Uopšte stvari stoje tako da na ma kojoj strani bile učinjene blunders², one se moraju preokrenuti u našu korist. Ako Austrija na samom početku tuče pijemontsku vojsku, zauzme Torino, razbije Francuze pri izbijanju iz Alpa, onda bi se Rusija možda odmah okrenula protiv Bonaparte – u svakom slučaju ona još nije bila *faktički* angažovana protiv Nemačke^[376] – i naša tričava pruska vlada bi se izvukla iz jedine dileme koja će je stati glave. Zatim: takav presudan poraz odmah na početku mogao bi protiv Bonap[arte] izazvati vojnu pobunu u Francuskoj i revoluciju u Parizu. Šta onda? U ovom momentu posledica bi bila ta da bi Sveta alijansa oružano pobedila eventualnu revolucionarnu vladu u Parizu, što sigurno nije naš calcul³. Radetzky je imao revolucionarnu vatru od 1848. u svojim žilama. Naprotiv mislim da će se na obe strane, austrijskoj i francuskoj, rat sada voditi s reakcionarnom osrednjošću.

Nije pravo što nisi poslao bar još dva pamfleta⁴, za Pfändera, koji je Tvoj rukopis odaslao pod svojim imenom, i za Freiligratha. Takođe bi bilo zgodno kad bi jedan primerak poslao P. Imandtu. (*Dundee*, Dundee Seminary.) Treba imati i nešto obzira prema partijskim odnosima i ljude održavati u dobrom raspoloženju.

A propos! Iz Tvoga članka⁵ od prošlog petka izbrisao sam čitav uvod: prvo, zato što sam se kolebao u pogledu Austrijanaca; drugo, što mi apsolutno ne smemo identifikovati našu stvar sa stvari sadašnjih nemačkih vlada.

Po mome mišljenju valjani Palmerston će za vrlo kratko vreme biti opet na kormilu kao Foreign Minister⁶, ili ministar rata. Tori-

---

¹ gledišta – ² greške – ³ plan – ⁴ Po i Rajna – ⁵ Perspektive rata – ⁶ ministar spoljnih poslova

jevske voline mu stvarno olakšavaju igru. Prvo oni Austrijancima kvare igru svojim bednim show of mediation⁷. Zatim će, čim bude poznat francusko – pruski ugovor, uložiti svoju force⁸ u to da ga poreknu, da bi dokazali that they have not been taken by surprise⁹. To će onda dati »Times«-u priliku da ih ismeje i zauzme patriotski attitude¹⁰ prema Rusiji. Long and short¹¹ stvari je, međutim, u tome što se u »Times«-u, kao i u svim drugim Palmerstonovim listovima (mada ovi, već prema tome kako su među njima podeljene uloge, istupaju za ili protiv raznih zainteresovanih sila), ukazuje na nužnost (»Morning Adv[ertiser]« i »Daily Telegraph«, koji pišu za svetinu, otvoreno to kažu) da se ponovo postavi the truly British minister¹² [135]. Ti bedni torijevci umesto toga trebalo je da »veruju« u rusko – francuski ugovor i da tom prilikom napadnu Palmerstona. Imali su najbolju priliku. Prvo, Palmerston je bio u Kompijenju^[333] kada je čitav plan bio izrađen. Drugo, gospodin Whiteside je u ime ministarstva stupidnom John Bull-u bio već saopštio – što je iz plavih knjiga bilo već odavno poznato^[377] – da je Austrija 1848. predlagala Palmerstonu da će sasvim napustiti Lombardiju a u Veneciji postaviti italijansku vladu s nekim austrijskim archduke¹³ na čelu, ako bi on hteo da posreduje. U isto vreme obratio mu se Pijemont, Francuska ditto. A šta je uradio Pam? On je odbacio predlog, pošto bi se, što je služilo za pretext¹⁴, i Venecija morala sasvim napustiti. Ovaj odgovor dao je on posle tronedelnog ćutanja. Čim je Radetzky pobedio, on je pozvao Austrijance da sprovedu plan koji mu je saopšten. U mađarskoj aferi napravio je (ovoga puta u vezi sa conditions¹⁵ koje su već očajni Mađari hteli da prime) isti manevar. Njegovo vraćanje u vladu je a real danger¹⁶. Uostalom, ljudi u Nemačkoj počinju da ga shvataju. U knjizi hamburškog profesora Wurma (*Geschichte des Orientalischen Kriegs*¹⁷) i u jednoj knjizi o Nikolaju od nekog drugog Nemca, čije sam ime zaboravio, Pam je napadnut direktno kao ruski agent.

*Ad vocem: business*¹⁸. Magarac Friedländer mi je, d.d. 12. aprila, pisao ali je zaboravio glavnu stvar – naime da navede banku. Umesto toga on je govorio o »predujmu«. To je nonsense¹⁹. Nedeljno je potrebno 8 - 10 često i 15 f. st. za depeše. Pisao sam to ovome magarcu. Dosada još nema odgovora, mada mi redovno šalje »Wiener Presse« (koja sad ima, kako sam doznao iz samog lista, 26 000 pretplatnika). Juče sam napisao jedno gromovito pismo Lassalle-u²⁰. Iz »Presse« vidim da je L[assalle] svoje dopisivanje i svoje depe-

⁷ tobožnjim posredništvom – ⁸ snagu – ⁹ da su bili iznenađeni – ¹⁰ stav – ¹¹ suština – ¹² pravi britanski ministar – ¹³ nadvojvodom – ¹⁴ izgovor – ¹⁵ uslovima – ¹⁶ prava opasnost – ¹⁷ Istorija rata na Istoku – ¹⁸ Što se tiče posla, – vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 203. – ¹⁹ glupost – ²⁰ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 34.

širanje za »Presse« otpočeo s mnogo revnosti, i ako s malo talenta. Međutim, on je ovo mesto primio tek pošto sam mu ja pismeno »dao dozvolu«²¹, pošto on, kako mi piše, neće da politički rizikuje bez moje consent²². Zar to ne bi bila komična stvar ako bi se čitava transakcija svela na to da se L[assalle] instalirao? Ne može biti da odugovlačenje potiče iz teškoća za Friedländera da pri sadašnjim troubles²³ uredi u Beču novčanu stranu posla. Meanwhile²⁴ se iz nestrpljenja bavim algebram.

Je li Lupus u Mančesteru?

Salut.

Tvoj
K. M.

---

²¹ Vidi u ovom tomu. Drugi deo, pismo br. 30. – ²² saglasnosti – ²³ brigama –
²⁴ U međuvremenu

207

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. maja 59.

Dragi Engels,

Iz priloženog pisma od Lassalle-a, koje mi *odmah* moraš vratiti, videćeš koliko su odmakle stvari s bečkim business¹. Ja sam odmah pisao Friedländeru². Lassalle naime ne zna da ja svakodnevno primam «Presse», iz koje Ti šaljem nekoliko izvoda, i da sam tu video da je on do moga pisma³ neprestano slao dopise, ali da su novine obustavile njegove depeše iz Berlina, zato što su bile netaktično duge; a i njegov dopis nije bio vešto napisan i nepodesan je za *svaki* list. Mogućno je da od čitave te stvari neće biti ništa, ali je takođe mogućno da je commercial panic⁴ u Beču, koja se može uporediti samo s panikom u Hamburgu^[378], dosad sprečila te ljude da uredi stvar. Nous verrons⁵.

Idući put više i vrlo komične stvari. Danas samo toliko: Korff, naš exgerant⁶, osuđen je zbog forgery of a bill⁷ na 12 godina robije u Nju Orleansu.

Eksrajhsregent^[371] Vogt prodao se Bonap[arti].^[379]

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ poslom — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 35. — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 30. — ⁴ trgovinska panika — ⁵ Videćemo — ⁶ nekadašnji poslovođa lista «Neue Rheinische Zeitung» — ⁷ falsifikovanje menice

208

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. maja 59.

Dragi Engels,

Lassalle-ovo pismo sadrži više points¹ zbog kojih ću mu natrljati nos. D'abord² taj mladić govori o tome šta on «treba da učini za mene». No ja od njega nisam tražio ništa osim da mi on, koji je čitavu stvar otpočeo, i čije sam dopise video da stalno figuriraju u bečkom listu «Presse», objasni zagonetno čutanje u Beču³. To je bio njegov business⁴. Drugo, on se pravi kao da je tek posle teških borbi, na «moje» navaljivanje, slao dopise tom listu. No, on priznaje u tom istom pismu da je već *pre* nego što sam se ja izjasnio počeo da šalje dopise u Beč. A onda obrće «vezu». Kada mi je pisao o Friedländerovoj ponudi, on je na dvema stranicama lupetao o tome da li da piše ili da ne piše u Beč i tu je stvar učinio zavisnom od moje odluke. D'abord², razumelo se samo po sebi, ako sam ja smatrao da je dopisništvo za «Presse» dovoljno dobro za mene, da ne mogu smatrati da je odveć loše za L[assalle]-a. Osim toga, iz njegovih pisama sam video koliko mu je bilo stalo do moje consent⁵. Čemu onda sada to razmetljivo izvrtanje uzročne veze? Ono što on kaže o «tendenciji», i da je zbog toga «izbrusio» F[riedländera], to je nonsense⁶. «Wiener Presse» se kao austrijski list u datim okolnostima vešto i pristojno uređuje, s mnogo više takta nego kad bi L[assalle] to obavljao. Najzad, nisam od njega tražio da me uči o tome šta je za mene «dostojno», ili šta nije dostojno. Nalazim da je rather arrogant⁷ da mi se o tome daju saveti. Ako F[riedländer] bude mogao settle⁸ novčanu stranu pitanja, ja ću positivement⁹ ostati pri svojoj odluci, kojoj ni na koji način ne smeta to što L[assalle]-ovi dopisi nisu, kako izgleda, F[riedländeru] po volji. Iz poslednjih brojeva «Presse» vidim da se broj njenih pretplatnika popeo na 27 000.

L[assalle]-ov pamflet¹⁰ je enormous blunder¹⁰. Pojavljivanje Tvoga «anonimnog» pamfleta¹¹ nije mu dalo mira. Svakako položaj revolucionarne partije u Nemačkoj je u ovom momentu težak, ali pri donekle kritičkoj analizi circumstances¹² jasan. Što se tiče «vlada», to im se očigledno mora, sa svakog gledišta, već u interesu egzisten-

¹ tačaka - ² Najpre - ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 34. -

⁴ posao - ⁵ saglasnosti - ⁶ glupost - ⁷ prilično drsko - ⁸ urediti - ⁹ sigurno -

¹⁰ ogromna greška - ¹¹ Po i Rajna - ¹² okolnosti

cije Nemačke, postaviti zahtev da ne ostanu *neutralne*, već da, kako Ti tačno kažeš, budu *patriotske*. Međutim, *revolucionarna* poenta može se toj stvari dati jednostavno time što će se suprotnost *prema Rusiji* još jače naglasiti nego suprotnost prema Boustrapi. To je trebalo Lassalle da učini protiv antifrancuske dreke »N[eue] Pr[eußische] Z[eitung]«-a. A to je i ona tačka koja će u praksi tokom rata nemačke vlade doterati do izdaje države i gde se mogu uhvatiti za šiju. Uostalom, ako L[assalle] dopušta sebi da govori u ime partije, on mora za budućnost biti ili spreman na to da ga mi otvoreno dezavuišemo, pošto su prilike odviše važne da bi se imalo obzira, ili se, umesto da se nadahnjuje vatrom i logikom^[381], prethodno mora obavestiti o mišljenju koje imaju drugi ljudi osim njega. Mi se sada moramo sasvim pridržavati partijske discipline ili će stvari poći naopako.

Konfuzija u glavama dostigla je neobičnu visinu. There is d'abord¹³ veleizdajnički »Rajhsregent«^[371], koji je primao gotov novac iz Pariza^[379]. Gospodin Meyen u hamburškom »Freischütz«-u hvali Vogtov spis^[382]. Za jednu vrstu vulgarnih demokrata (nekoliko poštenih među njima misle da bi poraz Austrije, upotpunjen revolucijom u Mađarskoj, plus Galicija itd., izazvao revoluciju u Nemačkoj. Te voline zaboravljaju da bi *sada* revolucija u Nemačkoj = dezorganizacija njenih armija dobro došla ne revolucionarima, već Rusiji i Boustrapi) je, naravno, uživanje da sa decenbriziranim Mađarima (sve same Bangye), Poljacima (gospodin Czeskowski je u Pruskoj skupštini pre nekoliko dana nazvao Nikolaja »velikim slovenskim saveznikom« Poljaka) i Italijanima mogu duvati u isti rog. Jedna druga banda, kao što je Blind, koja hoće da poveže patriotizam i demokratizam, blamira se (i stari Uhland među njima) zahtevajući rat u savezu sa Austrijom protiv Boustrape i u isti mah rajhsparlament. Ti magarci ne vide d'abord¹⁴ da nedostaju svi uslovi za ispunjavanje ove odvratne želje. A drugo, oni se toliko malo brinu za stvarne događaje, tako da im je sasvim nepoznato da su u jedinom delu Nemačke koji ima da odlučuje, u *Pruskoj*, buržuji gordi na svoje skupštine, čija moć mora rasti s neprilikama government¹⁵; da ti buržuji s pravom (kao što pokazuju poslednji skupštinski pretresi) nisu skloni da im Badenci i Virmenberžani diktiraju pod firmom »parlament«, kao što ni pruska vlada ne želi gospodstvo Austrije pod firmom »Bundestag«-a; da ti buržuji još od 1848. znaju da parlament pored njihovih skupština, krši moć ovih poslednjih, dok prvi ostaje puka fantazmagorija. U stvari, pruske skupštine, koje odobravaju budžet i iza kojih u izvesnim eventualnostima stoji jedan deo armije¹⁶ i berlinski plebs, pružaju mnogo veći revolucionarni oslonac nego debating club¹⁷ pod firmom »Rajhsparlament«. Da su

¹³ Tu je pre svega — ¹⁴ pre svega — ¹⁵ vlade, papir oštećen — ¹⁶ vojske — ¹⁷ debatni klub

Badenci, Virtenberžani i other small deer¹⁸ radi svoje sopstvene važnosti suprotnog shvatanja, razume se samo po sebi. Među našim sopstvenim partijskim prijateljima i drugim poštenim revolucionarima vlada istinski strah da će nas rat protiv Boustrape vratiti u godine 1813 - 1815. Najzad se zastupnici Crédit mobilier-a¹⁵⁴ u Nemačkoj («*Kölnische Zeitung*», Fould-Oppenheim itd.), naravno, priključuju demokratskim sumnjama i špekulišu na tradicionalnu kratkovidu prusko - dinastičku perfidie¹⁹ (Bazelski mir itd.¹³⁸³). S druge strane, jedan deo demokratske i revolucionarne partije misli da iz patriotizma mora pasti u Jahn-Arndtov ton. U čitavoj toj konfuziji, i pošto je po mome mišljenju sudbina Nemačke na prekretnici, smatram za nužno da nas dvojica izdamo partijski manifest¹³⁸⁴. Ako se bečka stvar uredi, onda Ti radi toga moraš o Duhovima doći ovamo. Ako ne, onda ću ja doći u Mančester.

Now²⁰ sa ovih general things²¹ prelazim na state of parties²² (nemačkih) u Londonu, i tu moram da se vratim na neke stvari, koje sam, dok su bile u nastajanju, smatrao za odviše dosadne da Ti ih saopštavam.

Ti se pre svega sećaš da je gospodin Liebknecht klovn E. Bauera, upravo u vreme kada sam ja s njim otvoreno prekinuo, uveo u takozvani Savez komunista¹³⁸⁵ i da je klovn preuzeo «*Neue Zeit*», gde je taj zvekan, preterujući s nekoliko komunističkih fraza uzetih od Scherzera, našu partiju činio smešnom. Meni je ta stvar bila vrlo neprijatna ne zbog nekoliko klipana u Londonu, već zbog zloradosti demokratske bande, zbog false appearances²³ koji su izazvali nekoliko copies²⁴ tog svinjskog lista vešto doturenih u Nemačku i Sjedinjene Države, zbog toga što se klovn upoznao sa žalosnim stanjem partije; najzad zbog veza u koje je on stupio sa ovdašnjim Internacionalnim komitetom¹³⁸⁶. Gospodin Liebknecht je ostao čitavo vreme u komitetu dok je klovn uređivao «*Neue Zeit*» i držao svoja predavanja u Savezu, brbljao je osim toga svakojake gluposti, da me mora braniti od velike mržnje koju radnici (to jest konzervativne kalfe) gaje prema meni itd. Medutim, kad je usled nedostatka novca izašlo samo pola broja «*N[eue] Z[eit]*»-a (koji sam Ti poslao), Liebknecht je bio chairman²⁵ na jednom skupu, na koji su bila pozvana razna udruženja da bi spasla list¹³⁸⁷. Rezultat je, naravno, bio ravan nuli. Posle te scene savzao sam ljude (malu bandu: Pfändera, Lochnera itd. i nekoliko novih na koje je Lieb-knecht otkako sam ja otišao iz grada¹³⁸⁸) gledao kao na svoj privatni klub iz starih vremena), i tom sam prilikom isprespakao Lieb-knechta tako da mu ni u kom slučaju nije bilo prijatno, dok nije skrušeno priznao svoje grehe. Pričao je da se čine pokušaji

¹⁸ ostala sitna divljač - ¹⁹ perfidnost - ²⁰ Sad - ²¹ opštih stvari - ²² stanje partija - ²³ lažno izgleda - ²⁴ primeraka - ²⁵ predsedavajući

da se »Neue Zeit« ponovo izdaje ali da je *njegova* energična intervencija to sprečila. Stoga sam bio iznenađen kad sam nekoliko dana kasnije primio prividni nastavak »Neue Zeit«-a pod nazivom »Das Volk«¹³⁸⁹. Ali se stvar neobično objasnila ovako (vidi i priloženo pismo):

Gospodin klovn je konačno pisao Biskampu (Ti imaš jedno B[iskampovo] pismo njemu) da je Kinkel intrigama upropastio »Neue Zeit«, penušio se naizgled od želje za osvetom itd. Well!²⁶ Bisk[amp] dolazi u London i d'abord startled by the fact²⁷ da je jedan od *njegovih sopstvenih* za »N[eue] Z[eit]« određenih članaka, nešto ublažen, izašao u »Hermann«-u. Odjuri klovn; ovaj, nimalo pleased²⁸ njegovom posetom, kaže da je bolestan, da je umoran od sveta i na kraju izjavljuje da je sve to skupa sranje, da on (Bisk[amp]) ne treba da se meša u taj drek, da je Kinkel odviše moćan itd. Međutim, Biskamp kome je palo u oči da je Kinkel napustio svoju raniju štampariju, da izdaje svoga »Hermann«-a u štampariji »Neue Zeit« i da je on štampao *njegove* rukopise, odjuri Hirschfeldu u slagačnicu i tu nade – rukopis *Edgara Bauera* i korekturu kopija. On one word²⁹: gospodin Edgar se koristio »N[eue] Z[eit]«-om *da bi se prodao Kinkelu* i tom prilikom – dokaz njegove plodnosti – štampao je Biskampove rukopise kao *svoje* priloge. Ta volina Kinkel! Da bi upropastio »N[eue] Z[eit]«, on kupuje klovn koji je za vreme čitavog svoga uredništva izbegavao svaku polemiku, umesto da klovnu dâ novac i pusti ga da i dalje figurira kao urednik »N[eue] Z[eit]«-a. Ali Gottfried je mislio da će tako jednom za svagda odstraniti jednu, iako malu, konkurenciju. Još jednu reč o delovanju toga Gottfrieda. Ovde je izlazio treći nemački list, prvo pod naslovom »Lond[oner] D[eu]ts[che] Zeit[ung]«, zatim pod naslovom »*Germania*«. Taj list, koji je uređivao neki Ermani, imao je austrijsku tendenciju. Gottfried dozna da je urednik počinio neko krivično delo, preti mu preko d-ra Jucha, otkupljuje od njega list i štampariju budzašto (da li iz fonda revolucije ili iz novca pruskog poslanstva, nije izvesno) i list treba, kako kažu, da pod Juchovim rukovodstvom, pod drugim naslovom, i dalje izlazi. Kinkelov list ima 1700 pretplatnika, postaje izvor prihoda, i taj subjekt hoće da ga osigura od svake konkurencije i polemike.

Posle izdaje klovn osnovao je Bisk[amp] itd. »Das Volk« i on, kao i drugari kalfe, obratili su se najpre indirektno, preko Liebk[nehta], meni. Zatim je B[iskamp] došao k meni.

Ja sam izjavio da *mi* direktno ne možemo saradivati ni u kakvom *malom* listu, uopšte *ni u kakvom* partijskom listu koji *mi sami ne bismo uređivali*. No, za ovaj korak nedostaju u ovom trenutku svi uslovi. Ali neka *gospodin Liebknecht* bude od koristi B[iskampu].

²⁶ Dobro – ²⁷ pre svega zapanjen činjenicom – ²⁸ obradovan – ²⁹ Jednom rečju

Ja u svakom slučaju potpuno odobravam što se nije ustuknulo pred Gottfriedom i što je njegov prljavi calcul baffled³⁰. Sve na što bih se ja mogao obavezati jeste: da im s vremena na vreme damo »štampane« članke iz »Tribune«, koje bi mogli upotrebiti; da pozovem svoje poznanike da drže list; najzad da im *usmeno* saopštim vesti koje mi dođu pod ruku i dam »mig« o ovome ili onome. S druge strane, Biskamp bi morao odmah (to će biti u narednom broju) dokumentarno objaviti Bauer-Kinkelovu svinjariju³⁹⁰. (Tako ja ubijam dve muve, čak ako listić i prestane da izlazi.) Objektivna visina klovnova mora se oboriti i in every respect³¹ mora se nastupiti ofanzivno i polemički, i to u što veselijem tonu.

Consequently³² molim Te da se Ti, Lupus, Gumpert i ako još nekoga znate (samo predstavite stvar kao antikinkelovsku koja nam inače nije bliska), pretplatite na »Das Volk«. Office³³: 3. Litchfield Street, Soho. (Tromesečna pretplata zajedno sa poštarinom, 3 šilinga 5 pensa.) I Gumpert i Biskamp su iz Izbornog Hesena, i ako prvi ovdaha-onda bude možda imao neki vic na raspolaganju, može ga poslati svome zemljaku. Najzad navedi mi nekog čoveka (stationer³⁴-a) u Mančesteru kome se može slati »Das Volk« radi rasturanja. (Piši i u Bredford³⁵.)

Ja gledam na »Das Volk« kao na zabavni listić kao što su bile naše »Brüssler Zeitung« i »Pariser Zeitung«³⁹¹. Međutim, ispod ruke, bez direktne intervencije, mi možemo pomoću toga lista Gottfrieda itd. itd. namrtvo najediti. *A može doći trenutak*, i to vrlo skoro, *kada će biti od presudne važnosti, da ne samo naši neprijatelji, već i mi sami* možemo štampati naše mišljenje u nekom londonskom listu. Biskamp radi besplatno i utoliko više zaslužuje podršku.

Najlepše je to što je klov n u 18. broju »Hermann«-a pisao veoma glupav članak u kojem »dokazuje« da »neutralnost Engleske« osuđuje sadašnji rat na »budžaklijski rat«. Odlučna dela nisu, kaže, više moguća na nesrećnom Kontinentu i *zato* je uzvišena Engleska »neutralna«. U broju 19 Blind sa razgnevljeno demokratsko-patriotskog, a Bucher sa urkvartističkog gledišta tako su se okomili na klovna³⁹² da će on uskoro dobiti nogu u tur od svih partija i da će izleteti čak i iz »Hermann«-a.

Vrlo dobru lekciju dobili su i gospoda drugari kalfe. Stari vajtlingovski magarac Scherzer mislio je da *on* može da imenuje partijske predstavnike. Na *svome* sastanku sa deputacijom drugara kalfi (odbio sam da uđem u bilo kakvo udruženje, u jednom međutim chairman³⁶ je Liebknecht a u drugom je Laponac³⁷)³⁹³ rekao sam im otvoreno: naš mandat za predstavnika proleterske partije nemamo mi ni od koga *do od nas samih*. A on je potvrđen isklju-

---

³⁰ plan osujećen — ³¹ u svakom pogledu — ³² Sledstveno — ³³ Ured — ³⁴ knjižara —
³⁵ Wilhelmu Strohnju — ³⁶ predsedavajući — ³⁷ Anders

čivom i opštom mržnjom koju su prema nama gajile sve frakcije staroga sveta i sve stranke. Možeš zamisliti kako su ti volovi bili zabezegnuti.

Ako nemaš više ni jednog primerka *Poa i Rajne*, poruči nekoliko. Primerci su potrebni i za Steffena, Weydemeyera i neke ovdašnje časopise.

Da li bi bilo moguće da jednom Eccariusu, koji se opet muči u onom krojačkom paklu, opet pošalješ nekoliko boca portoa.

Salut.

Tvoj
K. M.

Pismo od Weydemeyera i komp. primio. Poslaću Ti ga ovih dana. Kod Dunckera su poručili iz Sjedinjenih Država oko stotinu primeraka moje *Ekonomije*²⁶³¹.

Reci Lupusu: da je from the beginning³⁸ Beta (Bettziech), urednik »How do you do«³⁹, u isto vreme i redakcijski faktotum Gottfriedov.

---

³⁸ od početka — ³⁹ (lista) »Kako ste«

209

Engels Marxu
u London

Mančester, 23. maja 1859.

Dragi Mohr,

U pogledu »Manifesta«¹ potpuno sam saglasan. Šta ćemo sa štampanjem, svakako će se morati štampati u Londonu; obavesti se o troškovima i drugim particulars², da možemo odmah objaviti čim ga napišemo.

Stvar sa Völkchen³ je vrlo zanimljiva, vrlo zadovoljavajuća i može biti vrlo korisna. Što se tiče rasturanja ovde, valja primetiti ovo: ja bih, doduše, lako mogao naći nekog engleskog »stationera«⁴, ali on ne bi imao šansu da nađe čak i stray⁵ pretplatnika. Da bi to bilo moguće, treba zainteresovati ovdašnje foreign booksellers⁶ Dunnill & Palmer, Princess Str. i Franz Thimm, Princess Str. Lupus će se pretplatiti kod D[unnill]-a i P[almera]. Gumpert i ja kod Thimma koji je naš knjižar. »Hermann« je ovde u velikom opadanju, ovde leži čitav tovar starih brojeva, a Thimmov poslovođa ovde, koji kao da Kinkelu nije jako naklonjen, kaže mi da je pretplatnika svake nedelje sve manje. Pošaljite zato prve brojeve, naročito u kojima se tretira Kinkelova svinjarija³⁹⁰. Tuče primeraka Thimmu i oko šest primeraka D[unnillu] i P[almeru]; ja ću lajavca Heckschera staviti u pokret čim to izade, taj će tu stvar rastrubiti tako sigurno kao što su $2 \times 2 = 4$. Ali se stvari za Thimma moraju poslati *direktno* na ovdašnjeg Th[imma], onaj tip u Londonu bio bi u stanju da zataji pošiljku. Čim, dakle, ovde nekoliko primeraka bude pretplaćeno kod Th[imma], ovdašnji commis⁷ će se više zainteresovati za stvar.

Boj kod Kastegia obradiću idućeg petka; stvar je odviše beznačajna da bi se o njoj dva puta pisalo, a telegrami su odviše besadržajni da bi se reklo nešto čestito³⁹⁴. Tvoja stara karta Lombardije sada mi je vrlo dobro došla. Razmera otprilike 1:1 600 000, dakle, već vrlo velika. Na žalost, crtež terena je veoma rdav.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 208. — ² pojednostima — ³ »Das Volk« — ⁴ knjižara — ⁵ slučajnog — ⁶ knjižare za stranu literaturu — ⁷ trgovački pomoćnici

210

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 24. maja 59.

Dragi Engels,

Ako bi mogao da mi pošalješ nešto »tin«¹ bio bih Ti *vrlo* zahvalan. Onaj mangup Duncker, na koga sam računao, izgleda da stvar^[263] odlaže u nedogled. Za jedanaest dana ta stoka nije ništa poslala. Znaš li ko mi way stops²? Niko drugi do Lassalle. Prvo je moja stvar za četiri nedelje bila odložena zbog njegovog *Sickingena*. Sada, kad se stvar bližila kraju, mora se ta budala ponovo uplesti sa svojim »anonimnim« pamfletom^[380], koji je napisao samo zato što mu Tvoj »anonimni« pamflet³ nije dao pokoja. Zar taj džukac ne uvida da bi već iz pristojnosti trebalo da se najpre izbaci moja stvar? Čekaću još nekoliko dana, onda ću napisati grubo pismo u Berlin.

Porudžbine za Mančester poslao sam. Ako Ti vreme ikako dopušta, napiši mi sutra 20 - 30 - 40 redaka na nemačkom o ratnim događajima⁴, koje onom šmokljanu Liebknechtu neću dati napisane Tvojim rukopisom, već ću diktirati. Vremena nema za gubljenje pošto »Das Volk« ima samo *jednog* slugača i do petka ujutru mora biti sve gotovo.

Obrati pažnju na ovu tačku. S nešto malo originalnih članaka o događajima na ratištu, moguće je u Londonu to catch⁵ bar pedeset kupaca više. Ja vodim stvar tako da ja i Ti u prvom redu ne budemo direktno responsibel⁶.

O Gottfriedovim⁷ manevrima možeš suditi po tome što je taj pop prošle nedelje u Ostendu prodavao svoga »Hermann«-a publici Whitechapela^[299] po pola pensa, samo da bi sprečio rasturanje »Volk«-a. Odakle mu fonds⁸? Schapper mi reče da je *Willich* bio ovde. Ti tipovi su verovatno podelili novac a onom psu na lancu, Heinzenu, bacili kosti, jer je prestao da laje. Prokljuv ćemo mi to.

U pogledu objavljivanja našeg manifesta⁹. I shall look out¹⁰.
Salut.

Tvoj K. M.

Imandt se ženi ćerkom svoje gazdarice, nekom Škotlandankom.
Lep kraj - nema šta.

---

¹ monete - ² se isprečio na put - ³ *Po i Rajna* - ⁴ *Ratni pohod u Italiji* - ⁵ uhvatiti -
* odgovorni - ⁷ Gottfried Kinkel - ⁸ sredstva - ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo,
pisma br. 208. i 209. - ¹⁰ raspitaću se

211

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. maja 1859.

Dragi Fred,

Kako stvari sada ovde stoje nije verovatno da ja mogu napustiti London, svakako ne početkom iduće nedelje.

Danas je, kako vidim iz jedne beleške u svome diary¹, punih četrnaest dana otkako sam onom džukcu Dunckeru poslao poslednja tri korekturna otiska (naime otiske 9 - 11). Stvar^[263] je dakle bila gotova, i on je imao samo da pošalje čiste otiske *poslednja tri tabaka za spisak stamparskih grešaka*. Umesto toga dobio sam danas - šta? Lassalle-ovu brošuru^[380], i pošto nismo imali novaca u kući, a založeno je sve što se moglo založiti, morao sam poslati u založni zavod poslednji kaput koji se može nositi; jer je trebalo platiti 2 šilinga za tu glupost koja u Berlinu košta možda 8 pensa. Ali ono što sam, u stvari, hteo da kažem jeste ovo:

Sada je, dakle, evidentno da je na moju stvar četrnaest dana bio stavljen novi embargo da bi se gospodinu Lassalle-u napravilo mesta. Za moju knjigu bilo je još potrebno najviše tri časa rada. Ali je ta prokleta sujeta luda naredila embargo da pažnja publike ne bi bila podeležena. A svinja Duncker je radostan što ima novi izgovor da odloži isplatu moga honorara. Ovu pakost neću zaboraviti Jevrejčiću. Žurba kojom su štampane njegove tričarije, pokazuje da on ima magna pars² u odugovlačenju naših stvari. Pri tom je ta stoka tako zaljubljena u svoje tvorevine da smatra za samo po sebi razumljivo da ja gorim od radoznalosti da vidim *njegovo* »anonimno« delo i da sam dovoljno »objektivan« da killen³ svoje knjige smatram normalnim.

Prokleti Jevrejin⁴ iz Beča takođe ne piše.

Lupus se jako vara u pogledu Liebknechta, ako misli da bi on bio kadar da napiše pamflet kao što je »Rajhsregent«. Biskamp je napisao tu stvar (ja sam mu dao facts^[395]) i B[iskamp] mora sve da piše. Od Liebnechta potiče samo »Politische Rundschau«, London potpisan sa II, pa čak ni to ne celo^[396]. Lieb[necht] je kao pisac isto tako neupotrebljiv kao što je i nepouzdan i slabog karaktera, o čemu ću u detalju imati opet da Ti javim. On bi ove nedelje definitivno

¹ dnevniku - ² veliki udco - ³ zapostavljanje - ⁴ Max Friedländer -
⁵ činjenice - ⁶ »Politički pregled«

dobio nogom u tur da izvesne okolnosti ne primoravaju da se on zasada još upotrebljava kao strašilo.

Osim ličnih prilika i iščekivanja Dunckera zbog kojih verovatno neću moći iduće nedelje doći u Mančester, ima još i drugih teškoća. Pri ovakvim intrigama sa svih strana – sa strane emigracione demokratije, kamberuelskih trgovaca, vajtlingovaca itd. itd. – i pri izvanrednoj slabosti ljudi koji ovde treba da nas predstavljaju, ako ja odem sve može lako otići do đavola. Juče sam uostalom onom lenjivcu Schapperu kategorički saopštio preko Pfändera, ako smesta opet ne uđe u radnički Savez (takozvani komunistički^[385]) i tamo ne preuzme management⁷, sa njim prestaje svaka »veza«. Jedina oblast, u kojoj bi hippopotamusa mogli upotrebiti, ta luda drži da je odviše beznačajna za nj. Mais nous verrons⁸. Nikad nismo imali gori staff⁹. Pieper bi sada bio vrlo koristan. Umesto toga on je u Bremenu, pa čak i ne piše.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁷ rukovodstvo – ⁸ No videćemo – ⁹ štab

212

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 27. maja [1859]

Dragi Engels,
Pet funti primio.

Svoje članke o ratu moraš colour a little more¹, pošto pišeš za general newspaper², a ne za neki naučni vojni list. Nešto više deskriptivnog i individualnog lako se unose iz dopisa »Times«-a itd. Ja to ne mogu umetati, jer bi tad došlo do neujednačenosti u stilu.

Danas Ti probe radi šaljem dva primerka (poslednja) »Presse« da vidiš da li taj paper³ može biti od koristi.

Sinoć u sedam časova došao je gospodin Liebknecht sa šest re-daka za »Das Volk«, pošto je svojim nepojavljivanjem (a taj magarac preduzima uvek svašta) čitavu slagačnicu doveo u disorder⁴, kako mi Biskamp kaže. Ja sam toj stoki tačno rekao šta iz Tvoje brošure treba da se još preštampa. Umesto toga, on hoće da na osnovu toga⁵ napravi leader⁶, što mu, naravno, nije pošlo za rukom. Bürgers redivivus⁷, ali much worse⁸, pošto je B[ürgers] bio upotrebljiv bar za napade u udruženjima.

Po mome mišljenju Garibaldi je namerno doveden u položaj u kojem mora da propadne.

Nasuprot Kossuthu, koji je pored Klapke već »priznao« »Konstantina« za ruskog kralja Mađarske, Mazzini (u italijanskom patriotizmu, bez sumnje, veći autoritet nego što je gospodin Lassalle) ponaša se vrlo dobro⁽³⁹⁷⁾. Pokušaću da nabavim njegov poslednji, zaključni broj »Pensiero ed Azione«⁽³⁹⁸⁾. Pošalji mi za Mazzinija Tvoj *Po i Rajna*. Napisaću nekoliko propratnih reči, ili napiši ih radije Ti sam.

Salut.

Tvoj
K. M.

Danas opet ništa iz Berlina. Dakle, šesnaest dana za ispravku štamparskih grešaka u poslednja tri tabaka!

¹ malo više oživetiti — ² opšte novine — ³ list — ⁴ nered — ⁵ *Po i Rajna*
⁶ uvodnik — ⁷ u drugom izdanju — ⁸ mnogo gori — ⁹ »Misao i delo«

213

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. maja [1859]

Dragi Engels,

Prilažem pismo što sam ga primio od Dana-a. Šta da se odgovori?

A propos! Doznao sam sada od Biskampa, čiji je pouzdanik sam klovn . . .¹, da je Bruno Bauer zaista bio plaćen od Rusije. On je primio 300 fridrihsdora od ruskog poslanika von Budberga. Klovn je bio angažovan kao pomagač. Bruno je prekinuo vezu, jer se Budberg prema njemu nije odnosio »s respektom« i pustio ga je da šambrira u antichamburu². Njegovo putovanje u Englesku imalo je za svrhu da braća — par nobile fratrum³ — pokušaju da obave posao sa engleskom vladom. Stvar je, of course⁴, propala. What do you say to this?⁵

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Edgar Bauer — ² čeka u predsoblju — ³ par vrle braće (Horacije: *Satire*, knj. II) — ⁴ naravno — ⁵ Šta veliš na to?

214

Marx Englesu
u Mančester

[London] 1. juna 1859.

Dragi Engels,

U prilogu jedan broj »Presse«, u kome ima nekoliko za Tebe, možda, interesantnih detalja. Friedländer, naravno, ne odgovara. Ali ja objašnjavam sebi stvar ovako: Lassalle je, of course¹, očitao Friedländeru bukvicu zbog tendencije² ne samo u svoje nego i u moje ime. F[riedländer] misli da sam sa Heraklitom Mračnim³ jedna duša i jedno telo. Zato on, naravno, ne može ni da zamisli da bih under present circumstances⁴ mogao pisati za jedan bečki list. Bečka »Presse« svakog dana sadrži skrivenu polemiku protiv berlinskog pametnjakovića. Tako, na primer, u uvodniku od 29. maja: »Ali zatražite osećanje nacionalne časti od tih spekulativnih glava koje u Nap[oleonu] III vide osvetničku ruku istorije, a u njegovoj tobožnoj genijalnosti koja oslobada narode sa zadovoljstvom sagledavaju bespomoćnost, pedanteriju i jalovost svog sopstvenog kategorizirajućeg uma.« Već nametljivost sa kojom me je L[assalle] pozvao da više ne pišem njegovom bratiću⁵, dokazuje da je taj tip mučkao i u moje ime. Tako mi je ta stoka osujetila najbolje izgleda za leto. Osim toga, bilo je za izvesne eventualnosti dobro da imam jednu ruku u bečkoj štampi.

Kad opet budeš pisao o Garibaldiju, whatever may be his fate⁶, podsmehni se obrtu koji može da se desi samo »nećaku svoga strica«⁷, da pored njega figurira vođa gerilaca kao heroj. Zamisli nešto slično pod starim Nap[oleonom]! Uostalom, pariski dopisnik »Times«-a danas piše da bonapartisti već jako gundaju zbog G[aribaldijeve] »slave« i da je u njegov korpus ubačeno nekoliko »a few select police«⁸, koji o njemu tačno obaveštavaju. U punoj saglasnosti sa Mazzinijevom direktivom, G[aribaldi] u svom proglasu^[399] nije spomenuo Bonap[artu]. Uostalom, M[azzinijeva] poslednja stvar nije tako dobra kao što sam mislio⁹. Čitao sam samo odlomke na brzinu. Njegovo staro gundanje protiv socijalizma. Direktno s njime mi ne možemo ništa da uradimo. Ali on se može upotrebiti kao autoritet protiv

¹ naravno — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 208. — ³ Ferdinand Lassalle — ⁴ u sadašnjim uslovima — ⁵ Max Friedländer — ⁶ ma kakva mu bila sudbina — ⁷ Napoleon III — ⁸ »odabраних policajaca« — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 212.

Kossutha itd. Uostalom, iz njegovog poslednjeg broja¹⁰, koji ću Ti poslati krajem nedelje, ponovo ćeš se upoznati sa važnošću gospodina Karla Blinda.

Salut.

Tvoj
K. M.

Uostalom, Blind je istupio iz »Hermann«-a, ali se ljuto vara ako igra na to da uđe u »Volk«. Ma kako da je slab, ovaj listić je doveo svu ovdašnju emigraciju do besnila. Između ostalih Tausenau et Co., koje plaćaju Kossuth – Bonaparta da u Londonu prave nemački »opinion«¹¹.

---

¹⁰ »Pansiero ed Azione« – ¹¹ (javno) »mnenje«

215

Marx Engelsu
u Mančester

London, 7. juna 1859.

Dear Frederick,

Izvini što Ti tek sad pišem i uz to samo nekoliko redaka. Sve moje vreme bilo je zauzeto radom i privatnim i partijskim trčkaranjem.

D'abord¹, mnogo sam se obradovao što Ti se prva sveska² dopada, jer u ovoj stvari važan mi je jedino Tvoj sud. Očekivao sam, na veliku amusement² moje žene, with some anxiety your judgement³.

*Ad vocem*⁴ »Volk«-a. Poslovanje svakako vrlo aljkavo, pošto je samo jedan slugač, nema kurira itd., osim toga nema dosada nijednog »nepodozrivog« ekspeditora, a pre svega nema novaca. Pa i pored toga poslednji brojevi su skoro svi prodati, a ako se budu mogla pribaviti sredstva da se namesti iole pouzdani ekspeditor, list će se održati. Pri tome je »listić«, mada mu mi samo posredno dajemo turn⁵, uskomešao svu demokratiju. Ne samo ovde, nego i u Švajcarskoj, gde su Vogt – Kinkel u »Handelscourier«-u protiv mene objavili jedan od onih svinjskih člančica koje Ti poznaješ. Daću da se odštampa u sledećem broju⁴⁰⁰.

S Biskampom ću govoriti zbog mančesterske stvari. On me je, sa svoje strane, juče zamolio da Tebi pišem da iz Mančestera nije poručen nijedan primerak. Meni se čini kao da je Hollinger (štampar) već podmićen od Kinkela. Nous verrons⁶.

Kinkel je posle audijencije s Kossuthom i posle Vogtovog novca prešao u tabor državnih izdajnika. Bucher i Blind su istupili »revoltirani«. Kinkelovi saradnici sad su sledeći:

Bamberger, Ed. Bauer, Beta (How do you do) i Born⁷ (brat našeg Ex-Borna⁸). Lapa banda. Pri tome još jedna ili dve stare kurve.

Ad vocem Freiligrath. Među nama rečeno seronja. Sad kad vidi da stvari uzimaju revolucionaran turn⁹ (Ti si sigurno čuo o teškom položaju radnika u Berlinu⁴⁰¹) i da Kinkel postaje disrespectable¹⁰ on ga grdi. Ali u šestom i poslednjem tomu njegovih u Americi izdatih Sabranih dela (tri četvrtine su prevodi šunda) – ovaj tom je

¹ Pre svega – ² zabavu – ³ s nekom zabrinutošću Tvoj sud – ⁴ Povodom – ⁵ pravac – ⁶ Videćemo – ⁷ David Born – ⁸ Stephan Born – ⁹ obrat – ¹⁰ ozloglašen

upravo dobio i poslao ga meni – pesma posvećena Johanni Mockel čini završetak, dok je pesmu *protiv* Kinkela⁽⁴⁰²⁾ izostavio. To je svinjski, i ja sam saslušao njegova izvinjenja povodom toga sa vrlo skeptičkim izrazom lica. Đavo neka nosi taj pesnički esnaf.

Ad vocem Vogt. U »Volkszeitung«-u (Berlin) stavio se Pruskoj na »raspolaganje«.

Ad vocem Duncker. Stoka D[uncker], kome sam pisao vrlo grubo zbog njegovog odugovlačenja, otvoreno priznaje u jednom pismu da je poslednje tronedeljno odgađanje (pošto je *sve* bilo gotovo osim spiska štamparskih grešaka) nastalo *usled izlaženja* »anonima«, skuvanog od »znoja, vatre i logike«⁽³⁸¹⁾. Ja sam *namerno* u novinama odao da si Ti autor *Poa i Rajne*, jer sam imao opravdane razloge da sumnjam da će se autor »anonima« ispod ruke »pomešati« s Tobom. Nalazim da pomalo prelazi svaku meru kad L[assalle] po svojoj volji stavlja na mene embargo. Stvar će izaći ove nedelje u Berlinu, mislim I sveska.

Najzad, doći ću u svakom slučaju čim budu means ready¹¹ na nekoliko dana u Mančester, pošto se moramo o mnogo čemu dogovoriti.

Salut

Tvoj
K. M.

Pozdrav Lupusu.

Primerke »Presse« (tamo mi je »anonim« definitivno pokvario posao) poslaću Ti sutra.

Uveravam Te da imam mnogo muke sa ovim našim štabom ovde. Biskamp je bar okretan u pisanju i ume da odgovori, Liebknecht je an awful nuisance¹². Zahvaljujući njegovom dubokoumnom manevru, članak o Kinkelu i Baueru mogao je ući u listić samo u sasvim razvodnjenom vidu⁽³⁹⁰⁾.

Tvoj članak¹³ odštampan je u »Volk«-u istog dana kad je stigao. U poslednjem broju odštampan je predgovor iz moje burgije¹⁴, tj. s nekim propustima, toliko omiljenim kod gospodina B[iskampa].

---

¹¹ sredstva spremna – ¹² strašno nesnosan – ¹³ Ratni pohod u Italiji – ¹⁴ Prilog kritici političke ekonomije. Predgovor

216

Marx Engelsu

u Mančester

London, 10. juna 1859.

Dragi Frederick,

Danas primio dva rukopisa. *Jedan odličan*: tvoj *Fortification*¹, pri čemu zaista osećam grižu savesti što Ti oduzimam ionako oskudno slobodno vreme. *Jedan groteskan*, naime Lassalle-ovu repliku upućenu meni i Tebi povodom njegovog »Sickingena«². Čitava šuma tesno ispisanih stranica. Nepojmljivo kako čovek u ovo godišnje doba i u ovakvoj svetsko-istorijskoj situaciji ne samo da sam nalazi vremena da ovako šta dá od sebe, nego još i misli da mi imamo vremena da to čitamo.

*Ad vocem*³ »Volk«-a. Ako vaši knjižari zaista budu isporučivali listić, u što sumnjam, to ćete se i Ti i Lupus začuditi, kad ugledate objavu u sutrašnjem broju, da postoje »izgledi« za našu itd. saradnju⁴⁰³. O diplomatskim razlozima koji su me pobudili na taj korak, usmeno.

Duncker. Još ništa nisam primio, ni novac ni primerke.²⁶³ Reci to Lupusu, koji 'bi inače jedan već dobio.

*Ad vocem Schramm*⁴. Ovaj veliki čovek propao je u Berlinu. Porođični savet njegove žene rešio je stoga da treba da primi malo mestance u Commerce⁵-u u Krefeldu. Posle toga je »nastradali« poslao dugačku pisaniju ministrima u Berlin. On je smatrao svojom političkom dužnošću da svoj okršaj sa omraženim mu ministrom Manteuffelom izdrži do kraja. A sada, pošto je ovu dužnost ispunio, a Pruska nije à sa hauteur à lui⁶, traži svoje otpuštanje iz podanstva. To je učinjeno, i Schramm je sa ostalim *Parcels*⁷ stigao u London. Sad će se, kao što je pripremio kabinetu Hohenzollerna, »naturalizovati« u Engleskoj. Najteži udarac koji je zadesio Prusku posle bitke kod Jene.

Ad vocem Lassalle. Na njegov ogromni rukopis, u kome uzgred govori i o »Anonimu«³⁸⁰¹, a koji je napisao »u ime partije«, odgovorio sam mu (danas) jednim pismom⁸, veličine otprilike kao trećina ovog

¹ Fortifikacija – ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pisma br. 32 i 36. – ³ Povo-
dom – ⁴ Rudolf Schramm – ⁵ trgovini – ⁶ na njegovoj visini – ⁷ paketina –
⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 37.

pisma. Povodom pamfleta samo sam primetio: »Nipošto nije naše shvatanje. Suvišno je o tome pisati pošto ćemo se u štampi javno izjasniti.«

Salut.

Tvoj
K. M.

217

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. jula 59.

Dear Frederick,

Sigurno si se čudio mom dugom ćutanju, ali stvar se objašnjava vrlo prosto. Prošle nedelje morao sam kao lud da trčkaram tamo-amo da bih uveo bar nekakav red u »Volk«, a ove nedelje navalile su na mene private matters¹[404].

Well². Stanje »Volk«-a kad sam se vratio bilo je ovakvo: Kinkel je bio oboren našim poslednjim vicevima. (Ja sam od toga vremena produžio *Gatherings*³[405]. U ovom broju samo ću ja ovaj deo obraditi, osim ako neka novost ne dadne Bisk[ampu] povoda da ubaci još nekoliko koještarija.) Ali u isto vreme »Volk« je bio u potpunom rasulu i bilo je neizvesno da li će i dalje izlaziti. Za vreme moje odsutnosti učinjen je dug od preko 6 funti sterlinga, kao da su »agenti«, štampar⁴, bog i đavo slutili da će s mojim povratkom tome biti kraj. Bisk[ampu] je bio in the most dejected state⁵. »Kölnische« (gde ga je jedan konkurent denuncirao) otkazala mu je; primati blagodeti od Specka bilo mu je ispod časti, i tako je nekoliko noći kampovao u »parku«. Najzad su se kod štampara javili »pravi demokrati, *takode* socijalisti, ali umereni i neprijatelji svake lične politike (Blind?)«, koji su hteli da uzmu »Volk« u svoje ruke i da dadu potrebne subside. Such was the general state of things when I arrived at London.⁶ Dao sam prvo Bisk[ampu] 3 funte sterlinga i ujedno ga nagovorio da primi mesto učitelja u Edmontonu, gde će mu biti moguće, pošto neće raditi interno, neće imati posla sa nadzorom a imaće samo četiri časa, *da za list piše tačno koliko i dosad*. Otherwise⁷, njega bi nevolja i nerad ubrzo disarmed⁸. Prvog avgusta seli se tamo. Na taj način on u stvari nije dalje od Londona nego ja. S druge strane, drago mi je da on *ne bude lično* ovde, kad se ja — kao što to by and by⁹ nameravam — budem više bavio tim listićem. Za list (za dugove) dao sam samo 1 funtu 5 šilinga i naterao sam Garthea, Specka i nekoliko drugara da sakupe sumu od 3 funte i 15 šilinga za otplatu duga Hollingeru. Zatim sam morao gospodinu Liebknechtu vratiti 16 šilinga, koje je on u mojoj odsutnosti predujmio Hollingeru. Trebalo je dakle 5 funti 1 šiling platiti pre no što su

¹ lične stvari — ² Dobro — ³ Pabirke — ⁴ Fidelio Hollinger — ⁵ najbednijem stanju — ⁶ Takvo je bilo opšte stanje kad sam stigao u London — ⁷ inače — ⁸ demobilisale — ⁹ ranije ili kasnije

otpočele »tekuće« operacije. Od ovih plaćeno je 15 šilinga Carstenu¹⁰, 5 šilinga za kiriju sobe za ekspediciju, 4 šilinga za stamps¹¹, 2¹/₂ šilinga su predumljena gospodinu Hollingeru za broj 9. Dakle, kako vidiš, već sam prilično pri kraju svoje računice a još nisam ni započeo. Međutim, svi su izgledi da će – ako još nekoliko nedelja pritisnemo – »Hermann« propasti i bojno polje prepustiti sasvim nama. S novom ekspedicijom stvar će povrh toga postati selfpaying¹². Odlučno sam mišljenja da ćemo tome listu, iako ga još neko vreme ostavimo na nižem nivou, morati at certain moment¹³ dati ozbiljan pravac. U slučaju da »Hermann« propadne, uzeli bismo štampariju od Hirschfelda. (Jev-tinije, daje veće kredite, expediter¹⁴.) Ali for the moment¹⁵ bezuslovno je potrebno da se još neke supsidije pošalju iz Mančestera.

Napoleonov mir⁽⁴⁰⁶⁾ prevazilazi sva moja očekivanja. Juče je sva francuska revolucionistička banda u Londonu likovala, Louis Blanc je jurio kao sumanut, ali Italijani škripe zubima. Čak i Mazzini, mada je result¹⁶ *predskazao* šest nedelja pre završetka rata, predao se afterwards¹⁷ iluziji da će Bonaparta bar the Austrians¹⁸ izbaciti iz Italije. Čitao sam pismo jednog Irca (*private letter*¹⁹) koji u Parizu živi sa duchesse de Padua²⁰. Ovaj čovek piše da su tajni članovi ugovora sledeći: dve turske pokrajine za Austriju; prusku rajnsku oblast povezati sa Belgijom u jednu »katoličku« državu, ili, tačnije, stvoriti ovu »novu državu« za to da bi sami progutali najprijatnije zalogaje.

Prusko mudrovanje, potpomognuto od Lassalle-a itd.,⁽³⁸⁰⁾ dovelo je Nemačku (i Prusku) u takvu situaciju iz koje je može izvući samo jedna žestoka revolucija.

Skrećem Ti pažnju na prvi članak u »Free Press«⁽⁴⁰⁷⁾, koju Ti šaljem.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹⁰ Friedrich Leßner – ¹¹ poštanske marke – ¹² sama namiriti svoje troškove – ¹³ u izvesnom momentu – ¹⁴ brže – ¹⁵ trenutno – ¹⁶ rezultat – ¹⁷ potom – ¹⁸ Austrijance – ¹⁹ privatno pismo – ²⁰ padovskom vojvotkinjom

218

Engels Marxu

u London

[Mančester] petak, 14. jula 59.

Dragi Mohr,

Napisao bih nešto o miru^[406] za »Volke«, ali ništa ne čujem i ne vidim šta se dešava, i zaključujem iz toga da Ti sam obrađuješ ovu temu, te bi moj članak bio double emploi¹.

Osim produženja rata za nas ništa nije moglo biti poželjnije od *ovoga* mira. Pruska blamirana, Austrija blamirana, Bonaparta blamiran, Sardinija i vulgarni italijanski liberalizam blamirani, Engleska blamirana, Kossuth upropašćen, Vogt i komp. blamirani; niko ne dobija osim Rusa i revolucionara, što bi Jüdel Braun² nazvao »čistom revolucionarnom situacijom«^[408]. Ali ekselencija Ephraim Gescheit² ponajviše je blamirana.

Tvoj
F. E.

---

¹ nepotrebno ponavljanje - ² Ferdinand Lassalle

219

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. jula 59.

Dear Frederick,

Pošto je poslednji broj *Volk*-a ispao tako mršav, hteo bih ove nedelje da nešto napišem o Rusiji. Bilo bi mi vrlo milo ako bi istovremeno ušao i jedan Tvoj članak. Ne bi li se mogao izvesti neki vojni zaključak o toj kampanji ili, inače, ismejati čitava stvar?^[409] Ali, to bi trebalo da bude ovde do četvrtka. Neizlaženje listića petkom uvek ima za posledicu veliki gubitak u prihodima, koji su se prošli put i zbog toga znatno smanjili, što se moralo iznenada smeniti *čitavo agentsko osoblje*, između ostalog morao se Scherzer odstraniti. Klovn Edgar B[auer] (obožavalac Bonaparte) zapretio je gromoglasno da će nas u sledećem broju «Hermann» napasti. Nous verrons¹ . . .

Da li si video da je moja knjiga^[263] već negde objavljena?
Salut.

Tvoj
K. M.

Jenny je dobila general price², Laura dve specijalne nagrade.

---

¹ videćemo — ² prvu nagradu

220

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. jula 1859.

Dragi Mohr,

Pet funti sterlinga zaostalih za »Volk« poslaću Ti sutra ili preko sutra. Danas mi je bilo prekasno, osim toga ovde je »Mali«, scilicet¹ Dronke, koga sam sreo na berzi. Izgleda da ovom čovečuljku ide dosta dobro u njegovoj Commerce². Osim dnevnog trača, koji razglaba nadugačko i naširoko, o politics³, naročito o prošlosti, nekako nerado govori, u čemu ga podržavam, pošto ga tretiram kao extraneus⁴-a. Ali njegova znanja se nisu povećala i dubina njegove politike je u tome da Italijani »sada moraju udariti ili ne vrede ni pet para«.

Da se vratim od ovog Malog na »Völk«. Treba odmah da se posavetujemo šta da se radi. Ako je 7 funti koje si poneo tako brzo iščezlo i još k tome 3 funte 15 šilinga od drugara, onda će skoro da odu i te 3 funte koje još imam u rezervi. Que faire?⁵ O Strohnovom povratku još ništa nisam čuo. Ni kod Borchardta se neće mnogo postići. Čim se Lupus vrati – ali ko zna gde je on – poslaću ga svakako da izvidi situaciju. Pre toga ne bi hteo da kod njega išta lično preduzmem. Nisam ga više ni sreo, mada sam više puta vrebao na njega na Oxford Road-u.

Svakako mi tačno saopšti finansijsko stanje pod novom upravom, da bih mogao spremati svoje odgovore na eventualna pitanja. Koliko primeraka se sada rastura? Jeste li reducirali raznosače itd. na 1/2 penija po primerku? Koliko iznose svi nedeljni troškovi a koliko prihodi – koliki je, dakle, deficit?

Gospodina Thimma smo lepo obradili. »Volk« se sada šepuri u njegovom izlogu, in conspicuous position⁶, ističe se mnogo više nego »Hermann« i »Колокоѡ«, koji stoje po strani. Poslednjeg će još nekoliko gatherings⁷ sigurno potpuno upropastiti. Način kako je Kinekl iznenada strugnuo, vrlo je komičan⁴¹⁰.

Leader⁸ o miru za sledeću nedelju trebalo bi da Ti napišeš. Pošto smo tako lepo došli do poseda tajnih članova ugovora⁹, smatram

¹ naime – ² trgovini – ³ političkim pitanjima – ⁴ čoveka koji stoji po strani –
⁵ Šta da se radi? – ⁶ upadljivom mestu – ⁷ »Pabiraka« (članci K. Marxa) – ⁸ Uvodnik –
⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 217.

za vrlo važno da se to pitanje iskoristi kako treba. Pošto Ti ionako pišeš za »Trib[une]«-u o tome,¹⁰ biće Ti to lako. Ovo pitanje može da dà »Volk«-u savršeno drugi značaj i da mu *izvojuje* poziciju u štampi. Razmisli o tome.

Piši mi takođe *odmah* o čemu želite da ja pišem ove nedelje; ja ću to uraditi u sredu uveče.

Nabavio sam *Portfolio*^[149] i studiram sada ove i druge ruske dokumente i stvari o Palmerstonu; poručiću takođe što više back numbers¹¹ »Free Press«-e. Moram se sada pozabaviti tim drekom, jer stvar sada postaje vrlo važna. Možeš li mi reći odakle potiče ruski Mémoire¹² o ruskoj politici i kojoj pruskoj vladinoj krizi zahvaljuje svoje pojavljivanje?^[407] Za mene su, naravno, unutrašnja evidence¹³ i klasični način izlaganja više nego dovoljni, ali za debate sa filistrima potrebne su mi ove facts¹⁴; uopšte je glupo od Urquharta što taj stvari i onda kad to nije potrebno.

Može li se od Blinda nešto doznati quoad¹⁵ Vogta?^[379] »Mali« naravno, ne veruje u tu stvar; pa zašto se, veli, »nismo mi pobrinuli za to da se dokumenti štampaju«?

Uopšte uzev, dokumenti u prvom tomu »Portfolia« nisu najvažniji, ali ima među njima lepih stvari, naročito one Pozzo di Borga i Mémoire nemačkim vladama^[411]. Kakvi su to magarci i kako im se Rusi moraju smejeti!

Mémoire u »Free Press«-i zaista je klasičan, do gotovo komičnog načina na koji gospoda diplomati prikazuju ubistvo krunisanih glava istovremeno i kao samopožrtvovanje i kao republikansku vrlinu. Ipak je pomalo preterano da bi Nikola¹⁶ tako poučavao svog sina¹⁷ o ubistvu sopstvenog oca; meni se čini da je ovo mesto izmenjeno^[412].

Ne može li se ovaj dokument u potpunosti nabaviti? Dronke mi kaže da u Glazgovu neki stationer¹⁸ po imenu Love, u St. Enoch Square-u, rastura »Herm[ann]«-a i da bi bio vrlo podesan za rasturanje »Volk«-a. Dobro bi bilo poslati nekoliko primeraka i pismo.

Jeste li novine već poslali u Ameriku? Weydemeyeru, Steffenu i onom subjektu¹⁹ u Njujorku koji Ti je jednom pisao o komunistizmu^[272].

Pozdravi najlepše svoju ženu i devojčice.

Tvoj
F. E.

¹⁰ *Mir u Vilafranki* – ¹¹ starih brojeva – ¹² spomenica – ¹³ argumentacija – ¹⁴ činjenice – ¹⁵ u pogledu – ¹⁶ Nikolaj II – ¹⁷ Aleksandar II – ¹⁸ knjižar – ¹⁹ Albrecht Kamm

221

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 19. jula 59.

Dear Frederick,

Sa zadovoljstvom bih napisao članak o miru, pošto bih imao samo da sažmem članak od poslednjeg petka i *današnji članak*¹ za »Tribune«-u. Osim toga, jer ira facit poetam², moji članci su bili dobri. Ali pošto je Biskamp stvar *započeo* i već *najavio* svoj broj II¹⁴¹³¹ i faktički ili bar nominalno komanduje, ne dopušta *pristojnost* da se na taj način umešam. Čim on bude u Edmontonu, sama udaljenost imaće za posledicu da će mu se bez vredanja njegova amour propre³ – a ništa drugo on i nema od čitave stvari – u takvim odlučnim momentima *leader*⁴ uzeti iz ruku.

No, ono što nas dvojica *možemo* da uradimo da bi sledeći broj bio sadržajno bolji, jeste da ga podržimo i sa desnog i sa levog krila. Pod izgovorom da ću pisati o Urquhartovom dokumentu, ja ću ukratko rezimirati part⁵ Rusije u ovoj tragikomediji i ujedno se okomiti na Bonapartu¹⁴¹⁴¹. Ti moraš isto tako, pod izgovorom da pišeš zaključni vojni članak (šibajući tom prilikom i Prusku)¹⁴⁰⁹, udariti po Bonaparti itd. Po mom mišljenju, od krajnje je *moralne* važnosti ne *dopustiti* da se kod Nemaca razvije vera u Bonapartinu veličinu. Što se tiče Austrije, *line*⁶ koja se sprovodi – da se sve svali na oca naroda⁷ je – *sufficient*⁸.

*Ad vocem*⁹ *dokumenta*¹⁴⁰⁷. On je pao u ruke »princu od Pruske« prilikom krize regentstva, pri iznenadnom udaljavanju Manteuffela. Više se od Urquhartovih magaraca ne može ispipati. Pojedinačna mesta su *falsifikovana*, jer nisu dobili *ceo dokument*. Za *autentičnost* svega jemči baš običaj, svojstven svim ruskim, čak i »tajnim« dokumentima, da sami između sebe razmenjuju izvesne konvencionalne laži. Čak Pozzo di Borgo piše u ovom *line*¹⁰. Potpuno istiniti podaci o ruskim manevrima nalaze se samo u slučajno objavljenim dokumentima ruskih agenata, koji nisu direktno bili u ruskoj državnoj službi. Na primer, memoari i prepiska Theylla (Holandanin) i *Patkula* (izdati 1796. u Berlinu).

*Portfolio*¹⁴⁰¹. Nabaviću za Tebe (i za sebe) iz Pariza, izdano

---

¹ Mir, Ugovor u Vilafranki – ² gnev stvara pesnika – ³ samoljublja – ⁴ uvodnik – ⁵ doprinos – ⁶ smer – ⁷ Franz Joseph I – ⁸ povoljan – ⁹ Povodom – ¹⁰ smeru

tamo, potpuno izdanje papers¹¹-a, od kojih je Portfolio smeo da štampa samo one koje je Palmerston odobrio.

»Volk«. Nagrada agentima snižena na 1/2 penija. Veliki rashodi prouzrokovani time što se Bisk[amp] lično morao potpomoci; što se u mojoj odsutnosti, pošto su ovi međusobno zavađeni, neverovatno loše gazdovalo; što se, otkako sam tu, sve osoblje izmenilo. Krajem ove nedelje imaću *potpuni finansijski izveštaj*. To je veliki posao, imajući u vidu način kako je dosada stvar vođena. Još ove nedelje treba uterati 4 - 5 funti od oglasa, da se namiri dug kod Hollingera za 9. i 10¹².

Biskamp je hteo da napiše kratku belešku o mojoj *Kritici ekonomije* itd. Ja sam ga od toga odgovorio, jer se u tu stvar ništa ne razume. Ali, pošto je on (u »Volk«-u) obećao da će o tome nešto reći, molio bih Te da (sledeće, ne ove nedelje) to učiniš za njega. Kratko o metodu i o novome u sadržini. Time bi ujedno dao ton za ovdašnje dopisnike. I protivdejtvoavao bi L[assalle]-ovom planu da me kill¹³.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹¹ dokumenata — ¹² broj lista »Volk« — ¹³ (figurativno:) prećuti

222

Engels Marxu

u London

[Mančester, 20. jula 1859]

Dragi Mohr,

U prilogu članak¹. Ako je predugačak, Ti ga negde prekini i vrati mi rukopis *neštampanog* dela, da bih mogao nadovezati.

Dalje prilažem na Tvoje ime izdatu Post Office Ordre² na 3 funte za »Volk«.

»Mali«³ će se sutra negde zabiti u čošak. On je kupio čitavu »Free Press« za 1859, ja takode za 1858. Neka Piccolo⁴ na njima lomi zube, neće mnogo da razume. Pitao sam ga da li bi se u Glazgovu moglo sabrati nešto novaca za »Völkchen«, kaže da *ne može*; ja sam to namerno učinio, tako en passant⁵; uostalom, ako misliš da bi bilo korisno, pišaću mu, i kako je baš sad ponovo upola stekao naklonost, možda će i uspjeti, a i on sam bi mogao dati bar nekoliko funti. Ali ne bih hteo da to uradim dok ne čujem Tvoj savet, jer se ne zna kako će se mladić posle razmetati sa ovakvim pismom u džepu. Uostalom i père⁶ Freiligrath bi mogao da odreši kesu i da dade 5 funti. Ako drugari mogu da plate, može i on, a ako naša partija mora zasada izdržavati list sopstvenim sredstvima, onda i taj debeli filistar mora da ispovrti.

Mnogo pozdrava family⁷.

Tvoj

F. E.

---

¹ Italijanski rat. *Osvrt* — ² poštansku uputnicu — ³ Ernst Dronke — ⁴ Mali — ⁵ uzgred — ⁶ čiča — ⁷ porodici

223

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. jula 1859.

Dragi Engels,

Tri funte primio. Odmah sam od njih isplatio 2 funte Hollingeru, 15 šilinga Leßneru. Spoljni pretplatnici rastu (ima ih sad već 60), ali će plaćati tek krajem kvartala a iziskuju svake nedelje izdatke za stamps¹. Sada sam se osvedočio: 1. da je postojao dug od about² 7 funti, o kome nisam bio obavešten pre mog polaska za Mančester¹⁴⁰⁴; 2. da su se oglasi (mesto 5 funti primljeno je about 20 šilinga) i abonnements³ u Londonu sa strane gospodina Scherzera, koga sam najurio, zasnivali na čisto ličnim računima. Pri urednom management⁴, koje je sada otpočelo, a čiji se rezultati mogu pokazati tek kroz nekoliko nedelja, list se može održati samim oglasima. Kako su veća sredstva potrebna odmah sada, piši Dronkeu. Ako Malome kažeš da list zasada egzistira samo zahvaljujući požrtvovanju partije i da mi zato tražimo žrtve od svih članova partije, onda on to pismo može, ako hoće, i da štampa. Ubeden sam da će stvar biti za šest nedelja uređena. Ali sada ne može biti ni reči o tome da se stvar napusti, pošto Gagern i kompanija, ukratko sva 1848-ška banda, opet stupa na pozornicu. Thimm nas je pozvao da ga u listu imenujemo kao ekspedijenta za Mančester. Ove nedelje nisam mogao da izvršim svoju nameru, jer me je, usled vrućine, spopala neka vrsta kolere. Povraćao sam od jutra do večera. Danas opet mogu da pišem, napisao sam za »Tribune«-u a glorius vindication⁵ Tvog vojnog članka⁶, oslanjajući se na manifeste Franza Josepha i Bonaparte. Ovaj list bio je toliko zaplašen da neko vreme nije objavljivao nijedan od Tvojih članaka. *Blind* je za vreme moje odsutnosti intrigirao da bi se dočepao »Volk«-a. Napisao sam mu strašno grubo pismo, a posle toga imao interview⁷ s njim. Ali posle ovoga za izvesno vreme se ne može tražiti novac od njega. Filistar Freiligrath još nije uplatio čak ni svoju pretplatu, mada je *dvaput* opominjan. Mesto toga, on je kod gospodina Jucha slegao ramenima zbog »nedostojnog« tona »Volk«-a, mada je pred nama bio

¹ poštanske marke — ² oko — ³ pretplate — ⁴ vodenju — ⁵ svečano opravdanje — ⁶ verovatno se odnosi na članak *Istorijska pravda* — ⁷ razgovor

*enchantiran*⁸ njime. By and by we shall take our revenge upon these diplomatical fellows.⁹

Zaboravio si da mi pišeš, da li ćeš napisati belešku o mom spisu¹⁴¹⁵. Likovanje ove gospode je vrlo veliko. Oni misle da je stvar propala, jer ne znaju da ga Duncker dosad još nije ni oglosio. U slučaju da nešto napišeš, ne bi trebalo zaboraviti: 1. da je prudonizam u korenu uništen; 2. da je već u najprostijem obliku, u obliku *robe*, analiziran *specifično* društveni, a nipošto ne *apsolutni* karakter buržoaske proizvodnje. Gospodin Liebknecht je izjavio Biskampu da »ga još nikad nije jedna knjiga tako *razočarala*«, a sam Biskamp mi je rekao da ne vidi »à quoi bon«¹⁰. Je li se vratio Lupus?

U svome drugom članku o ratu¹¹ sigurno nećeš zaboraviti da podvučeš slabost gonjenja posle pobeđe i bedno cviljenje Bonaparte, jer je najzad dostigao tačku gde mu Evropa ne dopušta, kao dosada, iz straha pred revolucijom, da u izvesnim granicama *igra* starog Napoleona. Pri tom bi bilo važno vratiti se na pohod 1796 – 1797, kada se Francuska nije mogla svim sredstvima i u miru spremati za »a localised war«¹², nego se morala, sa potpuno poremećenim finansijama boriti s one strane Rajne kao i s one strane Minča i Eča. Bonaparta se zaista žali na to što njegovi »succès d'estime«¹³ nisu duže potrajali.

Salut.

Tvoj
K. M.

Zar se od Heckschera ne može ništa izvući?

Jesi li pisao *Dunckeru*?

Pozovi Dronkea da nešto napiše.

---

⁸ ushićen – ⁹ Ranije ili kasnije treba da se osvetimo ovoj diplomatskoj gospodi – ¹⁰ »koristi« – ¹¹ *Italijanski rat. Osvrt.* – ¹² »lokalizovani rat« – ¹³ »prilični uspesi«

224

Engels Marxu
u London

Mančester, 25. jula 59.

Dragi Mohr,

Dunckeru sam pisao. I o tome što dosad uopšte nije oglašena Tvoja knjiga^[263] u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u i u »Kölnische Zeitung«-u. Ove *nedelje* ni u kom slučaju ne mogu napisati članak o njoj, to je *posao*, i za to je trebalo da sam nešto ranije dobio notice^[415]. Osim toga, započeo sam vojni članak² i hoću da ga brzo završim. Ali za sledeću nedelju obavezujem se da ću članak napisati.

U mom poslednjem članku² je pri redigovanju na jednom mestu izvitoperen smisao. Ja sam rekao da je 5. korpus na maršu za Paviju 3. i 4.³ tako napregao svoje snage da su i ona, zbog zaustavljanja, izgubljena 4 1/2 časa bila iskorišćena ne bi mogla dati rezultat i da korpus ne bi stigao приметно ranije na bojište. A odštampano je da mu je jedino zaustavljanje omogućilo ovaj napor, što je 1. baš suprotno, a 2. besmislica. Prvo, trupe u 6 časova ujutru 3. uopšte nisu bile umorne, jer su tek *krenule*, i zaustavljanje im zato nije moglo koristiti, a drugo, zaustavljanje im je oduzelo sveže jutarnje časove i prinudilo ih da marširaju po najvećoj podnevnoj vrućini. Onako kako je odštampana, rečenica je za svakog vojnog stručnjaka u najvećoj meri blamabel⁴. Uostalom, šta mi koriste sva ulepšavanja stila kad mi štamparske greške unose u moje članke najveće budalaštine, npr. *Rest*, ostatak, umesto *Stoß!* udarac, i slične stvari. Moji članci se naročito ističu takvim glupostima, ostatak je još snošljivo korigovan.

Kako si mogao pristati na to da se unese ona tričava pesma Herweghova!^[416]

Quanto al danaro⁵, Dr[onke] će navratiti opet ovamo kroz četrnaest dana (tj. *sada kroz* jedno deset dana), moram dakle dotle sve odložiti. I o Lupusu ništa ne čujem. Gde u međuvremenu nabaviti novac, teško je reći. Pokušaću kod Heckschera, ali sada imam *pune ruke posla*; članak o Tvojim knjizi oduzima mi vrlo mnogo vremena. Kad bi samo Strohn bio ovde! Gumpert leži bolestan kod

¹ saopštenje – ² Italijanski rat. Osvrt – ³ tj. 3 i 4. juna 1859. – ⁴ kompromitirajuća – ⁵ Što se tiče novca

kuće, zapaljenje grla, onemeeo. Međutim, videću; ako je ikako moguće, moraće Heckscher ove nedelje da održi list u životu. Ciciju Freiligratha ipak bi trebalo naterati da odreši kesu.

Veselo je što kod gospodina Liebknechta postižeš tako lep sud. To su ti prave delije. Ova gospoda su se tako navikla da mi za njih mislimo, da hoće da im se svagda i svugde ne samo prezentiraju stvari na tanjiru nego i potpuno sažvakane i da imaju u najmanjem obimu ne samo kvintesenciju nego i detaljno izlaganje ready cooked and dried⁶. Čuda treba da napravimo, ni plus ni moins⁷. Šta zapravo takav magarac traži? Kao da ne može već iz prva tri retka predgovora da razabere da će posle ove prve sveske slediti bar još petnaest, pre nego što stigne do zaključnih rezultata. Naravno, rešenja škakljivih novčanih pitanja itd. za Liebknechta su puke tričarije, jer ova pitanja za nj uopšte ne postoje. Ali bi ipak trebalo zahtevati u najmanju ruku da ovakva stoka zapamti bar poente koje pasuju u ono nešto njegovog znanja. Ali, zar razume krava latinski?

Ne bi trebalo da se ruski dokument štampa u tako kratkim bits⁸, niko živ neće razumeti povezanost. Lukubracije⁹ gospodina Petersena s vremenom takođe postaju dosadne^[417]. Ono, dabome, prošle nedelje nije bilo lako.

Govori gospodina Bonaparte sve su komičniji. Onaj pred diplomatskim korom je već i odviše smešan^[418]. Pri tom se taj tip stalno mašao sablje! Ali izgleda da taj ludak sad želi sasvim ozbiljno da se nametne svetu kao »Stari«¹⁰, bar što se tiče dehors¹¹.

Kossuth je lansirao vest da je otputovao na Mali Lošinj!
Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

⁶ podešeno prema ukusu — ⁷ ni više ni manje — ⁸ delovima — ⁹ Mudrovanja —

¹⁰ tj. Napoleon I — ¹¹ spoljašnjosti

225

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 1. avgusta 59.

Dear Frederick,

D'abord¹ potvrđujem ovim 2 funte 10 šilinga. Korekturu Tvog članka² izvršio sam ovaj put sam. Ako se još nadu štamparske greške, krivica je samo do štampara. Ona strašna pesma od Herwegha^[416] ušla je bez moga znanja. Naterao sam dakle B[iskampa] da dâ izjavu u prošlom broju i, into the bargain³, dao pesmu landveřa (kao podesno produženje H[erweghovo])^[419].

Vrlo mi je neprijatno što B[iskamp] ne ide u Edmonton, nego će (kako izgleda) primiti mesto domaćeg učitelja kod Bibre (gostioničara) usred West Enda. Ako je to tako, onda ću tražiti pismeni aranžman s tim gospodinom. Jer, kao i svi profesionalni humoristi, on je čudljiva histerična baba, a mi nećemo da vučemo kola iz blata da bi se kasnije drugi u njima vozili. Mi moramo sebi obezbediti tu *svojinu*.

Lina⁴ se vratila iz Kelna. Bürgers je postao potpuno »blagorodan« otkako je oslobođen. U »Volk«-u on »opet« kudi stari manir da se »rdavim vicevima« u »partiji« stvara razdor. Pod »partijom«, izgleda, on podrazumeva svakog ko »ne« zauzima zvaničan položaj, naročito pak Vogta i Kinkela. Naravno, da je te svoje »migove« davao samo iz pažnje prema »meni«. Od mog spisa^[263] prispeo je kod Bermbacha »jedan« primerak za desetinu partijskih prijatelja u Kelnu. Bürgers ga, naravno, nije čitao i neće ga čitati, »ali« on se »u mom interesu« ljutio što stvar izlazi tako »rasparčana« a ne odmah 60 tabaka at once⁵. Uostalom, on je domaći učitelj kod nekog Kaufmanna, gde je zaposlen samo nekoliko časova izjutra. Osim toga ima još jedan čas. Za sve dobija 700 talira. Njegov »rad« se ograničava na pre podne. Posle ručka počinje da se »odmara« od poludnevnog rada te leži i časka po čitave časove u kući gospode Daniels, ali mu je tu dr Klein grdan konkurent. A uveče juri Löllchenu, da s velikim dostojanstvom diriguje kelnskom debatom do kasno u noć. On »poštuje« Lassalle-ovu delatnost, ali od njega ništa nije »čitao«, čak ni Franza von S[ickingena]. U izgovoru da je tobože opasno

¹ Najpre — ² Italijanski rat. Osvert — ³ povrh toga — ⁴ Lina Schöler —
⁵ u jedan mah

oboleo na plućima kad je bio zatvoren u tvrđavi, on je našao odlično sredstvo za prikrivanje svoje tradicionalne lenjosti. Osim toga, ovaj »blagorodni« mota se po muzičkim društvima. U vezi s Kelnskim procesom⁽⁸⁷⁾ ponovio je nekoliko vrlo infamnih i nipošto ne nesvesnih laži pred Linom. Npr. da smo *mi* a ne *on* i drugi kelnski magarci poslali magarca Nothjunga kao emisara kroz Nemačku⁽⁴²⁰⁾. Da je »još lepši« nego što je ranije bio. *En passant*⁶: Georg Jung se prokockao i kažu da je svoj imetak prilično usitnio. Grofica Hatzfeld od pre nekoliko nedelja opet rezidira u Berlinu.

Kad budeš imao slobodnog vremena, bilo bi dobro da produžiš *Infantry*⁷. Moja novčana situacija je usko s time povezana. Rado bih poslao svoju ženu na more na nekoliko nedelja. Ali to je moguće samo ekstra vučenjem na *Ameriku*.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁶ Uzgred – ⁷ Pešadija

226

Engels Marxu
u London

Mančester, 7, Southgate
3. avg. 1859.

Dragi Mohr,

U prilogu početak članka o Tvojim knjizi¹. Pogledaj ga tačno, i ako Ti se in toto² ne dopada, pocepaj ga i napiši mi svoje mišljenje. Kako je ne praktikujem, toliko sam se odviknuo od ove vrste spisateljstva da će se Tvoja žena smejeti mojoj bespomoćnosti. Ako ga možeš doterati, učini to. Nekoliko jakih primeraka materijalističkog shvatanja bilo bi na mestu, u zamenu za slab primer februarske revolucije.

Čim završim sa tom stvari, laticu se *Infantry*, koja će me stajati prilično truda i vremena, i pored Rüstowa, prema kome se ipak moram pomalo kritički odnositi^[421].

Možeš li mi nešto detaljnije saopštiti o podacima u Crawshayevom pismu u »Free Press«-i od 27. jula o ruskom dokumentu? »Nemac« valjda nije gospodin Bucher? I koji nemački list je doneo tu stvar?^[422]

Jesi li govorio s Blindom, kad si ga video, o Vogtovim acta?³ ^[423] N'y avait-il à faire!⁴

Blagi Heinrich⁵ je dobar u svojoj novoj ulozi. Mračan kao uvek, ali utoliko lenji, spasava svet svojim hrabrim i inteligentnim grumblingom⁶.

Lupus je opet imao avanturu s nekim popom, koji mu je zamenio kofer. Ali je strašna ozbiljnost ovog slučaja bila time ublažena što je u ostavljenom koferu bila maiden-sermon⁷ onoga popa, koju je ovaj idućeg dana imao da odvergla. Ovim je stvar dobila nešto humoristički extérieurs⁸. Da nije bilo toga, Lupus bi opet uskliknuo: There are so many rogues in this country, and not of the working class, but of the middle class⁹.

Tvoj
F. E.

---

¹ Karl Marx, »Prilog kritici političke ekonomije« - ² u celini - ³ postupcima - ⁴ Nije li se tu išta moglo učiniti? - ⁵ Heinrich Bürgers - ⁶ gundanjem - ⁷ pristupna, prva propoved - ⁸ izgled - ⁹ U ovoj zemlji ima toliko lopova, ali ne iz radničke klase, nego iz buržoazije

227

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. avgusta 59.

Dragi Engels,

Od povraćanja, koje je trajalo dva dana uzastopce, slab sam kao muha i zbog toga mogu samo da napišem nekoliko redaka.

Da li je moguće do *srede ujutru* nabaviti nešto novaca za »Volk«?

Prošlog ponedeljka (ponedeljkom je uvek obračun, dakle pre osam dana) *ukupni deficit* iznosio je samo još oko 2 funte. (Pri tom, naravno, nije uračunat br. 13, koji će se tek danas obračunati, a još manje br. 14, koji ima da se plati tek kroz osam dana. Brojevi se, naravno, uvek obračunavaju tek krajem nedelje posle izlaženja.) Dakle, stvari dobro stoje. Ali danas će se morati pokriti novi manjak. Osim toga, uvek jedna funta posebno (15 šilinga za Leßnera, 5 za Office¹). Ja sâm toliko sam u *pressure*² da u ovom momentu ne mogu predujmiti *ni farthinga*³, povrh toga sa čitavom stvari gubim više vremena nego što je potrebno. Što se tiče filistra Freiligratha, — on misli da svoje »ubedenje« dovoljno potvrđuje tim što zauzima »neutralan« stav između nas i »Hermann«-a.

Ledru[-Rollin] i L. Blanc udružili su se da bi izdali »Union-Républicaine«⁴ [424]. Ta će izaći početkom sledećeg meseca u istoj štampariji gde i »Volk«, i to će za poslednji imati tu dobru stranu što će Hollinger tada list štampati na mašini, a ne rukom kao dosad. Uostalom, time postaje još važnije da »Volk« i dalje izlazi.

Kasnije ću (čim se opet malo oporavim) o toj stvari pisati u Nemačku. Da napišem i Borchardtu?

Da bi stvar brže učinio *paying*⁵, bili bi u jednom gradu kao što je London potrebni novi izdaci, pored Leßnera raznosiči itd. Zar se Strohn još nije vratio?

Duncker, ta svinja, još nije odgovorio?

Pozdrav Lupusu i Gumpertu.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ poslovnicu — ² stisci — ³ groša — ⁴ »Republikanska unija« — ⁵ korisnom

228

Engels Marxu
u London

Mančester, 10. avg. 1859.

Dragi Mohr,

Momentano sam toliko zaglibio u otplaćivanje privatnih dugova, koji su se nakupili za novu poslovnu godinu, da narednih nedelja samo u slučaju preke potrebe mogu još dati novaca za »Volk«. O Strohnju ne čujem i ne znam ništa, ali odmah bi saznao da je opet u Bredfordu. Ako ne bude drugog izlaza, Ti bi ipak mogao napisati Borch[ardtu]; ne vidim zašto ne bi mogao. Ti bi mu mogao to saopštiti i, ako je nužno, mogao bi ga i Lupus tih dana posetiti. Ne znam i ne čujem ništa o B[orchardtu].

Sinoć, kad sam hteo da napišem drugi članak o Tvojim knjizi¹, omeli su me na način koji mi je onemogućio da nastavim rad. Danas to ne mogu više na vreme nadoknaditi; članak se dakle mora odložiti do sledeće nedelje, ma koliko mi to bilo nezgodno.

Bio sam od subote do ponedeljka van grada, u ponedeljak uveče našao sam kod kuće pismo od Dunckera koje prilažem^[425]. Šest primeraka *Po i Rajna* možeš podići na osnovu priložene cedulje; pošalji mi one koji Ti nisu potrebni. *Freiligrath je dobio jedan*. Tog ludaka treba najzad naterati da zauzme odlučujući stav, ili da bar *dade novaca*.

Duncker hoće da mi pošteno podvali. Lassalle je pisao o 2000 primeraka, a sad kaže da je našampao svega 1000. Siebel, koji je opet ovde, priča da je to sigurno laž, sudeći po success² u knjižarama, o čemu se on sam uverio. *Que faire?*³

Šta kažeš na lepo izvinjenje što Tvoja knjiga nije bila oglašena?

Dakle, Mazini je najzad proturio u »Times«-u svoja diplomatska otkrića, sa strahovitom opširnošću. No, fakta su važna i potvrđuju naša obaveštenja i naše zaključke. Urquh[art] će sad biti van sebe kad čuje da je M[azzini] a Russian^[426].

Salut.

Tvoj
F. E.¹ Karl Marx, »Prilog kritici političke ekonomije« – ² uspehu – ³ Šta da se radi? –⁴ Rus

229

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. avg. 59.

Dragi Engels,

Priloženo pismo primio sam u četvrtak posle podne. Pohitao sam dakle u grad. Stvar je bila samo tako uređena što sam 4 funte pozajmio od Garthea, koje mu *moram vratiti*. U ponedeljak ću pisati Borchardt. Napustiti sada list bilo bi po mom mišljenju glupo iz ovih razloga: 1. što bi se time održao »Gottfried«, koji propada; 2. što sa smrću pruskog kralja² u Nemačkoj nastupa prelom, kad *mi* moramo imati list; 3. što pretplatnici rastu (iako to *zasada* u novčanom pogledu samo škodi, pošto to nedeljno košta mnogo više stamps³, a novac se vraća tek *krajem kvartala*). »Volk« već ima znatan uticaj u United States⁴. Npr. predgovor moga spisa⁵ prešao je iz »Volk«-a, sa raznim komentarima, u nemačke listove od Nove Engleske do Kalifornije.

Ne možeš li udesiti da Tvoj članak⁶, pošto je ovog puta potpuno nezavisan od »vremena«, bude već u sredu ovde?

Može li se preko Tvog bratića S[iebel]a sakupiti nešto novaca kod nemačkih trgovačkih nameštenika u Mančesteru?

Iz Berlina i Njujorka sigurno ću nabaviti novaca. Ali za idućih šest do osam nedelja treba nam pokriće.

As to Freiligrath⁷, dodi i try⁸ da li si Ti kadar da iz njega iscediš jedan šiling.

Uostalom, među nama rečeno, mi bismo u novčanom pogledu stajali mnogo bolje da nisu stalno nastajali novi deficiti usled novih krađa. A njihovi izvršioци su stari agenti. Ja sam sve koji su se bili kompromitovali najurio, počev od Scherzera. Ali ono što je još od tog kvasca ostalo nije vredelo ništa; a ako su do dato i bili pristojni, onda svoj *exit*⁹ izvode s lopovlukom. Najzad sam prošle nedelje najurio *poslednjeg*: gospodina Langea. Bilo bi relativno mnogo lakše osnovati potpuno nov list nego proizuđiti, iako samo nomi-

---

¹ »Hermann« — ² Friedrich Wilhelm IV — ³ poštanskih maraka — ⁴ Sjedinjenim Državama — ⁵ *Prilog kritici političke ekonomije. Predgovor* — ⁶ Karl Marx, »*Prilog kritici političke ekonomije*« — ⁷ Što se tiče Freiligratha — ⁸ pokušaj — ⁹ odlazak

nalno, jednu skroz na skroz trulu ustanovu, kao što su to učinili Bis[kamp] i Liebknecht.¹⁰

U prilogu pismo od Dana.

Da li bi mogao Tvoj relative¹¹ S[iebel], mada mnogo ne cenim njegovo poetry¹², sastaviti nekoliko redaka za »Volk«. Ali samo ništa patetično. Da bismo nasekirali F[reiligratha], moramo pošto-poto istaći nekog pesnika, pa makar mu i sami pravili stihove.

Salut.

Tvoj
K. M.

Primerke *Po i Rajna* sledeće nedelje.

---

¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 208. — ¹¹ rodak — ¹² pesništvo

230

Marx Englesu
u Mančester

London, 26. avg. [1859]

Dear Fred,

Sa »Das Volk«-om je *svršeno*. Dve funte koje si poslao prošle nedelje ja sam bio već ranije predujmio Hollingeru, jer inače ne bi prošlog petka izašao broj (pre osam dana). Ja sam ih dakle vratio samom sebi. Osim toga dugujem Gartheu 4 funte (za list) i about¹ još 2 funte Leßneru, *ukupno* 6 funti. Povrh toga nagomilao se deficit kod Hollingera, što se nas, naravno, ne tiče tako neposredno. Ipak, nije se smeo povećati. Obračun se može izvršiti tek kad stignu novci od pretplatnika. *Francuski list*² ne izlazi zbog amnestije⁽⁴²⁷⁾.

Hvalisavac Borchardt je pisao da se u Mančesteru ništa ne može uraditi. Prvo, zbog mira; zatim zbog amnestije, a naročito zbog toga što je »Volk« pogrdan list, a što on sam nije mogao to da opovrgne. (O ti, filistarski magarče!) Dakle, nisu dosta nežne za Steint-hala i druge čivute. Od Lupusa sam, naprotiv, istovremeno dobio pismo u kome on »Das Volk« mnogo hvali. Ali je fact³ da je u istoj meri u kojoj se list poboljšavao, gubitak rastao a broj čitalaca opadao. Osim toga izgleda da je magarac Biskamp, koga su svakojaki ljudi obrađivali, postao ljubomoran zbog opadanja njegove uloge u listu.

Najzad (pošto su list kupovali manje naši drugari, a više nemačko *diplomatsko* haute volée⁴ u Londonu), bilo bi sve više potrebno, imajući u vidu nesposobnost Liebknechtovu i nepostojanost Biskampovu, da se ja direktno mešam u redakciju. Pri ovdašnjim velikim udaljenostima, meni je ta stvar i bez toga oduzimala previše vremena, a moje vlastite prilike are in such a desperate state, that I must look to them⁵.

Dronke lumpacius nije se pobrinuo ni za jednog pretplatnika. A tvoj bratić S[iebel] — kao što ćeš videti iz priloga — pesnik je u »Hermann«-u pod Betinim vodstvom⁽⁴²⁸⁾.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ otprilike — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 227. — ³ činjenica —
⁴ fino društvo — ⁵ su u tako očajnom stanju da moram o njima voditi računa

231

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 5. septembra 1859]

Dragi Engels,

Da li Ti je moguće da mi do petka pošalješ nešto o Kini^[429] s vojnog gledišta? Ja sam danas (prošli petak je ispao, pošto sam imao jednu veselu posetu) pisao o Italiji i o Mađarskoj¹. Čisto politička materija je at an end², sve do otvaranja parlamenta.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ *Kossuth i Louis-Napoleon* – ² pri kraju

232

Engels Marxu

u London

Mančester, 7, Southgate
[8. septembra 1859]

Dragi Mohr,

Na žalost, danas ne mogu poslati članak. Sad je sedam časova, a imam bar još pola sata da radim u poslovnici, pola sata mi treba dok dođem kući; osim toga danas još nisam ni video »Times«, a i ne bih ga večeras nigde mogao pozajmiti. Stvar bih morao završiti najkasnije u jedanaest i po, da bih je još otpremio – to je clairement impossible¹, naročito imajući u vidu iskrivljena imena u telegramima, koja treba dugo s kartom u ruci dešifrovati. Ali, materijal ću razraditi za utorak i ako do ponedjeljka stigne Calcutta Mail², ja ću ga po njoj ispraviti.

Tvoj
F. E.

---

¹ očito nemoguće – ² pošta iz Kalkute

233

Marx Engelsu
u Mančester

[London], 21. sept. 59.

Dragi Engels,

Primio sam Tvoje pismo s prilogom. Moje domaće affairs¹ opet su došle do neizbežne kritične tačke, a ovoga puta gore no ikada, pošto ne vidim nikakvog izlaza. Pokušaj sa mojim zetom² završio se in nothing³. Freiligrathov posao je winding up⁴. Da li će Švajcarci otvoriti novu agenturu za London i za njega u 1860. još je neizvesno. Stoga on sad ima još bolji izgovor nego ranije da otkloni svaku meničnu transakciju. Od Dana sam dobio upozorenje da se čuvam overdrawing⁵. Na taj način, ja sam u potpunom fix⁶. Pored malih opasnosti (preti mi npr. ove nedelje da će mi se zatvoriti plin i voda), nagomilala su se sva veća potraživanja, od kojih se veliki deo ne može odlagati, tako stan, škola itd.

Pošto ovih dana moram pisati Dunckeru zbog druge sveske, obavesti me da li je dao u novine oglas o prvoj svesci. Izgleda mi da bi on rado the whole matter drop⁷[430].

Nesreća je u tome što u Londonu nema više nikakvog Bambergera. Inače bih mogao udesiti nekoliko accommodation bill⁸, koje bih kasnije platio američkim novcem. U ovim circumstances⁹ uvek može biti reći samo o shifts¹⁰.

Ti ćeš me izviniti što Te gnjavim ovim stvarima. No ja nemam ovde apsolutno nikoga s kime bih mogao ako ništa a ono bar otvoreno porazgovarati.

Kao što sam već Lupusu pisao, kroz neki dan pisaću vam o kurioznim političkim skandalima.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ prilike - ² Johann Carl Juta - ³ ni s čim - ⁴ na kraju - ⁵ prekoračenja bankovnog računa - ⁶ škripcu - ⁷ bacio čitavu stvar - ⁸ uslužnih menica - ⁹ okolnostima - ¹⁰ pomoći za nuždu

234

Engels Marxu
u London

Mančester, 22. sept. 59.

Dragi Mohr,

Upravo mi je Lupus doneo Tvoje pismo. Ja sam se tek prekinoć vratio s putovanja u Škotsku sa svojim starcima¹ i njih otpremio kući.

Nekoliko dana pre dolaska mog starog desila mi se velika nezgoda. U jednom pijanom društvu napao me neki nepoznati Englez; ja držim kišobran u ruci; udarim po njemu i šiljak ga pogodi u oko. Taj tip odmah preda stvar svom lawyeru², ja preduzmem potrebne protivmere, i upočetku je izgledalo da će se stvar dati izgladiti — pošto mu oko nije bilo trajno ozledeno i on se opet oporavio — iako sa troškovima, s moje strane. A sad je taj gad iznenada promenio mišljenje i preti action³; a ako do toga dođe, stvar bi me koštala preko dvesta funti, povrh toga javni skandal i row⁴ s mojim starim, koji bi morao da isprovne novac. No, ja se ipak još nadam da ću mimoići jobbing lawyers⁵; ako pak sve vrlo dobro prođe, koštaće me drunken brawl⁶ četrdeset do pedeset funti. Najgore je što sam potpuno u rukama ovog gada i njegovog sollicitora⁷, što ništa ne mogu da preduzmem i moram sve da otpim da ne bude skandala — jer bi inače troškovi bili samo još veći. Ovi prokleti Englezi dabome, neće da se liše zadovoljstva da šćepaju jednog bloody foreigner⁸. Ovog puta zaista nesreća nije došla sama. Apolutno ne znam šta da radim dok mi unekoliko ne bude jasan tok te stvari. Moji engleski poznanici drže se vrlo pošteno i odmah su se prihvatili stvari, ali da će mi iznuditi para, to je sigurno, i ko zna koliko.

No, ja ću Ti svakako u subotu ili ponedeljak poslati 5 funti da bi se otklonila najveća nevolja; dotle ih mogu preneti na oktobarski račun. Budi uveren da ću učiniti što je mogućno, ali i sam vidiš da trenutno ni sam ne znam na čemu sam.

Pozdravi srdaćno svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

¹ Friedrich i Elisabeth Engels — ² advokatu — ³ tužbom — ⁴ lom — ⁵ advokate-gulikože — ⁶ kafanski sukob — ⁷ advokata — ⁸ omraženoć stranca

235

Marx Engelsu
u Mančester

London, 23. sept. [1859]

Dear Frédéric,

Bad news¹. Nije mi jasno kako ovog puta stvar can be got over². Isprečile su se *vrlo gadne* teškoće.

Tvoja afera takođe mi nije jasna. *Na stranu skandal* – ako je oko toga tipa opet dobro, ako se može dokazati da je on Tebe prvi offended³, povrh toga da je on već primio kompromis što si ga predložio itd., onda ne vidim što bi on još mogao uraditi po engleskom pravu. U Londonu bi Tebe u najgorem slučaju osudili na 2 - 5 funti globe. Sve je to, kako izgleda, upereno na to *to obtain money on false pretences*⁴.

Da se ovdašnje stanje ne bi još više *pogoršalo*, bilo bi vrlo važno da Dana-u mogu poslati *Infantry* za about⁵ 8 - 10 dana. Iako je rekao 15. septembra, biće sigurno još vremena, a svakako treba da vidi dobru volju. U ovoj stvari nije reč o tome da ona bude duboka, nego da bude dugačka.

Da si posle svog dolaska u Mančester i pošto si se obavestio o »Englezu«, odmah otputovao, *recimo za London*, i da si toj svinji preko trećeg lica dao na znanje da si otputovao *na Kontinent*, mogao si postići *svaki arrangement*⁶. Možda je to još moguće, pošto – kako vidim kod Allena itd. – sada svi Englezi veruju u general amnesty⁷ na Kontinentu i zato se boje da će njihovi dužnici *quit the country*⁸. (Uostalom, pruska amnestija biće data 15. oktobra.) Prema ovakvom tipu treba upotrebiti svako ratno lukavstvo.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Rdave vesti – ² može da se reši – ³ napao – ⁴ da se izvuku pare pod lažnim izgovorom – ⁵ otprilike – ⁶ sporazum – ⁷ opštu amnestiju – ⁸ napustiti zemlju

236

Engels Marxu

u London

Mančester, 7, Southgate

[između 23. i 27. septembra 1859]

Dragi Mohr,

U prilogu nota od pet funti B/B 95 281 Manchester, 1. januara 1859.

O drugim stvarima sledeći put.

Sad samo još jedno, o čemu molim po mogućnosti odmah odgovor:

1. Koliko je novaca potrebno da se pretplatnicima »Volk«-a, koji su direktno platili, vrati ono nekoliko groša koji im pripadaju zbog neisporučenih brojeva?

2. Kakav je aranžman učinjen s Thimmom i kompanijom u ovoj stvari? Jesu li knjižari obračunali to što im nije isporučeno, or how¹? ili uopšte nisu platili?

O ovoj stvari treba da po mogućnosti *odmah* dobijem razjašnjenje i ako bude moguće, nabaviću *novac* da – veća suma to ne može da bude – to uredimo sa direktnim pretplatnicima. Čifte ovde viču kao pomahnitali da su prevareni, a Lupus i ja moramo sve to da gutamo. Dakle, na ovo mi odmah odgovori. Lupus je prekjue zbog toga imao skandal, i ja moram »trećeg« po mogućstvu što skorije videti.

Infantry je u redu i biće, ako bude ikako moguće, još ove nedelje gotova.

Što se tiče moje istorije ovde, toliko sense² verujem da ipak misliš da imam, da sam i ja stvar predao lawyeru³ i saslušao njegovo mišljenje. Ne radi se o nekoj tričavoj osudi pred magistratom, nego o jednoj action at nisi prius for damages⁴, gde se samo troškovi mogu popeti na 200 funti. Mislim da Te ne *moram* ubedivati da neću dozvoliti da me tako lako prevare; što se tiče udaljavanja odavde, samo po sebi se razume da u mojim prilikama ne može o tome biti reči ni za 14 dana. Kad je neko tako poznat u Mančesteru kao ja, niko živ neće poverovati da sam kadar ostaviti posao da bih umakao jednom takvom procesu.

¹ ili kako – ² pameti – ³ advokatu – ⁴ tužbi za naknadu štete

Sva je stvar u handle⁵ koja lawyeru daje upotreba bilo kakvog instrumenta, da bi uticao na British Jury⁶ izazivajući moralno negodovanje protiv bloody foreigners⁷ koji ne koriste pesnicu itd. Tu će foreignera tako sigurno da osude kao što su $2 \times 2 = 4$ i uz to još da plati troškove. A da neću platiti više nego što je apsolutno potrebno, možeš biti uveren; stvar se nije pomakla ni za korak, ali se nadam da će se skoro urediti, da bih najzad mogao bar jasno da vidim šta se ovdje može uraditi da Ti pomognem u krizi.

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i devojčicama.

Tvoj
F. E.

---

⁵ pravnoj mogućnosti – ⁶ britanski sud – ⁷ omraženih stranaca

237

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 27. septembra 1859]

Dragi Engels,
Pismo s prilogom primio.

Čim sam otpremio pismo, znao sam da su neke primedbe u odnosu na Tvoju stvar – glupost.

Ja sâm imam county-court process¹ zbog »Volk«-a. »Direktni« pretplatnici u Mančesteru bili su samo Lupus i neki Schuster, koji je otkazao još pre prestanka lista.

Thimm još nije platio i zamoljen je da plati samo za numbers received². Kako smo mogli oštetiti mančesterske čifte kad još nisu platili ni farthinga³?

Saopšti imena onih koji polažu pravo na nešto. Reci Thimmu (u Biskampovo ime), neka ne šalje ni farthinga dok ne dobije novo pismo. Moguće je da će dobiti uput da isplati »opravdane« reklamatore u Mančesteru.

Biskamp se sada nastanio ovde u Hampsteadu na moj trošak. Ovaj poor devil⁴ imao je operaciju plućne maramice u nemačkoj bolnici, gde je ležao jednu i po nedelju – sans sous⁵. Uopšte lepe prilike.

Danas je dan za članak. Zato završavam.
Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ proces pred sudom grofovije – ² primljene brojeve – ³ ni groša – ⁴ siromah – ⁵ bez ijednog groša

238

Marx Engelsu
u Mančester

London, 28. sept. [1859]

Dragi Engels,

Sinoć je još došao Leßner, koga sam pozvao zbog mančesterskih pretplatnika »Volk«-a.

I on i Biskamp me uveravaju da nije postojao nijedan direktan pretplatnik »Volk«-a (izuzev Lupusa). I nijedan nije dosad poslao ni farthinga¹ u London.

Thimm je posle prestanka »Volk«-a pisao Leßneru zbog računa. L[eßner] mu je odgovorio da mu može poslati račun samo za vreme dok je on, L[eßner], bio ekspeditor. On mu je zatim obračunao *pojedine brojeve*. Do jučerašnjeg dana nije bilo odgovora od Thimma.

Hteo bih, dakle, da znam koji su to tipovi u Mančesteru koji su podigli galamu i pod kakvim pretext².

Mi imamo ovde (naročito ja) i bez toga dosta neprijatnosti zbog »Volk«-a.

U »*Free Press*«-i *Particulars o Kossuthu*³ su od mene. (Za »*Tribune*«-u napravio sam od toga dva članka, videću da li će ih uzeti.)^[431] Dobio sam ih delom usmeno, a delom pismeno od Szemerea. Szem[ere] je bio ovde pre nekoliko nedelja.

Salut. Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

Pitanje je da li će se Biskamp izvući. Grešnik, sasvim je propao. Sve se na nas okomilo.

---

¹ groša — ² izgovorom — ³ *Pojedinosti o Kossuthu*

239

Engels Marxu
u London

Mančester, 3. oktobra 1859.

Dragi Mohr,

Bilo mi je vrlo prijatno čuti što mi pišeš o »Volk«-u. Pokazalo se da se onaj filistar što je nadao dreku, après tout¹ pretplatio kod Thimma.

Kakav je to proces što ga imaš pred county-court²?

Infantry nije sasvim završen, jer imam zapaljenje levog oka, zbog čega ne mogu da pri plinskom svetlu mnogo pišem (ali inače beznačajno), a i usled raznih drugih smetnji. U petak ćeš ga sigurno dobiti.

Moj skandal još nije okončan, može se još davolski otegnuti. Ali tu džukelu imam donekle u rukama i mislim da mogu mirno da čekam; no u svakom slučaju to će me koštati, i to je ono što me najviše ljuti, a kod ovdašnjeg krasnog law³ čovek ne može biti siguran za svoju stvar. U svakom slučaju situacija se znatno poboljšala.

»Free Press« do prekjuče još nije bila ovde, odmah ću još jednom da pogledam. Kakvu je to filijalu Urquhart otvorio u Berlinu?

Sad se, dakle, pokazalo da je ruski »Mémoire«⁴ bio objavljen u »Preuß[isches] Wochenblatt«-u^{5[432]}. (Tek sad sam video avgustovski broj »Free Pr[ess]«-e.) Imaš li osim onog u Fr[ee] Pr[ess]-i^{4[31]} još skandalnog materijala o velikim ljudima?^{4[33]}

Tvoj

F. E.

Neka Thimm što pre sastavi kompletan račun, tj. i za vreme pre Leßnera; izgleda da taj tip namerava da strpa novac u džep. A meni pošaljite tačan spisak ljudi koji su se pretplatili kod Thimma, da bih mogao kontrolisati vraćanje pretplate, odnosno poslati tim ljudima okružnice da svoj novac mogu dobiti kod Th[imma].

Siebelove loše stihove⁶ neki tip iz Nemačke, kome ih je ovaj u pismu otpremio, poslao je iza S[iebelovih] leđa, »H[ermann]«-u. Odmah je pisao redakciji i tek je onda doznao kako je to teklo.

¹ najzad – ² sudom grofovije – ³ zakona – ⁴ »Predstavka« – ⁵ »Pruskom nedeljnom listu« – ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 230.

240

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. oktobra [1859]

Dragi Engels,

Kako se ovde vode poslovi (Speck je bankrotirao i nestao; Garthe, blagajnik, u Brajtonu je) i kako su se uvek vodili u »Volk«-u, nemoguće je da se dobije tačan račun o vremenu pre Leßnera as to foreign subscribers¹. Biskamp uverava da je, sa izuzetkom prvih brojeva, Thimm stalno dobijao po tuce primeraka.

Hollinger me je tužio zbog 12 funti i nekoliko šilinga zaostalog duga za »Volk«, zajedno sa slogom poslednjeg neizdatog broja. Ovaj džukac hoće da me iznebuha pretvori u »sopstvenika«, iako je čitava stvar, neću da kažem propala (jer sa ovdašnjim filistrima ništa ne možeš uraditi), nego prestala sa deficitom, jer ja *nisam* bio sopstvenik i uprkos svem gubitku vremena nikad nisam mogao stati na kraj javvašluku. Isto tako nisam nikad tome tipu dao neku pravnu garanciju. Račun držim da je netačan, jer je on – ne računajući ostala plaćanja – samo za tri pretposlednja broja (njegov račun obuhvata dva poslednja broja) od mene primio 7 funti. (Onih 15 šilinga Leßneru nisu prošli kroz njegove ruke, jer sam ih neposredno platio.) No, ja se neću upustiti ni u kakvu debatu o tome, jer bih inače odmah priznao njegovo pravo da mene tuži. Taj džukac će se zakleti i nateraće jednog svog slugača da se zakune da sam garantovao. (Čak i u tom slučaju morao bi najpre tužiti Bisk[ampa].) Ja ću Biskampa itd. navesti kao protivsvedoke. Da imam novaca, ja ne bih – da bih izbegao svaki javni pretres – platio Hollingeru, nego bih kupio jedno potraživanje prema njemu i to od nekog Lisle-a, Hollingerovog landlorda² i *sopstvenika* štamparije. H[ollinger] duguje ovom čoveku oko 60 funti i nikada mu nije platio ni farthinga³.

Medutim, pod sadašnjim okolnostima o tome ne može biti ni reči.

Ako ne izvršim neki coup⁴ – a apsolutno ne vidim *kako* da ga izvršim – moj položaj ovde postaje *potpuno* neodrživ. Freiligrath je opet pokušao jednu meničnu operaciju. Sinoć sam od njega primio pismo da je definitivno propala, istovremeno s pretećim pismima landlorda itd. itd. Priloženo Lassalle-ovo pismo, na koje sam odmah od-

¹ što se tiče spoljnih pretplatnika – ² kućevlasnika – ³ groša – ⁴ majstoriju

govorio⁵, smatram za dobru vest. Izgleda da se stvar^[263] uprkos *conspiration de silence*⁶ prodaje. Inače ne bi došao ovaj *indirektan* poziv Dunckerov. Uostalom, ja apsolutno nisam u stanju da tu stvar nastavim^[430], dok d'une maniére ou d'une autre⁷ ne rešim svoja najteža lična pitanja. *Tvoj članak* o toj stvari⁸ preštampanaće nemački listovi od Njujorka do Kalifornije (sa ono malo »Volk«-a imali smo svu nemačko-američku štampu u rukama). Kao primer kakav šund izlazi u Nemačkoj, prilažem Ti isečak oglasa iz »Wiener Presse«. Il suffit to read⁹ sadržaj. (By the by¹⁰ držim pred *biranim* krugom drugara predavanja o prvoj svesci. Izgleda da ih jako interesuje.)

A na kraju hoću da izvestim o dva »velika čoveka«^[433].

*Ad vocem*¹¹ R. Schramma. Ovaj bedni skot bio je pre neko vreme u Ostendeu i poslao otuda dopis »Hermann«-u^[434]. Ne čitam takav šund; o tome me je obavestio Freiligrath. U ovom dopisu priča R. Schramm da je dovoljno čuti razgovore Nemaca na kupalištu da bi čovek dobio predstavu o tome u kakvoj meri su se srozali. Tako je on, na primer, slušao razgovor dveju dama, koje su brbljale u pravom vupertalskom narečju, i od kojih je jedna nazivala drugu »gospoda Engels«. To je, dakle, osveta toga bednika! Ali za kaznu taj je skot nedavno izgubio 2000 funti (teste¹² Freiligrath). Taj ludak se, naime, upustio u »trgovinu dragim kamenjem«. A to je osujetilo i njegov plan da osnuje vlastite nemačke novine u Londonu (trebalo je da ovog meseca izađu). Ja sam ove činjenice – neizlaženje novina, trgovinu dragim kamenjem i gubitak novca – na veliko njegovo ogorčenje i kao odgovor na njegovu detinjastu malice¹³ preko Biskampa izneo u »Weser-Zeitung«-u.

Ad vocem K. Blind. O ovom *homme d'état*-u¹⁴ moram biti nešto iscrpniji.

Otprilike pre dve nedelje, pošto sam se iz Mančestera vratio u London, pričao mi je Biskamp da mu je Blind preko Hollingera predložio da se (tj. »Volk«) sa Blindom i kompanijom amalgamira¹⁵, ali ja i uopšte komunistički elementi moraju napolje. Mesto toga – razuman socijalizam. – Od mene je tada, kao što znaš, u »Volk«-u izašlo samo nekoliko šala¹⁶. Odmah sam pisao Blindu, ali ne pismo, nego saopštenje about ten lines¹⁷, u kome ga ja, između ostalog, nazivam »homme d'état« i »značajnim čovekom« i govorim o njegovom vernom »Fideliu« (tj. Hollingeru). Idućeg dana dolazi Liebknecht i kaže mi da u gostionici na čošku sede Blind i Hollinger. Prvi me očekuje. Ja, dakle, onamo s Liebk[nechtom]. Blind daje časnu reč da *ničega* nema na stvari. Ona svinja H[ollinger] ditto. Morao sam, dakle, da verujem. Ali ovaj susret je pružio priliku da se povede reč i o drugim

⁵ Vidi u ovom tomu. Drugi deo, pismo br. 40. – ⁶ zaveri čutanja – ⁷ na ovaj ili onaj način – ⁸ Karl Marx: »Prilog kritici političke ekonomije« – ⁹ Dovoljno je pročitati – ¹⁰ Uzgred – ¹¹ Povodom – ¹² svedočanstvo – ¹³ zlobnost – ¹⁴ državniku – ¹⁵ slije – ¹⁶ Pobirci iz štampe – ¹⁷ otprilike deset redaka

Blindovim marifetlucima. Između ostalog došlo se i na Vogta. Blind je na *časnu reč* poricao (a poricao je to i bez časne reči pred Freiligrathom) da je on napisao i objavio anonimni članak *Zur Warnung*¹⁸. Rekao sam da se čudim, jer članak sadrži samo ono što mi je on *usmeno* saopštio prilikom Urquhartovog mitinga 9. maja^[423]. Podsetio sam ga da me je on tada uveravao da ima u *ruci dokaze*, da zna ime čoveka kome je Vogt ponudio 30 000 ili 40 000 guldena, ali »na žalost« ne sme da ga imenuje itd. To se sad Blind nije usudio da porekne, nego je izričito i u više mahova priznao, u prisustvu Liebknechta i Hollingera.

Radnička biblioteka

Well!¹⁹ Pre nekoliko nedelja pisala je »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« Liebknechtu, koji joj je poslao *Zur Warnung*. L[iebknecht] dode k meni^[435]. Rekoh mu neka ide Blindu. Ja ću toga homme d'état sačekati »u gostioni na Blindovom čošku«. Blind je bio u banji, mislim St. Lionard: L[iebknecht] mu piše; jedanput, dvaput. Najzad pismo od *homme d'état*. Ovaj, na najhladniji i »diplomatski« način, žali što sam »ja« uzalud išao k njemu. Liebknecht treba da razume da on (Blind) nema volje da se meša u stvari jednog, njemu »sasvim tuđeg lista«, i u njemu sasvim tuđu stvar. Što se tiče Liebknechtovih aluzija na »primedbe« koje su pale u »privatnim razgovorima«, one se – veli – bez sumnje zasnivaju na samim »totalnim« nesporazumima. I homme d'état je mislio da je time stvar likvidirana.

Sad sam poveo Liebknechta Colletu. Setio sam se da je u »*Free Press*«-i od 27. maja (The Grand Duke Constantine etc.^{20[397]}, p. 53) bio pasus koji mi se odmah učinio da je Blindov fabrikat i koji je, zajedno s onim što je Blind *usmeno* priznao u prisustvu L[iebknechta], Hollingera i mene, sačinjavao čitav sadržaj anonima, a osim toga *dokazao* da B[blind] ne dodiruje samo uzgred, u »privatnim razgovorima« ovu njemu inače »sasvim tuđu stvar«. Pošli smo dakle ka Colletu koji je *odmah* rekao da je Blind autor. Imao je još Blindovo pismo u koje je ovaj uložio svoju kartu, ali ga je zamolio da ga ne *imenuje*. Ovo je bio *jedan* nepobitni dokaz.

Pomoću celog niza manevara, o kojima neću govoriti da ne bi bilo preopširno, iznudio sam, dalje, ovo što Ti u prilogu šaljem (*što treba odmah da vratiš*). Pokazao sam to i Freil[igrathu]. Sad vidiš kakva je »časna reč« ovog poštenjakovića!

Prošle subote Liebknecht je poslao *homme d'état*-u pismo (napisano prema jednom pismu²¹ što sam ga uputio L[iebknechtu] u kome sam stvar dosta oštro rezimirao). Očekujem odgovor i kad stigne, čućeš više o tome.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁸ Opomena – ¹⁹ Dobro! – ²⁰ Veliki vojvoda Konstantin – ²¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 38.

241

Marx Engelsu
u Mančester

London, 10. okt. 59.

Dear Frederick,

Novac je stigao u subotu zaista »kao spasenje«, jer je toga dana deo verovničke bande preduzeo general attack¹. My best thanks². Isto tako za rukopis³.

Prilažem ovde moj članak o Kossuthu u »Tribuni«⁴. Pokaži ga još Lupusu. *Potom mi ga vrati*. Biće to kapitalni skandal, jer je Pulszky londonski dopisnik »Tribune«. – Citirana dela: *Austrian sympathies*, *Anti-Napoleonic rage*⁵ itd., uzeta su iz Pulszkyjevog letter⁶ u »Tribuni«⁽⁴³⁶⁾, u kom je pokušavao da brani Kossutha i komp. In fact⁷, začudio sam se da je »Tribune« pod these circumstances⁸ i pri njenoj general faible⁹ za K[ossutha] štampala taj članak. Doduše, ja sam Dana-u u jednoj maloj belešci na nemačkom, koja je bila priložena, ulio courage¹⁰.

Collet je poslao Kossuthu pet copies¹¹ poslednje »Free Press«. »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« je tu stvar reprodukovao⁽⁴³⁷⁾. Isto tako i »Weser-Zeitung«.

Collet je bio juče kod mene. Državnik Blind dolazio je k njemu i mnogo se žalio da je on (Collet) narušio u odnosu na mene redakcijsku tajnu. Tražio je da on (Collet) pođe k meni i da me spreči da ne pričim još više mischief¹². »Ausb[urger] Allg[emeine] Zeit[ung] je »a Russian(!) organ«¹³. Zato on (Blind) ne želi da ga pomogne.⁽⁴³⁵⁾ Collet mi reče: »At the outset, he made upon me the impression of a very sneaky fellow.«¹⁴ Liebknechtu državnik Blind, taj otmeni čovek, nije odgovorio, a mene je mislio da paralizuje pomoću Colleta. The fool!¹⁵ Ujedno je hteo od C[olleta] da dozna ko je to napisao o K[ossuthu] u »Press«-i.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ opšti napad – ² Najlepša hvala – ³ Engels: *Pešadija* – ⁴ *Kossuth i Louis Napoleon* – ⁵ *Austrijske simpatije, Antinapoleonsko besnilo* – ⁶ pisma – ⁷ zaista – ⁸ ovim okolnostima – ⁹ opštoj slabosti – ¹⁰ hrabrosti – ¹¹ primeraka – ¹² nesreće – ¹³ ruski (!) organ – ¹⁴ »Od samog početka učinio je na mene utisak velike pritvorice« – ¹⁵ Budala!

242

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. oktobra 59.

Dragi Engels,

Nadam se da nisi bolestan niti da Te zadesila druga neka nevolja, ali Te molim bezuslovno to drop some lines¹, pošto me Tvoje dugo ćutanje uznemirava.

Budi tako dobar i vrati mi isečak iz »Tribune«², koji sam priložio svom »poslednjem« pismu.

Duncker je sada definitivno izjavio da je voljan da izda drugu svesku³. Lassalle govori o svojoj »italijanskoj« taktici quasi re bene gesta³ i navaljuje da dam izjavu, i pri tom izražava skromnu sumnju da sam možda odustao od »svog« shvatanja^{4,38}.

Freiligrath kao »nemački pesnik« nije mogao a da se ne priključi ovdašnjoj proslavi Kinkela ili Schillera, mada sam ga opomenuo da ima samo da posluži kao štafaža »Gottfried«-u^{4,39}.

County-court process⁴ zbog »Volk«-a izbegao sam time što sam žrtvovao about⁵ 5 funti, a s druge strane je u priznanici za tu sumu Hollinger priznao Biskampa kao proprietora⁶; tako je B[iskamp] odgovoran za ostatak, no pošto je slobodan od svake imovine, on je van svake odgovornosti. Bilo mi je nužno da se učini ovaj, pod actual circumstances⁷, vrlo neprijatan korak jer je kinkelovska banda samo čekala na tu stvar da bi u javnosti podigla skandal, a sav personal oko novina bio je nepodesan za egzibiciju pred sudom.

»Augsburger Zeitung«-u poslao sam na njegov zahtev (encompassed⁸ u dva vrlo ponizna i tugaljiva pisma) dokument koji se odnosi na Blinda^{4,40}. Ovaj tip zaslužio je to utoliko pre što je odjurio Colletu i hteo da ga: 1. iskoristi za intrige, 2. denuncirao Liebknechta kod Colleta kao »belonging to the Communist party«⁹ i da ga, najzad, sasvim crni, 3. okarakterisao »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« kao »ruski« organ.

Podseti *Thimma* da namiri svoj ovdašnji dug.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ da nabaciš nekoliko redaka – ² *Kossuth i Louis Napoleon* – ³ kao o jednoj uspejoj stvari – ⁴ Proces pred sudom grofovije – ⁵ oko – ⁶ sopstvenika – ⁷ sadašnjim okolnostima – ⁸ sadržan – ⁹ »pripadnika Komunističke partije«

243

Engels Marxu
u London

... ¹ Stvar sa Blindom vrlo je zabavna; uvek je naročito prijatno gledati kad neki mudrica diplomatiše pa se zaplete u vlastite mreže. On se pri tom može strašno obrukati. »Časnu reč«² dao 'Ti je, naravno, samo u the diplomatic sense of the word³, upravo onako kao što nije uvreda kad se nekome kaže da je svinja a u parliamentary sense⁴. Valja priznati da Blind obogaćuje jezik. Uostalom, najlepše bi bilo kad bi se pokazalo da se »dokazi«⁵ gospodina Blinda zasnivaju samo na hvastanju i držim da je to sasvim moguće kod ovog mračnog spasio-ca otadžbine.

Lupus je očajan zbog pogoršanja bitter beers⁵, što ga nateruje da pije porter i half and half⁶, inače se oseća dosta dobro i živi kao i ranije u Chatsworthu.

Nedavno je Siebel dobio pismo od nekog smešnog nemačkog književnika⁷, koji je hteo da se zbog nemanja novaca proda revoluciji, te ga zamolio da posreduje u tom poslu, a ja da budem kupac. Pri tom je pripreto da će se baciti jezuitima u naručje ako ga revolucija ne kupi. Ali jezuiti ga neće uzeti ni džabe, jer ne treba ni da 'Ti kažem da je taj tip kolosalna volina.

Pozdravi srdačno svoju ženu i decu.

Mančester, 28. okt. 59.

Tvoj
F. E.

---

¹ Nedostaje početak pisma – ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 240. – ³ diplomatskom smislu reči – ⁴ parlamentarnom smislu – ⁵ gorkog piva – ⁶ pola i pola – ⁷ Hugo Oelbermann

244

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. novembra 59.

Dragi Friedrich,

Leßner nema spiska lica koja su dobijala »Das Volk«. On zna samo broj primeraka (12), koje je on redovno slao Thimmu.

Biskamp tvrdi da kod Thimma nije poručivao knjige za svoj račun, nego za račun popa kod koga je učiteljevao. A i Thimm nije o tome nikad rekao ni reči. On će mu zbog te stvari pisati, isto tako zbog prisvajčkih prohteva Panzera. Ima nekoliko dana kako je namešten kod »We-ser-Zeitung«-a za 50 talira mesečno.

Moj rad napreduje sporo^[430]. Imam previše kućnih briga i previše koječega na vratu. O ovdašnjoj »silnoj« Schillerovoj proslavi verovatno si čuo. Freiligrath i Kinkel, ili tačnije Kinkel i Freiligrath, biće glavni junaci. Pošto čitava stvar potiče od Kinkelove klike, – onaj kukavni Beta, »Gottfried«-ov faktotum, izdao je čak pozivnice za osnivanje komiteta – pisao sam još pre nekoliko nedelja Freiligrathu da se nadam he would keep aloof from the Kinkeldemonstration¹. Na to mi je debeli filistar odgovorio u jednom ne baš jasnom pismu u kome je, između ostalog, rekao: »Ako Kinkel i odnese Briseidu svečanog govora, to nije razlog za Ahile da se dureći povuku u svoje šatore.« Dakle Kinkel je Agamemnon, a F[reiligrath] Ahil!^[441] Uostalom, proslava ima »još i drugi značaj« (koji, odmah će se pokazati). Najzad, on je za Boston (Sjedinjene Države) po porudžbini sastavio pesmu o Schilleru.

Kasnije sam video u »Hermann«-u^[442] da je Freiligrath fungirao kao član komiteta i da je bilo reči o jednoj njegovoj kantati o Schilleru (komponovao ju je Pauer), da mi je dakle taj filistar nešto prečutao^[443]. Još kasnije dobio sam od njega drugo pismo, u kome kaže da sam, čini se, ipak bio u pravu, ali da je njegovo učešće delimično kontrkariralo² Gottfriedove planove.

A kad sam ga video, ispričao mi je, sav uzbuđen, čitav tok stvari. Beta i Juch – Kinkelovi agenti, doznali su iz Amerike da je Freiligrath sastavio poemu o Schilleru za Boston. Gottfried je zadržao za sebe pored govora još i svečanu kantatu. Ali pošto je mislio non bis

¹ da će se držati po strani od Kinkelove demonstracije – ² osujetilo

in idem³, a F[reiligrath] se nije mogao privući a da mu se ne prepusti ili šta više ponudi pesnički deo (ali se računalo s time da će on ponudu odbiti), Juch i Beta pozvali su F[reiligratha] u ime Kinkelovog komiteta da se priključi komitetu i sastavi kantatu. F[reiligrath] je rekao da je već za Boston spevao pesmu; odgovori neodlučno, ali obeća da će sudelovati u komitetu. Ovaj je tretirao stvar kao puku formalnost i nije više ponovio svoju molbu. Ali F[reiligrath], na vrat na nos (nije više nailazio na teškoće kao u »Volk«-u, za koji nikad nije mogao sastaviti ni tri retka), sedne, ispeva kantatu (u meri stiha Schillerova ditiramba; pročitao mi ju je, pompezna i bučna), odjuri Paueru, ovaj mu je komponuje, a zatim preko svojih prijatelja među pevačima Schillerove proslave natera Kinkela i komp. da mu još jednom upute poziv. Zatim im pošalje tu majstoriju, koja je po nekom »anahronizmu« već sasvim gotova, ne samo spevana nego i komponovana, i upoređuje samog sebe na kraju svoje epistole sa »slugom« koji je svog »gospodara« poslužio pre nego mu je naredeno (gospodari Kinkel, Beta, Juch i komp.)! (I to mi je ispričao taj filistar sam.)

Time se još ne završava njegova »zategnutost« s Gottfriedom. F[reiligrath] poseti komitet, gde se Gottfried vrlo hladno ponaša prema njemu. Međutim, F[reiligrath] je – kako on sam kaže, »sasvim slučajno« – u svoju kantatu uneo jedno mesto gde »neminovno« treba da se otkrije Schillerovo poprsje. Gottfried je, isto tako slučajno, udesio najsjajniju tačku svoje propovedi za »momenat otkrivanja«. Posle duže borbe, u kojoj filistar F[reiligrath] uvek sedi čuteći, ali prepušta reč svojim prijateljima (svakojaki ološ), najzad se rešava da »otkrivanje« pripadne F[reiligrathu], pri čemu Gottfried teško uzdiše, pošto će sad morati da uperi svoju propoved sve vreme na »pokrivenu sliku«. Sad ustaje jedan od F[reiligrathovih] ortaka i kaže da se tome može doskočiti time da Kinkel održi svoj govor *posle* kantate. Ali Gottfried je odlučno protiv toga i izjavljuje vrlo ljutio da je »toj stvari prineo već toliko žrtava, ali to se ne može od njega tražiti«. Tad je sve učitalo. Tako, najpre dolazi propoved.

I celu tu glupost ispričao mi je F[reiligrath] vrlo ozbiljno i važno; on pak smatra za potpuno prirodno što u komitetu nije rekao ni reči o tome da se Kinkelova banda usudila da njegove (F[reiligrathove]) tobožnje »partijske prijatelje«, razume se, ne pozove u komitet i da ga na taj način pretvori u Kinkelovu demonstraciju. On je pričao da ja sigurno ne bih otišao onamo, ali da on ne sme da dozvoli takav »ostrakizam« u komitetu u kome on sam sedi. Blind je, naravno, bio u njemu.

Posle svoje pesme posvećene Mockelovoj¹³²³, Freiligrath nas »sasvim potajno« tretira kao svoje prijatelje, a javno ide ruku pod ruku s našim neprijateljima. Qui vivra verri⁴.

Ad vocem⁵ Blind. Ovaj seronja bio je sad kod Hollingera. Naime, »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« mu je pisao, da će ga,

³ ne treba dvaput isto – ⁴ Živ bio pa video – ⁵ Povodom

ako ustraje pri svom ćutanju, gadno izneti u javnost. On, veli, ima u rukama dokument protiv njega⁴⁴⁰. On se žalio Hollingeru, da je on stvar izdao nama. H[ollinger], s pravom, kaže quod non⁶, ali zašto Blind neće da prizna? Ovaj mu kaže da je, doduše, napisao rukopis, ali da ga je sastavio jedan njegov prijatelj. Stvar je u tome: B[lind] ga je napisao i sastavio, ali je podatke, koji najviše okrivljuju, dobio od Goegga. A poštenjaković Goegg je »prividan« prijatelj Vogta i mora da to bude, pošto Fazy, preko Švajcarske banke ima za 25 000 franaka akcija njegove fabrike ogedala i uopšte mu služi kao banker⁷. Zato Goegg može samo potajno ispoljavati svoje negodovanje zbog »vele-izdaje«. To su ti »ozbiljni republikanci«.

Ne bi li Ti mogao napisati članak za mene o novim promenama u pruskoj vojsci?⁴⁴⁴

Pozdrav Lupusu.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁶ da nije tako — ⁷ bankar

245

Engels Marxu

u London

Mančester, 4. novembra 1859.

Dragi Mohr,

Freiligrath zaista zasluđuje da jednom dobije ozbiljan ukor i ja se nadam da će se za to pruđiti prilika pre nego što prođe ta šilerovska parada (ili njen odzvuk). Ova pesnička sujeta i literatska nametljivost, zajedno sa tom usluđnošću i podilaženjem, zbilja je strašna, a pri tom mu »Ausburger« pripisuje političke vrline!

Ti si čitao o Vogtovom procesu u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u, br. 297 i naredni?¹ Stvar je dosta dobro prošla, ali je Biskampovo pismo velika bruka. O svojim privatnim stvarima on je mogao pisati i na posebnoj cedulji, a vrlo je neprijatno da urednik »Volk«-a izdaje testimonium² »A[ugsburger] A[llgemeine] Zeitung«-a i moljaka za dopisništvo, i to se štampa!³ Vogt će oko toga podići lepu galamu. Tako se oko nas vazda muvaju ovakvi margarci koji uopšte ne znaju šta je tekst!

No, zato se Blind lepo blamirao. Izjavom u Tvom pismu² i dokumentom ovaj vrli diplomata je sada primoran da izmili ako neće da blamaža bude još veća. On se razmetao dokazima i pokazaće se kao običan lažov ako bude čutao.

Isto tako lepo je i Vogt nagrabusio. Odbijen zbog nekompetentnosti, osuđen da snosi sve troškove, upućen pred porotu, šta mu je preostalo da radi?

On mora tuđiti ili »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« pred jednom bavorskom porotom – a tada je unapred izgubio – ili »Volk« – a tada je Blind sub poena³ – ili samog Blinda. U svakom slučaju rdavo će proći, i ne vidim da bi mogao drukčije no da poveća svoju blamažu.

Sve je to vrlo utešno.

Garibaldi igra, kako izgleda, nešto dvosmisleni ulogu. Takvom generalu nije lako. Bio je prinuđen da davolu pruđi mali prst, a sad izgleda da davo već ima čitavu ruku. Za Vittoria Em[anuela] bilo je, naravno, najzgodnije da G[aribaldi] najpre iskoristi a zatim upropasti. Altro esempio⁴ za ono kuda vodi čisto »praktično istupanje«

¹ svedočanstvo – ² Karl Marx, *Pismo uredniku lista »Allgemeine Zeitung«* –

³ pod pretnjom kazne – ⁴ Drugi primer

u revolucijama. Uostalom, šteta za nj. S druge strane, odlično je što Pijemont gubi karakter predstavnika italijanskog jedinstva, koji su mu lažno pripisali^[447].

O reformama vojske u Nemačkoj napisaću Ti članak kad stvar nešto poodmakne. Ne samo u Pruskoj, nego i drugde, u Austriji itd., u vojsci je strašan rusvaj. Svugde se uvode francuske uniforme itd. i tako u mnogom pogledu nesumnjivo čini korak nazad. Ali zasad je još sve nejasno; čim budem stvari malo jasnije video, napisaću Ti članak^[444].

Takođe se nadam da ću uskoro opet imati nešto da izvestim o Kini i Istočnoj Aziji generally⁵. Isto tako o Maroku.^[448] Ali još ništa nije zrelo. O Maroku možda iduće nedelje. Jesi li o tome već pisao, ili imaš li da mi o tome saopštiš neke Political ad vocem Pam⁶, da bih bio au fait⁷?

Sad sedim marljivo nad Ulfilom^[449], morao sam najzad da završim s tim prokletim gotskim jezikom, kojim sam se uvek bavio samo dezultorno⁸. Začudio sam se kako mnogo više znam no što sam mislio; ako još dobijem neko pomagalo, mislim da ću za četrnaest dana biti s time sasvim gotov. Tada dolazi staronordijski i anglosaksonski jezik, koje sam uvek samo upola poznavao. Dosad radim bez leksikona ili drugih pomagala, samo s gotskim tekstom i 'Grimmom'^[450], ali je starac zaista famozan.

Za ovo bi mi bila jako potrebna G[rimmova] Istorija nemačkog jezika, možeš li mi je opet poslati?

Lupusa mislim da ću večeras videti.

I ovde imamo Schillerovu proslavu (u prilogu program). Ja, naravno, sa čitavom stvari nemam posla. Gospodin Alfred Meißner poslaće prolog. Siebel piše epilog, naravno prosta deklamacija, ali u pristojnoj formi. Osim toga, ovaj besposličar rukovodi predstavom *Wallensteinovog logora*; bio sam dvaput na probi; ako momci budu drski, može da ispadne passabel⁹. Komitet se sastoji od samih magaraca bez izuzetka; Borchardt igra opoziciju u publici; on se u negativnom smislu pravi isto tako važan kao drugi u pozitivnom, samo što je njegova negacija na istom stanovištu kao i pozicija drugih, čime on priznaje da u suštini pripada njima.

Salut.

Tvoj
F. E.

Nil novi ab Ephraimo Gescheit¹⁰?

⁵ uopšte — ⁶ političke podatke u pogledu Palmerstona — ⁷ obavešten —

* površno — ⁹ snošljivo — ¹⁰ Ništa novo od Jevrema Pametnog (tj. Ferdinanda Lassalle-a)

246

Marx Engelsu
u Mančester

London, 7. nov. 1859.

Dragi Engels,
Grimma¹ ću Ti poslati.

O Maroku^[448] nisam još ništa pisao, a ni o Kavkazu^[451] a takode ništa vojno ni o Aziji. O Maroku nemam diplomatskih detalja. Zato je potrebno da Ti opet pišeš. Moje prilike mi premalo dozvoljavaju da radim na drugoj svesci^[430], za koju smatram da je od presudne važnosti. To je zapravo jezgro celog buržoaskog sistema^[446]. Biskampovo pismo je ogromna bruka; njegovom situacijom može se objasniti, ali se ne može oprostiti. Sva vulgarna demokratija pokušava u nemačkoj štampi da zataška stvar s Blindom i nasrće na mene. Tako i gospodin Meyen koji sad rediguje »Freischütz«. Dao sam sad oštru izjavu u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u i u hamburškoj »Reform«-i^[452]. Ja ću Vogta i Blinda naterati jednog na drugog, pa makar ih morao topovima vući.

Bedni Pulszky je u »Tribune«-i ukratko, u nekoliko redaka svršio s mojim pismom, za koje veli da je došlo iz logora »cracked«² Urquharta^[453]. Ovi tipovi se ne usuđuju da otvore usta. Oni, naime, ne znaju kakvim dokaznim sredstvima raspolažemo. Kossuth je, naime, kako mi Szemere piše, posle ugovora u Vilafranki, s drugima potajno pobjegao a da Klapki i drugim oficirima nije rekao ni reči. On se, naime, bojao da će ga izručiti Austrijancima^[454]. Hence the greatest animosities against him in the Hungarian camp³. P[ulszky-ju] ću pošteno natrljati nos.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Privi deo, pismo br. 245. — ² »šašavog« — ³ Otuda veliko neraspoloženje prema njemu u mađarskom taboru

247

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. nov. 59.

Dragi Engels,

Nadam se da će se u petak pojaviti Tvoj članak o Maroku^[448]. Ne uzimajući u obzir sve ostalo, sad je vreme predsedničkih izbora, te se bojim da će se broj traženih članaka opet skratiti. Ta se sudbina može ubrzati ako im pri sadašnjem nedostatku materijala ne budem pisao o temama koje njih interesuju.

Treba takođe da mi nešto, *privately of course*¹, ne za »Tribune«-u, napišeš o mančesterskoj šilerovskoj komediji. A ja ću Tebi u sledećem pismu o Kinkelovoj proslavi ovde. Velika je sada kivnost Freiligratha na Gottfrieda². Zasad pročitaj poslednji broj »Hermann«-a i videćeš sopstvenim očima^[455] kako se »pop Wunderhold«³ sam na sebe baca blatom.

»A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« nije, kako mi se čini, donela moju izjavu^[452], pošto se ona pokazala suvišnom posle one što joj je poslao Blind. Sad sam joj poslao odgovor ovom badenskom prepredenjakoviću s kategoričkim zahtevom – pozivajući se na pisma⁴ koja mi je poslala – da moj odgovor štampa^[456].

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ privatno naravno – ² Gottfried Kinkel – ³ »čudesni pop« (Gottfried Kinkel)
– ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 242.

248

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 17. novembra 1859]

Dragi Engels,

Ne budeš li do sutra imao ništa gotovo o Maroku¹⁴⁴⁸¹, ima vremena do *subote* (naime preko Corka). Ja danas pišem (pošto u utorak nisam pisao) o Sueckom pitanju¹⁴⁵⁷¹. Stvar o Maroku mora doći na red. Inače su prisiljeni da prepisuju »*Times*«.

Salut.

Tvoj
K. M.

249

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. nov. 1859.

Dragi Mohr,

Jednom Rusu koji mi sedi za vratom pridružio se danas još Ženevljanin, a Ermen počinje da sve više svaljuje na me *dosadne* obaveze reprezentovanja firme. I pored toga sam mislio da ću još jutros ugrabiti vremena za članak, ali je apsolutno nemoguće. Međutim, sledećeg utorka dobićeš članak o Maroku^[448], *to je sigurno*. Što skorije slediće više njih o Rifle Volunteer Movement^[458], o reformi pruske vojske i raznim drugim stvarima.

Assaults-afera² je završena. Trideset funti naknade štete i dvadeset pet troškova. Isplaćeno je – delimično pozajmicom. Stvar je došla do Londona, a osim ovdašnjeg skandala za Kinkela i komp. bilo bi kao poručeno da se stvar prenese iz »Times«-a u nemačke listove.

Schillerova proslava. Program u prilogu, takođe originalni pesnički proizvodi, koji se sastoje, kao što ćeš videti, iz prologa Meißnerovog, kataloga Samelsonovog, epiloga Siebelovog.

Pro- i epi- su spaseni jedino tako što su u suprotnosti prema katalogu.

Prvi deo završio se eklatantnim fijaskom. Gospodin dr Marcus (bankrotirani trgovac vunom i erlangenski doktor za 66 talira i 20 srebrnih groša³) pročitao je plačljivo izveštaj komiteta, Siebel je deklamovao Prolog, passabel⁴ ali nejasno, Theodores je govorio sušte budalaštine, sasvim nejasno, čulo se samo Rrrrrr – hor je odlično pevao – Morell je izneo engleske banalnosti, ali čujno i tečno, »Ibykovi ždralovi« su svu publiku uspavali. Sa svim tim vreme je na sreću toliko podmaklo da bi izvođenje čitavog programa trajalo do 1 sat noću. Zato je Samelsonova kita stihova jednostavno odbačena. »Armada« je vrlo dobro deklamovao neki Link, zatim komad. Pozornica vrlo lepa ali neakustična. Grupacija izvrsna, stalno mnogo, gotovo suviše života u pozadini. Mladići su igrali uglavnom dobro,

---

¹ Pokretu dobrovoljnih strelaca – ² Afera sa uvredom – ³ tj. koji je na Erlangenskom univerzitetu kupio doktorsku diplomu za 66 talira i 20 srebrnih groša – ⁴ snošljivo

teško ih je bilo razumeti zbog odviše velikih brada koje su imali pod njuškama i što nisu dovoljno govorili prema publici. Kapucin je bio dobar (bio je to Korpsbursche⁵ Dolch, pisac jedne istorije nemačkog studentstva, magarac i ludak). Efektan je bio Siebelov epilog, recitovao je Link s mnogo otmenosti i blagozvučnosti. Ukratko, drugi deo je spasao stvar – drugim i ispuštenim komadom prvog⁶ dela rukovodila je omladina (indirektno takođe velikim delom pod »underhand influence«⁷ s moje strane; tako je, na primer, introdukcija *Wall[ensteinovom] logoru* bila komponovana po mojim uputstvima i to vrlo dobro), prvim su rukovodili pametnjakovići i nametljivi filistri i uče.

Sad hoće da iz suviška osnuju Schillerov dom^[459], ali suvišak je – deficit od 150 funti!

U subotu je bio banket na kojem nisam prisustvovao. Bilo je mnogo zdravica i pročitani su svi rejected addresses⁸.

U petak uveče još je bila pijanka pevača i glumaca do četiri ujutro – bilo je vrlo veselo.

Tvoj
F. E.

Kakva je to bila tučnjava u »Kristallpalastu«?^[460]

---

⁵ član studentskog udruženja – ⁶ U originalu pogrešno: »prvim i ispuštenim komadom drugoga« – ⁷ »potajnim uticajem« – ⁸ odbijeni govori

250

Marx Engelsu
u Mančester

19. nov. 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

Danas Ti šaljem svakojake kuriozitet: 1. pismo filistra Freiligratha meni; 2. pismo Orgesa od »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-a Biskampu; 3. jedan broj (43) »Gartenlaube«^[461], koji izlazi u Lajpcigu i 4. pismo Imandta meni, sa isečkom iz trijerskog »Volksblatt«-a^[462]. Najzad Ti savetujem da kupiš današnji »Hermann«, pošto sadrži istoriju ovdašnje Schillerove proslave, koju je sastavio gospodin Beta, i baca čudnovato svetlo na ponašanje našeg prijatelja Freiligratha.

Pre no što predem na ove stvari, spomenuću, da ne zaboravim, da su Mađari u Njujorku, Čikagu, Nju Orleansu itd. držali mitinge, na kojima su rešili da upute pismo Kossuthu, kojim ga pozivaju da se opravda povodom mog članka¹ u »New York Tribune«-i. Ako ne bude hteo, oni mu otkazuju allegiance². Ne znam da li sam Ti već ispričao poslednje vesti koje mi je saopštio Szemere³. D'abord⁴, da je Kossuth posle zaključenja mira u Vilafranki pobjegao iz Italije, a da ni reči nije rekao oficirima, uključujući i Klapku. K[ossuth] se bojao da će ga Bonaparta izručiti Franzu Josephu. Ovaj isti poštenjaković, piše sada Sz[emere], prvobitno nije bio uvučen u bonapartističku istoriju. Klapka, Kiss i Teleki su se na svoju ruku dogovorili sa Plon-Plonom da izazovu revoluciju u Mađarskoj. K[ossuth] je to nanjušio i zapretio im iz Londona da će ih demuncirati u engleskoj štampi, ako ne bude uključen u sporazum. Such are those worthies⁵.

Zavidim Ti u neku ruku što u Mančesteru možeš da živiš po strani od ovog rata žaba i miševa^[76]. Ja moram da gazim po svem tom blatu i to pod uslovima koji mi i bez toga oduzimaju mnogo vremena za moje teoretske studije. S druge strane, opet, drago mi je što sve to doznaješ samo iz druge ruke.

Prošlog četvrtka dobio sam od Freiligratha priloženo pismo. Da bi ga razumeo u njegovoj izopačenoj sitničavosti, saopštavam Ti

---

¹ Kossuth i Louis Napoleon — ² sledbeništvo — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 246 — ⁴ Najpre — ⁵ Takvi su ovi poštenjakovići

sledeće: Blind je u isto vreme, kad je taj čovek (Blind) igrao perfidnu ulogu protiv nas, održavao najintimnije odnose s Freiligrathom. On je igrao ulogu njegovog *homme d'affaires*⁶ – u velikom konfliktu Kinkel-Freiligrath – u pripremnom komitetu Schillerove proslave. Na samoj toj proslavi sedeše su porodice Freiligrath-Blind za vreme predstave tik jedna do druge. Sledećeg jutra⁷ »*Morning Advertiser*« doneo je izveštaj u kome se o F[reiligrathovoj] pesmi kaže da je »above mediocrity«⁸. Isto kritičko čulo (i zaista nije potrebno mnogo da se studiozusu Blindu zdere anonimna maska s lica) koje mi je odalo da je Blind i samo Blind napisao onaj paragraf protiv Vogta u »*Free Press*«-i¹³⁹⁷, kazalo mi je da je on pisac tog članka. Čudio sam se samo da je taj podlački sikofant našao hrabrosti da na in this cool manner⁹ govori o Freiligrathu. Poslao sam ovome isečak. Na to sam od njega primio priloženo pismo, u kome manje-više probija njegova sumnja da sam ja u članak studiozusa Blinda dao nešto krišom da se unese – poentu protiv F[reiligratha]. U subotu sam se uputio F[reiligrathu]. Nisam još znao da je on dao izjavu u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u (naime, da nije on Vogtov tužilac i da nikada nije napisao ni reč u »*Volku*«-u)¹⁴⁶³. On se čuvao da mi o tom i reč kaže. Rekoh mu de prime aboard¹⁰ da apsolutno ne smatram da je Blind počinio neki zločin ako je našao da je F[reiligrathova] pesma »above mediocrity«. To je estetski sud. Ali mi zaista izgleda apsurdno da se od strane Blinda dao nasaditi da sam ja preko nekog misterioznog lica Blindu ispravio sastav i podmetnuo poentu protiv njega, F[reiligratha]. Filistar, u velikoj neprilici, priznao je d'aboard¹¹ da je on Blindu pokazao *moje* pismo, a meni je pokazao dva Blindova pisma. U prvom studiozus B[lind] opisuje lice koje je 9. maja na Urquhartovom mitingu¹³⁷⁹ često videno pored mene i koje se u Kristallpalastu (10. novembra) oko njega šunjalo¹⁴⁶⁰. U drugom pismu (F[reiligrath] je bio toliko snishodljiv da je B[lindu] napisao da ne može poverovati da sam ja interpolirao¹² ono mesto protiv njega) Blind izjavljuje da on i nije hteo da to direktno kaže. Tada sam rekao onom filistru da su jedina dva Nemca, i uopšte lica, koji su mi više puta prilazili 9. maja na estradi, bili Blind i Faucher i nobody else¹³. Ali Blind *poznaje* Fauchera, bio mu je predstavljen u Schillerovom komitetu i zahvalio mu se u F[reiligrathovo] ime što je bio za F[reiligrathovu] »kantatu« a protiv »govora«¹⁴. Badenski lisac opet nije imenovao Fauchera. (Ovome sam odmah celu stvar saopštio.) Naime Faucher poznaje Editora¹⁵ Granta iz »*Morning Advertiser*«-a i mogao bi doprineti tome da B[lind] izleti iz licensed victualler paper¹⁶¹⁴⁶⁴, kad bi ovog lično pozvao da dâ izjavu da li je on

⁶ branioca – ⁷ 11. novembra 1859. – ⁸ »nešto bolja od osrednje« – ⁹ ovaj hladni način – ¹⁰ unapred – ¹¹ najpre – ¹² ubacio – ¹³ niko drugi – ¹⁴ Vidi u ovom tomu. Prvi deo. pismo br. 244. – ¹⁵ redaktora – ¹⁶ lista koncesioniranih kćmaru

(Faucher) njega (Granta) naveo na to da izvrši interpolaciju u Blindovom članku; zato studiozus Blind ima dovoljnu memoriju da bi se setio kakve features¹⁷ je Faucher imao 9. maja. On se seća da su se iste features oko njega *šunjale* 10. novembra u Kristallpalastu, ali zaboravlja da je ova njemu tako tačno poznata individua identična sa Faucherom.

Čitava ta stvar toliko je bedna – zamršena – i toliko karakteristična za filistre Freiligratha i Blinda da sam je morao tako opširno izložiti. Uopšte je karakteristično za filistra Freiligratha što nije mislio da *mi* je dužan položiti račun zbog svog istupanja pred publikom zajedno sa Kinkelom i komp., zbog svoje izjave u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u, zbog svog koketiranja sa »Hermannom«, zbog svog opštenja sa Blindom za vreme kad se upoznao sa »časnom reči« ovog lumpa¹⁸ itd. – nego se sve kretalo oko toga da se neko usudio da njegovu pesmu (prilažem je) smatra »above mediocrity« umesto da je slavi as the very incarnation of the beautiful and the sublime¹⁹.

Rekao sam mu da *mi* je *ova* afera deveta briga, ali da se zato između mene i Blinda radi o mnogo važnijim stvarima itd.

Što se tiče Kinkelovih itd. »intriga« protiv njega, za to on ima sam sebi da zahvali. Zašto se upušta sa ovim tipovima?

Najzad sam želeo da znam šta sadrži br. 43 »Gartenlaube«. Tu se pokazalo da je gospodin Freiligrath bio s gospodinom Betom na vrlo intimnoj nozi, da ga je častio u svojoj sopstvenoj kući i da je »tolerisao« kako mu Beta kadi u biografiji i kako uzdiže njegovu porodicu, a samo se ljutio što Beta na kraju (naravno, na Kinkelov nalog) kaže da će F[reiligrathova] poezija stradati zajedno s njegovim karakterom – *zbog mene*. Ja sam kriv što se gospodin Freiligrath, koji u originalima nikad nije bio mnogo plodan, već godinama bavi bankarskim a ne pesničkim poslovima. Gospodin Freiligrath nije se stideo preda mnom što mu je društvo lump Beta, bivši podredaktor Louis Druckerovog »How do you do?« Još o nezgrapnom hvastanju ove prostačine. Šokiralo ga je što je pred publikom ispao kao čovek »pod mojim uticajem«. Nije mu bilo jasno da li je trebalo da o tome nešto kaže. Samo strah pred mojom protivizjavom uzdržava ga od toga. On smatra za »prirodno« da se čim on prdne više hura; da on, s jedne strane, služi mamonu a s druge strane, je »sveštenik muze«; da njegovu praktičnu beskarakternost teoretski veličaju kao »političku vrlinu«. Taj čovek je osetljiv na najmanji ubod igle. Svoje sitne komedijantske svade iza kulisa s Gottfriedom²⁰ smatra za važne intrige. S druge strane, smatra za normalno da se moja porodica odrekne ne samo priznanja nego čak i *primećivanja*

¹⁷ crte lica – ¹⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 240. – ¹⁹ kao istinsko oličjenje lepog i uzvišenog – ²⁰ Gottfried Kinkel

promišljenih radova, kao što je sveska o novcu,^[263] i da ona usled moje političke bezobzirnosti mora da trpi veliku misère²¹ i da zaista živi životom bez radosti. On misli da moja žena mora da, još sa zahvalnošću, podnosi svaki *prostakluk* prema meni pred publikom, svesna toga da gospodu Freil[igrath] veličaju i slave i da čak njegovu Kätchen²², koja ne razume nemački, ovu silly goose²³, preporučuju nemačkom filistru. U ovom čoveku nema ni traga prijateljske simpatije. Inače bi video koliko moja žena pati i koliko on i njegova supruga tome još doprinose. Koliko se on nepravilno i dvosmisleno ponaša i s partijskog i s ličnog gledišta.

A ipak ne mogu i ne smem dozvoliti da s njim dode do éclat²⁴. On obračunava moje menice na »Tribune«-u i ja mu to uvek moram priznati kao ljubaznost (mada je on time stvorio *sebi*, a ne *meni* kredit kod Bischoffsheima). Inače bih se opet našao u staroj nevolji kako da dodem do novca od »Tribune«. S druge strane, Kinkel i kompanija – sva vulgarna demokratija (*uključivši gospodu Freiligrath*) – ništa toliko ne žele koliko da taj skandal izbije. I već zbog toga, *sada* to ne sme da se desi. Svakako, teško je gutati sve te prostakluge bez protesta.

O događajima u Kristallpalastu i kasnije u Schillerovom komitetu, u sledećem pismu.

Salut.

Tvoj
K. M.

Pogledaj takode u poslednjem tričavom »Hermann«-u kako gospodin Blind sebe preporučuje kao »proroka«^[465].

»Upshot«²⁵ svega berlinskog raskrinkavanja Stiebera u »Hermann«-u je taj, da stari policajac Duncker pokušava da opet *remplacira*²⁶ svog (od 1848) neprijatelja i rivala Stiebera. U pretprošlom broju »Hermann«-a, berlinski dopisnik proklamuje restaurisanje policijskog savetnika Dunckera za stvarni cilj savremene svetske istorije^[466].

²¹ bedu – ²² Freiligrathova kći – ²³ glupu gusku – ²⁴ skandala – ²⁵ »Rezultat« –

²⁶ istisne

251

Marx Engelsu
u Mančester

26. nov. 59.

9, Grafton Terrace, Maitland Park
Haverstock Hill, London

Dragi Engels,

U ponedjeljak sam Ti poslao opširno pismo o ovdašnjim smutnjama. U utorak sam Ti poslao »*Gartenlaube*« i Betin članak^[467]. Sad svaki dan očekujem od Tebe pismo, jer jedino *Tvoja pisma* u takvim affairs¹ spasavaju moju ženu od drooping spirits². Takav drek je prosto smešan, kad se inače podnošljivo živi. Ali u mojim circumstances³ they weigh heavily upon the family⁴.

Danas ćeš dobiti:

1. *Jedno pismo od Lassalle-a* upućeno meni^[468]. »Izjava« koju sam poslao »*Volkszeitung*«-u je ista ona koja je izašla u br. 325 »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[ietung]«-u. (Druga, dva stupca dugačka, o onom odnosu prema vulgarnoj demokratiji itd. izašla je u br. 139 hamburške »*Reform*«-e⁵. Iskoristio sam priliku da Tebe nazovem piscem »Poa i Rajne«, što ista ta vulgarna demokratija uporno taji.) Iz L[assalle]-ovog pisma ćeš videti da on koji je in point of fact⁶ duvao u jednu tikvu s Vogtom, nikako neće da berlinska publika sazna o mom razmimoilaženju s Vogtom i njegovom propagandom.

Iz istog pisma ćeš videti da se on najzad rešio da se lati *svoje* »*Nacionalne ekonomije*«^[255], ali još mudro čeka tri meseca dok ne dobije u ruke moju drugu svesku^[430]. Razlozi, zašto se čak od ove »prijateljske« strane sve čini da se conspiracy de silence⁷ ne naruši, sad su jasni.

Iskoristio sam priliku da L[assalle]-u sasvim kratko napišem⁸ svoje mišljenje o italijanskoj stvari i da mu pri tom napomenem: ako ubuduće neko želi da u takvom kritičnom momentu istupi u ime partije, treba da važi sledeća alternativa: ili se on konsultuje pre toga s drugima, ili drugi (eufemistički izraz za Tebe i mene)

¹ stvarima — ² depresije — ³ okolnostima — ⁴ teško pritiskuju porodicu —

⁵ U: proces Karla Vogta protiv augsburškog lista »*Allgemeine Zeitung*« — ⁶ u stvari —

⁷ zavera ćutanja — ⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 47.

imaju pravo, da, ne obzirajući se na tog jednog, iznesu svoje sopstveno mišljenje pred publikom.

2. Jedno pismo Liebknechta Freiligrathu. Biće da si iz »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-a video da F[reiligrath] izjavljuje, prvo, da je »protiv svoje volje i znanja« pretvoren u tužioca Vogta; drugo, da u »Volk«-u nikada nije pisao ni rečta (i uopšte ne piše). Gospodin Kolb, koji je jedno privatno L[iebknechtovo] pismo upućeno njemu *krivo* interpretirao i *posle* ove F[reiligrathove] izjave dobio preko nosa od Cotte, obračunava se, naravno, s Liebknechtom¹⁴⁶⁹. A revoltirani F[reiligrath], koji je Fazyjev subaltern⁹, napisao je Liebknechtu krajnje grubo pismo. Ovaj prilog je L[iebknechtov] odgovor na to pismo.

U Freiligrathovom pismu Liebknechtu našao se sledeći pasus:

»Od Vogta imam u rukama samo *jedno* pismo, datirano 1. aprila 1859. Kako mi je Marx još prošle subote *priznao*« (ja underline)¹⁰, »ovo pismo ne sadrži ni jedne jedine reči na kojoj bi se *mogla* zasnivati optužba protiv Vogta. Pa kako bih ja mogao da mu dokazujem pokušaje podmićivanja?«

Iako mi je Freiligrath, s jedne strane, *neophodno potreban* za izdavanje menica za Njujork, a s druge strane, iz političkih razloga ne želim da s njim raskinem, a najzad da ga with all his faults¹¹ lično volim – ipak nisam mogao drukčije – bilo je apsolutno potrebno da mu povodom ovih redaka pošaljem *formalni protest*. Jer, ko mi jamči da on to isto neće pisati Vogtu i da ovaj neće to štampati?

Stvar, koju je on izokrenuo, bila je opet ova:

Prilikom mog sastanka s njim¹², na kome je bilo reči o Blindu, a ne o Vogtu, ispričao sam mu (o nekoj *debati* nije bilo reči; još manje je *on* od mene tražio objašnjenja, što bi se iz obrta »Marx je *priznao*« moglo zaključiti) da je on sam smatrao Blinda za autora pamfleta, pošto mu je ovaj pričao isto što i meni: da *do* svoga rencontre¹³ s Blindom 9. maja¹³⁷⁹ ništa nisam znao o Vogtovoj delatnosti izuzev njegovog pisma Freiligrathu¹⁴⁷⁰ – iz koga, kao što će se *on* setiti, nisam izveo zaključak o nekom podmićivanju, nego sam u njemu našao plitko-liberalno kafansko politikantstvo, koje me nipošto ne iznenaduje. A to je pak sasvim nešto drugo, nego da sam mu »*priznao*« da pismo ne sadrži ni jedan jedini redak na kome bi se *mogla* zasnivati optužba«. To sam mu izložio i ujedno izrazio svoje čuđenje, zašto nije tražio objašnjenja od Blinda, koji je slična pisma (uključivši Freiligrathovo pismo) u »Free Press«-i tretirao kao corpora delicti¹⁴¹³⁹⁷. On mi dosada nije odgovorio, mada inače uvek odmah odgovara. Bilo bi moguće, a to bi bilo fatalno, da on iskoristi ovu priliku da bi raskinuo stare partijske

⁹ potčinjeni – ¹⁰ podvlačim – ¹¹ sa svim njegovim greškama – ¹² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 250. – ¹³ susreta – ¹⁴ materijalne dokaze

veze, koje su mu, kako izgleda, već odavno dojadile. However that may be¹⁵, morao sam protestovati protiv takvog izlaganja.

No, dosta o tome.

Juče mi je jedan novinar-torijevac ispričao da će *on* sledeće nedelje u jednom Tory Weekly¹⁶ («Weekly Mail», I think¹⁷) izneti dokaz da je Garibaldi primio novac od Bonaparte već onda kada se potucao po Južnoj Americi kao brodar trgovačke flote. Nous verrons¹⁸.

Pozdravi Lupusa.

Tvoj

K. M.

A propos? Juče sam rekao u svom članku za «Tribune»-u¹⁹ da ću ovih dana pisati o ovdašnjem Rifle movement²⁰. Dakle, bilo bi mi drago kad bi Ti o tome pisao⁽⁴⁵⁸⁾.

---

¹⁵ Bilo kako bilo – ¹⁶ torijevskom nedeljniku – ¹⁷ mislim – ¹⁸ Videćemo –
¹⁹ *Strah od invazije u Engleskoj* – ²⁰ pokretu strelaca

252

Engels Marxu
u LondonMančester, 7, Southgate
28. nov. 1859.

Dragi Mohr,

Nisam Ti prošle nedelje pisao zbog toga što sam Lupusu dao sve papire i dobio ih natrag tek nekoliko dana docnije, jer se u međuvremenu nisam s njime mogao naći. L[upus] je kao i ja mišljenja da F[reiligrathovo] ponašanje ne dopušta da se partijski odnosi s njim i dalje produže, ali da si Ti potpuno u pravu kad iz čisto partijskih obzira, ne gledajući na Tvoj lični odnos, zasad izbegavaš svaki raskid s njim, s'il y a moyen¹ – to bi bio trijumf za K[inkela] i komp., koji bi oni iskoristili i udarili na sva zvona. Ali to se slabom magarcu neće zaboraviti. F[reiligrath] je morao da svoju izjavu u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u – ako ga je njegov odnos prema Fazyju uopšte silio da nešto izjavi – s *Tobom* razmotri i tad bi ona u svakom slučaju bila nešto drukčija no što je ova ludorija koju je odštampao »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«¹⁴⁶³. Izgleda da se veoma pomamio za amnestijom, pošto se toliko brani od svakog učešća u »Volk«-u. Ali da je lično stupio u vezu s gospodinom Betziehom, primio ga u svoju kuću, to mu Lupus – koji je tada u aferi »How do you do?«² sa F[reiligrathom] posetio B[etu] – neće nikad oprostiti¹⁴⁷¹. To je takođe direktni prostakluk. Kako stvari sada stoje, svakako je u pitanju da li će još dugo potrajati do otvorenog raskida sa F[reiligrathom]; literatska sujeta je kod njega sve jača. Madame³ neće propustiti da mu danonočno predočava da ga Beta, Kinkel i komp. bar pred publikom hvale, dok od nas čak i privatno dobiva samo modicum⁴ priznanja i nikad neće moći na to računati da ćemo ga »proslaviti«. Međutim, F[reiligrath] vrlo dobro zna: ako su mu Kinkel i komp. korisni u mirnim vremenima, u ratnim momentima on bez nas nije ništa i nikad se ne sme alijirati protiv nas a da na sebe ne navuče svakoake neprijatne rizike. Mislim da će se čuvati da prevrši meru, a sve će najzad zavisiti od naše dugotrpeljivosti.

Tvoja Izjava u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u dovešće gospodina Blinda u vrlo gadan položaj. Ne vidim kako će se on

---

¹ ako je ikako moguće – ² Betin nedeljnik – ³ Ida Freiligrath – ⁴ malo

bez blamaže izvući iz tog položaja lažova, služeći se lažima.

Tvoja žena mora da mnogo trpi zbog ovih koještarija. Ali će i to proći, i ja se nadam uskoro. Gospodina F[reiligratha] moći ćemo za nekoliko nedelja bez sumnje opet ostaviti po strani i prepustiti ga njegovim sopstvenim spletkama. A sada adieu⁵ za danas, idem sad kući i poslaću Ti noćnom poštom članak o rifle movement⁶ [458]. Biće ih svakako nekoliko.

Srdačne pozdrave Tvojim ženi i young ladies⁷.

Tvoj
F. E.

---

⁵ zbogom — ⁶ pokret u korist dobrovoljnih strelaca — ⁷ mladim damama

253

Marx Englesu

u Mančester

London, 10. decembra 1859.

Dragi Engels,

Članak primio¹. Nadam se da je s Tvojim zdravljem bolje.

O istoriji s Freiligrathom u produženju ovog pisma. Valjda si video iz »Hermann«-a od pre osam dana, gde lumpenproleterska banda, koja se grupiše oko Gottfrieda Kinkela, na »pretposlednjoj sednici Schillerovog komiteta« sama sebe opisuje. Članak je napisao poštovani Beta.

Šta veliš na to što me je gospodin Lassalle all at once² izvestio o svojoj »nacionalnoj ekonomiji«³?^[255] Zar sada nije jasno zašto su moj spis^[263] prvo toliko odugovlačili, a drugo tako rdavo oglasili? Lassalle stanuje u Dunckerovoj kući, kao što mi je pričao Fischel iz Berlina [bio je nekoliko dana u Engleskoj; redaktor berlinskog »Portfolia« (urkvartističkog), br. 1 i 2 sadrže odlomke iz mojih antipalmerstonovskih pamfleta o Poljskoj i Unkiar Skelesiju]^[472]. On (Lass[alle]) izgleda da je u Berlinu padao u oči zbog svoje sujete. Štap kojim su ga izmlatili³ bio je *njegov sopstveni* – jedna u Parizu kupljena relikvija, *Robespierre-ov štap* sa devizom na njemu: *liberté, égalité, fraternité*⁴.

Pisao sam Lassalle-u da li ne bi mogao nabaviti novaca za mene (na menicu na mene koju bih predao u ruke)⁵. Na to mi je odgovorio, da sâm živi od jula na kredit i da je prisvojio Dunckerove floating surplus⁶. Zatim, da izdam menicu na njega (L[assalle]-a) da je ovde eskontujem i da mu pošaljem novac pre isteka roka. Ali, naravno, Lassalle-ovo ime ovde ne vredi ni stoti deo fartheinga⁷. Mene su u poslednje vreme razni, sasvim sitni ljudi, kao što je milkman⁸ itd. tužili kod county-court⁹ i zaista ne vidim mogućnost kako da prebrodim krizu koja već pola godine raste. Istina, takvi sporedni izdaci kao about¹⁰ 5 funti za tričavi proces »Volk«-a i za gospodina Biskampa, koga sam tri meseca hranio (i još ga se nisam oslobodio) donekle su povećali stisku. U suštini to nema značaja.

---

¹ Friedrich Engels: *Dosadašnji tok rata protiv Mavara* – ² iznenadno – ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 145 i 150. – ⁴ sloboda, jednakost, bratstvo – ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 43. – ⁶ raspoložive viškove – ⁷ groša – ⁸ mlekar – ⁹ suda grofovije – ¹⁰ oko

Sva je nesreća u tome što nemam više Bambergera u Londonu, jer sa meničnim operacijama sada bi se moglo mnogo uraditi. Da je debeli filistar Freiligrath hteo, mogao je i meni nabaviti loan¹¹, a filistar je imao u rukama i obezbeđenje. Ali on je mislio (a svakako se i razmetao time) da je mnogo uradio kad mi je osam dana pre no što sam izdao menicu na »*Tribunes*«, predujmio 2 funte na osam dana. Uostalom, pokušao sam još i da se povežem sa lihvarima. But till now without any result¹².

Znam da si i sam u stisci usled svog poslednjeg procesa¹³, pišem Ti dakle o state of things¹⁴ samo zato što osećam potrebu da se sa somebody¹⁵ porazgovaram. Nadam se da Te taj maler koji Te je zadesio neće sprečiti da *dodeš ovamo na nekoliko dana*. Apso-lutno je potrebno da moje devojčice opet jednom vide »čoveka« u kući. Jadna deca, prerano ih muče tegobe života.

Sada ad vocem¹⁶ Freiligratha.

Počekavši osam dana, filistar mi je napisao sledeće pismo:

»Dragi Marx!

Tvoje pismo od 23. o. m. (novembra)¹⁷ i Liebknechtovo od istog dana primio sam i ovim, da bih stvar uprostio, odgovaram na oba pisma Tebi.

Što se tiče Liebknechtovog pisma, ono me nije moglo iznenaditi ni svojim nadutim i drskim tonom ni svojom sadržinom: neuspelim pokušajem da okrene drugi kraj batine! Vrlo lepo, zaista: londonski dopisnik ‚A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]‘-a može staviti na raspolaganje moje ime gospodinu Kolbu ad libitum¹⁸ a da me o tome ranije i ne obavesti; a ja, ako protestujem protiv ove zloupotrebe, moram se još izviniti!! Liebknechtova argumentacija ove divne doktrine toliko je učenička da i ne iziskuje ozbiljnog opovrgavanja s moje strane. Na to prosto primećujem: da ni u kom slučaju i ni iz kakvih ličnih ili partijskih obzira neću trpeti samovoljnosti ove vrste.

Toliko o Liebknechtu i za njega!

A sada o Tvome pismu:

Sa zadovoljstvom prihvatam Tvoj protest radi izraza »priznao« u mom pismu Leibknechtu (od 21. novembra). Ne pridajem nikakve važnosti ovom izrazu. Iza njega se nije krila nikakva namera, te sam mogao isto tako reći ‚primetio‘ ili ‚izjavio‘. Prema tome Ti ovo »priznao« priznajem, bez pogovora. Ako smo obojica već od samog početka bili istog mišljenja, utoliko bolje! (Ovaj prepredenjak ne primećuje da time *priznaje moje* mišljenje o Vogtu i Blindu.)

¹¹ zajam – ¹² Ali dosad bez ikakva rezultata – ¹³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 234, 236, 239 i 249. – ¹⁴ stanju stvari – ¹⁵ nekim – ¹⁶ povodom – ¹⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 48. – ¹⁸ po volji

Što se tiče Tvoje izjave protiv Bete, treba, naravno, da postu-
piš potpuno po svome nahodenju. Mada mislim da je Tvoj prvi
impuls, naime, da stvar ignorišeš, bio bolji i dostojniji Tebe! Sada,
pošto su dva puta 24 časa vremena za razmišljanje više nego prošla,
sigurno si stvar ovako ili onako rešio. Ovako ili onako, meni je
sasvim svejedno!

Što si me, „kao što priliči među prijateljima“, *hteo unapred
obavestiti o svojoj* izjavi protiv Bete vredno je zahvalnosti. Uosta-
lom, koliko ja razumem, Tvoja izjava trebalo je da bude uprav-
ljena protiv *Bete*, a ne protiv *mene* i zato nije ni bilo potrebno da
mi ranije saopštiš svoju nameru.

U svakom slučaju, en revanche¹⁹, želim da pomenem da ću,
verovatno, i ja objaviti još jednu izjavu u kojoj ću ponovo, jednom
za svagda, zabraniti da se moje ime uvlači u Vogtovu aferu.

Tvoj

F. Freiligrath.

Na ovo pismo, ukrašeno sa toliko!! a koje je trebalo da bude
»ljutito« mogao sam, naravno, under circumstances²⁰ odgovoriti samo
in a very moderate tone²¹. Napisao sam dakle odmah:

»Dragi F[reiligrath]!

Niti sam Liebknechtov pismopisac niti sam mu Attorney²².
Ali poslaću mu prepis onog dela Tvog pisma koji se na njega
odnosi.

Opominjući se onoga »Odi profanum vulgus et arceo«,²³ odustao
sam od izjave koju sam u jednom trenutku nameravao da dam.

Izjava je svakako bila data *protiv Bete*, ali baš zato neizbežno,
kao što si video iz summary²⁴-a, ujedno i o Tebi. Već zbog toga
stavio sam Ti je do znanja, ne obazirući se na intimnost u kojoj
se pojavljuju Tvoja i Betina porodica u njegovom opusculum²⁵.

Tebi je neprijatno da se Tvoje ime uvlači u Vogtovu aferu.
Do đavola s Vogtom i njegovim infamnim lažima u bielskom
»Handelskurier«-u^[400], ali ja neću da moje ime služi kao maska za
demokratske lisce. Ako je neko primoran da se pozove na svedoke,
onda to dobro znaš da niko ne može »zabraniti« da ga uzmu za
svedoka. Po starom engleskom običajnom pravu mogli su ristine
witnesses²⁶ – horribili dictu²⁷ – čak osuditi na smrt.

Najzad, što se tiče partijskih obzira, ja sam navikao da se u
štampi na mene bacaju blatom za čitavu partiju i da moji lični
interesi stalno stradaju usled partijskih obzira, a, s druge strane, isto

¹⁹ s moje strane – ²⁰ pod ovim okolnostima – ²¹ u vrlo umerenom tonu –
²² advokat – ²³ »Mrzim fukaru i gnušam se od nje« (Horacije: *Ode*, knj. III) –
²⁴ sadržine – ²⁵ delu – ²⁶ neposlušni svedoci – ²⁷ strašno je reći

sam tako navikao da ne računam ni na kakve lične obzire prema meni.

Salut.

Tvoj
K. M.²⁸

Na ovo F[reiligrath] nije odgovorio i ne znam exactly²⁹ kako sad stojimo.

Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

---

²⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 49. – ²⁹ tačno

254

Engels Marxu

u London

[Mančester, 11. ili 12. decembra 1859]

Dragi Mohr,

Prilažem Post Office Ordre¹ na 5 funti, plativu u Camden Town-u. Beta² je najveća ništarija koju sam ikad sreo. Ono dubre od članka^[461] istinski me je razbesnelo. Na žalost, taj tip je već takav bogalj da ga ne možeš još više ubogaljiti, ali jednom se toj džukeli ipak treba osvetiti. Međutim, čovek uvek oseća zadovoljstvo kad vidi da lepa duša Kinkel ne može a da svoju dopunu ne nalazi u takvom prostaku. Koliki niz moraju proći ovako zakržljale kreature koje se klone svetla, da bi se Darwinovim natural selection³ razvile do najvišeg stepena sposobnosti da žive na dubrištu, da im izmet bude njihov životni element, pre nego se mogao proizvesti ijedan jedini Bettziech. Pogane laži i impotentna zloba to su pomoćna sredstva kojima zla savest lažljivog popa Kinkela pokušava da se održi na nogama. Let us get these fellows once face to face again⁴ i videćeš šta će ostati od te bande.

¹ Uostalom Darwin je, koga baš sad čitam, zaista sjajan^[473]. Sa teleologijom u jednom pravcu još nije bilo svršeno; to je sad učinjeno. Uz to nije dosada još nikad bio preduzet tako veličanstven pokušaj da se dokaže istorijski razvitak u prirodi, a najmanje s takvim uspehom. Sa nezgrapnim engleskim metodom moramo se, naravno, pomiriti.

Pozdravi srdačno ženu i decu.

Tvoj
F. E.

¹ poštansku uputnicu na — ² H. Bettziech — ³ prirodnim odabiranjem — ⁴ Da se još jednom sretnemo s tim tipovima licem u lice

255

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. decembra 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Hawerstock Hill

Dragi Engels,

My best thanks for the £5¹. Možeš zamisliti kako su mi stigle u dobar čas, pošto moja žena kroz nekoliko dana mora da likvidira u county-court² jedno ročno plaćanje nekom tipu. Juče sam pokušao poslednji familycoup³, koji će možda uspeti. Tada bi se opet moglo odahnuti.

U Rusiji pokret više napreduje nego u čitavoj ostaloj Evropi. S jedne strane, ustavni pokret plemstva protiv cara i pokret seljaka protiv plemstva. Aleksandar je najzad otkrio da Poljaci neće ni da čuju o nekom pretapanju u slovenskorusku nacionalnost, pa je praskao. Izvanredni uspesi ruske diplomatije za poslednjih 15 godina, a naročito posle 1849, time se više nego potiru. U narednoj revoluciji Rusija će izvoleti da revolucioniše s ostalima.

Da li si čitao obespokojavajući dokument Bonaparte prefektima, u kome zahteva da mu se, između ostalog, tačno po imenu navedu svi istaknuti orleanisti, legitimisti, republikanci, socijalisti a pre svega »pouzdani« bonapartisti?

Iz priložene beleške videćeš da se mangup Juch, proprietor⁴ »Hermann«-a, sada može obraćati meni u Stieberovoj aferi⁽⁴⁷⁴⁾. Ti nitkovi brisali su Eichhoffu u njegovim optužbama protiv Stiebera u »Hermann«-u sve što se odnosi na naš proces⁵ i samo su *en passant*⁶ govorili o »maloj beznačajnoj partiji«. Ja ću ovom mangupu dobro natrljati nos, ali ću naravno ipak sve uraditi što mogu da naškodim tome džukcu Stieberu. Uostalom, Eichhoff je bio samo orude u svim tim otkrićima o Stieberu. Stvar je otpočeo bivši policajac Duncker u Berlinu, koji je odstranjen 1848. zahvaljujući uglavnom Stieberu i njegovom lajanju iz demokratskog tabora. Od toga vremena Duncker je svojom privatnom policijom pratio Stiebera na svakom koraku, dok najzad nije našao zgodan moment da mu podmetne nogu. Eichhoff, taj magarac, bio je toliko glup da je

¹ Najlepša hvala za 5 funti — ² sudu grofovije — ³ napad na rodake — ⁴ vlasnik
— ⁵ Kelnski komunistički proces — ⁶ uzgred

dopustio da mu u njegovom poslednjem berlinskom dopisu u »Hermann«-u provire magareće uši tim što je he wound up his denunciations against Stieber – with what? With the request of the *restitution in integrum* of virtuous⁷ policijski savetnik Duncker.

Sve su to lupeži i magarci, svi ti tipovi, kojima Freiligrath *ne* zamera kad sebi »dozvoljavaju samovoljnosti s njegovim imenom«⁸.

Under all circumstances I hope to see you here for some days⁹.

Pozdrav Lupusu.

Salut.

Tvoj
K. M.

Dženica je jednu Raffaelovu Madonu koju je kopirala namenila Tebi, a dva ranjena francuska vojnika – Lupusu.

---

⁷ svoje optužbe protiv Stieberta završio – čime? Zahtevom da se *potpuno restituira vrli* – ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 253. – ⁹ U svakom slučaju nadam se da ću Te ovde videti za nekoliko dana.

256

Engels Marxu

u London

Mančester, 7, Southgate
[19. decembra 1859]

Dragi Mohr,

Celog dana radio sam kao konj da bih popodne imao vremena za članak i kad sam upalio moj plin, on je goreo tako slabo da je čitava poslovnica morala obustaviti rad. U mom stanu je unazad otprilike osam dana još gore, duga zima s maglom povlači za sobom takvu potrošnju plina preko dana da naveče uopšte nema pritiska, pa tako ni svetla. Stoga danas ne mogu napisati članak za koji će, uostalom, budući da iz Seute svakog dana treba da počne pokret na Tetuan^[475], možda biti i bolje ako pričekam do prekosutra ili do četvrtka. Za tebe će to sigurno biti kobno jer češ zato sutra morati da tegliš, a računao si na mene.

Siebel je bio u Hamburgu i tamo od propalih literata čuo da je »Freiligrath prekinuo s Marxom«. Vidiš kako gospodin Kinkel i posle smrti Mockel¹ nastavlja s izveštavanjem, reklamiranjem i tračanjem. Gospodin Strodtmann, koji je kod hamburškog »Freischütza«, opet je izgleda postao verni učenik Johanna Gottfr[ied]a².

Bole me oči, prekidam pisanje. Srdačni pozdravi Tvojoj supruzi i deci. Za Božić ne mogu doći; G. Ermen je opet u poslovnici izvršio izmene koje mi onemogućuju da, bez veoma velike responsibility³, odem baš za sam kraj godine. Za Uskrs ili Duhove sigurno dolazim.

Tvoj
F. E.

---

¹ Johanna Kinkel – ² Gottfried Kinkel – ³ odgovornosti

257

Marx Engesu
u Mančester

[London] 20. dec. 1859.

Dragi Engels,

Izgleda da nisi čitao Freiligrathove i Blindove izjave u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u. (Treba da budu u prilogu od 8, 9, 10. ili 11. decembra.)^[476] Prema njima moguće je da se glasina da je »F[reiligrath] raskinuo s M[arxom]« širila i bez Kinkelova sadejstva.

Juch s kojim sam se sastao radi Stieberovog procesa u Berlinu optužba protiv Eichhoffa tiče se samo njegovih izjava o Komunističkom procesu, tako da će (22. biće pretres) čitav taj proces u Berlinu doći pred publiku u drugom izdanju. Poslao sam Eichhoffu svoj pamflet¹. Da Schneider, Bürgers itd. nisu šmolje, mogli bi se sad lepo revanširati! pitao me je i za ovu alijansu Blind-Freiligrath, o kojoj tada još ništa nisam znao. Na žalost sam zasad primoran (materijalno a »možda« i politički) da još imam égards² prema njemu. Studiozus Blind je izjavio u poslednjem broju »Hermann«-a, preko »Borkheima«, da je on (Blind) Kinkel južne Nemačke^[477].

Moram sad da se primim članka. Još ne znam o čemu.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu – ² obzire

Drugi dio

Marxova i Engelsova pisma
trećim licima

april 1856 - decembar 1859

1856

1

Engels Wilhelmu Steffenu
u Brajton

Mančester, 15. aprila 1856.

Dragi Steffen,

Možeš li mi predložiti neku dobru, vojnički upotrebljivu i ne odviše skupu kartu Njemačke – recimo u mjerilu 1/100 000 ili, još bolje: 1/80 000, 1/60 000 pp¹. Nadalje jednu još specijalniju kartu (1/60 000 – 1/40 000 bilo bi, dakako, dovoljno) Rajnske oblasti i Vestfalena, ali dobru i ne odviše skupu; pruske generalštapske karte su, mislim, strašno skupe a još nisu ni potpune. Za kartu Njemačke bilo bi možda dovoljno i 1/150 – 200 000, ali to mi nije tako važno kao to da je karta dobra i zaista upotrebljiva. Ako je tako dobra da se na njoj mogu bez posebnog dodatnog plana razabrati *opće karakteristike* nekog bojišta, npr. onoga kod Jene ili Austerlica, bit ću zadovoljan; karta za Rajnsku oblast i Vestfalen morala bi, dakako, pružati ono što pruža engleska ordonance map², – jedan palac za milju (oklo 1/60 000).

Ovdje ima malo čega novog. Lupus ima sada mnogo posla. Uskoro dolaze za nj loša praznička vremena. Hoćeš li ljetos doći u naš kraj?

Tvoj
F. Engels

Adresa kao i ranije:
Care of Mchr. Ermen & Engels

¹ perge perge = vozi dalje, tj. itd. – ² generalštapska karta

Marx Jenny Marx
u Trijer^[478]

21. juna 1856.
34, Butler Street, Greenheys,
Manchester

Najmilija moja,

Pišem Ti opet, jer sam sâm i jer mi je dojadilo da s Tobom uvijek u mislima vodim dijaloge, a da Ti o tome ništa ne znaš, ili ne čuješ, ili da mi ne možeš odgovoriti. Tvoj portret, čak i ovako loš, čini mi najbolje usluge, i ja sad shvaćam, kako čak i «crne madone», i najtrajlaviji portreti Majke Božje, mogu naći nepopravljive obožavatelje, pa čak i više poštovatelja nego dobri portreti. U svakom slučaju, nijedna od tih crnih slika madone nije nikad bila više cjelivana i gledana udivljenim pogledima ni više obožavana nego Tvoja fotografija, koja, doduše, nije crna, ali je mrzovoljna i nimalo ne odražava Tvoje drago, slatko, poljubaca vrijedno, «dolce»¹ lice. Ali ja popravljam sunčane zrake koje su Te pogrešno naslikale, i mislim da moje oči, ma koliko bile oštećene svjetlošću svjetiljke i duhanom, ipak mogu slikati, ne samo u snu, nego i bdijući. Imam Te pred sobom živu, i nosim Te na rukama i ljubim Te od glave do stopala, i padam pred Tobom na koljena, i uzdišem: «Madame, ja Vas ljubim.» I ljubim Vas zaista, više nego što je ikad ljubio mletački crnac. Lažni i pokvareni svijet shvaća sve lažno i pokvareno. Tko je od mnogih mojih klevetnika i neprijatelja zmijskog jezika ikad meni spočitnuo da sam zvan da glumim prvog ljubavnika na pozornici drugog reda? A ipak je tako. Da su ti nitkovi bili duhoviti, oni bi «odnose proizvodnje i prometa» naslikali na jednoj, a mene do Tvojih nogu na drugoj strani. Bili bi ispod toga napisali – look to this picture and to that². Ali oni su glupi nitkovi i ostat će glupi, in secula seculorum³.

Trenutačna odsutnost je korisna, jer se u prisustvu vide stvari kao odviše iste da bi se mogle razlikovati. Čak i kule izgledaju izbliza patuljaste, a ono što je malo i svakodnevno, odviše naraste ako se gleda izbliza. Tako je i sa strastima. Sitne navike koje zbog svoje blizine čovjeku dodijaju, poprimaju strastvene oblike čim se njihov neposredni predmet od oka udalji. Velike strasti, koje zbog blizine svoga predmeta

¹ «drago» – ² pogledajte ovu sliku a zatim ovu – ³ za vijeke vijekov

poprimaju oblik sitnih navika, rastu i zauzimaju svoju prirodnu mjeru zbog magičnog djelovanja daljine. Tako je i s mojom ljubavlju: dovoljno je da si i samim snom od mene udaljena, i ja već znam da joj je vrijeme poslužio samo za ono za što sunce i kiša služe biljci, za raste-nje. Moja se ljubav prema Tebi, čim si od mene udaljena, pokaže onakvom kakva jest, kao div; u nju se sabija sva snaga moga duha i sav karakter moga srca. Osjećam se opet muškarcem jer osjećam veliku strast, a raznolikost, u koju nas zapliće učenje i moderno obrazovanje, i skepticizam kojim nužno slabimo sve subjektivne i objektivne doj-move upravo su stvoreni za to da sve nas učine sitnima i slabima i mekušnima i neodlučnima. Ali ljubav, ne prema Feuerbachovu čovjeku, ne prema Moleschotovoj mijeni tvari, ne prema proletarijatu, nego ljubav prema dragoj, a naročito prema Tebi, čini čovjeka ponovo muškarcem.

Ti ćeš se osmijehnuti, slatko moje srce, i pitat ćeš kako sam odjednom stekao toliku retoriku? Ali kad bih Tvoje slatko čisto srce mogao pritisnuti na svoje srce, ja bih šutio i ne bih rekao ni riječi. Budeći da ne mogu ljubiti usnama, moram ljubiti jezikom i praviti riječi. Ja bih čak mogao praviti i stihove, i Ovidijeve *Libri tristium*, njemački: *Knjige žalosti*, prepjevati u rimama. On je bio prognan samo od cara Augusta. A ja sam prognan od Tebe, a to Ovidije nije shvaćao.

Ima, doduše, mnogo žena na svijetu, a neke su među njima i li-jepe. Ali gdje da nadem još jedno lice na kojemu me svaka crta, pa čak i svaka bora podsjeća na najveće i najslade uspomene moga života? U Tvome slatkome licu čitam i same svoje beskrajne boli, svoje ne-nadoknadive gubitke⁴, i poljupcima prevladavam bolove kad ljubim Tvoje slatko lice. »Pokopan u njezinom zagrljaju, uskrišen njezinim poljupcima«, to jest u Tvom zagrljaju i Tvojim poljupcima, poklan-jam bramanima i Pitagori njihov nauk o ponovnom radanju a kršćanstvu njegov nauk o uskrснуću.

Na kraju some facts⁵. Danas sam Isaacu Ironsideu poslao⁶ first paper of the series⁴⁷⁹¹ i k tome (tj. uz tekst depeša) bilješke pisane svojim vlastitim rukopisom i svojim vlastitim engleskim jezikom. Nije mi, dabome, bilo osobito drago što je Frederic⁷ sa svojim sitnim kritički naboranim licem stvar mirno pročitao prije nego što ju je otpremio. Mais pour la première fois, he was quite astonished and exclaimed that this important work ought to be published in another form and, above all things, to be published in German⁸. Prvi broj poslat ću Tebi i starom Schlosseru-historičaru, u Njemačku.

⁴ smrt njegove dece Guida, Franziske i Edgara – ⁵ nekoliko činjenica –

⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 3. – ⁷ Friedrich Engels – ⁸ Ali se sada prvi put vrlo začudio i rekao da bi taj važni rad trebalo objaviti u nekom drugom obliku, a ponajprije na njemačkom jeziku

A propos. Iz dnevnika »Augsburger«, koji se izravno nadovezuje na naše okružnice⁹, iznesene na kelnskom komunističkom procesu^[87], razabirem da je »navodno« iz istog izvora iz Londona raspisana nova okružnica^[480]. To je falsifikat, bijedna kompilacija naših stvari iz pera gospodina Stiebera kojega u posljednje vrijeme u Prusiji nisu dostojno cijenili, a sad se u Hanoveru želi prikazati kao velik čovjek Hanovera. Engels i ja objavit ćemo u a[usburškim] »A[llgemeine] Z[eitung]« protuizjavu^[481].

Zbogom, slatko moje srce. Ljubim Te tisuće puta, kao i djecu.

Tvoj
Karl

---

⁹ Poruka Centralne uprave Savezu od marta 1850 i Poruka Centralne uprave Savezu od juna 1850.

3

Marx Isaacu Ironsideu
u Šefild

21. juna 1856.

34, Butler St., Greenheys, Manchester

Dear Sir,

Vaše pismo od 14. juna primio sam tek jutros jer su ga morali poslati za mnom u Mančester, gdje ću proboraviti nekoliko tjedana.

Vaš sam prijedlog pomno razmotrio i slažem se s njim u cijelosti^[482]. U stvari, kao što je ova, nemoguće je svaku neznatnu pojediničnost izrijekom spomenuti, dogovoriti se o vrsti slova itd., a ne mogu ni predvidjeti neće li iz toga ili iz primjedaba, koje se mogu pojaviti u pogledu »upotrebljenog uzorka«, proizići bilo kakve teškoće. Stoga ću Vam u pravi čas za idući subotnji broj poslati napis za puna dva stupca i svakoga Vas tjedna opskrbljivati jednakom količinom materijala.

Bilo bi mi najdraže (ako to dopuštaju Vaše poslovne navike) kad bi mi, recimo, poslije svakog tjednog objavljivanja bio doznačen honorar.

Što se tiče preštampavanja članaka u Vašim serijama^[483], ja protiv toga nemam nikakvih primjedaba; za sebe, dakako, zadržavam pravo da kasnije upotrijebim¹ materijale onako kako bude meni konveniralo.

Budući da sam uvjeren da iz predrasuda ili partijske pristrasnosti nećete zanemariti istinu . . .²

U vezi s posljednjom tačkom, Vi ćete, dakako, smatrati opravdanim da ja obustavim objavljivanje, ako bi bila precrtana neka mjesta koja prema mom uvjerenju imaju presudno historijsko značenje.

Zahvaljujući Vam na serijama koje ste mi ljubazno poslali, ne mogu a da ne požalim što niste smatrali nužnim da mi pošaljete korekturne arke za *Story of the life of Lord Palmerston*^[67]. Izreke, historijski podaci, citati iz Palmerstonovih govora — sve je to *stamparskim pogreškama* tako izobličeno da je pamflet, po mom mišljenju, u svojem sadašnjem obliku ne samo beskoristan, nego upravo štetan.

U vezi s planom za sveukupno objavljivanje bit će dovoljno nekoliko riječi. Ja se ne služim uobičajenim načinom da čitavu temu

---

¹ Ovaj dio koncepta napisan je Engelsovim rukopisom s Marxovim preinakama. Daljnji dio napisao je Marx. — ² Rečenica nije završena.

započnem općim razmatranjima, već naprotiv, činjenicama.

Za razliku od uobičajenog pristupanja historiografa, ove publikacije neću započeti općenitim razmatranjima, već činjenicama. Prvo će se poglavlje sastojati od depeša različitih razdoblja tog stoljeća, da bih tako prikazao ruski duh engleske diplomacije 18. stoljeća³.

Nadam se da Vam ne moram reći kako ja nisam »komercijalni« pisac i kako . . .⁴

Prevod s engleskog

---

³ u rukopisu je precrtano: Slijedit će nekoliko pamfleta iz epohe Petra I; . . . Kad čitalac bude tako upoznat 1. s podlošću engleske diplomacije, 2. s protestom . . . Iz jedne od tih depeša razabrat ćete kako je Engleska s Rusijom snovala zavjeru da se obori . . . Te depeše činit će uvjerljiviji uvod . . . — ⁴ Nedovršena rečenica.

4

Marx Williamu Cyplesu
u Šefild¹

[London] 22. jula 1856.

Dear Sir,

Pišem Vam opet da bih pokazao kako se ni najmanje na Vas ne ljutim za što zapravo i nema nikakva razloga. U svom pismu od 19. jula kažete: »Ne bi zadovoljavalo itd.« Dakle, što se moga vlastitog zadovoljstva tiče, izostavite ga, molim Vas, posve iz igre. A što se tiče »zadovoljstva« gospodina Ironsidea, citirat ću Vam tačno riječi njegova »saopćenja«. Pošto Vam je rekao da je već prvi članak^[482] za njega bio »*prejaka doza*«, nastavlja on ovako:

»Oni (članci dr-a Marxa) pokopat će list². To se ne smije dogoditi. *Valja ih smjesta prekinuti*. Oni ne smiju zauzimati više od dvije daljnje doze – ovog i idućeg tjedna. Bit će najbolje da mu odmah pišete *u tom smislu*.«^[484] *Odlučno odbijam da na sebe natovarim optužbu da sam ubio Isaaca Ironsidea time što sam mu dao još jednu »dozu« i da ga »pokopam« na stranicama njegovih vlastitih novina.*

Vaš itd.

Dr K. M.

Prevod s engleskog

---

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi dio, pismo br. 21. – ² »The Scheffield Free Press»

5

Marx Jenny Marx
u Trijer

[London] 8. avgusta 1856.
28, Dean St., Soho

Slatko, drago, jedino srce,
Zajedno s Tvojim pismom primio sam danas ujutro i Fredericovo¹ pisamce s prilogom od 15 tal. za Lenchen². *Potvrdi ih* jer je on *vrlo tačan* u takvim stvarima. Sutra ću pisati više; danas je u mojoj sobi »immortal Collet«³ kojega držim u šahu time što »I am obliged to write some lines to Mrs. Marx«⁴

Lily-white Sandy is *in reality* gotov, a ne *in fancy*⁵.

Ma koliko čeznem za Tobom i za djecom – a to je quite⁶ *neopisivo* – ipak želim da u *Trijeru* ostanete *8 dana dulje*. To će za Tebe i za male biti beskrajno korisno. Ostalo sutra.

Tvoj
K. M.

P. S. Urkvartovci prokleta navaljuju na mene. To je, u pogledu novca, dobro. Ali ne znam mogu li se s tim momcima tako jako pomiješati u *političkom smislu*. Tisuću poljubaca, drago slatko srce.

P. S. II. Lina⁷ je dobila sjajno mjesto. *Nastupit* će tek nekoliko tjedana *kasnije*.

Strašno mi je što pred Liebknechtovima moram glumiti otmena čovjeka. Hang it!⁸ Povrh svega, sa mnom spava Pieper umjesto Tebe. Horrible!⁹ Mislím, u istoj sobi. *Engels dolazi idućeg tjedna*¹⁴⁸⁵. To će biti spas. Već 3 tjedna sam hipohondričan kao davo.

---

¹ Friedrich Engels – ² Helene Demuth – ³ »besmrtni Collet« – ⁴ »obavezan sam da napišem nekoliko redaka gospodi Marx« – ⁵ Poput ljljana bijeli Sandy propao je u stvarnosti, a ne u fantaziji. – ⁶ *posve* – ⁷ Lina Schöler – ⁸ Do vraga! – ⁹ Strašno!

6

Marx Charlesu Dobsonu Colletu
u London

(koncept)

11. avg. 1856.

28. Dean St., Soho, London

Dear Sir,

Ja, naravno, odobravam prijedloge iz Vašeg pisma od 8. o. mj. u pogledu naslova za »poglavlja« i brojčano obilježavanje bilježaka na dnu teksta^[70]. Što se tiče daljnje podjele poglavlja, morat ćete, dakako, u skladu sa zahtjevima rasporeda prostora, postupiti prema svom nahodenju itd. Izmjene, za koje se smatra da su nužne u II poglavlju, bit će odaslane u toku tjedna.

Vaš odani

K. M.

C. D. Collet, Esq.

Prevod s engleskog

7

Marx Charlesu Dobsonu Colletu

u London^[486]

(koncept)

[London] 23. okt. 56.

Dear Sir,

Budući da u toku prošlog mjeseca nisam bio u Londonu, a čitao sam da u Vašim novinama nema dovoljno mjesta, obustavio sam do danas nastavljanje svojih članaka^[70]. Šaljući Vam priloženi rukopis, mislim da bi s obzirom na razliku u formatu između stare i nove »Free Press«^[153] bilo poželjno da se iznova sporazumijemo o uvjetima u kojima bi morali biti napisani moji prilozi za Vaše novine.

Odgovarajući na Vaše posljednje pismo, moram ustvrditi da mi je posve svejedno hoćete li stare *pamflete* štampati krupnim ili sitnim slovima, ali što se tiče dosad neobjavljenih dokumenata, mislim da bi stvar upropastilo, ako bi se štampali sitnim slovima. U vezi s iznesenom željom da moji vlastiti komentari ne poprime oblik bilježaka, vidjet ćete da se to dogodilo samo ondje gdje je to zaista bilo opravdano i gdje su one u obliku uvoda u različita poglavlja već sadržane u tekstu. I na kraju, Vaš je prijedlog da se povuku paralele između epohe kojom se ja bavim i sadašnjosti već ostvaren u poglavljima koja ste objavili. Češće sistematično povlačenje tih paralela značilo bi mijenjati moj plan koji je usmjeren više na to da se za novu povijest pruži novi materijal, nego da se dadu nova razmatranja o poznatom materijalu. Ja zapravo smatram dužnošću izdavača da u tom pogledu udovolji zahtjevima svojih čitalaca.

Prevod s engleskog

.

1857

8

Marx Charlesu Dobsonu Colletu

u London

(nacrt)

[London], 25. marta 1857.

Dear Sir,

U prilogu šaljem V poglavlje diplomatskih odnosa^[70]. Bio bih Vam zahvalan kad biste mi doznačili dospjeli honorar za željene priloge. Vi biste me zadužili kad biste me, ako Vam to Vaše vrijeme dopušta, posjetili bilo kojeg dana osim petka. Htio bih Vam saopćiti neobično važne vijesti.^{1[487]}

Bolest gospođe Marx mi ne dopušta da Vas posjetim u Ampton Placeu.

Vaš odani itd.

Mr. D. Collet

Prevod s engleskog

---

¹ U originalu precrtano: koje se tiču Čerkeske . . .

Engels Jenny Marx

u London^[488]

[Mančester, oko 16. aprila 1857]

Draga gospodo Marx,

U prilogu Vam šaljem članak¹ i u isti mah 4 »Guardian«-a. Ko-
načno mi je pošlo za rukom da na jednom novom planu Londona na-
dem Vaš Grafton Terrace. Ta Vi ste posve na ladanju i u podnožju
Hampstead Hilla, i, ako je crtež brda na karti tačan, u veoma romantič-
nom kraju. Ali ako nema nikakvih drugih posljedica do lošeg osje-
ćanja, zubobolje, otečenih glava i poremećene probave, onda s čistim
zrakom i romantikom nešto nije u redu. Nadam se, ipak, da se i Vaše
i Mohrovo zdravlje u međuvremenu znatno popravilo.

Lupus misli da Mohr nije nikako u pravu s etimologijom
imena Farina, štoviše, da je sanskritski vârinās zapravo korijen od
varinakanaster². Mohr je zacijelo očekivao taj odgovor, pa neka mu ne
bude uskraćen. Pred Starim je opet jedno poglavlje života. Nemojte
se prepasti – to nije ženidba. Baš naprotiv, rastava; on, naime, od
svoje landlady³, gdje je bio tri godine, seli bliže k meni. Stari gospodin
je sada vrlo popularan u kliki njemačkih trgovačkih pomoćnika koji
katkad dolaze u Chastworth i kojima on svake subotnje večeri vrlo
dostojanstveno predsjedava. Oni bez Lupusa uopće više ne mogu živ-
jeti, baš kao ni engleski filistri u istoj krčmi.

Ovdje će sve oči biti uprte u debelog Pottera kad u parlamentu
bude povlađivao adresi; bit će to lijepo.

Još jednom dobar oporavak. Pozdravite srdačno djevojčice –
njima ladanjski zrak prija svakako bolje. Mora da su narasle!
Srdačno Vas pozdravljam.

Vaš

F. Engels

---

¹ *Reforme u ruskoj armiji* – ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48. –
³ kućevlasnice

10

Marx Konradu Schrammu

u St. Elijeu na Džersiju^[489]London, 8. decembra [1857]
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Hampstead

Dragi Schramm!

Htjeli bismo odmah čuti kako Ti prija Džersi. Engelsa nisam vidio na njegovu povratku kući kroz London, jer mi je označio pogrešno vrijeme sastanka na kolodvoru¹. Je li Ti odgovorio onaj magarac Reventlow? Ovo Te ne pitam u tom smislu kao da je to u čitavoj stvari imalo važno, jer ti Amerikanci sada ionako nisu sposobni da plate, već samo zbog behaviours² toga gorostasnog delije. A gospodin Faucher, je li konačno platio? Taj je crazy Berlinois grows from day to day stupider³. Witness the Foreign News of the »Morning Star«⁴ koji svoje ime nosi i analogno s lucus a non lucendo^[490]. Sva je engleska štampa svakog dana zaista sve lošija, čak i bez njemačkog sudjelovanja. Bez obzira na zemljotresna djelovanja general crisis⁵, koja moraju oduševljavati svakog poznavaoaca, ovdje je pravo spasenje u tome što čovjek ne mora svakodnevno slušati English selflaudation as to the »bravery« of »their English in India«⁶. Zaista postaje opasno za nerve this overtrading in other peoples courage on the part of the English pater familias and penny-a-liner who lives quietly at home and is uncommonly averse to anything threatening him with the remotest chance of obtaining military glory⁷.

Ja sam ovdje, izuzevši obiteljski krug, prilično izoliran. Onu nekolicinu znanaca vidam rijetko kad, a zbog toga uglavnom ništa i ne gubim. Ne vjerujem da Ti u Džersiju živiš mirnije. Bojim se da će Ti s vremenom dozlogrditi tamošnji boravak, ili si možda sklopio poznanstva of any kind⁸? Harney je, doduše, tako far⁹ da postaje posve druževan mo-

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 93 i 94. — ² ponašanja — ³ ljudi Berlinac iz dana u dan sve gluplji — ⁴ Pogledaj samo inozemne vijesti »Morning Star«-a — ⁵ sveopće krize — ⁶ englesku samohvalu o hrabrosti njihovih Engleza u Indiji — ⁷ to trgovanje na veliko hrabrošću drugih od strane engleskog oca porodice i piskarala koji spokojno živi kod kuće i ponaša se neobično odbojno prema svemu što prijete ma i najmanjim izgledima za postizanje vojničke slave — ⁸ bilo kakva — ⁹ uznapredovao

mak, al ni toujours perdrix¹⁰ ne vrijedi. Nadam se da ću se u proljeće ponovno sastati s Tobom, ako možda ne budeš još južnije. U svakom slučaju drop one or two lines¹¹.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹⁰ uvijek jedno te isto – ¹¹ napiši nekoliko redaka

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Diseldorf

21. decembra 1857.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Od nekoliko pisama što ih spominješ, primio sam samo jedno, ono via Freiligrath. Nisam odgovorio ili, tačnije, s odgovorom sam čekao na posebnu priliku, koja mi se nije pružila – iz razloga koji se, dakako, ne mogu pismeno saopćiti. Uzgređice spominjem samo to da si Ti prvi prekinuo prepisku time što godinu dana nisi odgovorio na jedno pismo datirano iz Mančestera^[491].

My thanks for¹ *Heraklit*. Mene je uvijek uveliko zanimao taj filozof pred kojim, od svih starih, priznajem prednost samo Aristotelu. [Kasnija]² filozofija – Epikur (naročito ovaj), stoicizam i skepticizam – bila je predmet moga *specijalnog* proučavanja^[492], ali više iz [političkog]² – nego iz filozofskog interesa. Zahvaljujući, javljam Ti u isti mah da taj spis još nisam primio. [Nutt]² će ga vjerojatno poslati, čim u njegovim [. . .]²

[. . .]² pisati [mi]²nistarstvu. Ti znaš moje mišljenje o Palmerstonu, koje se nije izmijenilo. Ja osim toga uopće i ne poznajem taj list jer ovdje nije nigdje izložen nikakav austrijski žurnal, pa stoga ništa i ne znam o njegovu općem smjeru. Mene bi svakako zanimalo da vidim nekoliko njegovih brojeva^[236].

Ovdje živim vrlo izolirano jer su, osim Freiligratha, svi moji prijatelji napustili London. Uostalom, ja i ne želim nikakva društva. Položaj Freiligratha kao predstavnika Švicarske banke je relativement parlant³ podnošljiv; on je ostao isti onaj ljubazni i čestiti momak. Lupus i Engels su još uvijek u Mančesteru. Zbog gubitka Weertha žalimo još uvijek.

Sadašnja me trgovačka kriza ponukala da se ozbiljno prihvatim izrade svojih osnova ekonomije^[233] i da se malo priprelim za sadašnju krizu. Prisiljen sam da [. . .]⁴ dan ubijam razdavanjem. Za pravi rad mi preostaje [samo]⁴ noć, a onda se kao smetnja u[miješa]⁴ loše osjećanje. Za izdavača se [. . .]⁴ još nisam pobrinuo jer iz iskustava koja [. . .]⁴ dolaze odatle [. . .]⁴. Ne mogu Ti pisati ni o kakvim no-

---

¹ Zahvaljujem za – ² papir oštećen – ³ razmjerno – ⁴ papir oštećen

vostima jer živim kao pustinjač. Moja je žena u toku prošle zime i ljeta bila ozbiljno bolesna, ali se sada već donekle oporavila.

Ako Ti je poznata adresa dr-a Elsnera, isporuči mu moj pozdrav.

Stari magarac Ruge je, kako čujem, pokušao da ponovo podgrije svoje »Njemačke godišnjake«. Povijest se više neće vratiti tako daleko da bi se oni opet mogli pojaviti.

Tvoj
K. M.

1858

12

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf

22. februara 1858.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi L[assalle]

Nutt mi je sada poslao *Herakleitos*¹-a. Javit ću Ti svoje mišljenje o njemu, čim ga pročitam. Ali neko vrijeme se moraš strpjeti jer baš sada imam osobito malo slobodnog vremena. Što se stoika tiče, nisam proučio ni njihov odnos prema Heraklitu u prirodno-filozofskom smislu, jer mi se činilo da se oni u toj disciplini ponašaju školski ozbiljno! Kod Epikura se, naprotiv, en detail² može ustanoviti da on svugdje izvrće poentu, iako polazi od Demokritove filozofije prirode. Ciceronu i Plutarhu se možda i ne može zamjeriti što to nisu razumjeli jer to nisu nanjušili ni umni ljudi kao što je Bayle, pa čak ni ipsissimus³ Hegel. Od posljednjeg, koji čitavu povijest filozofije prvi komprehendira⁴, ne može se zahtijevati da u pojedinostima ne počini omaške.

Iz novina ćeš vidjeti da je Palmerston oboren. Oni koji najbolje poznaju toga nitkova, ti su i najviše skloni mišljenju da su posljednje blunders⁵ što ih je počinio, bile *hotimične* da bi njegov odlazak učinile pro tempore⁶. Oni kažu da je le dernier but de toute sa vie⁷ bio taj da pokrene rat između Engleske i Francuske, da on sada vjeruje kako je uspio da se najprije tuđe ruke pozabave izvršenjem *njegova* plana i da će, kad imbroglio⁸ dovoljno zahvati i uznapreduje, the nation will be forced to call again upon him⁹. Možda je ovo posljednje mišljenje odviše rafinirano, ali meni se čini da Pam. nipošto nije odstupio *protiv svoje volje*.

Što se Tvoga nećaka¹⁰ tiče^[236], ja bih za nešto bio spreman,

---

¹ Heraklita - ² u potankosti - ³ sam - ⁴ shvaća - ⁵ pogreške - ⁶ privremenom - ⁷ krajnji cilj svega njegova života - ⁸ metež - ⁹ nacija biti prisiljena da ga ponovo pozove - ¹⁰ Max Friedländer

ali pretpostavljam da za to nije spremna »Presse«. Ono naime, na što bih se ja mogao obavezati, bio bi tjedno samo *po jedan* članak o trgovini, financijama itd., o trima zemljama, već prema tome što bi bilo interesting¹¹, o Engleskoj, Francuskoj i Sjedinjenim Državama Amerike. To je i *najprikladniji* oblik da se napadne i Bonaparte. To je nadalje i oblik u kojem ja apsolutno politički ne bih imao nikakve veze s »Presse«. U ovom trenutku mi se čini da prevladava velika neizvjesnost o *francuskom* financijskom stanju poimence, a o francuskim ekonomskim odnosima općenito. Pitanje je zanima li u dovoljnoj mjeri ta stvar »Presse« ili rather¹² njezine čitaoce. To, dakako, moraju oni najbolje znati. Ja bih za jedan takav članak tjedno zahtijevao po 1 funtu sterlinga. Morali bi mi, osim toga, najprije poslati nekoliko brojeva »Presse« da vidim dopuštaju li mi uopće my principles¹³ da u tom listu surađujem. However that may be¹⁴, zahvali svome nećaku u moje ime što je bio tako ljubazan da u toj prilici misli na mene.

Želim da Te obavijestim kako je s mojim ekonomskim radom¹²³³¹. Već nekoliko tjedana mi je in fact¹⁵ pod rukom završni rad. Ali stvar napreduje vrlo sporo jer predmeti što ih je čovjek prije mnogo godina odabrao kao glavni objekt svojih studija neprestano pokazuju nove strane i zahtijevaju nova razmatranja. Povrh toga, ja nisam gospodar svoga vremena, već rather njegov sluga. Za mene samog ostaje mi samo noć, a moj noćni rad opet često remete napadi i recidivi jetrene bolesti. Za mene bi u svim tim okolnostima bilo najprikladnije kad bih čitav rad mogao objavljivati u nevezanim svescima. Možda bi to bilo korisno i stoga što bi se lakše pronašao izdavač, jer bi se u pothvat ulagalo manje obrtnog kapitala. Ja bih Ti of course¹⁶. Kad kažem »u svescima«, mislim na onakve sveske u kakvim je malo-pomalo izlazila Vischerova *Aesthetik*.

Rad o kojemu je prvenstveno riječ, jest *kritika ekonomskih kategorija* ili, if you like¹⁷; sistem građanske ekonomije kritički prikazan. To je u isti mah i prikaz sistema i njegova kritika uz pomoć prikaza. Ni meni nije jasno koliko će cijela stvar obuhvatiti štampanih araka. Kad bih imao vremena, mira i sredstava da, prije nego što ga predam javnosti, čitavo djelo izradim dokraja, ja bih ga jako sažeo, jer sam oduvijek volio metodu kondenziranja. Ali ovako – da bi publika možda bolje razumjela, ali svakako na štetu oblika – u uzastopnom nizu svezaka, stvar se nužno malko proširuje. *Nota bene*: čim budeš načisto može li se ili *ne može* stvar pokrenuti u Berlinu, budi tako dobar pa mi o tome piši, jer ću, ako se to tamo ne bude moglo učiniti, pokušati da se učini u Hamburgu. Druga je tačka da mi izdavač, koji će

¹¹ zanimljivo – ¹² bolje rečeno – ¹³ moji principi – ¹⁴ Ma šta iz toga proizašlo – ¹⁵ u stvari – ¹⁶ naravno – ¹⁷ ako baš hoćeš

stvar preuzeti, mora platiti – to je potreba zbog koje bi se stvar u u Berlinu mogla izjaloviti.

Sam prikaz, mislim način, posve je naučan; on se dakle ne kosi s policijskim propisima. Čitav prikaz podijeljen je u 6 knjiga: 1. O kapitalu (sadrži nekoliko vorchapters¹⁸); 2. O zemljišnom vlasništvu; 3. O najamnom radu; 4. O državi; 5. Međunarodna trgovina; 6. Svjetsko tržište. Ne mogu, dakako, a da se gdjekad kritički ne osvrnem na druge ekonomiste, naime, da se ne upustim u polemiku s Ricardom, ukoliko je on, qua¹⁹ građanin, prisiljen da čini omaške čak i sa striktno ekonomskog stajališta. Kritika i povijest političke ekonomije i socijalizma imala bi, uglavnom, biti predmet drugog jednog rada. I na kraju kao treći, kratka *historijska skica* razvoja ekonomskih kategorija i odnosa. Alter all²⁰, čini mi se, da će se sada, kad sam poslije 15-godišnjih studija dopro tako daleko da za stvar mogu jamčiti, vjerojatno izvana interfere²¹ burna gibanja. Never mind²². Ako zakasnim da još zateknem svijet koji se zanima za takve stvari, bit će to očito my own²³ pogreška.

Bilješka o Rudolfusu Schrammu²⁴ me je neobično razdragala. Jedan bolji Schramm i jedan od mojih najboljih prijatelja, Konrad Schramm, brat spomenutog Schramma, umro je na žalost prije otprilike 4 tjedna od sušice u Džersiju. Smrt Weertha, Schramma i dr-a Daniela bila je posljednjih godina okrutna za njihove prijatelje među koje sam se, na svoju sreću, i ja ubrajao.

Vremena koja su pred nama u najbližoj budućnosti, bit će burna. Kad bih pitao samo svoja privatna osjećanja, mogao bih poželjeti da mir na površini potraje još nekoliko godina. Sada je u svakom slučaju najpogodnije vrijeme za naučna istraživanja i, na kraju, poslije iskustava posljednjih 10 godina mora da je prezir masa i pojedinaca u svakog rational being²⁵ tako porastao da je »odi profanum vulgus et arceo«²⁶ gotovo silom nametnuta životna filozofija. Ali sve su to pusta filistarska raspoloženja koja će prvi vihor raznijeti.

Tvoj
K. M.

Veza posljednjih događaja u Francuskoj s trgovačkom krizom jasna je možda samo nekolicini ljudi. Ali ona postaje očigledna ako se razmotri: 1. the real economical state produced in France by the

¹⁸ uvodnih poglavlja — ¹⁹ kao — ²⁰ uostalom — ²¹ umiješati — ²² Pa neka — ²³ moja vlastita — ²⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 129. — ²⁵ bića koje misli — ²⁶ »mrzim prosti puk i odbijam ga« (Horacije, *Ode* knj. III, 1,1)

last crisis²⁷; 2. ako čovjek sebi postavi i consciencieusement²⁸ odgovori na pitanje zašto je atentat⁽²⁵⁰⁾ izazvao takve posljedice koje apparently stood in no proportion whatever, and ever in no necessary relation to the alleged cause²⁹.

---

²⁷ pravo ekonomsko stanje u Francuskoj, izazvano posljednjom krizom –
²⁸ savjesno – ²⁹ nesumnjivo nisu ni u kakvom razmjeru i uopće ni u kakvom nužnom odnosu prema spomenutom razlogu

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

11. marta 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Tvoje pismo me je zateklo bolesna u postelji, [stoga]¹ otezanje s odgovorom. Sad sam opet all right. D[abord]², ma kako se od Tebe po[krenuti]¹ negotiation³ budu odvijali, s rezultatom ili bez njega, moram Ti najtoplije zahvaliti za trud, kojega se vrijednost još i povećava za 100 posto zbog Tvoga bolešljivog stanja. Nadam se da si se opet posve oporavio. Berlin je poslije Petrograda i Madrida najnezdraviji glavni grad u Evropi, kako je to izračunao prijatelj Quetelet^[493], što ja kao petogodišnji stanovnik Berlina mogu i osobno potvrditi, uspoređujući ga s Londonom, Briselom i Parizom.

Što se pak posla^[263] tiče, dopusti mi da u odgovoru na meni upućena pitanja započnem od br. 4 i da podem odostraga.

1. Izdavaču neka pripada pravo da objavljivanje obustavi *već s 2^{om} pošiljkom*. Samo me mora na vrijeme obavijestiti. Ako želi da štampa *više od jedne* pošiljke, neka pravi ugovor sa mnom sklopi tek s trećim sveskom.

2. Što se tiče honorara, ja ću u slučaju potrebe odrediti minimum za 1. svezak = 0, jer čitavo djelo ne mogu, dakako, pisati besplatno, a još manje želim da se objavljivanje izjalovi zbog kakve novčane teškoće. Njemačke honorare za pisce uopće ne poznajem, ali ako misliš da 30 talira po arku nije odviše, Ti ih zahtijevaj. Ako Ti se ta svota čini previsokom, možeš je smanjiti. Kad jednom stvar bude pokrenuta, tad će se pokazati uz kakve će je uvjete izdavač moći i hteti nastaviti.

3. Minimum pošiljaka bit će say⁴ 4 arka; maksimum 6. Poželjno je, dakako, da svaka pošiljka čini relativnu cjelinu. Različiti odlomci su, međutim, posve različite duljine.

Prva bi pošiljka u svakom slučaju morala biti relativna cjelina, a budući da je u njoj sadržana osnova za čitavo razlaganje, nije vjerovatno da bi se ona mogla izraditi u manje od 5 - 6 araka. Ali to ću vidjeti prilikom završene izrade. Ona sadrži: 1. Vrijednost, 2. Novac, 3.

¹ papir oštećen - ² zdrav. Ponajprije - ³ pregovori - ⁴ otprilike

Kapital uopće (proces proizvodnje kapitala, proces prometa kapitala, jedinstvo obojega ili kapital i profit, kamate). To sačinjava zasebnu brošuru. Ti si vjerojatno i sam u svojim ekonomskim studijama razabrao da Ricardo u razmatranju profita zapada u protivurječja s njegovim (tačnim) određivanjem vrijednosti, koja su u njegovoj školi dovela do posvemašnjeg napuštanja osnove ili do najodvratnijeg eklekticizma. Ja vjerujem da sam stvar izveo načisto. (Ekonomisti će, dakako, u poznijem razmatranju razabrati da altogether it is a dirty business⁵.)

4. Što se tiče ukupnog broja araka, o tome zaista nisam posve načisto jer se materijal knjige u mojim svescima nalazi samo u obliku monografija koje se često odviše upuštaju u pojedinosti, što će prilikom njihova sastavljanja nestati. Osim toga, ja i ne namjeravam da svih 6 knjiga, na koje dijelim cjelinu, izradim podjednako, već da u 3 posljednje dadem više osnovne crte, dok se, naprotiv, u 3 prve, koje sadrže pravi ekonomski razvoj, ne mogu svuda izbjeći razmatranja. Ne vjerujem da bi se sve to moglo obaviti na manje od 30 - 40 araka.

Najsrdacnije Te pozdravlja

Tvoj
K. M.

P. S. Ako izdavač na stvar pristane, mogla bi prva pošiljka stići u njegove ruke about⁶ krajem maja.

---

⁵ je sve to zajedno zapetljan posao — ⁶ otprilike

14

Engels Jenny Marx

u London^[494]

Mančester, 14. aprila 1858.

Draga gospodo Marx,

Nadam se da je Mohr konačno na putu ozdravljenja i da će uskoro opet moći marljivo raditi na ekonomiji^[263]. Ja sam i prošlog tjedna petljao sa zuboboljom koja me je od nedjelje napustila, ali se večeras s još većom žestinom opet vratila upravo kad sam se spremao da za list »Tribune« skrpim nešto preliminarno o osvajanju Laknaua¹. Hoće li mi to u ovim okolnostima poći za rukom, vrlo je nesigurno. Ja ću, međutim, u svakom slučaju pokušati da stvar večeras proučim i da sutra oko podne, ako ikako bude moguće, u poslovnici nešto sastavim i napišem, pa makar toga i ne bilo mnogo. Ali bilo bi dobro, kad bi Mohr za svaki slučaj imao kakav sujet in petto² da bi se za nuždu ljudima moglo nešto pružiti.

Večernji me rad još uvijek jako iscrpljuje, i ako ga nastavljam dugo ili dvije večeri uzastopce, nastupa veliko uzbuđenje i besanica; pogotovu ako danju imam mnogo posla s piskaranjem. Uvečer sam, osim toga, vrlo glup i trom, dok me snažna koncentracija na jedan predmet ne uzbuđi. Pamćenje mi je uglavnom dobro, ali mi se ipak još svakog dana događa da stvari što sam ih dan prije učinio ili čuo zaboravljam tako totalno kao da se nikad nisu dogodile, i da mi tek poslije prisjećanja na *pojedinsti* ponovo padnu na pamet. Inače sam tjelesno opet snažan i zdrav i mogu podnijeti napore – sauf le tooth ache³ – kao i sve vrste vremena.

Lupus još uvijek jako hramlje i mora tjedno trošiti na cabs⁴ više nego inače za godinu dana. Ali njegovo je stanje očigledno sve bolje tako da će za 8 dana vjerojatno opet moći donekle izdržati marširanje. Sve vas srdačno pozdravlja.

Kako Vam se sviđa proces Bernard^[289]? Francuski doušnici i njihov časni confrère⁵ Mr Rogers ističu se dobro. U listu »Morning Post« objavljen je jučer dobar prikaz fizionomije procesa. Chevalier Estien opisan je vrlo dobro.

Danas mi je dear⁶ Harney opet poslao 3 »Independent«-a iz kojih proizlazi da mu je njegov najljući neprijatelj, seigneur Godfrey,

¹ Zauzeće Laknaua – ² predmet spreman – ³ izuzevši zubobolju – ⁴ kočije – ⁵ kolega – ⁶ dragi

natovario i drugi proces o štampi¹²²⁰. Taj će se čovjek uskoro osjećati jednako grozno kao i grozni Lassalle.

»Our faithful ally«⁷ davi sada kao mora englesku commerce⁸. Nitko nema volje da spekulira ili da kupuje više nego od danas za sutra, jer sva filistarska bagra očekuje rat, revoluciju ili još i grozomornije stvari u Francuskoj.

Pozdravite srdačno djevojčice i Mohra.

Vaš najodaniji

F. Engels

---

⁷ »Naš vjerni saveznik« (Napoleon III) – ⁸ trgovinu

15

Engels Rudolfu Schrammu

u London

Koncept

Mančester, 6. maja 1858.

Gospodinu R. Schrammu u London.

Upravo sam primio Vaše retke datirane s 3.

Poslije smrti svoga prijatelja Konrada Schramma zahtijevao sam od gospodina Harneyja da Marxova i moja pisma, koja se nalaze među njegovim papirima, vrati *nama*, a ne Vama, jer ta pisma nisu bila namijenjena Vama. To se i dogodilo.

Uopće ne nalazim nikakva povoda da s Vama razmatram odnose koji su se ticali samo moga pokojnog prijatelja i partijskog druga i mene. Dok je Konrad još živio, čudili su se Vaši vlastiti prijatelji Vašoj ravnodušnosti u pogledu njegovih novčanih pitanja.

Ukoliko sam se morao izjasniti o upotrebi Konradove ostavštine, učinio sam to prema njegovom jedinom mogućem izvršitelju, gospodinu Harneyju.

S mojom »pravednošću«, koja s tom stvari uopće i nema nikakve veze, imat ćete možda prilike da se upoznate jednom zgodom u Njemačkoj.

Čast mi je da Vam se preporučim.

F. E.

16

Engels Jenny Marx
u London

Mančester, 11. maja 1858.

Draga gospodo Marx,

Mohr je danas jahao dva sata i osjeća se poslije toga tako dobro, da se u njemu počinje buditi oduševljenje za stvar. On je iz grada pošao kući i zamolio me da Vam napišem nekoliko redaka u vezi s ludim Cluβom. On misli da bi bilo vrlo dobro, kad biste pošli k Pfänderu koji će zacijelo nešto iz njega izvući. Ali glavno je da monsieur Cluβ¹ *dode ovamo*, jer mi moramo znati u kakvom smo odnosu sa njim, a on se mora ili izjasniti in a satisfactory manner², ili ćemo s njim prekinuti. Kakva nam korist od takva nepouzdana magarca koji najprije dolazi k Vama puna i prepuna srca, čeka 3 sata i na izgled ne želi ništa drugo nego da obnovi staru vezu, a zatim se odjednom povlači jednako nepristojnim i zbunjenim pismom upućenim Vama. Nama je samo žao što baš *Vi* morate još doživljavati neugodnosti s takvim zvekanima usred vremena koje nipošto nije ružičasto.

Ako ikako možete, pošaljite nam toga čovjeka da barem imamo to zadovoljstvo da mu konačno pošteno kažemo svoje mišljenje.

Nadam se da Mohr marljivo jaše, jer će tako za 8 dana biti sposoban da opet piše. S Lupusovom je nogom također mnogo bolje. Svim srcem Vaš.

F. Engels

---

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 23 i Prilozi, pismo br. 7. — ² na način koji zadovoljava

17

Engels Jenny i Lauri Marx
u London

Mančester, 11. maja 1858.

Draga Jenny i Laura,

Ovih nekoliko redaka ne mogu odaslati mami, a da se Vama ne zahvalim za dva draga portreta što ste ih po Mohru poslale za mene. Zasad stoje još na chimney-piece¹ pred ogledalom, ali će za nekoliko dana dobiti divno mjesto na zidu.

Nadam se da niste posve nezadovoljne s gospodinom Schleidenom, taj je čovjek mnogo ozbiljniji od vas; ali se i nadam da se u tome nećete povesti za njim.

Dai ritratti vedo con piacere che avete molto grandito tutte le due e che, benchè siate grande signorine adesso, vi sono sempre le vecchie faccie piene di franchezza ed ingenuità; e credete pure chè anch'io per voi sarò sempre il vecchio².

Engels

---

¹ vijencu kamina — ² Iz fotografija razabirem sa zadovoljstvom da ste obje veoma porasle i da imate, premda ste sada velike dame, još uvijek ona stara iskrena i bezazlena lica; možete mirno vjerovati da i ja za vas uvijek ostajem onaj stari.

18

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

31. maja 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Post tot discrimina rerum¹ konačno opet jedan znak života. Moja priča, poslije pisma moje žene upućenog Tebi² bila je jednostavno slijedeća:

Kad sam već nekoliko tjedana bio totalno nesposoban za pisanje, ne samo a literary, but in the literal sense of the word³, kad sam se uzalud trudio da se oduprem bolesti; kad sam lijekovima bio preplavljen i kad je sve to bilo no use⁴, izjavio je moj liječnik odlučno da moram promijeniti klimu; drugo, da se moram svakog intellectual labour drop for some time⁵ i, na kraju, da mi jahanje bude glavni lijek. Moja bolest sama po sebi nije bila opasna – proširenje jetre, ali ona se ovaj put pojavila sa specifično odvratnim simptomima, a osim toga, u mojoj je obitelji na zlu glasu jer je njome započela smrtna bolest moga oca. Well⁶. S najvećim opiranjem popustio sam na kraju pred navaljivanjem liječnika i obitelji i otputovao u Mančester k Engelsu^[292], dao se na jahanje i na druga tjelesna exercises⁷ i konačno se poslije četvorosedmičnog tamošnjeg boravka vratio u London, potpuno oporavljen. Ta bolest – u mojim okolnostima napose vrlo skupo luxury⁸ – došla mi je u zao čas, tim više što sam se latio posla na pripremi prvog sveska^[263] za štampu. Sad ću mu se s marom posvetiti. Od Tvoga prijateljstva očekujem, da izdavača⁹ tačno obavijestiš o tim adventures¹⁰. O mom duševnom raspoloženju za vrijeme te bolesti lako ćeš sebi stvoriti predodžbu ako se sjetiš da te jetrene bolesti i same izazivaju hipohondričko raspoloženje i da su joj se pridružile još i kojekakve neprilike u kući kao i crta prevučena preko izdanja, da mi tako ogorče život. Sada sam se ponovo vratio svome uobičajenom humoru.

Za vrijeme svoje bolesti proučio sam Tvoga *Herakleitos*-a i smatram da je obnavljanje sistema od rasutih relikvija majstorsko,

---

¹ Poslije tolikih nezgoda (Vergilije, *Eneida*, I, 204) – ² Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 6. – ³ u literarnom nego u doslovnom smislu te reči – ⁴ uzalud – ⁵ intelektualnog rada okaniti za neko vrijeme – ⁶ Pa dobro. – ⁷ vježbanja – ⁸ rasipanje – ⁹ Franza Gustava Dunckera. – ¹⁰ pustolovinama

a ništa mi se manje nije svidjela ni oštromnost u polemici. Ono što bih mogao prigovoriti, uglavnom je samo formalne prirode. Mislim da je u prikazivanju moglo biti više sažetosti, a da se time ne ugrozi sadržaj. Meni bi nadalje bilo draže kad bih u knjizi samoj mogao naći *kritičke* primjedbe o Tvom odnosu prema Hegelovoj dijalektici. Koliko je god ta dijalektika bezuvjetno posljednja riječ svekolike filozofije, toliko je ujedno i potrebno da bude oslobođena mističkog privida, što ga ona ima u Hegela. I na kraju, ne slažem se s nekim pojedinostima, npr. sa shvaćanjem demokritske filozofije prirode. Ali sve su to sporedne tačke. Teškoće koje si morao svladati u svom radu, razumljive su mi tim više što sam i ja sam prije about¹¹ 18 godina obavio sličan posao u vezi s jednim mnogo lakšim filozofom, Epikurom¹⁴⁹² – naime prikaz totalnog sistema sastavljenog od fragmenata, sistema za koji sam, uostalom, kao i u Heraklita, uvjeren da je *sam po sebi* bio sadržan samo u E[pikurovim] spisima, ali ne i u svjesnoj sistematici. Čak je i u filozofa koji su svojim djelima dali sistemski oblik, f.i.¹² u Spinoze, prava unutrašnja građa njegova sistema posve različita od oblika u kojem ga je on svjesno prikazao. Uostalom, ne shvaćam kako si, pored svih svojih ostalih radova, našao vremena da stekneš tako veliko znanje iz grčke filologije.

Sadašnje je razdoblje uglavnom ugodno. Povijest se očigledno sprema to take again a new start¹³, a znakovi raspadanja everywhere are delightful for everymind not bent upon the conservation of things as they are¹⁴.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹¹ otprilike – ¹² for instance (naprimjer) – ¹³ da uzme novi zalet – ¹⁴ posvuda vrlo ohrabrujući za svakoga tko se ne zauzima za održanje postojećeg stanja

19

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

10. juna 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Odgovor na svoje pismo mogao si odmah primiti. Ja sam, međutim, smatrao da će biti bolje – ne zato da formuliram svoje vlastito mišljenje, već stoga što – tres faciunt collegium¹ – da case² saopćim u Mančester Engelsu i Lupusu i da od njih pribavim odobrenje. Budući da njihova mišljenja³ koincidiraju s mojim u svim tačkama, možeš ovo što slijedi smatrati našim zajedničkim opinion⁴.

1. *S gledišta dvoboja.* Jasno je kao sunce da su oba gospodina, više intendant i pristav, svojim prostačkim sukobom na ulici zauzeli posve pogrešan stav i da je jedini mogući dvoboj u koji se čovjek može upustiti s takvim deranima već i održan u onoj tučnjavi. Kad 2 delija uvrebaju trećega i obojica ga napadnu, tad ne vjerujemo da ikoji kodeks o dvoboju na svijetu dopušta da se s takvim ološem bije još i dvoboj. Ako je gospodin F[abrice] htio s pomoću demonstracije jahačkim korbačem silom izazvati dvoboj, morao je gospodin B[ormann] biti prisutan samo pasivno kao *svjedok* ili je uopće bio suvišan. Ali kad dvojica u isti mah napadnu *jednoga* i kad jedan povrh toga operira iza leđa napadnutog – in the rear⁵ – tada imamo posla s nitkovom koji je dokazao da se a fair duel, častan dvoboj, s njim biti ne može.

2. *Princip dvoboja.* Ne vjerujemo, govoreći općenito, da se tako relativna borba kao što je dvoboj može svrstati u kategoriju *dobro* ili *zlo*. Da dvoboj sam po sebi nije nešto racionalno, u to nema sumnje. On nije ni ostatak neke prošle kulture. Jednostranosti *gradanskog* društva je, međutim, svojstveno da nasuprot sebi održava određene feudalne oblike individualiteta. Gradansko pravo dvoboja u Sjedinjenim Državama Amerike dokazuje to najočiglednije. Individuumi mogu uzajamno zapasti u tako nepodnošljiv spor da im se dvoboj čini jedinim rješenjem. Takva pogubna napetost nije, međutim, stvarno moguća kad je riječ o neznatnom subjektu kao što je intendantski savjetnik, ili neki pristav, ili kakav poručnik. Za

---

¹ društvo čine trojica – ² slučaj – ³ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 150. – ⁴ mišljenjem – ⁵ odostrag

to je potreban važan osobni položaj. Inače je dvoboj čista farsa. To je farsa svaki put kad se događa iz obzira prema tzv. »javnom mišljenju«.

3. Mi stoga činimo dvoboj ovisnim samo o okolnostima, tako da se za njim može posegnuti kao za iznimnim *pis aller*⁶ u iznimnim okolnostima. U konkretnom slučaju govore, međutim, okolnosti odlučno protiv njega, čak ako ga napad na ulici i ne bi stavljao altogether out of the question⁷.

4. Prva odsudna okolnost jest ta, što Ti nisi protiv svakog dvoboja samo iz principa nego i stoga što si taj princip obrazložio, i to u F[abrice]-ovoj prisutnosti. Ti bi se, dakle, osramotio, kad bi se sada ipak borio u dvoboju iz strepnje pred »javnim mišljenjem«.

5. Dvoboj u spomenutom slučaju ne bi imao baš nikakva drugog smisla, osim ispunjenja *konvencionalne* forme koju su usvojili određeni privilegirani staleži. Naša se partija mora odlučno usprotiviti tim staleškim ceremonijama i s najciničnijim prezirom otkloniti taj uobraženi zahtjev. Okolnosti vremena su svakako odviše važne, a da bismo se sada upuštali u takve djetinjarije, a tući se u dvoboju s gospodinom F[abrice]-om bila bi čista djetinjarija jer je on »intendantski savjetnik« i jer pripada klici spremnoj na dueliranje, a Ti bi, npr., nekog krojača ili postolara, koji bi Te napao na ulici, bez štete za »čast« jednostavno mogao predati sudu. Ti se, u konkretnom slučaju, ne bi tukao u dvoboju s F[abrice]-om, s individuumom koji je Tebi indiferentan, već s »intendantskim savjetnikom« — postupak, koji bi bio apsurdan. Uopće valja zahtjev tih mamlaza da se sporovi s njima rješavaju dvobojem kao *privilegijem* na koji oni polažu pravo — a u tu se vrstu ubrajaju svi *fashionabl*⁸ dvoboji — mahom izvrgavati ruglu. Priznavanje toga zahtjeva bilo bi upravo kontrarevolucionarno.

Saopćio sam Ti in nuce⁹ naše mišljenje. Zanima nas Tvoj izvještaj o daljnjem toku te zgođe.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁶ izlazom, rješenjem — ⁷ uopće u pitanje — ⁸ moderni — ⁹ ukratko

Marx uredniku lista »Neue Zeit«
u London¹

[London, najkasnije 12. jula 1858]

Na koji način njemački »čovjek iz naroda« i »pjesnik« povezuje ugodno s korisnim.

Dr Kinkel je prije 4 tjedna dao u list »Manchester Guardian« uvrstiti slijedeći oglas:

»**Tour through the English Lakes.** *Reading German Literature.* A Professor of German at one of the most distinguished educational establishments in this country will Read to a Party composed of Ladies and Gentlemen: Schiller's Gedichte, Don Carlos', Auerbach's, Dorfgeschichten', and Hauff's, Bettlerin vom Pont des Arts'. This Party being a select one, care will be taken to keep it son, and to connect by these means sociable and pleasant intercourse with instructive and entertaining reading. The Party to start from Kendall, Monday, July 5th. Early applications will oblige, as none will be received after June 19th. Address to the Publisher of this paper for Dr. K.«

Zbog zadovoljstva onih njemačkih čitalaca koji nisu posve verzirani u engleskom, dodajem prijevod te petljavine koja je već i u stilističkom pogledu pravi kuriozum.

»**Putovanje engleskim jezerima.** Čitanje iz njemačke literature. Učitelj njemačkog jezika jednog od najboljih odgojnih zavoda Engleske čitat će društvu dama i gospode Schillerove pjesme, *Don Carlosa*, *Auerbachove Dorfgeschichten* i *Hauffovu Bettlerin vom Pont des Arts*. Budući da je društvo birano« (kako republikanski i kako gramatički!), »vodit će se briga o tome da ono takvo i ostane i da na taj način« (kako?) »bude povezano društveno i ugodno ophodjenje s poučnom i zabavnom lektirom. Društvo polazi iz Kendalla u ponedjeljak 5. jula. Izvolite se odmah prijaviti, jer poslije 19. juna neće više nitko biti primljen. Obratite se dr-u K. preko adrese urednika ovog lista.«

Izrezak s originalnim oglasom može Vam se staviti na uvid.

Anti-Humbug

---

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 160.

21

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

12. nov. 1858.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Post tot pericula!¹ Moj odgovor na Tvoje posljednje pismo bio je odgodeo bezočnom zuboboljom. Na Tvoje pismo iz Frankfurta nisam odgovorio jer mi nisi dao adresu.

A sad d'abond²: Beatus ille³, ne onaj koji će Kösterovim očima biti viden, već onaj koji Kösterovim očima gleda. Ja i Freiligrath smo samom K[österu] opširno ispričali da sam zbog najljućih bolova jetre bio čitavo ljeto gotovo nesposoban za rad. Što se pak mojih »sjajnih prilika«⁴ tiče, F[reiligrath] i ja smo smatrali uputnim da pred prosječnim njemačkim građaninom dočaramo najblistavije slike, a sve mračne strane krijemo jer bi prema mišljenju nas obojice i najbolji građani te vrste iz pravog uvida u prilike života »fuorusciti«⁴ uvijek crpili svoju zloradost. So far⁵ Köster.

Što se tiče zakašnjele otpreme rukopisa^[263], u tome me je isprva sprečavala bolest, a kasnije sam morao nadoknaditi zaostale radove kojima zaradujem. Pravi je razlog, međutim, ovaj: grada je bila preda mnom; radilo se samo još o obliku. Ali u svemu što sam pisao osjećao sam u stilu okus jetrenih bolova. A imao sam dvojaki razlog da ne dopustim da taj spis bude upropašten iz medicinskih razloga:

1. On je rezultat 15-godišnjeg istraživanja, dakle najboljeg doba moga života.

2. On po prvi put naučno zastupa važan vid društvenih odnosa. Ja sam, dakle, prema partiji obavezan da stvar ne bude unakažena takvom potmulom, krutom manirom pisanja kakva je svojstvena bolesnim od jetre.

Ja ne težim za elegantnim prikazivanjem, već samo za tim da pišem u svojoj prosječnoj maniri, što mi je o toj temi u mjesecima bolesti bilo u najmanju ruku nemoguće, premda sam u to vrijeme za najmanje dva štampana sveska morao pisati engleske uvodnike de

---

¹ Poslije tolikih opasnost! — ² Najprije — ³ Sretan je — ⁴ »izbjeglica« —
⁵ 'Toliko o...

omnibus rebus et quibusdam aliis⁶, pa sam ih i napisao.

Ako gospodinu Dunckeru predstavi to činjenično stanje čak i netko tko nije tak vješt kao što si Ti, mislim da on može samo odobriti moj postupak koji se s obzirom na njega kao izdavača jednostavno može svesti na to da ga za njegov novac nastojim snabdjeti najboljom robom.

Bit ću gotov otprilike za 4 tjedna, jer sam s pisanjem zapravo tek započeo.

Postoji još jedna okolnost, ali o njoj češ morati povesti brigu tek po primitku rukopisa: vjerojatno je da će prvi dio, *Kapital uopće*, ispuniti 2 *sveska* jer prilikom izrade razabirem da bi tu, gdje valja prikazati upravo najapstraktniji dio političke ekonomije, odviše velika kratkoća učinila stvar neprobavljivom za publiku. Ali inače mora taj 2-gi dio biti objavljen u isto vrijeme. To zahtijeva unutrašnja povezanost, i od toga ovisi čitav učinak.

A propos. U svom frankfurtskom pismu nisi mi ništa pisao o svom djelu iz ekonomije¹²⁵⁵. A što se našeg suparništva tiče, ne vjerujem da u toj struci postoji za njemačku publiku embarras de richesses⁷. U stvari, ekonomiju kao nauku u njemačkom smislu valja tek stvoriti, za što će biti potrebno i tuce ljudi, a ne samo nas dvojica. Od svoje se stvari nadam u najmanju ruku tome da će na isto područje istraživanja biti upućen veći broj boljih glava.

Ti bi za mene mogao postati izvanredno zaslužan, ako bi mi povremeno pisao o pruskim prilikama i kad bi mi slao izreske iz novina koji se na to odnose.

Moja Te žena pozdravlja i boji se da se Köster prevario kako u pogledu »njezine ljepote«, tako i u pogledu zdravlja njezinog muža.

Freiligrath Te ditto⁸ pozdravlja. On je preko glave zaposlen u svom bankarskom zvanju. Stoga ne smiješ pogrešno shvatiti njegovu šutnju.

Salut.

Tvoj
K.M.

⁶ o svemu (što se može znati) i još koječemu drugom – ⁷ neprilika zbog izobilja –

⁸ isto tako

1859

22

Engels Ferdinandu Freiligrathu

u London

(Nacrt)

Mančester, 25. jan. 59.

Dragi Freiligrath,

Onaj nesretni mladić koji je jučer morao otpremiti Post Office Order¹ prevario se u vremenu, pa ćeš 22 šil. dobiti tek danas. Najljepša hvala za trud i troškove.

Što se tiče lista »Neueste Rh[einische] Z[eit]ung², taj je otpremljen i spremljen; to je na dobrom putu. Mi smo u međuvremenu mnogo naučili i ništa nismo zaboravili, to je više nego što mogu reći drugi. Ovo posljednje razabрати nećeš ni iz čega bolje nego iz »Hermann« (očito štamparska pogreška umjesto »Gottfried«, jer inače taj naslov nema nikakva smisla) kojega si baš Ti nazvao Ivanom Krstiteljem lista »Rh[einische] Z[eitung]«. Već odavna nisam čitao tako bljutavu, šušketavu, svima i svakome laskavu, pasje poniznu, pomirbe i praštanja željnu, sramotno loše pisanu i stilom i sadržajem jedino za kambervelsku i njemačku gradsku filistariju svarenu i njoj prilagođenu poparu kao što je taj najnoviji proizvod lažnog plemenitaša pokojnog »Maikäfer«-a⁴⁹⁵). Taj je čovjek zaboravio čak i ono malo što ga je zapahnulo 1848, a sad se pretvorio u pravo građansko blebetalo. Uostalom, budući da si me Ti povezao³ s tom veselom mušterijom, koja sada naokolo torbari svoj »bol«, neću pred Tobom prešutjeti da su me u posljednje vrijeme razni filistri interpelirali pitanjem kako to da si s monsieur Kinkelom sklopio tako prijateljski savez. Shvatit ćeš da sam usprkos pretjerivanju bio donekle u neprilici; mnogo sam toga, dabome, prebacio na podlo preuveličavanje s kojim su Kinkel i klika jedan jednostavni susret s Tobom rastrubili u svim novinama kao – protiv nas upereni –

¹ poštansku uputnicu – ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 181. – ³ Vidi u ovom tomu, Prvi dio pismo br. 170 i Drugi deo, pismo br. 23.

ofanzivni i defanzivni savez, i činjenicu naprosto nijekao. Što se tiče moga osobnog ophođenja s tim poštenjakom, ja sam se spasa-
savao lošim vicevima, npr. onim da poete žive u nekom svom vlastitom svijetu, da Kinkel kao poeta može proći samo tako ako se poziva na druženje s Tobom itd. Meni je, ukratko, usprkos tome što sam loš diplomata, pošlo za rukom da položaj partije prilično prikrijem. Tom se prilikom na kraju pročulo da je netko od židovske bratije, koja je milog Gottfrieda prilikom njegova posljednjeg ovdašnjeg boravka protežirala, navodno rekao slijedeće: jest, Kinkel, taj nevaljalac, neka on samo još jednom dođe u Mančester – on je u Londonu zaveo djevojku iz čestite obitelji i drži je uza se kao metresu, i to je razlog zašto je njegova žena⁴

---

⁴ kraj pisma nedostaje

23

Marx Josephu Weydemeyeru
u Milvoki

1. februara 1859.
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Weiwi,

Tvoje pismo, datirano s 28. februara 1858, stiglo je ovamo (barem u moje ruke) krajem maja, a odgovor je slijedio u februaru 1859. Razlozi su jednostavni: u proljetnim i ljetnim mjesecima bolovao sam neprestano od jetre i samo sam s naporom nalazio vremena za nužan rad. Pisati, kad to nije bilo neophodno potrebno, bilo je stoga uot of the question¹. Kasnijih mjeseci bilo je posla i previše.

Ponajprije srdačan pozdrav Tebi i Tvojima od svih članova obitelji, isto tako od Engelsa, Lupusa i Freiligratha. Povrh toga ja se još specijalno preporučujem Tvojim dragoj supruzi.

Engels je stalno u Mančesteru; Lupus, isto tako u Mančesteru, živi prilično dobro; Freiligrath je u Londonu manager² jedne švicarske grane Crédit mobilier^[54]; Dronke je posrednički agent u Glazgovu; Imandt (ne znam da li ga poznaješ) je profesor u Dandiju; naš prijatelj Weerth je umro, na žalost, u Haitiju — *nenadoknadiv* gubitak.

Meni je u posljednje 2 godine bilo prije loše nego dobro, jer mi je najprije vrlo »Tribune« za vrijeme krize smanjila prihode za polovicu, iako mi u doba prosperiteta nije nikad dala ni pfeniga viška; zatim me je vrijeme potrebno za moje studije o političkoj ekonomiji (o tome odmah i više) prisililo da (iako teška srca) otklonim vrlo unosne ponude koje su mi bile predložene u Londonu i Beču. Ali ja moram ići za svojom svrhom kroz nedaće i teškoće i ne smijem dopustiti građanskom društvu da me pretvori u money-making machine³.

Gospodin Cluβ je bio ovdje prošlog maja. Ja sam upravo bio kod Engelsa u Mančesteru. C[luβ] je posjetio moju ženu i prihvatio je poziv za idući dan; tko se nije pojavio? — tko drugi nego C[luβ]. Ne[stao]⁴ je iz Londona, a da se više nije pokazao. Umjesto toga poslao je mojoj ženi komad pa[pira] koji je iz »neprilike« imao

---

¹ van pitanja — ² šef — ³ stroj za stjecanje novca — ⁴ papir oštećen

»grubu« tournée⁵. Nije se pokazao ni u Mančesteru. Kasnije smo saznali da se udružio s gospodinom Willichom. To je objasnilo i tajanstveni prekid njegove korespondencije. Kad bismo bili tašti, bili bismo dovoljno kažnjeni iskustvom da nas ludak kao što je Willich može izbaciti iz sedla pred pametnim čovjekom kao što je Cluſ. A ovako je ta pustolovina bila odviše smiješna da ne bi mogla izbrisati svako gorko osjećanje.

S Ernestom Jonesom sam prekinuo⁶. Usprkos mojim ponovljenim opomenama i premda sam mu tačno prorekao ono što se i dogodilo – da će, naime, upropastiti sebe i dezorganizirati čartiističku partiju – on se upustio u posredničke pokušaje s bourgeois radicals⁶. He is now a ruined man⁷, ali je šteta koju je nanio engleskom proletarijatu izvanredno velika. Brazgotina će, dakako, opet biti zagladena, ali je izgubljen jedan vrlo povoljan trenutak za akciju. Zamisli vojsku čiji general uoči bitke prebjegne u neprijateljski tabor.

Vjerojatno si već čuo da je gospodin Kinkel ponovo postao slavan čovjek jer je gospoda Kinkel ispala kroz prozor i slomila vrat. Taj prepredenjak – koji se nikad nije osjećao tako dobro kao poslije smrti stare Mockelove – odlučio je smjesta da pode na torbarene sa svojim »bolom«. Freiligrath je dopustio da ga Gottfriedove melodramatične scene zavedu da napiše pjesmu u čast Johanne⁸, zbog čega se već danas kaje jer se uvjerio, prvo, da je Gottfried veseo kao ptica na grani, a drugo, da je on tu pjesmu iskoristio tako što je širom svijeta proširio laž da se F[reiligrath] s njim udružio, a s nama razišao. Gottfried, koji je smrću svoje žene izazvani Kinkel-revival⁸ htio odmah iskoristiti, pokrenuo je tjedan dana kasnije u Londonu tjednik pod imenom »Hermann«. Ako to nije »Hermann« što ga je spjevao Schönaich a okrunio Gottsched⁴⁹⁷, trebalo je da naslov glasi »Gottfried«. Taj listić na jedna usta propovijeda mir s bogom i svijetom, a na druga je samo reklama u korist gospodina Gottfrieda pred londonskim njemačkim buržujskim filisterijem. Nikad se nije pojavilo ništa bjednije, i mi možemo sebi čestitati što je 10-godišnje progonstvo iznijelo na vidjelo šupljost naših demokratskih prijatelja. »Kölnische Zeitung« su, ako ih uspo-redimo s ovim, duhovite i smione.

U Kinkelovoj eksploataciji smrti njegove žene najljepše je to što je ta osoba, koja je болоvala od srčane bolesti, bila exasperirana⁹ zbog toga što je taj slatki licemjer zaveo Židovku po imenu Herz i što je uopće s njom postupao »hladno«. Židovke u Mančesteru zaklinju se da je to razlog što je pokojna Johanna Mockel ispala kroz

⁵ oblik – ⁶ buržoaskim radikalima – ⁷ On je sada propali čovjek – ⁸ Kinkelovo uskrснуće – ⁹ ozlojedena

prozor. To bi u svakom slučaju dokazalo da je Gottfried, ma koliko bio glup, ipak toliko lukav da eksploatira javnu credulity¹⁰. Ali, dosta o tom obmanjivanju.

Revolucionarni vjetar koji puše na evropskom kontinentu, probudio je, dakako, sve velike ljude¹⁴³³¹ iz njihova zimskog sna.

U isto vrijeme s ovim pismom odlazi još jedno, i to prvo pismo Kompu. Ja sam veze – *organizirane* – napustio. Smatrao sam da su kompromitantne za njemačke prijatelje. Poslije podlosti što sam ih doživio od bijednika koji su dopustili da budu protiv mene iskorišteni kao puko orude jednog Kinkela, jednog Willicha i drugog ološa, ja sam se, naprotiv, *ovdje*, poslije kelnskog procesa¹⁶⁷¹ posvema povukao u svoj radni kabinet. Meni je moje vrijeme bilo odviše dragocjeno, a da bih ga rasipao u uzaludnom naprezanju i sitničavim zadjevicama.

A sad o glavnoj stvari. Moja *Kritika političke ekonomije*¹²⁶³ izlazit će u svescima (prvi svesci za 8 - 10 dana počevši od danas) kod Franza Dunckera u Berlinu (Bessersche Verlagsbuchhandlung). Samo je Lassalle-ovoj izvanrednoj revnosti i daru uvjeravanja pošlo za rukom da Dunckera prikloni na ovaj korak. On je, međutim, ostavio za sebe otvorena stražnja vrata. *Konačni ugovor ovisi o prodaji prvih svezaka.*

Citavu političku ekonomiju dijelim u 6 knjiga:

Kapital; Zemljišna svojina; Najamni rad; Država; Vanjska trgovina; Svjetsko tržište.

Knjiga I o kapitalu dijeli se na četiri odlomka.

Dio I: Kapital uopće dijeli se u 3 poglavlja: 1. *Roba*; 2. *Novac ili prost promet*; 3. *Kapital*. 1. i 2, about¹¹ 10 araka, čini sadržaj svezaka koji će se prvi pojaviti. Shvatit ćeš *političke* razloge koji su me ponukali da 3-će poglavlje o »kapitalu« zadržim, dok opet ne stanem na čvrsto tlo.

Sadržaj svezaka koji će se pojaviti jest slijedeći:

Prvo poglavlje: Roba

A. *Historijsko o analizi robe*. (William Petty, Englez pod Carlom II); Boisguillebert (Louis XIV); B. *Franklin* (prvi mladenački spis 1729); Fiziokrati; Sir James Steuart; Adam Smith; Ricardo i Sismondi.).

Drugo poglavlje: Novac ili prost promet.

1. *Mjera vrijednosti.*

B. *Teorije o novčanoj jedinici mjera*. (Krajem 17-tog stoljeća Locke i Lowndes, Bischof Berkeley (1750)¹⁴⁹⁸¹; Sir James Steuart; Lord Castlereagh; Thomas Attwood; John Gray, Prudonisti.)

2. *Prometna sredstva.*

a. *Metamorfoza roba.*

¹⁰ lakovjernost – ¹¹ oko

b. *Opticaj novca.*

c. *Kovani novac. Znak vrijednosti.*

3. *Novac.*

a) *Obrazovanje blaga.*

b) *Platežno sredstvo.*

c) *Svjetski novac (money of the world).*

4. *Plemeniti metali.*

C. *Teorije o prometnom sredstvu i novcu.* (Monetarni sistem; »Spectator»^[499], Montesquieu, David Hume; Sir James Steuart; A. Smith, J.-B. Say; Bullion Committee^[500], Ricardo, James Mill; Lord Overstone i njegova škola; Thomas Tooke (James Wilson, John Fullarton).)

U ta 2 poglavlja bit će ujedno iz temelja uništen Proudhonov, sada u Francuskoj fashionable¹² socijalizam koji želi ostaviti na snazi privatnu proizvodnju ali *organizirati* razmjenu privatnih proizvoda, koji hoće *robu*, ali neće *novac*. Komunistam se ponajprije mora osloboditi toga »lažnog brata«. Ali, i bez obzira na svu polemičku svrhu, Ti znaš da je analiza jednostavnih oblika novca najteži dio političke ekonomije, jer je najapstraktniji.

Nadam se da ću našoj partiji izvojevati naučnu pobjedu. Ali ona mora sada sama pokazati je li dovoljno brojna da kupi dovoljno primjeraka da se umiri izdavač s obzirom na »skrupule njegove savjesti«. O prodaji prvih svezaka ovisi daljnji tok pothvata. Kad budem imao konačni ugovor, bit će sve all right¹².

Salut.

Tvoj

K. Marx

---

¹² pomodni – ¹³ u redu

24

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

2. februara 1859.
London, 9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Lassalle,

Rukopis je odavde otpremljen 26. januara; a već 31. januara vratila se iz Berlina obavijest da je rukopis stigao. Poduzeće za otpremanje paketa primilo je tu potvrdu od svoga dopisnika. A Tvoje pismo, kojim mi javljaš da manuskript nije stigao, datirano je s 31. januarom. Pruska vlada je – vjerojatno prijatelj Stieber – dakle u svakom slučaju 3 dana pretraživala manuskript. Koliko ja znam, oni su po zakonu mogli samo gledati jesu li u paketu briselske čipke, a ostali paketi ih se ne tiču. Tko mi jamči nije li se neki niži činovnik našalio i jedan ili 2 lista utrošio kao pripaljivač za lulu?

U njezinom vlastitom interesu pretpostavljam, da pruska vlada s mojim rukopisom nije učinila nikakve false steps¹. Inače bih ja u londonskoj štampi («Times» itd.) upriličio davolsku oluju.

Pravo pismo napisat ću Ti sutra ili prekosutra. Ovo je samo poslovna obavijest, a vrijeme je odlaska pošte.

Tvoje mi se pismo, by the by², izvanredno svidjelo.

Moja žena šalje najljepše pozdrave; ona se zavarava da se poslije otpuštanja njezinog cher frère³ (501) mogu barem rukopisi sigurno slati u Berlin.

Salut.

Tvoj
K. Marx

Možda ću moći ostvariti englesku obradu jednaku prvim svescima. Duncker mora na naslovnoj stranici napisati: «The author reserves to himself the right of translation.»⁴

---

¹ pogrešne korake – ² uzgred rečeno – ³ dragog brata – ⁴ «Autor zadržava pravo prijevoda za sebe.»

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

4. febr. 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Od gospodina Dunckera nije još stigao nikakav znak o prijemu, pa prema tome nisam još siguran je li rukopis^[263] već napustio ruke *vlasti*. Iz priložene cedulje razabrat ćeš da je iz Londona otišao 26. januara.

*Ad vocem bellum*¹. Ovdje *općenito* vlada mišljenje da je rat u Italiji^[350] neizbježiv. Zna se pouzdano: Gospodin Emanuel je zabrinut, a bio je zabrinut i gospodin Bonaparte. Ovog posljednjeg rukovodi 1. *Strah od talijanskih bodeža*^[502]. Poslije Orsinijeve smrti je neprestano šurovao s karbonarima, a *Plon-Plon*, »Clotildin« muž, imao je ulogu posrednika. 2. *Nadasve slabo financijsko stanje*: zaista je nemoguće »u vremenima mira« i dalje hraniti francusku vojsku; Lombardija je masna. U slučaju rata bili bi, osim toga, opet mogući ratni zajmovi. Svaki je drugi zajam »nemoguć«. 3. Bonaparte je već dvije godine svakog dana sve više gubio ugled u svim strankama u Francuskoj, a njegove su diplomatske transakcije također bile niz failures². Nešto se, dakle, *mora* dogoditi da se ponovo uspostavi prestiž. Na selu se čuje snažno gundanje zbog pogubno niskih cijena žita, i gospodin je Bonap[arte] uzalud pokušavao da pomoću svojih dekreta o skladištima žita^[503] umjetno podigne cijenu pšenice. 4. Rusija goni skorojevića u Tuilerijama³ da krene naprijed. Rusija bi s panslavenskim gibanjem u Češkoj, Moravskoj, Galiciji, Južnoj, Sjevernoj i Istočnoj Mađarskoj, Iliriji itd. i s jednim ratom u Italiji bila gotovo sigurna da će slomiti otpor koji joj Austrija još uvijek pruža. (Rusija sa strahom gleda u susret unutrašnjoj agrarnoj revoluciji, a vanjski bi rat možda bio vladi dobrodošlo odvracanje pažnje i bez obzira na sve diplomatske ciljeve.) 5. Gospodin Plon-Plon, sin vestfalskog ekskralja⁴, i njegova klika (s Girardinom na čelu i vrlo miješana rulja mađarskih, poljskih, talijanskih pseudorevolucionara) čine sve samo da stvar dovedu do odluke. 6. Rat s Austrijom u

---

¹ *U vezi s ratom* — ² neuspjeha — ³ Napoleon III — ⁴ ekskralj Vestfalije (Jérôme Bonaparte)

Italiji jest ono jedino u čemu će Engleska, koja ne može izravno nastupiti za papu itd. i protiv takozvane slobode, ostati neutralna, barem u početku. Ali bi Rusija Prusku držala u šahu, ako bi ova posljednja, u što ne vjerujem, poželjela da se umiješa već u početku borbe.

Sigurno je, međutim, i to da se Louis Bonaparte davolski boji pravog, ozbiljnog rata. 1. Taj je čovjek uvijek pun kolebanja i, kao i svi kockari, nije ni najmanje odlučan. On je do Rubikona^[504] uvijek gmizao, a ljudi koji su stajali iza njega, morali su ga neprestano bacati u vodu. Kod Bulonje, Strassbura, u decembru 1851.^[505] bio je uvijek prisiljen da konačno ozbiljno shvati svoje planove. 2. Izvanredna hladnoća kojom je u Francuskoj primljen njegov projekt nije, dakako, ohrabrujuća. Mase pokazuju ravnodušnost. Protiv njega su izravno i ozbiljno iznosili prigovore: visoke financije, industrija i trgovina; popovska stranka; na kraju visoki generalitet (Pélissier, npr., i Canrobert). Vojnički izgledi zaista nisu sjajni. Uzmi čak i hvastanje u listu »Constitutionnel«^[399] za gotov groš. Ako Francuska skupi sve u svemu 700 000 ljudi, od toga je po najvišoj ocjeni za službu sposobno njih 580 000. Na Alžir otpada 50 000; 49 000 žandarmerija itd.; 100 000 (minimum) za čuvanje gradova (Pariz itd.) i tvrđava u Francuskoj; najmanje 181 000 za grančarsku vojsku na švicarskoj, njemačkoj i belgijskoj granici. Preostaje 200 000, a to ni pošto nije an overwhelming force⁵, čak ako i pribrojiš ono malo pijemonteške vojske, protiv Austrijanaca na njihovim čvrstim položajima na Minču i Adidi.

Kako bilo da bilo, ako gospodin Bonaparte sada ustukne, bit će pred masom francuske vojske upropašten; a to bi u njemu moglo izazvati odluku da konačno ipak krene naprijed.

Ti, čini se, vjeruješ da će Mađarska u jednom takvom ratu ustati na noge. Ja u to ozbiljno sumnjam. Austrija će, dakako, na galicijsko-mađarskoj granici postaviti protiv Rusije posmatračku vojsku, a to će ujedno držati u šahu i Mađarsku. Mađarske ćete (ako nisu raspoređene među njihove neprijatelje kao što su Česi, Srbi, Slovenci itd., što se uglavnom i dogodilo) bit će stacionirane u njemačkim pokrajinama.

Rat bi, dakako, urodio ozbiljnim i na kraju svakako revolucionarnim rezultatima. Ali će najprije obuzdati bonapartizam u Francuskoj, potisnuti unutrašnje gibanje u Engleskoj i Rusiji, obnoviti najsitničavije nacionalističke strasti u Njemačkoj itd. pa će stoga, po mom mišljenju, isprva djelovati kontrarevolucionarno u svim smjerovima^[506].

Bilo ovako ili onako, od ovdašnje emigracije ne očekuj – ništa. Ona se sastoji, izuzevši Mazzinija, koji je barem fanatik, od samih

⁵ nadmoćna sila

industrijskih vitezova, čije je svekoliko častohlepje u tome da iz Engleza izjedi novac. Gospodin Kossuth se potpuno srozao do putujućeg lekturera¹ koji istu glupost kolportira u različitim pokrajinama Engleske i Škotske i neprestano je prodaje nekom novom auditoriju.

Svi su ovdasnji psi postali tako konzervativni da su zaista zavri- jedili da budu amnestirani. Gospodin Gottfried Kinkel, npr., izdaje ovdje tjednik pod imenom »Hermann«, prema kojemu se čak i »Kölnische Zeitung« čini smionim i duhovitim listom. (Taj je slatki, melodramatični pop kojekakvom koketerijom, poimence s lijeplim Zidovkama, privolio ženu da ispadne kroz prozor i zaveli da u čast pokojne Johanne Mockerl^[323] napiše pjesmu, ali je nekoliko dana kasnije razabrao da je taj bol bio samo *glumljen* i da se gospodin Gottfried nije nikad osjećao tako free i easy² kao poslije smrti svoje žene.) Taj momak propovijeda »*optimizam*« u šušketavoj, prepornitoj, sipljivoj formi. Sto se mene tiče, ja bih zaista radije pisao pod »Mantenuffelovim« jarmom, nego pod jarmom londonskog njeமாகog filisterija. Ali gospodin Kinkelu je taj jaram tim sladi i lakši što u njega nema ni za infinitesimalni djelić karak- tera i znanja više nego u tih filistara. Buka »Lewaldove« alias »Starhove« oko pokojne Mockerlove još je više kompromitirala ovu osobu.^[507]

Salut.

Tvoj

K. M.

Za mene bi bilo vrlo važno, ako bi Ti u Breslavi dobio i meni što prije poslat pojednosto o osobi ženskog roda po imenu (na- vodno) von Paula-Kröcher koja je boravila ondje, a sada je ovdje.

26

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

London, 23. febr. 1859.

Dragi Lassalle,

Danas sam Dunckeru poslao predgovor. Ti ćeš, dakako, biti tako ljubazan da se pobrineš da mi bude poslan honorar *čim rukopis*^[263] bude štampan. Ja Ti o ovoj posljednjoj tački ne bih pisao da ona zbog nepredviđenih okolnosti nije postala question brûlante¹.

Ubrzo očekujem od Tebe pismo i, usprkos Tvojim škrtošću, ponešto o »domovinskim prilikama« ili barem ono naklapanje o njima, koje je bitno za ocjenu.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ goruće pitanje

27

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

25. febr. 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,
Iterum Crispinus^[508].

Engels namjerava, isprva *anonimno*, da objavi malu brošuru pod naslovom *Po i Rajna*^[343].

Glavni sadržaj: vojni, i. e. vojno-naučni dokaz da su svi razlozi, koji se mogu navesti u prilog tvrdnji da Austrijanci moraju vladati linijom Minčio da bi štitili *Njemačku*, usmjereni na to da Francuska mora imati granicu na Rajni da bi zaštitila samu sebe; nadalje, da je *Austrija*, doduše, snažno zainteresirana za liniju Minčio, a *Njemačka*, kao jedinstvena država, naprotiv nimalo, i da će se Italija u vojnom pogledu nalaziti pod vladavinom *Njemačke* sve dotle dok čitava *Švicarska* ne bude francuska. Stvar je uglavnom uperena protiv stratega augsburškog lista »Allg[emeine] Zeit[ung]«, a inače, dakako, u nacionalnom smislu, protiv gospodina Bonaparte.

Da je izdavanje te brošure, koja gotovo i ne zahtijeva nikakvih izdataka jer obuhvata samo nekoliko araka, u sadašnjem trenutku i izdavačka *spekulacija* (in the eminent sense of the word¹), za to jamčim svom svojom »kritičkom moći rasuđivanja«.

Engels je, otkako je sudjelovao u badenskoj kampanji^[509], pretvorio *militaria*² u svoj stručni studij. On povrh toga, kao što znaš, piše izvanredno uvjerljivo.

Izdavač bi, međutim, morao čuvati u tajnosti ime autora sve dotle dok ga sam autor ne otkrije. Budi uvjeren da će najveći vojni pisci u Pruskoj biti osumnjičeni kao autori.

To je dakle stvar čije je pojavljivanje u svemu povezano s današnjim danom, to je pitanje dana. To bi se, dakle, moralo odlučno poduzeti. Misliš li da će Duncker na to pristati? To bi svakako bilo u njegovu interesu. O posve naučnim stvarima se nikad ne može znati kako će ih i hoće li ih filistri kupovati. U takvim dnevnim pitanjima postoji o tome gotovo matematička sigurnost.

Ako Duncker na to pristane, Engels će ovlastiti Tebe da u njegovo ime stvar ugovoriš pod uvjetima koje Ti hoćeš. Ako on to odbaci,

---

¹ u pravom smislu riječi – ² vojna pitanja

ne postoji li za to kakva druga mogućnost? Ja znam za jednog izdavača u Hamburgu koji bi to preuzeo. Ali budući da je taj čovjek uvijek bio osobni neprijatelj lista »N[eu] Rh[einische] Z[ei]tung«, kako je to jasno i glasno rekao prijatelju Heineu, mene bi jako ozlojedilo kad bi on od bilo kojeg našeg čovjeka primio ma samo i jedan jedini redak. On je, osim toga, najsrमतnije postupao s našim nezaboravnim i nenadoknadivim prijateljem Weerthom.

Odgovori mi čim uzmogneš i ne zamjeri mi što toliko računam s Tvojim vremenom i s Tvojom suradnjom. Ja se jednostavno izvinjavam s general party interest³.

Tvoj
K. M.

---

³ općim partijskim interesima

Engels Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

6, Thorncliffe Grove, Oxford Street,
Manchester, 14. marta 1859.

Dragi Lassalle,

Prije svega zahvaljujem Vam za Vaše bons offices¹ kod Dunckera, koji su okrunjeni tako dobrim uspjehom i koji su mi poslije gotovo deset godina opet pružili prvu priliku da nastupim pred njemačkom publikom. Marxu sam poslao rukopis prošle srijede, a on će ga dalje otpremiti u četvrtak. Naslov glasi jednostavno: *Po i Rajna*^[343], Berlin, naklada itd. itd. Marx i ja mislimo da je bolje ako stvar zasad bude objavljena anonimno, zbog njezine specijalnosti; u početku bi ime nekog građanskog lica moglo biti štetno za jedan vojni spis. Ako stvar urodi uspjehom, kao što se nadam, pojavit će se ime još uvijek na vrijeme. Nije potreban nikakav registar, odlomci su jednostavno označeni brojevima. Nisam napisao ni predgovor.

M[arx] misli da će iznositi 4 arka, ja u to sumnjam, ali to, dakako, ovisi o štampi.

U pogledu uvjeta, ja sam se odlučio za polovinu čistog dobitka; tu se, dakako, podrazumijeva i uobičajeni broj besplatnih primjeraka, od kojih ćete Vi, dabome, zasad zadržati jedan za sebe. To može ići putem izdavača, ali jedan (ili izdvojene arke) htio bih, međutim, dobiti odmah poštom. Možda bih ga dao objaviti na engleskom. Za francuski prijevod je sadržaj manje prikladan, a bilo bi ga i teško plasirati; međutim, vidjet ću.

Kako napreduje štampanje M[arxova] rukopisa^[263]. Dosad znam samo za *jedan* odštampani arak, a rukopis je ipak već mjesec dana u Berlinu. Mislim da je to vrlo sporo. Za lajpciški sajam trebalo je da izidu najmanje 1 - 2 sveska, a vrijeme prolazi.

Usprkos svim često ponavljanim obećanjima, M[arx] mi još nije poslao Vašeg *Heraklita*; očekujem ga s velikim nestrpljenjem, premda je moje poznavanje grčkog i spekulativno poimanje dobroano izvjetrilo. To isto vrijedi i za Vašu dramu^[165], za koju sam vidio najavu. Da ste se bacili i na taj rod, ja ne bih bio očekivao, usprkos Vašoj mnogostranosti.

Otkako sam ovdje, pisao sam pretežno Militaria², a u meduvremenu sam se ponekad posvećivao svojoj staroj ljubavi, komparativnoj

¹ dobre usluge - ² vojne stvari

filologiji. Ali kad se čovjek povazdan bavi plemenitom commerce³, ne može u tako izvanredno opsežnoj nauci doprijeti dalje od najčistijeg dilentatizma i mada sam se nekoć bavio smionom mišlju da izradim komparativnu gramatiku slavenskih jezika, ipak sam se toga već davno okanio, pogotovu otkako se toga posla s tako sjajnim uspjehom latio Miklošič.

Još jednom najljepša hvala i mnogo pozdrava od Vašeg

F. E.

---

³ trgovinom

29

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

16. marta 59.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Tvoj najnoviji spis¹ i priloženo pismo nisu još stigli, a i neće tako skoro ni stići. Razašiljanje sredstvima izdavača obavlja se otprilike onako kao kad bi Ti meni slao stvari via Petrograd, Kamčatka i Sjeverna Amerika. Ako je za to još preostalo vremena, odredi da se na rukopisu¹ koji Ti je posljednji poslan odštampa: »The right of translation is reserved«² Inače bi njemački klovnovi mogli ovdje stvar upropastiti.

Zbog okolnosti koje Ti danas ne mogu saopćiti u pojedinostima (diktiram, naime, neku englesku prepisku³, dok Tebi drljam ovo pismo), zapao sam u vrlo tešku novčanu nepriliku. Bi li Ti mogao za mene u Berlinu učiniti kakvu mjeničnu transakciju na nekoliko tjeđana, za što bi kasnije mogao od Dunckera preuzeti honorar?

Jučer mi iz Pariza došao u posjetu neki čovjek čiji sud izvanredno cijenim. On je s obzirom na rat rekao: »Il n y a pas deux opinions à Paris. Nous avons la guerre«⁴. On s pouzdanjem tvrdi da će Bonaparte, ako se povuče, odletjeti i da će ga i sama vojska izdati, like empereur⁵ Soulouque. Čak i pariski buržuji, ma koliko bijesno željeli mir, počinju već mrmljati da taj mamlaz nema hrabrosti više od Louisa Philippe-a.

Inače, jedna okolnost koju ne smiješ previdjeti: sve to podjaruje Rusija, a njezin saveznik Palmerston (pogledaj samo »Times«) čini sve da Bonap[artu] natjera u rat. Povrh toga, ovdje će uskoro biti smjena ministara, a onda će time izravno rukovoditi Palm[erston]¹³⁵². Ovdajšnje demonstracije u korist Poerio-a itd. dolaze u cijelosti od njega. On je na njihovo čelo postavio svoga zeta, grofa Shaftesberija¹⁵¹⁰, as responsible editor⁶.

---

¹ Engels, *Po i Rajna* – ² Pravo prevođenja se zadržava – ³ *Izgledi na rat u Pruskoj* – ⁴ U Parizu vlada samo jedno mišljenje. Mi smo za rat. – ⁵ kao car – ⁶ kao odgovornog urednika

After all⁷, ja sada ipak mislim da će rat možda i nama pružiti povoljnu priliku.

Salut.

Tvoj
K. M.

Ne zaboravi, uostalom, da će, ako mi budeš pisao o određenim prilikama⁸, to dobro doći golemoj publici u kojoj ima vrlo mnogo Nijemaca. »*Tribune*« broji blizu 200 000 stalnih pretplatnika.

---

⁷ Uostalom – ⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 21.

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

28. March 59.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Ad vocem financijske teškoće: d' abord¹ najlepša hvala za Tvoju susretljivost. Ja sam, međutim, pošao drugim putem, pisao sam, naime, svojoj majci hoće li mi pozajmiti novaca za nekoliko tjedana. Je verrai². Ovdje u Londonu mogla bi se ostvariti mjenična transakcija samo preko Gerstenberga. Ali njemu, Kinkelovu protektoru i sitnom nadmenom gospodinu, ne želim priuštiti zadovoljstvo da ga molim čak i za posve formalnu uslugu.

Ad vocem Duncker: iduće srijede (prekosutra) imat će čovjek rukopis²⁶³¹ gotovo 9 tjedana. Tek sada su mi poslali 3 korekturna arka. Govoreći među nama otvoreno, meni se čini da se D[uncker] kaje što je stvar preuzeo, pa s njom postupa u veclarsko-kancelarijskom stilu otezanja¹⁵¹¹. Ako tako nastavi, stvar neće biti objavljena niti do Uskrsa. Iz toga mi proizlazi još jedna neprilika. S nekim Englezom sam u pregovorima o engleskoj obradi tih prvih svezaka. Ovo posljednje ovisi, dakako, o objavljivanju spisa na njemačkom, a kako se u Londonu sve obavlja punom parom, počeo je Englez sumnjati. Jednom Englezu nisi nikako kadar objasniti njemačke poslovne manire.

Vidjet ćeš da prvi odlomak još ne sadrži glavno, to jest 3. poglavlje o kapitalu. Mislio sam da je to preporučljivo iz političkih razloga, jer prava bitka počinje s III, pa sam smatrao uputnim da ljude ne zaplašim de prime abord³.

*Ad vocem telegraf*⁴: I accept the offer⁵. Stvar nije tako jednostavna kako Ti misliš. Primanje vijesti nije ništa, ali se gubi mnogo vremena. Poslovnicu ću urediti u blizini burze (gdje imaju svoje urede i telegrafske kompanije koje stvari otpremaju). Ali Tvoj me nećak⁶ mora obavijestiti: 1. kojim putem želi depeše? Postoje 3 društva: jedno preko Francuske, drugo preko Ostenda, treće preko Antverpena. Mislim da se preko Francuske šalju samo takve stvari koje

---

¹ Najprije – ² Vidjet ću. – ³ od početka – ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 203. – ⁵ prihvaćam ponudu – ⁶ Max Friedländer

se ne moraju bojati francuske cenzure. Ova posljednja je uostalom i najkraća linija. 2. Što on želi da mu se telegrafira? Različiti listovi drže se različitih načela o tome što smatraju važnim. 3. Kako često želi da mu se telegrafira? Jesu li ljudima potrebne, osim engleskih news⁷, još i američke, ukratko vanevropske? O svemu tome mora dati tačne podatke jer telegrafiranje zahtijeva ponajprije uklanjanje svega suvišnog. 5. I na kraju moram znati (barem je u unutrašnjoj Engleskoj to različito u različitim novinama, već prema vremenu njihova izlaženja) u koje bi doba »Presse« najradije primala vijesti? Za izvanredne događaje vrijeme se, dakako, ne može odrediti, ali se to može za redovite depeše. Za burzovne vijesti imao bih izvanredan izvor u Freiligrathu.

*Ad vocem »Presse«*⁸: Priprihvam tu ponudu i stoga *prvo*, što mi nisu, kao prošli put, postavljeni uvjeti u pogledu obrade posebnih političkih ličnosti. Držim se apsolutnog principa da nikad ne pristajem na neki *uvjet*. Inače, svake novine mogu zahtijevati taktičnost dopisnika. *Drugo*, stoga što su se vremena izmijenila i što ja sada smatram bitnim da naša partija zauzme položaj gdje god može, pa makar samo privremeno, da teren ne zauzmu drugi. Isprva se on može, dakako, koristiti samo oprezno, ali je najvažnije da se domognemo utjecaja na različitim tačkama za odlučnije trenutke. »Presse«, koju mi je, kako kažeš, poslao F[riedländer], nisam nikad primio, vjerojatno zbog pogrešne adrese. Uostalom, trebalo bi da mi se odmah pošalje nekoliko brojeva; iz samog se lista mora razabrati *kako*, a ne što valja pisati za bečku publiku⁹.

Ad vocem Tvoje korespondencije za »Presse«: ja sam apsolutno toga mišljenja da Ti šalješ dopise. Od Tebe kao *Prusa* bilo bi svakako »neprijetljivo« da sada pišeš u nekom *austrijskom* listu. Ali mi moramo, štono Luther reče o Bogu, »jednog lupeža tući drugim«^[512] i, gdje nam se god pruži povoljna prilika, pojačati sveopće rasulo i zbrku. Protiv smutnji koje sada nastaju, ja ne bih ni sam pisao listu »Presse«, niti bih to Tebi bio preporučio. Ali proces vrenja je započeo, i sad mora svatko činiti što može. Sada je uputno da se infiltrira otrov ma gdje to bilo. Ako bismo htjeli da se ograničimo na to da pišemo u listovima koji se *općenito* slažu s našim stanovištem, morali bismo apsolutno odgoditi svaku našu žurnalističku djelatnost. Treba li sada dopustiti da se u takozvano »public opinion«⁹ ubrizgava samo ono što je kontrarevolucionarno?

Ad vocem »Tribune«: Ti si me zacijelo naopako shvatio, ako misliš da sam od Tebe zahtijevao obzir prema pretplatnicima »Tribune«. Moj pravi posao u vezi s listom »Tribune« sastoji se u pisanju uvodnika o onome što ja hoću. U tome ima Engleska glavnu ulogu, Francuska je u drugom redu. Dobar dio ima ekonomski sadržaj. Ali poslije

⁷ vijesti — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 203. — ⁹ javno mnjenje

zaokreta u Pruskoj¹³¹¹, ja sam sebi priuštio privatno zadovoljstvo da listu »Berliner« povremeno šaljem svoje dopise, a »unutrašnja« veza s hoencolernskom domovinom urodila je time da sam prilike mogao ocijeniti s velikom sigurnošću¹⁵¹³¹. Među tim pretplatnicima »Tribune« ima mnogo Nijemaca. Povrh toga, njemačko-američke novine, ime im je legija, prepisuju iz »Tribune«. Tu je, dakle, bilo važno da se iznimni članci, što sam ih pisao iz Berlina, lokalno oboje, kako bi se nastavila polemika s pruskom državom u Novom svijetu. Osim toga se povijest Pruske danas pretežno sastoji od *chronique scandaleuse*¹⁰. *Hinc illae lacrimae*¹¹. Tvoje mi je posljednje pismo u tom pogledu učinilo veliku uslugu.

Salut.

Tvoj
K. M.

P. S. Upravo sam primio pismo knjižara Nutta iz Cityja, da je Tvoj paket stigao. Preuzet ću ga još danas.

Što je s E[ngelsovom] brošurom¹²? Poslao sam je 10th of March¹³. Mislim da bi se tako nešto moglo dovršiti za 5 dana.

---

¹⁰ skandalozne kronike — ¹¹ *Otuda one suze* (Terencij: *Andria*, 1. čin) — ¹² *Po i Rajna* — ¹³ 10. marta

31

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

London, 4. aprila 1859.

Dragi Lassalle,

Izjalovili su se svi moji pokušaji da namaknem novac. I od kuće sam – Ti znaš da se stari ljudi čvrsto drže onoga: »Čuvaj bjele pare za crne dane« – primio negativan odgovor. Koliko mi je god neugodno da Tebe – jer i Tvoja je keska trenutačno u oseci – salijećem, meni ne preostaje nikakav drugi izbor. Ako misliš da je 20 fridrihsdora odviše, pošalji mi manje. Taj novac povuci kasnije od Dunckera.

Je li E[ngels]ova brošura¹ izišla?

Odavde ću Ti opširno pisati idućeg tjedna (ovog tjedna nemam nimalo vremena). Zasad Ti zahvaljujem kako za dramu^[165], tako i za propratno pismo.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Po i Rajna

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

London, 19. aprila 59.

Dragi Lassalle,

Primitak 14 $\frac{1}{2}$ i 10 sh. nisam Ti posebno potvrdio jer je pismo bilo preporučeno. Bio bih Ti ranije pisao da nije onaj prokleti »zet iz Nizozemske«¹ na the most cruel manner² prisvajao suvišak moga radnog vremena.

He is now gone³, pa sam tako odahnuo.

Pisao mi je Friedländer⁴. Uvjeti nisu onako povoljni kao oni koje su isprva Tebi saopćili, ali su još uvijek »respectable«⁵. Kad među nama budu ugovorene još neke sporedne tačke – a ja mislim da će se to dogoditi u toku ovog tjedna – ja ću mu pisati.

Ovdje u Engleskoj najpovoljnije teče klasna borba. Ovog trenutka ne postoji više nikakav čartistički list, tako da sam već about⁶ prije 2 godine morao obustaviti svoju literarnu suradnju u tom pokretu.

A sada prelazim na *Franza von Sickingena*. D'abord⁷ moram pohvaliti kompoziciju i akciju, a to je više nego što se može reći o bilo kojoj modernoj njemačkoj drami. In the second instance⁸, ako se odbaci svaki čisto kritički odnos prema tome radu, ona me je prilikom prvog čitanja snažno uzбудila, pa će u čitalaca, u kojih prevladava osjećajnost, proizvesti taj učinak još u većoj mjeri. A to je još jedna, vrlo važna njezina strana.

A sad the other side of the medal⁹. *Prvo* – u posve formalnom pogledu – budući da si nekoć pisao u stihovima, mogao si jambe obraditi malko umjetničkije. Međutim, ma koliko *pjesnici od zanata* budu tom nebrižljivošću ozlojedeni, ja je uglavnom promatram kao prednost, jer naši epigonski poetski poletarci nisu iz nasljedstva preuzeli ništa do formalne glatkoće. *Drugo* zamišljeni zaplet nije samo tragičan, nego je tragični zaplet ono od čega je s pravom propala revolucionarna partija iz 1848 - 49. Ja se, dakle, mogu apsolutno samo složiti s mišlju da se taj sukob učini čvornom tačkom jedne moderne tragedije. Ali se zatim pitam je li obradena tema prikladna za prikaz te koli-

---

¹ Johann Carl Juta – ² najokrutniji način – ³ On je sad otišao – ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 203 i Drugi deo, pismo br. 30. – ⁵ »podnošljiv«
– ⁶ otprilike – ⁷ Najprije – ⁸ Drugo – ⁹ druga strana medalje

zije? Balthasar se zaista može zanositi mišlju da bi pobijedio, da je Sickingen istakao zastavu protiv carstva i otvorenog rata protiv vojvodstva, umjesto što je svoju pobunu prikrivao viteškom borbom. Ali, možemo li prihvatiti tu iluziju? Sickingen (a s njim, više ili manje, in Hutten) nije propao zbog svoje lukavosti. Propao je stoga što se kao *vitez* i kao *predstavnik klase koja propada* pobunio protiv postojećeg stanja ili, još bolje, protiv novog oblika postojećeg stanja. Ako sa Sickingena skinemo ono što pripada tome individuumu i njegovoj osobitoj obrazovanosti, prirodnoj dispoziciji itd., preostaje nam – Götz von Berlichingen. U ovom posljednjem, u tom *bijedniku*, sadržana je tragična suprotnost viteštva prema caru i vojvodama u svojem adekvatnom obliku, pa ga je Goethe s pravom učinio junakom. Dok se Schickingen – pa čak u neku ruku i Hutten, premda bi se u njegovu slučaju kao i u slučaju svih ideologa jedne klase takvi sudovi morali znatno modificirati – bori protiv knezova (suprotstavljajući caru¹⁰ nastaje samo stoga što se on od cara vitezova preobražava u cara knezova); on je zapravo samo Don Quixote, mada historijski opravdani Don Quixote. Što on pobunu započinje pod prividom viteške borbe, to ne znači ništa drugo nego da je započinje *viteški*. Ako bi je započeo drukčije, morao bi izravno i odmah na početku apelirati na staleže i seljake, tj. baš na one klase čiji je razvoj = negaciji viteštva.

Ako, dakle, nisi htio da koliziju jednostavno svedeš na onu koja je prikazana u Götzu von Berlichingen – a to i nije bila Tvoja zamisao – onda su Sickingen i Hutten morali propasti jer su u svojoj uobrazilji bili revolucionari (što se za Götz ne može reći) i jer su baš kao i *obrazovano* poljsko plemstvo iz 1830, sebe u jednu ruku učinili organima modernih ideja, a na drugoj strani su zaista zastupali reakcionarni klasni interes^[514]. *Plemićki* reprezentanti revolucije – iza čijih parola o jedinstvu i slobodi još uvijek izviruje san starog carstva i prava jačega – nisu tada smjeli apsorbirati sav interes onako kako to čine u Tebe, već su vrlo važnu aktivnu pozadinu morali sačinjavati predstavnici seljaka (naročito ovih) i revolucionarnih elemenata u gradovima. Tada si morao u mnogo većoj mjeri dopustiti da dodu do riječi upravo najmodernije ideje u svom najnaivnijem obliku, dok sada u stvari glavnu ideju, osim *vjerske* slobode, sačinjava i gradansko *jedinstvo*. Ti bi tada morao spontano više *šekspirizirati*, a ja Ti Tvoje *šileriziranje*, preobrazbu individuuma u puke zvučnike duha vremena, zamjeram kao najtežu pogrešku. – Nisi li sam Ti, kao i Tvoj F[rantz] von S[ickingen], u neku ruku zapao u diplomatsku grešku da lutersko-viteškoj opoziciji daješ prednost nad plebejsko-mincerskom?

Nadalje, u karakterima ne nalazim ono karakteristično. Izuzimam Karla V, Balthasara i Richarda od Trieria. A je li ikad postojalo vrijeme surovije karakterističnosti nego što je bilo 16. stoljeće? Čini mi se da je Hutten odviše puki reprezentant »oduševljenja«, što je do-

¹⁰ Karlu V

sadno. Nije li on u isti mah bio i duhovit, đavolski šaljivdžija, i nije li mu, dakle, nanijeta velika nepravda?

Koliko li pati čak i Tvoj Sickingen, koji je povrh toga i odviše apstraktno ocrtan, od kolizije, neovisne od svih njegovih ličnih pro računatosti, Sickingen koji se ističe načinom na koji svojim vitezovima mora propovijedati prijateljstvo prema gradovima itd., a zatim i zadovoljstvom, s kojim sam on gradovima kroji pravdu jačega.

Govoreći o pojedinostima moram Ti ponegdje zamjeriti zbog prenaplašenih refleksija individuumu o sebi samima – što je posljedica Tvoje simpatije prema Schilleru. Npr. str. 121. Kad Hutten pripovijeda Mariji povijest svoga života, zar u toj zgodi ne bi bilo nadasve prirodno da Marija kaže: »Čitava ljestvica osjećanja« itd. do

»I bila je teža nego što su mi teške bile godine«

Stihovi koji tome prethode, od »Kažu« – do »ostarjela«, mogli bi doći *kasnije*, a refleksija »U jednoj noći djevica u ženu dozrijeva« (premda ona pokazuje da Marija poznaje više od puke apstraktne ljubavi) bila je posve suvišna; a najmanje se Marija smjela pojaviti s refleksijom o svojem vlastitom »starenju«. Kad je već rekla što je sve ispriopovjedila u »jednom« satu, mogla je svoje osjećanje općenito izreći u sentenciji o svom starenju. Zatim me u kasnijim redovima neugodno doima: »Smatrala sam to *pravom*« (to jest sreću). Čemu osporavati naivno shvaćanje, za koje Marija tvrdi da ga je do toga časa imala o svijetu, time što se ono pretvara u pravnu doktrinu? Možda ću Ti kojom drugom prilikom detaljnije objasniti svoje mišljenje.

Osobito uspjelom smatram scenu između Sickingena i K[arla] V, premda se dijalog odviše pretvara u pledoaje na objema stranama; zatim scene u Trijeru. Vrlo su lijepe Huttenove sentencije o maču.

Ali za ovaj put dosta.

U mojoj si ženi stekao osobitog pristalicu svoje drame. Samo s Marijom nije zadovoljna.

Salut.

Tvoj
K. M.

A propos. U E[ngels]ovu djelu *Po i Rajna* ima grubih pogrešaka, popis kojih prilažem na posljednjoj stranici ovog pisma^[515].

Engels Elisabeth-i Engels
u Engelskirhen

Mančester, 20. aprila 1859.

Draga majko,

Konačno sam ulučio priliku da Ti opet jednom s malco mira mogu pisati. Primio sam oba Tvoja draga pisma i radujem se što je svima vama dobro i što su Blankova djeca sretno preboljela boginje. Meni je vrlo dobro, kutnjaci mi se malo-pomalo raspadaju, ali uglavnom bez jakih bolova, inače mi baš ništa ne nedostaje; moj apetit i moje varenje su izvanredno dobri, a od starih tegoba nisam više nikad osjetio ni najmanje traga.

Mali Delius, dakle, na kraju ipak nije mogao odoljeti a da vam ne pokaže svoj bradfordski karakter. Ja sam povjerovao da će on malo više na sebe pripaziti, ali kako je, čini se, počeo izazivati sitne zadjevce, reći ću Ti samo to da podvaljivanje u Bradfordu lebdi u zraku i da je Bradfordanin posve nesposoban da trajno govori istinu. Budući da sada Mali stanuje zajedno s Wilhelmom Kutterom, koji je najveći podvaljivač pod nebeskom kapom, on čini se malo-pomalo sve više usvaja istu tu vrlinu. Kad bi mi neki Bradfordanin rekao da su dva puta dva četiri, ja bih smjesta počeo sumnjati u tačnost tablice množenja. Kažem Ti to unaprijed da ne bi Malome odviše strogo sudila, svi su Bradfordani takvi, oni lažu kao da čitaju iz knjige. Priča o konju osniva se na tome što sam vlasniku jednostavno rekao da me mora *obavijestiti* ako životinju želi prodati uz cijenu nižu od 120 funti, i ništa više. Odatle pa do kupnje još je dalek put. Ako bi mi sada bio ponuden uz cijenu od 120 funti, ja bih još dobro porazmislio hoću li za nj dati 100 funti, jer mi je još malco prelagan, a za taj novac mogu već dobiti vrlo lijepog snažnog lovačkog konja. Uostalom, priču o skakanju u izlog ne treba shvatiti tako ozbiljno. Svaki punokrvni konj koji je jednom u osam dana malo ili ništa radio, praviti će pod osrednjim jahačem svakojake čudne manevre, a hoće li tom prilikom oba slomiti vrat, to ovisi samo o slučaju. Sa mnom, međutim, neće nijedan konj tako lako provaliti u izlog, ako ja to neću; u tom pogledu možeš biti mirna.

Ona druga priča o Karlu Siebelu je pogotovu puka izmišljotina. Daleko je od toga da živi bijesnim životom, on, sjedi, naprotiv, svake večeri kod kuće, ne izlazi gotovo uopće i nema gotovo nikakva društva. Ne vjerujem da u Mančesteru postoji dvadeset mladih ljudi njegove dobi koji žive tako solidno kao on. Prvih je dana popio, dođuše, koji put po koju čašu preko mjere i izvodio kojekakve vesele

mladenačke nestašluke, ali se toga okanio jer je bio u društvu sa mnogom i s nekolicinom znanaca i jer je razabrao da se mi tim djeterijarijama ne divimo. On je uopće još upola dijete, strašno je nezreo i ne nalazi izlaza ni iz najobičnijih neprilika. To će se s vremenom popraviti. Svima je nama Barmenjanima, čini se, svojstveno da se tek vrlo kasno izvlačimo iz godina mladosti-ludosti i mora da sam i ja bio upravo takav svat kad sam imao 23 godine. Uostalom, njegovi su roditelji zacijelo postupali vrlo čudno, ako nisu mogli izići na kraj s dječakom, jer njegova je vrlo dobra strana što i sam osjeća svoje slabosti i što nije nimalo svadljiv, već ga je naprotiv veoma lako uvjeriti. On me pridobiva time što je usprkos mnogim hvalopjkama prosutim u pohvalu njegovim stihovima ipak u suštini sačuvao svijest da su to samo nezrele i nedoradne, površne priče, i dobri mi je mladić bio duboko zahvalan kad sam mu to objasnio prilično veselo, ali i isto toliko jasno; kad mi je, naime, posvetio svoja sveukupna besmrtna djela, ja sam mu otvoreno rekao da u njima, doduše, ima talenta, ali da je taj talenat veoma lakomislen i da sve te stvari kao umjetničko djelo nemaju nikakve vrijednosti. Mladić je, čini se, u Berlinu zaista bio veoma lakomislen i u opasnosti da propadne u najordinarnijem beletrističkom spisateljstvu. Kad god ga vidim, redovito mu ovdje očitam prodiku i kažem mu da pravljenje stihova na neko vrijeme objesi o klin i da čestito produčava klasične pjesnike sviju naroda, kako bi najprije formirao svoj vrlo zbuđen ukus, i da uči njemački kojim još uvijek ne vlada. Ako tako učini, bit će on jednom posve valjan momak. Uostalom, njegovi bi roditelji morali biti toliko razboriti da prema njemu zauzmu pametan i za njega samog podnošljiv stav, ili se pobrinuti da on malo-pomalo pronalazi sredstva i prilike da sebi osigura nezavisnu trgovačku egzistenciju bilo gdje, ovdje ili negdje drugdje. Mladić zna da svojim pisanjem može uvijek zaraditi toliko da od toga može živjeti, a ako ljubazni tata nema pameti i takta da s njim postupa kao s odraslim čovjekom, neka onda pripiše samome sebi, ako na kraju momku stvar dodija i ako se sav baci na pisanje, od čega bi posve sigurno *totalno propao*. Možda stari Siebel zamišlja da ja njegovom dječaku punim glavu samim budalaštinama, ali neka bude uvjeren da ja sav svoj utjecaj usmjeravam na to da ga odvratim od prekomjernog piskaranja (jer mladić za to još nije zreo), da ga uvjerim kako nema bjednije egzistencije nego što je biti ovisan o prihodu od beletrističkog piskaranja, i da se mora, što prije to bolje, sprijateljiti sa svojim građanskim prozaičnim zanatom (budući da je au fond¹ lijen za učenje, on bi bez njega izgubio sve svoje samopouzdanje i sasvim bi propao). Ako to učini, ako stekne više životnog iskustva i ako sa sebe otrese svoju nespretnost, ja ne sumnjam da neće postati posve

---

¹ u osnovi

valjan momak i da neće i u literarnom pogledu dati nešto čestito. Ja dječaka zaista volim jer je dobroćudan, jer nije nimalo umišljen, jer je vrlo srdačan i otvoren; vidim ga obično dvaput tjedno ili otprilike toliko.

Nisam znao da je E. Blank u Londonu, nadam se da će ovih dana jednom prilikom doći k meni, on mi je to barem obećao prije nekoliko mjeseci. Uostalom, bez obzira na to hoće li ili neće biti rata, Ti se ni u kom slučaju ne daj odvratiti da ljetos ne dođeš ovamo, ja s tim čvrsto računam. Ti znaš da se ovog ljeta ide u Škotsku, pa ćeš opet u međuvremenu moći vidjeti svoga Waltera Scotta, tako da o svemu budeš obaviještena.

Ali sada moram završiti, sedam je sati, a moram još napisati nekoliko poslovnih pisama. Htio sam zapravo dodati još nekoliko redaka za oca. Ali to nikako ne mogu učiniti, a moram mu još srediti i izvatke. Pisat ću mu, dakle, čim uzmognem, za 2 - 3 dana.

Do tog vremena najsrdačnije pozdravi njega i svu braću zajedno s obiteljima.

S ljubavlju Tvoj sin

Friedrich

Sve ovo što sam Ti pisao o Karlu, ne moraš, dakakako, u tančine ispričati gospodi Siebel.

Čestitam Ti još od sveg srca rodendan i nadam se da ću Ti još često, vrlo često u toj prilici moći poželjeti sreću!

34

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 5. maja 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Lassalle,

Iz priloženog pisma^[516], datiranog 12. aprila, za koje Te molim da mi ga vratiš, razabrat ćeš da između uvjeta koje mi je ponudio Tvoj rođak F[riedländer], i uvjeta koje si mi Ti u početku saopćio postoji vrlo bitna razlika¹. Ja ih uza sve to prihvaćam u *povratnom* odgovoru. Samo primjećujem: 1. da ne mogu prihvatiti troškove za telegrame; stvar, koja se, uostalom, razumije sama po sebi i koju si Ti u svom pismu prihvatio;

2. bilo bi poželjno (ali to ne predlažem kao *conditio sine qua*²) kad bi se stvar uredila tako da ja, kao i u vezi s »Tribune«, mogu naplaćivati za otpremjene članke itd. kod nekog bankera³ ovdje.

Već neko vrijeme nisam primio nikakva odgovora, što me iznenaduje. Ako se redakcija predomislila, bilo bi pristojno da me se o tome obavijesti. Ti znaš da se za tu stvar nisam ni na koji način jagmio. Ali kad sam je već jednom prihvatio, poduzeo sam kod engleskih novina neke korake, itd., pa ne želim da budem kompromitiran baš pred tim ljudima i pred drugim znancima kojima sam stvar saopćio iz poslovnih razloga. Što još nisam poslao nijedan članak, posve je prirodno, jer još nije učinjen nikakav definitivn angažman.

Ovdašnji izbori nisu, na žalost, ispali dovoljno torijevski.^[517] U posljednjem bi slučaju *by and by*⁴ ovdje započelo revolucionarno gibanje. Palmerstonov povratak u *foreign ministry*⁵ može se sada, *after some shuffling*⁶, smatrati kao nešto sigurno, pa će Rusija opet izravno upravljati engleskom politikom.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 203 i Drugi dio, pisma br. 30 i 32.
- ² bitan uvjet - ³ bankara - ⁴ kad-tad - ⁵ Ministarstvo vanjskih poslova -
⁶ poslije nekoliko manevara

35

Marx Maxu Friedländeru
u Beč^[518]

16. maja 59.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Poštovani gospodine,

Bečku »Presse« primao sam redovito, pa sam za slanje zahvalan tim više što mi ona objašnjava austrijske prilike u ovom važnom trenutku.

Na svoje pismo, upućeno Vama već prije više tjedana, nisam primio nikakav odgovor. Ako su derangements¹ bečkog novčanog tržišta^[378] osujetili namjeravani aranžman, *molim da me o tome odmah obavijestite*, jer sam zbog telegrafiranja sklopio s ovdašnjim novinama neke sporazume koji me obavezuju na novčane izdatke, koje ću u tom slučaju odmah raskinuti.

Vama najodaniji

dr K. Marx

---

¹ poremećaji

Engels Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

6, Thorncliffe Grove, Manchester
18. maja 1859.

Dragi Lassalle,

Vjerojatno Vam se učinilo čudnim što Vam tako dugo nisam pisao, pogotovu stoga što sam Vam dugovao svoj sud o Vašem *Sickingenu*. Ali je baš to ona tačka koja me je tako dugo odvrćala od pisanja. U ovoj suši lijepe literature, koja sada posvuda vlada, događa mi se rijetko kad da čitam djelo takve vrste, a već mi se godinama nije desilo da takvo djelo čitam *tako* da bi rezultat lektire bio iscrpan sud, čvrsto određeno mišljenje. Književno smeće nije vrijedno takva truda. Ovakav interes nije moglo pobuditi ni ono nekoliko boljih engleskih romana, što ih još pokatkad čitam, npr. Thackeray, usprkos njihovom neospornom literarnom i kulturnohistorijskom značenju. Moj sud je, međutim, zbog tako duga plandovanja dobrano otupio, i bit će potrebno podulje vrijeme, dok sebi ne budem mogao priuštiti da izreknem neki sud. Vaš *Sickingen* zavrđuje, međutim, drukčiji postupak nego ono trabunjanje, pa sam za to utrošio više vremena. Prvo i drugo čitanje Vaše prema gradi i obradi, u svakom pogledu njemačko-nacionalne drame tako me je duševno uzбудilo da sam je na neko vrijeme morao staviti u stranu, tim više što me je u ovim mršavim vremenima tako oslabljeni ukus – to na svoju sramotu moram reći – sveo na to da u meni katkad ni stvari neznatnije vrijednosti prilikom *prve* lektire ne promaše neki svoj učinak. Da budem posve nepristran, posve »kritičan«, stavio sam, dakle, *S[ickingen]*-a naugar, tj. dopustio sam da ga nekolicina mojih znanaca od mene pozajmi (ovdje ima još nekoliko literarno više ili manje obrazovanih Nijemaca). Habent sua fata libelli¹ – čovjek ih, kad budu pozajmljene, rijetko kad opet ugleda, pa sam tako svoga »*Sickingen*«-a morao još jednom i silom osvajati. Mogu Vam reći da je dojam prilikom trećeg i četvrtog čitanja u meni ostao isti, pa Vam, svjestan da Vaš *S[ickingen]* može podnijeti kritiku, dodajem za nj svoj »prismok«^[519].

Znam da Vam ne pravi velik kompliment ako spomenem činjenicu da nijedan sadašnji priznati pjesnik Njemačke ne bi bio ni

¹ Knjige imaju svoju sudbinu (Maurus, *Carmen heroicum*, 258)

približno kadar napisati takvu dramu. Ali to je, kako rekoš, činjenica, i to za našu literaturu odviše karakteristična činjenica da ne bi bila izrečena. Da bismo najprije načeli formalnu stranu, mene je vrlo ugodno iznenadilo spretno zaplitanje i ono naskroz dramatično u tom komadu. Vi ste, doduše, u versifikaciji sebi priuštiti gdje koju slobodu koje, međutim, smetaju prilikom čitanja više nego na pozornici. Bilo bi mi draže da sam čitao obradu za pozornicu¹⁵²⁰; komad, ovakav kakav je sada, nije zacijelo prikladan za izvedbu; ovdje je bio mladi njemački pjesnik [Karl Siebel], moj zemljak i daljnji rođak, koji je imao prilično dobre veze s pozornicom; možda će kao pruski gardijski rezervist doći u Berlin, u kojem ću slučaju možda biti tako slobodan da Vam po njemu pošaljem nekoliko redaka. On veoma cijeni Vašu dramu, ali smatra da ona nipošto nije prikladna za izvedbu zbog dugih govora kojima je zaokupljen samo jedan glumac, dok drugi mogu 2 - 3 puta iscrpiti svu svoju mimiku da ne bi ondje stajali kao statisti. Dva posljednja čina dovoljno dokazuju da biste dijalog lako mogli učiniti bržim i življim, a meni se čini da bi se to isto, izuzevši nekoliko scena (što se događa u svakoj drami), moglo učiniti i u prva tri čina, pa ne sumnjam da ćete tu okolnost uzeti u obzir prilikom obrade za pozornicu. *Misaoni će sadržaj*, dakako, zbog toga stradati, ali je to neizbježno, a potpuno stapanje veće misaone dubine, poznatog historijskog sadržaja, što ih Vi pripisujete njemačkoj drami, sa šekspirskom živošću i bogatstvom radnje, bit će postignuto zacijelo tek u budućnosti, što Nijemci možda uopće i neće postići. Barem ja vidim u tome budućnost drame. Vaš je *Sickingen* svakako na dobrom putu; glavne osobe radnje su predstavnici određenih klasa i smjerova, a time i određenih misli svoga doba, a svoje motive nalaze ne u sitničavim individualnim prohtjevima, nego baš u historijskom strujanju kojim su poneseni. Ali napredak, koji bi još trebalo postići, jest u tome da ti motivi jače iskaču u prvi plan živo, aktivno, tako reći iskonski u samom toku radnje, a degata koja ih argumentira (u kojoj, uostalom, sa zadovoljstvom ponovo pronalazim Vaš stari govornički talenat pred porotom i pred narodnom skupštinom¹⁵²¹) bit će, naprotiv, sve suvišnija. Čini se da i Vi sami priznajte taj ideal kao cilj time što razlikujete pozorišnu dramu od literarne; mislim da bi se *Sickingen* mogao, doduše teško (jer usavršenje zaista nije nešto nezatno), pretvoriti u dramu za pozornicu u označenom smislu. S tim je povezana karakteristika osoba u radnji. Vi se s punim pravom opirete sada prevladalom *lošem* individualiziranju koje se svodi na puste sitne smicalice kao bitno obilježje epigonske literature koja se gubi u pijesku. Meni se, međutim, čini da neka osoba nije karakterizirana samo time što ona čini, nego i onim *kako* to čini; u tom smislu, mislim, ne bi misaonom sadržaju drame ništa naudilo, ako bi pojedini karakteri bili jedni od drugih odijeljeni oštrije i oprečnije. Karakteristika *starih* nije dandanas više dovoljna, i tu ste, mislim, bez ikakve štete mogli malko više uzeti u obzir

značenje Shakespearea za povijesni razvoj drame. Ali to su sporednosti koje navodim samo zato da vidite kako sam se pozabavio i formalnom stranom Vaše drame.

Radnička biblioteka

Što se pak povijesnog sadržaja tiče, Vi ste dvije strane tadašnjeg gibanja, koje su Vam bile najbliže, prikazali vrlo zorno i s opravdanim obzirom na daljnji razvoj: na nacionalno gibanje plemstva, koje je predstavljao Sickingen, i na humanističko-teoretsko gibanje s njegovim daljnjim razvojem na teološkom i crkvenom području, na reformaciju. Ovdje mi se najviše sviđaju scena između Sickingena i cara², između legata i nadbiskupa trijerskog³ (tu Vam je ujedno pošlo za rukom da u suprotnosti između svjetskog, estetski i klasički obrađivanog, politički i teoretski dalekovidnog legata i ograničenog njemačkog crkvenog kneza dadete lijepu individualnu karakteristiku, koja ipak izravno proizlazi iz *reprezentativnog* karaktera obaju aktera); vrlo je frapantna i scena između Sickingena i Karla. U Huttenovoj autobiografiji, čiji *sadržaj* s pravom nazivate bitnim, odabrali ste u svakom slučaju očajničko sredstvo da taj sadržaj uklopite u dramu. Vrlo je važan i razgovor između Balthasara i Franza u 5. činu, u kojem prvi spočitava svome gospodaru *zaista revolucionarnu* politiku koje bi se on morao držati. U tome dolazi do izražaja ono što je zaista tragično; meni se, baš zbog toga značenja, čini da je to trebalo nešto snažnije istaći već u 3. činu koji za to pruža više prilika. Međutim, ja opet zapadam u sporedne stvari. — Položaj gradova i vladara onog doba više je puta jasno prikazan, pa su, takoreći, *oficijelni* elementi tadašnjeg gibanja prilično dobro iskorišteni. Čini mi se, međutim, da niste dovoljno naglasili neoficijelne, plebejske i seljačke elemente s njihovom teoretskom reprezentacijom koja djeluje paralelno s onom prvom. Seljačko gibanje je na svoj način bilo jednako nacionalno, jednako upereno protiv vladara kao i gibanje plemstva, a gorostasne dimenzije borbe u kojoj se ono podleglo, odudaraju vrlo znatno od lakoće, kojom se plemstvo, ostavljajući Sickingena na cjedilu, predavalo svom historijskom ulagivačkom pozivu. Stoga mi se čini da je seljačko gibanje, i prema Vašem shvaćanju drame, koje je meni, kao što ćete vidjeti, ponešto odviše apstraktno i nedovoljno realističko, zavrijedilo da se njime pomnije pozabavite; seljačka je scena s Jošom Fritsom, doduše, karakteristična i individualnost toga »smutljivca« vrlo dobro prikazana, ali ona, uspoređena s gibanjem plemstva, ne reprezentira dovoljno snažno tada već visoko nabujalu seljačku agitaciju. Prema mome shvaćanju drame, koje se zalaže za to da se zbog idejnog ne zaboravi na realistično, zbog Schillera na Shakespearea, dalo bi uvlačenje tadašnje tako čudesno bogate plebejske društvene svere još jednu drukčiju graduu za oživljavanje drame, jednu nenaplativu pozadinu za nacionalno gibanje plemstva

² Karl V — ³ Richard von Greifenklau

koje se odvija na pozornici u prvom planu, pozadinu koja ga tek stavlja u pravo svjetlo. Kakve li čudesno značajne karakterne slike daje to vrijeme raspadanja feudalnih društava u skitničkim prosjačkim kraljevima, glavnim landsknehtima i pustolovima sviju vrsta – falstafovska pozadina koja bi u drami, historijskoj u *tom* smislu, morala biti efektivnija nego u Shakespearea! Ali i bez obzira na to, meni se čini da je baš ovo zapostavljanje seljačkog gibanja ona tačka koja Vas je zavela da i nacionalno gibanje plemstva, kako mi se čini, netačno prikažete i da tako previdite *zaista* tragični element u Sickingenovoj sudbini. Masa tadašnjeg neposrednog državnog plemstva nije, po mom mišljenju, pomišljala na to da sklopi savez sa seljacima; to nije dopuštala njegova ovisnost o prihodima što ih je dobivalo od tlačenja seljaka. Savez s gradovima bi se postigao lakše; ali taj se nije ostvario, ili se ostvarivao samo vrlo djelomično. Provođenje nacionalne revolucije plemstva bilo je, međutim, moguće samo s pomoću saveza gradova i seljaka, naročito ovih posljednjih; i u tome, po mom mišljenju, baš i leži tragični moment da je taj osnovni uvjet, seljački savez, bio nemoguć, da je stoga politika plemstva morala nužno biti sitničava, da je u istom trenutku kad je ono htjelo stupiti na čelo nacionalnog gibanja, *masa* nacije, seljaštvo, protestirala protiv njegova vodstva, pa je stoga i moralo nužno pasti. Ja ne mogu ocijeniti koliko je Vaša pretpostavka da je Sickingen *zaista* bio u nekoj vezi sa seljacima historijski osnovano, ali to uopće nije važno. Uostalom, Huttenovi spisi, ondje gdje se oni obraćaju seljacima, prelaze olako preko škakljive tačke u pogledu plemstva i pokušavaju da bijes seljaka koncentriraju naročito protiv popova. Ali ja Vam nipošto ne želim osporiti pravo da Sickingena i Huttena shvaćate tako kao da su oni namjerali osloboditi seljake. No time ste u isti mah naišli na dilemu da su se obojica našla između plemstva, koje to *nije* htjelo, s jedne, i seljaka, s druge strane. Tu je, po mom mišljenju, bila tragična kolizija između historijski nužnog postulata i praktički nemoguće provedbe. Time što ste taj moment zanemarili, sveli ste tragični konflikt na neznatnije dimenzije, to jest da se Sickingen, umjesto da se odmah poveže s carem i državom, povezao samo s jednim knezom (iako i tu s pravim taktom uvodite seljake), i dopustili da on jednostavno propadne zbog ravnodušnosti i kukavičluka plemstva. To bi, međutim, bilo posve drukčije motivirano da je već prije toga bio bolje istaknut gnjevni seljački pokret i raspoloženje plemstva koje je postalo bezuvjetno konzervativnije zbog prijašnjih saveza »Bundschuh« i »Siroti Konrad«⁽⁵²²⁾. Uostalom, sve je to samo jedna strana u smjeru kojem je u dramu mogao biti uvučen seljački i plebejski pokret; može se zamisliti barem još deset načina koji su jednako dobri ili još bolji.

Kao što vidite, ja za Vaše djelo primjenjujem vrlo strogo mjerilo, naime ono najstrože, kako u estetskom, tako i u historijskom pogledu, a najboljim dokazom moga priznanja bit će Vam to što ja to moram

činiti da bih ovdje ili ondje mogao staviti kakvu primjedbu. *Medu nama* postoji već godinama kritika, koja je, u interesu same partije, nužno otvorena koliko je to najviše moguće; inače se ja i svi mi uvijek radujemo kad se nađe kakav novi dokaz da naša partija, nastupala ona bilo na kojem području, nastupa uvijek superiorno. A to ste ovaj put učinili i Vi.

Čini se, inače, da se događaji u svijetu spremaju da započnu vrlo povoljan tok. Teško je i zamisliti neku bolju podlogu za temeljitu njemačku revoluciju, nego što je pruža francusko – ruski savez. Nama Nijemcima mora voda već doprijeti do grla, prije nego što en masse zapadnemo u furor teutonicus⁴; a ovaj put nam je, čini se, opasnost od utapljanja dobrano zaprijetila. Tant mieux⁵. U takvoj se krizi moraju sve postojeće sile raspasti i sve stranke jedna za drugom satrti, od dnevnika »Kreuz-zeitung« do Gottfrieda Kinkela i od grofa Rechberga do »Heckera, Struvea, Blenkera, Zitza i Bluma«^[523]: u takvoj borbi mora nastupiti trenutak kad je samo najbezobzirnija, najodlučnija partija sposobna da spasi naciju, a ujedno moraju postojati i uvjeti u kojima je jedina moguće da se sva stara ropotarija, unutrašnje raspadanje i poljski i talijanski privjesci što ih je stvorila Austrija bace u cijelosti preko krme. Od pruske Poljske ne smijemo napustiti ni jednog palca i što⁶ . . .

---

⁴ njemačko čudovište (Marko Anej Lukan: *Pharsalia*, I, 256 - 7) – ⁵ Toliko bolje –

⁶ kraj pisma nedostaje

37

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

[London, 10. juna 1850.]

Dragi Lassalle,

Otkako Ti nisam pisao, imao sam za otpremu dovršenih 15 štamparskih araka za englesko-američku Enciklopediju^[159] koja izlazi u Njujorku. To nije šala pokraj drugih mojih radova. Danas je dan članka za »Tribune«^[137]. Stoga nemam nimalo vremena. Pišem, dakle, samo da znaš da sam primio Tvoja pisma zajedno s pamfletom^[380].

Zasad samo ovo:

ad vocem »Sieckingen«^[524]: čim bude vremena, bit će čitan i poslan odgovor.

ad vocem pamflet: to nipošto nije moje mišljenje i mišljenje mojih partijskih drugova u Engleskoj. Inače je vjerojatno da ćemo naše mišljenje reći putem štampe.

ad vocem Duncker: pisao sam mu da mi je žao ako ga je moje pismo uvrijedilo. Uostalom, otezanje je nečuvano. Posljednji korekturni arak primio sam još prije 5 tjedana. Ti ne možeš zahtijevati da se — *kad je već jednom ugovor sklopljen* — tako ponašam prema izdavaču i da dopustim da on sa mnom postupa kao da stvar^[263] štampa samo iz »susretljivosti« prema Tebi. On mi je već koristio toliko da sam do daljnjega izgubio engleskog izdavača¹.

ad vocem Vogt: (državni namjesnik^[371]) *Dokazi u našim rukama* ne samo za to da je čovjek primio od Bonap[arte] novac za samog sebe, nego i novac kojim će kupiti Nijemce za francusko-rusku propagandu^[379]. To mu je dosad pošlo za rukom samo u pogledu politički negativne veličine, Gotfr. Kinkela.

ad vocem Proudhon: kažu da je poludio i da je smješten u neku ludnicu u Briselu.

Salut.

Tvoj
K. M.¹ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 30.

Marx Wilhelmu Liebknechtu

u London

London, 17. sept. 1859.

Dragi Liebknecht,

Blindovo pismo od 8. septembra, koje si mi priopćio¹, bio bih već prije vratio da me neka mjesta u njemu nisu prisilila na daljnje korake zbog utvrđivanja činjeničnog stanja.

Blind u pismu tvrdi da u »stvari« (i. e. Vogtovoj javnoj denuncijaciji)⁽³⁷⁹⁾ nije imao »baš nikakva udjela«. Nadalje tvrdi da su njegove »primjedbe«, učinjene »u privatnom razgovoru« (on je, dakle, o Vogtu dao izjave samo »privatim»). . . . shvaćene *posve pogrešno*⁽⁵²⁵⁾. Ovaj naziv za falsifikat odnosi se na mene. Ja sam Blindove »u privatnom razgovoru« spomenute primjedbe *posve pogrešno* shvatio i prema tome Tebi i Biskampu »*posve pogrešno*« prenio. Tu nije riječ o *svjesnom, hotimičnom* falsifikatu, već o falsifikatu, skrivljenom bilo imanentnom teškoćom Blindova prikaza, bilo slabošću i prirođenom sposobnošću izobličavanja moje moći shvaćanja.

Na to primjećujem slijedeće:

1. Vogt je bio Bonaparte-ov organ za korupciju liberala u Njemačkoj i njemačkih revolucionara i inozemstvu. Vogt je, nadalje, nekom liberalnom piscu u Njemačkoj ponudio 30 000 guldena da bi ga pridobio za interese bonapartističke propagande. — Obje ove on-dit² je Blind meni saopćio in the most serious manner³ 9. maja, na dan prvog Urquhartovog mitinga. Freiligrathu ih nije nikad saopćio. Saopćio ih je *drugima*. On ih je nekoliko puta, ili, još bolje, ponovo *potvrdio* u Tvojoj prisutnosti, u Hollingerovoj, u mojoj prisutnosti, onog dana kad smo imali zajednički an interview⁴ s njim⁵. U pogledu tih dviju tačaka ne može, dakle, biti riječi o shvaćanju, ni o pogrešnom niti o tačnom. One su priznate. One se mogu dokazati svjedocima. One su facts, ukoliko Blindove *izjave* smatramo kao *facts*.

2. Što se pak Blindova »shvaćanja« tiče — minus imena Vogt kao bonapartističkog agenta korupcije i minus priče od 30 000 guldena, ono se nalazi u jednom članku *londonske* »Free Press«, od 27. maja, pod naslovom: *The Grand Duke Constantine to be King of*

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 240. — ² glasine — ³ na najozbiljniji način — ⁴ razgovor — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 240

*Hungary*⁶. Blind je autor toga članka u kojem kaže that *he* »knows« the name of a Swiss Senator to whom he (Prince Jerome Napoleon) broached the subject⁷, pa čak zna i što je Plon-Plon did broach to the Swiss Senator⁸; u kojem nadalje knows of »the attempts made . . . win over to the Russo-Napoleonic scheme some of the exiled German Democrats, as well as some influential Liberals in Germany⁹; u kojem zatim *knows*: »Large pecuniary advantages were held out to them as a bribe¹⁰; u kojem je napokon »glad¹¹ »that these offers were rejected with indignation¹². To je »shvaćanje« štampano i nije se, prema tome, pojavilo samo u »privatnom razgovoru«. Čini se, dakle, da nije tačno da Blind »u toj stvari« nije imao nikakva udjela, nego je čak u njoj imao inicijatorski »udio«.

3. Spoji *facts* pod 1, što ih je Blind ispričao i za koje je priznao da ih je ispričao, sa »shvaćanjem« koje je Blind štampao i za koje se *sudbeno može dokazati* da ga je štampao, i šta ćeš dobiti?

Anonimni pamflet *Zur Warnung*^[423], minus nekoliko irelevantnih fraza. Prema tome je *posve svejedno* je li Blind ili nije autor toga letka. On je *odgovorni izdavač* elemenata od kojih se letak sastoji.

Ime Vogt i priču o 30 000 guldena odao je u »privatnom razgovoru«. Ne samo u razgovoru sa mnom, nego i s Freiligrathom i s drugima. I to ne kao »tajnu« privatnu stvar, nego kao političku denuncijaciju. »Shvaćanje« uz te dvije points¹³ dao je štampati *sam on*.

Koliko je, dakle, *posve svejedno* je li ili nije li on napisao letak koji je kasnije objavljen! On sadrži samo sažetak usmenog Blinda i štampanog Blinda. *To je sažeti Blind*. *Ja* ga stoga nisam smatrao samo njegovim autorom. Ni Freiligrath. I njega sam o tome pitao.

Je li on autor ili nije, to na stvari *baš ništa* ne mijenja. On ostaje odgovorni *začetnik*.

Ti se sjećaš da je on na naprijed spomenutom sastanku dao *svoju poštenu riječ* da nije autor pamfleta. *Biti autor i napisati*, to su zaista dvije različite stvari. Ja imam sada u rukama *dokumentarne, za sud valjane dokaze (oni ti stoje na raspolaganju)* da je letak štampan kod F. Hollingera, da mu ga je Blind dao u ruke, da je napisan Blindovim *rukopisom* i da ga je F. Hollinger smatrao Blindovim proizvodom^[440]. Preostaje, dakle, *moje* ne samo »pogrešno«, nego »posve pogrešno« shvaćanje.

Što se a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a tuče, ja i »A. A. Z.« smo uvijek bili i još smo uvijek u izravno *neprijateljskom* odnosu.

⁶ Veliki knez Konstantin kao budući ugarski kralj — ⁷ da on zna ime nekog švicarskog senatora kome je on (princ Jérôme Bonaparte) protumačio temu — ⁸ objasnio švicarskom senatoru — ⁹ zna o »pokušajima, . . . da se za rusko-napoleonovski plan pridobije kako nekolicina nemačkih izgnanih demokrata tako i utjecajni liberali u Nemačkoj« — ¹⁰ zna: »da su im kao *mito* bili ponudeni *veliki novčani iznosi*« — ¹¹ »sretan« — ¹² da su ponude bile sa *zgražavanjem odbijene*« — ¹³ tačke

Riječ je o procesu ^[435] koji će se 28. oktobra javno održati u Augsburgu, ali ne a quarrel¹⁴ između »A. A. Z.« i Vogta nego o *sudbenoj odluci* o odnosu između bivšeg državnog namjesnika^[371] Vogta i francuskog emperor¹⁵ Louis-a Bonaparte. Ovdje se, dakle, po mom mišljenju, za svakog njemačkog revolucionara, čak ako i ne pripada »*Domovinskim društvima*«^[526], radi *ne* »o stvari njemu *posve* tuđih novina«, nego o *njegovoj vlastitoj* stvari. Ali to je stvar ukusa. De gustibus itd.¹⁶

Salut.

Tvoj
K. Marx

---

¹⁴ spor — ¹⁵ cara — ¹⁶ De gustibus non est disputandum (ukusi su različiti, *Faselius*, p. 59).

Marx Bertalanu Szemereu
u Pariz^[527]

London, 26. sept. 1859.

Dragi moj Franck,
Slobodan sam da odgovarajući na Vaše pismo od 23. septembra ustanovim:

1. Kad sam primio »N[ew-] Y[ork] T[ribune]« s P[ulszky]jevom izjavom, koju on nije smio potpisati svojim imenom^[436], poslao sam listu »N. Y. T.« dva pisma s potpunim prikazom činjeničnog stanja. Ujedno sam uredniku uputio privatno pismo u kojem sam istakao potrebu da se razotkriju manevri i spletke bučnog šarlatana¹. *Odmah ćemo ustanoviti je li »N. Y. T.« objavila moja pisma ili nije*^[528].

Što se tiče velikih londonskih dnevnih novina, posve je bezizgledno da bi ih se moglo skloniti da se K[ossuth] u javnosti potpuno raskrinka. Izvještaj bi ponajprije izazvao *tužbu zbog klevete*, koje se izdavači boje ili barem kažu da je se boje, s obzirom na teškoću da se takve optužbe zbog podmićivanja dokažu i da se svjedoci pozovu pred koji britanski sud. Drugo, K[ossuth] je odviše savršen varalica, a da ne bi uživao tajne simpatije prepredene londonske novinske bande. Ja sam ipak dao sažeti prikaz za »Free Press« (urkvarovski organ koji izlazi posljednje srijede svakog mjeseca)^[431]. Ovlastio sam ih da tu »salatu«, ako misle da je to potrebno, »pripreme« na svoj način, i ja smatram opravdanom svoju pretpostavku da će »stvar« izići još *ovog tjedna*. U tom slučaju ću Vam poslati jedan primjerak. Premda one cirkuliraju među vrlo ekskluzivnom publikom, »Free Press« će ipak naći svoj put u sve kabinete i glavne gradove Evrope. U Carigradu su veoma poznate. Osim toga će nekim londonskim dopisnicima, koji imaju veze s njemačkom štampom i koji su više ili manje pod mojim utjecajem, biti lakše da stvar presade na teutonsko tlo kad ona već jednom bude objavljena u »Free Press«-e.

Prilažem Asbóthovu izjavu o »N. Y. T.«^[529]. Sad će K[ossuth]ov postupak biti prikazan tako da je taj »dični« patriot samo pokušao »spriječiti preuranjeni *ustanak* u Mađarskoj« i da je taj mudri »državnik« uglavnom svladao taj »teški« zadatak.

Nedavno je Urquhart svoju prepisku s K[ossuth]om (na koju sam, kao što ćete se sjetiti, aludirao) dao prevesti na talijanski i obilato je proširiti po svoj Italiji^[530].

¹ Lajos Kossuth

2. U pogledu vinskog pitanja, doznao sam uskoro poslije Vašeg odlaska iz Londona da se moj zet² neće vratiti iz Amsterdama prije oktobra. Ja mu stoga još nisam pisao o tome poslu.

Zbog Engleske se još kolebam između dva čovjeka od kojih je, čini se, svaki, mada na svoj način, sposoban za preuzimanje toga zadatka. Jedan je Nijemac bez kapitala, ali vrlo odrješit, promišljen i marljiv. Drugi je Englez koji trguje francuskim i njemačkim vinima i koji je, premda nije velik trgovac, ipak »ugledan« čovjek. Bio je u svakom slučaju toliko vješt da je za kratko vrijeme od 6 - 7 godina od neznatnih početaka uznapredovao do određenog bogatstva. Prvi bi se kandidat posvetio isključivo spomenutom poslu; drugi ima tu prednost što raspolaže većim sredstvima, uvedenom firmom i čvršćim poslovnim vezama. Ako Nijemac u ovom trenutku ne bude spreman da uđe u posao (a ja imam razloga da tako mislim), o čemu će ovih dana biti odlučeno, predložiti ću Englezu uvjetovanu ponudu. O njegovim uvjetima bit ćete obaviješteni, pa ćete se i sami moći odlučiti.

Vaš odani

A. Williams³

P. S. Upravo sam primio Vaše pismo. Mislim da je u prethodnim recima već sadržan odgovor.

27. septembar. Stigao mi je korekturni arak »stvari«^[431] u »Free Press«-e.

Prevod s engleskog

---

² Johann Carl Juta — ³ Marxov pseudonim

40

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London [2. oktobra 1859]

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi Lassalle,

Lijepo je što si, usprkos lošem dojmu, koji govori protiv mene, prvi opet dohvatio pero, i to u stvari koja se tiče moga interesa. Što se šutnje tiče, o tome ukratko slijedeće.

Ponajprije, primio sam oba Tvoja pisma tek više tjedana poslije njihove otpreme, to jest kad sam se vratio u London s puta u Škotsku preko Mančestera, na koji sam pošao zbog nekog poslovnog interesa.^[404] Događaji su, međutim, nastupali tako brzo da su, tako reći, našoj debati¹ otupili poentu. »Point of question«² nije se, naime, odnosila, a među nama se i nije mogla odnositi, na nacionalno pitanje, već na prikladnu politiku koju je revolucionarno-njemačka stranka imala ostvariti prema vlastitim vladama i prema inozemstvu. Sada bih ja ipak poslao, pa makar i zakašnjeli odgovor bez ikakva novog razloga odgađanja. U jednom od svojih pisama zahtijevao si dokaze u pogledu Vogta. Ti dokazi su bili u rukama Karla Blinda^[379]. »Čestiti demokrat« je ipak htio, u tišini doduše, igrati ulogu moralnog negodovanja, pa i svariti skandal, ali je usprkos svim prigovorima odbio to come out³. Ja sam na to s njim prekinuo. (On je čak zaniijekao da je autor letka protiv Vogta: *Zur Warnung*^[423], što ga je štampao »Augsburger« i koji se anonimno pojavio u Londonu. Ja sam o tome ipak protiv njega (Blinda) pribavio dokumentovane dokaze^[440], na koje se »u pravi čas i na pravom mjestu« još moramo vratiti.) To je bio novi povod za produljenje šutnje. A kako je »prokletstvo zla djela u tome da ono neprestano proizvodi novo zlo«^[531], to je šutnja sama urodila zaprekom da se ona prekine. Tome se pridružio — a ja Te molim da to ne smatraš retoričkom figurom — niz građanskih smutnji koje još nipošto nisu potpuno uklonjene i koje su mi zaista oduzele dobru volju za pisanje. Toliko o šutnji koja ipak, usprkos svim appearances to the contrary⁴, nije osnovana ni na kakvoj zlovolji.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 37. — ² sporna tačka — ³ da izađe na čistinu — ⁴ suprotnim znakovima

A sad, što se Dunckera tiče, ja sam, vrativši se u London, našao njegovo pismo koje mi se učinilo takvim da se više nisam mogao obratiti tome čovjeku radi nastavka^[430]. S druge strane, budući da Ti tako dugo nisam pisao, nisam mogao ponovno započeti tako da Ti odjednom pišem o svojim okolnostima. Pustio sam, dakle, da stvar drop⁵ s prešutnom odlukom da se obratim nekom drugom izdavaču, ako do nekog određenog roka ne dobijem od Dunckera nikakvih vijesti.

Poslije jednog Tvog prijašnjeg pisma, učinilo mi se naprosto da se Duncker obvezao na 2 sveska ili da potpuno odštampa prvi dio (*Kapital uopće*). Ali, prvi je svezak^[263] bio mnogo opsežniji nego što je prema prvotnoj zamisli imao biti, a ja ga nipošto nisam želio ni kao »publisher malgré lui«⁶. Budući da prva dva sveska tvore cjelinu, bilo bi svakako poželjno da budu objavljeni kod istog izdavača.

Sada moram stvar potpuno preraditi jer je rukopis za taj drugi svezak^[332] star već godinu dana; kako mi moje prilike u ovom trenutku ne dopuštaju da toj stvari posvetim mnogo vremena, teško mi je povjerovati da bih mogao biti gotov prije kraja decembra. A to je *krajnji termin*.

Sada sam zabavljen *engleskom* obradom prvog sveska, koja je također bila prekinuta građanskom olujom. Uvjeren sam da ću u Engleskoj svakako naići na bolji prijem nego u Njemačkoj gdje za tom stvari, ili o toj stvari, dosada nije zakukurijekao nijedan pijetao. Želim samo to da barem taj *prvi dio* u cjelini ponudim njemačkoj publici. Ako ona ni poslije toga ne pokaže nikakvo zanimanje za taj rad, odlučio sam da sve kasnije dijelove pišem odmah engleskim jezikom i da se više ne obazirem na njemačke dobričine.

Vale faveque⁷.

K. M.

---

⁵ propadne – ⁶ »izdavača protiv volje« – ⁷ Budi mi zdrav i odan.

41

Marx Bertalanu Szemereu
u Parizu^[527]

London, 8. oktobra 1859.

Dragi moj Franck,

Primio sam Vaše posljednje pismo prema kojem, čini se, pretpostavljate da se u K[ossuthovoj] stvari dosad još ništa nije dogodilo. No, to je najveća zabluda.

1. U četvrtak (29. septembra) poslao sam Vam jedan primjerak londonske »Free Press«-e od 28. septembra u kojem je izvještaj pod naslovom »Particulars of K[ossuth] s Transaction with L[ouis] Napoleon«^[431]. Taj broj »F[ree] P[ress]«-e bio je poslan *svim* novinskim redakcijama Londona odmah na dan objavljivanja. »Times« je objavio Vaš članak u prilog »K[ossuthu]«^[532] tek kad su se oni iz »F. P.« osvjedočili da je K[ossuth] isto takva prodana duša kao i »Times«-ova piskarala.

Za slučaj da je francuska pošta zaplijenila Vama poslani broj »F. P.«, prilažem ovom pismu gore spomenuti članak.

2. Izvještaj »F. P.« preštampan je u engleskim, škotskim i irskim pokrajinskim novinama. Moji su prijatelji poslali doslovni prijevod augsburškim »Allgemeine Zeitung«^[437] i Bremenskim »Weser-Zeitung«. Čujem da je drugi jedan njemački prijevod objavljen u berlinskim »National-Zeitung«.

3. Zajedno s Vašim pismom dobio sam danas i »New-York Tribune« od 24. septembra koja pod naslovom K[ossuth] and L[ouis]-N[apoleon] donosi jedan moj opširni članak koji ispunjava dva i po stupca i koji je uvršten na istaknutom mjestu novina. Budući da je »Tribune« uvijek osjećala slabost prema K[ossuthu] i budući da je P[ulszky] njezin londonski dopisnik, ovo izdanje je pravi uspjeh, tim više što je P[ulszky] u članku poimence spomenut i što su obrambeni stavovi njegova pisma listu »New-Y[ork] T[ribune]«^[436] izvrgnuti ruglu. Postoji najmanje nekoliko stotina manjih, na engleskom jeziku objavljivanih američkih novina koje svoje *mot d'ordre*¹ dobivaju od »Tribune« i koje će, prema tome, ovaj članak preštampati. Njemačko-američka štampa od Njujorka do San Franciska vjerovatno je, međutim, prevela članak na teutonski maternji jezik.

Osim toga, ne treba zaboraviti da je Njujork središte mađarske emigracije u Americi.

¹ parole

Ako ne možete dobiti »*Tribune*« od 24. sept. poslat ću Vam taj članak *uz uvjet da mi ga vratite* jer nemam nijedan drugi primjerak, a bit će mi potreban, ako bi P[ulszky] na nj odgovorio.

4. K[ossuth]ovo pismo Mac Adamu, što ga u uvodniku spominje »*Times*«, izvrgle su sve londonske novine smijehu, i to u toj mjeri da je K[ossuth] zamolio istoga Mac Adama da u istim novinama izjavi kako je to *privatno* pismo i kako nije bilo namijenjeno javnosti.^[533] Kao uzorak o postupku s K[ossuthovim] pismom, prilažem jedan uvodnik londonskog lista »*Daily Telegraph*«.

5. Ako mi ikako možete saopćiti bilo kakve daljnje pojedinosti o K[ossuth]ovim proklamacijama i spletkama u Mađarskoj, one će mi vrlo dobro doći i naći će svakako svoj put u štampu.

6. Moj prodavač novina nije mogao dobiti primjerke »*Times*«-a za koje me molite. Općenito je teško nabaviti londonske dnevne novine nekoliko dana poslije njihova objavljivanja.

7. Bilješke o *Perczelu* u članku »F. P.«^[534] osnivaju se na jednoj njegovoj javnoj izjavi. Smatrao sam za korisno da to natuknem da bih u redovima K[ossuth]ovih stranačkih drugova izazvao pometnju u pogledu izvora iz kojega potječe ta informacija.

8. Iz priložene bilješke ćete razabrati da engleski trgovac poslije poblizjeg razmatranja otklanja da se upusti u poslovanje vinom. Nijemac, o kojemu sam govorio, vratio se na Kontinent. Ja, prema tome, ne vidim mogućnosti da tu stvar pokrenem u Engleskoj.

Što se tiče moga zeta², ja sam mu pisao, ali nisam dobio odgovora.

Vaš odani
Williams³

Prevod s engleskog

---

² Johann Carl Juta — ³ Marxov pseudonim

42

Engels Jenny Marx

u London^[535]

Mančester, 5. nov. 1859.

Draga gospodo Marx,

Moram Vas usrdno zamoliti za izvinjenje zbog svoje zaboravnosti, koja je bila tako velika da je Mohr na kraju pokrenuo Vas da iz mene iscijedite onaj članak¹. Nisam, međutim, ni slutio da bi on mogao poslužiti za bilo šta drugo osim za obranu od skandala gospodina Pulszkoga, pa se stoga nisam nimalo žurio s vraćanjem². Ali ovaj put ga zaista prilažem.

Debeli filistar Freiligrath ponaša se doista veoma sramotno i zaslužuje čestit prijekor za koji će se, nadam se, uskoro pružiti prilika. Pravo je uživanje pratiti trojanski rat o pitanju kome kantata a kome svečani govor, kao i o tome treba li da kantata dode prije, a svečani govor kasnije³. Ovdje se filistri veoma ljute što se Lupus i ja uopće ne miješamo u stvar šilerovaca; ja sam još jučer uvečer plesao s trojicom oduševljenih šilerovaca. Taj narod uopće ne shvaća zašto se čovjek ne pojagmi kad mu se pruža tako lijepa prilika za reklamam. Ovdje žele osnovati »Schillerov dom«^[459], tj. njemački klub u kojem bi se čitalo, jelo, pilo, održavala predavanja, gimnasticiralo, glumilo, muziciralo i činilo tko zna što još. Borchardt je bio toliko glup da je pošao na prethodnu skupštinu na kojoj se tome usprotivio (navaljavao je da i ja pođem s njim, ali ja sam baš zbog toga odustao), pa kad je došlo do glasanja, glasao je s njim samo hromi slikar Hoyoll i još jedan čovjek, i Borchardt je, dakako, slavno propao. Kasnije je za tu priču priložio četiri funte i 10 šil., čime je postao članom na 3 godine. Ali Vi nemate pojma šta je sve ovdje u toj prilici za njemačku učenost odjednom izišlo na vidjelo. Tu je neki dr Götze, neki dr Marcus, neki dr Dolch, neki dr Samelson, sve sami tipovi o kojima se ranije nikad ništa nije čulo. Čitavu stvar drže u svojim rukama spomenuti i nekolicina estetičnih Židova, i učenost se opet udomačila kod Židova osim Samelisona, medicinara, koji se već četiri godine neprestano »netom nastanjuje u Mančesteru«. Sve sama reklama i naklapanje, i sad neka čovjek u tome sudjeluje!

¹ Kossuth i Louis Napoleon — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 241 i 242. — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 244.

Kao što vidite, ja sam i sâm zapao u naklapanje, pa će biti najbolje da to sasvim prekinem. Pozdravite najsrdajnije djevojčice, a ne zaboravite ni Mohra.

Vaš
F. Engels

43

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 6 novbr. 59.

Dragi Lassalle,

Ti bi moj odgovor primio već ranije da nije masa odvratnih kućnih poslova zaokupila sve moje slobodno vrijeme.

1. Zahvaljujem Ti za trud kod Dunckera^[536]. Ti se uostalom varaš ako misliš da sam od njemačke štampe očekivao pohvalno priznanje ili da za to i najmanje marim. Očekivao sam napade ili kritike, samo ne posvemašnje ignoriranje, što mora stvari također nanijeti znatnu štetu. Ta ljudi su u različitim prilikama grdili moj komunizam tako žestoko da se sada moglo očekivati da će se o njegovu teoretskom obrazloženju razmahati svojom mudrošću. U Njemačkoj postoje valjda i ekonomske stručne novine.

U Americi je opširno govorila o prvom svesku^[263] sva njemačka štampa od Njujorka do Nju Orleansa. Samo se bojim da je za tamošnjju radničku publiku pisan odviše teoretski.

2. *ad vocem Vogt.*

Ti si se vjerojatno začudio vijesti lista A[ugsburger] »A[llgemeine] Z[ei]tung« o procesu Vogt^[435] i o čudnom društvu u kojemu se ondje i ja pojavljujem.

Riječ je ukratko o ovome:

Osim lista »Hermann« postoje ovdje i takozvane radničke novine, »Die Neue Zeit«, koje je posljednji uređivao Edgar Bauer. U tom je listu surađivao Biskamp koji je bio seoski učitelj. List je bio u takozvanoj principijelnoj opoziciji prema »Hermann«-u. Edgar Bauer je, naime, mislio da je došlo vrijeme da *glumi* komunistu. Ja, dakako, nisam s tim imao *nikakve* veze. Da bi sebi maknuo s puta jednog konkurenta, Kinkel je, kako je Bauer pisao Biskampu, svoj list prenio na štampara lista »Neue Zeit« i tako je ovaj posljednji ovisan o kreditu toga štampara¹, i bio posve u njegovoj vlasti. Biskamp je na to pismo pojurio u London gdje je saznao ne samo to da je Kinkel uništio »Neue Zeit« time što je prenio njegovo štampanje, nego da je i Edgar Bauer, urednik takozvanog »Arbeiterblatt«-a ušao u redakciju »Hermann«-a i prešao Kinkelu.

¹ Fidelio Hollinger

O tome Biskampu ukratko slijedeće: Bio je svojedobno suizdavač lista »Hornisse«. Uređivao je »Bremer Tages-Chronik« zajedno s Dulonom i Rugeom. U Švicarskoj je ušao u Savez komunista¹³⁷¹. Posljedica njegova odnosa prema Rugeu bila je ta da se za njegova boravka u Londonu nikad nismo vidjeli. Ja se na nj nisam osvrtao, ali se on povremeno osvrtao na mene u svojim polemičkim bilješkama. Taj je čovjek čudna mješavina otmjenih instinkata, prirodne (i tjelesne) slabosti, asketizma i bečarstva, kantovske moralne svijesti i netaktične čudljivosti. Zbog svoje živčane razdražljivosti bio je kadar da »iz principa« žrtvuje svaku poziciju, da se odjednom surva u najbespomoćniji položaj, da neko vrijeme u njemu izdrži pasivno i stočki i da iznenada počini gluposti koje graniče s podlošću. Toga čovjeka nisam poznavao u liku u kakvom ga Tebi ovdje opisujem. Opisujem ga onakvim kakvom se njegova slika malo-pomalo u meni iskomponirala iz iskustva.

Vratimo se, dakle, pričanju priče. Biskamp je smjesta napustio svoje učiteljsko mjesto i, da bi prihvatio »borbu rada protiv kapitala« (i. e. Kinkela), osniva »Das Volk«, bez ikakvih sredstava, osim pripomoći nekog radničkog društva itd. Dok je trajala ta priča, glodao je, dakako, suhu koranicu kruha. Ono nekoliko dopisništava što ih je pribavio u Njemačkoj, izgubio je čim se pročulo o njegovoj novoj funkciji. Nekoliko privatnih instrukcija dopuštalo mu je da u bijedi tavori svoje boemske dane.

Prethodno moram spomenuti da od 1851. nisam ni u kakvoj vezi ni s kojim javnim radničkim društvom (pa ni s takozvanim komunističkim¹³⁸⁵). Jedini radnici s kojima se sastajem jesu 20 - 30 odabranih ljudi kojima *privatno* držim predavanja iz političke ekonomije. A predsjednik radničkog društva s pomoću kojega je Biskamp osnovao »Das Volk« jest Liebknecht.

Nekoliko dana poslije osnivanja toga lista došao je k meni Biskamp s Liebknechtom i pozvao me na suradnju. Ja sam to tada odlučno odbio, djelomice zbog pomanjkanja vremena, djelomice stoga što sam se upravo spremao da na dulje vrijeme napustim London. Obećao sam im šamo to da ću pribaviti nekoliko novčanih priloga od prijatelja u Engleskoj, što se i dogodilo. Istoga dana ispričao sam obojici što mi je dan prije Blind s najdubljom moralnom indignacijom saopćio o Vogtu a označio sam i svoj izvor. Biskamp je, kako sam kasnije vidio, od toga sastavio jedan članak¹³⁹⁵. Za moje odsutnosti preštampano je u »Volk«-u Blindov anonimni letak koji je bio složen kod istog štampara kod kojeg se slaže i »Das Volk«. U isto vrijeme je Liebknecht poslao jednu kopiju letka a[ugsburškim] »A[llgemeine] Z[eitung]«, kojima šalje engleski članak. (U vezi s posljednjom okolnošću primjećujem da ovdajšnje izbjeglice pišu u svim listovima bez razlike. Mislim da sam ja jedini koji je u tome iznimka, jer ne pišem ni u kojim njemačkim novinama. Inače primjećujem da je Palmerston posredovanjem *pruskog* poslanstva, koje se opet služilo engleskim

izdavačem *Williamsom* kao svojim organom, pokušao *Liebknechta*, zbog njegova antigovernmental² pravca, udaljiti iz »A. A. Z.«

Po mom povratku u London⁽⁴⁰⁴⁾ dobio je »Das Volk« nekoliko mojih i Engelsovih priloga⁽⁵³⁸⁾ bez ikakve veze s aferom Vogt. Izuzevši nekoliko napada na Schleinitzove diplomatske poslanice⁽⁵³⁹⁾, poslao sam samo nekoliko šaljivih marginalnih glosa⁽⁴⁰⁵⁾ – s gramatičkog stajališta – o Kinkelovim estetičkim propovijedima u »Hermann«-u. Život je ovdje u Londonu odviše surov, a da sebi čovjek ne bi jednom svakih 8 godina smio priuštiti po neku takvu razonodu.

List je odjednom prestao izlaziti, naročito zbog nestašice novca. Biskamp se, bez ikakvih sredstava za opstanak, povrh toga razbolio od neke teške bolesti, pa je morao poći u njemačku bolnicu. Kad je iz nje izišao, bio bi doslovce skapao od gladi da se nisam za nj pobrinuo. U to je vrijeme pisao nekolikim njemačkim novinama da mu povjere dopisništvo, ali uzalud. Tada mu od redakcije »A. A. Z.« stiže pismo, poslije kojega joj je slao one sramotne epistole³, dakako, iza leđa svojih prijatelja. Taj magarac je sada krajnje potišten i već nekoliko dana niti jede, niti spava. Ne znam što će se s njim dogoditi. Sve sam Ti ovo pisao tako opširno ne radi toga da opravdam ponašanje toga čovjeka, već da ga objasnim. Da je bio takva prodana duša kao što je većina ovdašnjih »demokrata«, on se ne bi bio bacio u situaciju za koju je bio preslab da je podnese.

Što se pak tiče moje izjave⁴ u »A. A. Z.«, bilo je to ovako:

Ti znaš da je *Blind* dao štampati denuncijaciju protiv Vogta. U isto vrijeme objavljen je u londonskoj »Free Press« (Urquhartovom paper⁵) anonimni članak u biti jednakog sadržaja; taj članak prilažem ovom pismu, izostavljajući, doduše, Vogtovo ime i nekoliko pojedinosti⁽⁵⁹⁷⁾. Kad je, dakle, Vogt predao sudu tužbu protiv »A. A. Z.«-a i kad su se one pozvale na *Liebknechta*, ovaj se, budući da je bio odgovoran »A. A. Z.«-u, pozvao na mene, a ja na *Blinda*. Ovaj posljednji nije htio jamčiti za svoje izjave. Sve se, tobože, osnivalo na nesporazumu. Njega se, kaže, čitava stvar nimalo ne tiče. Pošao je čak tako daleko da je dao časnu riječ da s anonimnim letkom nema nikakve veze. Ponovljeni zahtjevi nisu ništa koristili. Ovo je ponašanje bilo utoliko infamnije što je taj poštenjak znao da je Vogt, privatno u Londonu, a javno u Švicarskoj, označio mene kao izvor te denuncijacije da bi čitavu stvar prikazao tako kao da je proizišla iz pakosne zluradosti komunista prema »velikom demokratu« i »bivšem državnom namjesniku«⁽⁵⁷¹⁾. Stoga sam se najprije obratio *Colletu* koji je bez kolebanja izjavio da je *Blind* napisao članak u »Free Press«-u. Na drugoj instanciji pribavio sam izjavu slugara⁶ koji je letak slugao⁽⁴⁴⁰⁾.

² prema vladi neprijateljskog – ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 245 i 246. – ⁴ Pismo uredniku lista »Allgemeine Zeitung« – ⁵ novine – ⁶ A. Vägele

Blindovo je vjerolomstvo zavrijedilo da bude kažnjeno. Ja nipošto nisam htio da za toga »republikanca« vadim kestenje iz vatre. Prisiljavajući Vogta i njega da se uzajamno napadaju, želim postići samo to da istina izide na vidjelo. »A. A. Z.«, kao i svake novine koje priimaju takve denuncijacije, zavrijedile su da im budu dostavljena sva moguća objašnjenja činjeničnog stanja.

Sada će sva vulgarna demokracija u Njemačkoj navaliti na mene, što će joj Biskampovom glupošću biti olakšano. Meni, dakako, i ne pada na pamet da se hvatam u koštac sa svim tim malim psima u sitnim novinama. Smatram, međutim, za potrebno da gospodinu Eduardu Meyeny iz »Freischütz«-a uputim primjerak pour encourager les autres⁷ [452]. Šaljem jednu kopiju⁸ »A. A. Z.«-a, jednu iz »Reform«-e u Hamburgu, a bilo bi mi drago ako bi kopija koja je Tebi poslana, mogla biti objavljena u nekim berlinskim novinama.

Svoj prikaz talijanskog rata^[350], a o tome nipošto nisam izmijenio svoje mišljenje, moram sačuvati za svoje slijedeće skorašnje pismo⁹.

Salut.

Tvoj
K. M.

P. S. Ma koliko smatram za sebe fatalnim da o tome moram govoriti moje su financijske prilike u vrlo opasnoj krizi, i to u tako velikoj da jedva nalazim vremena za svoje članke za list »Tribune«, a još mnogo manje za »Političku ekonomiju«^[430]. U svakom slučaju moram za 8 - 10 tjedana dobiti više od 40 £ st. No, najvažnija, najodlučnija tačka je za mene ta da taj prihod *anticipiram*. Možeš li mi u tom pogledu pomoći u jednoj mjeničnoj operaciji? Za 8 ili najviše 10 tjedana imat ću 50 £ st.

---

⁷ da se ohrabre ostali — ⁸ Uz proces Karla Vogta protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« — ⁹ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 47.

44

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

14. nov. 59.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Obratnom poštom odgovaram Ti sa ovo nekoliko redaka.

Nije riječ o tome *da Ti* pribaviš novac, nego o jednoj mjeničnoj transakciji. Dopuštaš li da na Tebe izdam mjenicu na 3 mjeseca? Ti bi *u tom slučaju* dobio *pokriće* (zajamčeno ne samo od mene, *nego i od Engelsa*), prije nego što mjenica dospije. Riječ je, dakle, samo o priznanici za neprimljeni iznos, ili na grubom njemačkom jeziku o mjeničnoj makinaciji. Još je, dakako, vrlo sporno *hoće li* mi poći za rukom da ovdje takvu mjenicu unovčim. Ali to bi bila jedna *šansa*. Engels bi bio pribavio ono što je potrebno da nije sav njegov gotov novac zauzet procesom zbog tjelesne ozljede nekog Engleza¹. Ta priča stoji više od 100 £. st., a između Londona i Mančestera su moguće takve transakcije samo među poslovnim ljudima.

Smatram da je sada već kasno da se uloži izjava protiv Meyena¹⁴⁵². U slučaju da je »Reform« i A[usburger] »A[llgemeine] Z[eitung]« prime, ona bi stigla u Berlin prekasno¹⁵⁴⁰. Ako je pak ne prihvate, bilo bi osvrtnje na jedan tada već zakašniji članak pogotovu zakašnjelog velikog Meyena.

U pogledu Vogta radi se za našu partiju – za razliku od vulgarne demokratije – o tome da ga se prisili na prihvaćanje rukavice protiv Blinda. Čini se da oba ta gospodina brižljivo nastoje da se ne sastanu. Vogt je bio toliko spretan da je mene pretvorio u izvor te denuncijacije, a zatim i time što je, umjesto »Volk«-a u Londonu, uzeo kao tačku napada »A. Z.« u Augsburgu. U pogledu mene može on stvar prikazati kao pakost; npr. i zbog starog sukoba »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« s njim. (Vjerojatno znaš da je Lupus, kad je došao u Frankfurt na Nacionalnu skupštinu, nastupio protiv Uhlandove adrese zahvalnice državnom namjesniku Johannu. Vogt je iskoristio priliku da tu ispljune svoj otrov. Održao je pogrđni govor protiv »N. Rh. Z.« en general² i protiv Lupusa in particular³¹⁵⁴¹). Lupus ga je zbog toga izazvao na dvoboj. Ali je Vogt izjavio da je njegova koža odviše potrebna domovini, a da bude izložena opasnosti. Lupus mu

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 234 i 236. – ² općenito – ³ posebno

je zatim zaprijetio da će ga javno na ulici počastiti čuškama. Vogt se tada više nije pojavljivao drukčije nego zaštićen s jedne strane svojom sestrom, a s druge strane nekim zncancem svoje sestre, a Lupus je bio odviše uljudan itd.) Ali onda se gospodin Vogt sjetio da njemačka vulgarna demokracija gleda u meni svoju bête noire⁴. Da je nadalje, umjesto protiv »A. Z.«, podnio tužbu protiv lista »Das Volk«, sud bi Blinda itd. prisilio na prisegu, i stvar *bi morala* izići na čistinu. Bilo bi napokon posve nešto drugo, ako bi se koplje lomilo s nekim revolucionarnim listom umjesto s reakcionarnim »A. Z.« Način na koji me je »plemeniti« Vogt (»zaokrugljeni« Vogt, kako ga je nazvao njegov branitelj, odgovara bolje to the point⁵) napao u svom bielskom »Handels-Courii«-u, bilo je nešto što razveseljuje srce. Rekao je da sam u vezi s »policijom«, da živim na teret radnika i slične gluposti.

Što se Kossutha tiče, sve sam pojedinosti o njegovoj transakciji s Bonapartom dobio od Szemere-a (bivšeg mađarskog ministra predsjednika, sada u Parizu)⁵⁴³. Poslao sam mu svoj članak iz »Tribune« protiv K[ossuth]-a⁶, a Tebi ću ga poslati čim mi on iz Pariza vrati izrezak. U toj je stvari najljepše što je K[ossuth]-ov agent Pulszky londonski dopisnik »Tribune«.

Ovdašnja je Schillerova svečanost bila Kinkelova svečanost⁴³⁹. Sam Freiligrath, koji je na njoj sudjelovao usprkos mojim opomenama, uvida sada da ga je Gottfried iskoristio samo kao instrument. On mi je ispričao da je Kinkelovo melodramatično predavanje bila prava lakrdija, nevjerovatna za onoga tko je nije vidio. Ti bi se od srca smijao, kad bih Ti ispričao što se iza kulisa događalo između K[inkel]-a i F[reiligrath]-a sve dok nije započela javna priredba⁷. Za vrijeme »N. Rh. Z.« pojavljivao se Gottfried u štampi uvijek s atributom – putnom torbom. Kasnije s musketom, pa s lirom, a zatim s preslicom. Sada to taj popo više ne čini bez crno-crvenozlatne zastave⁵⁴⁴. Takozvani »radnici«, što ih oko sebe skuplja, članovi su ceha u čijim društvenim statutima 1. član glasi: »Prema statutima je iz društvenih rasprava isključena svaka politika.« Isti ti momci su prije 1848. bili pod Bunsenovom zaštitom.

Ali dosta toga brbljanja kad se već ti reci moraju baviti samo de re pecuniaria⁸.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

⁴ crnu ovcu – ⁵ u stvari – ⁶ Kossuth i Louis-Napoleon – ⁷ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 244. – ⁸ o novčanim pitanjima

45

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

[London], 15. nov. 59.

Dragi Lassalle,

Hoćeš li moći u »Volk-Zeitung« uvrstiti slijedeći odgovor¹ na Blindovu izjavu u br. 313 lista A[ugsburger] »A[llgemeine] Z[ei]tung«? U tom mi slučaju pošalji njegova 2 copies². Upozoravam Te en passant na himnu koju je Gottfried Kinkel na sveopću radost londonskih Nijemaca intonirao u čast samome sebi⁴⁵⁵¹.

U brzini.

Tvoj
K. M.

---

¹ Marx: *Erklärung* (Izjava) – ² primjerka

Engels Emilu Engelu
u Engelskirhen

Mančester, 16. nov. 1859.

Dragi Emile,

Naša procedura i naš uređaj jednostavno su slijedeći: valjci se izvade, preko njih se položi konac, pa se opet umetnu, a potom se gornji valjak s pomoću zavrtnja (po jedan na svakom kraju stroja) izdigne, dok konac ne bude dovoljno napet.

1. Valjci su od željeza s četvorouglim ispustima na krajevima, koji pristaju u četvorouglu rupe (u osovini). Ali to vrijedi samo za donji valjak koji okreće stroj, gornji leži u jednostavnom postolju i okreće se sam po sebi zajedno s onim drugim.

2. Zavrtnji su, kao što rekoh, na svakom kraju gornjeg valjka, a pritežu se strojem, a ne rukom.

3. Četkasti šuplji valjak ima čvrsta ležišta za svoju osovinu, tako da je u pravom položaju čim konac bude prebačen i napet. Tamo gdje nisu vrlo fini brojevi, imamo na istom šupljem valjku uvijek naizmjenice četke i drvene trake koje se taru o konac.

4. Tvoje posljednje pitanje: kako se uspostavlja veza u ležaj smještenog valjka s komadom koji se okreće – ne razumijem, mislim da je na nj već odgovoreno pod br. 1.

Skicu za stroj Ti ne mogu nacrtati, jer ne pamtim kotače. Ali vi ćete je i sami lako nacrtati jer su svi bitni dijelovi, koliko znam, posve jednaki vašima, i mi se koristimo jednakim strojevima za grube i za fine br., u krajnjem slučaju mijenjamo pulleys¹ da bismo postigli manju brzinu. Pulleys za četke imaju obično promjer od 20 palaca i za valjke 14 palaca, a poluge se okreću brzinom od 163,90 okretaja u minuti. Za sasvim fine br. povećavamo promjer pulleys za valjke do 18 palaca. Vijke pokreće «open and cross strap»².

Naše smo mašine izradili djelomice sami, a djelomice Wren & Hopkinson, čitav stroj ili pojedine dijelove nećete moći nabaviti ovdje ako se ne obratite G. E[rmen]-u.

Reci ocu da ću se za Linkenbacha pobrinuti, premda s malim izgledima na uspjeh ako sam ne dođe ovamo. Mladi ljudi koji dolaze ovamo s dobrim preporukama (od kojih bi morao ponijeti sa sobom što više za različite kuće), ponajčešće se ubrzo namjeste, a ne namjesti

---

¹ okrugle ploče – ² «ravni i ukršteni remeni»

se nitko tko još sjedi tamo prijeko. Uvijek je, međutim, riskantno ako se ovamo dođe nasumce.

Srdačno pozdravljam Lottchen³, oca i majku, Elise⁴, Adolfa⁵ i obje obitelji, kao i sve bjegunce pred kolerom, ako ih još držite na konaku. Moj novi konj kasa famozno.

Tvoj
Friedrich

---

³ Charlotte Brecht - ⁴ Elise von Griesheim - ⁵ Adolf von Griesheim

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

[London] 22. novembra 59.

Dragi Lassalle,

Ponajprije, danas je dan pošte za Ameriku;¹³³⁷ a zatim, u tijelu imam medicinu. Dakle, u svakom pogledu teškoće za pisanje. Bit ću stoga posve kratak:

1. Thanks¹ za Tvoje pretposljednje pismo. Vjerojatno će mi ipak poći za rukom da ovdje u Londonu ostvarim kakvu lihvarsku mjenicu *na samoga sebe*.

2. Bit će bolje ako sada izostane Tvoja izjava protiv Vogta budući da je »Reform« već donijela moju izjavu². Meni je naročito stalo do toga da Vogta prisilim da stvar i dalje vodi u Londonu³.

3. Freiligrathu sam rekao da si njegove stihove u čast Schilleru pohvalio, a njegovo ponašanje prema Tebi osudio¹⁵⁴⁵. On će Ti sada pisati. Pročitaj br. 43 »Gartenlaube« u kojem Kinkelov trabant gospodin Beta (prije urednik »How do you do«, što ga je ovdje izdavao Louis Drucker, sadašnji glavni mutikaša »Hermann«-a čiji su svi urednici regrutirani iz lumpenproletarijata) otkriva da je Freiligrath »rijetko kad propjevao otkako« sam ja »na njega graknuo«⁴. Freiligrath je posljednjih godina odviše ljubakao s babilonskim kumirima, jer je u njega velika žudnja za popularnošću. Njegova žena vjerojatno nema najbolji utjecaj in this respect⁵. U tu se temu neću dublje upuštati, tek primjećujem da sam prema svim starim ličnim i partijskim prijateljima obzirniji nego što to žele mnogi vrlo čestiti ljudi naše partije.

4. *Ad vocem Bonaparte*. Koliko vidim, talijanski je rat¹³⁵⁰ Bonapartu pro tempore u Francuskoj učvrstio; da je talijansku revoluciju izdao i predao u ruke pijemonteških doktrinaraca i njihovih pomoćnika; da je Prusiju izvanredno popularizirao za njezinu haugvicovsku politiku s liberalnim vulgusom⁶; pojačao utjecaj Rusije u Njemačkoj; i na kraju, propagirao nečuvenu demoralizaciju, najodvratniju kombinaciju bonapartizma i nacionalističkih fraza. Što se mene tiče, ja ne vidim ukoliko bi ljudi iz naše partije morali

¹ Zahvaljujem – ² Uz proces Karla Vogta protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« – ³ Vidi u ovom tomu. Drugi dio, pismo br. 44. – ⁴ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 250. – ⁵ u tom pogledu – ⁶ narodom

dijalektički potpomagati te odvratne, kontrarevolucionarne iluzije mlogradanskih liberala. Od časa kad je Disraeli javno priznao^[376] postojanje saveza između Bonaparte i Rusije, a još više od trenutka kad je Rusija objavila bestidnu cirkularnu notu njemačkim dvorovima^[546], trebalo je, po mom mišljenju, kriknuti ratni poklik protiv rusko-francuskog saveza. Otporom protiv Rusije bilo je smjesta uklonjeno sve antiliberalno što je u toj iluziji bilo, čini se, okačeno uz okretanje protiv Francuske.

Schleinitzove depeše^[539], koje sam pomno proučio, zajedno s izjavama što su ih ovdašnji ministri dali djelomice u parlamentu, djelomice u štampi, dokazuju mi da Prusija nije pomišljala na intervenciju dok njemačka granica nije bila povrijeđena. Bonaparte je tada, pod rusko-engleskim pokroviteljstvom, dobio dozvolu da vodi »lokalizirani« rat, samo da bude zadržan u Francuskoj. Prusija se ne bi usudila ni prstom maknuti, a da je to učinila, došlo bi do rata između Njemačke i Rusije, što bi od svih događaja bilo nešto najpoželjnije. Ali o tome se zapravo nije radilo jer Prusija ne bi nikad imala odvažnosti za takav korak. Tu se, naprotiv, radilo o tome da se pruska vlada raskrinka u njezinoj bijednoj slabosti a još više o tome da se razotkriju bonapartističke deluzije⁷. Igra nije bila tako teška jer bi joj se bili pridružili svi predstavnici revolucionarne partije od Mazzinija do Louis Blanc-a, Ledru-Rollin, pa čak i sam Proudhon. Zbog toga polemika protiv Bonaparte-ove prijevare nije mogla poprimiti vid neprijateljstva protiv Italije ili Francuske.

Ja, dakako, ovdje ne prilazim stvari temeljito, već nabacujem samo nekoliko tačaka. Ali, Ti ćeš mi dopustiti da učinim jednu primjedb: stvari bi uskoro mogle ponovo pasti u krizu. U tom slučaju dolazi za našu partiju u obzir jedno od dvojega: ili neće nitko istupati u ime partije, a da se ne sporazumije s ostalima, ili ima svatko pravo da razloži svoje mišljenje ne obazirući se na drugoga. Ovo drugo se, dakako, ne bi moglo preporučiti jer za tako malobrojnu partiju (koja vjerojatno energijom nadoknađuje ono što joj brojčano nedostaje) ne bi nipošto bilo korisno. Mogu reći samo to da na svom putu (ljetos) kroz Englesku i Škotsku^[404] – a naši su stari partijski prijatelji tu smješteni – nisam našao nijednog koji nije poželio da si Ti svoju brošuru^[380] u mnogim tačkama modificirao. Ja to sebi jednostavno objašnjavam okolnošću što se osobito vanjska politika prikazuje vrlo različitom s engleskog i s kontinentalnog tla.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁷ prevare

Marx Ferdinandu Freiligrathu
u London

[London] 23. novembra 1859.

Dragi Freiligrath,
Upravo sam primio prijepis Tvoga pisma Liebknechtu u kojemu je slijedeći pasus:

»Imam u rukama samo *jedno* Vogtovo pismo datirano s 1. aprilom 1859. To pismo ne sadrži, kako mi je Marx priznao još prošle subote, ni jedno jedino slovice na kojemu bi se *mogla* osnovati tužba protiv Vogta¹.

Budući da je tačnost u stvarima te vrste korisna, moram protiv toga mjesta zapisnički uložiti formalni protest^[547].

Prvo, ja nisam ništa priznao. Pod priznanjem (concedere) podrazumijeva se debata u kojoj se odstupa od neke prethodno postavljene tvrdnje i prihvaća postavljeno mišljenje s protivničke strane. Među nama se nije dogodilo ništa slično. Inicijativa je potekla od mene. Ja sam Ti pričao, ali Ti ništa nisam priznao. Stvar se zbilila ovako:

Ja sam Te podsjetio da si Ti sam pitao gospodina Blinda je li on autor anonimnog pamfleta^[423], jer se njegovo usmeno pričanje tonom i sadržajem potpuno poklapalo s letkom. Naglasio sam da *prije* sastanka s gospodinom Blindom, na Urquhartovu mitingu od 9. maja^[379], nisam ništa znao o Vogtovu djelovanju u talijanskom metežu, baš ništa, osim o njegovu pismu Tebi^[470]. Podsjetio sam Te da mi one večeri, kad si mi saopćio (sadržaj) toga pisma, nije ni na pamet palo da iz toga pisma izvedem zaključak o Vogtovu ucjenjivanju i sl. U tom sam pismu pronašao samo njegovo liberalno-plitko politikantsko blebetanje koje mi nimalo nije bilo neobično. Sve sam to istakao da dajući – a tout seigneur tout honneur² – ni u kom pogledu ne umanjim Blindovu zaslugu u otkrivanju Vogtove veleizdaje.

Drugo, nisam se sjetio da kažem kako »Vogtovo pismo *ne sadrži ni jedno jedino slovo* na kojem bi se *mogla* osnovati tužba protiv Vogta«. Rekao sam samo to da *meni* poslije čitanja toga pisma nije palo na pamet da izvlačim takve konzekvencije. Ali subjektivni dojam što ga je pismo u meni neposredno izazvalo, beskrajno se razlikuje od *objektivnog suda* o sadržaju pisma ili čak o konjunkturama

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 251. – ² čast onome koji je zavreduje

koje su potrebne za takav objektivni sud, za koji nisam nikad imao ni povoda ni prilike. Tebi je bilo, a i sad Ti je poznato da je gospodin Blind drukčije protumačio Vogtova pisma koja su bila upućena npr. Tebi, njemu itd. U njegovu članku u listu »Free Press« (27. maj)^[307] spominju se npr. ta pisma izrijeком kao corpora delicti, iako nisu spomenuta nikakva imena. Tako je to i u njegovoj izjavi u A[ugsburger] »A[llgemeine] Z[eitung]«^[548].

A sada prelazim s gospodina Vogta na gospodina Beta, čiji sam 43. br. kupio u povodu Tvoga pisma³. Pročitavši taj opus, odlučio sam da učinim isto ono što već činim 10 godina – da takve tvorevine ignoriram. Ali danas sam primio od dvojice svojih vrlo bliskih prijatelja (izvan Londona) žurni zahtjev da u interesu partije dadem izjavu. Ja ću o pro i con⁴ tek razmišljati dva puta po 24 sata. Ako poslije zrelog razmišljanja budem morao govoriti, moja će izjava^[549] u biti sadržati slijedeće:

1. Ako bi se meni htio *pogrešno* pripisati bilo kakav utjecaj na Tebe, taj bi se u najgorem slučaju mogao naći u onom kratkotrajnom razdoblju lista »N[eu]e Rh[einische] Z[eitung]«, u kojem si napisao vrlo sjajne i zacijelo najpopularnije pjesme.

2. *Jednu biografsku skicu gospodina Betziega, alias Hansa Bete* u nekoliko rečenica, od vremena kad je u Berlinu pisao teatralne ucjenjivačke novine, pa kroz »How do you do« krčmara i klovna Louisa Druckera (pored moje posjete brlogu »How do you do«^[471]), preko njegove kasnije lajpciške djelatnosti, kad je istovremeno mene ogovarao, i. e. reproducirao bljuvotine iz »How do you do« i prisvajao moje pamflete protiv Palmerstona⁵, sve do danas kad fungira kao factotum Gottfrieda Kinkela. Možda bi bilo korisno kad bi se njemačkoj publici pokazalo kakva lumpenproleterska banda nitkova u ovom trenutku najglasnije krekeće u gnjiljoj močvari njemačke dnevne literature.

3. Dr-a Heineova pisma meni, na temelju kojih neka publika odluči o izboru između Heineove i Betine kompetencije.

4. I na kraju nekoliko pisama Johanna Kinkela i Johanne Kinkel, upućenih meni u doba »N. Rh. Z.« S pomoću ovih mogao bih toga melodramskog popa zbaciti s visokog kljuseta, što ga taj pater Brey (u tom smislu valja ispraviti Goetheovu verziju^[550] koju si Ti akceptirao) meni nasuprot vježba za jahanje u areni jedne »Gartenlaube« koja je za nj karakteristična.

Sve ovo javljam Ti da o tome budeš unaprijed obaviješten kako to i dolikuje prijateljskim odnosima, za slučaj da se odlučim na neku izjavu.

Što se Liebknechta tiče, Kolb očito pokušava da se opravda pred Cottom time što na temelju Tvoga lista, za svoj sopstveni a ne Lieb-

³ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 250. – ⁴ za i protiv ⁵ Lord Palmerston

knechtov quid pro quo, poput žrtvenog jagnjeta kolje Liebknechta¹⁴⁶⁹.
Peccant reges, plectuntur Achivi¹⁵⁵¹, vrijedi uvijek.

Da bi se spriječio svaki nesporazum, poslao sam Liebknechtu, istovremeno s ovim, Tebi upućenim rečima, prijepis odlomaka ovog svog pisma koji se odnose na aferu Vogt.

Tvoj
K. M.

49

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London¹

[London, 28. novembra 1859]

Dragi F[reiligrath]

Ja nisam ni Liebknechtov pisar, niti njegov advokat¹. Dostavit ću mu, međutim, prijepis onog dijela Tvoega pisma koji se odnosi na njega.

Sjetivši se one »Odi profanum vulgus et arceo«², odustao sam od izjave koju sam u jednom trenutku htio dati.

Izjava je, dakako, bila *protiv* Bete, ali baš zbog toga, kao što vidiš iz summary³, u isti mah i o Tebi. O tome sam Te obavijestio već i zbog toga, bez obzira na intimnost u kojoj se Tvoja i Betina obitelj pojavljuju u njegovu opusculumu⁴.

Tebi je neugodno što vidiš da je i Tvoje ime umiješano u Vogtovoj aferi. Do đavola, ja sebi ne tarem glavu zbog Vogta i njegovih bestidnih laži u bielskom »Handels-Courier«-u⁴⁰⁰, ali ne dam svoje ime kao masku za demokratske mudrijaše. Ako je netko prisiljen da prizove svjedoke, Ti znaš da se nitko drugi ne može »ograditi« od toga da bude citiran kao svjedok. Prema starom engleskom pravnom običaju mogli su restive witnesses – horribile dictu⁵ – biti čak i na smrt mučeni.

I na kraju, što se partijskih obzira tiče, ja sam navikao da se na mene u štampi zbog čitave partije baca blato i da se iz partijskih obzira stalno oštećuju moji privatni interesi, ali sam navikao i na to da ne računam ni na kakve privatne obzire prema sebi.

Salut.

Tvoj
K. M.

---

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 43 i 44. – ² Mrzrim neuku svijetinu i odbijam je. (Horacije, Carminae, III., I, 1) – ³ sadržaja – ⁴ krpežu – ⁵ svjedoci koji uskraćuju svjedočanstvo – strašno je reći.

50

Engels Jenny Marx

u London

Mančester, 22. dec. 1859.

Draga gospodo Marx,

Bit ću večeras tako slobodan da Vam za praznike pošaljem dvanaest boca vina u nadi da će Vam prijati i da će pridonijeti dobrom raspoloženju obitelji.

Šampanjac i bordo (Château d'Arcins) bit će odmah dobar za piće, a porto će, naprotiv, morati malko odstajati, pa će biti u kondiciji tek uoči Nove godine.

Zbog frajligratovštine¹ sam ovdje imao teških neprilika. To je uvijek ona ista stara priča o onoj beletrističkoj bagri; oni uvijek žele da im se kadi u novinama, da njihovo ime stalno lebdi pred publikom, njima je i najtrajaviji stih² što ga proizvedu važniji i od najkolosalnijeg povijesnog događaja. Budući da se sve to ne može postići bez koterijske organizacije, razumljivo je da ona postaje najprečom potrebom, a mi nesretni komunisti, mi smo, žalibože, za to posve neupotrebljivi; još i gore, mi poznajemo svu tu sljepariju, izrugujemo se toj organizaciji du succès² i osjećamo gotovo grešnu odvratnost od toga da budemo popularne osobe. Znak je, doduše, velike ograničenosti, ako se takav poeta zbog toga neugodno osjeća pokraj takve partije, jer tu on ne nailazi ni na kakvu konkurenciju, koja mu je svagdje drugdje zajamčena – ali je znak još i veće njegove ograničenosti, ako se baci u naručaj sorte u kojoj mu se već od samog početka suprotstavlja konkurencija Kinkel. Mais que voulezvous³? Pjesniku je za egzistenciju potreban tamjan, veoma mnogo tamjana, a pjesnikova ga gospoda troši još i više. Ali i bez obzira na to postoji li konkurencija ili ne postoji, gospoda pjesnik će uvijek ginuti za onu stranu gdje se svakog dana pred publiku izvode njezin plemeniti, genijalni Ferdinand, ona sama, njezini zanimljivi gojenci, njezine mačke, psi, kunići, kanarinci i ostala gamad, i to u svjetlu bengalske vatre, sentimentalnosti i romantičnih laži. A ono što hoće gospoda pjesnik, to će zacijelo morati htjeti i gospodin pjesnik, tim više što mu madame govori iz najdublje dubine duše.

---

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pisma br. 250, 251 i 253. – ² od uspijeha – ³ Ali šta ćete?

Indeed⁴, »Das Volk«! Ta tu je ipak »Gartenlaube« posve drukčiji list, a prljavi Bettziech posve drukčiji čovjek nego što su komunisti^{4a1}. U »Gartenlaube« se još uvijek s nama ophode kao s pjesničkom obitelji, i o nama se govori svakih osam dana, a grbavi Bettziech ne propušta nijedne prilike, a da nam ne udrobi kakav sitan kompliment ili neku reklamu. Kinkela hvale, dakako, zbog njegove poezije koja je duboko ispod naše, hvale ga i mnogo više, a tu ima i mnogo više anegdota o njemu, ali je taj čovjek i Bettziechov poslodavac, pa će se s vremenom to već urediti. A zatim ta Schillerova svečanost! Ti komunisti ionako preziru Schillera i izruguju mu se, pa kako da se onda Schillerova svečanost održi zajedno s njima. Ali Schillerova svečanost je važnija od sve ostale svjetske povijesti, i zašto bi se zapravo Schiller i rodio prije 100 godina nego zato da mu danas otpjevamo kantatu⁵?

Ali tome se pridružuje još i to da je plemeniti Ferdinand sa svojom poezijom već godinama dobrano na suhu i da je ono što još iscijedi iz svoje lubanje sramotno loše. Tu treba upriličiti dodges⁶ s izdanjima sveukupnih djela itd., a to se ne može činiti svakog dana. Da čovjek, dakle, ne bude zaboravljen, postaje mu reklama svakog dana sve prečom potrebom. Tko je, zapravo i govorio o Freiligrathu od 1849. do 1858? Nitko. Tek je Bettziech ponovo otkrio toga klasika koji se već bio tako izgubio da su se njime koristili još samo kao božićnim i rodendanskim poklonima i da je on već figurirao u povijesti književnosti, a ne više u književnosti. To, dakako, nije skrivio nitko drugi nego Karl Marx sa svojim »graktanjem«. Ali kad F. F. — ponovo ugrije tamjan »Gartenlaube«-a, tada ćete vidjeti kakva poezija opet iz njega ključa!

Kakvo li je sitno, traljavo, bijedno petljanje s tim poetama. Onda ću ipak radije hvaliti Siebela, koji je, doduše, tako loš poeta da lošiji ne može biti, ali koji zna i to da je do srži sljepar i da zahtijeva samo to da mu se dozvoli reklamni zanat kao današnji nužni procédé⁷, jer bez toga ne bi bio baš ništa.

Samo ne smijete dopustiti da Vas sva ta graja odviše dira u srce. »Karakter« Freiligrath pokazat će jednom takvu svoju golotinju da će ga u pravi čas svatko moći lako zgrabiti. Zasad, ako je ikako moguće, bez ikakva loma.

Jako mi je žao što u petak nisam mogao doći k Vama, ali ovdje se zbivaju takve promjene da sam jučer morao, među ostalima, kulučiti do 9 i ³/₄ uvečer i da na izlazak nisam mogao ni pomisliti. Najsrdačniji pozdravi, dakle, Mohru i young ladies⁸ od Vašeg

F. Engelsa

⁴ Zar i — ⁵ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 244. — ⁶ kaišarenja — ⁷ postupak — ⁸ mladim damama (Jenny i Lauri Marx)

PRILOZI

1

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

°London, 28. marta 1856]

Dragi gospodine Engels,

Mohr bi htio znati hoćete li za Uskrs doći k nama, što bismo svi mi tako željeli. On u tom slučaju ne bi slao blue books¹). Molim Vas, napišite nekoliko redaka o Vašem dolasku. Tada bismo mogli u ponedjeljak dostaviti stvar Parcelscopy¹. Upravo sam predala na poštu Vaš članak⁵⁵²). Chaley is very busy² s Karspapers³ i diktira malko rastresenom Pieperu. Što kažete o skandalima u Berlinu? Jeste li u današnjem »Times«-u pročitali što izvješćuje berlinski dopisnik? Sada možemo sebi objasniti jao i pomagaj-leaders⁴ u listu »Kreuz-Zeitung«.

Ovog trenutka imam i jedan mali obračun s minister of the interior⁵ zbog moje male priče o nasljedstvu. Vjerojatno se sjećate da se u stričevoj⁶ ostavštini našlo mnoštvo pisama i rukopisa moga djeda⁷ koji je bio ministar rata vojvode od Braunšvajga. Zbog ovih posljednjih koji su sadržavali ratnohistorijski materijal o sedmogodišnjem ratu bila je već pruska država posredovanjem gospodina von Scharnhorsta u pregovorima s mojim ocem⁸ radi *otkupa*. Tu se pojavljuje moj brat, i u konačnom obračunu u stvari nasljedstva nalaze se slijedeće čudne stavke: što se pronađenih knjiga tiče, njih je iz »obzira pijeteta« za deset talira preuzeo gospodin državni ministar. Njihov lošiji dio dao je da se u Braunšvajgu proda na dražbi za jedanaest talira, a sad preuzima, bez ikakva pitanja, one vrednije, koje je dao procijeniti s deset talira, iz pijeteta, ali meni susteže troškove za njihov *prijevoz* iz Braunšvajga u Berlin. Čudan pijetet! Ali sad dolazi pravi casus belli. On je nadalje pisao djelovodi Florencourt-u:

»Osim knjiga pronađen je i velik broj spisa, među njima i nekoliko rukopisa pokojnog zemaljskog namjesnika Westphalena — djelomice ratnopovijesnog sadržaja. — Ovi posljednji su, međutim,

---

¹ društvu za otpremanje paketa — ² Karl je vrlo zaposlen — ³ *Padom Karsa* — ⁴ uvodnike — ⁵ ministrom unutrašnjih poslova (Ferdinand von Westphalen). — ⁶ Heinrich Georg von Westphalen — ⁷ Christian Heinrich Philipp von Westphalen — ⁸ Ludwig von Westphalen

uglavnom vrlo manjkavi i oštećeni, pa navodno ne predstavljaju nikakvu pravu literarnu vrijednost.»

Oni misle da će te papire jednim coup de main moći prisvojiti, a da meni ne pošalju sudbeni inventar i da ne zatraže njihovu procjenu. S punim opravdanjem naslućujem da je moj brat u svojoj patriotskoj žarkoj revnosti rukopise jednostavno poklonio državi, tim više što mi je majka⁹ pisala da ih je već pismeno obavijestila o vrijednosti tih papira i pitala ih što namjeravaju s njima učiniti. Ta šutnja je veoma čudna. On misli da ću ja njemu, moćnom »cheeefu« obitelji, sve to prepustiti bez ikakva okolišenja kao i ostale moje pokorne sestre. Ali tu će se on grdno prevariti.

Najprije sam mu uputila »tiha pitanja« da bih zatim malo-pomalo istupila sa zahtjevima o svom »property«¹⁰.

Nestrpljivo očekujem odgovor. Mi bismo sada, u sadašnjem uzbuđenju, u Berlinu lako mogli izazvati skandal. Ali iz obzira prema mojoj majci nastupit ćemo prije početka malko mekše.

Nadamo se da ćemo Vas idućeg tjedna vidjeti ovdje.

Srdačno Vas pozdravlja
Jenny Marx

---

⁹ Karoline von Westphalen — ¹⁰ »vlasništvu«

2

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, oko 12. aprila 1857]

Dragi gospodine Engels,

Jedan invalid piše za drugoga per ordre du mufti¹. Chaleyja boli pola glave, ima strašnu zubobolju, bole ga uši, glava, oči, vrat i bogzna šta sve još. Ne pomažu ni pilule od opijuma ni kreozot. Zub se mora vaditi, a on se nećka. I sad ja apeliram na Vas da nam pomognete jednim člankom za petak. Predmet kakav mu drago. There was, for instance, the sending of troops and ships for China, there was also a change in the organisation of the russian army, or Bonaparte or Switzerland or yarn or anything else. One column will do². Pod pretpostavkom, dakako, da je Vaša bolest očiju prošla. Ako ikako možete, obavijestite nas s nekoliko redaka možete li napisati taj članak. Je li Vam voda za oči išta pomogla?

Srdačni pozdravi od

Jenny Marx

---

¹ po zapovijedi muftije (Marxov šaljivi nadimak) — ² Na primjer, slanje četa i lađa u Kinu, zatim izmjena u organizaciji ruske vojske, ili Bonaparte, ili Švicarska, ili anegdote, ili bilo što drugo. Jedan stubac je dovoljan.

3

Jenny Marx Engelsu
u Vaterlo⁽⁵⁵³⁾

[London, između 11. i 13. augusta 1857]

Dragi gospodine Engels,

Mi smo svi tako sretni što Vam je opet bolje i što se osjećate krepkijim. Mohr, je, međutim, i nadalje uvjeren da je pravi lijek za Vašu bolest podulja upotreba željeza. On je u Muzeju savjesno prostudirao tu medicinu, i svi je moderni liječnici primjenjuju i daju joj prednost nad ribljim uljem, posve suglasno s engleskim liječnicima koji su do istog mišljenja došli mnogogodišnjom praksom. Inače, on Vas *usrдно* moli da se duhovno odviše ne naprežete radovima za Dana. Lunjati, leškariti i ne raditi ništa isto je tako potrebno kao i iron¹.

Vjerojatno ste primili dva pisma što ih je adresirao² još na Mančester. Jedno je sadržavalo notices³ o armies⁴, drugo o armadi.

Prije nekoliko večeri bio je kod nas onaj klovn Edgar Bauer; taj se zaista i bez ribljeg ulja pretvorio u sušeni bakalar, koji povrh toga još želi biti *duhovit*. Njegovi Efforts⁵ su bila tako strašna da sam se gotovo onesvijestila. A Karla je to – ne figurativno, nego zaista – gonilo na povraćanje.

Jones je izgubio ženu i sad je veseo kao ptica u zraku; sve Indians⁶ pretvara u Kossuthe i slavi Indian patriots⁷. Njegov protivnik, moralni Richard Hart, a paid⁸ urkvartovac, sad je advokat u Coalhoulu. Karl ga je čuo kako tamo drži plectoaje.

Nadamo se da će nam Vaše iduće pismo donijeti opet dobrih vijesti; mi smo svi tako zabrinuti zbog Vas.

Vino mi sjajno prija. Sherry je izvrstan. Porto nije, čini se, tako dobar, ali mi godi naročito zbog slatkog ukusa. On će me opet osoviti na noge.

Srdačno Vas pozdravlja

Jenny Marx

---

¹ Željezo – ² Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pisma br. 68 i 69. – ³ bilješke – ⁴ vojsci – ⁵ naprežanja – ⁶ Indijce – ⁷ indijske rodoljube – ⁸ plaćeni

4

Jenny Marx Konradu Schrammu
u Džersi

[London], 8. decembra [1857]
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Hampstead

Dragi gospodine Schramm!

Od Vas nemamo nikakvih vijesti već tako dugo da svi već veoma čeznemo za njima. Razgovaramo o Vama vrlo često i ne žalimo ništa toliko koliko to što Vam ne možemo bar malo skratiti i razvedriti duge, usamljene zimske dane i časove.

Ako Vam to nije odviše naporno, dajte nam jednom kakav znak života. Što kažete na ovaj sveopći urnebes? Zar ne, čovjeka ipak veseli taj sveopći lom i gomilanje starog smeća? Nadam se da se Vaši rodaci još nisu sakrili i zamumljili iza krize i da Vi zbog nje praktički još niste trpjeli. Premda smo teško osjetili američku krizu na našoj kesi zbog toga što Karl umjesto dvaput piše samo još jedanput tjedno za »Tribune«, koja je otkazala *svim* evropskim dopisnicima, osim Bayardu Tayloru i Karlu, Vi ćete ipak moći zamisliti kako je Mohr high up¹. Njemu se vratila sva prijašnja radna sposobnost i lakoća kao i svježina i vedrina duha koja je godinama bila slomljena, od onog velikog bola, od gubitka našeg dragog miljenčeta² za kojim će moje srce vječno tugovati. Karl radi danju da se pobrine za svakodnevnih kruh, a noću da dovrši svoju Ekonomiju^[233]. Sada, kad je taj rad postao potrebnom vremena i nuždom, sad će se vjerojatno ipak naći kakav bijedni izdavač. Osim nas, pretrpjeli su izravnu štetu od krize još i Lupus i Steffen. Prvi je izgubio svoje glavne instrukcije, jer je kuća bankrotirala, a drugi zbog indijskih događaja nije mogao dulje ostati u Brajtonu jer su instrukcije indijskih cadets³ odjednom bile prekinute. Osim toga, njegova je sestra izgubila svoj mali imutak zbog faillite⁴ nekog bankara. Mali Dronke je na svoju ruku započeo mali posao u Glazgovu. Mislim da se sva glasovska novinska polemika protiv »nesavjesnih ljudi koji bez ikakva kapitala započinju poslove« odnosi na toga malog čovečuljka. Freiligrath sjedi zasad još čvrsto na svom umanjenom Crédit mobiliereu^[54]. Ali ukoliko se obistine crne glasine o pariskom Crédit mobilier koji svakim danom tone sve dublje, morat će se uskoro i on skotrljati i menadžerski posao objesiti u klin. Našeg se krepkog, časnog prijatelja Liebknechta

---

¹ dobro raspoložen — ² Edgar Marx — ³ kadeta — ⁴ bankrota

kriza, čini se, još nije duboko dojmila, bar n'a-t-elle pas encore frappé son physique⁵; on je još uvijek u punom posjedu dobro poznate fatalne i čuvene, bajoslovne gladi i mladenačne ljubavi prema rasher bacon⁶. Engels piše jučer iz Mančestera⁷:

Medu filistrima ovdje kriza djeluje na žed, nitko ne može ostati sam kod kuće s obitelji i brigama; klubovi oživljavaju, a potrošnja likera snažno raste. Što netko dublje sjedi u njoj, taj tim jače nastoji da se razvedri. Idućeg jutra je on najuverljiviji primjer moralnog i fizičkog mamurluka. U Mančesteru je ovih dana već propalo 8 - 9 tvorničara.

Nigdje, međutim, ne izgleda tako velebno kao u Hamburgu. Panika još nikad nije bila tako potpuna i klasična. Kuća Ulberg & Cramer, koja je bankrotirala s 12 000 000 maraka dugova (među kojima mjenica na 7 milijuna koje glase na nju!), imala je kapital koji nije bio veći od 300 000 maraka!! Tamo je sada sve bezvrijedno, posve bezvrijedno, osim srebra i zlata. Christian Matthias Schröder je također bankrotirao prošlog tjedna. J. H. Schröder Comp. u Londonu je telegrafirala da je spremna poslati srebro, ako bi 2 milijuna maraka bilo dovoljno. Odgovor: 3 milijuna ili ništa; ona se nije mogla odreći 3 milijuna, i Christian Matthias je odletio. Velika američka kuća, koja je nedavno, poslije dvodnevni pregovora dobila od Engleske banke pozajmicu od jednog milijuna i tako se spasila, bila je kuća mr. Peabodyja. U povodu toga 4ten July-anniversary-Dinner-man^[228] pada mi na pamet onaj zvekan Heizen. Premda se njegov »Pionier« (usprkos suradnji najvećeg revolucionarnog državnika, studiozusa Karla Blinda) zbog krize upola stanjio, taj dripac još uvijek izjavljuje da su »krize samo Marxove izmišljotine i utvare«. U vezi s tim komunistožderom sjetila sam se ponovo crvenog Beckera koji je sada dobro prošao, pa ćete Vi dragi gospodine Schramm, nolens volens morati sa mnom zajedno divovskim skokom skočiti preko svjetskog mora i iz Evrope se odvesti u Ameriku i natrag, budući da smo s crvenim Beckerom ponovo stigli u dragu domovinu, tu ljubičicu, koja se ni ovaj put neće izvući samo s modricom na oku, — pa čak i u dragi Keln; moram Vam isto tako još nešto ispričati o našem starom prijatelju Mevissenu i njegovoj obitelji. Stari je Leiden netom izgubio od sušice 2 djece, a zatim i gospodu Mevissen, a jedan je sin stradao na brodu »Pacifique«, koji je potonuo.

Lako ćete zamisliti kako su sada svi demokrati mrzovoljni i zakukuljeni. Ta došao je kraj starom političkom lupetanju i bistrenju pameti otkako se ponovo pojavilo to vrlo omraženo pitanje noža i viljuške i otkako knezovi i tirani nisu više za sve krivi.

---

⁵ nije oštećeno njegovo tjelesno zdravlje — ⁶ dimljenoj slanini — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi dio, pismo br. 98.

Ali ja sam Vam toliko toga nabrbljala da je već vrijeme da Vam kažem adieu. Ja i djevojčice, koje su tako mile i dražesne i koje tako lijepo rastu, najsrdačnije Vas pozdravljamo.

Vaša

Jenny Marx

A propos. Imamo fotografije Freiligratha i Engelsa. Ako Vam nije odviše nezgodno, poručite da se jedna Vaša izradi za nas. Karl bi tako rado imao pokraj sebe slike svojih najboljih prijatelja.

5

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 9. aprila 1858]

Dragi gospodine Ingels!

Karl se već 8 dana osjeća tako loše da uopće nije sposoban za pisanje. On misli da ste iz njegova posljednjeg, sumornog pisma¹ vjerojatno već razabrali da su njegova žuč i jetra ponovo u pokretu. Nadam se da će lijekovi konačno ipak djelovati. Pogoršanju toga stanja doprinosi duhovni nemir i uzrujavanje koje je poslije sklapanja ugovora s izdavačem², posve prirodno, još i veće i svakog dana sve jače, jer mu je posve nemoguće da svoj rad^[263] završi. Upravo namjeravam pisati još i malom berlin[skom] Židovu³ koji je ovaj put clever gemanaget⁴. Djeca su zdrava. Za uskršnjih su praznika morala, na žalost, neprestano sjediti u kući. Vrijeme je bilo tako strašno, a stalna je kiša omekšala naše ilovasto tlo i pretvorila ga u blato tako da se čitav Böckeburg lijepio za donove. »Guardian«-i sa dva vrlo zanimljiva članka o France⁵ stigli su danas. Iz toga razabiremo da ste i Vi u Mančesteru i da se niste smjeli odvažiti ni na kakav ostertrip⁶. Ali, vjerojatno, u lov na lisice?

Svi Vas srdačno pozdravljamo,

Vaša
Jenny Marx

---

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 142. – ² Franz Duncker – ³ Ferdinand Lassalle – ⁴ spretno pregovarao – ⁵ Francuskoj – ⁶ uskršnji izlet

6

Jenny Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin^[554]

London, 9. aprila 1858.¹

Dragi gospodine Lassalle!

Otkako Vam je Karl posljednji put pisao², njegova se bolest jetre, od koje je već tada patio i koja se, na žalost, svakog proljeća ponavlja, tako pojačala da se neprestano morao liječiti, a danas se osjeća tako nesposobnim za pisanje da je meni naredio da Vam se najsrdačnije zahvalim za velik ljubazni trud, uložen u njegovu interesu. Ni ja ne mogu drukčije nego da Vam izrazim svoju radost za sretno ostvarenje ugovora, iz čega razabirem da se još niste posve izgubili u teoretskim radovima i da ste pokraj uranjanja u *Heraklita* (kojega i ja proučavam) sačuvali još i svoju praktičnu spretnost, i da ste, kako kažu Englezi, ostali »a clever manager«³. I Karl bi Vam bio već odavna pisao o svom djelu, ali njemu svako pisanje postaje tako teško. Duševni nemir i uzrujavanje što svoje radove ne može dovršiti brzo i u jednom odljevu pridonosi, dakako, mnogo pogoršanju njegova stanja; a tako i dosadni poslovi za »daily bread«⁴, koji se također ne mogu odgadati. Mi se, međutim, ipak nadamo da će biti toliko sposoban da rukopis^[263] otpremi u pravo vrijeme. Čim se Karl bude opet bolje osjećao, on će Vam pisati, a zasad se zadovoljite s ovo nekoliko redaka i primite srdačan pozdrav od

Jenny Marx

---

¹ U originalu: 1885. – ² Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 13. – ³ »spretnan poslovni čovjek« – ⁴ »svagdanji kruh«

Jenny Marx Marxu
u Mančester

[London, prije 9. maja 1858]

Dragi moj Karl,

Žao mi je da Ti ne mogu priložiti nikakvo bolje pismo nego što je ovo od Sch. Kollera¹; jučer sam ga još zadržala, ali je možda ipak potrebno da ga pročitaš.

Nadam se da ćeš se s Friedländerom sporazumjeti o čvrstom point of fact², jer se iz nekog njemačkog lista nikad ne može mnogo istisnuti, a ja ne shvaćam kako si se u njega mogao propitkivati za više od *jednog* članka uz *enormnu* svotu od 1 1/2 £, pogotovu stoga što oni za pravi business³ imaju jednog korespondenta; njima zacijelo nije potreban više nego jedan »enjolivement«⁴. Najviše što se od »Presse« može istisnuti kao average maximum⁵, bit će 2 £; o tome se ne varaj. Engels zacijelo kaže »tu možeš zaraditi najmanje 10 £ tjedno«; takva su samozavaravanja trenutačno vrlo ugodna, ali se u zbilji loše završavaju. Tok revolucije u Pruskoj kraljevski me zabavlja; naročito onaj s burnim odobravanjem primljeni govor »Lada, jedro, jarbol i valovi« od Schnaps Prince-Smith u njegovu reviru Istočnog mora. A pogotovu oduševljenje lista »Kölnische Zeitung« zbog von der Heydta, kao i divljenje same »Presse« zbog energičnog ponašanja i čvrstog stava demokratske berlinske štampe??!!

Djevojčice bi Ti već odavna pisale, ali je Jennychen rekla da mrzi 3-struku cenzuru za jednostavna privatna pisma, i otuda njezina šutnja.

Dragi Karl, meni je strašno što Ti još i ja moram bothern⁶ uza sve Tvoje nedaće; ali budući da je Uskrs pred vratima, ti su zvekani nasrtljivi. Zar ne možeš nešto otkinuti, naročito za Wither-rove. Oni su najgori . . .

Ostali su bolji – i mogu se još privoljeti na čekanje; jučer sam bila kod miss Morton i objasnila sam joj stvar.

Zdravo.

Tvoja
Jenny

---

¹ Adolph Cluss (vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 23). – ² zaključku – ³ posao – ⁴ »ukras« – ⁵ »prosječni maksimum« – ⁶ dosadivati

8

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, poslije 13. augusta 1859]

Dragi gospodine Engels!

Mohr je upravo otišao u Muzej i zamolio me da Vam se zahvalim za brzo poslanu novčanicu od 5 £. Svim neprilikama pridružio se još i Country Court¹. Ta je priča tim mučnija što sam zakasnila samo 5 minuta jer bi mi sudac inače, kao i u prvom slučaju, zacijelo priznao pravo na mjesečno plaćanje. Nećete vjerovati, dragi gospodine Engels, kako je Karlu i meni neugodno što Vam neprestano tako dosadujemo, što u svakom pismu novom jadikovkom apeliramo na Vaše prijateljstvo i dobrotu.

Karl ima već odavna 6 primjeraka *Poa i Rajne*. Zaboravio je da Vam to potvrdi. Od 6 brojeva 3 je poklonio znancima (Imandtu, Juti i Cavanaghu). Ostale ću Vam poslati idućeg tjedna.

Djevojčice, koje upravo zajedno uvježbavaju neki duet i vrlo lijepo pjevaju, srdačno Vas pozdravljaju, kao što i ja dodajem svoje najljepše pozdrave.

Vaša
Jenny Marx

---

¹ prvostepeni sud

9

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 4. novembra 1859]

Dragi gospodine Engels!

Szemere ne da Mohru mira zbog članka¹ za »Tribune« koji mu je obećao. Jutros je ponovo stiglo alarmantno pismo. Karl, koji se bori s člankom za petak⁽¹³³⁷⁾, moli Vas da mu što prije pošaljete članak o Kossuthu.

Primitite najsrdačnije pozdrave od djevojaka i od mene.

Vaša
Jenny M.

---

¹ Kossuth i Louis — Napoleon

10

Jenny Marx Engelsu
u Mančester⁽⁵⁵⁵⁾

[London, 23. ili 24. decembra 1859]

Dragi moj gospodine Engels!

Najsrdajčija Vam hvala za božićnu košaru s poklonima. Šampanjac će nam pomoći da sjajno provedemo inače sumorni praznik i pripremimo sebi veselo Badnje večer. Uz bisernu pjenu šampanjca zaboravit će draga djeca na božićno drveće, kojega ove godine nema, i biti, usprkos svima i svemu, vesela i sretna.

Strašno sam se naljutila na ugojenog filistra Fr[eiligratha] i njegovu vestfalsku korektnost i čestitost; ali danas me je Vaše pismo o Debeljku i Tananoj¹ vrlo razdragalo, i ja ne shvaćam zašto me je ponašanje toga ološa često tako u srce dirnulo. Da smo ove godine bili »better off«², ja bih sve to smeće primila humorističnije; ali humor nam okreće leđa ako se neprestano moramo boriti s najkukavnijom bijedom koja me nikad nije tako tištala kao sada, kad i slatke, tako ljupko propupale djevojčice moraju od nje trpjeti. Tome se još pridružilo da su se sve tihe, dugo gajene nade u Karlovu knjigu⁽²⁶³⁾ izjalovile zbog conspiracy de silence³ Nijemaca koja je bila prekinuta samo s nekoliko jadnih beletrističkih feljtonskih članaka koji su se odnosili samo na predgovor, a ne i na sadržaj knjige. Možda će 2. svezak⁽⁴³⁰⁾ probuditi iz letargije okorjele snivače, a onda će se okomiti na tendenciju toliko više koliko su više šutjeli o naučnoj vrijednosti djela. Nous verrons⁴. Najviše sam nestrpljiva u iščekivanju onoga što će izmudrijati mudri mali Efraim⁵. Ni njegovo ponašanje u toj stvari nije posve clear⁶; Berlinčanina Blaua i Čistog Ferdinanda⁷ treba zasad, dakako, vrlo štedjeti, a službeni prekid s ovim posljednjim valja još odgadati. On se s Blindom tako slizao samo stoga što je ovaj bio njegov man-servant⁸ u velikoj kinkelovskoj aferi i što je zastupao njegova prava u pijanom Schillerovom komitetu. Budući da mu je Blind pomogao u tome da Schillerovo poprsje bude otkriveno za pjevanja njegove kantate (prevlaka od zelenog serža se nikako nije htjela

---

¹ Ferdinand i Ida Freiligrath — ² »u boljem položaju« — ³ zavjere šutnje — ⁴ Vidjet ćemo — ⁵ Ferdinand Lassalle — ⁶ jasno — ⁷ Ferdinand Lassalle i Ferdinand Freiligrath — ⁸ sluga

spustiti; oko nje su najprije morala skakutati i trzati je četvorica zvekana) a ne u vrijeme dok je taj low comedian⁹ naokolo telegrafirao, mora on sada javno stajati o bok te paralaže i njegovu lažljivost i kukavičluk pokrivati svojom političkom vjernošću i čistoćom. Bijedni sluga! Ali dosta o tim mračnjacima. Šaljem Vam usputno po Chaplinu knjigu svoga brata¹⁰. Možda će Vas zanimati i dati Vam građu za kritiku. Mon cher frère¹⁰ je zapravo pokrao naše nasljedstvo, i bila je prava laž kad mi je prije nekoliko godina pisao da su bili pronađeni samo posve nepovezani, raskidani, neupotrebljivi papiri s kojima se baš ništa korisno ne može učiniti i koji zapravo nemaju nikakve »razmjenske vrijednosti«¹¹. Ja bih protiv njega mogla izazvati pravi lom, i ništa ne bi bilo lakše nego da ga u njegovu sadašnjem nesigurnom političkom položaju čestito kompromitiram. Schleinitzi i Dunckeri prihvatili bi tu priču sa zadovoljstvom. No ja sam mu se prošlog tjedna, bez Karlova znanja, obratila s molbom za novac. Budući da su svi Karlovi pokušaji da namakne novac propali, odlučila sam se u krajnjoj emergency¹² na taj neugodni korak koji sam dosad izbjegavala čak i u najtežim vremenima. Premda mi je Ferdinand odrekao »predujem«, »jer je i sam ograničen na svoju penziju«, ipak sam s tim pismom zapala u false position¹³ prema njemu i sama sebi vezala ruke i noge. Zasad ću se morati ograničiti samo na to da mu spočitavam zbog čudnog načina kojim je postupio prema mojem ocu¹⁴ u predgovoru. Postupio je bolje, poštenije, čak i prema ludom, sebičnom bratu¹⁵, koji je mome ocu zagorčavao život i od moje majke¹⁶ do posljednje godine života iznuđivao godišnju rentu od njenog neznatnog udovičkog prihoda, nego prema zaista plemenitom i velikodušnom ocu. Ovaj posljednji nije, dakako, bio »pouzdan poznavalac Shakespearea«; a to je zločin koji mu njegov pietistički sin čak ni u grobu nije mogao oprostiti. Budući da je dirao isključivo obiteljske odnose, bilo je osobito čudno i to što uopće nije spomenuo drugi brak moga oca ni ime druge majke koja je bila sreća njegova života i koja je svoje pastorke gajila i njegovala s vjernošću, ljubavlju i požrtvovnošću koje se možda ne posvećuju često ni vlastitoj djeci. Tako je mogao moga brata Edgara i mene spretno zakinuti za njezin život koji je njemu smetao. Ali ovo posljednje nije nimalo važno i ne tišti me jako, ali s ocem i majkom se ne bi smjelo tako postupati i zanemariti ih — on to mora ispaštati. S nestrpljenjem očekujem što ćete reći na vojne stvari u toj knjizi. Umjesto mene prepisuje danas članak¹⁵⁷¹ Jennychen. Mislím da će me moje kćeri uskoro staviti izvan službe, a ja ću tada biti upisana u popis onih »koji imaju

⁹ šmirant (Kinkel) — ¹⁰ moj dragi brat — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 1. — ¹² nevolji — ¹³ dvosmislen položaj — ¹⁴ Ludwig von Westphalen — ¹⁵ Heinrich Georg von Westphalen — ¹⁶ Karoline von Westphalen

pravo na opskrbu«. Šteta što nemam nikakvih izgleda na penziju za svoju dugogodišnju sekretarsku službu. Za danas zbogom. Najsrdačniji pozdravi od svih kao i od Vaše

Jenny Marx

Napomene i registri

Napomene

- ¹ U ulici Dean Street u Sohou Marx je sa svojom porodicom stanovao od decembra 1850. do septembra 1856. 5 90
- ² U pamfletu *What next and next?*, objavljenom 1856. u Londonu, Richard Cobden kritizirao je vanjsku politiku engleske vlade za vrijeme krimskog rata 1853 - 1856 (vidi nap. 90) i posebno osudio prijedloge o zaključenju mirovnog ugovora s Rusijom (vidi nap. 15) koji je predviđao takve uvjete koji, prema mišljenju autora, nisu pružali sigurne garancije mira. 5
- ³ Marx upućuje na svoje napise o Dunavskim kneževinama Moldaviji i Vlaškoj, koje je napisao za list «New-York Daily Tribune». Uredništvo nije objavilo te napise, a rukopisi nisu sačuvani.
- Povijest Švedske Marx ovdje očigledno spominje u vezi s ugovorom, upravljenim protiv Rusije, kojeg su 21. novembra 1855. zaključile, s jedne strane, kraljevine Švedska i Norveška a, s druge strane, Engleska i Francuska.
- Marx je u listu «New-York Daily Tribune» surađivao od augusta 1851. do marta 1862; velik broj članaka napisao je, na Marxovu molbu, Engels. Članci Marxa i Engelsa u listu «New-York Daily Tribune» obrađuju značajna pitanja radničkog pokreta, unutrašnje i vanjske politike i ekonomskog razvitka evropskih zemalja, pitanja kolonijalne ekspanzije i nacionalnooslobodilačkog pokreta u potlačenim i zavisnim zemljama itd. U periodu ponovnog jačanja reakcije u Evropi Marx i Engels koristili su taj vrlo čitani napredni list da na osnovu činjenica žigošu slabosti kapitalističkog društva, ukažu na imanentne nepomirljive proturječnosti tog društva, kao i na ograničenost građanske demokracije.
- Uredništvo lista «New-York Daily Tribune» često je samovoljno mijenjalo članké Marxa i Engelsa (vidi o tome Marxovo pismo Engelsu od 30. oktobra 1856. i 16. februara 1857). Brojni članci objavljeni su bez potpisa autora, kao uvodnici, a mnogi uopće nisu štampani. Marx je stoga neprestano protestirao. U jesen 1857. bio je primoran da zbog privredne krize u SAD, koja se odrazila i na finansijsko stanje lista «New-York Daily Tribune», ograniči broj svojih članaka za taj list. Napokon, u martu 1862, za vrijeme građanskog rata u SAD, prestao je surađivati. Za prekid odnosa između Marxa i lista «New-York Daily Tribune» odlučno je bilo to što su se u uredništvo u sve većoj mjeri infiltrirali ljudi koji su bili za kompromis s robovlasničkim državama i što je list odstupio od svog naprednog stava. 5 67 77 98
- ⁴ List «The Times» od 17. januara 1856. objavio je brzojav svog bečkog dopisnika koji je javljao da je Rusija «bezuwjetno prihvatila» prijedlog za posredovanje koji joj je Austrija u ime ujedinjenih sila podnijela sredinom decembra 1855. kao uvjete za mirovne pregovore (vidi nap. 15).
- Povodom tog saopćenja o «bezuwjetnom prihvatu» Rusije, «Times» je u svom uvodniku od 18. januara 1856. vrlo agresivnim tonom pozvao na provođenje «čvrste» politike prema Rusiji. Između ostalog, bilo je naglašeno da Engleska treba da pojača svoje vojne pripreme kako se Rusija ne bi odvažila da odustane od zahtjeva na koje je pristala. 5

- ⁵ *Kongres u Fokšanju* održan je od 27. jula do 28. augusta 1772. godine, a bio je sazvan sa ciljem da se okonča rusko-turski rat koji je Turska započela 1768. godine. Francuska i Austrija podržavale su Tursku kako bi oslabile Rusiju i spriječile da poraste njen utjecaj u Srednjoj Evropi. Ruska vlada željela je između ostalog i da s tim ratom postigne priznavanje nezavisnosti dunavskih kneževina (Moldavije i Vlaške) pod zajedničkim protektoratom evropskih velesila i postavila je kongresu takav zahtjev. (Kneževine su se nalazile pod turskim protektoratom, ali su ih za vrijeme rata okupirale ruske trupe.) Za vrijeme kongresa Rusija je, međutim, na pritisak Austrije odustala od zahtjeva koji se odnosio na nezavisnost dunavskih kneževina. Rusija je na to pristala jer je strepila da bi Pruska i Austrija mogle sklopiti sporazum, kao i zato što je nastojala da se približi Austriji. Sve ostale mirovne uvjete koje je postavila Turska, Rusija je prihvatila. Zbog spletkarenja Francuske i Austrije mirovni pregovori u Fokšanju ostali su bez rezultata. 5
- ⁶ Ruska carica Ana Ivanovna uzalud je pokušavala da, u periodu od 1735. do 1739. u krimskom ratu protiv Turske, sa svojim trupama osvoji Krim. 5
- ⁷ Jedanaestog i 12. januara 1856. Jakob Philipp Fallmerayer objavio je recenziju knjige *Essai de chronographie Byzantine pour servir à l'examen des annales du Bas-Empire et particulièrement des chronographes slaves de 395 à 1057* koju je 1855. Édouard de Muralt izdao u Petrogradu. 5
- ⁸ Aluzija na shvaćanja njemačkog ekonomiste Adama Heinricha Müllera, koji je bio predstavnik romantičke škole. Njegova glavna djela bila su *Elementi državnice politike*, Berlin 1809, i *Pokušaji nove teorije novca s posebnim osvrtom na Veliku Britaniju*, Leipzig i Altenburg 1816. 6
- ⁹ Marx vjerovatno aludira na mladohegelijance, a posebno na knjigu Brune Bauera *Kritik der evangelischen geschichte der Synoptiker*, tom 1 - 2, Leipzig 1841; tom 3, Braunschweig 1842. 6
- ¹⁰ Riječ je o listu «The Free Press» od 19. januara 1856. U tom broju, pod naslovom «The Chartist Correspondence», bili su objavljeni dokumenti o djelatnosti čartista u periodu od 1839. do 1841. godine. U tim dokumentima nalazila se, između ostalog, i prepiska Davida Urquharta s tadašnjim predsjednikom vlade Engleske, lordom Melbourne-om, s ministrom unutrašnjih poslova lordom Normanbyjem i drugim osobama. Iz objavljene prepiske proizlazilo je da je Urquhart zloupotrebio povjerenje čartista jer je englesku vladu opširno obavještavao o planovima i namjerama čartističkih vođa.
- U listu «The Free Press», Marx je objavio nekoliko svojih radova koji su bili upravljeni protiv vanjske politike engleske vlade, a posebno protiv Palmerstona, vode vigovske oligarhije. Marx se, međutim, oštro ogradio od antidemokratskih shvaćanja Urquharta. U više članaka i pisama okarakterizirao ga je kao žestokog protivnika revolucionarnog pokreta. U svom stavu prema Urquhartu pisao je Lassale-u 1. juna 1854: «... Ja ne želim da me se ubraja u pratnju tog gospodina... s kojim imam zajedničku samo jednu tačku – mišljenje o [Palmerstonu]; u svemu ostalom mi se, međutim, dijametralno razilazimo, što se ispostavilo još prilikom našeg prvog susreta...». 6
- ¹¹ Činjenice koje Engels u ovom pismu navodi o postojećoj opoziciji u Francuskoj prema Napoleonu III, Marx je upotrebio u drugom dijelu svog članka *Englesko-američki sukob – Dogadaji u Francuskoj* koji je 25. februara 1856. izašao u listu «New-York Daily Tribune» (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 504 - 508). 7
- ¹² Od januara do aprila 1856. Engels je radio na seriji članaka protiv panslavizma za list «New-York Daily Tribune». Članci koje je Marx poslao u New York nisu bili objavljeni. Rukopis te serije članaka nije sačuvan. 7 16 54 67 71 77 97

- ¹³ *coup d'état mere* (mere državnog udara) — Aluzija na nasilne mere pomoću kojih je Louis Bonaparte 2. decembra 1851. proveo državni udar. Tada je bio uspostavljen bonapartistički režim Drugog carstva. 8
- ¹⁴ Engels misli na krimski rat 1853 - 1856 (vidi nap. 90) i na pripreme za mirovne pregovore koje su poduzele zaračene sile. Pregovori su počeli 25. februara 1856. u Parizu, a završeni su 30. marta 1856. potpisivanjem Pariškog mirovnog ugovora kojim je bio okončan Krimski rat. 8
- ¹⁵ Sredinom decembra 1855. Austrija je u ime savezničkih sila podnijela Rusiji prijedlog za posredovanje prilikom mirovnih pregovora. Taj prijedlog predstavljao je konkretizaciju preliminarnih uvjeta koji su Rusiji bili podneseni 8. augusta 1854, a koje carska vlada nije prihvatila. Novi preliminarni uvjeti sadržavali su slijedeće točke: 1. ukidanje ruskog protektorata nad Dunavskim kneževinama i uspostavljanje protektorata svih sila u pregovorima, pristanak Rusije na izmjenu granica u Besarabiji — ustupanje teritorija koji se nalazi neposredno uz Dunav; 2. sloboda plovidbe Dunavom i njegovim pritokama; 3. neutraliziranje Crnog mora, zabrana plovidbe za ratne brodove, zabrana za Rusiju i Tursku da na obalama Crnog mora imaju arsenale i drže ratnu flotu, uz izuzetak određenog broja manjih brodova; 4. kolektivna zaštita kršćanskog stanovništva u Turskoj od strane velisila. Peta točka je predviđala da zaračene sile pridržavaju sebi pravo da Rusiji tokom mirovnih pregovora, osim četiri navedena, postavе i nove uvjete. Carska vlada prihvatila je tih pet tačaka koje su bile postavljene kao ultimatum. To je bio temelj mirovnim pregovorima u Parizu. 8
- ¹⁶ Ruske trupe pod komandom generala Muravjova zauzele su 28. novembra 1855. nakon duge opsade tursku tvrđavu Kars. Prilikom utvrđivanja Karsa sudjelovali su i engleski oficiri koji su u stvari rukovodili obranom. Engleska vlada, kojoj je bilo stalo do slabljenja «savezničke» Turske, ponijela se u odnosu na braniocе Karsa krajnje sunnivo (vidi, Karl Marx, *Pad Karsa*, tom 14. ovog izdanja, str. 514 - 542).
Zauzimanje Karsa predstavljalo je posljednji veliki događaj krimskog rata (vidi nap. 90) i znatno je doprinijelo njegovom okončanju. 8 23
- ¹⁷ *Zakon o strancima (Alien Bill)* engleski je parlament donosio s vremena na vrijeme protiv stranaca nastanjenih u Engleskoj. Zakon je davao vladi ovlaštenje da u bilo kojem trenutku protjera strance iz Engleske. U stvari zakon je bio upravljen protiv predstavnika međunarodnog revolucionarno-demokratskog radničkog pokreta koji su u Engleskoj boravili kao politički emigranti.
U ovom pismu Engels misli na pitanje postavljeno u Donjem domu 1. februara 1856. o tome da li engleska vlada namjerava da parlamentu predloži novi zakon o strancima. Palmerston je odgovorio negativno. Takav zakonski prijedlog očekivao se pošto je organ francuskih emigranata «L'Homme» 10. oktobra 1855. objavio otvoreno pismo engleskoj kraljici, koje je napisao Félix Pyat povodom posjete engleske kraljice Viktorije Francuskoj 1855. godine. To provokatorsko pismo posluzilo je engleskoj vladi kao povod da s otoka Džersi, gdje se izdavao list «L'Homme», protjera više francuskih emigranata (između ostalih i Victora Hugoa). 9
- ¹⁸ Marx vjerovatno misli na muzičke komade Richarda Wagnera. Prema Wagnerovim spisima *Umjetničko djelo budućnosti* (1850) i *Muzika budućnosti. Pismo francuskom prijatelju* (1861), u drugoj polovini prošlog stoljeća Wagnerove kompozicije nazivalo se *muzikom budućnosti* (takoder i budućom muzikom). Medutim, s tim pojmom povezivalo se i ostale kompozitore, kao Franza Liszta i Hectora Berlioza. 10
- ¹⁹ Aluzija na diplomatsku prepisku ruskog ambasadora u Francuskoj, Pozzo di Borgoa, s ruskim državnim kancelarom grofom Neselrodeom. Marxu je ta prepiska bila poznata iz zbirke diplomatskih dokumenata i materijala *The Portfolio; or, a Collection of State Papers* (vidi nap. 149), kao i iz knjige *Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle*, koje je 1854. godine bila objavljena u Parizu. 11

- ²⁰ *Queen's Bench* (Prison) – Zatvor u Londonu u kojem su, između ostalih, uglavnom bili zatočeni dužnici. 15
- ²¹ Heinrich Heine, *Heimkehr* iz *Knjige pjesama*. 16
- ²² Riječ je o remek-djelu staroruske literature Слово о полку Игоревѣ (*Pjesma o Igoru*) u kojem je opjevana vojna kneza od Novgorod-Severska, Igora Svjatoslavića, godine 1185. protiv Kumana (Polovaca). *Pjesma o Igoru* objavljena je na njemačkom jeziku pod raznim naslovima. Jedno izdanje izašlo je 1854. u Berlinu pod naslovom *Lied vom Heereszuge Igors*. 17 21 27 34 41
- ²³ Marx dalje u tekstu citira najznačajnije naslove poglavlja, kao i neka mjesta iz knjige *Slavin* češkog jezikoslovca Dobrowskog. 17
- ²⁴ Marx upućuje na Schlözerov uvod za filologe, o metodama istraživanja slavenskih jezika i metodama za izradu slavenskih rječnika, kojeg Dobrowsky citira u svojoj knjizi *Slavin* na str. 261. Taj uvod Schlözer daje u svojoj knjizi *Opća nordijska povijest* na str. 330. 18
- ²⁵ Ocjena koju Dobrowsky daje u svojoj knjizi *Slavin*, očigledno se ne odnosi na Johanna Voigta i njegovu *Povijest Pruske*, Königsberg 1827, već na zbirku *Acta literaria Bohemiae et Moraviae*, Prag, 1774 – 1783, koju je izdao Adactus Voigt. 18
- ²⁶ *turški Polovci (Kumani)* – nomadski narod koji je od 11. do 13. stoljeća živio u južnoruskim stepama. Poslije upada Mongola sredinom 13. stoljeća najveći dio Polovaca naselilo je Madarsku i Balkanski poluotok, dok je neznatan dio ostao u starim sjedištima pod Mongolima. 21
- ²⁷ Riječ je očigledno o knjizi *Rukopis s kraljevskog dvora*. Zbirka staročeških lirsko-epskih pjesama s ostalim staročeškim pjesmama, koje je pronašao i izdao V. Hanka. Na njemački preveo i opremio s historijsko-kritičkim uvodom V. A. Svoboda. 21 27
- ²⁸ Na naslovnoj stranici knjige *Knez Vladimir i njegov Okrugli stol*, koja je objavljena 1819. u Leipzigu, nije bilo navedeno ni ime izdavača niti ime prevodioca te zbirke staroruskih saga. Kao što proizlazi iz raznih izvora, prevodilac nije bio P. O. Götze, već vjerovatno dvorski savjetnik Busse. 21 27
- ²⁹ Riječ je o slavenskom filologu Theresi Albertini Luisi von Jakob-Robinson, koja je pisala pod imenom Talvj. Navedena knjiga objavljena je pod naslovom *Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj*. 21 27
- ³⁰ Autor knjige *Südslavische Wanderungen im Sommer 1850* je Siegfried Kapper. 22
- ³¹ *Chambre introuvable* (kamera, skupština kakve nema, vjerna kralju) – «Tako se u povijesti naziva fanatično ultra-rojalistička i reakcionarna poslanička skupština, koja je bila izabrana neposredno nakon drugog pada Napoleona» (Engels). Uspoređujući «chambre introuvable» iz 1815 – 1816. s pruskom Zemaljskom skupštinom, Marx misli na prevlast pruskog junckerstva u Zemaljskoj skupštini, koja se zasnivala na izbornom sistemu utvrđenom ustavom iz 1850. Ekstremno reakcionarna politika junckerstva u Zemaljskoj skupštini izazvala je otvorenu opoziciju pruske buržoazije, ali također i uznemirenost vlade i samog kralja koji su strepili od novog revolucionarnog pokreta (vidi Karl Marx, *Pruska godine 1856*, tom 14. ovog izdanja, str. 543 – 546). 22
- ³² «*Luda godina*» – krilatica koja se prvi puta pojavila u kronici Johanna Heinricha von Falckensteina *Civitatis Erfurtensis historia critica et diplomatica* objavljenoj 1739, a koja se odnosi na godinu 1509. kad su u gradu Erfurtu izbili brojni ustanci stanovništva. 1833. godine izašla je knjiga Ludwiga Bechsteina *Luda godina*, u kojoj se također opisuju događaji u Erfurtu 1509. godine. Kasnije su građanski povjesničari veoma često upotrebljavali taj izraz za 1848. godinu. 22

- ³³ Riječ je o *montanjarskoj stranici* (Montagne – planina) i o *žirondističkoj stranici* (Gironde).

Montanjarska stranka – naziv za revolucionarno-demokratsku ljevicu Nacionalnog konventa (1792 - 1794) u Francuskoj revoluciji, nazvanoj tako prema visoko smještenim mjestima njenih članova (montanjara) u dvorani za sjednice. Zastupala je «mase koje su se kolebale između buržoazije i proletarijata» (Marx). Pošto su narodnim ustankom u maju - junu 1793. žirondinci bili oboreni, montanjari su doveli revoluciju do njenog vrhunca i uz pomoć Jakobinskog kluba i sankilota, organiziranih u Komuni i pariškim sekcijama, uspostavili revolucionarno-demokratsku diktaturu.

Žironda (Gironde) – stranka umjerenih republikanaca u Francuskoj revoluciji. Zastupala je interese krupne i srednje buržoazije, posebno provincija, kao i interese građanskih intelektualaca. Propovijedala je nepovredivost privatnog vlasništva, federalizam protiv revolucionarno-demokratskog centralizma i zalagala se za ekspanziju zemlje putem osvajčkih ratova. Žirondisti su bili na vlasti od augusta 1792. do juna 1793. godine. Pošto su bili oboreni borili su se protiv jakobinske vlade i masa koje su ovu podržavale. Neki od njihovih najpoznatijih vođa potjecali su iz departmana Žironda, prema kojem je stranka dobila ime. 22

- ³⁴ «*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*» – Časopis koji su u decembru 1849. osnovali Marx i Engels i izdavali sve do novembra 1850. Taj časopis bio je teoretski i politički organ Saveza komunista, a predstavljao je svojevrsan nastavak kelnskog lista «*Neue Rheinische Zeitung*» koji su Marx i Engels izdavali za vrijeme revolucije 1848 - 1849. Od marta do novembra 1850. izašlo je ukupno šest svezaka časopisa, a posljednja je bila dvobroj 5/6. Časopis je uređivan u Londonu, a štampan u Hamburgu. Na naslovnoj stranici bio je, međutim, naveden i Njujork jer su Marx i Engels računali da će se časopis čitati i među njemačkim emigrantima u Americi. 22

- ³⁵ «*The Times*» od 1. marta 1856. 23

- ³⁶ *Bitka kod Inkermana* – 5. novembra 1854. na Krimu kod Inkermana ruska armija sukobila se s englesko-francuskim trupama (vidi Friedrich Engels, *Inkermanska bitka*, tom 13. ovog izdanja, str. 448 - 452). 23 175 289

- ³⁷ «*The Times*» od 4. marta 1856. 23

- ³⁸ Riječ je o spisu Humphryja Sandwitha *A narrative of the siege of Kars and of the six months' resistance by the Turkish garrison under General Williams to the Russian army: together with a narrative of travels and adventures in Armenia and Lizistan; with remarks on the present state of Turkey*, London 1856. 23 27

- ³⁹ Marx dalje u tekstu opširno informira Engelsa o posjetu Gustava Levyja koji je krajem februara 1856. došao u London. Levy je bio njemački socijalist iz Porajnja, a kasnije jedan od aktivnih funkcionera Općeg njemačkog radničkog saveza. Poslije revolucije 1848 - 1849. bio je to drugi Levyjev posjet Marxu po nalogu diseldorfskih radnika. Prvi put Levy je posjetio Marxa u drugoj polovini decembra 1853. godine. Oba posjeta svjedoče o tome da su njemački radnici u Porajnju i poslije raspuštanja Saveza komunista 1852. godine i dalje smatrali Marxa i Engelsa svojim vodama, te da su nastojali da održe s njima veze. Već prilikom svog prvog posjeta Levy je pokušao uvjeriti Marxa da je ustanak u Njemačkoj neophodan i da su tvornički radnici Porajnja za to spremni. Marx je, međutim, dokazao Levyju da za takav ustanak, kao i za obnavljanje djelatnosti Saveza komunista u Njemačkoj, što je Levy predlagao, još uvijek nije nastupilo vrijeme.

Marx je polazio od toga da u vrijeme kad u Njemačkoj vlada politička reakcija, a u Francuskoj i Engleskoj nije prisutna revolucionarna situacija, te dok je za buržoaziju povoljna ekonomska konjunktura, ne može biti govora o tome da se u Njemačkoj provede uspješan ustanak i obnovi djelatnost Saveza komunista. 24

- ⁴⁰ Aluzija na brakorazvodnu parnicu grofice Sophie von Hatzfeld, čiji je punomoćnik u to vrijeme, tj. 1846. do 1854. bio Lassalle. U julu 1851. bila je donesena presuda kojom je brak razveden. Kasnije je bila sklopljena imovinska nagodba na osnovu koje je grofica dobila 300.000 talira. 24 219
- ⁴¹ *Blue Books* (Plave knjige) – opći naziv za publikacije materijala engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva vanjskih poslova. Plave knjige, nazvane tako po njihovim plavim omotima, izdaju se u Engleskoj od XVII stoljeća i predstavljaju najznačajniji zvanični izvor povijesti privrede i diplomacije te zemlje. Ovdje je riječ o Plavoj knjizi *Papers relative to military affairs in Asiatic Turkey, and the defence and capitulation of Kars*, podnesenoj parlamentu u maju 1856. 29 34 38 585
- ⁴² O padu Karsa Marx je napisao jedan članak za list «New-York Daily Tribune» koji je 8. aprila 1856. izašao pod naslovom *The fall of Kars*. O istoj temi pisao je u seriji članaka koja je u aprilu 1856. izašla u četiri nastavka u listu «The People's Paper» (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 515 - 542). Članci objavljeni 3. maja 1856. s Marxovim potpisom u listu «The Sheffield Free Press» i u listu «The Free Press» pod naslovom *Kars Papers Curiosities* predstavljaju u stvari izvutke iz drugog i trećeg nastavka serije članaka objavljene u listu «The People's Paper». 29 34
- ⁴³ Sačuvan je *Dodatak 2* koji Marx ovdje spominje. To je bilješka koju je napisala Jenny Marx o svom razgovoru s pukovnikom Touroute-om, koji joj je saopćio neke kompromitirajuće činjenice o djelatnosti i privatnom životu Lassalle-a. Touroute je pričao da su Lassalle-ov gospodski i rasipnički način života u kući grofice Hatzfeld, njegove burzovne špekulacije s njenim novcem, njegova oholost i škrtoš prema radnicima koje on želi iskoristiti samo kao odskočnu dasku za svoje častohlepne planove, njegova pretjerana samosvjest i njegovi diktatorski prohtjevi izazvali nezadovoljstvo i bijes diseldorfskih radnika. Touroute je na taj način potvrdio ono što je Marx čuo o Lassalleu od Gustava Levyja, predstavnika diseldorfskih radnika (vidi u ovom tomu, str. 24 - 26). 34
- ⁴⁴ *Boustrapa* – nadimak Louisa Napoleona Bonaparte sastavljen od prvih slogova imena gradova Bulonje, Štrasbura i Pariza. Tim se nadimkom aludira na Bonapartine pokušaje 30. oktobra 1836. u Štrasburu i 6. augusta 1840. u Bulonji da izvrši bonapartistički puč, kao i na državni udar u Parizu 2. decembra 1851. kojim je u Francuskoj bila uspostavljena bonapartistička diktatura. 34 90 167 222 281 321 391
- ⁴⁵ Pismo političkog izgnanika Tassiliera, koje je bilo objavljeno u francuskom listu «L'Homme», Marxu je poslužilo kao materijal za njegov članak *Francuska Bonaparte-a Malog* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 509 - 514). U tom članku Marx je pisao o uvjetima u kojima žive francuski politički zatvorenici u kažnjeničkoj koloniji Kajeni u Francuskoj Gvajani u Južnoj Americi. Kajena je nazvana «suhom giljotinom» jer su režim prinudnog rada i nepodnošljiva tropska klima bili takovi da su zatvorenici masovno umirali. 34
- ⁴⁶ Marx misli na svoj rad *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 337 - 388) u kojem je falsifikatima pruskih policijskih agenata Stiebera, Fleuryja i drugih (vidi nap. 87) suprotstavio istinite podatke, imena i činjenice. Na taj način razobličio je podle metode kojima se pruska policijska država borila protiv komunističkog pokreta i istovremeno ukazao na tendenciozne postupke pruskih građansko-junkerskih sudova. 35
- ⁴⁷ *St. Martin's Hall* – dvorana u Londonu u kojoj su se održavali sastanci, a koju su, između ostalih, koristila i engleska radnička udruženja. 1864. godine tu je održan osnivački kongres Međunarodnog udruženja radnika. 35

⁴⁸ Marx upućuje na borbu između čartista i urkvartista, koja se zaoštrila poslije objavljivanja «Chartist Correspondence» u listu «The Free Press» 19. januara 1856 (vidi nap. 10).

Urquhart i urkvartisti — pristaše Urquharta među engleskim publicistima koji su bili u opoziciji prema politici Palmerstona — ponašali su se prema radničkoj klasi Engleske i prema čartistima krajnje neprijateljski. Klevetali su čartiste nazivajući ih demagozima i agentima ruskog carizma. Sa svoje strane čartisti su pak raskrinkali urkvartiste kao pobornike reakcije i pristaše preživljenog srednjievkovnog poretka.

Središnja tačka oko koje se vodila borba između čartista i urkvartista bilo je potpuno razilaženje u stavovima o engleskom parlamentu. Čartisti su smatrali da je potrebno da se parlament reformira na demokratskoj osnovi i da ga zatim treba iskoristiti za revolucionarne društvene promjene. Naprotiv, urkvartisti su se zalagali za ukidanje parlamenta i svakog oblika narodnog predstavnštva i težili su k povratku na stare patrijarhalne oblike vladavine (usp. i Karl Marx, *Udruženje za administrativnu reformu — Povelja*, tom 14. ovog izdanja, str. 230 - 233). 35

⁴⁹ U februaru — martu 1856. pokušao je čartistički vođa Ernest Jones reorganizirati djelatnost Nacionalnog čartističkog udruženja (National Charter Association) koje je bilo osnovano 1840. godine. Na stupcima lista «The People's Paper» predložio je da se konferencije čartista i periodički izbori u rukovodstvo organizacije više ne provode, te da samo on i James Finlen budu priznati kao stalni članovi Izvršnog komiteta. Jones je vjerovao da bi pomoću tih mjera čartistička organizacija postala djelotvornija i da bi se ponovno pobudio masovni pokret za Narodnu povelju koji je poslije 1848. u Engleskoj opao. 35

O Jonesovim prijedlozima se diskutiralo i prihvatila ih je većina članova Nacionalnog čartističkog udruženja. Pošto su bili provedeni u život, organizacija se samo privremeno brojčano povećala, a u izvjesnoj mjeri porasla je i čartistička agitacija u provinciji. Međutim, Jonesove težnje prema samostalnom vodenju čartističkog pokreta izazvale su ujedno nezadovoljstvo čartista u Mančesteru. Oni su smatrali da su mjere koje je predložio Jones nespojive s demokratskim principima.

Marx i Engels, koji su bili čvrsto povezani s revolucionarnim čartistima, zauzeli su kritički stav prema Jonesovim pokušajima da vještačkim sredstvima oživi čartistički pokret. Predvidjeli su da se na taj način ne može osigurati trajan uspjeh i u tadašnjoj, konkretnoj historijskoj situaciji u Engleskoj iznova rasplamsati borba za Narodnu povelju.

Glavnim zadatkom Marx i Engels smatrali su tada dosljedan i strpljiv rad s engleskim tvorničkim radnicima kako bi se pripremio teren za stvaranje revolucionarne proleterske partije u Engleskoj. 35

⁵⁰ Aluzija na urednika lista «Neue Zeit», Wilhelma Löwea, koji je 1848 - 1849. bio član frankfurtske Narodne skupštine koja se 1849. godine preselila u Štuttgart. 35

⁵¹ *Kobes I* — nadimak njemačkog publiciste i političara Jakoba Venedeyja prema pjesmi Heinricha Heinea «Kobes I». U toj satiričnoj pjesmi Heine se izruguje Jakobu Venedeyju nazivajući ga uzorkom filistra. (*Kobes* znači na kelnskom dijalektu *Jakob*; Venedey je bio rođen u Kelnu.)

Odnose Ludwiga Börnea i Jeanette Wohl-Strauß Heine je opisao u svom publicističkom djelu *Ludwig Börne*, objavljenom 1840. godine. 35

⁵² «*Benedick the married man*» («Benedikt, supruga») — Shakespeare, *Mnogo vike ni oko sta*, V čin. 36

⁵³ Podatke o ekonomskom položaju Pruske, koji se nalaze u ovom pismu, Marx je preradio u svom članku «Pruska 1856. godine» (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 543 - 546). 38

- ⁵⁴ *Crédit mobilier* (Société générale de crédit mobilier) — francuska akcionarska banka koju su osnovala braća Pécire i koja je zakonski bila priznata dekretom od 18. novembra 1852. Banka je bila osnovana s ciljem da se bavi kreditnim poslovanjem i da sudjeluje u osnivanju industrijskih i ostalih poduzeća. U velikoj mjeri učestvovala je u izgradnji željeznica u Francuskoj, Austriji, Mađarskoj, Švicarskoj, Španjolskoj i Rusiji. Najveće prihode dobivala je od burzovnih špekulacija s vrijednosnim papirima akcionarskih društava, što ih je sama osnivala. Banka je bila povezana s vladom Napoleona III i uživala je njenu zaštitu. 1867. godine bankrotirala je, a 1871. bila je provedena njena likvidacija. *Crédit mobilier* smatran je pedesetih godina XIX stoljeća kao financijski poduhvat novog tipa upravo zbog osobitosti perioda reakcije karakterističnog po neobuzdanom burzovskom zeleništvu i špekulacijama. Po uzoru na *Crédit mobilier* bile su osnovane slične institucije i u nekim drugim zemljama srednje Evrope. 38 78 116 123 125 131 141 146 210 218 223 237 283 288 343 401 521 589
- ⁵⁵ Engels misli na bilješku o razgovoru Jenny Marx s pukovnikom Touroute-om, koju mu je poslao Marx (vidi nap. 43). 40
- ⁵⁶ Riječ je o *Plavoj knjizi* o Karsu (vidi nap. 41). 41
- ⁵⁷ »*Marianne*« — naziv jednog republikanskog tajnog društva u Francuskoj, osnovano 1850, koje se borilo protiv Napoleona III. 41 46
- ⁵⁸ *Lettre à la Reine* (»Pismo kraljici«) — O otvorenom pismu Félixu Pyat-a engleskoj kraljici vidi nap. 17. 41
- ⁵⁹ Bilješku o govoru Karla Marxa objavio je list »The People's Paper« 19. aprila 1856 (*Govor na proslavi godišnjice „People's Paper“ 14. aprila 1856. u Londonu*, vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 3 - 4). 41
- ⁶⁰ *Straubinžanin* (skitnica; naziv prema gradu Straubingu) — putujući kalfa u Njemačkoj. Marx i Engels nazivali su tako njemačke zanatlije ponesene pretjeranim esnafskim predodžbama i predrasudama koji su postali žrtve reakcionarne malogradanske iluzije da je moguć povratak s kapitalističke krupne proizvodnje na sitno zanatstvo. 42
- ⁶¹ Marx upućuje na rascjepničku djelatnost bivših članova Centralne uprave Saveza komunista Augusta Willicha i Karla Schappera. Willich i Schapper bili su vođe frakcije koja je nastala u redovima Saveza komunista u septembru 1850. Do rascjepa je došlo zbog principijelnog razilaženja među članovima Saveza. Frakcija Willich - Schapper željela je da nezavisno od objektivnih uvjeta učini »puku volju pokretačem revolucije« (Marx) i na taj način je zauzela idealističko stanovište (vidi »Sjednica Centralnog rukovodstva od 15. septembra 1850«, tom 11. ovog izdanja, str. 499 - 502), pa otud i pogrešno shvaćanje o pitanjima taktike u periodu reakcije. Sektaška manjina Centralne uprave Saveza komunista, koja se udružila s frakcijom Willich - Schapper, uživala je podršku većine članova Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu koje su u februaru 1840. osnovali Karl Schapper, Joseph Moll i drugi članovi Saveza pravednih. Vodeću ulogu tu su imali članovi Saveza pravednih i kasnije članovi mjesnih ćelija Saveza komunista. Marx i Engels aktivno su sudjelovali u radu Udruženja 1847. i 1849 - 1850. godine. Nakon što je većina Udruženja podržala frakciju Willich - Schapper, Marx i Engels sa nizom suradnika istupili su iz Udruženja 17. septembra 1850. Tek krajem pedesetih godina XIX stoljeća obnovili su veze s Njemačkim udruženjem za obrazovanje radnika u Londonu.
- Pedesetih godina Prosvjetno udruženje imalo je svoje sjedište u ulici *Great Windmill Street*, u londonskoj četvrti Soho. 42

- ⁶² *Klubisti iz Mainz* – Pošto su u oktobru 1792. francuske trupe okupirale Majnc, po uzoru na francuski Jakobinski klub bilo je osnovano Društvo prijatelja slobode i jednakosti (Klub iz Mainz). Društvo se zalagalo za ukidanje feudalnih tereta i osnivanje republike. U februaru 1793. bili su provedeni izbori i sazvan Rajnsko-njemački nacionalni konvent. Konvent je donio dekret kojim su bili oboreni brojni svjetovni i duhovni kneževi, a u Majncu i okolnim područjima bila proglašena republika.

Demokratske tekovine mlade republike bilo je u tadašnjoj političkoj i ekonomskoj situaciji u Njemačkoj nemoguće zaštititi od feudalne reakcije u Njemačkoj, bez pomoći francuske revolucionarne armije. Klub iz Mainz zahtijevao je stoga da se to područje pripoji revolucionarnoj Francuskoj, a u martu 1793. Konvent je donio odluku o pripojenju republike Majnc Francuskoj. Stoga su ne samo plemićka reakcija već i građanske snage optuživale članove kluba iz Mainz zbog »izdaje domovine«. Klub iz Mainz i Konvent nisu naišli niti na neophodnu podršku seljaštva i zanatlija. Francuski Nacionalni konvent donio je dekret kojim su bili ukinuti feudalni tereti, privilegije plemstva i klera, kao i dotadašnje dažbine i porezi, no kojim je istovremeno bilo određeno da Francuskoj treba platiti ratnu odštetu. To je bio osnovni razlog koji je u tim slojevima izazvao nezadovoljstvo i neodobravanje.

Pruska armija zauzela je Majnc u julu 1793. i to je bio kraj republike Mainz. Klubisti iz Mainz bili su uhapšeni i teško zlostavljani. 42

- ⁶³ Heinrich Heine, *Njemačka. Zimska bajka*. Glava 20. 46

- ⁶⁴ Bivši član Saveza komunista i kasnije nacional-liberal, Johannes Miquel, pisao je 6. aprila 1856. Marxu i zamolio ga da mu razjasni odnos proleterske partije prema građanskim strankama u budućoj revoluciji u Njemačkoj.

Iz tog pisma proizlazi da je Miquel u to vrijeme odstupio s revolucionarnih pozicija, a prema pitanju koje je postavio može se zaključiti da je zastupao u biti buržoasko-demokratsko stanovište. Ignorirao je značenje temeljnih društvenih promjena, koje će nastupiti kao rezultat buduće revolucije, a ograničio se samo na jedan jedini politički cilj, na »uspostavljanje velike nacionalne jedinstvene države (centralne republike)«. Miquel je smatrao da bi proletarijat za vrijeme revolucije morao sklopiti čvrsti savez ne samo sa sitnom, već i s radikalnom buržoazijom, te da se »u danima borbe« mora služiti taktikom »nacionalne, političko-revolucionarne obmane« i na duže vrijeme izbjegavati sve što »bi moglo preplašiti saveznike«. 46 48

- ⁶⁵ Na plenarnoj sjednici Pariškog mirovnog kongresa 8. aprila 1856. francuski ministar vanjskih poslova grof Walewski izjavio je da Engleska i Francuska nisu mogle bez odlaganja okončati okupaciju Grčke gdje se rasplamsao narodnooslobodilački pokret zbog »izvanredne« situacije u toj zemlji, već da su bile »primorane da se tamošnjoj anarhiji« odupru »slanjem trupa«. U tom smislu izjasnio se i o okupaciji papke oblasti od strane francuskih i austrijskih trupa.

Walewski je upozorio sudionike Kongresa i na, po njegovom mišljenju, nedopustive napade na Napoleona III u belgijskoj štampi, koja je otvoreno podržavala francusko republikansko tajno društvo »Mariàne« (vidi nap. 57) i pozivala na »ustanak i ubojstvo«. Walewski je smatrao da je neophodno suprotstaviti se zloupotrebi štampe u Belgiji, navodno, radi zaštite ugroženih interesa svih evropskih velsila. 46

- ⁶⁶ *Foreign Affairs Committee* (Komitet za vanjske poslove) – društvena organizacija koju su četrdesetih do pedesetih godina XIX stoljeća osnovali u nekim engleskim gradovima Urquhart i njegove pristaše prvenstveno radi borbe protiv Palmerstonove politike. 48

- ⁶⁷ Pamflet *The Story of the Life of Lord Palmerston*, koji je izašao u nakladi lista «The Sheffield Free Press», objavljen je kao sveska broj V serije «Free Press Serials». Bio je to otisak Marxovog rada *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - 339) koji je od 22. oktobra do 24. decembra 1853. izlazio kao serija člana u listu «The People's Paper». 49 489
- ⁶⁸ Marx misli na treći testament Heinricha Heinea, koji je Heine 13. novembra 1851. izdiktirao pisaru Duclouxu. 49
- ⁶⁹ O Bazancourtovoj knjizi Engels je napisao jedan članak za američki časopis «Putnam's Monthly» i dao mu naslov *Saint-Arnaud*. Međutim, taj članak nije bio objavljen i Engels ga je dobio natrag. 50 54 69 71 76 89 97 103 120 123 125
- ⁷⁰ Riječ je o planiranom radu o povijesti diplomacije Engleske i Rusije u XVIII stoljeću. Marx je napisao samo pet poglavlja uvoda u to djelo: Glavni problem kod uvoda, koji se u stvari sastojao od činjeničnog materijala kojeg je Marx prikupio iz malo poznatih starih diplomatskih spisa i neobjavljenih rukopisa, predstavljao je nordijski rat između Rusije i Švedske (1700 - 1721). Uvod je prvi puta objavljen u listu «The Sheffield Free Press», a zatim je u londonskom listu «The Free Press» izlazio od augusta 1856. do aprila 1857. pod naslovom *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century*. Prvobitno planirani rad, Marx nije dovršio. 50 62 64 73 77 89 107 117 493 - 495
- ⁷¹ Sredinom maja 1856. Engels je sa svojom suprugom Mary Burns bio na putovanju po Irskoj. 52
- ⁷² Engels misli na opću nestašicu hrane u Irskoj u periodu od 1845. do 1847. godine zbog lošeg uroda krumpira. S obzirom da je krumpir bio glavni izvor prehrane siromašnog i potlačenog seljaštva Irske, stanovništvo je masovno umiralo iako su tih godina žitarice u Irskoj obilno rodile. Nestašica hrane i trgovačka i industrijska kriza koje su slijedile, značajno su utjecale na razvitak irskog narodnooslobodilačkog pokreta 1847. i 1848. godine. 52
- ⁷³ *clearances* (progoni sa zemlje) – progoni irskih zakupaca s njihovih posjeda od strane engleskih veleposjednika u periodu od četrdesetih do pedesetih godina XIX stoljeća povodom pretvaranja oranica u pašnjake (vidi Karl Marx, *Kapital*, tom 2', glava 24). 52
- ⁷⁴ *Encumbered Estates Court* – izvanredni sud u Engleskoj, formiran 1849. u vezi sa zakonom o prezaduženim imanjima, koji je trebao da pojednostavi i ubrza prodaju prezaduženih imanja u Irskoj.
Slaba žetva četrdesetih godina XIX stoljeća nanijela je veliku štetu brojnim irskim zemljoposjednicima. Njihova imanja bila su opterećena dugovima i hipotekama. Sud je bio ovlašten da na prijedlog vlasnika ili bilo kojeg vjerovnika, ne ispitujući prethodno pravo stranaka, prezaduženo imanje izloži javnoj prodaji. Vjerovnici su se namirivali iz iznosa ostvarenog prodajom.
Svojom djelatnošću sud je doprinio da je zemlja iz ruku plemićkih veleposjednika i sitnih zakupaca prešla u ruke građanskih zelenaa i zemljoposjednika.
Zakon iz 1849. bio je prvobitno predviđen u trajanju od tri godine. 1852. produženo je važenje zakona, a 1853, 1854. i 1855. zakon je bio dopunjavao. 1858. godine zamijenjen je drugim zakonom kojim je umjesto *Encumbered Estates Court* bio osnovan *Landed Estates Court*, sud koji je bio opće nadležan za pitanja zemljišnog vlasništva. 53
- ⁷⁵ Engels misli na jedan od svojih članaka protiv panslavizma (vidi nap. 12). 54
- ⁷⁶ *Batrahomiomahija* (rat žaba s miševima) – starogrčki ep, parodija *Ilijade*, ranije se pogrešno pripisivao Homeru. 54

- ⁷⁷ Marx je 7. juna 1856. otišao s Wilhelmom Pieperom u Hal, a zatim je otputovao Englesu u Mančester. Pieper se vratio u London i do Marxovog povratka obavljao neke njegove naloge kao sekretar.
Kao što proizlazi iz sačuvanih pisama Wilhelma Piepera i drugih osoba Marxu, Marx se iz Mančestera vratio u London oko 20. jula 1856. 57
- ⁷⁸ *Friendly Societies* – udruženja za pomoć radnicima, osnovana radi pružanja materijalne pomoći svojim članovima u slučaju bolesti, starosti, troškova pogreba itd. Ta udruženja finansirala su se iz fonda obrazovanog od stalnih priloga njihovih članova. 58
- ⁷⁹ Marx misli na svoj rad o povijesti diplomacije Engleske i Rusije u XVIII stoljeću (vidi nap. 70), objavljen u listu *The Sheffield Free Press*.
Pismo Wilhelma Piepera upućeno Cyplesu 17. jula 1856, iz kojeg Marx citira prvu rečenicu, glasi:
»Sir! Dr Marx mi je naredio da vam saopćim da vam ne može čestitati na popravcima koje ste Vi smatrali podesnim da se dodaju rukopisu predviđenom za objavljivanje u subotu. Odlomci, koje se zbog pomanjkanja prostora moglo bez daljnega izostaviti, brižljivo su zadržani, dok su karakteristična mjesta koja analiziraju politiku Petra I izbačena. Stoga je on dodao otprilike tri retka koji su neophodni da bi čitalac razumio tekst i zato na drugom mjestu izostavio isti broj redaka, vodeći računa o nedostatku prostora, o čemu ste pisali u Vašem pismu dr Marxu».
Marxov dodatak, kojeg spominje Pieper, objavljen je u ispravci jednog poglavlja njegovog rada *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century*, koja je bila istovremeno štampana u listu *The Free Press*. 58
- ⁸⁰ Marx misli na događaje iz četvrtre građanske revolucije u Španjolskoj (1854 - 1856) koje je opširno obradio u svojim člancima *Revolucija u Španiji* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 32 - 40). 60
- ⁸¹ *Veliki kofta* – naziv egipatskog svećenika, svemoćnog i sveznajućeg vode saveza slobodnih zidara »Egipatsko zidarstvo». Taj red slobodnih zidara osnovao je u 18. stoljeću talijanski pustolov i probisvjet grof Cagliostro (Giuseppe Balsamo), koji je također i izmislio naziv Veliki kofta. 61
- ⁸² *s grinovskim načinom* – vjerovatno aluzija na spise »istinskog« socijalizma, pravca reakcionarne ideologije njemačke sitne buržoazije četrdesetih godina XIX stoljeća. Predstavnici »istinskog« socijalizma – Karl Grün, Moses Heß i drugi – bili su protivnici političke djelatnosti i negirali su nužnost buržoasko-demokratske revolucije. Njihove ideje bile su prožete s jedne strane šovinizmom i, s druge strane, budući da nisu vodili računa o suprotnosti između klasa, »ljubavnim zanosom« i »apstraktnom čovječnošću». Svoje učenje odjenuli su u odjeću »tkanu od spekulativne paučine, opletenu književnim metaforama, prožetu omamljujućom duševnošću«, u »prijavu, iscrpljujuću literaturu« (Marx – Engels). 63
- ⁸³ Ovdje Marx opisno reproducira riječi iz Engelsovog rada *Njemačka kampanja za državni ustav* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 92 - 164), koji je bio objavljen u listu »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue». Te riječi bile su upravljene protiv njemačkih sitnoburžoaskih demokrata kao Struve-a i drugih, koji su idealizirali republikanski poredak u Švicarskoj. 63
- ⁸⁴ *Crapauds* (doslovce »žabe krastače») – ironični naziv za članove francuskog Konventa, koji su svoja sjedišta imali u najdonjem dijelu dvorane za sjednice i obično glasali u prilog vladi. Marx i Engels upotrebljavali su taj izraz u svojim pismima često u smislu »filištra« misleći na francuske malograđane i predstavnike sitne buržoazije. Nazivali su tako i predstavnike francuske malograđanske emigracije koji su se poslije obaranja revolucije 1848. i državnog udara 1851. u Francuskoj nastanili na otoku Jersey i u Londonu. 65 184 217 222 242 258 262 297

- ⁸⁵ Članak Wilhelma Piepera *The coup d'état in Spain* objavljen je u listu «The People's Paper» 26. jula 1856. godine. Pod «originalom u „Tribune» Engels misli na članak *Revolucija u Španiji* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 32 - 40), koji je Marx napisao 25. jula 1856, a list «New-York Daily Tribune» objavio 8. augusta iste godine. Engelseva napomena upućuje na to da je Pieperov članak redigirao Marx. 65
- ⁸⁶ Riječ je vjerovatno o knjizi Edgara Bauera *Engleska sloboda*, objavljenoj 1857. godine u Leipzigu. 67 103
- ⁸⁷ Kelnski proces komunistima predstavljao je prvi pokušaj reakcije da «istrijebi» revolucionarnu radničku partiju. Sudenje je održano u Kelnu od 4. oktobra do 12. novembra 1852. godine. 11 članova Saveza komunista (vidi nap. 537) bilo je optuženo zbog «izdaje zemlje». Među osuđenima bio je i Karl Otto, koji je 15. oktobra 1856. bio amnestiran. Optužba se temeljila na «Originalnim zapisnicima» sa sjednica Centralne uprave Saveza – falsifikatu pruskih policijskih agenata – i na drugim izmišljotinama, kao i na dokumentima koje je policija ukrala sitnoburžoaskoj frakciji Willich – Schapper (vidi nap. 61) koja je bila isključena iz Saveza komunista. Sedam optuženih bilo je na osnovu falsificiranih dokumenata i lažnih iskaza osuđeno na kazne zatvora u trajanju od tri do šest godina. U svojim člancima *Proces komunistima u Kelnu i Otkrića o procesu komunistima u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388), kao i u drugim napisima, Marx i Engels raskrinkali su provokacije inicijatora procesa i podle metode s kojima se pruska policijska država suprotstavljala međunarodnom radničkom pokretu. 67 431 488 523
- ⁸⁸ Heinrich Heine, *Ein Weib* iz *Romansi*. 67
- ⁸⁹ Marx misli na knjigu Alfreda Meißnera *Heinrich Heine. Erinnerung*, Hamburg 1856. 67
- ⁹⁰ *Krimski rat* (Istočni rat) – rat između Rusije i saveza Engleske, Francuske, Turske i Sardinije, koji je trajao od 1853. do 1856. godine. Bio je izazvan sukobom privrednih i političkih interesa vladajućih klasa tih zemalja, na Bliskom Istoku. 69 71
- ⁹¹ Očigledno ironična aluzija na Francusku banku, koju Marx ovdje naziva pawnshop, prema engleskom pawnshop (zalagaonica). 70
- ⁹² *Old Lady of Threadneedle Street* – ironičan naziv za Englesku banku koja se nalazi u ulici Threadneedle Street u Londonu. 70
- ⁹³ Marx misli na francuske bankare Isaaca i Émila Péreire-a, koji su dvadesetih do tridesetih godina 19. stoljeća pripadali saintsimonističkoj školi. Oslanjajući se na to učenje koje se «zanosilo iluzijom kako sav antagonizam između klasa mora da iščezne kad putem nekakvog izmudrijašenog sistema javnog kredita bude stvoreno opće blagostanje» (Marx), braća Péreire osnovala su 1852. godine akcionarsku banku Crédit mobilier (vidi nap. 54) i demagoški isticala da ona predstavlja sredstvo za ostvarenje Saint-Simonove ideje.
Taj novi sistem kreditiranja, koji su izmislila braća Péreire, uživao je podršku Napoleona III, a Marx ga je ironično nazivao «bonapartističkim socijalizmom». U praksi je on doveo do nezadrživog porasta burzovnih špekulacija, općeg podmićivanja i korupcije u Francuskoj. 70
- ⁹⁴ *Kristalna palata* – građevina od metala i stakla, podignuta za prvu međunarodnu industrijsku izložbu 1851. godine u Londonu. 70 77
- ⁹⁵ Misli i podatke o stanju na evropskom tržištu novca, sadržane u ovom pismu, Marx je upotrebio za prva tri članka svoje serije članaka o međunarodnoj privrednoj krizi 1857 - 1858. godine (vidi u 15. tomu ovog izdanja str. 41 - 53). 70
- ⁹⁶ Ewerbeck je, kao i Heß, po svaku cijenu želio postati slavan. Istupio je iz Saveza komunista s obrazloženjem da je njegova literarna djelatnost važnija. Objavio je svoje djelo *L'Allemagne et les Allemands*, Pariz, 1851, premda je bilo vrlo vjerovatno da će djelom morati sam snositi troškove. On je «prevladao čak svoju škrtnost» (Engels). 71

- ⁹⁷ *«horizon politique»* – Prije revolucije 1848. u Francuskoj građanski dnevnik *«Le Constitutionnel»* dočekivao je svoje čitaoce »dan za danom sa svečanom frazom: *«L'Horizon politique s' obscurcit»*. (Politički horizont se zamračuje.) (Marx). 72 281
- ⁹⁸ *peuple Archimède* (Arhimedov narod) – narod uz čiju je pomoć moguće iz temelja izmjeniti svijet. 73
- ⁹⁹ *suspension of cash payments* (obustava plaćanja u gotovom) – U Francuskoj banci bio je utvrđen izrazito velik odliv gotovog novca što je snažno reduciralo rezerve banke. S obzirom da je postojala opasnost da će se rezerve potpuno iscrpiti, bila je uvedena obustava plaćanja u gotovom (vidi Karl Marx, *Uzroci novčane krize u Evropi i Novčana kriza u Evropi* – *Iz povijesti opticaja novca*, vidi u 15. tomu ovog izdanja str. 45 - 53). 73
- ¹⁰⁰ *lehovske gmine* (lehovske općine) – Lehiti su bili plemena nastanjena na obalama Visle. Živjeli su u općinama. Zemljište je bilo u zajedničkom vlasništvu, a obradive površine bile su dane na upotrebu pojedinim porodicama srazmjerno broju njihovih članova. 76
- ¹⁰¹ *ordre équestre* (viteški stalež) – U Poljskoj su bili primani u vitešku službu oni seljaci koji su mogli nabaviti konja i cjelokupnu vitešku opremu. Na taj način sticali su svojstvo plemića. 76
- ¹⁰² Marx vjerovatno misli na antibonapartistički članak u listu *«The Manchester Guardian»*, koji je bio potpisan s dopisničkim znakom *«X»*. 76
- ¹⁰³ U novembru 1847. u Švicarskoj je izbio građanski rat kojeg je rasplamsao reakcionarni *Separatni savez* kome se pridružilo sedam ekonomski zaostalih katoličkih kantona. Francuska vlada Guizot-a, koja je željela da zadrži svoj utjecaj u Švicarskoj i strepila da bi pobjeda švicarskih liberala mogla ojačati revolucionarni pokret, zalagala se uz pomoć vlada Austrije i Rusije za obranu Separatnog saveza i katoličke crkve. S druge strane, engleski ministar vanjskih poslova Palmerston nastojao je da u Evropi oslabi pozicije Francuske na političkom planu, pa je stoga svim silama pokušavao da spriječi miješanje francuske vlade u unutrašnje poslove Švicarske, te da Engleskoj osigura ulogu posrednika u toj stvari. Uspjelo mu je da ostvari svoj cilj, no francuska vlada počela je kao protumjeru tražiti mogućnost da se približi Rusiji. 23. novembra 1847. godine vojska švicarske savezne vlade porazila je trupe Separatnog saveza. Poslije pobjede bio je 1848. godine donesen novi ustav i Švicarska je iz saveza država bila pretvorena u saveznu državu. 76
- ¹⁰⁴ U vezi s napuljskim pitanjem, istaknutim na Pariškom kongresu 1856, engleska i francuska vlada pripremale su u oktobru 1856. zajedničku vojnu ekspediciju na obale kraljevstva Napulj (kraljevstva obiju Sicilija). Francuska i Engleska su strahovale da bi teror i reakcija u kraljevstvu Napulj mogli pogodovati razvitku revolucionarnog pokreta. Stoga su od Ferdinanda II, kralja Napulja, zahtijevale da izmijeni unutrašnju politiku. Kralj je uživao podršku Austrije i odbio je da ispuni taj zahtjev, pa su obe sile stavile svoje flote – Francuska u Tulonu i Engleska kod otoka Malte – u stanje pripravnosti. Zbog razilaženja između engleske vlade i Napoleona III, koji je u Napulju želio restaurirati dinastiju Bonaparte, do ekspedicije u Napulj nije došlo. Govoreći o savezu Palmerstona s Austrijom protiv Napoleona III u turskom pitanju, Marx misli na nepopustiv stav koji je engleska vlada u jesen 1856. zauzela o ujedinjenju Dunavskih kneževina Moldavije i Vlaške. Tursko pitanje postavio je na Pariškom kongresu 1856. francuski opunomoćenik s ciljem da na čelo Dunavskih kneževina bude postavljen predstavnik dinastije Bonaparte. Tada, međutim, nisu bili u dovoljnoj mjeri sazreli uslovi za ujedinjenje Moldavije i Vlaške i rasprave vođene u tom smislu ostale su bez ozbiljnih rezultata. Zahvaljujući pojačanim borbama stanovništva Kneževina, problem ujedinjenja postao je u jesen 1856. opet od svevremenskog značaja. Vladama Engleske i Austrije nije odgovaralo da u kneževinama poraste

utjecaj carske Rusije, pa su se stoga odlučno suprotstavljale ujedinjenju kneževina podržavajući vladu Porte i reakcionarne krugove boljara. Austrijska vlada bila je, međutim, ipak primorana da u proljeće 1857. povuče svoje trupe iz Moldavije i Vlaške. Diplomatska konferencija, sazvana 1858. u Parizu, na kojoj su između ostalih sudjelovale i Francuska, Engleska, Rusija, Austrija i Turska, izradila je konvenciju koja je predviđala ujedinjenje kneževina i njihovu veću nezavisnost. 1862. godine Moldavija i Vlaška ujedinjene su u državu Rumuniju. 77 237

- ¹⁰⁵ U jesen 1856. izbila je međunarodna privredna kriza koja je dovela do porasta nezaposlenosti, nestašice stanova i životnih sredstava, do povišenja poreskih obaveza i poskupljenja za život neophodnih proizvoda, što je u Parizu i drugim gradovima Francuske u velikoj mjeri izazvalo otvoreno nezadovoljstvo francuskih radnika s postojećim političkim i društvenim sistemom. Vlada je na te izraze negodovanja odgovorila masovnim hapšenjima. Uhapšenjima se, između ostalog, stavljalo na teret da su na ulicama Pariza lijepili buntovničke plakate s prijetnjama protiv posjednika, kućevlasnika, zelenaca, pa čak i protiv cara Napoleona III.
- Članak iz lista «Le Moniteur universel», koji spominje Engels, bio je objavljen 24. oktobra 1856. godine. Sadržavao je proteste protiv napada engleske štampe na francusku vladu i na neke osobe iz krugova oko Napoleona III. O tom članku vodile su se u engleskim listovima i časopisima opširne rasprave. 78
- ¹⁰⁶ Engelsova uputstva, kao i poslani materijal iz lista «The Manchester Guardian» od 17. novembra 1856. Marx je upotrebio za svoj članak *Kriza u Evropi* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 67 - 68). 79
- ¹⁰⁷ Tokom 18. stoljeća Francuska i Španjolska vodile su razne ratove protiv Engleske. Prvi od tih ratova bio je španjolski rat oko nasljedstva (1701 - 1714). 79
- ¹⁰⁸ *Comité du salut public* (Komitet javnog spasa) – komitet širokih ovlaštenja što ga je za vrijeme francuske revolucije izabrao Nacionalni konvent u aprilu 1793. godine. Za vrijeme revolucionarno-demokratske jakobinske diktature (vidi nap. 33) Komitet javnog spasa na čelu s Robespierre-om predstavljao je, u stvari, revolucionarnu vladu Francuske. 81
- ¹⁰⁹ U jesen 1856. godine došlo je do sukoba između Pruske i Švicarske zbog Nojenburga (Neufchâtel) i Valanžena. Kneževina Nojenburg, zajedno s grofovijom Valanžen, pripadala je od 1707. do 1806. godine Pruskoj, a za vrijeme napoleonskih ratova (1806 - 1814) Francuskoj. 1814. Nojenburg se kao 21. kanton priključio savezu švicarskih kantona, ali je istovremeno ostao vazalno područje Pruske. Bečki kongres 1815. godine potvrdio je taj dvojni položaj. 19. februara 1848. u Nojenburgu je izbila građanska revolucija. Bila je oborena tudinska vlast Pruske i proglašena republika. Međutim, Londonskim protokolom, kojeg su 24. maja 1852. potpisale Engleska, Francuska i Rusija, pruskom kralju bila su iznova priznata prava na Nojenburg. U septembru 1856. godine, pristaše kralja pokušale su u kneževini provesti puč, ali ih je švicarska vlada uhapsila. Pruski kralj zahtijevao je da pobunjenici budu oslobođeni, a Švicarska je na to zatražila od kralja da se odrekne svojih prava na Nojenburg. Sukob je potrajao do proljeća 1857. godine i izgleden je na konferenciji evropskih zemalja o Nojenburgu, koja je na inicijativu francuske vlade bila sazvana u Parizu 5. marta 1857. 26. maja iste godine, Pruska se morala odreći Nojenburga. 82 84 85
- ¹¹⁰ Marx očigledno misli na činjenicu da je Pruska prema odluci Bečkog kongresa 1815. godine dobila od Danske jedan dio Pomeranije, tzv. švedsku Pomeraniju. Danska je za uzvrat dobila od Pruske vojvodstvo Lauenburg. 82
- ¹¹¹ Ove misli Marx je izložio u svom članku «Božansko pravo Hohenzollerna» (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 79 - 84). 82

- ¹¹² *Kampanja za državni ustav* – ustanak koji je u maju-junu 1849. izbio najprije u Dresdenu, zatim u bavarskoj Falačkoj, u dijelovima pruskog Porajnja i najzad u Badenu radi obrane ustava Rajha kojeg je frankfurtska Narodna skupština donijela 28. marta 1849. godine. Kampanja za ustav Rajha predstavljala je posljednju etapu buržoasko-demokratske revolucije 1848 - 1849. O karakteru i ishodu te borbe, u kojoj je sudjelovao i Engels, vidi: Friedrich Engels, *Njemačka kampanja za državni ustav* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 92 - 164) i *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 5 - 85). 86
- ¹¹³ Bruno Bauer napisao je neposredno prije i za vrijeme krimskog rata 1853 - 1856 (vidi nap. 90) brošure *Rusija i germanstvo*, Charlottenburg, 1853; *Rusija i germanstvo. Drugi odjeljak. Njemačko i istočno pitanje*, Charlottenburg, 1853; *Sadašnji položaj Rusije*, Charlottenburg 1854; *Njemačka i russtvo*, Charlottenburg 1854; *Rusija i Engleska*, Charlottenburg, 1854. 86
- ¹¹⁴ *Kritika evanđelja* – riječ je o spisu Brune Bauera »Kritika evanđelja i povijest njegovog postanka«, Berlin 1850 - 1852. Spomenuta *Povijest prakršćanstva* objavljena je tek 1874. godine u Berlinu, pod naslovom *Philo, Strauss i Renan i prakršćanstvo*. 86
- ¹¹⁵ Za vrijeme poplave u dolinama Rone i Loare u proljeće 1856. Napoleon III posjetio je pogođene departmane i da bi stekao popularnost obilazio je čamcem pojedine poplavljene gradove i sela. Zatim je jednim pismom preporučio ministru javnih radova razne mjere koje su tobože trebale spriječiti da ponovo dode do sličnih prirodni katastrofa. 88
- ¹¹⁶ Riječ je o člancima *Božansko pravo Hohenzollerna, Aglo-persijski rat i Austrijska pomorska trgovina* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 79 - 84, 60 - 61 i 73 - 78). 89
- ¹¹⁷ Marx upućuje na ustupke švicarske vlade u pogledu kneževine Nojenburg (Neufchâtel) (vidi nap. 109) za vrijeme sukoba s Pruskom.
Pruski kralj je zahtijevao da budu oslobođeni njegovi pristaše koji su pokušali provesti puč i bili uhapšeni, a u slučaju protivljenja zaprijetio je Švicarskoj s ratom. Švicarska vlada najprije je kategorički odbila da ispuni taj zahtjev Pruske i zvanično izjavila da je spremna da prihvati izazov i pruži otpor ukoliko pruske trupe napadnu Švicarsku. Međutim, usprkos toj izjavi švicarska vlada odlučila je 16. januara 1857. pod pritiskom Napoleona III, koji nije želio rat na francuskoj granici, da pusti na slobodu uhapšene pristaše kralja. Zatim je pruski kralj povukao naredbu kojom je naložio da se pruska armija mobilizira i uputi na švicarske granice. Tako je zahvaljujući popustljivosti švicarske vlade izbjegnuta ratni sukob između Pruske i Švicarske. 90
- ¹¹⁸ Marx vjerovatno misli na list »Neue Preussische Zeitung« od 1. januara 1857. u kojem su bili objavljeni izvaci iz izvještaja švicarskog Saveznog vijeća Saveznoj skupštini. Sadržavali su prikaz uzroka zbog kojih je došlo do prusko-švicarskog sukoba oko Nojenburga (Neufchâtel) i Valanžena (vidi nap. 109), te prikaz stava evropskih velesila u tom sukobu. Švicarsko Savezno vijeće posebno je utvrdilo da se pruski kralj, protivno uvjerenjima francuske vlade, nije ni na koji način obavezao francuskom caru da se odriče svojih prava na Nojenburg i Valanžen. 90
- ¹¹⁹ *Orleanisti* – stranka finansijske aristokracije i krupne buržoazije. Orleanisti su bili pristaše vojvoda od Orléana, mlađeg ogranka burbonske dinastije, koja je bila na vlasti u Francuskoj posredstvom Louis-a Philippe-a od julske revolucije 1830. do revolucije 1848. godine. Za vrijeme Druge republike (1848 - 1851) orleanisti su zajedno s legitimistima (vidi nap. 278) sačinjavali Stranku reda. 91 282 302
- ¹²⁰ Marx misli na drugi Engelsov članak o planinskom ratu, koji uredništvo lista »New-York Daily Tribune« nije objavilo. 91

- ¹²¹ Marx misli na podatke o suradnji poljskog publiciste i panslaviste grofa Gurowskog u listu »New-York Daily Tribune«. Te mu je podatke prenio predstavnik časopisa »Putnam's Monthly«, Olmsted, kojeg je Marx upoznao preko Frieligratha. Olmsted je obavijestio Marxa i o utjecaju Gurowskog na urednika lista »New-York Daily Tribune« Charlesa Dana-a. Marx je zaključio da je upravo to razlog zbog kojeg je uredništvo odbilo da objavi njegove napise o dunavskim kneževinama i Engelsov članak protiv panslavizma (vidi u ovom tomu, str. 98) i što je odugovlačilo sa štampanjem njegovih drugih članaka. 94
- ¹²² Ovaj Marxov članak uredništvo lista »New-York Daily Tribune« nije objavilo. 94
- ¹²³ 1856. godine u SAD osnovana je Republikanska stranka, koja je prilikom predsjedničkih izbora iste godine skoro izvojevala pobjedu. Moguće je da Marx misli na te događaje. 95
- ¹²⁴ Riječ je o englesko-persijskom ratu 1856 - 1857. godine, koji je predstavljao jednu od etapa agresivne britanske kolonijalne politike u Aziji sredinom XIX stoljeća. 95
- ¹²⁵ *in usum delphini* (za upotrebu prijestolonasljedniku) – oznaka za izdanje klasičnih pisaca, koje je prema uputi Louis-a XIV bilo štampano radi obuke njegovih sinova i očišćeno od svih »sablaznijivih« mjesta. 97
- ¹²⁶ *Pristalice currency teorije* – Marx misli na predstavnike »currency principle«, teorije novca koja je u drugoj polovini 19. stoljeća imala u Engleskoj brojne pristaše. Ova teorija temeljila se na kvantitativnoj teoriji novca čiji su predstavnici tvrdili da su cijene robe određene količinom novca koji se nalazi u opticaju. Pobornici »currency principle« željeli su primijeniti zakon optičaja kovanog novca, a u currency (sredstva u opticaju) ubrajali su osim kovanog novca i banknote. Vjerovali su da se uz potpunu zlatnu podlogu banknota može osigurati stabilan optičaj novca, a emisija je trebala biti regulirana u skladu s uvozom i izvozom plemenitih metala. Pokušaji engleske vlade da se osloni na tu teoriju (Zakon o banci iz 1844, nazvan Peelov akt – vidi nap. 223) ostali su bez uspjeha i samo su potvrdili da vlada ne raspolaže s nikakvim naučnim znanjem, te da je potpuno nesposobna za praktičku djelatnost. (Vidi i: Karl Marx, *Prilog kritici političke ekonomije*, u 20. tomu ovog izdanja). 99 123 133
- ¹²⁷ *Freetrader* – pristaše slobodne trgovine i nemiješanja države u privredni život zemlje. Agitacioni centar freetradera nalazio se u Manchesteru gdje je nastala mančesterska škola, ekonomski pravac koji je odražavao interese napredne engleske industrijske buržoazije. Freetraderi, pristaše tog pravca, sačinjavali su *Mančestersku stranku*. Na čelu pokreta bili su Cobden i Bright, tvorničari koji su 1838. godine osnovali Anti-Corn-Law League (vidi nap. 146).
Četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća freetraderi su predstavljali posebnu političku grupaciju. Sačinjavali su lijevo krilo engleskih liberala.
Piliti – pristaše umjerenog torijevca Roberta Peela, koji su podržavali njegovu politiku ekonomskih ustupaka trgovačkoj i industrijskoj buržoaziji uz političku vlast zemljišne i finansijske aristokracije. 1846. godine Peel je u interesu industrijske buržoazije ukinuo Zakone o žitu (vidi nap. 146), što je u krugovima protekcionistički orijentiranih torijevaca izazvalo veliko nezadovoljstvo i zatim čak rascjep torijevske stranke i izolaciju pilita. Pedesetih godina XIX. stoljeća piliti su u parlamentu sačinjavali malu frakciju bez određenog programa. 101 293
- ¹²⁸ Riječ je o sukobu s kineskim vlastima u Kantonu, koji su Englezi isprovocirali u oktobru 1856. godine. Kineske vlasti uhapsile su, naime, posadu kineskog krumčarskog broda »Arrow«, što je engleski konzul Parkes iskoristio kao povod za sukob pozivajući se na činjenicu da je kineski brod plovio pod engleskom zastavom. Nakon međusobnih čarki engleski opunomoćenik u Kini, John Browning, izdao je barbarsku komandu o bombardiranju Kantona bez prethodnog upozorenja. Bio je to uvod u drugi opijumski rat 1856 - 1858.

- O politici engleske vlade u kineskom pitanju vođene su u parlamentu od 26. februara do 3. marta 1857. burne debate. Završile su tako što je Donji dom s većinom od 16 glasova (263 prema 247) izrazio nepovjerenje Palmerstonovoj vladi. Potom je Palmerston raspustio parlament, a na novim izborima pristaše njegove agresivne vanjske politike donijele su mu većinu. O stranačkoj borbi u parlamentu oko politike Engleske u Kini Marx je opširno pisao u svojim člancima *Parlamentarne debate o neprijateljstvima u Kini, Jedan poraz Palmerstonove vlade, Predstojeći izbori u Engleskoj, Engleski izbori i Poraz Cobdena, Brighta i Gibsona* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 110 - 123 i 137 - 140). 101 106
- ¹²⁹ Podatke i ocjene toka i rezultata izborne kampanje u Mančesteru, sadržane u Engelsovim pismima od 11, 20, 31. marta i 2. aprila 1857, Marx je upotrebio za svoj članak *Poraz Cobdena, Brighta i Gibsona* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 137 - 140). 102 107 114 115
- ¹³⁰ O prevarama akcionarskog društva Docks Napoléon i o licemjernom postupku vlade Napoleona III prema mladom Berryeru, sinu poznatog francuskog advokata koji je bio umiješan u te prevare, Marx je pisao u svom članku *Znaci vremena* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 328 - 331).
Engels vjerovatno misli na «Times» od 9. i 10. marta 1857. 102
- ¹³¹ Prvi tom Lelewelove knjige *Histoire de Pologne* ima podnaslov *Povijest Poljske koju je jedan ujak napisao za svog nećaka*. 103
- ¹³² *Société du dix Décembre* (Društvo 10. decembra) – bonapartističko društvo osnovano 1849. i organizirano u tajne sekcije. Jezgru društva sačinjavao je pariski lumpenproletarijat. Karakteristiku Društva 10. decembra Marx je dao u svom radu *Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 130 - 132). 103 159
- ¹³³ Riječ je o ugovoru koji su 15. aprila 1856. sklopile u Parizu Engleska, Francuska i Austrija, a koji je trebao predstavljati garanciju nezavisnosti Turske i integriteta njenih granica. 103
- ¹³⁴ O napuljskoj ekspediciji vidi nap. 104.
Muratova restauracija – Od 1806. do 1808. godine kralj Napulja bio je Joseph Bonaparte, stariji brat Napoleona I. 1808. Napoleon I postavio je za kralja Napulja Joachima Murata, koji je ostao na vlasti do 1815. godine. 104
- ¹³⁵ «*truly British minister*» («pravi engleski ministar») – tako je lord Russell na sjednici Donjeg doma 25. juna 1850. nazvao lorda Palmerstona, čije je gorde riječi «civis Romanus sum» («ja sam rimski građanin»), koje je on izgovorio na istoj sjednici, engleska buržoazija oduševljeno prihvatila. Palmerston je opravdavao akcije engleske flote koja je bila poslana u Grčku pod izgovorom da zaštiti engleskog podanika portugalskog porijekla, trgovca Pacificoa, čija je kuća u Ateni bila spaljena. Palmerston je izjavio da englesko državljanstvo mora biti garancija nepovredivosti i sigurnosti engleskih podanika ma gdje se nalazili, baš kao što su i riječi «civis Romanus sum» osiguravale građanima starog Rima njihov ugled i opće poštovanje. 104 113 269 396
- ¹³⁶ *Cockney* – u narodu rasprostranjen izraz za stanovnike Londona; također i dijalekatski obojeni govor londonskog stanovništva. 104
- ¹³⁷ *S prvim opijunskim ratom* (1839 - 1842), vođenim radi otvaranja kineskog tržišta za englesku trgovinu, započelo je pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. 104
- ¹³⁸ *Koaliciona vlada Aberdeena* (1852 - 1855) sastojala se od dijela vigovske oligarhije, pilita (vidi nap. 127), radikala i nekoliko predstavnika frakcije irskih poslanika. «Ministarstvo je samo sebe nazivalo, vladom svih talenata» (vidi Karl Marx, *Svrgnuta vlada* u 14. tomu ovog izdanja, str. 37 - 39). 104

- ¹³⁹ *Manchesterskim »massacre en miniature«* (»minijaturnim pokoljem«) Marx naziva surovi postupak engleskih trupa protiv nenaoružanih učesnika masovnog skupa održanog 16. avgusta 1819. u Mančesteru na St. Peter's Fieldu u znak podrške izbornoj reformi, a protiv Žitnih zakona. Analogno bici kod Vaterloa savremenici su taj događaj nazivali krvoprolićem kod Peterloa.
Gagging acts (zakoni za pritezanje) – tako je nazvano šest izvanrednih zakona koji su u Engleskoj bili doneseni 1819. godine. Ograničavali su slobodu govora, okupljanja i štampe. 104
- ¹⁴⁰ *Tuckerovi pamfleti* – riječ je o seriji »Tucker's Political Fly-Sheets« koju je u Londonu izdavao urkvartist Tucker 1853 - 1854. i 1855. godine. Ukupno je izašlo 12 pamfleta, uglavnom o vanjskoj politici Palmerstona. U prva dva broja bili su objavljeni dijelovi jedne Marxove serije članaka pod naslovom *Palmerston and Russia* i *Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessi* (na naslovnoj stranici pisalo je »Palmerston, what has he done?»). Prva brošura sadržajem je odgovarala članku br. III, serije *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - 339), objavljene 1853. godine u čarističkom dnevniku »The People's Paper«; a druga brošura uz neznatna odstupanja, člancima br. IV i V. I u ostalim brojevima »Political Fly-Sheets« bili su objavljeni članci o Palmerstonu koje je uglavnom napisao David Urquhart. 107 108 112
- ¹⁴¹ Pamflet *The Betrayal of England*, koji je sadržavao kritiku Palmerstonove vanjske politike, objavljen je u Londonu kao zasebno izdanje 1848. godine u redakciji Williama Coninghama. U njemu su bili odštampani glavni dijelovi Ansteyjevog govora protiv Palmerstona za vrijeme debata u Donjem domu 8, 14. i 23. februara i 1. marta 1848, kao i Palmerstonovi odgovori na Ansteyjeve optužbe. Dvadeset devetog aprila 1857. pamflet *The Betrayal of England* bio je objavljen kao posebni broj lista »The Free Press«. 108
- ¹⁴² Vjerovatno je riječ o Ansteyjevoj izjavi u Donjem domu 23. februara 1848 (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 302, 317, 320, 323/324 i 334). 108 112
- ¹⁴³ Washington Wilks, *Palmerston in three epochs: a comparison of facts with opinion*, London 1854. 108
- ¹⁴⁴ Riječ je o člancima o lordu Palmerstonu, objavljenim u listu »New-York Daily Tribune«. Ti članci bili su štampani kao uvodnici pod raznim naslovima, i to: *Palmerston* 19. oktobra 1853, *Palmerston and Russia* 4. novembra 1853, *A chapter of modern history* 21. novembra 1853. i *England and Russia* 11. januara 1854.
 Ti članci bili su dio Marxove serije članaka *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - 339). 108 112
- ¹⁴⁵ *Oružani pohod na Bushire* – Pošto su Perzijanci okupirali kneževinu Herat, Englezima je to poslužilo kao povod da zauzmu najvažniju perzijsku luku, Bushire, čime je započeo englesko-perzijski rat 1856 - 1857 (vidi nap. 124). 109
- ¹⁴⁶ *Anti-Corn-Law League* (Liga protiv Zakona o žitu) – udruženje pristaša slobodne trgovine, koje su tvorničari Cobden i Bright osnovali 1838. godine u Mančesteru. *Corn Laus* (Zakoni o žitu) imali su za cilj ograničenje odnosno zabranu uvoza žitarica, a uvedeni su u Engleskoj 1815. u interesu veleposjednika. Liga je zahtijevala potpunu slobodu trgovine i borila se za ukidanje Zakona o žitu radi sniženja radničkih nadnica i ekonomskog i političkog slabljenja pozicija veleposjednika. Poslije ukidanja Zakona o žitu 1846. godine Liga je formalno bila raspuštena, ali je u stvari postojala sve do 1849. godine. 110 113 209
- ¹⁴⁷ »*Iako smo braća, nisu nam kese sestre*« – replika koju je David Justus Hansemann, jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije, na sjednici prve Združene zemaljske skupštine 8. juna 1847. uputio pruskom kralju. 111
- ¹⁴⁸ Riječ je o englesko-persijskom ratu 1856 - 1857 (vidi nap. 124) i o drugom opijumskom ratu 1856 - 1858 (vidi nap. 128). 112

- ¹⁴⁰ *Portfolio* — skraćeni naziv zbirke diplomatskih dokumenata i materijala, koju je u Londonu izdavao David Urquhart. Serija «The Portfolio; or, a Collection of State Papers» izlazi od 1835. do 1837. godine, a nova serija pod naslovom *The Portfolio. Diplomatic Review* od 1843. do 1845. godine. 112 422 423
- ¹⁵⁰ *Manchesterska stranka* — vidi nap. 127. 112
- ¹⁵¹ *Peace-party-talk* (naklapanja o *Mirovnom društvu* ili *Stranci mira*) — riječ je o građansko-pacifističkoj organizaciji, koju je 1816. godine u Londonu osnovala religiozna sekta kvekera. Stranka mira uživala je aktivnu podršku pristaša slobodne trgovine koji su smatrali da Engleska u mirnim uvjetima uz pomoć slobodne trgovine može potpunije iskoristiti svoju industrijsku nadmoć i ostvariti ekonomsku i političku prevlast. 113
- ¹⁵² *Newalls Buildings* — zgrada u Mančesteru u kojoj su od 1838. godine održavane sjednice *Anti-Corn-Law League*. 113
- ¹⁵³ List «*The Free Press*» koji se nalazio u opoziciji prema vladi Palmerstona, izdavao je u Londonu Urquhart sa svojim pristašama od 1855. do 1865. godine. Šesnaestog avgusta 1856. list je povećao broj stranica od četiri na osam, tako da se moglo pisati opširnije i o većem broju tema. Marx i Engels u svojim pismima često su nazivali taj izmijenjeni list «nova, *Free Press*» 114 494
- ¹⁵⁴ Vijest o smrti Konrada Schramma bila je izmišljena. 116
- ¹⁵⁵ Činjenice navedene u ovom odlomku, Marx je upotrebio u svom članku *Rezultat izbora* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 144 - 147) koji je napisao za list «*New-York Daily Tribune*». 117
- ¹⁵⁶ Naslov Maurenbrecherove knjige nije bilo moguće utvrditi. 117
- ¹⁵⁷ *Blue Books* — vidi nap. 41. Ovdje je riječ o Plavoj knjizi *Correspondence 1839 - 1841, relative to the affairs of the East, and the conflict between Egypt and Turkey*. 117
- ¹⁵⁸ Marx vjerovatno misli na jedan od članaka protiv panslavizma (vidi nap. 12). 117
- ¹⁵⁹ Pismom od 6. aprila 1857. Charles Dana zamolio je Marxa da suraduje u enciklopediji *The New American Cyclopaedia*.
The New American Cyclopaedia — znanstvena enciklopedija koju je izdavala grupa naprednih američkih novinara i izdavača koji su bili članovi redakcije lista «*New-York Daily Tribune*». Urednici enciklopedije bili su pored ostalih i Charles Dana i major Ripley. U njujorškoj nakladi D. Appleton and Company ukupno je izašlo 16 tomova u periodu od 1858. do 1863. godine. Neizmijenjeno novo izdanje objavljeno je 1868 - 1869. U radu na enciklopediji surađivali su brojni poznati znanstvenici SAD i Evrope. Sudeći po opsežnim prikazima raznih naučnih područja i bogatstvu podataka, bila je to jedna od najboljih enciklopedija toga vremena. Usprkos građanskim shvaćanjima njenih urednika i njoj — kao uostalom i drugim građanskim enciklopedijama — svojestvenom eklekticizmu, *The New American Cyclopaedia* sadržavala je niz članaka koji su izražavali stavove demokratskih i naprednih građanskih krugova. Posebno mjesto zauzimaju radovi Marxa i Engelsa koji su, protivno uvjetima što ih je postavila redakcija, pisani u revolucionarno-proleterskom, materijalističkom duhu. Da bi omogućio Marxu da dovrši svoja ekonomska istraživanja, Engels je napisao najveći dio tih članaka. Marx je uglavnom pripremao biografske skice niza vojskovođa i političara, a Engels je pisao upute o vojnim aspektima pregleda.
 Marx i Engels radili su za *New American Cyclopaedia* od jula 1857. do oktobra 1860. godine. Njihovi članci objavljeni su u 17. tomu ovog izdanja. 118 133 141 144 151 232 553

- ¹⁶⁰ 2. decembra 1805. vodila se kod *Austerlitz* bitka između rusko-austrijskih i francuskih trupa, a završila je pobjedom Napoleona I.
Kod asijskog grada *Arbela*, tačnije kod mjesta *Gaugamela* (400 km sjeverno od Babilona), odigrala se 331. godine prije n. e. jedna od najvećih bitaka antike u kojoj su trupe Aleksandra Makedonskog pobijedile vojsku perzijskog kralja Darija III. Zahvaljujući toj pobjedi Aleksandru Makedonskom bio je otvoren put za konačno osvajanje perzijskog carstva. 119
- ¹⁶¹ *Code Napoléon* – francuski građanski zakonik koji je pod Napoleonom I bio iznova donesen 1807. godine prema zakoniku *Code civil des Français* iz 1804. godine. Do 1900. važio je i u dijelovima Porajnja. Engels ga je nazvao »jedinim savremenim građanskim zakonikom koji počiva na društvenim tekovinama Velike francuske revolucije i pravno ih odražava«. 120
- ¹⁶² Richard Cobden istupio je 26. februara 1857. u Donjem domu protiv protuzakonitih postupaka engleske vlade u englesko-kineskom sukobu (vidi nap. 128) i podnio prijedlog rezolucije koja je sadržavala osudu ratnih operacija Engleske u Kini. Poslije dugotrajne rasprave Donji dom je prihvatio Cobdenov prijedlog, što je poslužilo kao osnov za izglasavanje nepovjerenja Palmerstonovoj vladi. 124
- ¹⁶³ Može se pretpostaviti da Marx misli na *Römische Geschichte* Theodora Mommsena, objavljene u tri toma u Leipzigu-Berlinu u periodu od 1854 - 1856. godine. 124
- ¹⁶⁴ Ferdinand Lassalle, *Filozofija Heraklita Mračnog iz Efeza*, Berlin 1858. 125 219 248
- ¹⁶⁵ Riječ je o drami Ferdinanda Lassallea *Franz von Sickingen*. Dvadeset šestog aprila 1857. Lassalle je pisao Marxu da će to djelo »prilično oduševiti«. 127 362 371 532 534 539
- ¹⁶⁶ Opširnu analizu izvještaja banke *Crédit mobilier* od 28. aprila 1857, objavljenog u listu »Le Moniteur universel« 30. aprila iste godine, Marx daje u svoja dva članka *Crédit mobilier* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 164 - 170). 131
- ¹⁶⁷ »*Sozialphilosophie*« – tako Moses Heß u svojim radovima četrdesetih godina 19. stoljeća naziva francuski utopijski socijalizam čiji su predstavnici bili Babeuf, Saint-Simon i Fourier. Tu je Heß ubrajao i sitnoburžoasko socijalističko učenje Proudhona. 131
- ¹⁶⁸ Početkom juna 1857. Engels je došao u London i zadržao se otprilike do kraja mjeseca. 134
- ¹⁶⁹ Engels je podsjetio Marxa na adresu svoje sestre Marije Blank koja je tada stanovala u Londonu. Za vrijeme boravka u Londonu u junu 1857. Engels je vjerovatno kod nje odsjeo. 136
- ¹⁷⁰ Jedanaestog juna 1857. Dana je pisao Marxu da mu vraća rukopis članka *Saint-Arnaud* jer ga uredništvo časopisa »Putnam's Monthly« nije prihvatilo (vidi i nap. 69). Zatim mu je savjetovao da ne napiše članak *Brodovi protiv utvrdjenja* jer uredništvo časopisa ne želi preuzeti nikakve pozitivne obaveze. Dana je pisao da se nada da će od Marxa uskoro primiti »mnoštvo materijala« za *The New American Cyclopaedia*. 138
- ¹⁷¹ Godine 1857. u Indiji je izbio veliki narodni ustanak protiv engleske kolonijalne vladavine. Ustanaku, koji je trajao do 1859. godine, prethodilo je nekoliko oružanih sukoba, a izazvan je u prvom redu negodovanjem svih slojeva Indije zbog nečovječnih metoda kolonijalnog izrabljivanja.
Ustanak se pripremao od sredine 1856. godine, a izbio je u proljeće 1857. među sepoijima. Sepoji su bili vojnici najamničkih trupa u Indiji, sastavljenih od indijskog stanovništva koje su vrbovali engleski kolonijalni vladari, a služili su pod komandom engleskih oficira. Vojnu jezgru ustanka sačinjavale su najamničke trupe bengalske armije koje su se nalazile u sjevernoj Indiji. Narodni ustanak, u kojem se ogledalo

- nezadovoljstvo indijskih seljaka (od kojih su se regrutirali obični sepoji) i siromašnih zanatlija u gradovima, zahvatio je najveće okruge sjeverne i srednje Indije i uzdrmao cijelu zemlju. Uz pomoć indijskih feudalaca, koji su izdali ustanak pošto su im kolonijalne vlasti obećale da neće dirati njihova imanja i njihov teritorijalni integritet, engleski kolonijalni gospodari svirepo su ugušili ustanak. 142 147 192 226 384
- ¹⁷² Krajem juna-početkom jula 1857. grupica talijanskih građanskih revolucionara, vođena uputstvima Mazzinija, dočepala se jednog talijanskog parobroda koji je iz Djenove plovio u Tunis. Pristali su na obali Napuljskog zaljeva i pokušali na taj način rasplamsati u Italiji ustanak protiv austrijske vladavine. Mazzinijevi istomišljenici pokušali su također dići ustanak i u Djenovi. Ta nastojanja ostala su bez uspjeha i gotovo svi učesnici ekspedicije i puča u Djenovi bili su uhapšeni. 142
- ¹⁷³ Ovo pismo je odgovor na Marxove retke od 8. jula 1857. U rukopisu je Engels naknadno dodao vjerovatni datum «10 (?) juli». Međutim, 10. jula 1857. bio je petak, a Engels je u glavi svog pisma naveo subotu koja je padala 11. jula. 144
- ¹⁷⁴ Članak *Abensberg* vjerovatno je znatno skratilo uredništvo enciklopedije *The New American Cyclopaedia*. Stoga je u našem izdanju unesen samo kao napomena (vidi u 17. tomu ovog izdanja nap. 50, str. 584). 144
- ¹⁷⁵ Vjerovatno je riječ o Marxovim napomenama za članak *Vojska* koji je napisao Engels. 149
- ¹⁷⁶ Riječ je o *Općoj enciklopediji znanosti i umjetnosti*, koju su 1818. godine počeli izdavati Ersch i Gruber. To je najveći njemački leksikon, a 1890. godine izašao je njegov 167. tom. Ta enciklopedija nije dovršena. 149 183 239
- ¹⁷⁷ Marx je od Engelsa dobio nekoliko vojnih članaka za enciklopediju *The New American Cyclopaedia* za slovo «A». U svojoj knjizi bilježaka Marx je 24. jula 1857. zapisao da je dio članaka za *New American Cyclopaedia* poslan u Njujork. To su bili očigledno članci *Adjutant*, *Albuera*, *Alma*, *Arkebuza*, *Airey*, *Aspre*, *Napad* (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 150 160
- ¹⁷⁸ *loan-societies* (zajmovnice, kase uzajamne pomoći) – vrsta Friendly societies (vidi nap. 78). Kase uzajamne pomoći, legalizirane posebnim zakonom 1835. godine, formirale su svoja sredstva kao i Friendly Societies od članskih priloga, a bile su osnovane s ciljem da uz nisku kamatnu stopu daju radnicima kredite koje se otplaćivalo u ratama. Zajam u pravilu nije mogao biti veći od polovine svote koju je član zajmovnice uplatio za svoje životno osiguranje. Osobe koje nisu bile učlanjene u kasu uzajamne pomoći mogle su također dobiti zajam ali uz dva pouzdana jamca. 150 312
- ¹⁷⁹ Od 28. jula do početka novembra 1857. Engels se liječio u morskim kupalištima Vaterlo kod Liverpula (do 8. septembra), u Rajdu na otoku Vajt (otprilike do početka oktobra) i na otoku Jersey (do početka novembra). Zatim se vratio u Manchester. 151
- ¹⁸⁰ To pismo koje je Engels napisao Jenny Marx 11. avgusta 1857. do sada nije pronađeno. Njime je Engels odgovorio na Marxovo pismo od 9. avgusta 1857. 153 157
- ¹⁸¹ *spirittrappers* (prizivači duhova) – pristaše spiritizma; ovdje igra riječi s engleskom riječju «spirit» koja znači duh, duša ili sablast, ali također označava sve vrste alkoholnih napitaka. 154
- ¹⁸² Vjerovatno je riječ o članku kojeg je Engels napisao za *The New American Cyclopaedia*. 155
- ¹⁸³ Ovo pismo Dana-u, koje do sada nije pronađeno, Marx je napisao vjerovatno 11. avgusta 1857, tj. onog dana kad je poslao materijal za enciklopediju *The New American Cyclopaedia*. 161
- ¹⁸⁴ Početak i kraj pisma nisu sačuvani. Sadržaj ovdje objavljenog fragmenta Marx je upotrebio za svoje članke *Berthier* i *Bernadotte* (vidi u 17. tomu ovoga izdanja, str. 70 - 72 i 121 - 128). 164

- ¹⁸⁵ U svoju knjigu bilježaka Marx je zapisao da je 15. septembra 1857. poslao u New York članak *Barklaj de Toli* koji je zajedno s Engelsom napisao za *The New American Cyclopaedia*, svoj članak *Berthier*, kao i Engelseve priloge *Barbeta*, *Bastion* i *Bajonet* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 64 - 69). 165
- ¹⁸⁶ Ovaj biografski izvadak, koji je bio namijenjen za članak *Bem* (vidi u 17. tomu ovog izdanja str. 98 - 101), Marx je napisao prema jednom do sada nepoznatom izvoru. 165
- ¹⁸⁷ Ovom pismu Marx je priložio izvratke o ratnim mostovima koje je na Engelsovu molbu napravio, služeći se enciklopedijskim izdanjima. 166
- ¹⁸⁸ Gustav von Griesheim, *Vorlesungen über die Taktik*, Berlin 1855. 167
- ¹⁸⁹ Ovaj prikaz Bema Marx je dijelom unio u članak *Bem* (vidi u 17. tomu ovog izdanja str. 98 - 101), koji je bio namijenjen za enciklopediju *The New American Cyclopaedia*. 170
- ¹⁹⁰ Henri Jomini, *Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même, au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric*, tom 3, str. 266. 173
- ¹⁹¹ Najveći broj podataka o Bernadotte-u, koje je Engels sakupio iz knjige Henrija Jomini-ja, Marx je upotrebio za svoj članak *Bernadotte* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 121 - 128). 174
- ¹⁹² Riječ je o *ugovoru na Tafni* koji su 30. maja 1857. kod rijeke Tafne potpisali Bugeaud i Abd el Kader. U svom članku *Bugeaud* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 168 - 170) Marx piše da je Bugeaud tim ugovorom doveo »svoju armiju u kritičan položaj«. »Tajni član, koji nije bio unesen u tekst ugovora, predviđao je da generalu Bugeaudu treba biti isplaćeno 30 000 boooa (oko 12 000 dolara).« 174
- ¹⁹³ Na maloj rijeci *Almi* se 20. septembra 1854. odigrala prva velika bitka Krimskog rata 1853 - 1856 (vidi nap. 90) između ruske armije i englesko-francuskih trupa. Bitku je dobila englesko-francuska vojska koja je bila brojnija i tehnički bolje opremljena. Usprkos greškama ruskog vodstva, englesko-francuske trupe pretrpjele su u toj bici značajne gubitke za vrijeme protunapada ruskih trupa (vidi: Friedrich Engels, *Bitka na Almi*, u 13. tomu ovog izdanja, str. 421 - 424 i: Karl Marx, *Alma*, u 17. tomu, str. 41 - 43). 175 289
- ¹⁹⁴ Dvadeset petog oktobra 1854. vođena je kod *Balaklave* na Krimu bitka između ruskih i englesko-tursko-francuskih trupa. Englezi su zauzimali povoljnije položaje, ali su zbog grešaka svoje komande imali velike gubitke zbog čega su kasnije izgubili značajan dio lake konjice. Opširan opis te bitke Engels daje u svom članku *Rat na Istoku* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 441 - 447). 175
- ¹⁹⁵ Podatke o sudjelovanju Bosqueta u krimskom ratu 1853 - 1856 (vidi nap. 90) Marx je unio u drugi dio svog članka *Bosquet* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 104 - 105). 175
- ¹⁹⁶ *Savez vrline* (Tugendbund) — jedno od patriotskih društava osnovanih u Pruskoj 1807. godine poslije poraza Pruske i zaključenja Tilsitskog mira. Savez vrline okupljao je predstavnike liberalnog plemstva i građanske inteligencije, a vršio je propagandu za oslobodilački rat protiv Napoleona i zalagao se za provođenje umjerenih liberalnih reformi u Pruskoj. Pod pritiskom Napoleona, pruski kralj, kome također nije bila po volji djelatnost Saveza vrline, donio je 31. decembra 1809. godine uredbu o njegovom raspuštanju. Društvo je, međutim, ilegalno postojalo sve do okončanja napoleonovskih ratova. 176

- ¹⁹⁷ Aluzija na revolucionarni pokret u Badenu 1848 - 1849. godine. Sitnoburžoaski demokrat i novinar Karl Blind sudjelovao je u tom pokretu, a republikanac Friedrich Hecker bio je jedan od vođa badenskog ustanka u aprilu 1848. 176
- ¹⁹⁸ Friedrich Ferdinand Karl Müffling, *Passages from my life, together with memoirs of the campaign of 1813 and 1814*, str. 225. 176
- ¹⁹⁹ U bici kod *Vaterloa* (Belle-Alliance) 18. juna 1815. englesko-holandske trupe pod Wellingtonom i pruske pod Blücherom pobijedile su Napoleona. Bila je to presudna bitka rata iz 1815. godine i dovela je do konačne pobjede protunapoleonskog saveza (Engleske, Rusije, Austrije, Pruske, Švedske, Španjolske i drugih država) i do pada Napoleona. Uspjeh kod *Vaterloa* uslijedio je s jedne strane zahvaljujući izdržljivosti engleske pješadije koja je odbila brojne napade Napoleonove vojske, a s druge strane pravovremenom dolasku pruskih trupa pod Blücherom koje su stigle u pomoć englesko-holandskim trupama. 177
- ²⁰⁰ Glavni izvor podataka o Blücheru, općih karakteristika Blüchera kao vojskovođe i podataka o njegovim vojnim operacijama u najvažnijim okršajima bila je knjiga Friedricha Ferdinanda Karla Müfflinga (vidi nap. 198). Ti podaci o Blücheru, koje je Marx dopunio i opremio opširnijim prikazom njegove djelatnosti kao vojskovođe, osnova su članka *Blücher* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 134 - 147). 177
- ²⁰¹ Do tog vremena Marx je uspio pripremiti i poslati u Njujork samo članke *Bem*, *Bessières* i *Bosquet* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 98 - 105). U pisanju članaka *Bem* i *Bosquet* surađivao je Engels. 178
- ²⁰² O finansijskoj politici Bonapartea, Marx je napisao pet članaka. Ti članci nisu bili objavljeni. 178 289
- ²⁰³ Ovo pismo Engels je napisao na listovnom papiru na kojem je bila nacrtana ruševina jednog dvorca. Ispod slike je pisalo «Carisbrooke Castle, Isle of Wight». 179
- ²⁰⁴ U rukopisu ovog pisma Marx je obilježio ovaj cijeli odlomak. On je također i podvukao mjesta koja su u tekstu štampana kurzivom. 180
- ²⁰⁵ Marx je u rukopisu obilježio prve tri rečenice ovog odlomka. 181
- ²⁰⁶ Marx je u rukopisu obilježio posljednje dvije rečenice ovog odlomka. 181
- ²⁰⁷ Sadržaj ovog pisma Marx je upotrebio za svoja dva napisa o ustanku u Indiji, koje je napisao 29. septembra i 6. oktobra 1857 (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 238 - 249). Engelseve vojne ocjene eventualnih manevara engleske kolonijalne armije Marx je upotpunio političkim prikazom ciljeva narodnooslobodilačke borbe koju je indijski narod vodio protiv engleske kolonijalne vladavine. 181
- ²⁰⁸ Engels misli na članke *Baterija*, *Bivak*, *Blindaž*, *Bonneta*, *Bomba*, *Bombardir*, *Bombardovanje*, *Topovnjača*, *Bombarderski brod* i *Bezbedno od bombardovanja* koje je napisao za enciklopediju *The New American Cyclopaedia* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 93 - 97 i 109 - 116). 181
- ²⁰⁹ *peculium castrense* – institucija klasičnog rimskog prava prema kojem je sin, koji se prije nalazio pod očinskom vlašću, mogao prema vlastitom nahodjenju raspolagati sa svime što je dobio ili zaradio dok se nalazio u vojnoj službi. 182
- ²¹⁰ *fabri* – zanatlije u rimskoj vojsci, od kojih je bio sastavljen poseban samostalan odred, zaduženi za gradnju mostova, opsadne i obrambene radove, postavljanje artiljerije, popravke oružja itd. 182

- ²¹¹ Riječ je očigledno o knjizi Wilhelma Böttichera *Geschichte der Carthager . . .*, Berlin 1827. 182
- ²¹² *condottieri* – talijanski vođe najamnika u ratovima XIV i XV stoljeća. 182
- ²¹³ Marx se susreo s Engelsom vjerovatno 30. septembra 1857. u Brajtonu. 182
- ²¹⁴ Bivši vođa revolucionarnog čartizma, George Julian Harney, kritizirao je u to vrijeme na otoku Džersi preko štampe i u neposrednim kontaktima s građansko-radikalnih pozicija djelatnost mjesnih vlasti i postojeći mjesni poredak. U prvoj polovini pedesetih godina 19. stoljeća Harney se odvojio od čartizma i prešao na stranu malograđanske demokracije. Taj korak bio je posljedica općeg opadanja revolucionarne aktivnosti engleskog proletarijata u vrijeme jačanja političke reakcije u zemlji i širenja reformističke ideologije u radničkoj klasi. Povodom odluke engleskih vlasti o protjerivanju Victora Hugoa i drugih francuskih emigranata s otoka Džersi (vidi nap. 17), Harney je u jesen 1855. došao u St. Elije na otoku Džersi da po nalogu urkvartističkog Komiteta za vanjske poslove u Njukasu preda Victoru Hugou pozdravnu adresu. Pošto se nastanio na otoku Jersey Harney je sredinom 1856. postao urednik tamošnjeg lista «Jersey Independent» u kojem je pod utjecajem malograđanske sredine u kojoj se nalazio pisao gotovo isključivo o beznačajnim pitanjima. 184 186
- ²¹⁵ *Hedžra* – odlazak Muhameda iz Meke u Medinu; početak brojanja godina kod Muslimana. Ovdje aluzija na progon francuskih političkih emigranata s otoka Džersi (vidi nap. 17). 184
- ²¹⁶ Za članak *Armada* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 129 - 131) Marx je sakupio materijal, napisao komentar i poslao ga Engelsu. Služeći se tim bilješkama Engels je napisao članak *Armada* i poslao ga zajedno s ovim pismom Marxu koji je dodao još niz činjeničnih podataka. S ovim pismom Engels je poslao Marxu vjerovatno i članak «Ajakuko» (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 132 - 133), koji su zajednički izradili, a koji je Marx s člankom *Armada* poslao 23. oktobra 1857. u New York uredništvu *The New American Cyclopaedia*. 186
- ²¹⁷ Marx misli na reviju «Pregled. Maj do oktobra 1850», koju je napisao zajedno s Engelsom i objavio u časopisu «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue» (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 356 - 390). 187
- ²¹⁸ Ova Marxova tabela bila je u nešto skraćenom obliku objavljena zajedno s njegovim člankom *Ustanak u Indiji* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 250 - 254) u listu «New-York Daily Tribune» 14. novembra 1857. 189
- ²¹⁹ *Tiers consolidé* – francuski državni dug koji je 1797. godine bio smanjen na jednu trećinu svoje vrijednosti. 190
- ²²⁰ Na otoku Džersi zadržao se stari feudalni poredak kako u upravnom sistemu tako i u zemljovlasničkim odnosima. Veleposjednici, advokati i bankari kontrolirali su sve upravne organe i kraljevski sud. Samovolja uprave i suda prilikom rješavanja pitanja nasljeđivanja i otuđenja posjeda osobito je teško pogadala zakupce zemlje i izazivala ozbiljno nezadovoljstvo. Protiv takvih prilika borila se i građansko-radikalna Liga za reforme, koju je u septembru 1856. godine osnovao Harney, a također i list «Jersey Independent» u kojem je Harney bio urednik. Članovi Lige bili su trgovci doseljenici, sitni zakupci brodova i bankovni činovnici. Harney je prvenstveno napadao Prvog pravozastupnika St. Elijea, veleposjednika i bankara Françoisa Godfreyja koji se isticao svojim samovoljnim postupcima prema zakupcima na otoku Džersi. 191 508
- ²²¹ *history of Cannon* (povijest topa) – Kao što proizlazi iz Dana-inog pisma Marxu od 8. januara 1858, članak *Artiljerija* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 148 - 167) napisao je Engels pod naslovom *Cannon*, a Marx ga je pod istim naslovom poslao u New York. Članak je, međutim, u enciklopediji *The New American Cyclopaedia* uvršten pod slovo «A» s naslovom *Artillery*. 192 195 196 200 243

- ²²² Marx je očigledno pogrešno napisao riječ četvrtak. Vjerovatno je mislio na pone-
djeljak, 9. novembar, kao što to proizlazi iz Engelsovog pisma od 15. novembra (vidi
u ovom tomu, str. 196). 195
- ²²³ Riječ je o *Zakonu o banci iz 1844*. Da bi prevladala teškoće oko razmjene banknota u
zlatu, engleska vlada donijela je na inicijativu Roberta Peela 1844. godine zakon o
reformi Engleske banke. Taj zakon predviđao je podjelu banke na dva potpuno neza-
visna odjela s odvojenim fondovima: Banking-department koji je obavljao novčarske
poslove i Issue-department koji je izdavao novčanice. Te novčanice morale su imati
čvrstu podlogu koju je osiguravao posebni zlatni fond što je stalno morao biti na
raspolaganju. Izdavanje novčanica bez zlatne podloge bilo je ograničeno na 14 miliona
funti sterlinga. Međutim, usprkos Zakonu o banci iz 1844. količina novčanica koje
su se nalazile u opticaju nije zavisila od zlatne podloge već od potražnje u sferi
cirkulacije. Za vrijeme privrednih kriza, kad je nestašica novca bila osobito jaka,
engleska vlada stavila je zakon iz 1844. privremeno van snage i povećala broj nov-
čanica bez zlatne podloge.
Godine 1845. vlada Roberta Peela donijela je sličan zakon o banci također i za
Škotsku. 198 202 209
- ²²⁴ Dio Engelsovih podataka Marx je upotrebio za svoj članak *Finansijska kriza u Evropi*
(vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 274 - 277). 198
- ²²⁵ Sazivanje konferencije, koju su planirali vode čartista, Ernest Jones predlagao je još
u aprilu 1857. godine. Jones se tada zalagao za sklapanje saveza s radikalnom bur-
žoazijom radi zajedničke borbe za izbornu reformu. Vjerovao je da na taj način može
pokrenuti čartistički pokret u širokim razmjerima i pri tome je učinio nekoliko ozbilj-
nih političkih ustupaka radikalnoj buržoaziji, odstupivši prilikom izrade zajedničke
platforme od većine zahtjeva Narodne povelje. Od šest točaka, koliko ih je sadržavala
Povelja (opće pravo glasa, godišnji izbori za parlament, tajno glasanje, izjednačavanje
izbornih okruga, ukidanje imovinskog cenzusa za kandidate na parlamentarnim izbo-
rima i dnevnicu za poslanike), Jones je u svom programu istakao samo zahtjev za
opće pravo glasa za muškarce starije od 21 godinu. Takvo odstupanje od revolucionar-
nih pozicija izazvalo je veliko nezadovoljstvo među običnim članovima čartističke stran-
ke, tako da je velik dio članova istupio protiv Jonesove politike kompromisa. Poslije
učestalog odgađanja zajednička konferencija čartista i predstavnika radikalne bur-
žoazije bila je sazvana u Londonu 8. februara 1858. godine. Jonesov sporazum s radikal-
nom buržoazijom Marx i Engels ocijenili su kao skretanje na reformističke pozicije i
stoga su prekinuli s njime prijateljske odnose. Prijateljstvo su obnovili tek nakon
nekoliko godina pošto je Jones opet počeo djelovati u revolucionarno-proleterskom
duhu. 204 259
- ²²⁶ John Frost napisao je sekretaru čartističke organizacije u Nottingemu, Vardyju, jedno
pismo koje je 14. novembra 1857. bilo objavljeno u listu «The People's Paper». Ovdje
Marx u glavnim crtama reproducira sadržaj tog pisma. 204
- ²²⁷ *Mincing Lane* – ulica u Londonu, centar trgovine na veliko s kolonijalnom robom.
Mark Lane – ulica u Londonu gdje se nalazi žitna burza. 205 208
- ²²⁸ Krupni američki financijer George Peabody priređivao je od 1850 godine pa nadalje
svake godine u Londonu banket za najviše engleske aristokracije i američke
goste u čast dana proglašenja nezavisnosti SAD (4. juli 1776). 205 590
- ²²⁹ Engelsove podatke o hamburškoj krizi Marx je upotrebio za svoj članak *Kriza u Evropi*
(vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 278 - 279). 207
- ²³⁰ Ova razmišljanja o krizi Marx je opširno razradio u svom članku *Finansijska kriza*
u Evropi (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 274 - 277). 209
- ²³¹ *Printing-House-square* – trg u Londonu na kojem se nalazi zgrada uredništva i štam-
parija lista «Timesa». 209

- ²³² Marx misli na hamburško udruženje Garantie-Disconto-Verein, koje je bilo osnovano za vrijeme hamburške novčane krize krajem novembra 1857. «s ciljem da osigura optičaj takvih mjenica i novčanica koje su trebale biti snabdjevene žigom udruženja» (Marx). 210
- ²³³ U jesen 1856. Marxova dugogodišnja ekonomska istraživanja toliko su napredovala da je mogao početi sa sistematiziranjem i uopćavanjem sakupljenih materijala. U periodu od augusta 1857. do jula 1858. izradio je ekonomski rukopis koji je predstavljao koncept budućeg *Kapitala*. Marx je sebi stavio u zadatak da napiše opsežan ekonomski rad koji će sadržavati kritiku postojećeg poretka i građanske ekonomije. U ljeto i jesen 1857. konceptirao je prvi plan svoga djela. Osnovne točke tog plana izložio je u više pisma Engelsu i drugim osobama (vidi u ovom tomu, str. 290 - 293, 502/503, 523/524), kao i u nedovršenom konceptu «općeg uvoda» u to djelo (vidi u 20. tomu ovog izdanja). Tokom daljnjih istraživanja više puta mijenjao je taj plan, detaljizirao ga, suštinski precizirao i tako su nastala djela *Prilog kritici političke ekonomije* (vidi u 20. tomu ovog izdanja) i *Kapital*. Rukopis iz 1857 - 1858. prvi put je objavio Institut marksizmalenjinizma pri CK KPdSU 1939 - 1941. na originalnom (njemačkom) jeziku pod naslovom *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*. 210 217 238 250 303 499 589
- ²³⁴ Ovaj odlomak Marx citira vlastitim riječima u svom članku *Kriza u Evropi* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 278 - 279) koji je napisao za list «New-York Daily Tribune». U tom članku on navodi da taj citat potiče iz jednog «privatnog pisma iz Mančestera». 215
- ²³⁵ Taj naum nije bio ostvaren. 217
- ²³⁶ Lassalle je zajedno sa svojim pismom od 17. decembra 1857. poslao i pismo svog rodaka Maxa Friedländera, upućeno Marxu, u kojem je Friedländer predložio Marxu da suraduje u austrijskom liberalnom listu «Die Presse». Friedländer je ranije izdavao građansko-demokratski list «Neue Oder-Zeitung» u kojem je Marx 1855. surađivao kao londonski dopisnik. Od 1856. godine Friedländer je bio urednik lista «Die Presse». Marx, kome tada nije bio poznat politički stav lista, smatrao je svrsishodnim da u njemu ne suraduje. 1859. godine Friedländer je opet predložio Marxu da suraduje, a s obzirom da su se uvjeti izmijenili (vidi u ovom tomu, str. 537) Marx je stupio s Friedländerom u pregovore. Konačni pristanak dao je tek u oktobru 1861. kad je list «Die Presse» istupio protiv Schmerlingove kvaziustavne vlade u Austriji. 219 242 264 389 499 501
- ²³⁷ *Crédit foncier* (hipotekarna banka) – francuska akcionarska banka, osnovana 1852. umjesto bivše Pariške hipotekarne banke. *Crédit foncier* davala je kratkoročne i dugoročne zajmove na nekretnine s rokom od 50 godina i uz plaćanje kamata. Uživala je značajnu finansijsku potporu vlade.
Comptoir National d'escompte de Paris (Pariška nacionalna eskontna banka) – osnovana 1848. godine, u početku se bavila eskontiranjem mjenica opskrbljenih s dva potpisa i davala kredite na robu pohranjenu u javnim skladištima. Pod Napoleonom III postala je akcionarsko društvo (od 1853) i dobila privilegij da daje zajmove na francuske rentne papire, akcije i obligacije industrijskih ili kreditnih akcionarskih društava. 222
- ²³⁸ Ova razmišljanja o razvoju i ishodu krize u Francuskoj Marx je izložio u svom članku *Kriza u Francuskoj* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 278 - 280). 224
- ²³⁹ Neke od ovih misli Engels je razradio u svom članku *Opsada i zauzimanje Lahnaua* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 285 - 289). 227
- ²⁴⁰ Iz Marxove knjige bilježaka iz 1857. godine proizlazi da je on 27. novembra poslao u New York dva članka: Engelsov članak *Artiljerija* i svoj napis *Bugeaud* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 248 - 270). 231

- ²⁴¹ Među prvim prilogama za slovo «C», koje je Engels napisao za enciklopediju *The New American Cyclopaedia*, nalaze se *Kampanja* («Campaign») i *Kapetan* («Captain») (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 183 - 184). 234 238
- ²⁴² *Caps* (*percussion*) (perkusione kapisle) – Taj članak nije bio objavljen u enciklopediji *The New American Cyclopaedia*. 234 252 253
- ²⁴³ Ove misli Clausewitz iznosi u svom djelu *Vom Kriege*, knjiga druga, treće poglavlje, objavljenom prvi puta 1832 - 1834. u Berlinu. To djelo sadrži 1, 2. i 3. tom *Neobjavljenih djela generala Carla von Clausewitza o ratu i vodenju rata*; spomenuto poglavlje nalazi se u 1. tomu. 235
- ²⁴⁴ Marx upućuje na statističke podatke o trgovačkom bilansu Engleske i o njenom uvozu i izvozu za vrijeme krinskog rata 1853 - 1856 (vidi nap. 90). Uredništvo lista «The Free Press» poslalo je Marxu te podatke u formi izvještaja Mančesterskog komiteta (vidi nap. 66) još prije njihovog objavljivanja. «The Free Press» štampala je taj dokument 13. januara 1858. Brojčane podatke sadržane u izvještaju Marx je upotrebio za svoj članak *Britanska trgovina* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 289 - 297). 237
- ²⁴⁵ Ovo pismo datirano je 14. januara 1858. Iz slijedećih razloga proizlazi, međutim, da nije moglo biti napisano prije 16. januara: Marx javlja Engelsu da je umro Konrad Schramm. No, Schramm je umro 15. januara navečer. Nadalje, Marx potvrđuje da je primio Engelsov članak *Oslobodenje Laknaua*. Taj članak napisan je, međutim, tek 14. januara. U svom pismu od 23. januara 1858 (vidi u ovom tomu, str. 243) Marx pita Engelsa da li je primio njegovo pismo «s prilogom za Lupusa» koje je poslao prije osam dana. Pri tome misli na ovo pismo koje je, dakle, moralo biti poslano 16. januara 1858. godine. 241
- ²⁴⁶ *Redan* – Veliki Redan bio je bastion br. 3 sevastopoljske obrambene linije u krimskom ratu 1853 - 1856 (vidi nap. 90). Za vrijeme glavnog napada na Sevastopolj 8. septembra 1855. izdržao je sve juriše Engleza (vidi: Karl Marx – Friedrich Engels, *Izvještaji generala Simpsona, Pélissier-a i Niela – Vesti iz Francuske* i Friedrich Engels, *Veliki događaj rata*, u 14. tomu ovog izdanja, str. 468 - 478). O ulozi Windhama prilikom juriša na Redan vidi: Friedrich Engels, *Poraz Windhama*, u 15. tomu ovog izdanja, str. 308 - 312. 241
- ²⁴⁷ Marx dodiruje to pitanje u nekoliko članaka koje je napisao za list «New-York Daily Tribune» o ustanku u Indiji, i to u tri članka pod naslovom *Ustanak u Indiji* i u napisima *Vijesti iz Indije* i *Stanje indijskog ustanka* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 194 - 206). 241
- ²⁴⁸ Kao što proizlazi iz Marxove knjige bilježaka, Engels je Marxu poslao članke *Karabin* («Carabine»), *Karronada* (vrsta kratkog brodskog topa velikog kalibra), *Karteć* («Case shot»), *Zapaljivo zrno* («Carcass») i *Patron* («Catridge») (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 185 - 191). 243
- ²⁴⁹ Na kraju svog članka «Albuera» Engels navodi da je opsada tvrđave Badajoz prestala nekoliko dana poslije bitke kod Albuere koja se odigrala 16. maja 1811. godine. Opsada je, međutim, potrajala sve do početka juna 1811. Do ovog neznatnog odstupanja došlo je zbog greške u izvoru s kojim se Engels služio. 243 245 262
- ²⁵⁰ Četnaestog januara 1858. talijanski državljani Felice Orsini izvršio je atentat na Napoleona III. Atentat nije uspio, a Orsini je bio pogubljen. 243 248 250 252 260 281 343 504
- ²⁵¹ Akt o amnestiji političkih izbjeglica, sudionika revolucije 1848 - 1849, koji su Marx i Engels tada očekivali, pruska vlada donijela je tek početom 1861. godine. U popisu amnestiranih osoba bio je i Engels. 248 261

- ²⁵² Ove misli Marx je razradio u svom članku *Atentat na Bonapartu* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 313 - 317). 250
- ²⁵³ Jean-Baptiste-Adolphe Charras, *Histoire de la campagne de 1815. Waterloo*, Leipzig 1857. 252
- ²⁵⁴ Članak *Bülow* nije uvršten u 17. tom ovog izdanja jer ne postoji njegov prvobitni tekst. Prema sačuvanim pripremnim materijalima za taj rad može se zaključiti da ga je uredništvo enciklopedije *The New American Cyclopaedia* izmijenilo do te mjere da se ne može prepoznati. 253 262 265 280 284 285
- ²⁵⁵ Ferdinand Lassalle, *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian; oder Capital und Arbeit*, Berlin 1864. 255 373 468 473 518
- ²⁵⁶ *Waschlapski* – jedan od dvojice junaka iz Heineove pjesme *Dva viteza*, poljski plemić koji je pobjegao u Pariz i odao se beskorisnom životu. Imenom Waschlapski Engels ovdje ironično naziva poljske emigrante koji su se nastanili na otoku Džersi. 258
- ²⁵⁷ Shvativši da je radnička klasa Engleske dala borbi za opće pravo glasa revolucionaran pravac, predstavnici radikalne buržoazije odvojili su se 1842. godine od čarističkog pokreta. Neprestano su pokušavali da podvrgnu radnički pokret pod svoj utjecaj i iskoriste ga za agitaciju za ukidanje Zakona o žitu (vidi nap. 146) i za građanske reforme. Isticali su neodređen zahtjev za »potpunim pravom glasa«, koji se moglo tumačiti na razne načine kako bi se radnici odvratili od borbe za ostvarenje socijalnog i političkog programa čarista. Oslanjajući se na neke od kolebljivih vođa čarista (Lovetta i druge), Sturge, Miall, Livesay i ostali predstavnici radikalne buržoazije uspjeli su 1842. godine sazvati u Birminghamu dvije konferencije predstavnika buržoazije i čarista na kojima se raspravljalo o zajedničkoj agitaciji za izbornu reformu. Čaristička većina nije, međutim, prihvatila prijedlog da se Narodna povelja zamijeni s »new bill of right« (novim zakonom o pravima) i zahtjevom za »complete suffrage« (potpunim pravom glasa). »Dotadašnja čaristička stranka rascjepila se tada na dvije stranke, čiji su se istaknuti politički principi sasvim podudarali, ali koje su bile potpuno različite i nespojive« (Engels). Poslije tih događaja Narodna povelja postala je isključivo zahtjev širokih narodnih masa. 259
- ²⁵⁸ Poslije Orsinijevog atentata na Napoleona III 14. januara 1858. Napoleon je primio brojne čestitke predstavnika francuskog plemstva i vojnih krugova s izrazima vjerne odanosti. Posebno su adrese francuskih pukovnika i generala, koje je objavio list »Le Moniteur universel«, bile prožete militarističko-šovinističkim duhom. Njihovi autori optuživali su Englesku da pruža, kako su pisali, azil ubojicama i zločincima svih vrsta, te tako sudjeluje u zavjerama. Zahtijevali su da se protiv terorista koji imaju iste ciljeve kao Orsini pvedu progoni u njihovom vlastitom »taboru«. Objavljivanje tih adresa protumačeno je u zvaničnim krugovima Engleske kao posredna prijetnja Francuske. To je bio uzrok što su se 1858. godine odnosi između tih dviju zemalja zaoštrili. 259
- ²⁵⁹ Članak *Bolivar y Ponte* Marx je pisao u vrijeme kad je povijest borbe latinskoameričkih naroda za nezavisnost (1810 - 1826) bila još slabo proučena. Tada nije raspolagao s objektivnim istraživanjima te borbe, pa je bio prisiljen da se poslužuje s tendencioznom literaturom u kojoj je Bolivarova borba protiv federalističko-separatističkih elemenata, a za ujedinjenje latinskoameričkih republika, bila prikazana kao izraz diktatorskih nastojanja, a njegova želja za ličnom vlašću prenačena. Stoga je Marx neizbježno stekao jednostranu predodžbu o Bolívaru.
- U Bolívarovoj politici bilo je osobina bonapartizma protiv kojeg su se Marx i Engels u to vrijeme odlučno borili. Marx je, međutim, cijenio naprednu stranu njegove djelatnosti, npr. oslobođenje crnačkih robova. Općenito uzevši, pridavao je anticolonijalnom pokretu naroda Latinske Amerike veliko značenje i smatrao ga revolucionarnim oslobodilačkim pokretom. 260

- ²⁶⁰ Marx misli na glasine o nezakonitom porijeklu Napoleona III. Zvanično je njegov otac bio Louis Bonaparte, brat Napoleona I. Louis Bonaparte bio je od 1806. do 1810. kralj Nizozemske. 261
- ²⁶¹ *Napoléon le Petit* (Napoleon Mali) – nadimak Louisa Bonaparte kojim ga je nazvao Victor Hugo 1851. godine u jednom govoru pred francuskom Zakonodavnom skupštinom. Poslije 1852, kad je objavljen Hugov pamflet *Napoléon le petit*, taj se nadimak veoma često upotrebljavao. 261
- ²⁶² Marx misli na članak o zaoštavanju englesko-francuskih odnosa 1802 - 1803, koji je bio objavljen u Cobetovom tjedniku «The Annual Register». Antinapoleonske publikacije u engleskoj štampi, a posebno napisi francuskih političkih emigranata u Engleskoj, poslužili su Napoleonu I kao povod da se «umiješa u unutrašnje poslove Velike Britanije» (Marx). Materijal iz članka objavljenog u tjedniku «The Annual Register», kao i članke iz lista «Le Moniteur universel» od 9. augusta 1802, Marx je upotrebio za svoj članak *Sudski procesi protiv Francuza u Londonu* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 343 - 349). 261
- ²⁶³ Marx je namjeravao da svoj ekonomski rad (vidi nap. 233) štampa u sveskama u nastavcima. Prva sveska objavljena je u Berlinu 1859. pod naslovom *Prilog kritici političke ekonomije*. 264 287 290 294 302 321 327 330 335 336 342 344 345 348 353 354 356 360 361 362 365 368 371 375 378 380 381 382 387 390 404 406 407 413 415 420 428 430 449 467 473 505 512 517 523 526 529 532 553 560 565 592 593 597
- ²⁶⁴ Grof Walewski, ministar vanjskih poslova Francuske, poslao je 20. januara 1858. poslije atentata talijanskog državljana Orsinija na Napoleona III engleskoj vladi depešu u kojoj je u ime francuske vlade u oštrm tonu izrazio nezadovoljstvo što Engleska pruža azil francuskim političkim emigrantima. Ta depeša poslužila je Palmerstonu kao povod da 8. februara 1858. podnese Donjem domu prijedlog Zakona o strancima (nazvanog i Zakon o zavjerama). Prema tom zakonu trebalo je optužiti i pred engleskim sudom strogo suditi svim onim Englezima ili strancima nastanjenim u Ujedinjenom kraljevstvu koji su u svojstvu organizatora ili učesnika sudjelovali u zavjerama koje su imale za cilj lišenje života bilo koje osobe u Engleskoj ili u nekoj drugoj zemlji. Govoreći o «osveti Milnera Gibsona i Brighta» Marx misli na prijedlog koji je Milner Gibson podnio 19. februara 1858. za vrijeme drugog čitanja prijedloga Zakona o strancima, a koji je Bright podržao. Milner Gibson i Bright doživjeli su poraz na parlamentarnim izborima u martu 1857. kad su na vlast došli vigovci, pristaše Palmerstona, ali su u jesen iste godine bili ponovo izabrani u parlament. Gibsonov prijedlog sadržavao je osudu Palmerstonove vlade jer na depešu Walewskog nije poslala adekvatan odgovor. Taj prijedlog, koji je u stvari predstavljao izglasavanje nepovjerenja vladi, Donji dom je odobrio s većinom glasova, te potom odbacio prijedlog Zakona o strancima i primorao vladu da podnese ostavku. 265
- ²⁶⁵ Podatke o ekonomskoj situaciji u Francuskoj, Marx je upotrebio za svoj članak *Privredna kriza u Francuskoj* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 318 - 321). 266
- ²⁶⁶ Govoreći o «2 cives Romani» (rimska građanina) Engels misli na Louisa Bonaparte i Palmerstona koji su u oktobru 1856. pod izgovorom da je potrebno da se umiri napuljska vlada namjeravali da pošalju u vode Napulja jednu englesko-francusku pomorsku eskadru (vidi nap. 104). Poslije neuspjelog atentata talijanskog državljana Orsinija na Napoleona III (vidi nap. 250), Palmerston i Napoleon III povelili su otvorene progone i masovna hapšenja demokratskih snaga u svojim zemljama. 269
- ²⁶⁷ *Crni kabinet* (Cabinet noir) – tajno nadleštvo pri pošti, osnovano u Francuskoj pod Louisom XIV, s ciljem da omogući vladi uvid u privatnu prepisku građana: postojao je i u Pruskoj, Austriji i drugim evropskim državama. 270 272

- ²⁶⁸ Pyat, Besson i Talandier napisali su 24. februara 1858. jedno pismo engleskom parlamentu i štampi. U tom pismu, objavljenom u Londonu u aprilu 1858. na engleskom jeziku kao posebno izdanje pod naslovom *Letter to the parliament and the press*, izjavili su da okrunjeni uzurpatori političke vlasti, kao što je to Napoleon III, zaslužuju nasilnu smrt, da bi ubojstvo francuskog cara, kao odmazda za sve zločine koje je počinio prema francuskom narodu i ustavu, bilo potpuno opravdan historijski čin. To pismo izazvalo je veliko ogorčenje u vladajućim krugovima Engleske i u engleskoj štampi, a Marx je također osudio taj avanturistički poduhvat francuske malogradanske emigracije. 270 272
- ²⁶⁹ Marx misli na Félixu Pyat-a koji je tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća surađivao u francuskom satiričnom časopisu »Le Charivari« i napisao nekoliko kazališnih djela za teatar de la Porte Saint-Martin. To kazalište nalazi se u bulevaru St. Martin u Parizu. 271
- ²⁷⁰ *The honourable gentlemen opposite* (Časna gospodo prekoputa) – oslovljavanje članova engleskog parlamenta koji pripadaju opoziciji; u upotrebi kao tradicionalna forma u govorima članova parlamenta. Taj izraz proizašao je iz stare tradicije prema kojoj članovi vlade, pripadnici stranke na vlasti, zauzimaju u engleskom parlamentu u Donjem domu mjesto s desne strane speakera (predsjedavajućeg). Bivši članovi vlade, pripadnici stranke koja je u opoziciji, zauzimaju mjesta s lijeve strane speakera, tj. nalaze se prekoputa članova vlade. 271
- ²⁷¹ Charles Babbage. *On the economy of machinery and manufactures*, London 1832. 271 272
- ²⁷² Riječ je o pismu Friedricha Kamma upućenom Marxu 19. decembra 1857. godine. Kamm, koji je kao njemački emigrant živio u Americi, pisao je da je sa svojim prijateljima osnovao jednu komunističku ćeliju od 30 članova. S tim u vezi zamolio je Marxa da mu pošalje nekoliko teoretskih radova i zvaničnih dokumenata bivšeg Saveza komunista i da mu praktičnim savjetima pomogne prilikom organiziranja rada u novoosnovanoj komunističkoj ćeliji. 275 279 280 284 422
- ²⁷³ Nassau William Senior, *Letters on the factory act, as it affects the cotton manufacture. To which are appended, a letter to Mr. Senior from Leonard Horner, and minutes of a conversation between Mr. Edmund Ashworth, Mr. Thomson and Mr. Senior*, London 1837, str. 12 i 13. 276
- ²⁷⁴ Ovaj citat predstavlja Marxov prijevod prema trećem izdanju knjige Davida Ricarda *On the principles of political economy, and taxation*, objavljenom 1821. godine u Londonu (str. 420). 277
- ²⁷⁵ Jedna engleska vojna ekspedicija pod komandom generala Beresforda pokušala je 1806. godine zauzeti Buenos Ajres koji je pripadao Španjolskoj, tadašnjoj saveznicu napoleonske Francuske. Beresfordov odred nije naišao na ozbiljniji otpor španjolskih kolonijalnih vlasti i zauzeo je Buenos Ajres, ali je bio prisiljen da se preda kad su ga opkolile trupe posljednje obrane patriotskih Argentinaca. 278
- ²⁷⁶ *Terrasse du bord de l'eau* (terasa na obali rijeke) – podzemni hodnik koji spaja Tuilerije i obalnu cestu Seine. Nakon poraza tu su bili zatočeni učesnici Junskog ustanka pariškog proletarijata iz 1848. godine. 281
- ²⁷⁷ Sedamnaestog marta 1858. »Times« je objavio pismo engleskog pjesnika Waltera Savage Landora u kojem je Landor opovrgao iskaze nekih osoba koje su tvrdile da je on sudjelovao u Orsinijevom atentatu (vidi nap. 250). Izjavio je da je pokušaj »podlog ubojstva« francuskog cara izazvao u njemu negodovanje i licemjerno je hvalisao Napoleona III kao tobože istaknutog državnika. Javno je iznio svoje simpatije prema Napoleonu III i »gnušanje prema demokraciji«. 281
- ²⁷⁸ *Legitimisti* – pristaše starijeg ogranka dinastije Bourbona, koji je u Francuskoj bio oboren s vlasti 1792. godine. Zastupali su interese plemićkih veleposjednika. 1830.

- godine, poslije drugog pada burbonske dinastije, legitimisti su od svojih članova formirali političku stranku. 282
- ²⁷⁹ *loi des suspects* (zakon podozrenja, zakon protiv sumnjivih) – zakon o mjerama opće sigurnosti, koji je Corps législatif donio 19. februara 1858. godine. Davao je caru i njegovoj vladi neograničeno pravo da liše slobode, protjeraju u razna mjesta Francuske i Alžira i prognaju iz Francuske sve one osobe za koje postoji sumnja da su neprijateljski raspoložene prema Drugom carstvu. 282
- ²⁸⁰ Engels misli na vjenčanje pruskog princa Friedricha Wilhelma, sina princa regenta i kasnijeg cara Wilhelma I, s engleskom princezom Viktorijom Adelaidom Marijom Luisom, najstarijom kćerkom engleske kraljice Victorie, koje je održano u Londonu 25. januara 1858. godine. 283
- ²⁸¹ Za vrijeme Druge republike Louis Adolphe Thiers, jedan od organizatora i vođa Stranke reda, podržavao je kandidaturu Louisa Bonaparte za predsjednika. Namjeravao je da uz njegovu pomoć obnovi vladavinu orleanske dinastije. Za vrijeme državnog udara 2. decembra 1851. Thiers je bio uhapšen i zatočen u tamnici Mazas u Parizu. Poslije kratkotrajnog boravka u zatvoru bio je prognan iz Francuske, ali je već u augustu 1852. godine dobio odobrenje da se ponovo vrati. 283
- ²⁸² Opširne Engelsove podatke o situaciji u Francuskoj Marx je upotrebio, i to dijelom gotovo doslovce, za svoj članak *Sadašnji Bonapartin položaj* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 332 - 335). 284
- ²⁸³ *Italian Congress-hoax* (talijanska kongresna prevara) – „Times“ i neki drugi engleski listovi donijeli su početkom marta 1858. izvještaje o delegatskoj konferenciji talijanskih poslanika, sazvanoj u Londonu, na kojoj je bila osnovana Nacionalna ustavna liga Italije. Objavljivali su govore s konferencije, deklaracije Lige, pisma iz Italije upućena konferenciji, kao i pojedinosti o radu konferencije. Neki listovi kao „The Morning Advertiser“, „The Daily News“ i drugi, zastupali su mišljenje da su konferencija, govori i deklaracije te konferencije obična izmišljotina. 285
- ²⁸⁴ *pet pašaluka* – pet vojnih okruga na koje je Francuska bila podijeljena dekretom od 27. januara 1858. godine. Upravni centri tih okruga bili su Pariz, Nansi, Lion, Tuluz i Turs. Pašaluk je ironičan naziv kojim je republikanska štampa nazivala te okruge još 1850. godine. To je aluzija na sličnost između neograničene vlasti reakcionarnih generala koji su upravljali tim okruzima i despotske vlasti turskih paša. 287
- ²⁸⁵ U 19. stoljeću Španjolska je sa svojim kolonijama bila podijeljena na 17 vojnih okruga. Na čelu okruga nalazili su se general-kapetani (otud i naziv Captain-generalship), koji su kao namjesnici kralja imali u svojim okruzima sva ovlaštenja vrhovne civilne i vojne vlasti. 287
- ²⁸⁶ *Cotton Supply Association* (Društvo za dovoz pamuka) – organizacija pristaša slobodne trgovine, freetradera (vidi nap. 127), osnovana u Manchesteru 1857. godine. 294
- ²⁸⁷ *laissez faire, laissez aller* (ostavite ljudima da rade što hoće, pustite da stvari teku same od sebe) – krilatica ekonomskog liberalizma, utemeljenog na „slobodnom odnosu snaga“, koji su zastupali predstavnici mančesterske škole i stranke fritrejdera (vidi nap. 127). 294
- ²⁸⁸ U „Timesu“ od 20. aprila 1858. bio je objavljen članak *The capture of Lucknow* koji je napisao specijalni dopisnik „Timesa“ u Indiji, William Howard Russell. 297
- ²⁸⁹ Francuski liječnik Simon-François Bernard, koji je živio u Engleskoj, bio je optužen da je sudjelovao u organiziranju Orsinijevog atentata na Louisa Bonaparte (vidi nap. 250). Sudeње je održano u Londonu, trajalo je šest dana, a završeno je 18 aprila 1858. s donošenjem oslobađajuće presude Bernard-a. 297 507

- ²⁹⁰ U aprilu 1858. godine, na zahtjev francuske vlade, podnesen je skupštini kraljevine Pijemont zakonski prijedlog o zavjerama. U diskusiji o zakonskom prijedlogu sudjelovali su i predsjednik vlade Cavour i general La Marmora, koji su tom prilikom podsjetili na događaje iz 1848. godine i raskrinkali izdajničku politiku tadašnje francuske vlade pod generalom Cavaignacom. Cavaignac je 1848. odbio da pomogne revolucionarnoj Italiji u njejoj borbi protiv austrijskih trupa. 297
- ²⁹¹ *Luksemburški orakul* (proročište) – Riječ je o Luksemburškoj komisiji, vladinoj komisiji za radničko pitanje, koja je pod predsjedništvom Louis-a Blanc-a zasjedala u Palais Luxembourg u Parizu. Bila je formirana 28. februara 1848. na zahtjev radnika koji su tražili da se osnuje ministarstvo rada. Praktička djelatnost Luksemburške komisije, koju su sačinjavali predstavnici radnika i poduzetnika, ograničavala se u stvari na posredovanje u radnim sporovima. Zahvaljujući kompromisnom stavu Louis-a Blanc-a odluke su često bile u korist poduzetnika. Poslije akcije narodnih masa 15. maja 1848. vlada je 16. maja raspustila Luksemburšku komisiju. 298
- ²⁹² Marx je boravio kod Engelsa u Mančesteru otprilike od 6. do 24. maja 1858. godine. Za to vrijeme bavio se sportom i jahanjem da bi popravio svoje zdravstveno stanje. Istovremeno je radio na *Poglavlju o kapitalu* (vidi nap. 332). 301
- ²⁹³ Napoleon III zahtijevao je od Državnog vijeća da podnese prijedlog zakona koji je u stvari predviđao konfiskaciju posjeda francuskih dobrotvornih ustanova.
O tom pitanju Marx opširno piše u svom članku *Bonapartini finansijski manevri* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 392 - 394). 302
- ²⁹⁴ Marx je očigledno poslao Engelsu dva primjerka urkvartističkog lista «The Free Press» od 12. maja 1858. u kojem su bila objavljena otkrića o Bangyaovoj djelatnosti među Čerkezima na Kavkazu. 303 304
- ²⁹⁵ Engelsov članak *Konjica* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 225 - 247) Marx je primio otprilike 21. juna 1858. godine. U New York ga je poslao 22. juna iste godine. 308
- ²⁹⁶ Marx vjerovatno misli na list «Die Neue Zeit». 308
- ²⁹⁷ Riječ je o pismu Josepha Weydemeyera od 28. februara 1858. na koje je Marx odgovorio 1. februara 1859 (vidi u ovom tomu, str. 521 - 524), te o pismu Albrechta Kompa od 15. juna 1858. godine. 308 324 362
- ²⁹⁸ Humboldtovo pismo Juliusu Fröbelu o njegovoj knjizi *Iz Amerike. Iskustva, putovanja i studije*, koje Marx ovdje spominje, objavljeno je 27. maja 1858. godine u listu «New-York Daily Tribune». 309
- ²⁹⁹ *Whitechapel* – istočna četvrt Londona u kojoj je u sirotinjskim stanovima stanovao velik dio radničkog stanovništva. 315 406
- ³⁰⁰ «People's Provident Assurance Society» (Narodna štedionica i osiguravajuće društvo) – filantropsko društvo koje je 1853. godine osnovao u Londonu engleski malogradanski reformator John Watts. 1857. godine u Mančesteru je bila otvorena filijala tog društva. 316
- ³⁰¹ Marx vjerovatno misli na Engelsov članak koji je 13. augusta 1858. bio objavljen u listu «New-York Daily Tribune» pod naslovom *How the Indian war has been managed*. Redakcija lista znatno je izmijenila taj članak i stoga nije uvršten u ovo izdanje. 318
- ³⁰² Marx misli na svečano otvaranje novoizgrađene ratne luke Cherbourg (na sjeverozapadnoj obali Francuske) i na otvorenje željezničke pruge Pariz – Šerbur od strane francuske vlade.

Svečanom otvaranju luke 4. augusta 1858. prisustvovali su na poziv francuske vlade engleska kraljica Victorija i njen suprug princ Albert. Napoleon III namjeravao je da na taj način smanji napetost u međusobnim odnosima Engleske i Francuske do koje je došlo poslije Orsinijevog atentata (vidi nap. 250). Demonstracija francuske ratne flote u Šerburu bila je, međutim, shvaćena kao izazov ratnoj floti Engleske i pobudila je kod Engleza nove strepnje o namjerama francuskog cara. Stoga je Napoleon III bio primoran da u specijalnoj noti od 7. augusta 1858. izjavi da Francuska s otvorenjem luke Šerbur ne pokazuje nikakve neprijateljske namjere prema Engleskoj. 321 324

- ³⁰³ Pismo Félixu Pyata, koje Marx spominje, napisano je 14. jula 1858. godine i objavljeno kao posebno izdanje pod naslovom *Lettre au jury. Défense de la lettre au parlement et à la presse*. Bila je to dopuna Pyat-ovom, Bessonovom i Talandier-ovom pismu od 24. februara 1858 (vidi nap. 268). 325 331
- ³⁰⁴ Marxov članak o trgovini robljem na Kubi, koji je on napisao za list «New-York Daily Tribune», nije bio objavljen. 326
- ³⁰⁵ List «New-York Daily Tribune» nije objavio članak o kineskom ugovoru. 328
- ³⁰⁶ U časopisu «The Economist» objavljen je 28. augusta 1858. kao prilog izvještaj «Account relating to trade and navigation for the seven months ended July 31, 1858». Prema tom izvještaju engleska trgovina s Francuskom u periodu od januara do jula 1858. znatno je opala u usporedbi s odgovarajućim periodom 1857. godine. 328
- ³⁰⁷ *Canning-despatch* – Generalni guverner Indije, lord Canning, poslao je 17. juna 1858. zvaničnu depešu Tajnom komitetu Vijeća direktora Istočnoindijske kompanije, koja je 6. oktobra 1858. bila objavljena u «Timesu». U toj depeši Canning je branio svoja shvaćanja o pravu zemljišnog vlasništva u kraljevini Audh, što ih je iznio još u proglasu od 3. marta 1858, koji je naišao na osudu lorda Ellenborougha, predsjednika Kontrolne uprave za indijske poslove. Marx o tome piše u članku *Canningova proklamacija i zemljišna svojina u Indiji* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 389 - 391).
- O Canningovoj depeši od 17. juna 1858. Marx nije napisao nijedan članak. 329
- ³⁰⁸ Očigledno je riječ o mitingu čartista održanom u Manchesteru 4. oktobra 1858. godine na kojem je govorio Ernest Jones.
- O Jonesovom savezu s radikalnom buržoazijom vidi nap. 225. 329 331
- ³⁰⁹ Marx je poslao Engelsu primjerak talijanskog lista «Pensiero ed Azione» od 14. septembra 1858. u kojem je bio štampan Mazzinijev manifest (taj list izlazio je u Londonu). Na Mazzinijev manifest Marx se kritički osvrnuo u svom članku *Mazzinijev novi manifest* (Vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 467 - 470). 331
- ³¹⁰ Sredinom 19. stoljeća carska Rusija ušla je u novi period svog razvitka. Novonastali kapitalistički robni odnosi potkopali su postojeći robovlasnički sistem i vodili sve oštrijoj krizi. Na dnevnom redu bilo je ukidanje ropstva. Za vrijeme i poslije krimskog rata (vidi nap. 90) naročito se razvio seljački pokret, preplavio cijelu zemlju i poprimio najrazličitije oblike narodnog protesta protiv ropstva. U takvim prilikama ruska vlada osjetila se primoranom da pripremi reformu za ukidanje ropstva kako bi spriječila revoluciju. Stoga je u januaru 1857. osnovala «Tajni komitet» za seljačko pitanje, koje je godinu dana kasnije dobio javan karakter i bio nazvan «Glavni komitet za seljačko pitanje». U Litvi, Petrogradu, Nižnijem Novgorodu i drugim gradovima bili su osnovani gubernijski komiteti radi izrade projekata za seljačku reformu. Ti komiteti bili su sastavljeni isključivo od plemića.
- Pod «pozivanjem »odličnika» u Petrograd» Marx misli na sazivanje skupštine na koju su bili pozvani predstavnici pojedinih gubernijskih komiteta radi raspravljanja o planovima gubernija. Ta skupština održana je, međutim, tek u augustu 1859. godine. Pojam »odličnik», Marx je upotrebio analogno događaju iz 1787. godine kad je Louis XVI u predvečerje francuske revolucije sazvao odličnike (pred-

stavnike plemstva i klera) i zahtijevao da dadu svoj pristanak za uvođenje opće zemljarine na njihove posjede. Odličnici su, međutim, ne odstupajući od svojih feudalnih povlastica, to odbili. 331 335

- ³¹¹ Riječ je o krizi namjesništva u Pruskoj kad je princ Wilhelm (kasnije kralj Wilhelm I) u oktobru 1858. bio imenovan regentom umjesto svog duševno poremećenog brata, kralja Friedricha Wilhelma IV. Da bi osigurao podršku liberalne buržoazije, on je raspustio Manteuffelovu reakcionarnu vladu. 332 334 538
- ³¹² Poslije revolucije 1848. u nekim se slavenskim zemljama, kao posljedica razvoja kapitalizma, rasplamsao narodni pokret. Jačanje ekonomskog položaja češke buržoazije pedesetih godina 19. stoljeća doprinijelo je bržem formiranju češke građanske nacije. Taj proces bio je, međutim, znatno usporen time što je u Češkoj, koja je bila dio austrijske monarhije, ekonomsku i političku vlast držala u svojim rukama njemačka buržoazija. Stoga se češka buržoazija borila kako protiv njemačke privredne i političke prevlasti, tako i protiv ograničenja nametnutih od austrijskih vlasti. U drugoj polovini pedesetih godina znatno veću ulogu u nacionalnom pokretu počele su igrati i seljačke i proleterске mase neprijateljski raspoložene prema centralističko-apsolutističkoj politici austrijske monarhije. Češka radnička klasa tada još nije bila dovoljno zrela da preuzme vodstvo narodnim pokretom na čijem se čelu nalazila Narodna stranka koja je zastupala interese češke buržoazije i u svom programu zahtijevala autonomiju Češke unutar austrijskog carstva. Strahujući pred revolucionarnim pokretom radnih masa grada i sela i nastojeći da otkloni proletarijat od klasne borbe, češka liberalna buržoazija pronosila je ideju o »harmoniji klasnih interesa«. Umjesto demokratizacije zemlje, svoja prava i nacionalnu nezavisnost pokušavala je ostvariti pružajući podršku apsolutističkoj vladi u Beču i stoga se zalagala za gušenje revolucionarnog pokreta.
- Nacionalno pitanje u Češkoj i drugim slavenskim zemljama predstavljalo je u to vrijeme dio opće borbe za uklanjanje feudalnih ostataka i za okončanje građansko-demokratske revolucije 1848 - 1849. godine. 332
- ³¹³ Poslije putovanja Rusijom četrdesetih godina 19. stoljeća August Haxthausen napisao je knjigu *Studije o unutrašnjim prilikama, životu naroda i posebno o seoskom uređenju Rusije*. U toj knjizi netačno je prikazao stvarni socijalni položaj seoskog stanovništva, zalagao se za opstanak ruske seoske općine i pokušao dokazati da je općina jedino pouzdano sredstvo za spasenje Rusije od revolucionarnog proletarijata. Tvrdio je da se ropstvo u Rusiji može ukloniti samo postepeno jer ta zemlja tobože još nije zrela za sistem ugovornog najamnog rada. 332
- ³¹⁴ U junu 1858, poslije završetka drugog opijumskog rata 1856 - 1858 (vidi nap. 128), Engleska, Francuska, Rusija i SAD nametnule su Kini u Tientsinu neravnopravne ugovore. O ugovoru Engleske s Kinom Marx piše u svom članku *Britansko-kineski ugovor* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 471 - 476). 332 335 346
- ³¹⁵ Marx misli na Engelsov članak *Prodiranje Rusije u centralnu Aziju* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 483 - 487) koji je kao uvodnik izašao u listu »New-York Daily Tribune» 3. novembra 1858. godine. Izmijenivši početak i kraj Marx je taj članak objavio u listu »The Free Press» 24. novembra 1858. pod naslovom *Russian state papers respecting her recent advance to our Indian frontiers*. 333
- ³¹⁶ *Saopćenja iz geografskog zavoda Justusa Perthesa o značajnim novim istraživanjima na svim područjima geografije*, u nakladi dr Augusta Petermanna. 335
- ³¹⁷ Marx vjerovatno misli na svoj rad o govorima Johna Brighta, objavljen 12. novembra 1858. u listu »New-York Daily Tribune». Redakcija lista preradila je taj članak i znatno ga izmijenila, tako da nije uvršten u ovo izdanje. 336 341
- ³¹⁸ *Portugalska stvar* - sukob između Francuske i Portugala do kojeg je došlo kad su portugalske vlasti 29. novembra 1857. u Mozambiku na jugoistočnoj afričkoj

obali, zaplijenili francuski trgovački brod «Charles et George» koji je prevezio Crnce na otok Renion. Poslije dugotrajnih diplomatskih pregovora, Napoleon III uputio je sredinom oktobra 1858. ultimatum portugalskoj vladi u kojem je zahtijevao da brod bude oslobođen, a kapetan pušten na slobodu. Portugalska vlada morala se pokoriti Napoleonovom zahtjevu i tako je sukob bio izgladen.

Ovdje, kao i u drugim publikacijama, Marx naziva Napoleona III Kvazimodom prema liknosti zvonara iz romana Victora Hugoa *Bogorodična crkva* (Notre-Dame de Paris).

Marxov članak o sukobu između Francuske i Portugala redakcija lista «New-York Daily Tribune» objavila je u izopačenom obliku 1. decembra 1858. godine, pa stoga nije ni uvršten u ovo izdanje *Dela*. 337 341

- ³¹⁹ Vjerovatno je riječ o brošurama Karla Blinda, objavljenim bez imena autora pod naslovom *Leci udruženja „Njemačko jedinstvo i sloboda“ u Engleskoj*. 337 338
- ³²⁰ Riječ je o prvom predavanju Edgara Bauera o političkoj povijesti evropskih sila od perioda reformacije nadalje, koje je on održao početkom novembra 1858. u Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu. 6. novembra 1858. to predavanje objavio je list «Die Neue Zeit». 338
- ³²¹ Svoje stavove o Shakespeareu i Schilleru Arnold Ruge iznio je u nekoliko radova koje je napisao 1858. godine povodom predstojeće stote godišnjice rođenja Schillera – 1859. godine. Ti napisi objavljeni su u aprilu i maju 1858. u literarnom tjedniku Roberta Prutza «Deutsches Museum» pod naslovom *Idealizam i realizam u carstvu ideala*.
Obrana časti Shakespearea, koju spominje Marx, objavljena je 10. juna 1858. u istom tjedniku u rubrici «Literatura i umjetnost». 340
- ³²² Struveov članak *Obrazovanje osloboda!*, objavljen u njujorškom listu «Sociale Republik», prenio je list «Die Neue Zeit» 27. novembra 1858. bez imena autora. 342
- ³²³ Uput na pjesmu *Poslije pogreba Johanne Kinkel*, koju je Ferdinand Freiligrath napisao poslije smrti i sprovoda supruge Gottfrieda Kinkela. Tu pjesmu Freiligrath je poslao Marxu sa svojim pismom od 6. decembra 1858, a objavljena je u listu «Die Neue Zeit» 11. decembra 1858. godine. 343 363 455 522 528
- ³²⁴ Dvadeset četvrtog novembra 1858. izašao je u listu «New-York Daily Tribune» u rubrici «Paris», Engelson članak *Sudski postupak protiv Montalambert-a*, a u rubrici «Berlin» Marxov članak *Nova vlada* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 506 - 517). 345
- ³²⁵ Marx misli na svoj članak o englesko-kineskom mirovnom ugovoru koji uredništvo lista «New-York Daily Tribune» nije objavilo. 347
- ³²⁶ Riječ je o poruci predsjednika SAD Jamesa Buchanana američkom Kongresu od 6. decembra 1858. koja je sadržavala pregled unutrašnje i vanjske politike vlade Sjedinjenih Država u 1858. godini i tumačenje programa vanjsko i unutrašnjo-političkih mjera za 1859. godinu. U toj poruci jasno su došle do izražaja agresivne namjere SAD prema zemljama Srednje i Južne Amerike (Kostariki, Brazilu, Paragvaju itd). Što se tiče unutrašnje politike, Buchanan je za 1859. godinu zahtijevao veća budžetska sredstva za poštu i ratnu flotu i predlagao izgradnju željezničke pruge do Tihog okeana.
Marxov članak o Buchananovoj poruci, uredništvo lista «New-York Daily Tribune» nije objavilo. 348
- ³²⁷ Riječ je o događajima u kneževini Srbiji. U decembru 1858, poslije 10 godina, bila je ponovo sazvana Skupština pomoću koje su srpski liberali, koji su zastupali interese mlade srpske buržoazije, i pristaše dinastije Obrenovića, koji su iz mržnje prema postojećem režimu podržavali seljaštvo, oborili sa srpskog prijestolja Aleksandra Karadorđevića. Skupština je provela niz liberalnih reformi, a

posebnim zakonom bila je pretvorena u samostalno tijelo s najvećom zakonodavnom vlašću. Oligarhijski Savet, koji je bio na vlasti od 1838. i sastojao se najvećim dijelom od veleposjednika, bio je raspušten. Pokušaj oligarhije da potom izvrši kontrarevolucionarni prevrat, osujetile su narodne mase koje su digle ustanak.

Iako je raspustila oligarhijsku vladu, Skupština nije izmijenila socijalnu bazu režima, tako da je položaj radnih masa ostao nepromijenjen. 349 350

- ³²⁸ Ne može se utvrditi da li je Engels za list «New-York Daily Tribune» napisao jedan članak o zbivanjima u Srbiji (vidi nap. 327) i o promjenama u pruskom landveru. 351
- ³²⁹ 5. januara 1859. «Times» je objavio izvještaj svog bečkog dopisnika pod naslovom *The revolution in Servia* (Revolucija u Srbiji). 351
- ³³⁰ Kinkel je tjedniku «Hermann» dao taj naziv prema heruskom knezu Arminiusu (Hermannu) pod čijim su vodstvom 9. godine Germani katastrofalno porazili Rimljanje pod Varom u Teutoburškoj šumi. Govoreći o *Goetheovom Simpletonu* (glupaku), Marx misli na glavnu ličnost epa *Hermann i Dorothea*. 351
- ³³¹ Prospekt tjednika «Hermann», koji je Marx poslao Engelsu, bio je reklamna obavijest o budućem listu. Potpisao ga je Gottfried Kinkel, a bio je datiran 24. decembra 1858. 352
- ³³² Marx misli na onaj dio svog ekonomskog rukopisa (vidi nap. 233) koji je nazvao *Poglavlje o kapitalu* (vidi: Karl Marx, *Osnovi kritike političke ekonomije (prvi koncept)*, Berlin 1953, str. 149 - 762). Taj rad pisao je u periodu od novembra 1857. do maja 1858. a dok je boravio kod Engelsa u Manchesteru u maju 1858. radio je na ovom poglavlju. Namjeravao je da *Poglavlje o kapitalu* objavi kao drugu svesku svog ekonomskog rada (usp. nap. 263) i početkom 1859. počeo ga je pripremati za štampu. Taj naum nije, međutim, ostvario (vidi nap. 430). 353 368 560
- ³³³ U jesen 1858. Napoleon III pozvao je Palmerstona, tadašnjeg vođu vigovske opozicije prema torijevskoj vladi Derby-Disraeli, da ga posjeti u Kompijenju da bi mu iznio svoj stav o predstojećem ratu Francuske protiv Austrije. Tokom susreta Palmerston se nije usprotivio protjerivanju Austrijanaca iz Italije.
O utjecaju Rusije na politiku Napoleona III vidi Marxov članak *Izgledi na rat u Francuskoj* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 97 - 101). 353 396
- ³³⁴ Ovaj Marxov članak uredništvo lista «New-York Daily Tribune» nije objavilo. 356 359
- ³³⁵ U svom pismu Engelsu, Freiligrath je očigledno pisao o izdavanju jednog novog revolucionarnog lista koji je trebao izlaziti kao nastavak lista «Neue Rheinische Zeitung». List «Neue Rheinische Zeitung» izlazio je od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. godine u redakciji Marxa, u Kelnu. Bio je to «najbolji, nenadmašni organ revolucionarnog proletarijata» (Lenjin) (vidi: i Friedrich Engels, *Marx i 'Neue Rheinische Zeitung' 1848 - 1849*, tom 32. ovog izdanja, str. 13 - 20). 357
- ³³⁶ Engels je mislio na Kinkelov boravak u Americi od septembra 1851. do marta 1852. godine. Kinkel je tada među njemačkim radnicima i Amerikancima njemačkog porijekla provodio agitaciju za raspisivanje njemačko-američkog revolucionarnog zajma pomoću kojeg je trebalo u Njemačkoj bez odlaganja izazvati revoluciju. Svi njegovi pokušaji ostali su, međutim, bez rezultata. Za vrijeme boravka u Americi Kinkel je vodio i klevetničku kampanju protiv Marxa i Engelsa. U više napisao, oni su ismijali njegov avanturistički poduhvat sa zajmom i smatrali ga štetnim i jalovim pokušajem da se u vrijeme opadanja revolucionarnog pokreta revolucija izazove vještačkim putem. 357
- ³³⁷ Marx je listu «New-York Daily Tribune» slao članke dva puta tjedno, utorkom i petkom. 359 553 574 596

- ³³⁸ Marx misli na svoj napis *Položaj Louisa Napoleona* (vidi u 16. tomu ovog izdanja str. 15 - 18) u kojem je iznio političke ciljeve vjenčanja princa Jérômea Bonaparte, nećaka Louisa Napoleona, s princezom Clotildom, kćerkom kralja Sardinije, Viktora Emanuela II. 359
- ³³⁹ U listu «Le Constitutionnel» izašao je 30. januara 1859. jedan članak s potpisom francuskog novinara Bonifacea u kojem je bilo govora o tome kako Francuska u slučaju rata može preko granica poslati vojsku od 500.000 ljudi. 31. januara 1859. Engels je za list «New-York Daily Tribune» napisao članak *Francuska armija* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 19 - 23). U njemu je iznio svoje proračune i dokazao da Francuska raspolaže samo s 200.000 ljudi za napad na Italiju. Pozivajući se na jednu vijest iz Pariza, Engels je napisao da je pregled lista «Le Constitutionnel», kao i brojke na kojima se pregled temelji, francuskom novinaru dao sam Louis-Napoleon. Stoga je Marx ovim pismom javio Engelsu da je prema saopćenju «Timesa» od 1. februara 1859, autor članka iz «Constitutionnела» upravo sam Louis-Napoleon.
Boustrapa – vidi nap. 44. 360 527
- ³⁴⁰ Marx je za list «New-York Daily Tribune» napisao jedan članak o prijestolničkom govoru Napoleona III, prilikom otvorenja Corps législatif 7. februara 1859. i o anonimnom pamfletu *L'Empereur Napoléon III et L'Italie* koji je, inspiriran carem, napisao La Guéronnière, a koji je početkom 1859. bio štampan u Parizu. Marxov članak nije bio objavljen. 361
- ³⁴¹ Marx misli na članak *Revelation by a Russian of the object of the Chinese war and treaty* («Otkrića jednog Rusa o ciljevima kineskog rata i mirovnog ugovora») koji je list «The Free Press» 22. decembra prenio iz lista «New-York Herald» od 14. septembra 1858. godine.
O kineskom ratu i englesko-kineskom ugovoru kojim je rat bio okončan vidi nap. 128 i 314. 366
- ³⁴² *Factoryreport* (izvještaj tvorničkog inspektora) – Riječ je o «Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 31 st October 1858». Marx je te izvještaje upotrebio za dva članka pod naslovom *Stanje u britanskoj industriji* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 35 - 40 i 50 - 54) koje je, međutim, kao što to proizlazi iz ovog pisma, napisao kasnije i to tek 25. februara i 4. marta 1859. godine. 368
- ³⁴³ Jednim nesačuvanim pismom od februara 1859. Engels je javio Marxu da namjerava napisati rad pod naslovom *Po i Rajna* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 55 - 92) u kojem bi s vojno-strategijskog stanovišta iznio svoje i njegovo mišljenje o ratu koji su Francuska i Pijemont planirale protiv Austrije. Taj rad Engels je pisao do 9. marta 1859. godine. 370 371 530 532
- ³⁴⁴ Marx misli na predgovor (vidi u 20. tomu ovog izdanja) za svoj rad *Prilog kritici političke ekonomije* (vidi nap. 263) koji je u februaru 1859. poslao izdavaču Franzu Dunckeru. 370
- ³⁴⁵ Lassalleova napomena, koju Marx citira u daljnjem tekstu, nalazi se u prvom tomu njegovog djela *Filozofija Herakliita Mračnog iz Efeza*, str. 224/225. 371
- ³⁴⁶ Lassalle je bio blizak opozicionim krugovima pruske liberalne buržoazije koji su se okupljali oko lista «Volks-Zeitung». U svom pismu Marxu od 31. januara 1859. požalio se na kukavičluk, nedosljednost i neodlučnost tih ljudi. 373
- ³⁴⁷ Pismom napisanim krajem februara 1859. Lassalle je javio Marxu da će Duncker štampati Engelsovu brošuru *Po i Rajna* (vidi nap. 343). Nadalje, neka Engels izabere jedan od načina isplate honorara što ih je predložio Duncker. 375

- ³⁴⁸ Uput za nastup generala Radowitza u frankfurtskoj Narodnoj skupštini 12. augusta 1848. godine. Radowitz je tvrdio da granica Austrije na rijeci Minčo (drugim riječima održanje austrijske vladavine u sjevernoj Italiji) predstavlja prirodnu vojnu granicu Njemačke protiv francuske invazije. Tu doktrinu Engels je opovrgao u svojoj brošuri *Po i Rajna* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 55 - 94), a Marx u svom napisu *Izgleđi na rat u Pruskoj* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 102 - 105). 375
- ³⁴⁹ Marx upućuje na Kinkelov tjednik «Hermann» od 19. februara 1859. godine koji je sadržavao pohvale «trgovačkih izvještaja» koje je njemačka veletrgovačka kuća Suse und Sibeth poslala u London. U istom broju bio je objavljen laskav prikaz knjige *Tribner's bibliographical guide to American literature*, koja je 1859. godine bila ponovo štampana u Londonu. 376
- ³⁵⁰ Riječ je o ratu Francuske i kraljevine Sardinije (Pijemont) protiv Austrije, koji je trajao od 29. aprila do 8. jula 1859. godine. Pod zastavom «oslobođenja» Italije, poveo ga je Napoleon III u želji da pridobije talijanske teroriste i putem uspješnog «lokalnog» rata učvrsti bonapartistički režim u Francuskoj. Talijanska krupna buržoazija i liberalno plemstvo vjerovali su da se pomoću rata može, bez sudjelovanja narodnih masa, provesti ujedinjenje Italije pod vlašću savojske dinastije koja je vladala Pijemontom. Zaplašen razmjerima narodnooslobodilačkog pokreta protiv austrijskog ugnjetavanja, Napoleon III nastojao je da održi političku rascjepkanost Italije. Osim toga, strahovao je da bi u slučaju nastavka rata moglo doći do vojnih komplikacija. Stoga je, poslije nekoliko pobjeda francusko-pijemonteških trupa, bez znanja Sardinije 11. jula 1859. u Vilafranki sklopio s Austrijom separatan mir. Francuskoj su pripale Savoja i Nica, Lombardija je bila ujedinjena sa Sardinijom, a Venecija je ostala pod austrijskom vlašću. 379 526 568 574
- ³⁵¹ *Krakovska afera* – U februaru 1846. u Poljskoj se pripremao ustanak za nacionalno oslobođenje zemlje. Glavni inicijatori ustanka bili su poljski revolucionarni demokrati (Dembowski i drugi). Opći ustanak bio je, međutim, osujećen s jedne strane zbog izdaje plemstva, a s druge strane jer je pruska policija pohapsila njegove vođe. Pobjedu su 22. februara 1846. izvojevali samo ustanci u Krakovu koji se od 1815. godine nalazio pod zajedničkom kontrolom Austrije, Rusije i Pruske. Obrazovali su narodnu vladu koja je izdala manifest o ukidanju feudalnih tereta. Početkom marta 1846. austrijske, pruske i ruske trupe ugušile su ustanak u Krakovu, a u novembru iste godine vlade tih zemalja potpisale su ugovor o pripojenju Krakova austrijskom carstvu i time prekršile odredbe Bečkog ugovora iz 1815. kojima se Krakovu garantirao status republike. 379
- ³⁵² Daljnji razvoj događaja potvrdio je ova Marxova predviđanja. U aprilu 1859. engleski parlament bio je raspušten. Poslije novih izbora u junu 1859. na vlast je došla vlada pod vodstvom Palmerstona koji je do tada pripadao opoziciji. 379 534
- ³⁵³ Misli iznesene u ovom odlomku Marx je razradio u svom članku *Izgleđi na rat u Francuskoj* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 97 - 101). 379
- ³⁵⁴ Dvadeset drugog marta i 1. aprila 1859. Marx je kao nastavak svog članka *Novi britanski bil o reformi* od 1. marta 1859. (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 46 - 49) napisao još dva druga članka na istu temu, koje uredništvo lista «New-York Daily Tribune» nije objavilo. 381 383
- ³⁵⁵ List «New-York Daily Tribune» objavljivao je ponekad dopise iz londonskog «Timesa». 381
- ³⁵⁶ Pismom od 15. marta 1859. Dana je javio Marxu da je u Americi nemoguće naći izdavača koji bi objavio engleski prijevod rada *Prilog kritici političke ekonomije*. Predložio je Marxu da za enciklopediju *The New American Cyclopaedia* napiše članke *Fortifikacija* i *Pješadija* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 248 - 289). 383 384
- ³⁵⁷ O Palmerstonovom susretu s Napoleonom III u Kompjenju vidi nap. 333.

- Marx očigledno upućuje na ostavku Derbyjeve torijevske vlade 1852. godine, koju su prouzrokovali fritrejderi (vidi nap. 127) pod vodstvom Johna Brighta. U novoizabranoj koalicionoj vladi Aberdeena Palmerston je postao ministar unutrašnjih poslova. Zbog neuspjeha u krimskom ratu (vidi nap. 90) Aberdeenova vlada bila je oborena 1855. godine pri čemu je značajnu ulogu imala Russellova ostavka na položaj ministra vanjskih poslova. Palmerston je postao predsjednik novoizabrane vigovske vlade. Za vrijeme mandata druge Derbyjeve vlade (1858 - 1859) opozicioni nastup Brighta i Russella pridonio je ostavci Derbyjevog kabineta i ponovnom formiranju Palmerstonove vlade. 383
- ³⁵⁸ Trideset prvog marta 1859. Donji dom je prilikom drugog čitanja odbacio prijedlog zakona o reformi koji je podnijela torijevska vlada Derbyja i Disraelija, što je dovelo do pada vlade. Marx u ovom pismu daje ocjenu glasanja s proteklih debata i tako obavještava Engelsa o osnovnoj ideji svog članka od 1. aprila (vidi nap. 354). Bright i Gibson istupili su 24. marta u Donjem domu protiv prijedloga zakona i Gibson je tom prilikom citirao riječi iz jednog ranijeg Brightovog govora: «Nijedan zakon nije tako revolucionaran kao što je to loš zakon». U svom govoru Gibson se izjasnio protiv vladinog prijedloga o novoj podjeli izbornih okruga, ali je dijelom uzeo u zaštitu ostatke zastarjelog sistema «rotten boroughs» (trulih naselja). Naziv «rotten boroughs» upotrebljavao se u Engleskoj u 18. i 19. stoljeću za propale i napustjele općine koje su imale pravo da budu zastupljene u parlamentu. Poslanike «trulih naselja» imenovala je u stvari seoska aristokracija od koje je zavisilo mjesno stanovništvo. Reformama od 1832, 1867. i 1884. te povlastice bile su ukinute. 383
- ³⁵⁹ Thomas Chisholm Anstey vratio se u Englesku pošto je od 1854. do 1859. godine bio Attorney General (državni tužilac) Hongkonga. Dok je bio na toj dužnosti borio se protiv samovolje i korupcije engleskih vlasti, tako da ga je vlada razriješila te dužnosti. 9. aprila 1859. kad je Marx pisao ovo pismo, «Times» je donio vijest da je član Donjeg doma James izjavio da će objaviti dokumente koji se odnose na opoziv Ansteya. Kao član parlamenta od 1847. do 1852. Anstey je, zajedno s Urquhartom, kritizirao Palmerstonovu vanjsku politiku. 384
- ³⁶⁰ Četnaestog februara 1859. lord Stanley, predsjednik Kontrolne uprave za indijske poslove, podnio je engleskom Donjem domu prijedlog zakona koji je vladi trebao dati ovlaštenje da u Engleskoj raspiše zajam od 7 miliona funti sterlinga radi pokrića izvanrednih izdataka koje su engleske vlasti imale u Indiji 1859. godine. 385
- ³⁶¹ Riječ je o dodatnom ugovoru englesko-kineskog sporazuma iz Tiensina (vidi nap. 314). Engleski kolonijalni vladari, koji su Tientsinskim ugovorom znatno proširili svoje povlastice u Kini, počeli su kampanju za ograničenje trgovine opijumom, koja je iscrpljivala pomoćne izvore zemlje i smanjivala mogućnost izrabljivanja Kine. Dodatni ugovor odnosio se na trgovačke odnose između Engleske i Kine. Predviđao je visoke carine za uvoz opijuma u Kinu. Strani trgovci smjeli su trgovati s opijumom samo u onim lukama koje su bile određene ugovorom. Povlastice dodijeljene strancima za trgovanje u Kini, isključivale su trgovinu opijumom. 385
- ³⁶² Misli iznesene u ovom odlomku Marx je razradio u svom članku *Velike teškoće finansija Indije* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 113 - 119) koji je napisao 8. i 12. aprila 1859. godine. 385
- ³⁶³ Riječ je o romanu Edgara Bauera *Samostan*, objavljenom u listu «Die Neue Zeit» od 19. i 26. marta i 2, 10 i 16. aprila 1859. godine. 387
- ³⁶⁴ List «New-York Daily Tribune» štampao je 5. aprila 1859. jedno pismo Alexandera Asbótha koje je sadržavalo napade na Engelsov članak *Izgledi za uspjeh predstojećeg rata* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 41 - 45), koji je bio objavljen kao uvodnik u istom listu 17. marta 1859. Asbóth se pozivao na pismo objavljeno u listu «New-York Daily Tribune» navodno 14. marta u kojem je kritizirao Engelsov

- članak od 4. marta 1859. *Austrija drži Italiju u šahu* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 29 - 40). Prvo Asbóthovo pismo bilo je, međutim, objavljeno već 11. marta 1859. godine. 390
- ³⁶⁵ Pismom koje nije sačuvano Engels je javio Marxu da je augsburški list «Allgemeine Zeitung» 12. aprila 1859. u svom prilogu objavio jedan dopis iz New Yorka koji je sadržajno odgovarao Engelsovim člancima *Austrija drži Italiju u šahu i Izgledi za uspjeh predstojećeg rata*, objavljenim u listu «New-York Daily Tribune» (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 29 - 45). 390
- ³⁶⁶ Marx u daljnjem tekstu reproducira sadržaj debata vođenih u engleskom parlamentu 18. aprila 1859, koje je «Times» objavio 19. aprila iste godine. O toku diplomatskih zbivanja u Evropi, izloženom u ovom pismu, Marx je pisao u članku *Predloženi kongres za mir*, a Engels u članku *Simptomi rata što se približava - Njemačka se naoružava*, koji je dopunio Marx (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 123 - 129). 391
- ³⁶⁷ Za vrijeme obaranja Rimske republike 1849. godine, francuske trupe umarširale su u Rim. 391
- ³⁶⁸ Za vrijeme novogodišnjeg prijema za diplomatski kor u Tiljerijama 1. januara 1859, Napoleon III rekao je austrijskom ambasadoru Alexanderu von Hübnaru: «Žao mi je što odnosi moje vlade prema austrijskoj nisu tako dobri kao ranije». Ta izjava izazvala je diplomatski sukob između Francuske i Austrije, što je Napoleonu III odgovaralo da bi otpočeo davno planirani rat protiv Austrije. Već u julu 1858. u Plombijeu je sklopljen tajni sporazum između Francuske i Pijemonta koji je Francuskoj osiguravao pomoć Pijemonta u predstojećem ratu protiv Austrije, Savoje i Nice. 391
- ³⁶⁹ Austrijski general Gyulay prenio je u ime Austrije vladi Pijemonta ultimatum u kojem se zahtijevalo da talijanski dobrovoljci budu bez odlaganja razoružani i otpušteni iz vojne službe. Bio je to signal za početak rata 1859. godine (vidi nap. 350). 393
- ³⁷⁰ Pošto je izdržao kaznu zatvora u trajanju od deset godina zbog sudjelovanja u revoluciji 1848 - 1849, Louis-Auguste Blanqui bio je u aprilu 1859. po nalogu vlade Napoleona III deportiran u Kajenu (Francusku Gvajanu u Južnoj Americi). Poslije amnestije od 19. augusta 1859. vratio se u Pariz. 393
- ³⁷¹ Aluzija na činjenicu da je Karl Vogt bio jedan od pet članova *namjesništva Rajha* koje je u junu 1849. osnovao «krnji parlament» frankfurtske Narodne skupštine u Štutgartu. Poslije istupa liberalnih poslanika, Narodna skupština imala je krajem maja 1849. svega 130 poslanika. Početkom juna 1849. taj «krnji parlament» premjestio je svoje sjedište u Štutgart. Tamošnja liberalna vlada, koja je odobrila ustav Rajha, trebala je «krnjem parlamentu» pružiti zaštitu kako pred pruskim trupama, tako i u slučaju narodnog ustanka. Namjesništvo je bezuspješno pokušavalo da parlamentarnim sredstvima provede ustav Reicha koji je izradila frankfurtska Narodna skupština, ali koji su njemački monarsi odbacili. 18. juna 1849. virtemberške trupe razjurile su «krnji parlament». 393 398 400 553 556 567
- ³⁷² Vogt i njegovi pristaše namjeravali su u Ženevi izdavati list «Die Neue Schweiz» umjesto kojeg se, međutim, pojavio tjednik «Neue Schweizer Zeitung».
O Vogtovom pismu Freiligrathu i priloženom Vogtovom «programu», vidi Marxov pamflet *Gospodin Vogt* (u 17. tomu ovog izdanja, str. 377). 393
- ³⁷³ U tjedniku «Hermann» od 16. aprila 1859. Karl Blind objavio je članak *Napoleon izbavitelj* u kojem je napao Napoleona III i Austriju, te izjavio da je «jedini spas iz te zbrke oslobodilački pokret u samoj Njemačkoj» i da se «vođe svih narodnih stranaka» moraju ujediniti. 394

- ³⁷⁴ Taj članak, koji se vjerovatno odnosi na početak talijanskog rata, redakcija lista «New-York Daily Tribune» nije objavila. 395
- ³⁷⁵ O razvoju talijanskog rata koji su Francuska i Pijemont krajem aprila 1859. povele protiv Austrije, vidi Engelsov članak *Italijanski rat. Osvrt* (u 16. tomu ovog izdanja, str. 228 - 237). Taj članak sadrži i, prema Marxovom shvaćanju, tačnu ocjenu plana vojnih operacija koji je izradio austrijski vrhovni komandant Gyulay, a nepovoljno ocijenio general Hess (vidi u istom tomu, str. 229). 395
- ³⁷⁶ Marx upućuje na tajni ugovor koji su 3. marta 1859. godine sklopile u Parizu Rusija i Francuska o neutralnosti i suradnji u slučaju rata između Francuske i Sardinije s jedne strane i Austrije s druge strane. Time je Rusija bila formalno vezana uz Francusku. Vijesti o tajnom ugovoru prodrle su u štampu, a Marx je to pitanje obradio u svom članku *Finansijska panika* koji je 29. aprila 1859. napisao za list «New-York Daily Tribune» (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 134 - 136). 395 575
- ³⁷⁷ Marx misli na govor koji je Attorney General (državni tužilac) James Whiteside održao 25. marta 1859. u Donjem domu. «Times» je taj govor objavio 26. marta iste godine.
Blue Books — vidi nap. 41. Ovdje je riječ o Plavoj knjizi *Correspondence respecting the affairs of Italy*, drugi dio, London 1849 (vidi: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 394). 396
- ³⁷⁸ Bankrot velike firme Arnstein & Eskeles izazvao je u Beču 5. maja 1859. trgovačku paniku, koju Marx uspoređuje s trgovačkom panikom u Hamburgu u jesen 1857. godine (vidi: Karl Marx, *Finansijska kriza u Evropi*, u 15. tomu ovog izdanja, str. 274 - 277 i *Veoma interesantne vesti iz Beča*, u 16. tomu ovog izdanja, str. 148 - 152). 398 547
- ³⁷⁹ Devetog maja 1859. Marx je prisustvovao javnom mitingu koji je David Urquhart organizirao povodom talijanskog rata (vidi nap. 350). Njemački sitnoburžoaski demokrat Karl Blind saopćio je Marxu koji se za vrijeme mitinga nalazio na tribini, da je Vogt dobio bonapartističku novčanu pomoć za svoju propagandu i da je pokušao potkupiti neke publiciste kako bi se zauzeli za Napoleona III. 398 400 422 465 469 553 554 559 576
- ³⁸⁰ Lassalle je napisao pamflet *Talijanski rat i zadatak Pruske. Glas iz demokracije*, koji je početkom maja 1859. godine bio objavljen u Berlinu bez imena autora. U tom spisu Lassalle je branio prusko-bonapartistički stav o neutralnosti Njemačke u talijanskom ratu 1859. godine. Opravдавao je pri tome «oslobodilačku politiku» Napoleona III i izjasnio se za poraz Austrije, što bi Pruska morala iskoristiti radi ujedinjenja Njemačke pod njenom hegemonijom. 399 406 407 415 553 575
- ³⁸¹ O svojoj brošuri *Talijanski rat i zadatak Pruske* (vidi nap. 380) Lassalle je sredinom maja 1859. napisao Marxu da je «tokom posljednjih dana . . . pišući svake noći pokušao da sačini splet logike i ognja koji sigurno neće ostati bez utjecaja na narod . . .». 400 414
- ³⁸² U svojoj brošuri *Studije o sadašnjem stanju Evrope* Vogt je pokušao utjecati na javno mnijenje Evrope i posebno Njemačke kako bi Napoleonu III olakšao provođenje njegovih vanjskopolitičkih poduhvata. Eduard Meyen napisao je recenziju te brosure, koja je pod naslovom *Austrija i Njemačka* bila objavljena u njegovom listu «Der Freischütz» 7. i 10. maja 1859. godine. 400
- ³⁸³ *Bazelski mir* — separatan mir koji su 5. aprila 1795. sklopile Francuska i Pruska. Do zaključenja tog ugovora i istupa Pruske iz prve antifrancuske koalicije nije došlo samo zbog pobjeda francuske armije, već i zbog razmimoilaženja između članova koalicije, u prvom redu između Pruske i Austrije. 401
- ³⁸⁴ Partijski manifest nije bio izdan. 401

- ³⁸⁵ Riječ je o *Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu* (vidi nap. 61). 401 408
- ³⁸⁶ *Internacionalni komitet* – bio je osnovan na inicijativu Ernesta Jonesa 1855. godine, a u maju 1856. nazvan je Internacionalnim udruženjem. Članovi te organizacije bili su uglavnom čaristi, s Jonesom na čelu, kao i predstavnici malo-građanske njemačke, francuske i ostale emigracije u Londonu. Udruženje je imalo za cilj jačanje međunarodne suradnje demokratskih snaga, a postojalo je do 1859. godine. 401
- ³⁸⁷ Na skupu, koji ovdje spominje Marx, održanom na inicijativu Wilhelma Liebknechta 1. maja 1859. godine u londonskom hotelu »Germania«, bio je konstituiran upravni odbor za pokretanje tjednika »Das Volk«. Na sjednici su sudjelovali predstavnici njemačkih radničkih udruženja u Londonu. Upravni odbor je donio odluku »da radi demokratsko-socijalnog zastupanja interesa i shvaćanja njemačkih radnika u Engleskoj treba biti osnovan novi tjedni organ pod nazivom »Das Volk«. 401
- ³⁸⁸ Početkom oktobra 1856. godine porodica Marx preselila je u jedno predgrade Londona. 401
- ³⁸⁹ »Das Volk« – tjednik, osnovan kao organ Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 61), koji je izlazio na njemačkom jeziku u Londonu od 7. maja do 20. augusta 1859. godine. Prvi brojevi izašli su u redakciji publiciste Elarda Biskampa. Od broja 2 u listu je nezvanično surađivao i Marx pomažući savjetima, uređujući članke, organizirajući akcije za sakupljanje sredstava itd. U broju 6 od 11. juna 1859. uredništvo je zvanično objavilo da su Marx, Engels, Freiligrath, Wilhelm Wolff i Heinrich Heise suradnici lista (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 433). Od toga broja nadalje, Marx je u stvari bio urednik lista koji je tada postao organ proleterskih revolucionara. Početkom jula preuzeo je cjelokupno uređivanje lista.
- Tjednik »Das Volk« zastupao je Marxovu i Engelsovu revolucionarnu taktiku i teoriju proleterske borbe, raspravljao o klasnim borbama proletarijata i odlučno se borio protiv predstavnika sitnoburžoaske ideologije. Sa stanovišta proleterskog internacionalizma, analizirao je događaje iz talijanskog rata iz 1859. i pitanja ujedinjenja Njemačke i Italije, raskrinkavao reakcionarnu vanjsku politiku evropskih velesila i dosljedno se borio protiv bonapartizma i njegovih otvorenih i prikrivenih pristaša.
- Od Marxovih napisa list je objavio predgovor njegovom spisu *Prilog kritici političke ekonomije* i pet članaka, uključivši nedovršenu seriju članaka *Quid pro Quo*, a od Engelsovih napisa devet članaka i recenziju Marxovog spisa *Prilog kritici političke ekonomije*. Nadalje, u listu su u rubrici »Gatherings from the Press« (vidi nap. 405) izlazile Marxove i Biskampove napomene o sadržaju lista »Hermann« koji su u Londonu izdavali njemački sitnoburžoaski demokrati. Osim toga, niz drugih članaka i »Političkih pregleda« nose jasne tragove Marxovog rada prilikom redakcijskog uređivanja napisa. Ukupno je izašlo 16 brojeva lista 20. augusta 1859. »Das Volk« je zbog pomanjkanja finansijskih sredstava, prestao izlaziti. 402
- ³⁹⁰ Kraći napis Elarda Biskampa o Kinkelovim intrigama protiv lista »Die Neue Zeit« i o prelasku Edgara Bauera na stranu Kinkela, izašao je u tjedniku »Das Volk« 28. maja 1859. u rubrici »Vijesti iz Udruženja«. 403 405 414
- ³⁹¹ »Deutsche-Brüsseler Zeitung« – list koji su u Briselu pokrenuli njemački politički emigranti. Izlazio je od 3. januara 1847. do februara 1848. godine dva puta tjedno. U početku je ton listu davao njegov izdavač i urednik, Adalbert von Bornstedt, koji je pokušavao da izmiri različita shvaćanja radikalnog i demokratskog tabora. Zahvaljujući utjecaju Marxa i Engelsa i njihovih istomišljenika list je od ljeta 1847. nadalje u sve većoj mjeri postajao glasilo revolucionarno-demokratskih i komunističkih snaga. U septembru 1847. Marx i Engels postali su stalni suradnici, a zadnjih mjeseci 1847. godine u stvari urednici lista, koji je pod njihovim utje-

cajem postao organom prve revolucionarne, samostalne proleterske partije koja se tada stvarala, glasilo Saveza komunista.

«Vorwärts!» — list koji je na njemačkom jeziku izlazio u Parizu dva puta tjedno od januara do decembra 1844. godine. Pod utjecajem Marxa, koji je od ljeta 1844. sudjelovao u njegovom uređivanju, «Vorwärts!» je počeo zauzimati komunistički stav. Oštro je kritizirao reakcionarne prilike u Pruskoj, a objavljivao je i priloge Marxa i Engelsa (vidi u 1. i 2. tomu ovog izdanja).

Na zahtjev pruske vlade, Guizot-ova vlada donijela je sredinom januara 1845. odluku o protjerivanju iz Francuske Marxa i drugih suradnika ovog lista. 403

³⁹² U tjedniku «Hermann» od 7. maja 1859. izašao je nepotpisan članak *Engleska neutralnost*, a u broju 19 od 14. maja 1859. u rubrici «Politika» članak *Lokalni rat i njemačka Narodna stranka* s potpisom Karla Blinda i članak *Trkaču staza Louisa Napoleona* s potpisom L. B. (Lothar Bucher). 403

³⁹³ Riječ je vjerovatno o Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 61) i o jednom društvu, osnovanom u novembru 1858. u Londonskoj četvrti East-End, koje je bilo blisko Udruženju za obrazovanje radnika. 403

³⁹⁴ O bici kod Kastegia objavljena su dva članka — *Najzad — bitka* i *Bitka kod Montebela* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 157 - 163). Engels je možda napisao samo jedan članak koji je tada redakcija lista «New-York Daily Tribune» podijelila. 405

³⁹⁵ Biskampov članak *Namjesnik Reicha*, upravljen protiv Karla Vogta, izašao je bez potpisa autora u tjedniku «Das Volk» 14. maja 1859. godine. U tom članku Biskamp se poslužio činjenicama o Vogtovoj djelatnosti u svojstvu bonapartističkog agenta (vidi nap. 379), koje mu je poslao Marx. 407

³⁹⁶ Liebknechtov napis *Politički pregled* izašao je u tjedniku «Das Volk» 21. maja 1859. 407

³⁹⁷ Dvadeset sedmog maja 1859. izašao je u listu «The Free Press» nepotpisani članak Karla Blinda *The Grand Duke Constantine to be King of Hungary* («Veliki vojvoda Konstantin kao budući kralj Mađarske»), koji je Marx kasnije citirao u svom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 383). U članku je bio otkriven plan princa Jérôme-Napoleona o ustoličenju ruskog velikog vojvode Konstantina na mađarski prijesto, a bile su iznesene i tvrdnje da su neki njemački demokrati i liberali trebali biti potkupljeni radi vršenja bonapartističke propagande.

U istom broju lista bili su objavljeni izvaci iz jednog privatnog pisma u kojima se uspoređivalo stavove Kossutha i Mazzinija. Taj materijal bio je očigledno jedan od izvora na osnovu kojih je Marx poslao Engelsu informaciju sadržanu u pismu od 27. maja 1859. 409 450 465 469 567 577

³⁹⁸ U listu «Pensiero ed Azione» izašao je 16. maja 1859. Mazzinijev manifest «La Guerra». Marx je preveo taj manifest na engleski jezik i objavio ga s kraćim uvodom u listu «New-York Daily Tribune» (vidi u 16 tomu ovog izdanja, str. 175 - 180). 409

³⁹⁹ Riječ je o proglašenju koji je Garibaldi u maju 1859, kad je sa svojim dobrovoljačkim korpusom prešao na lombardijsko područje, uputio tamošnjem stanovništvu. U kratkom uvodu «Mazzinijevom manifestu» (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 175/176) Marx spominje taj proglas. 411

⁴⁰⁰ U prilogu lista «Schweizer Handels-Courier» od 2. juna 1859. izašao je Vogtov članak *Zur Warnung*, datiran 23. maja 1859. godine. Taj članak, koji je sadržavao teške klevete protiv Marxa i njegovih suradnika, objavljen je na Marxovu inicijativu s komentarom redakcije u listu «Das Volk» 11. juna 1859. 413 475 579

⁴⁰¹ *Pobuna radnika* — Marx vjerovatno misli na demonstracije koje su berlinski radnici održali u Berlinu 1. i 4. juna 1859. u znak protesta zbog neprestanog pogor-

- šanja njihovog položaja. Radnici su usprkos zabrani policije uspjeli formirati povorku. Policija je razjurila demonstrante, a nekolicinu je uhapsila. 413
- ⁴⁰² Marx misli na Freiligrathove pjesme *Poslije pogreba Johanne Kinkel* (vidi u ovom tomu, str. 343) i *Josephu Weydemeyeru*. Ova druga pjesma napisana je 1852. godine.
- ⁴⁰³ Redakcija lista «Das Volk» objavila je u broju od 11. juna 1859. saopćenje (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 433) da Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Freiligrath, Wilhelm Wolff i Heinrich Heise namjeravaju da listu «Das Volk» pomognu sa prilozima. 415
- ⁴⁰⁴ Drugom polovinom juna 1859. Marx je boravio kod Engelsa u Manchesteru gdje su raspravljali o izdavanju lista «Das Volk». Zatim je otputovao u Škotsku da bi s bivšim članovima Saveza komunista Peterom Imandtom i Heinrichom Heiseom, razgovarao o sakupljanju sredstava za izdavanje tog lista. Oko 2. jula 1859. vratio se u London. 417 426 559 567 575
- ⁴⁰⁵ Tjednik «Das Volk» objavljivao je redovno «*Gatherings from the Press*» («Pabirci iz štampe») (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 434 - 441). Na njihovom prikupljanju radio je pored Marxa i Elard Biskamp. Ti *Gatherings* bili su upravljani protiv tjednika «Hermann» koji je izdavao Kinkel, a u njima je Marx žestoko kritizirao političku besprincipijelnost, iluzije, neznanje i malogradanski ukus sitnoburžoaskih ideologa. Zbog tih napisa Kinkel je bio primoran da istupi iz redakcije lista «Hermann». 417 567
- ⁴⁰⁶ Napoleon III, koji je strahovao da bi duži rat mogao utjecati na jači razvoj revolucionarnog i narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji i drugim evropskim zemljama, sastao se 8. jula 1859. godine u Vilafranki na svoju inicijativu s austrijskim carem i tada je bez učešća kralja Sardinije bio sklopljen sporazum o primirju. 11. jula 1859. Francuska i Austrija potpisale su preliminarni mirovni ugovor. Zatim je Francuskoj, osim utvrđenja Mantova i Peskiera, bila dodijeljena Lombardija koju je Napoleon III kasnije prepustio Sardiniji u zamjenu za Savoju i Nicu. Venecija je ostala austrijski posjed, a vojvodama Toskane i Modene, koje su ustanici za vrijeme rata protjerali, trebala je biti ponovo vraćena vlast. Nadalje je bilo predviđeno da se osnuje talijanska konfederacija pod predsjedništvom pape. Neke tačke preliminarnog ugovora ostale su samo slovo na papiru (npr. osnivanje talijanske konfederacije i ponovno ustoličenje vojvoda Toskane i Modene koje su se 1860. ujedinile s Pijemontom), ili su bile izmijenjene. Međutim, općenito uzevši, konačni mirovni ugovor, sklopljen 10. novembra 1859. godine u Cirihu, ipak se zasniva na uvjetima preliminarnog ugovora. 418 418
- ⁴⁰⁷ Riječ je o članku *Memoir on Russia, for the Instruction of the present Emperor*, u kojem su bile izložene osnovne karakteristike ruske vanjske politike. Ovaj članak, napisan 1837, izašao je u Urquhartovom listu «The Free Press» 13. jula 1859. uz opasku redakcije da je taj dokument otkriven za vrijeme jedne krize ruske vlade (vidi nap. 311 i u ovom tomu, str. 423). Izvatke iz tog članka Marx je kasnije citirao u svom pamfletu *Gospodin Vogt* uz opasku da je bio objavljen u tjedniku «Preussisches Wochenblatt» 1855. godine (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 399). 418 422 423
- ⁴⁰⁸ Po srijedi je očigledno aluzija na Lassalle-ovo pismo Marxu i Engelsu od 27. maja 1859. godine. U tom pismu Lassalle je tvrdio da «kod svih ili gotovo svih prošlih i budućih revolucija postoji uvijek *ponavljajuća* kolizija... tragična kolizija same *revolucionarne situacije*». 419
- ⁴⁰⁹ Na Marxovu molbu Engels je pod naslovom *Italijanski rat. Osvrt* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 228 - 237) napisao seriju članaka za list «Das Volk» u kojoj je prikazao glavne događaje rata. 420 423

- ⁴¹⁰ U tjedniku »Hermann« Kinkel je 2. jula 1859. objavio saopćenje da s tim brojem iz zdravstvenih razloga završava njegova djelatnost u svojstvu urednika lista. U stvarnosti, do njegovog istupa iz redakcije došlo je prvenstveno zbog napisa u listu »Das Volk« koji su izlazili u rubrici »Gatherings from the Press« (vidi nap. 405). 421
- ⁴¹¹ U prvom tomu zbirke *Portfolio* (vidi nap. 149) pored ostalih bili su objavljeni i slijedeći dokumenti: Despatch of count Pozzo di Borgo to count Nesselrode, dated Paris, Dec. 22, 1826; Copy of a very secret despatch from count Pozzo di Borgo, dated Paris, the 28th November 1828; Memoir on the state and prospects of Germany, drawn up under the direction of a minister at St. Petersburg, confidentially communicated to several of the German governments. 422
- ⁴¹² U »Memoir on Russia« (vidi nap. 407), tj. u tom dokumentu kako ga je citirao list »The Free Press«, kaže se da su ubojstvo carevića Alekseja od strane njegovog oca Petra I i ubojstvo Petra III (u dokumentu nazvanog »Holštajnjani«) bili u interesu Rusije. 422
- ⁴¹³ Biskampov članak *Mir iz Villafranke* izašao je u listu »Das Volk« 16. jula 1859. kao uvodnik. U njemu je Biskamp najavio još jedan članak koji je »Das Volk« objavio 23. jula 1859. godine. 423
- ⁴¹⁴ Marx je za list »Das Volk« pisao seriju članaka *Quid pro Quo* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 246 - 260) koju nije dovršio jer je list prestao izlaziti. U objavljenom dijelu ne spominje se »Urquhartov dokument« (vidi nap. 407) o kojem Marx ovdje govori. 423
- ⁴¹⁵ U listu »Das Volk« od 4. juna 1859. izašao je predgovor Marxovom djelu *Prilog kritici političke ekonomije*. U uvodnim napomenama redakcija je obećala da će o knjizi objaviti jedan članak. Na Marxovu molbu da on to učini, Engels je napisao recenziju knjige. Prvi i drugi dio recenzije izašli su u listu »Das Volk« 6. i 20. augusta 1859 (vidi u 20. tomu ovog izdanja). Treći dio, u kojem je Engels namjeravao prikazati ekonomski sadržaj knjige, nije bio objavljen jer je list prestao izlaziti. Rukopis tog trećeg dijela recenzije nije pronađen. 427 428
- ⁴¹⁶ U listu »Das Volk« izašla je 23. jula 1859. jedna pretjerano patriotska pjesma Georga Herwegha povodom saveznog streljačkog takmičenja u Cirihi. 428 430
- ⁴¹⁷ Prema izdanju lista »The Free Press« tjednik »Das Volk« objavio je 30. jula, 6. 13. i 20. augusta 1859. dokument »Memoir on Russia« (vidi nap. 407) pod naslovom »Ruski memoar kao pouka sadašnjem caru«.
- U brojevima od 25. juna, 2, 9. i 23. jula, te 20. augusta 1859. »Das Volk« je u rubrici »Glasovi radnika« objavio seriju članaka *Rad jednog radnika u slobodno vrijeme* u kojoj je autor pozivao radnike da ne dozvole da ih zavedu iluzije koje pronosi buržoazija, kao što su *Vlasništvo je svetinja!*, *Ljubite svoje neprijatelje!* itd. Prva dva članka objavljena su bez potpisa, dok su ostala tri bila potpisana sa slovom »P«. Autor tih članaka bio je Petersen. 429
- ⁴¹⁸ Engels misli na govor koji je Napoleon III održao diplomatskom koru 24. jula 1859. godine. Između ostalog tada je izjavio da mir koji je sklopio s Austrijom (vidi nap. 406) »zadovoljava čast i interese Francuske«. 429
- ⁴¹⁹ List »Das Volk« objavio je, s ironičnim komentarom 30. jula 1859. pjesmu nekog domobrana iz Frankfurta na Odri, »pjesnika« koji je stihovima opisao sastav puške ostraguše. U nastavku je bilo štampano saopćenje redakcije, koje je vjerovatno napisao Marx. Imalo je slijedeći tekst: »Pjesmu G. Herwegha« (vidi nap. 416) »iz našeg zadnjeg broja objavili smo samo da bi pokazali što može da nastane od političko-poetske deklamacije kojoj se svojevremeno divilo kad se u nju uvuče švicarsko republikanstvo. Odgovarajuća redakcijska napomena omaškom je, međutim, izostala«. 430

- ⁴²⁰ U maju 1851. Kelnska centralna uprava Saveza komunista poslala je Petera Nothjunga kao emisara na put po Njemačkoj. Desetog maja 1851. u Lajpcigu ga je uhapsila pruska policija. Na osnovu dokumenata koji su mu tom prilikom bili oduzeti, policija je utvrdila da Savez u Njemačkoj postoji i poduzela nova hapšenja. 431
- ⁴²¹ Wilhelm Rüstow, *Povijest pješadije*, Gotha 1857 - 1858. 432
- ⁴²² U pismu Georgea Crawshaya, objavljenom u listu »The Free Press» 27. jula 1859. pod naslovom »The Russian Memoir of 1837», kaže se da je članak »Memoir on Russia» (vidi nap. 407) bio objavljen 1855. godine u jednom njemačkom listu. Crawshay je nadalje pisao da je »jedan Nijemac» u tom dokumentu vidio »putokaz u labirintu evropske politike» i da ga je »preveo za »The Free Press». Ime tog »Nijemca» nije se moglo utvrditi. 432
- ⁴²³ Početkom jula 1859. Marx je razgovarao s Blindom, Liebknechtom i Hollingerom, vlasnikom štamparije u kojoj se štampao list »Das Volk», o anonimnom letku »Zur Warnung», upravljenom protiv Vogta, čiji je tekst 18. juna 1859. izašao u tjedniku »Das Volk», a 22. juna u augsburškom listu »Allgemeine Zeitung». U tom letku Vogt je bio raskrinkan kao bonapartistički agent. Budući da je Liebknecht sredinom juna u Hollingerovoj štampariji vidio Blindovim rukopisom korigiran otisak letka, te da su se Blindove izjave na mitingu 9. maja 1859. (vidi nap. 379) podudarale sa sadržajem letka, Marx je izrazio svoje mišljenje da je autor tog letka Blind se, međutim, nije htio otvoreno suprotstaviti Vogtu i porekao je da je on napisao letak. 432 450 555 559 576
- ⁴²⁴ Do izdavanja francuskog lista »Union Républicaine» ipak nije došlo. 433
- ⁴²⁵ Izdavač Duncker napisao je 3. augusta 1859. Engelsu pismo kojim je odgovorio na Engelsovo pismo od 25. jula 1859. godine koje nije sačuvano. Duncker je obavijestio Engelsa da je poslano šest primjeraka brošure *Po i Rajna*, te da će Marxova knjiga *Prilog kritici političke ekonomije* biti prikazana u njemačkim novinama tek nekoliko tjedana nakon njenog objavljivanja jer će to, prema njegovom mišljenju, pridonijeti boljoj prodaji. 434
- ⁴²⁶ Engels upućuje na Mazzinijev članak *The European coup d'état* koji je 10. augusta 1859. izašao u »Timesu». U tom članku Mazzini je otkrio da postoji tajni sporazum između tri carstva – Francuske, Rusije i Austrije – upravljen protiv narodno-oslobodilačkog pokreta u Evropi. U pogledu Urquhartovog odnosa prema Mazziniju, Engels očigledno aludira na kraći napis *Kossuth i Mazzini*, objavljen 27. maja 1859. u listu »The Free Press» koji je izdavao Urquhart. U tom napisu bila je iznesena pretpostavka da je Mazzini »ruski agent». 434
- ⁴²⁷ Dekret o amnestiji političkih osuđenika Napoleon III donio je 16. augusta 1859. da bi svojoj vladi osigurao podršku liberalnih krugova. 437
- ⁴²⁸ Tjednik »Hermann» objavio je 20. augusta 1859. *Izreke Carla Siebela* s podnaslovom »Za »Hermann»-a. 437
- ⁴²⁹ Marx vjerovatno misli na vojne provokacije Engleza i Francuza na ušću rijeke Peiho u ljetu 1859, koje je kasnije opisao u seriji članaka *Novi kineski rat* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 287 - 299). Te provokacije i događaji koji su potom uslijedili poslužili su u ljetu 1860. godine kao povod za početak trećeg opijumskog rata. Engleski i francuski kolonijalni vladari poveli su taj rat kako bi Kini nametnuli nove ropske uvjete i učvrstili njenu kolonijalnu zavisnost. 438
- ⁴³⁰ Poslije objavljivanja prve sveske *Priloga kritici političke ekonomije* (vidi u 20. tomu ovog izdanja) u junu 1859. Marx je u skladu s privremenim ugovorom s berlinskim izdavačem Dunckerom predložio da se kao druga sveska štampa *Poglavlje o kapitalu* (vidi nap. 332) koje sadrži osnovne misli rukopisa iz 1857 - 1858 (vidi

nap. 233). Međutim, uskoro je morao prekinuti rad na pola godine da bi raskrinkao klevetničke napade bonapartističkog agenta Karla Vogta i pripremio za štampu druge hitne radove. Tek u augustu 1861. nastavio je prekinuti posao, no u to je vrijeme bio već odustao od plana da svoj rad objavi u posebnim sveskama. 440 449 452 454 459 468 560 568 597

- ⁴³¹ U listu »The Free Press« izašao je 28. septembra 1859. bez potpisa Marxov krati napis *Particulars of Kossuth's Transaction with Louis Napoleon* («Pojednostoi o Kossuthovoj transakciji s Louisom Napoleonom»). Činjenice sadržane u tom napisu Marx je ponovo iznio u jednom članku za list »New-York Daily Tribune«. U tom listu bio je objavljen Marxov članak *Kossuth i Louis Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286). Postoji mogućnost da je dva članka, koje Marx spominje u pismu od 28. septembra 1859, redakcija lista sažela i objavila kao jedan. 446 447 557 558 561
- ⁴³² U listu »The Free Press« izašao je 31. augusta 1859. članak *The New Portfolio*, u kojem je bilo najavljeno da se u Berlinu priprema za štampu zbirka diplomatskih dokumenata i materijala koja za razliku od starog *Portfolia* (vidi nap. 149) neće sadržavati tajne dokumente, već one koji su pali u zaborav. Ujedno je bio objavljen i popis dokumenata koji su trebali izaći u prvom broju novog »Portfolia«, a bio je naveden i napis *Memoir on Russia* (vidi nap. 407) s napomenom da je taj dokument bio objavljen u listu »Preußisches Wochenblatt« i da ga je prema tome izdanju preveo i objavio list »The Free Press«. 447
- ⁴³³ »Velikim ljudima« Marx i Engels ironično su nazivali vođe sitnoburžoaske emigracije koji su se bavili politikom iz karijerističkih pobuda, unosili u radnički pokret razdor, spletkarili i lakomisleno pokušavali inscenirati »revolucionarne« zavjere. Neke od njih Marx i Engels okarakterizirali su u pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 193 - 276). 447 449 523
- ⁴³⁴ Marx misli na vijest »Ostende, 31. august«, objavljenu u listu »Hermann«, bez potpisa autora, 10. septembra 1859. 449
- ⁴³⁵ Povodom objavljivanja letka »Zur Warnung« (vidi nap. 423) u listu »Allgemeine Zeitung« Vogt je u julu 1859. tužio ovaj list zbog klevete. Sudeenje je počelo 24. oktobra 1859. Početkom augusta iste godine uredništvo lista »Allgemeine Zeitung« zatražilo je od Liebknechta da hitno sakupi dokazni materijal za optužbu iznesene protiv Vogta u letku »Zur Warnung«. Liebknecht je zamolio Marxa da mu pomogne kako bi te dokaze iznio Blind. Marx je smatrao da je neophodno da Blind prizna da je on napisao letak jer je Vogt izjavio da je autor Marx i klevetnički ga optužio da je Blinda podmetnuo da ispašta njegove grijehe. Nadalje, smatrao je također potrebnim da se u osobi Blinda raskrinka kukavički stav predstavnika sitnoburžoaske demokracije koji se ne mogu odvažiti da se otvoreno suprotstave bonapartizmu i njegovim agentima. Odbivši da prizna da je on autor letka, Blind je onemogućio listu »Allgemeine Zeitung« da dokaže činjenice iznesene u letku i na taj način postao u stvari Vogtov saučesnik. Premda se uredništvo tog lista suprotstavljalo bonapartizmu s potpuno drugih pozicija nego Marx i njegovi istomišljenici, Marx je smatrao da je neophodno da mu u ovom slučaju u interesu borbe protiv bonapartizma pruži podršku (vidi: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 378 - 391). 450 451 556 565
- ⁴³⁶ Marx upućuje na članak objavljen u listu »New-York Daily Tribune« 23. augusta 1859. koji je sadržavao potvrdu Kossuthovih transakcija s Louisom Napoleonom. Članak je bio štampan bez potpisa autora s napomenom »Od našeg vlastitog dopisnika«. Ime tog londonskog dopisnika »New-York Daily Tribune«, Pulszkyog, Marx navodi u svom članku *Kossuth i Louis-Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286) među osobama koje su se povezale s Kossuthom i primale bonapartistički novac« (vidi u istom tomu, str. 285). 451 557 561

- ⁴³⁷ Marxov napis *Particulars of Kossuth's Transaction with Louis Napoleon* (vidi nap. 431) izašao je 3. oktobra 1859. u listu »Allgemeine Zeitung« (prilog) pod naslovom *Ludwig Kossuth i Louis Napoleon*. 451 561 **Radnička biblioteka**
- ⁴³⁸ Marx misli na pismo koje mu je Lassalle poslao u oktobru 1859. godine, a u kojem je ponovo pokušao da obrani svoje pogrešno shvaćanje o taktici za vrijeme talijanskog rata iz 1859. godine (vidi nap. 350). Kritiku Lassalleove taktike vidi u ovom tomu, str. 574 - 575. 452
- ⁴³⁹ Riječ je o svečanostima povodom stote godišnjice rođenja Schillera 10. novembra 1859. godine koje je u Londonu organizirao komitet sastavljen od malogradanskih emigranata. Komitetom je rukovodio Gottfried Kinkel, koji je pri tome nastojao da sebi napravi reklamu. 452 570
- ⁴⁴⁰ U vezi s Vogtovim procesom protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« (vidi nap. 435) Marx je 19. oktobra 1859. godine uredništvu toga lista poslao pismenu izjavu slugara A. Vöglea od 17. septembra 1859. koji je izjavio da je letak »Opomena« (vidi nap. 423) bio slagan u Hollingerovoj štampariji, da je tekst bio pisan Blindovim rukopisom i da je Hollinger autorom letka označio Blinda (vidi: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 388 - 389).
Pismo augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« objavljeno je u Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*, prilog 10, *Pisma gospodina Orgesa* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 544). 452 456 555 559 567
- ⁴⁴¹ Aluzija na jednu epizodu iz Homerove *Ilijade* (I pjevanje). Između grčkih vojskovođa Agamemnona i Ahileja izbija svada zbog robinje Briseide koja je pripala kao plijen Ahileju. Agamemnon dobiva robinju, a Ahilej odbija da sudjeluje u ratu protiv Trojanaca, ali ne napušta grčki tabor pred Trojom. 454
- ⁴⁴² Marx misli na članak *Sjednice Schillerovog komiteta*, objavljen u listu »Hermann« 29. oktobra 1859. 454
- ⁴⁴³ Freiligrath je napisao pjesme *Povodom Schillerovih svečanosti. 10. novembar 1859* s podnaslovima »Svečana pjesma Nijemaca u Americi« i »Svečana pjesma Nijemaca u Londonu«. 454
- ⁴⁴⁴ Krajem januara - početkom februara 1860. Engels je pisao članak *Reforma vojske u Njemačkoj* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 385 - 389). 456 458
- ⁴⁴⁵ Engels očigledno misli na list »Allgemeine Zeitung« od 25. oktobra 1859, broj 298, u kojem je bio objavljen opširan izvještaj o Vogtovom procesu (vidi nap. 435), datiran: »Augsburg, 24. oct.«. 457
- ⁴⁴⁶ Pismo Elarda Biskampa list »Allgemeine Zeitung« objavio je 27. oktobra 1859. 457 459
- ⁴⁴⁷ U vojvodstvima Parmi, Modeni, Toskani i Romanji iznova se u jesen 1859. rasplamsao pokret za nacionalno ujedinjenje Italije. U tim vojvodstvima bile su za vrijeme rata Francuske i Pijemonta protiv Austrije (vidi nap. 350) formirane privremene vlade. Raspolagale su sa značajnom armijom koju su namjeravale staviti pod zapovjedništvo Garibaldija. Zahvaljujući spletkama Cavoura, koji je do jula 1859. bio na čelu vlade Pijemonta, Garibaldi je dobio komandu samo nad jednom divizijom. 458
- ⁴⁴⁸ U novembru 1859. Španjolska je pvela rat protiv Maroka. Španjolske trupe pod zapovjedništvom generala O'Donnella prodrle su u marokansko područje. Engels je o tome za list »New-York Daily Tribune« napisao sredinom decembra 1859. članak *Dosadašnji tok rata protiv Mavara*, a sredinom januara i početkom februara 1860. još dva članka pod naslovom *Rat protiv Maura* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 319 - 327). 458 459 - 462

- ⁴⁴⁹ Engels je proučavao prijevod *Biblije* na gotski jezik koji je sačinio zapadnogotski biskup Ulfila. Sačuvani fragmenti Ulfila-ove *Biblije*, tog najznačajnijeg izvora gotskog jezika, objavljujani su u raznim izdanjima njemačkih istraživača. 458
- ⁴⁵⁰ Jacob Grimm, *Njemačka gramatika*, Göttingen 1819 - 1837. 458
- ⁴⁵¹ Marx misli na rat stanovništva Dagestana i čečenske oblasti protiv carske Rusije pod vodstvom Šamila. Pošto je glavnina Šamilove vojske bila potučena i on sam u augustu 1859. zarobljen, carske trupe skršile su otpor pojedinih odreda njegovih suboraca. 459
- ⁴⁵² List «Der Freischütz» objavio je 3. novembra 1859. jedan kraći napis bez potpisa autora pod naslovom *Proces Karla Vogta protiv augsburškog lista «Allgemeine Zeitung»*, koji je bio upravljen protiv Marxa. Potom je Marx uredništvu listova «Reform», «Volks-Zeitung» i «Allgemeine Zeitung» poslao izjavu «Uz proces Karla Vogta protiv augsburškog lista „Allgemeine Zeitung“ (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 559 - 561) u kojoj je naveo dokaze da je Blind bio autor letka «Upozorenje» (vidi nap. 423). List «Allgemeine Zeitung» nije objavio tu izjavu. 459 460 568 569
- ⁴⁵³ Marx upućuje na kraći napis s napomenom «Od našeg vlastitog dopisnika», koji je list «New-York Daily Tribune» objavio 26. oktobra 1859. godine. Autor tog članka, londonski dopisnik lista, Pulsky, bio je jedan od povjerenika Kossutha. Tvrdio je da neke činjenice, koje je Marx iznio u svom članku *Kossuth i Louis-Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286) ne odgovaraju istini. Marxov članak izašao je u listu «New-York Daily Tribune» 24. septembra 1859. godine. 459
- ⁴⁵⁴ Za vrijeme talijanskog rata 1859 (vidi nap. 350) Kossuth se nalazio u Italiji. Na njegovu inicijativu bila je formirana jedna mađarska legija koja se uz Pijemont i bonapartističku Francusku trebala boriti protiv Austrije. Kossuth je pomoću te legije želio osigurati nezavisnost Mađarske. O miru sklopljenom u Vilafranki vidi nap. 406. 459
- ⁴⁵⁵ List «Hermann» objavio je 12. novembra 1859. izvještaj o Schiller-ovim svečanostima u Londonu od 10. novembra iste godine u kojem se na sve moguće načine uzdizalo Gottfrieda Kinkela. 460 571
- ⁴⁵⁶ Petnaestog novembra 1859. Marx je napisao odgovor na Blindovu izjavu, štampanu u listu «Allgemeine Zeitung» 9. novembra iste godine. U svojoj izjavi Blind je poricao da je on autor letka «Opomena» (vidi nap. 423). Marxov odgovor, kojim je opovrgao Blindove tvrdnje, bio je objavljen u prilogu lista «Allgemeine Zeitung» 21. novembra 1859 (vidi Karl Marx, *Izjava*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 562-563). 460
- ⁴⁵⁷ Marxov članak o sueskom pitanju, tj. o događajima povezanim s izgradnjom Sueskog kanala i s tim u vezi zaoštavanju odnosa između Engleske i Francuske, uredništvo lista «New-York Daily Tribune» nije objavilo. 461
- ⁴⁵⁸ List «New-York Daily Tribune» nije objavio Engelsove napise o pokretu dobrovoljaca u Engleskoj. Kasnije je Engels o toj temi napisao scriju članaka koja je bila štampana u engleskom vojnom tjedniku «The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire» (vidi u 18. tomu ovog izdanja). 462 470 472
- ⁴⁵⁹ Schillerov dom bio je osnovan u Mančesteru u novembru 1859. godine, povodom proslave stote godišnjice rođenja Friedricha Schillera. Trebao je da postane središte kulturnog i društvenog života njemačke kolonije u Mančesteru. Engels u početku nije htio surađivati jer je djelatnost doma bila prožeta pruskim birokratizmom. 1864. godine, kad su bile usvojene neke izmjene statuta doma, Engels je postao član upravnog odbora i kasnije čak predsjednik Schillerovog doma. Toj funkciji posvećivao je mnogo vremena i znatno je utjecao na djelatnost ove institucije. 463 563

- ⁴⁶⁰ U Kristalnoj palači (vidi nap. 94) održana je 10. novembra 1859. proslava stote godišnjice rođenja Schillera na kojoj su glavnu ulogu imali njemački emigranti s Kinkelom na čelu. 463 465
- ⁴⁶¹ U broju 43 ilustriranog časopisa »Die Gartenlaube« iz 1859. godine bila je štampana jedna skica Betae (Bettziecha), potpisana slovom »B«, a pod naslovom *Ferdinand Freiligrath*. 464 477 581
- ⁴⁶² Izvadak iz »Volksblatta« je jedno saopćenje o Vogtovom procesu protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« koje je bilo datirano 7. novembra 1859. godine. Sadržavalo je klevetničke optužbe protiv Marxa i njegovih suradnika da su se povezali s krajnjom reakcijom. O razlozima zbog kojih je Marx u Vogtovom procesu podržao list »Allgemeine Zeitung« vidi nap. 435. 464
- ⁴⁶³ Freiligrathova izjava bila je objavljena u listu »Allgemeine Zeitung« 15. novembra 1859. godine.
Povodom Vogtovog procesa protiv lista »Allgemeine Zeitung« (vidi nap. 435) Freiligrath se prema Marxu ponio malogradanski. On je mogao da potvrdi da mu je Blind govorio o Vogtu upravo one iste stvari koje su bile iznesene u letku »Zur Warnung«, ali ipak nije pomogao Marxu koji je nastojao da primora Blinda da prizna da je on autor letka. Takvim postupkom Freiligrath je u stvari također onemogućavao da se raskrinka bonapartistički agent Vogt koji je klevetao Marxa i njegove istomišljenike. 465 471
- ⁴⁶⁴ O listu »The Morning Advertiser«, koji je bio vlasništvo, kako Marx kaže, »koncesioniranih krčmara«, Marx je pisao u članku *Vlasnici pivara i proslavljanje nedelje – Clanricarde* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 497 - 498). 465
- ⁴⁶⁵ U listu »Hermann« izašao je 19. novembra 1859. kraći napis pod naslovom *Znamen vjerovatnog ishoda talijanskog rata, pisano neposredno prije izbijanja istog*. Sadržavao je tvrdnju da je Karl Blind u jednom od svojih članaka tačno predskazao tok i ishod rata. 467
- ⁴⁶⁶ U listu »Hermann« izlazila je, s prekidima, od 10. septembra do 29. oktobra 1859. serija članaka pod naslovom *Stieber*. U tim napisima bila je raskrinkana djelatnost šefa pruske političke policije Wilhelma Stieberta, jednog od organizatora i glavnih svjedoka na Kelnskom procesu komunistima (vidi nap. 87). Autor je bio Karl Wilhelm Eichhoff. On je također bio autor kraćeg napisa objavljenog u listu »Hermann« 12. novembra 1859, koji Marx spominje u svojim pismima od 19. novembra i 13. decembra 1859. kao vijest berlinskog dopisnika. 467
- ⁴⁶⁷ Pismo od ponedjeljka, koje Marx najprije spominje, nije sačuvano. Drugo pismo o kojem ovdje govori, očigledno je od 19. novembra 1859, premda toga datuma nije bio utorak već subota. 468
- ⁴⁶⁸ Lassalle-ovo pismo napisano je oko 20. novembra 1859, a predstavlja odgovor na Marxovo pismo od 15. novembra iste godine (vidi u ovom tomu, str. 571). U svom pismu Lassalle je nagovarao Marxa da ne objavi izjavu protiv Vogta i Blinda u listu »Volks-Zeitung« (vidi: Karl Marx, *Izjava*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 562/563). 468
- ⁴⁶⁹ Gustav Kolb, urednik augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«, napisao je redakcijsku napomenu uz Freiligrathovu izjavu (vidi u ovom tomu, str. 465) koju je »Allgemeine Zeitung« objavio 15. novembra 1859. godine. Kolb je u tom napisu tvrdio da je Liebknecht u svom pismu listu među osobama koje bi mogle biti tužioc Vogta naveo i Freiligratha. Liebknecht je, međutim, samo uputio da Freiligrath zajedno s njim i Marxom može posvjedočiti da je Blind autor letka »Zur Warnung« (vidi nap. 423). 469 578
- ⁴⁷⁰ Prvog aprila 1859. Vogt je poslao Freiligrathu i mnogim drugim osobama svoj politički »program« u kojem se s bonapartističkih pozicija zalagao za neutralnost Nje-

- mačkog saveza u predstojećem ratu između Francuske i Austrije (vidi nap. 350). Njegovo pismo i »program« Freiligrath je pokazao Marxu (vidi: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 377). 469 576
- ⁴⁷¹ Devetnaestog augusta 1851. Marx se u pratnji Ferdinanda Freiligratha i Wilhelma Wolffa pojavio u redakciji londonskog njemačkog lista »How do you do« i od izdavača Druckera i urednika Betae (Betziecha) zahtijevao zadovoljštinu zbog objavljivanja jedne vijesti u tom listu koja je sadržavala prljave aluzije kako on (Marx) koristi svoje rodbinske odnose s pruskim ministrom unutrašnjih poslova Ferdinandom von Westphalenom, polubratom Jenny Marx. 471 577
- ⁴⁷² U zbirci *Novi Portfolio. Zbirka značajnih dokumenata i spisa o savremenoj povijesti*, sveska 1 i 2, Berlin 1859 - 1860, bili su u izvodu objavljeni Marxovi pamfleti o Palmerstonu (vidi nap. 140). 473
- ⁴⁷³ Knjiga Charlesa Darwina *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life* izašla je u Londonu nekoliko dana ranije, 24. novembra 1859. 477
- ⁴⁷⁴ Marx je poslao Engeltu pismo londonskog knjižara Alberta Petscha od 11. decembra 1859. godine, koji mu je prenio molbu Jucha da on, Marx, »odredi mjesto i vrijeme za jedan razgovor« s njime. Juch je želio da mu Marx dade izjavu o Kelnskom procesu komunistima (vidi nap. 87) jer je šef pruske političke policije Wilhelm Stieber, jedan od organizatora i glavnih svjedoka na tom procesu, podnio sudu u Berlinu tužbu protiv Karla Wilhelma Eichhoffa. Eichhoff je bio berlinski dopisnik tjednika »Hermann« koji je štampao njegova otkrića o Stieberu (vidi nap. 466). U maju 1860. berlinski sud osudio je Eichhoffa na 14 mjeseci zatvora. 478
- ⁴⁷⁵ Riječ je o događajima u Maroku (vidi nap. 448). 480
- ⁴⁷⁶ Izjave Freiligratha i Blinda objavio je list »Allgemeine Zeitung« u svom prilogu 11. decembra 1859. godine. Obojica su tvrdila da nemaju ništa s aferom Vogt. O stavu Freiligratha vidi nap. 463. O Blindovoj izjavi vidi: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 381. 481
- ⁴⁷⁷ Tjednik »Hermann« objavio je 17. decembra 1859. jedno pismo s potpisom S. L. Borkheima, koje je bilo upućeno redakciji lista. Sadržavalo je pohvale Karla Blinda čiji »politički ugled«, kako je pisalo u pismu, »u Manhajmu, Hajdelbergu, Stuttgartu ništa ne zaostaje za ugledom ovoga« (Kinkela) »u Kelnu, Berlinu i Štetinu«. 481
- ⁴⁷⁸ Jenny Marx boravila je sa svoje tri kćeri od 22. maja do otprilike 10. septembra 1856. u Trijeru kod svoje bolesne majke, koja je umrla 23. jula 1856. godine. Marx je od juna do jula 1856. bio kod Engelsa u Mančesteru (vidi nap. 77). 486
- ⁴⁷⁹ Pod »first paper of the series« (»prvim rukopisom serije«) Marx misli na svoj rad *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century* (vidi nap. 70). 487
- ⁴⁸⁰ »Okružnica« je bila objavljena u jednom dopisu iz Hanovera, koji je izašao u listu »Allgemeine Zeitung« 16. juna 1856. 488
- ⁴⁸¹ Ova protuizjava nije objavljena. 488
- ⁴⁸² Marx misli na objavljivanje svog rada *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century* u listu »The Sheffield Free Press« (vidi nap. 70). 489 491
- ⁴⁸³ Isaac Ironside predložio je Marxu da svoj rad *Revelations of the Diplomatic History of the 18th Century* (vidi nap. 70) objavio u Urquhartovim »Free Press Serials«. 489
- ⁴⁸⁴ Marx citira jedno Ironsideovo pismo Cyplesu napisano prije 19. jula 1856. koje nije sačuvano. 491

- ⁴⁸⁵ Drugom polovinom augusta 1856. Engels je boravio u Londonu da bi se sastao sa svojom majkom koja je na neko vrijeme došla u Englesku. 492
- ⁴⁸⁶ Ovaj koncept sačuvan je u rukopisu Wilhelma Piepera; datum je dodao Marx. 494
- ⁴⁸⁷ Marx misli na jednu vijest iz čerkeske oblasti, koja je zajedno s nekim njegovim napomenama bila objavljena u listu «The Free Press» 1. aprila 1857 (vidi: *Izdajnik u čerkeskoj oblasti*, u 15. tomu ovog izdanja, str. 135/136). 495
- ⁴⁸⁸ Ovo pismo je odgovor na retke koje je Jenny Marx uputila Engelsu oko 12. aprila 1857 (vidi u ovom tomu, str. 587). 496
- ⁴⁸⁹ Ove retke dopisao je Marx pismu koje je Jenny Marx uputila Konradu Schrammu 8. decembra 1857 (vidi u ovom tomu, str. 589 - 591). 497
- ⁴⁹⁰ *Lucus a non lucendo* (gaj se zove lucus po tome što ne svijetli [lux = svjetlost]) – igra riječi kao da su obje riječi, lux i lucus, izvedene iz istog korijena. 497
- ⁴⁹¹ Riječ je o Marxovom pismu Ferdinandu Lassalle-u od 8. novembra 1855 (vidi u 35. tomu ovog izdanja). 499
- ⁴⁹² Marx misli na svoju doktorsku dizertaciju *Razlika između Demokritove i Epikurove filozofije prirode*, koju je pisao od početka 1838. do marta 1841. godine. 499 513
- ⁴⁹³ Quetelet, *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale*, Paris 1835. Marx se služio engleskim prijevodom, štampanim u Edinburgu 1842. 505
- ⁴⁹⁴ Ovo pismo je odgovor na pismo koje je Jenny Marx uputila Engelsu 9. aprila 1858 (vidi u ovom tomu, str. 592). 507
- ⁴⁹⁵ Aluzija na rukom pisani tjednik «Maikäfer, eine Zeitschrift für Nicht-Philister». Ovaj list, kao i Maikäfer udruženje, osnovali su 1840. godine u Bonnu Gottfried Kinkel i Johanna Mockel (vidi: Marx i Engels, *Velikani emigracije*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 193 - 276). 519
- ⁴⁹⁶ O Marxovom prekidu s Ernestom Jonesom vidi nap. 225. 522
- ⁴⁹⁷ Riječ je o Schönaichovom epu *Hermann ili oslobođena Njemačka*, koji je posvećen herucima knezu Arminiusu (Hermannu). Taj ep, zajedno s pohvalnim predgovorom, izdao je 1751. godine Gottsched, a na njegov prijedlog Sveučilište u Lajpcigu ovjenčalo je Schönaicha 1752. godine pjesnikom. 522
- ⁴⁹⁸ George Berkeley, *The querist, containing several queries, proposed to the consideration of the public*, London 1750. 523
- ⁴⁹⁹ Kao što se razabire iz djela *Prilog kritici političke ekonomije*, Marx misli na «The Spectator» od 19. oktobra 1711 (vidi u 20. tomu ovog izdanja). 524
- ⁵⁰⁰ Marx misli na izvještaj bullion komiteta iz 1810 (vidi: Karl Marx, *Prilog kritici političke ekonomije*, u 20. tomu ovog izdanja). 524
- ⁵⁰¹ Za vrijeme krize namjesništva u oktobru 1858 (vidi nap. 311) Ferdinand von Westphalen, polubrat Jenny Marx, bio je razriješen dužnosti ministra unutrašnjih poslova Pruske. 525
- ⁵⁰² Pošto je Orsini poslije atentata (vidi nap. 250) bio uhapšen, karbonari su upozorili Louisa Napoleona da će se ti atentati na njega ponavljati sve do konačnog uspjeha, ukoliko dade smaknuti Orsinija. Poslije smaknuća, karbonari su Louisu Napoleonu dostavili njegovu smrtnu presudu.
Karbonari (ugljenari) – tajno političko društvo u Italiji, koje je bilo osnovano početkom XIX stoljeća. Borilo se za nacionalno jedinstvo i nezavisnost Italije i za slobodoumnu reformu države. 526

- ⁵⁰³ O dekretu Napoleona III o reguliranju cijene kruha pomoću stvaranja rezervi žitarica i o ciljevima koje se time htjelo postići, Marx je napisao članak *Projekt o regulisanju cene hleba u Francuskoj* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 521 - 524). 526
- ⁵⁰⁴ Prelaskom preko riječice *Rubikon*, koja je u staro doba predstavljala granicu između Italije i rimske provincije Cisalpinske Galije (Gallia Cisalpina), Cezar je 49. godine prije n. e. započeo građanski rat. Od tada je Rubikon simbol za značajne i neopozive odluke. 527
- ⁵⁰⁵ O tim događajima iz života Napoleona III vidi nap. 44. 527
- ⁵⁰⁶ Brojna pitanja koja spominje u ovom pismu, Marx je obradio u svojim člancima *Perspektive rata u Evropi, Finansijska panika u Evropi, Položaj Louisa Napoleona*, a Engels u članku *Francuska armija* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 8 - 18). 527
- ⁵⁰⁷ Kao što proizlazi iz Marxovog pisma Lassalle-u od 3. marta 1860, Marx misli na dopis u londonskom listu *«The Daily Telegraph»* povodom smrti Johanne Kinkel. Taj dopis napisala je njemačka spisateljica Fanny Lewald. Lassalle je u to vrijeme bio u bliskim odnosima s književničkim bračnim parom Lewald-Stahr. 528
- ⁵⁰⁸ *Ecce iterum Crispinus* – tako počinje četvrta Juvenalova satira u čijem prvom dijelu biva šiban Crispinus, dvorjanin rimskog cara Domicijana. U prenesenom smislu te riječi znače *«opet ista osoba»* ili *«opet isto»*. 530
- ⁵⁰⁹ U junu-julu 1849. Engels je neposredno sudjelovao u revolucionarnim borbama u Badenu i Falačkoj. Bio je adutant Willicha, koji je komandirao dobrovoljačkim odredom ustaničke badensko-falačke armije. Zajedno s Willichom izradio je planove vojnih operacija i rukovodio osobito složenim i opasnim ratnim zadacima. Lično je sudjelovao u četiri bitke, između ostalih i u velikom sukobu kod Raštata. O svom sudjelovanju u tim borbama, Engels piše u pismu Jenny Marx 25. jula 1849 (vidi u 35. tomu ovog izdanja). 530
- ⁵¹⁰ Napuljski kralj prognoa je u Americu poslije dugogodišnjeg zatočeništva talijanskog liberalnog političara Carla Poeria i njegove istomišljenike koji su sudjelovali u talijanskoj revoluciji 1848 - 1849. Na putu u Americu kapetan broda pustio ih je na slobodu u nekoj engleskoj luci. List *«The Times»* objavio je 12. marta 1859. pismo grofa Shaftesburija upućeno uređniku lista, u kojem je Shaftesbury pozdravio Poeria i njegove istomišljenike i nazvao ih *«čestitim i herojskim ljudima»*. Neposredno zatim u Londonu je bio osnovan komitet za pomoć Poeriu i njegovim ljudima. Predsjednik komiteta bio je Shaftesbury, a jedan od članova također Palmerston. 534
- ⁵¹¹ U Veclaru se od 1693. do 1806. godine nalazila Carska sudbena komora koja je ispitivala sporove između pokrajina, tužbe u poreznim pitanjima itd. To je bio ujedno i vrhovni prizivni sud za predmete iz nadležnosti sudova pokrajina i gradova koji su pripadali Svetom rimskom carstvu njemačkih naroda. Donošenje odluka u Carskoj sudbenoj komori karakterizirali su nevjerojatna administrativna ukalupljenost, sporost i potkupljivost. 536
- ⁵¹² Luther, *Trgovačko poslovanje i zelenastvo*. 537
- ⁵¹³ Ti članci nalaze se u 15. tomu ovog izdanja. 538
- ⁵¹⁴ U novembru 1830. u Poljskoj je započeo ustanak protiv carističke tuđinske vladavine. Ustankom je uglavnom rukovodilo poljsko plemstvo koje nije pomišljalo da se odrekne svojih političkih povlastica prema seljacima i da ukine ropstvo, već je samo nastojalo da sačuva svoja postojeća prava u odnosu na ruskog cara. Stoga nije ni moglo pridobiti seljake, što je dovelo do sloma ustanka. Ocjenu ustanka Engels je dao u svom govoru koji je održao 22. februara 1848. u Briselu na spomen-proslavi druge godišnjice krakovskog ustanka od 1846 (vidi u 7. tomu ovog

- izdanja, str. 429 - 432), kao i u svom djelu *Nemački seljački rat* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 277 - 348). U *Njemačkom seljačkom ratu* on uspoređuje odnos poljskog plemstva prema seljcima s odnosom njemačkog plemstva prema njemačkim seljcima za vrijeme ustanka 1522. godine koji su vodili Hutten i Sickingen (vidi u istom tomu, str. 314). 541
- ⁵¹⁵ Taj popis štamparskih pogrešaka nije uvršten u ovaj tom. 542
- ⁵¹⁶ Pismo urednika bečkog lista «Die Presse» Maxa Friedländera Marxu od 12. aprila 1859. 546
- ⁵¹⁷ Krajem aprila – početkom maja 1859. održani su u Engleskoj parlamentarni izbori i tada su vigovci dobili većinu. U junu 1859. Palmerston je opet postao predsjednik vlade. 546
- ⁵¹⁸ Ovo pismo je jedino sačuvano Marxovo pismo Maxu Friedländeru s kojim je on u to doba pregovarao o suradnji u listu «Die Presse» u kojem je Friedländer bio urednik (vidi u ovom tomu, str. 389, 396/397; 398). Konačni sporazum tada nije bio postignut (vidi nap. 236). 547
- ⁵¹⁹ Dijelovi pisma u kojima se Engels bavi nekim problemima umjetničkog stvaranja predstavljaju u stvari polemiku sa stanovištem i namjerama Ferdinanda Lassallea koje je ovaj razvio u predgovoru svoje drame *Franz von Sickingen*. 548
- ⁵²⁰ Lassalle je u proljeće 1858. preradio svoju dramu *Franz von Sickingen* u kazališni komad i dao ga anonimno štampati. Pošto je Kraljevsko dvorsko kazalište odbilo izvesti dramu, Lassalle je u proljeće 1859. objavio djelo *Franz von Sickingen* kao literarnu dramu. 549
- ⁵²¹ Na jednom narodnom skupu u Nojsu (u blizini Diseldorfa) Lassalle je 21. novembra 1848. održao govor u kojem je pozvao narod da pruskoj Narodnoj skupštini pruži oružanu pomoć ukoliko to postane potrebno. Slijedećeg dana bio je uhapšen zbog navodnog pozivanja na oružani otpor državnoj vlasti. Sud Porajnja odugovlačio je sa suđenjem na sve moguće načine. Povodom Lassalle-ovih pismenih molbi Marxu i Engelsu da javno osude te smicalice, list «Neue Rheinische Zeitung» objavio je nekoliko članaka o nedopuštenim mjerama i nezakonitim postupcima sudskih vlasti prema Lassalleu (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 221 - 223, 266/267, 370/371, 378 - 381 i 385 - 388). Moguće je također da Engels misli na govor koji je Lassalle održao na narodnom zboru u Woringenu (kod Kelna) 17. septembra 1848. Na tom zboru sudjelovao je i Engels i bio je izabran za sekretara zbora (vidi *Narodna skupština u Voringenu*, u 8. tomu ovog izdanja, str. 429 - 430). 549
- ⁵²² «Bundschuh» i «Arme Konrad» bili su tajni seljački savezi koji su pripremili seljački rat 1525. godine u Njemačkoj. O borbi tih seljačkih zavjereničkih udruženja Engels piše u svom djelu *Nemački seljački rat* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 277 - 348). 551
- ⁵²³ «Hecker, Struve, Blenker, Zitz und Blum, / Bringt die deutschen Fürsten um!» (Hecker, Struve, Blenker, Zitz i Blum / smiču njemačke kneževе). Refren pjesme koja je bila popularna za vrijeme kampanje za ustav Reicha 1849. godine. S tim refrenom Engels počinje svoj rad *Nemačka kampanja za državni ustav* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 93 - 163) u kojem u prvom redu analizira ulogu sitne buržoazije, malogradanske demokracije u kampanji za ustav Rajha i iz iskustava izvodi pouke i teoretske zaključke. 552
- ⁵²⁴ Marx misli na pismo koje je Lassalle 27. maja 1859. napisao njemu i Engelsu. U tom pismu Lassalle se osvrnuo na Marxovu i Engelsovu kritiku njegove drame *Franz von Sickingen*. 553
- ⁵²⁵ O kukavičkom ponašanju Karla Blinda prilikom raskrinkavanja Karla Vogta, Marx piše opširno u svom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str.

- 303 - 557). U tom pamfletu citirano je Blindovo pismo Liebknechtu od 8. septembra 1859 (vidi u istom tomu, str. 379). 554
- ⁵²⁶ Riječ je o *Društvu prijatelja domovine* – republikanskom društvu njemačkih emigranata u Londonu koje je djelovalo pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća. Članovi društva bili su između ostalih i Karl Blind, Ferdinand Freiligrath i Fidelio Hollinger. 556
- ⁵²⁷ Marxova pisma od 26. septembra i 8. oktobra 1859. bivšem predsjedniku mađarske revolucionarne vlade Szemereu svjedoče o nastojanju da se učvrsti kontakt s revolucionarno-demokratskim krugovima mađarske emigracije. Marx je oštro kritizirao Kossuthovo ponašanje za vrijeme emigracije. Kossuth je vjerovao da bi Napoleon III mogao biti saveznik u borbi za oslobođenje Mađarske. Marxova kritika Kossutha ne odnosi se na najznačajniji period njegovog života, revolucionarni period iz 1848 - 1849. U to vrijeme Kossuth se nalazio na čelu revolucionarnog pokreta za nacionalnu nezavisnost Mađarske. Engels je 1849. pisao o Kossuthu: «Po prvi put nakon dugo vremena nalazimo zaista revolucionaran karakter, čovjeka koji se usuduje da u ime svog naroda prihvati dobačenu rukavicu očajničke borbe.» (Vidi: *Mađarska borba* u 9. tomu ovog izdanja, str. 139 - 148). 557 561
- ⁵²⁸ Uredništvo lista «New-York Daily Tribune» objavilo je 24. septembra 1859. jedan Marxov članak pod naslovom *Kossuth i Louis-Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286). Vidi i nap. 431 557
- ⁵²⁹ Izjava Alexandera Aszótha, datirana 25. augusta 1859, izašla je u listu «New-York Daily Tribune» 31. augusta 1859. godine. 557
- ⁵³⁰ Prepisku između Kossutha i Urquharta objavio je list «The Free Press» 12. maja 1858. 557
- ⁵³¹ Schiller, *Wallenstein. Die Piccolomini*, V čin, I. prizor. 559
- ⁵³² U uvodniku «Timesa» od 4. oktobra 1859. poseban odlomak posvećen je Kossuthu. 561
- ⁵³³ U spomenutom pismu MacAdamu, Kossuth je između ostalog napisao da je razočaran s ugovorom o miru u Vilafranki (vidi nap. 406). MacAdamova izjava da je Kossuthovo pismo bilo privatno pismo bila je objavljena 7. oktobra 1859. 562
- ⁵³⁴ U Marxovom članku u listu «The Free Press» od 28. septembra 1859 (vidi nap. 431) rečeno je da se Perczel «povukao i denuncirao rusko-francusku zavjeru čim je bio obaviješten o tajnama transakcije». U Marxovom članku *Kossuth i Louis-Napoleon*, koji je izašao u listu «New-York Daily Tribune», sadržana je slična napomena (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286). 562
- ⁵³⁵ Ovo pismo je odgovor na pismo Jenny Marx od 4. novembra 1859. (Vidi u ovom tomu, str. 596). 563
- ⁵³⁶ Lassalle je s Dunckerom vodio pregovore o izdavanju druge sveske Marxovog ekonomskog rada. U tim razgovorima Duncker je izjavio da je spreman da štampa i drugu svesku (vidi nap. 430). 565
- ⁵³⁷ Savez komunista bio je prva međunarodna komunistička organizacija proletarijata, prva revolucionarna, samostalna proleterska partija zasnovana na naučnom komunizmu. Osnovan je 1847. pod vodstvom Marxa i Engelsa, a djelovao je do 1852. godine (vidi: Friedrich Engels, *Prilog istoriji Saveza komunista*, u 32. tomu ovog izdanja, str. 169 - 183). 566
- ⁵³⁸ List «Das Volk» objavio je slijedeće Marxove i Engelsove članke: Engels, *Ratni pohod u Italiji, Ratni događaj, Bitka kod Madente*; Marx, *Špree i Mincio*; Engels *Uzmac Austrijanaca na Minciu, Bitka kod Solferina, Bitka kod Solferina*; Marx,

- Erfurtovština u 1859 godini*; Engels, *Italijanski rat. Osvrt*; Marx, *Invazija!, Quid pro Quo*; Engels, *Karl Marx, Prilog kritici političke ekonomije*; Marx, *Politički pregled* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 168 - 170, 184 - 186, 191 - 199, 207 - 209, 217 - 219, 228 - 237, 241 - 243, 246 - 260 i u 20. tomu). 567
- ⁵³⁹ U listu »Neue Preussische Zeitung« od 24, 26. i 28. jula 1859. pruska vlada objavila je neke diplomatske dokumente koji se odnose na talijanski rat iz 1859 (vidi nap. 350). Među njima bilo je u prvom redu nekoliko depeša pruskog ministra vanjskih poslova Alexandra Schleinitza. Te dokumente Marx je iscrpno analizirao u svom članku *Quid pro Quo* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 246 - 260). 567 575
- ⁵⁴⁰ Lassalle je namjeravao da pokuša da Marxovu izjavu objavi u berlinskom listu »Volks-Zeitung«. 569
- ⁵⁴¹ Wilhelm Wolff govorio je 26. maja 1849. u frankfurtskoj Narodnoj skupštini protiv prihvatanja proglašenja *Njemačka Narodna skupština njemačkom narodu* koji je napisao pjesnik Uhland na zahtjev umjerenih demokrata. Nadalje, Wolff je pozvao parlament da carskog namjesnika nadvojvodu Johanna i njegove ministre proglasi narodnim izdajnicima. Njegov govor izazvao je buru negodovanja među građanskim poslanicima, a potom mu je Vogt odgovorio održavši pakostan govor. O tim događajima Marx piše u svom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 372), a Engels u svom napisu *Wilhelm Wolff* (vidi u 30. tomu ovog izdanja). 569
- ⁵⁴² Advokat Hermann, Vogtov branitelj na procesu protiv lista »Allgemeine Zeitung« (vidi nap. 435), nazvao je Vogta »zaokruženom prirodnom«. U pamfletu *Gospodin Vogt* Marx je te riječi povezo s Vogtovim »okruglastim« likom (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 305). 570
- ⁵⁴³ 1. septembra 1859. Szemere je posjetio Marxa u Londonu. Tom prilikom obavijestio ga je o Kossuthovim pregovorima s Napoleonom III. Te podatke Marx je upotrebio u svom članku *Kossuth i Louis-Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286). 570
- ⁵⁴⁴ Tim Kinkelovim atributima Marx i Engels narugali su se u pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 193 - 276).
Pod simbolom *crno-crveno-zlatne zastave* agitirali su sitnoburžoaski demokrati za uspostavljanje federacije autonomnih njemačkih država, po uzoru na saveznu državu Švicarsku. 570
- ⁵⁴⁵ U svom pismu Marxu od sredine novembra 1859. Lassalle je pohvalio Freiligrathovu pjesmu *Povodom Schillerovih svečanosti. 10. novembar 1859. Svečana pjesma Njemaca u Londonu*, ali je izrazio svoje žaljenje što Freiligrath ni jednim retkom nije odgovorio na njegovu dramu *Franz von Sickingen* koju mu je on poslao. 574
- ⁵⁴⁶ Marx misli na cirkularnu depešu ruskog ministra vanjskih poslova Gorčakova ruskim poslanicima u njemačkim državama od 27. maja 1859. godine. Tekst te depeše bio je objavljen u listu »L'Indépendance Belge«, a prenio ga je i augsburški »Allgemeine Zeitung« 16. juna 1859. U svom članku *Quid pro Quo* Marx o toj depeši piše: »Gorčakovljeva cirkularna depeša malim njemačkim državama, u kojima ih pod pretnjom sile poziva na striktnu neutralnost, našla je put do štampe« (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 253). 575
- ⁵⁴⁷ O Freiligrathovom stavu u slučaju Vogt vidi nap. 463. 576
- ⁵⁴⁸ O Blindovoj izjavi u listu »Allgemeine Zeitung« vidi nap. 456. 577
- ⁵⁴⁹ Marx nije napisao tu izjavu. 577
- ⁵⁵⁰ Goethe, *Pokladna igra od oca Breyja, lažnog proroka, koja se isto tako može igrati i poslije Uskrsa*. 577

-
- ⁵⁵¹ *Peccant reges, plectuntur Achivi* (Griješe vladari, ispaštaju Ahejci) – izvedeno iz: *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi* (Ma kakve besmislice počinili vladari, ispaštaju ih Ahejci) (Horacije, *Postanice*). 578
- ⁵⁵² Riječ je o jednom Engelsovom članku protiv panslavizma (vidi nap. 12). 585
- ⁵⁵³ Ovo pismo je odgovor na jedno Engelsovo pismo Marxu od 11. augusta 1857. koje nije pronađeno. 588
- ⁵⁵⁴ Ovo pismo je odgovor na Lassalle-ovo pismo od 26. marta 1858. kojim je Lassalle izjavio da je izdavač Franz Duncker spreman da objavi Marxov rad *Prilog kritici političke ekonomije*. 593
- ⁵⁵⁵ Ovo pismo je odgovor na Engelsovo pismo od 22. decembra 1859 (vidi u ovom tomu, str. 580 - 581). 597
- ⁵⁵⁶ *Povijest vojnih pohoda Ferdinanda von Braunschweig-Lüneburga*, Berlin 1859, izdanje Ferdinanda von Westphalena. 598
- ⁵⁵⁷ Ovaj Marxov članak nije pronađen. 598

Literatura

A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka Marxa i Engelsa

- Marx, Karl, *Anglo-persijski rat* (*Dela*, tom 15, str. 60 - 61). U: New-York Daily Tribune, od 7. januara 1857. 75 89 111
- *Austrijska pomorska trgovina*. (*Dela*, tom 15, str. 69 - 72 i 73 - 78).
    - The maritime commerce of Austria. U: New-York Daily Tribune, od 9. januara i 4. avgusta 1857. 89 111
  - *Beda filozofije*. Odgovor na »Filozofiju bede« gospodina Proudhona. (*Dela*, tom 7, str. 51 - 144).
    - Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris-Bruxelles 1847. 373
  - *Bernadotte*. (*Dela*, tom 17, str. 121 - 128). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 167 172 253
  - *Berthier*. (*Dela*, tom 17, str. 70 - 72). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858 (vidi i nap. 185). 165 253
  - *Bessières*. (*Dela*, tom 17, str. 102 - 103). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 253
  - *Blum*. (*Dela*, tom 17, str. 84 - 86). U: The New-American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 160 165 171 253
  - *Bourrienne*. (*Dela*, tom 17, str. 87 - 88). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 160 165 171 253
  - *Bolivar y Ponte*. (*Dela*, tom 17, str. 171 - 182). U: The American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858 (vidi i nap. 259). 253 260 265
  - *Bonapartini finansijski manevri*. (*Dela*, tom 15, str. 392 - 394). U: New York Daily Tribune, od 11. juna 1858. 302
  - *Božansko pravo Hohenzollerna*. (*Dela*, tom 15, str. 79 - 84).
    - The right divine of the Hohenzollerns. U: The People's Paper, od 13. decembra 1856. i New-York Daily Tribune, od 9. januara 1857. 84 89 111
  - *Brightovi govori*. U: New-York Daily Tribune, od 12. novembra 1858 (vidi i nap. 317). 336 341
  - *Britansko-kineski ugovor*. (*Dela*, tom 15, str. 471 - 475).
    - The British and Chinese treaty. U: New-York Daily Tribune, od 15. oktobra 1858. 346 347

-
- *Brune. (Dela, tom 17, str. 106 - 108). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859. 253*
  - *Budžet gospodina Disraelija. (Dela, tom 15, str. 359 - 362).*
- Mr. Disraeli's budget. U: New-York Daily Tribune, od 7. maja 1858. 298
  - *Bugeaud. (Dela, tom 17, str. 168 - 170).*
- Bugeaud de la Piconnerie. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859. 253
  - *Canningova proklamacija i zemljišna svojina u Indiji. (Dela, tom 15, str. 389 - 391).*
U: New-York Daily Tribune, od 7. juna 1858. 302
  - *Englesko-francuski savez. (Dela, tom 15, str. 363 - 367).*
- The English alliance. U: New-York Daily Tribune, od 8. maja 1858. 298
  - *Erfurtovština u 1859. godini. (Dela, tom 16, str. 217 - 219). U: Das Volk, od 9. jula 1859. 567*
  - *Finansijski položaj Francuske. (Dela, tom 15, str. 350 - 353). U: New-York Daily Tribune, od 30. aprila 1858. 298*
  - *Gornji dom i spomenik vojvodi od Yorka. (Dela, tom 15, str. 5 - 12).*
- The House of Lords and the Duke of York's monument. U: The People's Paper od 26. aprila 1856. 46
  - *Govor na proslavi lista »The People's Paper« održan u Londonu 14. aprila 1856. (Dela, tom 15, str. 3 - 4). U: The People's Paper, od 19. aprila 1856. 41*
  - *Indijski ustanak. (Dela, tom 15, str. 211 - 213).*
- The Indian insurrection. U: New-York Daily Tribune, od 29. avgusta 1857. 154
  - *Invazija! (Dela, tom 16, str. 241 - 243). U: Das Volk, od 30. jula 1859. 567*
  - *Izdajnik u čerkeskoj oblasti. (Dela, tom 15, str. 135 - 136).*
- A traitor in Circassia. U: The Free Press, od 1. aprila 1857 (vidi i nap. 487). 110 495
  - *Izgleđi na rat u Pruskoj. (Dela, tom 16, str. 102 - 105).*
- The war prospect in Prussia. U: New-York Daily Tribune, od 31. marta 1859.
  - *Izjava. (Dela, tom 17, str. 562 - 563). U: Allgemeine Zeitung, od 21. novembra 1859. Prilozi (vidi i nap. 456). 460 468 471 571*
  - *Jedna čudna stranica istorije. (Dela, tom 15, str. 383 - 388).*
- A curious piece of history. U: New-York Daily Tribune, od 16. juna 1858. 308
  - *Još jedno neobično poglavlje moderne istorije. (Dela, tom 15, str. 449 - 454).*
- Another strange chapter of modern history. U: New-York Daily Tribune, od 23. septembra 1858. 327
  - *Konflikti između Francuske i Portugala. U: New-York Daily Tribune, od 1. decembra 1858 (vidi i nap. 318). 337 341*
  - *Kossuth i Louis-Napoleon. (Dela, tom 16, str. 281 - 286).*
- Kossuth and Louis Napoleon. U: New-York Daily Tribune, od 24. septembra 1859 (vidi i nap. 431 i 453). 438 446 451 452 459 464 557 561 - 563 570 596
  - *Kriza u Evropi. (Dela, tom 15, str. 67 - 68). U: New-York Daily Tribune, od 6. decembra 1856. 89*

- *Lord Palmerston. (Dela, tom 12, str. 287 - 339).*
  - Lord Palmerston. U: *The People's Paper*, od 22. i 29. oktobra, 5, 12. i 19. novembra, 10, 17. i 24. decembra 1853. 49 107 577
  - Palmerston and Russia. U: *Political Fly-Sheets*, br. 1. London 1853. i 1854 (vidi i nap. 140). 112 473
  - Palmerston, what has he done? U: *Political Fly-Sheets*, br. 2. London 1854 (vidi i nap. 140). 112 473
  - Palmerston and Russia. U: *New-York Daily Tribune*, od 4. novembra 1853.
  - Palmerston. U: *New-York Daily Tribune*, od 19. oktobra 1853.
  - A chapter of modern history. U: *New-York Daily Tribune*, od 21. novembra 1853.
  - England and Russia. U: *New-York Daily Tribune*, od 11. januara 1854. (vidi i nap. 144). 108 112
  - The Story of the Life of Lord Palmerston. U: *Free Press Serials*, br. 5, 1856 (vidi i nap. 67). 49 489
- *Ludwig Kossuth und Louis Napoleon. U: Allgemeine Zeitung*, od 3. oktobra 1859 (vidi i nap. 437). 451 561
- *Mir. (Dela, tom 16, str. 222 - 223).*
  - The Peace. U: *New-York Daily Tribune*, od 28. jula 1859. 423
- *Mir u Vilafranki. (Dela, tom 16, str. 224 - 227).*
  - The treaty of Villafranca. U: *New-York Daily Tribune*, od 4. avgusta 1859. 422 423
- *Nova vlada. (Dela, tom 15, str. 510 - 513).*
  - The new ministry. U: *New-York Daily Tribune*, od 24. novembra 1858 (vidi i nap. 324). 338 345
- *Nova vlada. (Dela, tom 15, str. 514 - 517).*
  - The new ministry. U: *New-York Daily Tribune*, od 27. novembra 1858. 338 345
- *Otkrića o diplomatskoj istoriji 18. veka. U: The Sheffield Free Press and The Free Press* od 16. i 23. avgusta, 13. i 20. septembra, 4. oktobra, 8. i 29. novembra, 6 i 20. decembra 1856, 18 i 25. februara kao i 1. aprila 1857 (vidi i nap. 70 i 79). 50 58 59 61 62 64 74 77 89 104 117 487 - 491 493 494 495
- *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu. (Dela, tom 11, str. 337 - 338).* (Vidi i nap. 46). 35 481
- *Pabirci iz štampe. (Dela, tom 16, str. 434 - 441).* U: *Das Volk*, od 4. i 25. juna, 9. i 16. jula 1859 (vidi i nap. 405). 417 421 449 567
- *Pad Karsa. (Dela, tom 14, str. 515 - 542).*
  - The fall of Kars. U: *New-York Daily Tribune*, od 8. aprila 1856 i *The People's Paper*, od 5, 12, 19. i 26. aprila 1856 (vidi i nap. 42). 29 34 35 41 46 49 585
- *Particulars of Kossuth's Transaction with Louis Napoleon. U: The Free Press*, od 28. septembra 1859. (vidi i nap. 431). 446 447 451 557 561 562
- *Perspektive rata u Evropi. (Dela, tom 16, str. 8 - 10).*
  - The war prospect in Europe. U: *New-York Daily Tribune*, od 31. januara 1859. 353
- *Pismo uredniku lista »Allgemeine Zeitung«. (Dela, tom 17, str. 558).* U: *Allgemeine Zeitung*, od 27. oktobra 1859. 457 567
- *Političke partije u Engleskoj - Položaj u Evropi. (Dela, tom 15, str. 406 - 408).* U: *New-York Daily Tribune*, od 24. juna 1858. 341

- *Politički pregled. (Dela, tom 16, str. 269 - 271). U: Das Volk, od 20. avgusta 1859. 567*
- *Položaj Louis-Napoleona. (Dela, tom 16, str. 15 - 18).*
  - *Louis Napoleon's position. U: New-York Daily Tribune, od 18. februara 1859 (vidi i nap. 338). 359*
- *Potuljanost britanske trgovine. (Dela, tom 15, str. 260 - 264).*
  - *The British revulsion. U: New-York Daily Tribune, od 30. novembra 1857. 195*
- *Potvrđena istina. (Dela, tom 16, str. 238 - 240).*
  - *Truth testified. U: New-York Daily Tribune, od 4. avgusta 1859. 426*
- *Prilog kritici političke ekonomije. (Dela, tom 19).*
  - *Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859 (vidi i nap. 263). 264 287 290 294 302 321 327 330 335 336 342 344 345 348 353 354 356 360 - 362 365 368 371 375 378 380 - 382 387 390 404 406 407 413 415 420 428 430 449 467 473 505 512 517 523 526 529 532 553 560 565 592 593 597*
- *Prilog kritici Političke ekonomije. Uvod. U: Das Volk, od 4. juna 1859. 414 424 435*
- *Problem oslobodenja seljaka u Rusiji. (Dela, tom 15, str. 476 - 478). U: New-York Daily Tribune, od 19. oktobra 1858. 341*
- *Projekt o regulisanju cena hleba u Francuskoj. (Dela, tom 15, str. 521 - 524). U: New-York Daily Tribune, od 15. decembra 1858. 341*
- *Prusko regentstvo. (Dela, tom 15, str. 492 - 494).*
  - *The Prussian regency. U: New-York Daily Tribune, od 27. oktobra 1858. 338 345*
- *Quid pro Quo. (Dela, tom 16, str. 246 - 260). U: Das Volk, od 30. jula, 6, 13. i 20. avgusta 1859 (vidi i nap. 414). 423 567*
- *Razlika između Demokritove i Epikurove filozofije prirode. (Dela, tom 1, str. 87 - 175). (Vidi i nap. 492). 499 513*
- *Revolucija u Španiji. (Dela, tom 15, str. 32 - 36). U: New-York Daily Tribune, od 8. avgusta 1856. 65*
- *Sadašnji Bonapartin položaj. (Dela, tom 15, str. 332 - 335).*
  - *Bonaparte's present position. U: New-York Daily Tribune, od 1. aprila 1858. 285*
- *Stanje indijskog ustanka. (Dela, tom 15, str. 204 - 206).*
  - *State of the Indian insurrection. U: New-York Daily Tribune, od 18. avgusta 1857. 241*
- *Stanje u britanskoj industriji. (Dela, tom 16, str. 35 - 40. i 50 - 54).*
  - *The state of British manufactures. U: New-York Daily Tribune, od 15. i 24. marta 1859 (vidi i nap. 342). 368*
- *Stanje u Pruskoj. (Dela, tom 15, str. 495 - 498).*
  - *Affairs in Prussia. U: New-York Daily Tribune, od 3. novembra 1858. 338 345*
- *Stanje u Pruskoj. (Dela, tom 15, str. 499 - 501).*
  - *Affairs in Prussia. U: New-York Daily Tribune, od 8. novembra 1858. 388 345*
- *Stanje u Pruskoj. (Dela, tom 15, str. 525 - 528).*
  - *Affairs in Prussia. U: New-York Daily Tribune, od 13. decembra 1858. 388*
- *Strah od invazije u Engleskoj. (Dela, tom 16, str. 316 - 318).*
  - *The invasion panic in England. U: New-York Daily Tribune, od 9. decembra 1859. 470*

- *Sudski proces protiv Francuza u Londonu.* (Dela, tom 15, str. 343 - 349).
    - The French trials in London. U: New-York Daily Tribune, od 27. aprila 1858. 298
  - *Spre e Minčo.* (Dela, tom 16, str. 197 - 199). U: Das Volk, od 25. juna 1859. 567
  - *Trgovinska kriza i opticaj novca u Engleskoj.* (Dela, tom 15, str. 439 - 442). U: New-York Daily Tribune, od 28. avgusta 1858. 328
  - *Umna poremećenost pruskog kralja.* (Dela, tom 15, str. 479 - 482. i 488 - 491).
    - The King of Prussia's insanity. U: New-York Daily Tribune, od 23. i 27. oktobra 1858. 338 345
  - *Ustanak u Indiji.* (Dela, tom 15, str. 194 - 196).
    - The revolt in India. U: New-York Daily Tribune, od 4. avgusta 1857. 148 241
  - *Ustanak u Indiji.* (Dela, tom 15, str. 222 - 227). U: New-York Daily Tribune, od 15. septembra i 23. oktobra 1857. 241
  - *Uz proces Karla Vogta protiv Augsburgskog lista »Allgemeine Zeitung«.* (Dela, tom 17, str. 559 - 561). U: Die Reform, od 19. novembra 1859 (vidi i nap. 452). 459 460 468 568 569 574
  - *Uzbudjenje u Irskoj.* (Dela, tom 15, str. 540 - 543).
    - The excitement in Ireland. U: New-York Daily Tribune, od 11. januara 1859. 350
  - *Velike teškoće finansija Indije.* (Dela, tom 16, str. 113 - 119).
    - Great trouble in Indian finances. U: New-York Daily Tribune, od 30. aprila 1859. 383
  - *Vesti iz Indije.* (Dela, tom 15, str. 201 - 203). U: New-York Daily Tribune, od 14. avgusta 1857. 241
  - *Zakon o Engleskoj banci iz 1844. godine.* (Dela, tom 15, str. 435 - 438). U: New-York Daily Tribune, od 23. avgusta 1858. 327
  - *Zakon od 1844. godine o Engleskoj banci i novčana kriza u Engleskoj.* (Dela, tom, 15, str. 255 - 259). U: New-York Daily Tribune, od 21. novembra 1857. 209 215
- Engels, Friedrich, *Abensberg.* U: The New American Cyclopaedia, Vol. 1, 1858 (vidi i nap. 174). 144
- *Adutant.* (Dela, tom 17, str. 38). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858 (vidi i nap. 177). 144 150 161
  - *Airey.* (Dela, tom 17, str. 46). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858 (vidi i nap. 177). 150 161
  - *Albuera.* (Dela, tom 17, str. 39 - 40). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858 (vidi i nap. 249). 150 161 243
  - *Alžir.* (Dela, tom 17, str. 73 - 79).
    - Algeria. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858. 144 171 174
  - *Alma.* (Dela, tom 17, str. 41 - 43). U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858 (vidi i nap. 177). 144 150 161
  - *Arkebuse.* (Dela, tom 17, str. 44 - 45).
    - Arquebuse. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 177) 150 161
  - *Artiljerija.* (Dela, tom 17, str. 168 - 167).

-
- **Artillery.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 221). 150 171 186 191 193 195 196 200 243 257 258
  - **Aspern.** (*Dela*, tom 17, str. 47 - 50). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 177). 150 161
  - **Austrija drži Italiju u šahu.** (*Dela*, tom 16, str. 29 - 34).
    - **The Austrian hold on Italy.** U: *New-York Daily Tribune*, od 4. marta 1859 (vidi i nap. 365). 390
  - **Avaganistan.** (*Dela*, tom 17, str. 55 - 62). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 1. 1858. 144 160
  - **Bajonet.** (*Dela*, tom 17, str. 67).
    - **Bayonet.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 185). 165 253
  - **Barbeta.** (*Dela*, tom 17, str. 64). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 185). 165 253
  - **Bastion.** (*Dela*, tom 17, str. 65 - 66). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 185). 165 253
  - **Baterija.** (*Dela*, tom 17, str. 93 - 94).
    - **Battery.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2: 1858. 170 253
  - **Berne.** (*Dela*, tom 17, str. 192). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 247 250 253
  - **Bezbedno od bombardovanja.** (*Dela*, tom 17, str. 116).
    - **Bomb-proof.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
  - **Bidasoa.** (*Dela*, tom 17, str. 200 - 202). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 245 253 271
  - **Bitka.** (*Dela*, tom 17, str. 89 - 92).
    - **Battle.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 2. 1858. 170 172 253
  - **Bitka kod Madents.** (*Dela*, tom 16, str. 191 - 196). U: *Das Volk*, od 18. juna 1859. 567
  - **Bitka kod Montebeloa.** (*Dela*, tom 16, str. 162 - 163).
    - **The battle of Montebello.** U: *New-York Daily Tribune*, od 10. juna 1859 (vidi i nap. 394).. 405
  - **Bitka kod Solferina.** (*Dela*, tom 16, str. 207 - 209). U: *Das Volk*, od 2. jula 1859. 567
  - **Bitka kod Solferina.** (*Dela*, tom 16, str. 214 - 216). U: *Das Volk*, od 9. jula 1859. 567
  - **Bivak.** (*Dela*, tom 17, str. 95).
    - **Bivouac.** U: *New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
  - **Blenhajm.** (*Dela*, tom 17, str. 193 - 194).
    - **Blenheim.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 245 247 250 253
  - **Blindaž.** (*Dela*, tom 17, str. 96). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
  - **Bomarsund.** (*Dela*, tom 17, str. 322). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253 267 274 278 280 284
  - **Bomba.** (*Dela*, tom 17, str. 109 - 110).
    - **Bomb.** U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253

- *Bombarderski brod.* (*Dela*, tom 17, str. 115).
  - Bomb vessel. U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
- *Bombardir.* (*Dela*, tom 17, str. 111). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
- *Bombardovanje.* (*Dela*, tom 17, str. 112 - 113).
  - Bombardment. U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
- *Boneta.* (*Dela*, tom 17, str. 97). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253
- *Borodino.* (*Dela*, tom 17, str. 195 - 199). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 245 247 250 253
- *Breša.* (*Dela*, tom 17, str. 214 - 215). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 3. 1858. 253 267
- *Budin.* (*Dela*, tom 17, str. 203 - 205). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 4. 1859. 253
- *Burma.* (*Dela*, tom 17, str. 216 - 221).
  - Burmah. U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 4. 1859. 253 258 262 267 274 279
- *Coehoorn.* (*Dela*, tom 17, str. 212 - 213). U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 5. 1859. 239 241
- *Dosadašnji tok rata protiv Mavara.* (*Dela*, tom 16, str. 319 - 322).
  - Progress of the Moorish war. U: *New Daily Tribune*, od 19. januara 1860 (vidi i nap. 448). 473
- *Engleska armija u Indiji.* (*Dela*, tom 15, str. 397 - 400). U: *New-York Daily Tribune*, od 26. juna 1858. 303 304
- *Evropa u 1858. godini.* (*Dela*, tom 15, str. 529 - 532). U: *New-York Daily Tribune*, od 23. decembra 1858. 341
- *Evropski rat.* (*Dela*, tom 14, str. 500 - 503).
  - The European war. U: *New-York Daily Tribune*, od 4. februara 1856. 5
- *Fortifikacija.* (*Dela*, tom 17, str. 248 - 267).
  - Fortification. U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 7. 1860 (vidi i nap. 356). 384 415
- *How the Indian war has been managed.* U: *New-York Daily Tribune*, od 13. avgusta 1858 (vidi i nap. 301). 318
- *Indijska armija.* (*Dela*, tom 15, str. 418 - 421). U: *New-York Daily Tribune*, od 21. jula 1858. 309
- *Istorijska pravda.* (*Dela*, tom 16, str. 210 - 213).
  - Historical justice. U: *New-York Daily Tribune*, od 21. jula 1859. 426
- *Italijanski rat. Osvrt.* (*Dela*, tom 16, str. 228 - 237). U: *Das Volk*, od 23. i 30. jula i 6. avgusta 1859 (vidi i nap. 409). 420 423 425 427 428 430 567
- *Izgledi na uspeh pretstojećeg rata.* (*Dela*, tom 16, str. 41 - 43).
  - Chances of the impending war. U: *New-York Daily Tribune*, od 17. marta 1859 (vidi i nap. 365). 395
- *Kampanja.* (*Dela*, tom 17, str. 183).
  - Campaign. U: *The New American Cyclopaedia*. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 241). 234 238

- *Kapetan.* (*Dela*, tom 17, str. 184).
  - Captain. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 241). 234 238
- *Karabin.* (*Dela*, tom 17, str. 185).
  - Carabine. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 248). 243
- *Karl Marx, »Prilog kritici Političke ekonomije.* (*Dela*, tom 19).
  - Karl Marx, Zur Kritik der Politischen Oeconomie. Erstes Heft, Berlin, Franz Duncker, 1859. U: Das Volk, od 6. i 20. avgusta 1859 (vidi i nap. 415). 424 427 428 432 434 435 449 567
- *Karonada.* (*Dela*, tom 17, str. 186 - 187).
  - Carronade. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 248). 243
- *Karteč.* (*Dela*, tom 17, str. 188 - 189).
  - Case shot. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 248). 243
- *Katapult.* (*Dela*, tom 17, str. 208).
  - Catapult. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859. 239 252 253 262
- *Konjica.* (*Dela*, tom 17, str. 225 - 247).
  - Cavalry. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 295). 239 250 258 265 267 274 278 280 285 286 297 308
- *Logor.* (*Dela*, tom 17, str. 209 - 211)
  - Camp. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859. 234 252 253 262
- *Mostobran.* (*Dela*, tom 17, str. 206 - 207)
  - Bridge-head. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 253
- *Municija.* (*Dela*, tom 17, str. 80)
  - Ammunition. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858. 144 171
- *Najzad bitka.* (*Dela*, tom 16, str. 157 - 161).
  - Fighting at last. U: New-York Daily Tribune, od 6. juna 1859 (vidi i nap. 394). 405
- *Napad.* (*Dela*, tom 17, str. 51 - 54).
  - Attack. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 177). 150 161
- *Neizbežnost rata.* (*Dela*, tom 16, str. 120 - 122). U: New-York Daily Tribune, od 30. aprila 1859. 381 386
- *Nemačka kampanja za državni ustav.* (*Dela*, tom 10, str. 91 - 164). U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Hamburg 1850 (vidi i nap. 523). 63
- *Nemački ratni izvori.* (*Dela*, tom 16, str. 24 - 28).
  - German resources for war. U: New-York Daily Tribune, od 12. marta 1859. 364
- *Nemački seljački rat.* (*Dela*, tom 10, str. 275 - 348). U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Hamburg 1850. 22
- *Novi pohod Engleza u Kinu.* (*Dela*, tom 15, str. 141 - 143). U: New-York Daily Tribune, od 17. aprila 1857. 102
- *Odstupanje Austrijanaca na Minčo.* (*Dela*, tom 16, str. 200 - 203). U: Das Volk, od 25. juna 1859. 567
- *Opsada i zauzimanje Laknaua.* (*Dela*, tom 15, str. 285 - 288). U: New-York Daily Tribune, od 30. januara 1858. 225 226 230 232 236

- *Oslobodenje Laknaua. (Dela, tom 15, str. 298 - 304).*
  - The relief of Lucknow. U: New-York Daily Tribune, od 1. februara 1858. 239 241
- *Persija - Kina. (Dela, tom 15, str. 171 - 175).*
  - Persia - China. U: New-York Daily Tribune, od 5. juna 1857. 125 127 128 131
- *Perspektive englesko-persijskog rata. (Dela, tom 15, str. 98 - 102).* U: New-York Daily Tribune, od 19. februara 1857. 94
- *Perspektive rata. (Dela, tom 16, str. 130 - 133).*
  - Prospects of the war. U: New-York Daily Tribune, od 12. maja 1859. 395
- *Pešadija. (Dela, tom 17, str. 268 - 289).*
  - Infantry. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 9. 1860 (vidi i nap. 356). 384 431 432 442 447 451
- *Planinski rat nekad i sad. (Dela, tom 15, str. 90 - 94).* U: New-York Daily Tribune, od 27. januara 1857. 85
- *Po i Rajna. Berlin 1859. (Dela, tom 16, str. 55 - 92).* (Vidi i nap. 343). 370 371 373 - 375 377 378 382 386 387 389 390 395 - 399 404 406 409 414 434 436 468 530 - 532 534 538 539 542 595
- *Pojednosti o zauzeću Laknaua. (Dela, tom 15, str. 373 - 377).* U: New-York Daily Tribune, od 25. maja 1858. 297
- *Položaj radničke klase u Engleskoj. Na osnovu sopstvenih posmatranja i autentičnih izvora. Leipzig 1845. (Dela, tom 4, str. 109 - 327).* 310
- *Poraz Windhama. (Dela, tom 15, str. 308 - 312).* U: New-York Daily Tribune, od 20. februara 1858. 247 252
- *Patron. (Dela, tom 17, str. 191).*
  - Cartridge. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 248). 243
- *Prodiranje Rusije u Centralnu Aziju. (Dela, tom 15, str. 483 - 487).*
  - Russian progress in Central Asia. U: New-York Daily Tribune, od 3. novembra 1858 (vidi i nap. 315). 333 335
  - Russian state papers respecting her recent advance to our Indian frontiers. U: The Free Press, od 24. novembra 1858 (vidi i nap. 315). 333
- *Ratna mornarica. (Dela, tom 17, str. 290 - 300).*
  - Navy. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 12. 1863. 162
- *Ratni događaji. (Dela, tom 16, str. 184 - 186).* U: Das Volk, od 11. juna 1859. 567
- *Ratni pohod u Italiji. (Dela, tom 16, str. 168 - 170).* U: Das Volk, od 28. maja 1859. 406 414 567
- *Reforme u ruskoj armiji. (Dela, tom 15, str. 157 - 159).*
  - Changes in the Russian army. U: New-York Daily Tribune, od 6. maja 1867. 496
- *Reforma vojske u Nemačkoj. (Dela, tom 16, str. 385 - 389).*
  - Military reform in Germany. U: New-York Daily Tribune, od 20. februara 1860 (vidi i nap. 444). 456 458 462
- *Sudski postupak protiv Montalembert-a. (Dela, tom 15, str. 506 - 509).*
  - The Prosecution of Montalembert. U: New-York Daily Tribune, od 24. novembra 1858 (vidi i nap. 324). 337 338 345

- *Topovnjača. (Dela, tom 17, str. 114).*
    - Bomb ketch. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858.
  - *Uspesi Rusije na Dalekom Istoku. (Dela, tom 15, str. 502 - 505).* U: New-York Daily Tribune, od 18. novembra 1858. 335
  - *Vojni most. (Dela, tom 17, str. 117 - 120).*
    - Military Bridge. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 186 253
  - *Vojska. (Dela, tom 17, str. 3 - 37).*
    - Army. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858. 141 144 157 159 162 163 171 186 191 193 195 196 200 243 257 258
  - *Zapaljivo zrno. (Dela, tom 17, str. 190).*
    - Carcass. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 4. 1859 (vidi i nap. 248). 243
  - *Zaseka. (Dela, tom 17, str. 63).*
    - Abatis. U: The New American Cyclopaedia. Vol. 1. 1858. 161
  - *Zauzeće Delhija. (Dela, tom 15, str. 265 - 269).* U: New-York Daily Tribune, od 5. decembra 1857. 193 200 - 202
  - *Zauzeće Laknaua. (Dela, tom 15, str. 354 - 358).* U: New-York Daily Tribune, od 30. aprila 1858. 284 297 507
- Karl Marx i Friedrich Engels, *Ajakuko. (Dela, tom 17, str. 132 - 133).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 216). 171 186
- *Armada. (Dela, tom 17, str. 129 - 131).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 216). 171 186 190
  - *Barklaj de Toli. (Dela, tom 17, str. 68 - 69).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 2. 1858 (vidi i nap. 185). 163 165 253
  - *Bem. (Dela, tom 17, str. 98 - 101).* U: The New American Cyclopaedia Vol. 3. 1858. 253
  - *Bennigsen. (Dela, tom 17, str. 81).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 163 171 253
  - *Beresford. (Dela, tom 17, str. 223 - 224).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 253 262 265 267 274 278 279 280
  - *Blücher. (Dela, tom 17, str. 134 - 147).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 193 253
  - *Bosquet. (Dela, tom 17, str. 104 - 105).* U: The New American Cyclopaedia. Vol. 3. 1858. 253
  - *Finansijska panika u Evropi. (Dela, tom 16, str. 11 - 14).*
    - The money panic in Europe. U: New-York Daily Tribune, od 1. februara 1859. 353
  - *Poruka Centralne uprave Savezu od marta 1850. (Dela, tom 10, str. 203 - 211).* 488
  - *Poruku Centralne uprave Savezu od juna 1850. (Dela, tom 10, str. 256 - 261).* 488
  - *Pregled od maja do oktobra [1850]. (Dela, tom 10, str. 356 - 390).* U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Hamburg 1850. 187
  - *Simptomi rata koji se približava - Nemačka se naoružava. (Dela, tom 16, str. 127 - 129).*
    - The war in Europe. Symptoms of its approach - Germany arming. U: New-York Daily Tribune, od 9. maja 1859. 193

B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora

I. Dela i spisi

- Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*. Hrsg. von Johann Samuel Ersch und Johann Gottfried Gruber. Leipzig 1818 - 1890 (vidi i nap. 176). 149 183 239
- A[sbóth, Alexander], *The Austrian hold on Italy*. To the Editor of The N. Y. Tribune. U: New-York Daily Tribune, od 11. marta 1859 (vidi i nap. 364). 390
- Asbóth, [Alexander], *The chances of the impending war*. To the Editor of The N. Y. Tribune. U: New-York Daily Tribune, od 5. aprila 1859 (vidi i nap. 364). 390
- *The peace of Villafranca and the Hungarian cause*. U: New-York Daily Tribune, od 31. avgusta 1859. 557
- [Attwood, T.] Wright, T. B. [Harlow, J.], *The currency question. The gemini Letters*. London 1844. 291
- Auerbach, Berthold, *Schwarzwälder Dorfgeschichten*. Mannheim 1843 - 1853. 516
- Babbage, Charles, *On the economy of machinery and manufactures*. London 1832. 271 272 273
- Bastiat, Frédéric, *Harmonies économiques*. 2e éd. Paris 1851. 242 293
- Bauer, Bruno, *Deutschland und das Russenthum*. Charlottenburg 1854 (vidi i nap. 113). 86
- *Die jetzige Stellung Rußlands*. Charlottenburg 1854 (vidi i nap. 113). 86
- *Kritik der Evangelien und Geschichte ihres Ursprungs*. Bd. 1 - 4. Berlin 1850 - 1852. 86
- *Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker*. Bd. 1 - 3. Leipzig und Braunschweig 1841 - 1842 (vidi i nap. 9). 6
- *Philo, Strauß und Renan und das Urchristenthum*. Berlin 1874 (vidi i nap. 114). 86
- *Rußland und England*. Charlottenburg 1854 (vidi i nap. 113). 85
- *Rußland und das Germanenthum*. Charlottenburg 1853 (vidi i nap. 113). 85
- *Rußland und das Germanenthum*. Zweite Abtheilung. Die deutsche und die orientalische Frage. Charlottenburg 1853 (vidi i nap. 113). 85
- Bauer, Edgar, *Englische Freiheit*. Leipzig 1857. 67 103 118
- (anonimno) *Englische Neutralität*. U: Hermann, od 7. maja 1859. 403
- (anonimno) *Das Kloster*. Ein Roman. U: Die Neue Zeit, od 19. i 26. marta, 2, 10. i 16. aprila 1859. 387
- (anonimno) *Preussens constitutioneller Imperialismus*. U: Die Neue Zeit, od 27. novembra 1858. 342
- *Vorträge über die Geschichte der Politik, gehalten im Arbeiterbildungsverein zu London*. Erster Vortrag. U: Die Neue Zeit, od 6. novembra 1858 (vidi i nap. 320). 338 342
- Bazancourt, [César-Lécat], baron de, *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol*. Chroniques de la guerre d'orient. Paris 1856 (vidi i nap. 69). 50 54 69 71 76 89 120 123 125

- Berkeley, George, *The querist, containing several queries, proposed to the consideration of the public*. London 1750. 523
- Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Übergriffe der Magyaren*. Vorgetragen von einem ungarischen Slaven. Leipzig 1843. 22
- Betrachtungen über das Fürstenthum. Serbien*. Wien 1851. 22
- B[ettziech, Heinrich], *Ferdinand Freiligrath*. U: Die Gartenlaube br. 43, 1859. 464 466 468 477 574 577 581
- [Bettziech, Heinrich], *Vorletzte Sitzung des Schillerfest-Comités*. U: Hermann, od 3. decembra 1859. 473
- Biscamp, E[lard], *Brief an die Redaktion der »Allgemeinen Zeitung«*. U: Allgemeine Zeitung, od 27. oktobra 1859. 457 459 567
- (anonimno) *Der Friede von Villa Franca*, U: Das Volk, od 16. i 23. jula 1859 (vidi i nap. 413). 423
  - (anonimno) *Der Reichregent*, U: Das Volk, od 14. maja 1859 (vidi i nap. 395). 407 567
  - (anonimno) *Vereins-Nachrichten*. U: Das Volk, od 28. maja 1859 (vidi i nap. 390). 403 405 414
- Blanc, Louis, 1848. *Historical revelations: inscribed to Lord Normanby*. London 1858. 298
- Blind, Karl, *Der Befreier Napoleon*. U: Hermann, od 16. aprila 1859 (vidi i nap. 373). 394
- *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od 9. novembra 1859 (vidi i nap. 456). 460 571 577
  - *Erklärungen*. U: Allgemeine Zeitung, od 11. decembra 1859 (vidi i nap. 476). 481
  - (anonimno) *The Grand Duke Constantine to be King of Hungary*. U: The Free Press, od 27. maja 1859 (vidi i nap. 397). 450 465 469 554/555 567 577
  - *Der lokalisierte Krieg und die deutsche Volkspartei*. U: Hermann, od 14. maja 1859. 403
  - (anonimno) *Prognostikon des wahrscheinlichen Verlaufes des italienischen Krieges*, geschrieben kurz vor Ausbruch desselben. U: Hermann, od 19. novembra 1859 (vidi i nap. 465). 467
  - (anonimno) *Zur Warnung*. Flugblatt (vidi i nap. 423). 432 450 456 469 555 559 566 567 576
  - (anonimno) *Zur Warnung*. U: Allgemeine Zeitung, od 22. juna 1859 (vidi i nap. 423. i 435). 432 450 559 566
  - (anonimno) *Zur Warnung*. U: Das Volk, od 18. juna 1859 (vidi i nap. 423). 432 566
- Blücher's Kampagne-Journal der Jahre 1793. i 1794*. Hrsg. von Emil Knorr. Hamburg 1866. 176
- Blue Book* – vidi – *Papers relative to military affairs in Asiatic Turkey, and the defence and capitulation of Kars*.
- Boniface, L., *Paris, 29. janvier*. U: Le Constitutionnel, od 30. januara 1859 (vidi i nap. 339). 360 527
- Borkheim, S[igismund] L[udwig], *An die Redaktion des »Hermann«*, U: Hermann, od 17. decembra 1859 (vidi i nap. 477). 481

- Bötticher, Wilhelm, *Geschichte der Carthager nach den Quellen bearbeitet*. Berlin 1827. 182
- Bray, John Francis, *Labour's wrongs and labour's remedy: or, the age of might and the age of right*. Leeds 1839. 291
- Brockhaus' *Konversations-Lexikon*. Leipzig. 120 121 134 245 262
- B[ucher], L[othar], *Louis Napoleon's Laufbahn*. U: Hermann, od 14. maja 1859. 403
- Campbell, E. S. N., *A dictionary of the military science: containing an explanation of the principal terms used in mathematics, artillery, and fortification; and comprising the substance of the latest regulations on courts martial, pay, pensions, allowances, etc.* A comparative table of ancient and modern geography; achievements of the British army; with an address to gentlemen entering the army. London 1830. 142
- Carey, H[enry] C[harles], *Essay on the rate of wages: with an examination of the causes of the differences in the condition of the labouring population throughout the world*. Philadelphia 1835. 293
- Cartwright, George, *Commentaries on the war in Russia and Germany in 1812. and 1813*. London. 1850. 284
- Charras, J[ean]-B[aptiste]-A[dolphe], *Histoire de la campagne de 1815. Waterloo*, Leipzig 1857. 252 278
- The Chartist Correspondence*. U: The Free Press, od 19. januara 1856 (vidi i nap. 10). 5
- Clausewitz, Carl von, *Der Feldzug von 1812 in Rußland, der Feldzug von 1813 bis zum Waffenstillstand und der Feldzug von 1814 in Frankreich*. U: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Bd. 7. Berlin 1835. 193 238
- Clausewitz, Carl von, *Der Feldzug von 1815 in Frankreich*. U: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Bd. 8. Berlin 1835. 193 238
- *Vom Kriege*. U: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Bd. 1 - 3. Berlin 1832 - 1834. 234 238
- Cobden, Richard, *What next and next?* London 1856 (vidi i nap. 2). 5
- Code Napoléon* (vidi i nap. 161). 25 120
- Coningham, William, *The Betrayal of England*. Addressed to the working classes. London 1848 (vidi i nap. 141). 108 112
- Copies and extracts of several letters written by the King of Sweden and his ministers, relating to the negotiations of Baron Görtz etc. which letters were found in a ship driven ashore in Norway by a storm, and published at Copenhagen by order of the King of Denmark*, London 1717. 12
- Copy of a very secret despatch from count Pozzo di Borgo, dated Paris, the 28th November 1828*. U: The Portfolio. Vol. 1. London 1836. 422
- Correspondence respecting the affairs of Italy*. From January to June 30. 1848. Part 2. London 1849. 396
- Correspondence 1839 - 1841, relative to the affairs of the East, and the conflict between Egypt and Turkey*. 4 parts. 117
- Crawshay, G[eorge], *The Russian Memoir of 1837*. U: The Free Press, od 27. jula 1859 (vidi i nap. 422). 432

Cyclopädie vidi *The New American Cyclopaedia*.

Darimon, Alfred, *De la réforme des banques*, avec une introduction par Émile de Girardin. Paris 1856. 86

Darwin, Charles, *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. London 1859. 477

The defensive treaty concluded in the year 1700 betwixt His Late Majesty King William of ever Glorious Memory, and His Present Swedish Majesty King Charles the XII. 11

Despatch of count Pozzo di Borgo to count Nesselrode, dated Paris, Dec. 22, 1826. U: The Portfolio. Vol. 1. London 1836. 422

Desprez, Hippolyte, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, des Magyars, des Roumains et des Polonais*. T. 1 - 2. Paris 1850. 19 22

Destrilhes, *Confidences sur la Turquie*. Paris 1855. 34 41

Dobrowsky, [Josef], *Slavin. Bottschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zu ihrer Charakteristik, zur Kenntniß ihrer Mythologie, ihrer Geschichte und Alterthümer, ihrer Literatur und ihrer Sprachkunde nach allen Mundarten*. Mit einem Anhang: der böhmische Cato, vollständige Ausgabe in vier Büchern. Zweite verbesserte, berichtigte und vermehrte Auflage. Von Wenceslaw Hanka, Prag 1834 (vidi i nap. 23). 17 19

Dolch, Oskar, *Geschichte des Deutschen Studententhums von der Gründung der deutschen Universitäten bis zu den deutschen Freiheitskriegen*, Leipzig 1858. 463

Douglas, Howard, *An essay on the principles and construction of military bridges, and the passage of rivers in military operations*. London 1816. 164

Eichhoff, F[rédéric]-G[ustave], *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons, considérées dans leur origine indienne, leurs anciens monuments, et leur état présent*. Paris 1839. 21 27

[Eichhoff, Karl Wilhelm], *Berlin*. 8. Nov. (Stieber.) U: Hermann, od 12. novembra 1859 (vidi i nap. 466). 467 478

– *Stieber*. U: Hermann, od 10, 17, 24. septembra, 8, 22. i 29. oktobra 1859 (vidi i nap. 466). 467 478 481

The Encyclopaedia Britannica. 149 258

Enzyklopädie vidi *The New American Cyclopaedia*.

Expédition d'Igor, U: F. G. Eichhoff, *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons, considérées dans leur origine indienne, leurs anciens monuments, et leur état présent*. Paris 1839 (vidi i nap. 22). 21

Fallmerayer, [Jakob], *Essai de Chronographie Byzantine pour servir à l'examen des Annales du Bas-Empire et particulièrement des Chronographes Slavons de 395 à 7057*. Par M. Édouard de Muralt. St. Pétersbourg, 1855. U: Allgemeine Zeitung, od 11. i 12. januara 1856 (vidi i nap. 7). 5

Franklin, Benjamin, *A modest inquiry into the nature and necessity of a paper currency*. U: The works of Benjamin Franklin. By Jared Sparks. Vol. 2. Boston 1836. 523

Freiligrath, Ferdinand, *An Joseph Weydemeyer*. 1852. 413/414

– *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od 15. novembra 1859 (vidi i nap. 463). 465 466 469 471 577

- *Erklärungen*. U: Allgemeine Zeitung, od 11. decembra 1859 (vidi i nap. 476). 475 481
- *Nach Johanna Kinkels Begräbnis* (vidi i nap. 323). 343 344 363 366 367 414 455 522 528
- *Zur Schillerfeier. 10. November 1859. Festlied der Deutschen in Amerika*. 454 455
- *Zur Schillerfeier. 10. November 1859. Festlied der Deutschen in London* (vidi i nap. 545). 454 455 465 563 574 581 597
- *Sämmtliche Werke*. Vollständige Original-Ausgabe. Sechster Band. New-York 1859. 413
- Fröbel, Julius, *Aus Amerika, Erfahrungen, Reisen und Studien*. Zweite Ausgabe. Bd. 1 - 2. Leipzig 1856 - 1857. 309
- Frost, John, Mr. *John Frost to the secretary of the Chartists of Nottingham*. U: The People's Paper, od 14. novembra 1857 (vidi i nap. 226). 204
- *Report of the meeting of British residents, held at the Astor House Broadway, on Tuesday evening, March 18th, 1856, to congratulate Mr. John Frost*. U: The People's Paper, od 26. aprila 1856. 46
- Fürst *Wladimir und dessen Tafelrunde. Alt-Russische Heldenlieder*, Leipzig 1819 (vidi i nap. 28). 21 27
- Gebet des Adalbert* vidi *Prière d'Adalbert*
- Geschichte der Feldzüge des Herzogs Ferdinand von Braunschweig-Lüneburg*. Nachgelassenes Manuskript von Christian Heinrich Philipp Edler von Westphalen. Hrsg. von F.O.W.H. v. Westphalen. Bd. 1 - 2. Berlin 1859. 598
- Gladstone, W[illiam] E[wart], *Studies on Homer and the Homeric age*. Vol. 1 - 3. Oxford 1858. 324 325
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Götz von Berlichingen*. 541
- Gray, John, *Lectures on the nature and use of money. Delivered before the members of the „Edinburgh Philosophical Institution“ during the month of February and March, 1848*. Edinburgh 1848. 291
- *The social system. A treatise on the principle of exchange*. Edinburgh 1831. 291
- Griesheim, Gustav von, *Vorlesungen über die Taktik*. Berlin 1855. 167 258
- Grimm, Jacob, *Deutsche Grammatik*. Th. 1 - 4. Göttingen 1819 - 1837. 458
- *Geschichte der deutschen Sprache*. Bd. 1 - 2. Leipzig 1853. 458 459
- Hauff, Wilhelm, *Die Bettlerin vom Pont des Arts*. 516
- Haxthausen, August Freiherr von, *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Rußlands*. Th. 1 - 3. Hannover-Berlin 1847 - 1852 (vidi i nap. 313). 332
- Heffter, Moritz Wilhelm, *Das Slawenthum*. Leipzig 1852. 19 – *Der Weltkampf der Deutschen und Slaven seit dem Ende des fünften Jahrhunderts nach christlicher Zeitrechnung, nach seinem Ursprunge, Verlaufe und nach seinen Folgen dargestellt*, Hamburg und Gotha 1847. 19 21
- Hegel, Georg Wilhelm Fridrich, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Hrsg. von Karl Ludwig Michelet. Bd. 1 - 3. U: Werke, Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 13 - 15. Berlin 1833 - 1836. 245

- *Vorlesungen über die Naturphilosophie als der Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*. Zweiter Theil. Hrsg. von Carl Ludwig Michelet. U: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 7. Berlin 1842. 310
- *Wissenschaft der Logik*. Hrsg. von Leopold von Henning. T. 1. Abt. 1 - 2. U: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 3 - 5. Berlin 1833 - 1834. 242 254
- Heine, Heinrich, *Die Heimkehr*. U: Buch der Lieder. 16
- *Kobes I* (vidi i nap. 51). 35
- *Ludwig Börne* (vidi i nap. 51). 35
- *Ein Weib*. U: Romanzen. 67
- *Testamente* (vidi i nap. 68). 49
- Heldenlied Zaboi* vidi *Victoire de Zaboi*.
- Hermann, Ernst, *Beiträge zur Geschichte des russischen Reiches*. Leipzig 1843. 5
- Herwegh, Georg: [*Zum eidgenössischen Schützenfest in Zürich.*] U: Das Volk, od 23. jula 1859 (vidi i nap. 416. i 419). 428 430
- Heß, M[oses], *Naturwissenschaft und Gesellschaftslehre*. U: Das Jahrhundert Nr. 1. 1857. 103
- [Holleben, Heinrich von,] *Militärische Betrachtungen aus den Erfahrungen eines preußischen Offiziers*. Berlin 1838. 185
- Hugo, Victor, *Napoléon le petit*. Londres 1852. 261
- Humboldt, Alexander von, *Private letter to Mr. Julius Froebel*. U: New-York Daily Tribune, od 27. maja 1858 (vidi i nap. 298). 309
- An Inquiry into the reasons of the conduct of Great-Britain, with relation to the present state of affairs in Europe*. London 1727. 12
- James, William, *The naval history of Great Britain, from the declaration of war by France in 1793, to the accession of George IV*. 2nd ed. Vol. 1 - 6. London 1837. 79 80
- [Jomini, Henri] *Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même, au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric*. T. 1 - 4. Paris 1827. 172 173 174 280 284
- Kapper, Siegfried, *Die Gesänge der Serben*. Th. 1 - 2, Leipzig 1852. 21
- *Slavische Melodien*. Leipzig 1844. 21
- (anonimno) *Südslavische Wanderungen im Sommer 1850*. Bd. 1 - 2. Leipzig 1851. 22 27
- Kinkel, Gottfried, *An unsere Leser*. U: Hermann, od 2. jula 1859 (vidi i nap. 410). 421
- Kolatschek, Adolph* vidi [*Simon, Ludwig-Kolatschek, Adolph*]/*Meyen, Eduard*].
- Königinhofer Handschrift. Sammlung altböhmischer lyrisch-epischer Gesänge, nebst andern altböhmischen Gedichten, gefunden und herausgegeben von W. Hanka*. Verdeutsch mit einer historisch-kritischen Einleitung versehen von W. A. Swoboda. Prag 1828 (vidi i nap. 27). 21 27
- Kossuth, [Lajos], *Brief an John M'Adam*. U: The Times, od 4. oktobra 1859 (vidi i nap. 533). 562
- [La Guéronnière, Louis-Étienne,] *L'Empereur Napoléon III et l'Italie*. Paris 1859 (vidi i nap. 340). 361

- Lallerstedt, G[ustaf], *La Scandinavie, ses craintes et ses espérances*. Paris 1856. 87
- Landor, Walter Savage, *To the editor of the Times*. U: The Times, od 17. marta 1858 (vidi i nap. 277). 281
- [Lassalle, Ferdinand:] *Franz von Sickingen, Historische Tragödie in fünf Akten*. Berlin 1858 (vidi i nap. 520). 548
- Lassalle, Ferdinand, *Franz von Sickingen. Eine historische Tragödie*. Berlin 1859 (vidi i nap. 165). 127 362 371 406 415 430 532 534 539 - 542 548 - 551 553
- Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, *der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit*. Berlin 1864. 255 373 468 473 518
  - (anonimno) *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens. Eine Stimme aus der Demokratie*. Berlin 1859 (vidi i nap. 380. i 381). 399 400 406 407 414 - 416 553 575
  - *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos*. Bd. 1 - 2. Berlin 1858. 125 219 232 248 250 251 253 - 255 303 371 - 373 499 501 513 532 593
- Lelewel, Joachim, *Histoire de Pologne*. T. 1; 1. *L'Histoire de la Pologne racontée par un oncle à ses neveux*. 2. *La Pologne renaissance*. Paris und Lille 1844 (vidi i nap. 131). 81 103
- *Histoire de Pologne*. T. 2; 1. *La Pologne sous le règne de Stanislav-Auguste Poniatovski*. 2. *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple*. Paris und Lille 1844. 81 102 103
- Leo, [Heinrich], *Über Thomas Münzer*. U: Neue Preußische Zeitung, od 29. februara 1856. 22 23
- Letters which passed between count Gyllenborg, barons Görtz, Sparre and others, relating to the design of raising a rebellion in His Majesty's dominions, to be supported by a force from Sweden*, London 1717. 12
- [Liebknecht, Wilhelm], *Politische Rundschau*. U: Das Volk, od 21. maja 1859. 407
- Lied vom Heereszuge Igors*. Hrsg. von A. Boltz. Berlin 1854 (vidi i nap. 22). 17 27 34 41
- Luther, Martin: *Von Kauffshandlung und Wucher*. Vuittemberg 1524. 537
- Machiavelli, Niccolo, *Florentinische Geschichte vom Jahr 1492 - 1512*. U: Sämtliche Werke. Aus dem Italienischen übers, von Joh. Ziegler. Bd. 8. Karlsruhe 1841. 182
- [Mackenzie, George], *Truth is but truth, as it is timed, or Our ministry's present measures against the moscovites vindicated by plain and obvious reasons, tending to prove, that it is no less the interest of our Britisch trade, than that of our state, that the Cezar be not suffered to retain a fleet, if needs must that he should [have] a sea port in the Baltick, the whole extracted from a representation made by His Majesty's orders, and given in to the Secretary of State by N. N. on his return hither from the Court of Moscovy, in August 1715. Humbly dedicated to the House of Commons*. London 1719. 10/11
- Maclaren, James, *A sketch of the history of the currency: comprising a brief review of the opinions of the most eminent writers on the subject*. London 1858. 302 303
- M'Adam, John, *To the editor of the Times*. U: The Times, od 7. oktobra 1859 (vidi i nap. 533). 562
- Manuskript des Feldmarschalls Münnich - vidi - Tagebuch des russisch-kaiserlichen Generalfeldmarschalls B. Ch. Grafen von Münnich über den Ersten Feldzug des in den Jahren 1735 - 1739 geführten Russisch-türkischen Krieges*.

- Mayhew, Horace, *Symptoms of being a confirmed old bachelor*. U: Illustrated London News, od 20. decembra 1856. 87
- Mazzini, G[iuseppe], *La Guerra*. U: Pensiero ed Azione, od 16. maja 1859 (vidi i nap. 398). 409 411
- Mazzini, Joseph, *The European coup d'état*. U: The Times, od 10. avgusta 1859 (vidi i nap. 426). 434
- Meißner, Alfred, *Heinrich Heine. Erinnerungen*. Hamburg 1856. 67
- Memoir on Russia, for the Instruction of the present Emperor*. U: The Free Press, od 13. jula 1859 (vidi i nap. 407. i 432). 418 422 423 429 432 447
- Memoir on the state and prospects of Germany, drawn up under the direction of a minister at St. Petersburg, confidently communicated to several of the German governments*. U: The Portfolio. Vol. 1. London 1836. 422
- Mémoire présenté à sa majesté Britanique, par Monsieur Wesselowsky, ministre de sa majesté czarienne*. London 1717. 11
- Mémoire présenté à sa majesté Britannique, par Monsieur Wesselowsky, ministre de sa majesté czarienne*. London 117.
- Mémoires de Frédérique Sophie Wilhelmine, Margrave de Bareith, saeur de Frédéric le Grand, depuis l'année 1706 jusqu'à 1742, écrits de sa main*. T. 1. Brunswick 1845. 13
- Meyen, Eduard – vidi – [Simon, Ludwig|Kolatschek, Adolph|Meyen, Eduard] [Meyen, Eduard], *Oesterreich und Deutschland*. U: Der Freischütz, od 7. i 10. maja 1859 (vidi i nap. 382). 400
- *Der Proceß Carl Voigt's gegen die Augsburg'er Allg. Ztg*. U: Der Freischütz. od 3. novembra 1859 (vidi i nap. 452). 459 568 569
- Mieroslawski, Louis, *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen*. Paris 1856. 73 76 81 87 102 103
- Miklosich, Fr[anz], *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Bd. 1: *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*. Wien 1852. Bd. 3: *Vergleichende Formenlehre der slavischen Sprachen*. Wien 1856. 533
- Mommsen, Theodor, *Römische Geschichte*. Bd. 1 - 3. Leipzig-Berlin 1854 - 1856. 124 286
- Müffling, [Friedrich Ferdinand Karl], *Passages from my life, together with memoirs of the campaign of 1813 and 1814*. London 1853. 170 176 193
- Muralt, Edouard de, *Essai de chronographie Byzantine pour servir à l'examen des annales du Bas-Empire et particulièrement des chronographes slavons de 395 à 1057*. St.-Petersbourg 1855 (vidi i nap. 7). 5
- Napier, W[illiam] F[rançis] P[atrick], *History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807, to the year 1814*. Vol. 1 - 6. London 1828 - 1840. 278
- The New American Cyclopaedia: A popular dictionary of general knowledge*. Edited by George Ripley and Charles A. Dana. New York und London 1858 - 1863 (vidi i nap. 159). 119 121 133 150 160 178 190 207 231 232 256 278 324 553
- The Northern Crisis, Or impartial reflections on the policies of the Czar. Occasioned by mynheer von Stocken's Reasons for delaying the descent upon Schonen*. A true copy of which is prefix'd verbally translated, after the tenour of that in the German Secretary's office in Copenhagen, October 10, 1716. London 1716. 11
- Ørsted, [Anders Sandø], *Af mit Livs og min Tids Historie*. Vol. 1 - 4. Kjøbenhavn 1851 - 1857. 130

Ovid, *Libri Tristium*. 487

Palmerston for Premier! *The claims of Lord Palmerston to fill the post of Prime Minister of England considered*. London 1854. 108 112

Papers relative to military affairs in Asiatic Turkey, and the defence and capitulation of Kars. London 1856. 29 - 34 38 41 585

Parish, Henry Headley, *The diplomatic history of the Monarchy of Greece, from the year 1830, showing the transfer to Russia of the mortgage held by British capitalists over its property and revenues*. London 1838. 117

Patkul, Joh[ann] Reinhold von, *Berichte an das Zaarische Cabinet in Moscau von seinem Gesandtschafts-Posten bey August II. Könige von Polen*. Th. 1 - 3. Berlin 1792 - 1797. 423

P[etersen, Nikolai], *Freierstunden-Arbeit eines Arbeiters*. U: Das Volk, od 25. juna, 2, 9, i 23. jula i 20. avgusta 1859 (vidi i nap. 417). 429

Petty, William, *A treatise of taxes and contributions*. London 1679. 290

P[ieper], W[ilhelm], *The coup d'état in Spain*. U: The People's Paper, od 26. jula 1856 (vidi i nap. 85). 65

Prière d'Adalbert. U: F. G. Eichhoff, *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons, considérées dans leur origine indienne, leurs anciens monuments, et leur état présent*. Paris 1839. 21

Proudhon, P[ierre]-J[oseph], *Handbuch des Börsen-Speculanten*, Hannover 1857. 86

– *Manuel du spéculateur à la bourse*. Paris 1857. 86 103

– *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère*. T. 1 - 2. Paris 1846. 86

[Pulszky, Ferenc], *From Our Own Correspondent*. London, August 7. 1859. U: New-York Daily Tribune, od 23. avgusta 1859 (vidi i nap. 436). 451 557 561

– *From Our Own Correspondent*. London, April 23. 1858. U: New-York Daily Tribune, od 8. maja 1858. 303 308

– *From Our Own Correspondent*. London, Oct. 11. 1859. U: New-York Daily Tribune, od 26. oktobra 1859 (vidi i nap. 453). 459

Pyat, Félix/Besson, [Alexandre]/Talandier, A[lfred], *Letter to the parliament and the press, with a preface by the publisher*. London 1858 (vidi i nap. 268). 270 272 325

Pyat, Félix, *Lettre à la Reine*. U: L'Homme, od 10. oktobra 1855 (vidi i nap. 17). 41

– *Lettre au jury. Défense de la lettre au parlement et à la presse*. Londres 1858 (vidi i nap. 303). 325 331

Quételet, [Lambert-] A[dolphe-Jacques], *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale*. T. 1 - 2. Paris 1835 (vidi i nap. 493). 505

Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung. Hrsg. von August Pauly. Bd. 1 - 6. Stuttgart 1839 - 1852. 149 183

Report from the Select Committee on Bank Acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, App. and Ind. Orderd by the House of Commons, to be printed. 30 July 1857. o.O.u.J. 328

- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 31st October 1858.* London 1858 (vidi i nap. 342). 368
- Ricardo, David, *On the principles of political economy, and taxation.* 3rd ed. London 1821. 276 277 290/291
- Robert, Cyprien, *Le monde slave, son passé, son état présent et son avenir.* Vol. 1 - 2. Paris 1852. 20 22
- *Les slaves de Turquie, Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares. Leurs ressources, leurs tendances et leurs progrès politiques.* Édition de 1844 précédée d'une introduction nouvelle sur la situation de ces peuples pendant et depuis leur insurrections de 1849 à 1851. Vol. 1 - 2. Paris 1852. 19/20 22
- Röth, Eduard, *Geschichte unserer abendländischen Philosophie. Entwicklungsgeschichte unserer speculativen, sowohl philosophischen als religiösen Ideen von ihren ersten Anfängen bis auf die Gegenwart,* Bd. 1: *Die ägyptische und zoroastrische Glaubenslehre als die ältesten Quellen unserer speculativen Ideen.* Mannheim 1846. 75
- Ruge, Arnold, *Der Geist unserer Zeit ; zum Neujahrsgruß.* U: *Das Jahrhundert.* br. 1. 1857. 103
- *Idealismus und Realismus im Reich des Ideals. Als Vorläufer zu Schiller's hundert-jährigem Geburtstage.* U: *Deutsches Museum,* od 1., 8. aprila i 6. maja 1858 (vidi i nap. 321). 339 340
  - *Jagden und Tiergeschichte für Kinder,* London 1856. 75
  - *Nach dem Kriege, vor der Entscheidung.* IV. U: *Das Jahrhundert,* br. 1, 1857. 103
  - *Die neue Welt.* Ein Trauerspiel in fünf Aufzügen. Mit einem Vorspiel: *Goethe's Ankunft in Walhalla.* Leipzig 1856. 51
- Russisches, Memoir zur Belehrung des gegenwärtigen Kaisers.* U: *Das Volk,* od 23, 30. jula, 6, 13. i 20. avgusta 1859 (vidi i nap. 417). 429
- [Russell, William Howard], *The capture of Lucknow.* U: *The Times,* od 20. aprila 1858. 297
- Rüstow, W[ilhelm], *Geschichte der Infanterie.* Bd. 1 - 2. Gotha 1857 - 1858. 432
- *Heerwesen und Kriegführung G. Julius Cäsars.* Gotha 1855. 125 141 149 234
- Sandwith, Humphry, *A narrative of the siege of Kars and of the six months' resistance by the Turkish garrison under General Williams to the Russian army: together with a narrative of travels and adventures in Armenia and Lazistan; with remarks on the present state of Turkey.* London 1856. 23 27 38
- Schaffarik, Paul Joseph, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.* Ofen 1826. 21
- Schiller, Friedrich, *Don Carlos.* 516
- *Die Kraniche des Ibykus.* 462
  - *Die unüberwindliche Armada.* 462
  - *Wallenstein. Die Piccolomini.* 559

- *Wallenstein. Wallensteins Lager.* 458 462/463
- Schlosser, Fr[iedrich] Chr[istian], *Zur Beurtheilung Napoleon's und seiner neusten Tadel und Lobredner, besonders in Beziehung auf die Zeit von 1800 - 1813.* Frankfurt am Main 1835. 167
- Schönaich, Christoph Otto, *Hermann oder das befreite Deutschland* (vidi i nap. 497). 522
- [Schramm, Rudolf], *Ostende. 31. August.* U: Hermann, od 10. septembra 1859. 449
- [Seiler, Sebastian], *Kaspar Hauser, der Thronerbe von Baden.* Paris 1840. 16 23
- Senior, Nassau W[illiam], *Letters on the factory act, as it affects the cotton manufacture.* To which are appended, a letter to Mr. Senior from Leonard Horner, and minutes of a conversation between Mr. Edmund Ashworth, Mr. Thomson and Mr. Senior. London 1837. 276
- Die Serbische Bewegung in Südungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der ungarischen Revolution.* Berlin 1851. 22
- Serbische Hochzeitslieder.* Hrsg. von Wolf Stephansohn Karadgich. Metrisch in's Deutsche übersetzt und von einer Einleitung begleitet von E. Eugen Wesely. Pest 1826. 22
- Shakespeare, William, *Henri IV.* 51
- *Mnogo vike ni oko šta* (vidi i nap. 52). 36
- Siborne, W[illiam], *History of the war in France and Belgium, in 1815.* Containing minute details of the battles of Quatre-Bras, Ligny, Wavre, and Waterloo. Third and revised edition. London 1848. 280
- Siebel, Carl, *Sprüche, Für den „Hermann“.* U: Hermann, od 20. avgusta 1859. 435 447
- Simon, Ludwig, *Aus den Exil.* Bd. 1 - 2. Gießen 1855.
- [Simon, Ludwig/Kolatschek, Adolph/Meyen, Eduard], *Briefe aus Paris, der Schweiz und London.* U: Das Jahrhundert, br. 1, 1857. 103
- Slawismus und Pseudomagyarismus.* Vom aller Menschen Freunde, nur der Pseudomagyaren Feinde. Leipzig 1842. 22
- Слово о полку Игоревъ (vidi i nap. 22). 17 21 27 34 41
- Smith, Adam, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.* Vol. 1 - 2. London 1776. 276 277
- Sophokle: *Kralj Edip.* 374
- Steuart, James, *An inquiry into the principles of political oecomy, being an essay on the science of domestic policy in free nations.* Vol. 1 - 3. Dublin 1770. 291
- Stimmen des russischen Volks in Liedern.* Gesammelt und übersetzt von P. von Goetze. Stuttgart 1828. 21
- Stocqueler, J[oachim] H[ayward], *The Military Encyclopaedia.* A technical, biographical, and historical dictionary, referring exclusively to the military sciences, the memoirs of distinguished soldiers, and the narratives of remarkable battles. London 1853. 134
- [Struve, Gustav], *Bildung macht frei!* U: Die Neue Zeit, od 27. novembra 1858 (vidi i nap. 322). 342

- Tagebuch des russisch-kaiserlichen Generalfeldmarschalls B. Ch. Grofen von Münnich über den Ersten Feldzug des in den Jahren 1735 - 1739 geführten Russisch-türkischen Krieges.* U: E. Herrmann, Beiträge zur Geschichte des russischen Reiches. Leipzig 1843. 5
- Tagebuch Peters des Großen vom Jahre 1698 bis zum Schlusse des Neustädter Friedens aus dem Russischen Originale übersetzt so nach denen im Archive befindlichen und von Seiner Kayserlichen Majestät eigenhändigen ergänzten Handschriften gedruckt worden,* Berlin und Leipzig 1773. 12
- Theyls, W[illem], *Mémoires pour servir à l'histoire de Charles XII., roi de Suède.* Leyde 1722. 423
- Thiersch, Frédéric, *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration.* Vol. 1 bis 2. Leipzig 1833. 117
- Tooke, Thomas, and William Newmarch, *A history of prices, and of the state of the circulation during the nine years 1848 - 1856.* In two volumes; forming the fifth and sixth volumes of the history of prices from 1792 to the present time. London 1857. 99 123
- Trübner's bibliographical guide to American literature.* A classed list of books published in the United States of America during the last forty years. With bibliographical introduction, notes, and alphabetical index. London 1859 (vidi i nap. 349). 376
- Tucker's Political Fly-Sheets Nr. 1 - 12.* London 1853 - 1854 i 1855 (vidi i nap. 140). 107 108
- Türr, [István], *To the Editor of the «Presse d'Orient».* U: The Free Press, od 30. juna 1858. 308 310
- Ulfilas* (vidi i nap. 449). 458
- Unterhaltende Belehrungen zur Förderung allgemeiner Bildung.* Bdchn. 1 - 27. Leipzig 1851 bis 1856. 19
- [Urquhart, David], *Diplomatic transactions in Central Asia, from 1834 to 1839.* London 1841. 117
- Urquhart, David, *Familiar words as affecting England and the English.* London 1855. 291
- Vischer, Friedrich Theodor, *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen.* Bd. 1 - 4. Reutlingen, Leipzig und Stuttgart 1846 - 1857. 502
- Victoire de Zaboi.* U: F. G. Eichhoff, *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons leur état présent.* Paris 1839. 21
- Vogt, Karl, *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas.* Genf und Bern 1859 (vidi i nap. 382). 400
- (anonimno) *Zur Warnung.* U: Schaeizer Handels-Courier, od 2. juna 1859 (vidi i nap. 400) 413 475 570 579
- Volkslieder der Serben.* Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj. Bd. 1 - 2. 2. Aufl. Hsle und Leipzig 1835 (vidi i nap. 29). 21
- Wachsmuth, Wilhelm, *Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des States.* Bd. 1 - 2. Halle 1826 - 1830. 253
- Walewski, [Alexandre], *Count Walewski upon the state of Europe.* U: The Times, od 26. aprila 1856 (vidi i nap. 65). 46

- Wette, Wilhelm Martin Leberecht de, *Lehrbuch der hebräisch-jüdischen Archäologie nebst einem Grundrisse der hebräisch-jüdischen Geschichte*. 3. umgearb. Aufl. Leipzig 1842. 253
- Wilks, Washington, *Palmerston in three epochs: a comparison of facts with opinion*. London 1854. 108 112
- Wuk's *Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik*, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst Bemerkungen über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des Serbischen Volks, und der Uebersicht des merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater. Leipzig und Berlin 1824. 27
- Wurm, Christian Friedrich, *Diplomatische Geschichte der Orientalischen Frage*. Leipzig 1858. 396

II Periodika

- Allgemeine Zeitung*, od 16. juna 1856 (vidi i nap. 480). 488
- od 13. januara 1857. Die örtliche Verteidigung des Bodensees. 91
  - od 4. marta 1857. Pera, 20. Febr. 106
  - od 12. aprila 1859 (Beilage). Zur Zeitlage und Zeitfrage. New-York. 19. mart (vidi i nap. 365). 390
  - od 25. oktobra 1859. Augsburg, 24. Oct. (vidi i nap. 445). 457
- The Annual Register, or a View of the History, Politics, and Literature, for the Year 1803*. London 1805 (vidi i nap. 262). 261
- Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, od 27. februara 1856. 23
- Deutsches Museum*. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben, od 10. juna 1858. Literaturgeschichte (vidi i nap. 321). 340
- The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper, od 28. novembra 1857. From our correspondent. Paris, Thursday. 209/210
- od 5. decembra 1857. The deeper causes of the recent pressure. 212
  - od 6. februara 1858. (From our correspondent.) Paris, Thursday. 265
  - od 15. maja 1858. 302 303
  - od 28. avgusta 1858. Accounts relating to trade and navigation for the seven months ended July 31. 1858 (vidi i nap. 306). 328
- The Free Press*, od 13. januara 1858. Exports and Imports (vidi i nap. 244). 237
- od 12. maja 1858 (vidi i nap. 530). 557
  - od 12. maja 1858. Recent treachery in Circassia (vidi i nap. 294). 303 304
  - od 30. juna 1858. Charge of Hungarian treachery. 308 310
  - od 25. avgusta 1858. The Russian agent in Circassia. 327
  - od 22. decembra 1858. Revelation by a Russian of the object of the Chinese war and treaty (vidi i nap. 341). 366

- od 31. avgusta 1859 (vidi i nap. 432). 447
- Hermann*. Deutsches Wochenblatt aus London, od 8. januara 1859. Schriften von Johanna und Gottfried Kinkel. 366
- od 19. februara 1859. Amerikanische Literatur. Trübner's Bibliographical Guide to American Literature (vidi i nap. 349). 376
- od 19. februara 1859. Commerzielle Briefe (vidi i nap. 349). 376
- od 29. oktobra 1859. Die Sitzungen des Schiller-Comité's. 454
- od 12. novembra 1859. Das Schillerfest in London (vidi i nap. 455). 460 571
- od 19. novembra 1859. Chronik unseres Schillerfestes. 464 473
- Das Jahrhundert*. Zeitschrift für Politik und Literatur, br. 1. 1857. Erziehung zum Glauben und Erziehung zur Humanität. 103
- Br. 1, 1857. 103
- The Manchester Guardian*, od 7. februara 1856. 8
- od 17. novembra 1856 (vidi i nap. 106). 78
- od 16. novembra 1857. 200
- od 7. januara 1858. 234
- od 1. marta 1858. 269
- od 11. marta 1858. 278
- od 17. marta 1858. 281
- od 8. aprila 1858. 294
- Le Moniteur universel*, od 9. avgusta 1802 (vidi i nap. 262). 261
- od 15. marta 1856. 131
- od 24. oktobra 1856. Paris, le 23 octobre (vidi i nap. 105). 78
- od 30. aprila 1857. Société générale de Crédit mobilier. Rapport présenté par le conseil d'administration dans l'assemblée générale ordinaire des actionnaires du 28 avril 1857 (vidi i nap. 166). 131
- od 24. januara 1858. Situation des entrepôts à la fin du mois décembre. 265
- od 9. marta 1858. 281 282
- The Morning Advertiser*, od 26. aprila 1856. 46
- od 11. novembra 1859. 465
- The Morning Post*, od 13. aprila 1858. 507
- Das Neue Portfolio*. Eine Sammlung wichtiger Dokumente und Aktenstücke zur Zeitgeschichte. Heft 1 und 2. Berlin 1859 - 1860 (vidi i nap. 472). 473
- Neue Preußische Zeitung*, od 4. marta 1856. Den Streitenden. 22 27
- od 1. januara 1857. Aus der Botschaft des Bundesraths (vidi i nap. 118). 90
- Die Neue Zeit*, od 17. jula 1858. 326

- od 12. marta 1859. Zank. 380
- New-York Daily Tribune*, od 6. januara 1857. 91
- od 4. septembra 1858. The Currency Question. 327
- od 15. oktobra 1858. 347
- The New York Herald*, od 14. septembra 1858 (vidi i nap. 341). 366
- The New-York Times*, od 24. novembra 1857. 209
- The Observer*, od 6. decembra 1857. 210
- Pensiero ed Azione*, od 14. septembra 1858 (vidi i nap. 309). 331
- od 16. maja 1859. 411
- The People's Paper*, od 5. aprila 1856. 41
- Der Pionier*, od 20. decembra 1857. Die „Revolution der Geister“. 237
- Die Presse*, od 29. maja 1859. 411
- The Spectator*, od 19. oktobra 1711 (vidi i nap. 499). 524
- The Times*, od 17. januara 1856 (vidi i nap. 4). 5
- od 18. januara 1856 (vidi i nap. 4). 5
- od 31. januara, 1. i 2. februara 1856. 8
- od 1. marta 1856. 23
- od 4. marta 1856. 23
- od 20, 22, 24, 25. i 26. marta 1856. The capitulation of Kars. 34 35
- od 28. marta 1856. Berlin, March. 23 585
- od 9. i 10. marta 1857 (vidi i nap. 130). 102
- od 21. marta 1857. 113
- od 30. marta 1857. 110
- od 1. maja 1857. The Gredit mobilier of Frances. 125
- od 2. marta 1858. Express from Paris. 270
- od 12. i 13. avgusta 1858. Mr. Gladstones Homeric studies. 324/325
- od 22. oktobra 1858. 336
- od 5. januara 1859. The revolution in Servia (vidi i nap. 329). 351
- od 1. februara 1859. Express from Paris (vidi i nap. 339). 360
- od 19. aprila 1859. Parliamentary intelligence. House of Lords, Monday, april 18. House of Commons, Monday, april 18 (vidi i nap. 366). 391 - 393
- od 31. maja 1859. Express from Paris 411
- od 4. oktobra 1859 (vidi i nap. 532). 561 562
- Unsere Zeit*. Jahrbuch zum Conversations-Lexikon. Zweiter Band. Leipzig. F. A. Brockhaus, 1858. 335

- Das Volk*, od 11. juna 1859 (vidi i nap. 403). 415
- od 11. juna 1859. Zur Warnung (vidi i nap. 400). 413
  - br. 9 od 2. jula 1859. 418 424
  - br. 10, od 9. jula 1859. 424
  - od 16. jula 1859. 420
  - br. 13, od 30. jula 1859. 433
  - od 30. jula 1859. Eine militärische Instruction in Versen (vidi i nap. 419). 430
  - br. 14 od 6. avgusta 1859. 433
  - od 20. avgusta 1859. 437

C. Spisak pomenutih časopisa i listova

Advertiser – vidi *The Morning Advertiser*

Allgemeine Augsburgur Zeitung – vidi *Allgemeine Zeitung*

Allgemeine Zeitung [Opšte novine] – dnevni list, osnovan 1798, od 1810. do 1882. izlazio je u Augsburgu: zastupao je konzervativne interese; pedesetih i šezdesetih godina 19. veka podržavao je plan ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Austrije. 15 23 27 165 330 428 450 451 452 455 457 459 460 464 474 488 530 555 556 565 - 568 569 570

The Annual Register, or a View of the History, Politics, and Literature [Godišnji registar ili pregled istorije, politike i književnosti] – nedeljni list radikalnog pravca, pod raznim imenima izlazio je od 1802. do 1835. u Londonu. 261

Anzeiger des Westens [Oglasne novine Zapada] – Sent-Luis. 340

Augsburger – vidi *Allgemeine Zeitung*

Berlinische Nachrichten von Staats – und gelehrten Sachen [Berlinske vesti o državnim i naučnim pitanjima] – dnevni list, izlazio je od 1740. do 1874. u Berlinu; zastupao je ustavno-monarhistička shvatanja; često je po imenu svog izdavača nazivan i »Spencersche Zeitung«. 23

Bremer Tages-Chronik. Organ der Demokratie [Bremenska dnevna hronika. Organ demokratije] – dnevni list, izlazio je kao nastavak lista »Tages Chronik«, koji je izdavao sitnoburžoaski demokrata Dulon od 1849. do 1850. 566

Le Charivari [Mačja dreka] – satirični list, izlazi od 1832. u Parizu; zastupao je buržoasko-republikanske interese, za vreme Julske monarhije zajedljivo je napadao vladu; 1848. prešao u tabor kontrarevolucije. 271

Le Constitutionnel [Konstitucionalac] – dnevni list, izlazio je od 1815. do 1870. u Parizu; četrdesetih godina je bio organ umerenog krila orleanista; u periodu revolucije 1848/49. zastupao je stanovište kontrarevolucionarne buržoazije, grupisane oko Thiers-a; posle državnog udara od 2. decembra 1851. pretvorio se u bonapartiistički list. 72 131

The Daily News [Dnevne novosti] – dnevni list, izlazio je od 1846. do 1930. u Londonu; literalni organ industrijske buržoazije. 230 239

- The Daily Telegraph* [Dnevni telegraf] – dnevni list, izlazio je od 1855. do 1937. u Londonu; najpre liberalno, a od osamdesetih godina 19. veka konzervativno orijentisan; posle spajanja s listom «The Morning Post» 1937. dobio je ime «Daily Telegraph and Morning Post». 289 322 343 346 396 562
- Democrat* – vidi *New-Yorker Democrat*.
- Deutsche-Brüsseler – Zeitung* – vidi nap. 391. 403
- Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* [Nemački godišnjaci za nauku i umetnost] – časopis, izlazio je (pod ovim imenom) od jula 1841. do njegove zabrane januara 1843. u Lajpcigu; izdavali su ga Arnold Ruge i Theodor Echtermeyer kao literarno filozofski organ mladohegelovaca. 203
- Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben* [Nemački muzej. Časopis za književnost, umetnost i javni život] – demokratski nedeljni list, izlazio je od 1851. do 1867. u Lajpcigu; od 1852. do 1865. izdavao ga je Robert Prutz. 362
- Dio e Popolo* [Bog i narod] – republikanski list, izlazio od 1858. u Đenovi. 331
- The Economist, Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor; a political, literary, and general newspaper* [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme, bankarski list i železnički monitor; političke književne i opšte novine] – nedeljni list, osnovan 1843. u Londonu, organ krupne industrijske buržoazije za privredna i politička pitanja. 208
- Examiner* – vidi *Manchester Daily Examiner & Times*.
- Le Figaro* [Figaro] – konzervativni list, izlazio od 1826. u Parizu; pedesetih godina 19. veka zastupao je bonapartistička gledišta. 116
- Flugblätter des Vereins «Deutsche Einheit und Freiheit» in England* [Letci udruženja «Nemačko jedinstvo i sloboda»] – (vidi nap. 319). 337 338
- The Free Press* [Slobodna štampa] – buržoaski list, izlazio je od 1855. do 1865. u Londonu; bio je u opoziciji prema Palmerstonovoj vladi; izdavao ga je David Urquhart; u ovom listu su objavljeni neki Marxovi radovi. 6 49 61 62 89 107 114 422 425 447 494 557 561
- Free Press Serials* [Serijska slobodna štampa] – serije koje je izdavala redakcija lista «Sheffield Free Press». 489 490
- Der Freischütz* [Slobodni strelac] – buržoaski list s literarno-umetničkim pretenzijama, izlazio je od 1825. do 1878. u Hamburgu. 459 480
- Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt.* [Senica. Ilustrovani porodični list] – literarni nedeljni list sitnoburžoaske orijentacije, izlazio je od 1853. do 1903. u Lajpcigu a od 1903. do 1943. u Berlinu. 577 581
- Germania* – vidi *Londoner Deutsche Zeitung*.
- Голоса из России [Glas iz Rusije] – periodična zbirka članaka i dopisa iz Rusije; izdavao ju je od 1856. do 1860. A. I. Herzen u Londonu. 335
- Die Grenzboten. Zeitschrift für Politik und Literatur* [Glasnik s granice. Časopis za politiku i književnost] – nedeljni list, izlazio je od 1841. do 1922. u Lajpcigu; zastupao je liberalna shvatanja. 95
- Guardian* – vidi *The Manchester Guardian*.
- Hamburger Correspondent* – vidi *Staats – und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiyschen Correspondenten*.

Handels - Courier - vidi *Schweizer Handels - Courier*.

Herald - vidi *The New-York Herald*.

Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London [Herman, Nemački nedeljni list iz Londona] - izlazio je od januara 1859. u Londonu; organ sitnoburžoaske emigracije; od januara do jula 1859. Gottfried Kinkel je bio izdavač i urednik lista. 347 351 352 362 366 380 387 402 403 405 406 412 418 420 - 422 433 435 447 466 473 478 519 522 528 565 567 574

Der Hochwächter. Ein Organ des Gesamtfortschritts [Veliki čuvar. Organ sveukupnog napretka] - sitnoburžoasko-demokratski nedeljni list, izlazio je od 1850. do 1858. u Sinsinatiju (SAD). 331

L'Homme: journal de la démocratie universelle [Čovek: list opšte demokratije] - nedeljni list, izlazio je od 1853. do 1856. na ostrvu Džersi i u Londonu; organ francuske sitnoburžoaske emigracije. 34 41 68 90

Die Hornisse [Stršljen] - list, izlazio je od 1848. do 1850. u Koselu; izdavali su ga sitnoburžoaski demokrati Heinrich Heise i Kellner; 1848/49. Elard Biskamp je bio saradnik ovog lista. 566

How do you do [Kako ste] - humoristički nedeljni list; izlazio je pod Bettziechovim uredništvom na nemačkom jeziku u Londonu; izdavač je bio Louis Drucker. 404 413 466 471 574 577

The Illustrated London News [Ilustrovane londonske novosti] - ilustrovani nedeljni list, izlazio od 1842. 87

L'Impartial [Nepriistrasni] - bonapartistički list, u Lemoire-ovoj redakciji izlazio je 1857. na ostrvu Džersi. 184

L'Indépendance Belge [Nezavisnost Belgije] - dnevni list, osnovan 1831. u Briselu; organ liberala. 38

Independent - vidi *Jersey Independent*.

Das Jahrhundert. Zeitschrift für Politik und Literatur [Stoleće. Časopis za politiku i književnost] - nedeljni list, izlazio je od 1856. do 1859. u Hamburgu; organ sitnoburžoaske demokratije. 97 103

Jersey Independent [Nezavisni Džersi] - demokratski list, izlazio je od 1855. do 1875. (do 1858 - dvaput nedeljno, zatim svakodnevno) na ostrvu Džersi; od jula 1856. do novembra 1862. urednik lista je bio George Julian Harney. 186 257 507

Journal des Proscrits [List prognanih] - London. 90

Kölner Zeitung - vidi *Kölnische Zeitung*.

Kölnische Zeitung [Kelnske novine] - dnevni list, izlazio je od 1802. do 1945; za vreme revolucije 1848/49. i perioda reakcije koji je nastupio posle nje zastupao je kukavičku, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. 27 321 363 367 401 417 428 523 528 594

Колоколь [Zvono] - revolucionarno-demokratski časopis, izdavali su ga A. I. Hercen i N. P. Ogarjov od 1857. do 1865. na ruskom jeziku u Londonu, a 1868/1869. izlazio je na francuskom sa ruskim prilogima u Ženevi. 335 421

Kreuz-Zeitung - vidi *Neue Preußische Zeitung*.

Londoner Deutsche Zeitung [Londonske nemačke novine] - nedeljni list, izlazio 1858. i 1859. najpre pod ovim imenom, kasnije pod imenom «Germania»; organ nemačkih emigranata, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Austrije; 1859. Ermani je bio njegov urednik. 402

- Manchester Daily Examiner & Times* [Mančesterski dnevni ispitivač i vreme] – liberalni list, nastao je spajanjem listova »Manchester Times« i »Manchester Examiner«, četrdesetih i pedesetih godina potpomogao je pristalice slobodne trgovine (fritrej-dere); pod raznim imenima izlazio je do 1894. 7 14 110 199 226
- Manchester Examiner* – vidi *Manchester Daily Examiner & Times*.
- The Manchester Guardian* [Mančesterski čuvar] – dnevni list, izlazi od 1821. u Mančesteru; organ pristalica slobodne trgovine (fritrejdera); kasnije organ Liberalne partije. 7 14 73 76 88 102 103 106 107 116 199 201 205 212 216 217 226 234 237 243 244 252 260 - 262 265 267 - 269 271 277 - 280 286 289 294 297 298 496 516 592
- Mannheimer Abendzeitung* [Manhajmske večernje novine] – dnevni list, izlazio je od 1842. do 1849; osnovao ga je Karl Grün, zastupao je radikalna shvatanja. 337
- Mittheilungen aus Justus Perthers' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie* [Geografska saopštenja instituta Justus Pether o novim značajnim istraživanjima u celokupnoj oblasti geografije] – geografski mesečni časopis; izdavao ga je 1855. u Goti A. Petermann. 335
- Le Moniteur universel* [Opšti monitor] – dnevni list, izlazio je od 1789. do 1901. u Parizu; od 1799. do 1814. i 1816. do 1868. zvanični organ vlade. 90 189 261 321
- The Morning Advertiser* [Jutarnji glasnik] – dnevni list, izlazio od 1794. u Londonu; pedesetih godina 19. veka organ radikalne buržoazije. 95 109 110 117 237 303 346 347 396 465
- The Morning Herald* [Jutarnji vesnik] – konzervativni dnevni list, izlazio je od 1780. do 1869. u Londonu. 74
- The Morning Post* [Jutarnja pošta] – dnevni list, izlazio je od 1772. do 1937. u Londonu; sredinom 19. veka organ desnog krila vigovaca, čiji su predstavnici bili grupisani oko Palmerstona. 108 113 271
- The Morning Star* [Jutarnja zvezda] – dnevni list, izlazio je od 1856. do 1869. u Londonu; organ pristalica slobodne trgovine (fritrejdera). 87 123 285 308 310 328 497
- La Nation, organe quotidien démocrate socialiste* [Narod, dnevni organ socijaldemokratije] – izlazio je od 1848. do 1856. u Briselu; organ sitnoburžoaske demokratije Belgije. 68 90
- Le National* [Nacionalni list] Brisel. 68 90
- Le National* [Nacionalni list] – dnevni list, izlazio je od 1830. do 1851. u Parizu; četrdesetih godina organ umerenih buržoaskih republikanaca. 86 297
- National-Zeitung* [Nacionalne novine] – dnevni list, izlazio je od 1848. do 1915. u Berlinu; pedesetih godina 19. veka zastupao je liberalna shvatanja. 6 74 362 561
- Neue Oder-Zeitung* [Nove oderske novine] – dnevni list, izlazio je od 1849. do 1855. u Vroclavu, pedesetih godina 19. veka ubrajao se u najradikalnije listove Nemačke i bivao progonjen od strane vlade; početkom pedesetih godina na čelu redakcije su se nalazili buržoaski demokrati Elsner, Temme i Stein; u septembru 1855. glavni urednik je bio Elsner; 1855. Marx je bio londonski dopisnik ovog lista. 389
- Das Neue Portfolio. Eine Sammlung wichtiger Dokumente und Aktenstücke zur Zeitgeschichte* [Novi portfelj. Zbirka važnijih dokumenata i spisa o istoriji vremena] – urghartovski periodični zbornik diplomatskih dokumenata i materijala, izlazio je u redakciji Eduarda Fischelsa 1859. i 1860. u Berlinu. 473

- Neue Preußische Zeitung* [Nove pruske novine] — dnevni list, izlazio je od juna 1848. u Berlinu kao organ kontrarevolucionarne dvorske kamarile i pruskog junckerstva; poznat i pod imenom »Kreuz Zeitung«. 22 27 289 400 552 585
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* — vidi nap. 335. 241 519 531 569 577
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* — vidi nap. 34. 257
- Neue Schweizer Zeitung*. [Nove švajcarske novine] — buržoasko-radikalni nedeljni list, u redakciji emigranta Augusta Braßa izlazio je 1859/1860. u Ženevi. 393
- Neue Zeit* [Novo vreme]. Njujork. 35 116
- Die Neue Zeit* [Novo vreme] — radnički list, izlazio je od juna 1858. do aprila 1859. u Londonu; organ nemačkih emigranata. 308 342 380 387 401 - 403 516 565
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina] — vidi nap. 3. 29 63 66 67 71 88 89 92 94 96 98 102 103 106 108 112 119 120 128 130 138 141 147 148 150 153 160 161 178 195 209 217 230 238 242 243 264 289 290 295 309 311 313 314 321 323 324 327 338 346 350 356 370 374 408 378 381 390 393 403 426 451 460 464 467 474 521 535 538 546 553 557 561 568 570 589
- The New York Herald* [Njujorški glasnik] — dnevni list, izlazio je od 1835. do 1924. u Njujorku; organ Republikanske partije. 92 94
- The New York Times* [Njujorško vreme] — dnevni list, osnovan 1851; organ Republikanske partije. 92 94 230
- New-York Tribune* — vidi *New-York Daily Tribune*.
- New-Yorker Democrat* [Njujorški demokrat] — demokratski dnevni, kasnije nedeljni list, izlazio je 1848. na nemačkom jeziku. 49
- New-Yorker Staatszeitung* [Njujorške državne novine] — dnevni list, izlazio je od 1834. kao nemački demokratski list; kasnije organ Demokratske partije SAD. 23
- Le Nord* [Sever] — dnevni list, izlazio je na francuskom jeziku od 1855. do 1892. u Briselu, a od 1894. do 1907. u Parizu; zvanični organ carske vlade. 104 106 108 113
- The Observer* [Posmatrač] — nedeljni list, izlazio od 1791. u Londonu. 210
- Overland Mail* [Suvozemna pošta] — nedeljni list, izlazio je od 1841. do 1914. u Londonu; organ vlade. 230
- Pensiero ed Azione* [Misao i akcija] — organ italijanskih buržoaskih demokrata koji je izdavan u Mazzinijevoj redakciji; izlazio je 1858/1859. dvaput mesečno u Londonu. a 1860. u Luganu i Đenovi. 409 412
- The Peoples Paper* [Narodne novine] — nedeljni list čartista, maja 1852. osnovao ga je Ernest Jones u Londonu; od oktobra 1852. do decembra 1856. Marx i Engels su saradivali u ovom listu; juna 1858. preuzeli su ga buržoaski biznismeni. 38 41 46 49 65 328
- Der Pionier* [Pionir] — buržoasko-demokratski nedeljni list, izlazio je od 1854. do 1858. u Njujorku, a od 1859. do 1879. u Bostonu; organ nemačkih sitnoburžoaskih emigranata; glavni urednik je bio Karl Heinzen. 340 590
- La Pologne. Annales contemporaines politiques, religieuses et littéraires des peuples de l'Europe orientale* [Poljska. Savremeni politički, religijski i književni anali naroda istočne Evrope] — panslavistički nedeljni list, izlazio je pod uredništvom Cypriena Roberta od 1848. do 1850. u Parizu. 19

- The Portfolio* [Portfelj] – vidi nap. 149. 112 422 - 424
- Post* – vidi *The Morning Post*.
- Die Presse* [Štampa] – liberalni dnevni list, izlazio je od 1864. do 1896. u Beču; 1861 - 1862. list je objavljivao Marxove članke i dopise (vidi nap. 236). 219 264 267 389 396 - 399 409 411 414 449 499 501 502 537 547 594
- La Presse* [Štampa] – dnevni list, izlazi od 1836. u Parizu; pedesetih godina 19. veka bio je opoziciono nastrojen prema Drugom carstvu. 46
- Preußische Correspondenz* – vidi *Preußische Lithographische Correspondenz*.
- Preußische Lithographische Correspondenz* – izlazio je u Berlinu; poluzvanični organ pruskog Ministarstva spoljnih poslova. 35 38
- Preußisches Wochenblatt* [Pruski nedeljni list] – konzervativni list, izlazio je od 1851. do 1861. u Berlinu. 335 447
- Protection for Trade* [Zaštita trgovine] – nedeljni list, izlazio u Londonu. 35 39
- Punch, or the London Charivari* [Lakrdijaš ili londonska mačja dreka] – humoristički nedeljni list liberalnog pravca, izlazi od 1841. u Londonu. 110
- Putnam's Monthly Magazine* [Putnacuoov mesečni magazin] – republikanski mesečnik, izlazio je od 1853. do 1857. u Njujorku; u ovom časopisu je 1855. objavljena Engelsova serija članaka, »Evropske vojske«. 14 50 71 89 120
- Die Reform* [Reforma] – liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1892. u Hamburgu. 459
- Revue der Neuen Rheinischen Zeitung* – vidi *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*.
- Revue des deux Mondes* [Revija dvaju svetova] – polumesečni časopis za istoriju, politiku, književnost i umetnost, izlazio od 1829. u Parizu. 20
- Reynolds's Newspaper* [Reynoldsove novine] – nedeljni list koji je osnovao 1850. George William MacArthur Reynolds u Londonu; zastupao je radikalna shvatanja, početkom pedesetih godina 19. veka potpomogao je čartiste. 110 220 242 328 330 331 334
- Rheinische Zeitung* – vidi *Neue Rheinische Zeitung*.
- Russia and the United States Correspondent* [Dopisnik iz Rusije i Sjedinjenih Država] – nedeljni list liberalnog pravca, izlazio je pod uredništvom I. G. Golovina od 16. avgusta do 19. novembra 1856. na engleskom, francuskom, nemačkom i ruskom jeziku u Londonu. 68 71
- Schweizer Handels-Courier* [Švajcarski trgovački kurir] dnevni list, izlazio je od 1853. do 1909. u Bielu (Švajcarska); pedesetih i šezdesetih godina 19. veka zastupao je bonapartističko stanovište; redakcija je bila u tesnim odnosima s Karlom Vogtom. 413 475 570 579
- The Sheffield Free Press* [Šefildska slobodna štampa] – buržoaski list, izlazio je od 1851. do 1857; izdavali su ga Urquhart i njegove pristalice. 58 59 61 491
- Sociale Republik* [Socijalna republika] – nedeljni list, izlazio je od 1858. do 1860. u Njujorku; organ sitnoburžoaskih demokrata; 1859. Struve je bio njegov urednik. 342
- The Spectator* [Posmatrač] – književni časopis, izlazio je od 1711. do 1714. u Londonu. 524

- Spensersche Zeitung* – vidi *Berlinische Nachrichten von Staats und gelehrten Sachen*.
- Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiyschen Correspondenten* [Državne i učene novine nepristrasnih hamburških dopisnika] – dnevni list monarhističkog smera. 390
- Star* – vidi *The Morning Star*.
- The Sun* [Sunce] – dnevni list, izlazio je od 1798. do 1876. u Londonu; zastupao je liberalna shvatanja. 267
- Telegraph* – vidi *The Daily Telegraph*.
- Telegraph Morning Express* [Telegrafski jutarnji ekspres] – dnevni list, izlazio je od 1855. do 1858. u Londonu. 346
- The Times* [Vremena] – dnevni list, osnovan 1. januara 1785. u Londonu pod imenom »Daily Universal Register«, od 1. januara 1788. izlazio je pod imenom »The Times«; najveći engleski list konzervativnog pravca. 78 173 209 230 284 309 396 409 439 461 462 525 534 561 562
- Tribune* – vidi *New-York Daily Tribune*.
- Die Turn-Zeitung. Organ des socialistischen Turnerbundes* [Gimnastičke novine. Organ socijalističkog gimnastičkog saveza] – izdavali su ga od 1851. do 1861. u Njujorku nemački emigranti. 351
- Univers religieux, philosophique, politique scientifique et litteraire* [Religiozni, filozofski, politički i književni svet] Pariz. 340
- Unsere Zeit, Jahrbuch zum Conversations – Lexikon* [Naše vreme. Godišnjak konverzacijonog leksikona] – izdavao ga je od 1857. do 1891. u Lajpcigu Brockhaus; od 1865. nosio je ime »Unsere Zeit Deutsche Revue der Gegenwart. Monatsschrift zum Conversation – Lexikon«. 342
- Das Volk* [Narod] – vidi nap. 389. 402 403 405 406 409 412 413 415 417 419 421 - 427 429 430 433 - 437 443 445 - 450 452 454 455 457 465 469 566 567 569 570 581
- Volksblatt* [Narodni list], Trier. 464
- Volks-Zeitung* [Narodne novine] – demokratski dnevni list, izlazi od 1853. u Berlinu. 414 468 571
- Vorwärts!* [Napred!] – vidi nap. 391. 403
- Weekly Mail* [Nedeljna pošta] – nedeljni list, izlazio je od 1858. do 1860. u Londonu; organ torijevaca. 470
- Weser-Zeitung* [Veverske novine] – izlazile su od 1844. do 1930. u Bremenu; zastupale su liberalna gledišta. 449 451 454 561

Registar imena

- Aberdeen, George Hamilton Gordon, Earl of* (Džordž Hamilton Gordon, erl od Aberdina, 1784 - 1860) – britanski državnik, torijevac, od 1850. vođa pilita; ministar vanjskih poslova (1828 - 1830 i 1841 - 1846) i predsjednik koalicione vlade (1852 - 1855). 104
- Acton* (Ektn) – Engelson poznanik u Manchesteru. 120
- Airey, Richard, barun* (Ričard Eri, 1803 - 1881) – engleski general, 1854 - 1855. komandant glavnog stana vojske na Krimu, a kasnije cjelokupne britanske vojske (1855 - 1865). 134
- Aleksandar II* (1818 - 1881) – ruski car od 1855. do 1881. 15 16 86 422 478
- Aleksandar Veliki* (356. do 323. prije n. e.) – vojskovođa i državnik antike; od 336. kralj Makedonije. 119
- Allen* (Alen) – engleski liječnik, liječio Marxa i njegovu porodicu. 187 193 312 314 442
- Allsop, Thomas* (Tomas Olsop, 1795 - 1880) – engleski burzovni posrednik, publicist, pristaša čartista; 1858. financirao Orsinijev atentat na Napoleona III. 269 289
- Ana Ivanovna* (1693 - 1740) – ruska carica od 1730. do 1740. 5
- Anders* (*Lappländer*) (Anders, Laponac) – publicist, emigrant u Londonu, član Saveza komunista, od kraja 1858. vođa londonskog Društva njemačkih radnika u istočnoj Indiji. 403
- Anglesey, Henry William Paget, Marquis of* (Henri Viljem Pedžit, markiz od Englsija, 1768 - 1854) – engleski general, od 1846. feldmaršal; sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske; lord-namjesnik Irske (1828 - 1829. i 1830 - 1833), komandant artiljerije (1827 - 1828. i 1846 - 1852). 135
- Anstey, Thomas Chisholm* (Tomas Čizm Ensti, 1816 - 1873) – engleski pravnik i političar, građanski radikal; član parlamenta (1847 - 1852), Attorney General (državni tužilac) Hongkonga (1854 - 1859). 108 112 114 117 384
- Appleton, William Henry* (Viljem Henri Epltn, 1814 - 1899) – američki izdavač, od 1848. šef njujorške naklade D. Appleton and Company u čijem je izdanju od 1858. do 1863. izlazila enciklopedija «The New American Cyclopaedia» u kojoj su surađivali Marx i Engels. 243 260 264 267 280 323
- Argout, Antoine-Maurice-Appolinaire, comte d'* (Antoan Moris Apoliner, grof d Argu, 1782 - 1858) – francuski državnik, od 1830. do 1834. zauzimao razne ministarske položaje, glavni direktor Francuske banke (1834 - 1857). 154
- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto, 1474 - 1533) – talijanski renesansni pjesnik; glavno mu je djelo «L'Orlando furioso» («Bijesni Orlando»). 128
- Aristotel* (384. do 322. prije n. e.) – među «stariim grčkim filozofima... najuniverzalniji mislilac» koji je «istraživao čak i najbitnije oblike dijalek-

- tičkog mišljenja» (Engels). Kolebao se između materijalizma i idealizma; u svojim ekonomskim shvaćanjima branio je prirodnu privredu robovlasničkog društva. 120 309 499
- Armstrong, William George, Baron of Cragside* (Viljem Džordž Armstrong, barun od Kregsajda, 1810 - 1900) – engleski pronalazač i tvorničar, pionir na području konstruiranja topovske cijevi. 380
- Arndt, Ernst Moritz* (Ernst Moric Arnt, 1769 - 1860) – prvak njemačke publicistike u borbi protiv napoleonske invazije i nacionalnog ugnjetavanja; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (desnog centra). 401
- Asbóth, Sándor* (Šandor Azbot, 1811 - 1868) – mađarski pukovnik, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Mađarskoj, od 1851. emigrant u SAD; u američkom građanskom ratu (1861 - 1864) general država Sjevera, ambasador SAD u Brazilu (1866 - 1868). 557
- Aspre, Constantin, Baron d'* (Konstantin, baron d' Aspr, 1761 - 1809) – austrijski general, sudjelovao u ratovima protiv Francuske republike i napoleonske Francuske. 174
- Assing, Ludmilla* (Ludmila Asing, 1821 - 1880) – spisateljica liberalnog pravca, objavila dnevnik pisca Varnhagenova von Enseja; prijateljica Lassallea i poznanica Karla Marxa. 375
- Attwood, Thomas* (Tomas Etvud, 1783 - 1856) – engleski bankar, ekonomist i političar, građanski radikal. 291 523
- Auerbach, Berthold* (Bertold Auerbah, 1812 - 1882) – liberalni pisac; idealizirao život sitnog seljaštva u Njemačkoj. 516
- Augereau, Pierre, François-Charles duc de Castiglione* (Pjer Ožro, Fransoa Šarl vojvoda d Kastiljone, 1757 - 1816) – francuski general, od 1804. maršal, sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske. 135
- August, Gaj Julije Caesar Octavijan* (63. prije n. e. do 14. godine) – rimski car od 27. prije n. e. do 14. n. e. 487
- Babbage, Charles* (Čarls Bebidž, 1792 - 1871) – engleski naučnjak, bavio se matematikom, mehanikom i ekonomijom. 271 272 273
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876) – jedan od ruskih ideologa i propagatora anarhizma; 1848 - 1849. učesnik revolucije u Njemačkoj; ideološki utjecao na pokret narodnjaka, u Međunarodnom udruženju radnika nastupao protiv marksizma, na Haškom kongresu 1872. isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 242
- Balthasar*, vidi *Slör, Balthasar*
- Bamberger, Louis* (Luj Bamberger) – publicist, pedesetih godina XIX stoljeća emigrant u Londonu gdje se bavio bankarskim poslovima. 141 148 413 440 474
- Bangya, János (Johann)* (Janoš Bandža, Johan, 1817 - 1868) – mađarski novinar i oficir, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Mađarskoj; poslije njenog obaranja emisar Kossutha u inostranstvu, istovremeno agent policije; kasnije pod imenom Mehmedbeg stupio u tursku vojnu službu, agent Turske na Kavkazu. 105 106 110 299 303 304 308 327 350 367 400
- Barclay de Tolly, Mihail Bogdanovič, knez* (Barklei de Toli, 1761 - 1818) – ruski vojskovođa, od 1814. feldmaršal, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske, komandant ruskih trupa u rusko-švedskom ratu (1808 - 1809); ministar rata (1810 - 1812); u otadžbinskom ratu 1812. komandirao ruskom armijom, 1813. i 1814. pruskim i ruskim trupama. 163 165 253
- Bastiat, Frédéric* (Frederik Bastija, 1801 - 1850) – francuski ekonomist, propovijedao harmoniju klasnih interesa u kapitalističkom društvu; «najplići i stoga najuspjeliji predstavnik vulgarnoekonomske apologetike» (Marx). 242 293

- Bauer, Bruno* (Bruno Bauer, 1809 - 1882) – njemački idealistički filozof, jedan od vodećih mladohegelijanaca; građanski radikal, poslije 1866. nacional-liberal; autor raznih radova o povijesti kršćanstva. 6 9 14 67 86 124 380 410
- Bauer, Edgar* (Edgar Bauer, 1820 - 1886) – publicist, mladohegelijanac; poslije revolucije 1848 - 1849. emigrirao u Englesku; 1859. urednik londonskog lista »Neue Zeit«; poslije amnestije 1861. pruski činovnik; brat Bruna Bauera. 14 67 86 103 118 123 183 342 347 351 354 380 387 401 - 403 410 413 414 420 565 588
- Bauer, Egbert* (Egbert Bauer) – izdavač u Charlottenburgu; brat Bruna i Edgara Bauera. 86
- Bayle, Pierre* (Pjer Beil, 1647 - 1706) – francuski filozof, skeptik, kritičar teologije i spekulativne filozofije; jedan od prvih prosvjetitelja i začetnik materijalističkih ideja u Francuskoj. 501
- Bazancourt, César Lécat, baron de* (Sezar Leka, barun d Bazankur, 1810 - 1865) – francuski vojni pisac, bonapartist. 50 54 69 71 76 89 120 123 125
- Beatson, William Ferguson* (Viljem Fergesn Bitsn) – engleski general, 1854. komandirao konjičkim odjeljenjem turskih trupa na Dunavu, kasnije na Krimu (do septembra 1855). 30 32
- Beauharnais, Eugène, prince* (Ežen Boarne, princ, 1781 - 1824) – francuski general, pastorak Napoleona I; sudjelovao u vojnim pohodima Napoleona I; potkralj Italije (1805 - 1814). 173
- Becker, Hermann Heinrich* (zvan »crveni Becker«) (Herman Hajnrh Beker, 1820 - 1885) – pisar pri zemaljskom sudu i publicist, član Kelnskog demokratskog društva i član uprave Udruženja radnika i poslodavaca, izabran u Rajnski okružni odbor demokrata; urednik lista »Westdeutsche Zeitung« (od maja 1849. do jula 1850); od 1850. član Saveza komunista; 1852. osuđen na Kelnskom procesu komunistima, kasnije nacional-liberal. 203 590
- Bedeau, Marie-Alphonse* (Mari Alfonz Bedo, 1804 - 1863) – francuski general i političar, umjereni građanski republikanac, tridesetih do četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; za vrijeme Druge republike potpredsjednik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; protjeran iz Francuske poslije državnog udara 2. decembra 1851. 85
- Belfield, James* (Džems Belfild) – prijatelj Marxa i Engelsa u Manchesteru. 7 226 256
- Bellegarde, Friedrich Heinrich, Graf von* (Fridrih Hajnrh, grof fon Belgard, 1756 - 1845) – austrijski feldmaršal, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 174
- Belmontet, Louis* (Luj Belmonte, 1799 - 1879) – francuski pjesnik i publicist, vatreni bonapartist, pisao visokoparne ode u čast Napoleona III. 46
- Bem Józef* (Jozef Bem, 1795 - 1850) – poljski general i borac za slobodu, jedan od vođa poljskog ustanka 1830 - 1831; u oktobru 1848. sudjelovao u obrani revolucionarnog Beča, 1849. jedan od vojskovođa mađarske revolucionarne armije; kasnije stupio u tursku vojnu službu. 165 169 170 253
- Bennigsen, Levin August Theophil* (Leontij Leontijević) (Levin August Teofil Benigsen, 1745 - 1826) – general u ruskoj službi, rođen u Braunschweigu; sudjelovao u ubojstvu Pavla I; borio se u ratovima protiv napoleonske Francuske, 1807. postao vrhovni komandant armije; u otadžbinskom ratu 1812. šef generalštaba ruskih trupa. 163 173 253
- Beresford, William Carr, Viscount* (Viljem Kar Berizferd, vikont, 1768 - 1854) – engleski general i političar, torijevac, organizirao i vodio niz vojnih ekspedicija u kolonije; od 1808. do 1814. sudjelovao u ratu na Pirijskom poluotoku, kao feldmaršal

- komandirao portugalskim trupama (1809 - 1823); komandant engleske artiljerije (1828 - 1830). 253 262 265 274 278 - 280
- Berkeley, George* (Džordž Berkli, 1684 - 1753) — irski filozof, tipični predstavnik subjektivnog idealizma; biskup; u političkoj ekonomiji kritičar merkantilizma, predstavnik nominalističke teorije novca. 523
- Berlichingen, Götz von* (Gec fon Berlichingen, 1480 - 1562) — vitez iz Franačke, priključio se seljačkom ustanaku 1525; vođa seljaka u Odenwaldu; u odlučnom trenutku izdao ustanak. 541
- Bernbach, Adolph* (Adolf Bernbah, 1822 - 1875) — pravnik iz Kelna, član frankfurtske Narodne skupštine, član Saveza komunista; svjedok obrane na Kelnskom procesu komunistima 1852; preko njega ja Marx održavao vezu s optuženim komunistima na procesu; kasnije liberal. 430
- Bernadotte, Jean-Baptiste-Jules* (Žan Batist Žil Bernadot, 1764 - 1844) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske; 1810. posvojio ga je švedski kralj Karlo XIII; potom švedski prijestolonasljednik i regent; 1813. sudjelovao u ratu protiv Napoleona I; kao Karlo XIV Johann kralj Švedske i Norveške (1818 - 1844). 87 164 167 171 - 173 174 176 253 267
- Bernard, Martin* (Marten Bernar, 1808 - 1883) — francuski revolucionar, malogradanski demokrat, jedan od vođa revolucionarnih tajnih društava za vrijeme Julske monarhije; aktivni učesnik revolucije 1848 - 1849; zbog sudjelovanja u događajima od 13. jula 1849. osuđen na progonstvo odakle je pedesetih godina XIX stoljeća pobjegao u Englesku; poslije amnestije 1859. vratio se u Francusku. 249
- Bernard, Simon-François* (Simon Fransoa Bernar, 1817 - 1862) — francuski političar, republikanac; emigrirao u Englesku, 1858. francuska vlada optužila ga je kao Orsinijevog saučesnika u atentatu na Napoleona III, ali ga je engleski vrhovni krivični sud (Old Bailey) oslobodio od optužbe. 269 271 297 507
- Berryer, Arthur* (Artir Berije) — sin advokata Pierre-Antoina Berryera; opunomoćenik francuske vlade pri akcionarskom društvu Docks Napoleons; u martu 1857. zbog učešća u nečistim poslovima direktora akcionarskog društva osuđen na 2 godine zatvora. 102
- Berthier, Louis-Alexandre, prince de Neuchâtel, duc de Valengin* (Luj Aleksandr Bertije, princ d Nefatel, vojvoda d Valanžen, 1753 - 1815) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske; šef generalštaba u vojsci Napoleona I. 164 165 253
- Bessières, Jean-Baptiste, duc d'Istrie* (Žan Batist Besijer, vojvoda Istre, 1768 - 1813) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske. 168 173 253
- Besson, Alexandre* (Aleksandr Beson) — francuski emigrant u Londonu, bravar; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1868), sekretar za dopisivanje za Belgiju; jedan od vođa Francuske sekcije u Londonu; pristupio grupi oko Félixu Pyata. 271
- Beta, Heinrich* (pseudonim *Betziecha*) (Hajnrih Beta, Betcih) — novinar, malogradanski demokrat, emigrant u Londonu, pristaša Kinkela. 404 413 437 454 455 464 466 468 471 474-477 574 577 579 581
- Bibra, L.* (L. Bibra) — vlasnik jedne njemačke gostionice u Londonu. 430
- Birago, Karl, Freiherr von* (Karl barun fon Birago, 1792 - 1845) — austrijski vojni inženjer, izradio sistem pontonskih mostova koji se u armijama nekih evropskih država primjenjivao sredinom XIX stoljeća. 164
- Bischoffsheim, Louis-Raphaël* (Luj Rafael Bišofshajm, 1800 - 1873) — francuski

bankar, vlasnik jedne akcionarske banke koja je u Londonu imala svoji filijalu. 467

Biskamp, Elard (Elard Biskamp) – malogradanski demokrat, novinar; sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; poslije njenog obaranja prebjegao u London, 1859. osnovao list »Das Volk« koji je kasnije uređivao Marx. 402 403 407 409 410 413 414 417 423 424 427 430 436 437 445 446 448 449 452 454 457 459 464 473 554 565 - 568

Blanc, Jean-Joseph-Louis (Žan Žozef Luj Blank, 1811 - 1882) – francuski malogradanski socijalist, novinar i historičar; 1848. član privremene vlade i predsjednik Luxemburške komisije; zastupao ideju o izmirenju klasa i saradnji s buržoazijom; u augustu 1848. emigrirao u Englesku gdje je bio jedan od vođa sitnoburžoasko emigracije. 63 298 418 433 575

Blank, Karl Emil (Karl Emil Blank, 1817 - 1893) – trgovac; četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća blizak socijalističkim shvaćanjima; supruga Engelsove sestre Marije. 64 543 545

Blanqui, Louis-Auguste (Luj Ogist Blanki, 1805 - 1881) – francuski revolucionar, utopijski komunist, organizator više tajnih društava i zavjera; aktivno sudjelovao u revoluciji 1830. i 1848; istaknuti vođa proleterskog pokreta u Francuskoj; u zatvorima i kaznjeničkim kolonijama ukupno proveo 36 godina. 63 393

Blenker, Ludwig (Louis) (Ludvig Blenker, Luj, 1812 - 1863) – bivši oficir, građanski demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, zatim emigrirao u SAD i borio se u Građanskom ratu za države Sjevera. 552

Blind, Friederike (Friderike Blind) – supruga Karla Blinda. 339

Blind, Karl (Karl Blind, 1826 - 1907) – pisac i novinar, sitnoburžoaski demokrat, 1848 - 1849. sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu;

pedesetih godina XIX stoljeća jedan od vođa njemačke sitnoburžoasko emigracije u Londonu, kasnije nacional-liberal. 63 75 176 303 308 337 339 340 346 347 365 367 394 400 403 412 413 417 422 426 432 448 - 451 452 453 455 457 459 460 465 466 467 469 471 474 481 554 555 559 566 567 569 570 571 576 577 590 597

Bliicher, Gebhard Leberecht, Fürst von (Gebhard Leberecht, knez fon Bliher, 1742 - 1819) – generalfeldmaršal; sudjelovao u vojni protiv Francuske republike; 1806. i 1813 - 1815. imao istaknutu ulogu u narodnooslobodilačkoj borbi; razočaran što su kneževi izdali nacionalne interese njemačkog naroda povukao se na svoje imanje. Bio je narodni vojskovođa oslobodilačkog rata, a pruski i ruski vojnici dali su mu počasno ime »Maršal Naprijed«. »S obzirom da je pružao primjer hrabrosti u borbi i neumornosti u naporima« bio je »uzor vojnika« (Marx-Engels). 164 167 170 171 173 176 177 193 238 253

Blum, Robert (Robert Blum, 1807 - 1848) – sitnoburžoaski demokrat, novinar; vođa lijevice u frankfurtskoj Narodnoj skupštini; u oktobru 1848. sudjelovao u Bečkom ustanku; poslije pada Beča osuđen na smrt i pogubljen. 160 165 253 342 552

Böckh, Philipp August (Filip August Bek, 1785 - 1867) – njemački filolog i istraživač starina, profesor na berlinskom sveučilištu; pisao o ekonomskoj povijesti antike. 321

Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur de (Pjer L. Pezan, sjer d Boagilber, 1646 - 1714) – francuski ekonomist iz doba feudalnog apsolutizma, prvi predstavnik klasične buržoasko političke ekonomije u Francuskoj, zalagao se za uklanjanje bijede masa. 523

Bolívar y Ponte, Simon (Simon Bolívar i Ponte, 1783 - 1830) – istaknuti južnoamerički političar, jedan od vođa rata za nezavisnost španjolskih kolonija u Južnoj Americi, predsjednik republike Kolumbije (1819 - 1830). 253 260 265

Bona, vidi *Napoleon III*

Bonaparte, vidi *Napoleon III*

Bonaparte, Eugène-Louis-Jean-Joseph (Ežen Luj Žan Žozef Bonaparte, 1856 - 1879) — sin Napoleona III, prilikom rođenja nazvan «carski princ». 296

Bonaparte, Jérôme (Žerom Bonaparte, 1784 - 1860) — najmlađi brat Napoleona I, kralj Vestfalije (1807 - 1813); od 1850. maršal Francuske. 284 527

Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, princ Napoleon (Žerom Napoleon Žozef Šarl Pol Bonaparte, 1822 - 1891) — sin Jérômea Bonapartea, nećak Napoleona III, 1847. poslije smrti svog starijeg brata nazvao se Jérôme; za vrijeme Druge republike poslanik ustavorodne i zakonodavne Narodne skupštine; 1854. komandant divizije na Krimu; u talijanskom ratu 1859. komandirao jednim korpusom; poznat pod podrugljivim nadimcima Plon-Plon i «crveni» princ. 464 526 527 555

Borchardt, Louis (Luis Borhart) — liječnik, Engelsov poznanik u Manchesteru. 224 306 310 323 327 421 433 434 435 437 458 563

Borkheim, Sigismund Ludwig (Zigismund Ludvig Borkhajm, 1825 - 1885) — novinar, demokrat; sudjelovao u badensko-falačkom ustanku 1849, poslije obaranja ustanka emigrirao iz Njemačke; 1851. trgovac u Londonu; početkom pedesetih godina XIX stoljeća pristupio londonskoj sitnoburžoaskoj emigraciji; od 1860. u prijateljskim odnosima s Marxom i Engelsom. 481

Born, David (David Born) — brat Stephana Borna. 413

Born, Stephan (u stvari *Simon Buttermilch*) (Stefan Born, Simon Butermilch, 1824 - 1898) — slovoslagač, član Saveza komunista, učestvovao u revoluciji 1848 - 1849, predstavnik desnog oportunizma; poslije revolucije povukao se iz radničkog pokreta. 413

Börne, Karl Ludwig (Karl Ludvig Berne, 1786 - 1837) — njemački publicist i kritičar, predstavnik radikalne sitnoburžoaske opozicije; autor «Pisama iz Pariza» preko kojih su se Nijemci upoznali s revolucionarnim zbivanjima u Francuskoj; pred kraj života pristaša kršćanskog socijalizma. 35

Bornstedt, Adalbert von (Adalbert fon Bornštet, 1808 - 1851) — bivši pruski oficir, publicist, sitnoburžoaski demokrat, član Saveza komunista, u martu 1848. isključen iz Saveza; jedan od vođa Njemačkog demokratskog društva u Parizu koje je organiziralo pohod odreda dobrovoljaca u Njemačku; sudjelovao u badenskom ustanku u aprilu 1848; poslije četrdesetih godina XIX stoljeća tajni agent pruske vlade. 270

Börnstein, Heinrich (Hajnrh Bernštajn, 1805 - 1892) — sitnoburžoaski demokrat; od 1842. živio u Parizu, 1844. osnivač i jedan od urednika pariškog lista «Vorwärts!»; 1849. prebjegao u SAD; pedesetih godina XIX stoljeća izdavao u SAD list «Anzeiger des Westens». 340

Bosquet, Pierre-François-Joseph (Pjer Fransoa Žozef Boske, 1810 - 1861) — francuski general, od 1856. maršal Francuske, republikanac, kasnije bonapartist; tridesetih do pedesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, za vrijeme Krimskog rata komandant jedne divizije i kasnije korpusa. 168 171 173 253 289

Bötticher, Johann Friedrich Wilhelm (Johan Fridrih Vilhelm Betiher, 1798 - 1850) — njemački filolog. 182

Bourrienne, Louis-Antoine Fauvelet de (Luj Antoan Fovle d Burijen, 1769 - 1834) — francuski diplomat i političar; školski drug Napoleona Bonapartea, njegov lični sekretar (1797 - 1802); otpravnik poslova u Hamburgu (1804 - 1813); kasnije prešao Burbonima. 160 165 253

Braunschweig, Karl Wilhelm Ferdinand, Herzog von (Karl Vilhelm Ferdinand, vojvoda fon Braunsvajg; 1735 - 1806) — vrhovni komandant austrijsko-pru-

- ske armije koja se za vrijeme Francuske revolucije suprotstavila revolucionarnoj Francuskoj. 585
- Bray, John Francis* (Džon Frensis Brej; 1809 - 1895) — engleski ekonomist, utopijski socijalist, pristaša Owena. 291
- Bredt, Charlotte* (Šarlot Bredt; 1833 - 1912) — supruga Engelsovog brata Emila. 573
- Bright, John* (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski tvorničar, liberalni političar, pristaša slobodne trgovine, suosnivač Anti-Corn-Law League, od početka šezdesetih godina XIX stoljeća vođa lijevog krila Liberalne stranke; više puta ministar u vladi liberala. 102 107 110 113 114 123 204 265 267 328 341 343 383
- Bronner, Eduard* (Eduard Broner) — liječnik, sitnoburžoaski demokrat; 1849. poslanik badenske ustavotvorne skupštine; kasnije emigrirao u Englesku. 340 346 347
- Brown, Sir George* (ser Džordž Braun; 1790 - 1865) — engleski general, sudjelovao u ratu na Pirinejskom poluotoku (1808 - 1814); 1854 - 1855. komandirao jednom divizijom na Krimu. 168 171 178 253
- Brune, Guillaume-Marie-Anne* (Gijom Mari An Brin; 1763 - 1815) — maršal Francuske, imao istaknutu ulogu u Francuskoj revoluciji potkraj XVIII stoljeća, desni jakobinac i dantonist, kasnije pristaša Bonaparteaa, sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske. 167 253
- Brüningk, Maria, Baronin von* (Marija barunica fon Brining; umrla 1853) — supruga baruna A. von Brüningka, 1850. pomogla Kinkelu prilikom bijega iz zatvora; od 1851. živjela u Londonu gdje je održavala veze s njemačkim sitnoburžoaskim emigrantima. 343
- Buchanan, James* (Džems Bjukenen; 1791 - 1868) — američki državnik, pristaša Demokratske stranke; državni sekretar (1845 - 1849), poslanik u Londonu (1853 - 1856), predsjednik SAD (1857 - 1861); vodio politiku koja je odgovarala interesima robovlasnika. 348
- Bucher, Lothar* (Lotar Buher; 1817 - 1892) — pruski sudski činovnik, publicist; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog centra); poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. emigrant u Londonu i dopisnik berlinskog lista »National-Zeitung«; kasnije nacional-liberal, suradnik Bismarcka u ministarstvu vanjskih poslova. 6 20 62 74 394 403 413 432
- Buck, Hermann* (Herman Buk) — pruski službenik i poduzetnik; prijatelj Rudolfa Schramma. 185 186 191
- Budberg, Andrej Fjodorovič, Baron fon* (Andrej Fjodorovič, barun fon Budberg; 1817 - 1881) — diplomat carske Rusije, od januara 1848. otpravnik poslova u Frankfurtu na Majni, kasnije ambasador u Berlinu (1852 - 1856. i 1858 - 1862), Beču (1856 - 1858) i Parizu (1862 - 1868). 410
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert* (Toma Rober Bižo de la Piconri; 1784 - 1849) — francuski general, od 1843. maršal Francuske, orleanist; član narodne skupštine za vrijeme Julske monarhije; sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske, vrhovni komandant trupa koje su 1848. ugušile ustanak u Parizu; jedan od organizatora osvajačkih ratova u Alžiru i Maroku; autor nekoliko vojnih radova. 168 171 175 176
- Bilow, Friedrich Wilhelm, Freiherr von, Graf von Dennewitz* (Fridrih Vilhelm Bilow, barun fon, grof fon Denevic; 1755 - 1816) — pruski general, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 6 167 176 253 262 265 267 274 278 280 284 285
- Bunsen, Christian Karl Jozias, Freiherr von* (Kristijan Karl Jozias, barun fon Bunzen, 1791 - 1860) — pruski diplomat, publicist i teolog; poslanik u Londonu. 570
- Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, Graf von* (Karl Ferdinand, grof fon Buol

- Šauenštajn; 1797 - 1865) — austrijski državnik i diplomat, poslanik u Petrogradu (1848 - 1850) i Londonu (1851 - 1852); predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1852 - 1859). 353
- Bürgers, Heinrich** (Hajnrh Birgers; 1820 - 1878) — njemački radikalni publicist; 1842 - 1843. suradnik lista »Rheinische Zeitung«, 1848. član kelnske ćelije Saveza komunista, 1848 - 1849. član redakcije lista »Neue Rheinische Zeitung«, 1850. član Centralnog rukovodstva Saveza komunista, 1852. kao jedan od prvooptuženih na Kelnskom procesu komunistima osuđen na šest godina zatvora; kasnije nacional-liberal. 28 203 322 362 367 409 430 432 481
- Burleigh**, vidi *Cecil, William, Baron Burleigh*
- Byron, George Noël Gordon, Lord** (Džordž Nouel Gordon, lord Bajron; 1788 - 1824) — istaknuti engleski pjesnik, predstavnik revolucionarne romantike. 36
- Campbell, Sir Colin** (ser Kolin Kembl; 1792 - 1863) (od 1858) *barun Clyde* (Klajd) — engleski general, od 1862. feldmaršal, za vrijeme Krimskog rata komandirao jednom brigadom, vrhovni komandant engleskih trupa koje su ugušile narodnooslobodilački ustanak u Indiji (1857 - 1859). 181 226 284 297 321 348
- Campbell, E. S. N.** (E. S. N. Kembl) — engleski oficir, autor popularnog vojnog rječnika. 142
- Campbell, John, barun** (Džon Kembl; 1779 - 1861) — engleski pravnik i državnik, vigovac, član parlamenta, predsjednik Vrhovnog dvorskog suda (Court of the Queen's Bench) (1850 - 1859); lord kancelar (1859 - 1861); 1858. predsjedavao sudenju Simonu Bernardu. 297
- Campe, Johann Julius Wilhelm** (Johan Julius Vilhelm Campe; 1792 - 1867) — knjižar i izdavač, od 1823. vlasnik hamburške izdavačke kuće Hoffmann & Campe; tridesetih godina XIX stoljeća izdavao djela naprednih njemačkih pisaca. 97
- Canning, Charles John** (Čarls Džon Kenin; 1812 - 1862) (od 1859) *Earl of* (grof of) — britanski državnik, torijevac, zatim pilit, ministar pošta (1853 - 1855); generalni guverner Indije (1865 - 1862), organizirao gušenje narodnooslobodilačkog ustanka u Indiji 1857 - 1859. 132 329
- Canrobert, François-Certain** (Fransoa Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske, bonapartist; tridesetih i četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; aktivno učestvovao u državnom udaru 2. decembra 1851; 1854. komandirao jednom divizionom, zatim vrhovni komandant francuske armije na Krimu (od septembra 1854. do maja 1855). 289 527
- Carey, Henry Charles** (Henri Čarls Keri; 1793 - 1879) — američki vulgarni ekonomist, pristaša politike protekcionizma, pobornik ideje o klasnoj harmoniji buržoaskog društva. 293
- Carnot, Lazare-Nicolas** (Lazar Nikola Karno; 1753 - 1823) — francuski matematičar i fizičar, političar i vojni organizator, građanski republikanac; za vrijeme Francuske revolucije najprije jakobinac, zatim sudionik kontra-revolucionarnog državnog udara 9. termidora i jedan od organizatora obrane Francuske od saveza evropskih država. 16 33 119
- Castellane, Esprit-Victor-Elisabeth-Boniface, comte de** (Espri Viktor Elizabet Bonifas, grof de Kastelan; 1788 - 1862) — maršal Francuske, bonapartist, aktivno sudjelovao u državnom udaru 2. decembra 1851. 250
- Castlereagh, Henry Robert Stewart, Lord** (od 1821) *Marquess of Londonderry, Viscount* (Henri Robert Stjuart, lord, markiz od Landnderija, vikont Kaslrei; 1769 - 1822) — britanski državnik, torijevac; ministar rata i kolonija (1805. i 1806, 1807 - 1809), ministar vanjskih poslova (1812 - 1822). 523
- Catherine II**, vidi *Katarina II*

- Cathcart, Sir George* (ser Džordž Ketkert; 1794 - 1854) — engleski general i vojni pisac, sudjelovao u pohodima protiv Napoleona (1813 - 1814) i u bici kod Waterlooa (1815); 1854. komandant divizije na Krimu. 284
- Caussidière, Marc* (Mark Kosidijer; 1808 - 1861) — francuski sitnoburžoaski demokrat, 1834. sudjelovao u Lyonskom ustanku, jedan od organizatora revolucionarnih tajnih društava za vrijeme Julske umarhije; poslije Februarske revolucije 1848. prefekt pariške policije poslanik ustavotvorne Narodne skupštine; poslije obaranja junskog ustanka (1848) emigrirao u Englesku. 304
- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) — francuski general i političar, umjereni gradanski republikanac; tridesetih do četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, ozloglašen zbog svog barbarskog vodenja rata; 1848. generalni guverner Alžira, od maja do juna 1848. ministar rata; 1848. krvavo ugušio Junski ustanak pariškog proletarijata, predsjednik vlade (od juna do decembra 1848); za vrijeme Druge republike i državnog udara 2. decembra 1851. u opoziciji prema vladi Luja Bonapartea. 175 194 297
- Cavanagh* (Keveneg) — Marxov poznanik u Londonu. 595
- Cavour, Camillo Benso, grof* (Kamilo Benso Kavur; 1810 - 1861) — talijanski državnik, ideolog i vođa liberalno-monarhističke buržoazije i liberalnog poburžoaziranog plemstva; predsjednik sardinijske vlade (1852 - 1859. i 1860 - 1861), vodio politiku ujedinjenja Italije odozgo uz hegemoniju dinastije Savoja pri čemu se oslanjao na pomoć Napoleona III; 1861. predsjednik prve talijanske vlade. 297
- Cecil, William, Baron Burleigh* (Viljem Sesil, barun Berli; 1520 - 1598) — engleski državnik, Prvi ministar kraljice (1558 - 1598). 190
- Cezar, Ga Julije* (oko 100. do 44. prije n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 119 234
- Changarnier, Nicolas-Anne-Théodule* (Nikola An Teodil Šangarnije; 1793 - 1877) — francuski general i političar, monarhist; 1848 - 1849. poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; poslije juna 1848. vrhovni komandant Nacionalne garde i pariškog garnizona, krvavo ugušio mirne demonstracije 13. juna 1849; poslije državnog udara 2. decembra 1851. uhapšen i protjeran iz Francuske; 1859. vratio se u Francusku. 175
- Charles I* (Čarls I; 1600 - 1649) — kralj Engleske (1625 - 1649); smaknut za vrijeme engleske gradanske revolucije. 179
- Charles II* (Čarls II; 1630 - 1685) — kralj Engleske od 1660. do 1685. 523
- Charles XII*, vidi *Karlo XII*
- Charras, Jean-Baptiste-Adolphe* (Žan Baptist Adolf Šara; 1810 - 1865) — francuski vojnik i političar, umjereni gradanski republikanac; 1848. sudjelovao u gušenju Junskog ustanka pariških radnika; za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, istupao protiv Luja Bonapartea; poslije državnog udara 2. decembra 1851. protjeran iz Francuske. 252 278
- Chojecki, Karol Edmund* (pseudonim *Charles Edmond*) (Karol Edmund Hojecki, Šari Edmon; 1822 - 1898) — poljski publicist, pisac i dramatičar, od 1844. živio u Francuskoj, svoja djela pisao na poljskom i francuskom jeziku. 20
- Cicero, Marcus Tullius* (106. do 43. prije n. e.) — rimski državnik, pisac i govornik, filozof, predstavnik rimskog eklekticizma. 6
- Cieszkowski, August, grof* (August Cieskovski; 1814 - 1894) — poljski filozof (hegelijanac) i ekonomist; od 1847. posjednik u Poznanju, od 1852. član pruske Zemaljske skupštine. 400
- Clarendon, George William Frederick Villiers, Earl of* (Džordž Viljem Frederik Viljez. grof od Klarendena; 1800 -

- 1870) — britanski državnik, vigo-
vac, kasnije liberal; potkralj Irske
(1847 - 1852), ugušio irski ustanak
1848; ministar vanjskih poslova (1853 -
- 1858, 1865 - 1866. i 1868 - 1870),
29 31 33 116
- Clausewitz, Karl von* (Karl fon Klause-
vič; 1780 - 1831) — general i »jedan
od najboljih pisaca o pitanjima rata«
(Lenjin), glavno mu je djelo »O ratu«;
od 1809. do 1812. suradnik Scharn-
horsta pri reorganizaciji pruske ar-
mije; od 1812. do 1814. u službi
ruske vojske, sudjelovao u sklapanju
Taurogenske konvencije (12. XII
1812); šef Gneisenauovog generalšta-
ba 1831. godine. 193 234 238
- Clotilde, Prinzessin von Savoyen* (Klot-
ilda, princeza od Savoje; 1843 - 1911)
— kći sardinijskog kralja Viktora Ema-
nuela II; od 1859. supruga princa
Napoleona. 526
- Cluß, Adolph* (Adolf Klus; oko 1820.
do poslije 1889) — inženjer, član Sa-
veza komunista, 1848. sekretar Rad-
ničkog prosvjetnog udruženja u Main-
zu; 1849. emigrirao u SAD, činov-
nik vašingtonskog admiralityeta; pede-
setih godina XIX stoljeća stalno se
dopisivao s Marxom i Engelsom; su-
radivao u njemačkim, engleskim i
američkim demokratskim i radničkim
listovima; zajedno s Weydemeyerom
propagirao marksizam u SAD. 92
302 347 351 510 521 522 594
- Cobbett, William* (Viljem Kobet; 1762 -
- 1835) — engleski političar i publi-
cist seljačkog porijekla; istaknuti pred-
stavnik sitnoburžoaskog radikalizma,
borio se za demokratizaciju političkog
uređenja Engleske; od 1802. izdavao
»Annual Register«. 46 261
- Cobden, Richard* (Richard Kobdn; 1804 -
- 1865) — tvorničar u Manchesteru,
liberal, pristaša slobodne trgovine,
suosnivač Anti-Corn-Law League;
član parlamenta. 5 113 124
- Coehoorn, Menno, Baron van* (Meno
barun van Coehorn; 1641 - 1704) —
holandski general, inženjer, autor ne-
koliko radova o gradnji utvrđenja.
239 241
- Colin*, vidi *Campbell, Sir Colin, Baron
Clyde*
- Collet, Charles Dobson* (Čarls Dobsn
Kolet) — engleski novinar i politi-
čar; urednik glasila urquhartista, lista
»The Free Press« (1859 - 1865). 61
62 77 270 450 - 452 492 - 495 567
- Cottingham, William* (Viljem Kaningem;
rod. 1815) — engleski liberal, član
parlamentarni. 108 204
- Cornelius, Wilhelm* (Vilhelm Kornelius)
— njemački radikalni publicist, pe-
desetih godina XIX stoljeća emigrant
u Londonu, prijatelj Marxa. 88 90
116
- Cotta, Johann Georg, Freiherr von Cot-
tendorf* (Johan Georg Cota, barun
fon Cotndorf; 1796 - 1863) — izda-
vač, od 1832. direktor izdavačke kuće
Cotta. 347 469 577
- Cowley, Henry Richard Charles Welle-
sley, Earl* (Henri Ričard Čarls Welzli
grof Kauli; 1804 - 1884) — britanski
diplomat, ambasador u Parizu (1852 -
- 1867). 391 392
- Coxe, William* (Viljem Koks; 1747 -
- 1828) — engleski historičar i put-
nik, od 1804. arhidakon u Wiltshireu;
sakupljač i izdavač izgubljenih histo-
rijskih dokumenata. 19
- Crawshay, George* (Dordž Krauš) —
pedesetih godina XIX stoljeća engle-
ski novinar, pristaša Urquharta. 432
- Cromwell, Oliver* (Oliver Kromvel;
1599 - 1658) — engleski državnik, vo-
da buržoazije i poburžoaziranog plem-
stva za vrijeme građanske revolucije
u XVII stoljeću; od 1653. do 1658.
lord-protektor Engleske, Škotske i
Irske. 179
- Cyples, William* (Viljem Sajplis; 1831 -
- 1882) — engleski novinar i političar,
urquhartist, 1856. suradnik lista »Shef-
field Free Press« i sekretar šefildskog
Komiteta za vanjske poslove. 49 59
62 491
- Cyprien*, vidi *Robert, Cyprien*

Dagobert I (Dagobert I) — franački kralj od 628. do 638. 21

Dähnhardt, vidi *Stirner-Schmidt, Marie Wilhelmine*

Dana, Charles Anderson (Čarls Andersn Dein; 1819 - 1897) — napredni američki novinar; četrdesetih do pedesetih godina XIX stoljeća urednik lista «New-York Daily Tribune» i enciklopedije «The New American Cyclopaedia». 67 77 89 94 99 110 116 118 - 123 125 133 134 138 141 144 146 159 - 161 165 168 171 174 186 191 193 216 231 232 234 242 243 245 247 252 253 257 258 260 262 264 278 345 347 368 370 383 384 409 436 440 441 451 588

Daniels, Amalie (Amalija Daniels, 1820 - 1895) — supruga doktora Rolanda Danielsa. 322 362 367 430

Daniels, dr Roland (dr Roland Daniels; 1819 - 1855) — liječnik iz Kelna; član kelnske ćelije Saveza komunista, od 1850. član Kelnskog centralnog rukovodstva Saveza komunista, jedan od optuženih na Kelnskom procesu komunistima 1852, pred porotnim sudom oslobođen od optužbe; među prvima pokušao primijeniti dijalektički materijalizam na području prirodnih znanosti; prijatelj Marxa i Engelsa. 322 343 503

Darimon, Louis-Alfred (Luj Alfred Darimon; 1819 - 1902) — francuski političar, publicist i historičar; istomišljenik Proudhona. 86

Darwin, Charles Robert (Čarls Robert Darwin; 1809 - 1882) — engleski prirodoslovac, osnivač učenja o postanku i razvoju biljnih i životinjskih vrsta. 477

Davout, Louis-Nicolas, duc d'Auerstaedt, prince d'Eckmühl (Luj Nikola Davu, vojvoda od Aueršteta, princ Ekmil, 1770 - 1823) — maršal Francuske, jedan od najbližih suradnika Napoleona I; sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske. 164 172

Delius (Diljez) — Engelsov poznanik u Bradfordu. 543

Demokrit iz Abdere (oko 460. do otprilike 370. prije n. e.) — grčki filozof, jedan od osnivača atomistike; prvi je dao materijalističku sliku svijeta koju su razvili njegovi brojni učenici. 501

Demuth, Helene (Helena Demut; 1823 - 1890) — kućna pomoćnica i odana prijateljica porodice Marx. 324 492

Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley (do 1851) *Earl of* (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli, grof od Derbija; 1799 - 1869) — britanski državnik, govornik od 1835, zatim vođa torijevaca, kasnije jedan od vođa Konzervativne stranke; predsjednik vlade (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1868). 272 391 392 393

Desprez, Hippolyte (Ipolit Depre) — francuski historičar i publicist, djelovao sredinom XIX stoljeća. 19 22

Diebič, Ivan Ivanovič, grof (1785 - 1831) — ruski generalfeldmaršal, vrhovni komandant u rusko-turskom ratu 1828 - 1829; vrhovni komandant armije koja je ugušila poljski ustanak 1830 - 1831. 170

Dingelstedt, Franz (Franc Dinglštet; 1814 - 1881) (od 1876) *Freiherr von* (barun fon) — najprije liberalni novinar i liričar u periodu koji je pretodio martovskoj revoluciji 1848, a zatim monarhist; intendant i dramaturg dvorskih kazališta; njegovao njemačku klasiku. 362

Disraeli (D'Israeli), Benjamin (od 1876) *Earl of Beaconsfield* (Bendžamin Dizreili, grof od Bikenzilda; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od vođa torijevaca, a zatim Konzervativne stranke; rizičar (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1868), predsjednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 104 393 575

Dobner, Job Felix (otac Gelasius) (Job Feliks Dobner, otac Gelazije; 1719 - 1790) — češki historičar. 18

Dobrovski, Jozef (Jozef Dobrovski; 1753 - 1829) — istaknuti češki naučenjak; osnivač moderne slavistike, posebno uporedne gramatike slavene-

- skih jezika; njegovi spisi odigrali su veliku ulogu u razvoju nacionalnog pokreta u Češkoj u prvoj polovini XIX stoljeća. 17 18
- Dobrowsky*, vidi *Dobrovský, Jozef*
- Dolch, Oskar* (Oskar Dolh) — 463
- Dolleschall, Laurenz* (Laurenc Dolešal, rod. 1790) — policijski službenik u Kelnu (1819 - 1847); cenzor lista «*Rheinische Zeitung*». 8 22
- Douglas, Sir Howard* (ser Hauard Daglas; 1776 - 1861) — engleski general i vojni pisac, autor radova o artiljeriji i gradnji utvrđenja. 164
- Dronke, Ernst* (Ernst Dronke; 1822 - 1891) — publicist i pisac, u početku «*istinski*» socijalist, kasnije član Saveza komunista; 1848 - 1849. jedan od urednika lista «*Neue Rheinische Zeitung*»; poslije obaranja revolucije emigrirao u Švicarsku, zatim u Englesku; prilikom rascjepa Saveza komunista ostao uz Marxa i Engelsa; kasnije se povukao iz političkog života. 79 101 110 148 197 203 243 362 421 422 425 - 428 437 521 589
- Drouyn de Lhuys, Édouard* (Eduar Druiin de Lis; 1805 - 1881) — francuski diplomat i državnik, četrdesetih godina XIX stoljeća umjereni monarhist, orleanist, poslije 1851. bonapartist; ministar vanjskih poslova (1848 - 1849, 1851, 1852 - 1855. i 1862 - 1866). 7
- Drucker, Louis* (Luis Drucker) — novinar, sitnoburžoaski demokrat, u Londonu izdavao humoristički tjednik «*How do you do*». 466 574 577
- Duke of York*, vidi *York, Frederick Augustus, Duke of York and Albany*
- Dulon, Rudolph* (Rudolf Dulon; 1807 - 1870) — njemački pastor, pristaša prijatelja svjetlosti, opozicionog pravca zvanične protestanske crkve; 1853. emigrirao u SAD. 566
- Duncker, Franz Gustav* (Franc Gustav Dunker; 1822 - 1888) — njemački buržoaski političar i izdavač. 287 290 321 348 353 360 362 371 373 375 382 385 387 390 404 406 - 408 414 415 427 428 433 434 440 449 452 473 512 518 523 525 526 529 - 532 534 536 539 553 560 565
- Duncker* (Dunker) — policijski savjetnik u Berlinu. 467 479 598
- Duncombe, Thomas Slingsby* (Thomas Slingsbi Dankemb; 1796 - 1861) — engleski političar, građanski radikal, četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u čarlističkom pokretu; član parlamenta. 334
- Dupré de Saint-Maur, Émile* (Emil Dipre de Sen Mor; 1772 - 1854) — francuski pisac i službenik, više puta putovao u Rusiju. 18
- Duvivier, Franciade-Fleurus* (Fransiad Fleris Divivje; 1794 - 1848) — francuski general; tridesetih do četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; 1848. aktivno učestvovao u gušenju Junskog ustanka u Parizu; poslanik ustavotvorne Narodne skupštine. 175
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarius; 1818 - 1889) — krojač iz Thüringena, propagator marksizma, emigrant u Londonu; član Saveza pravednih, član centralnog rukovodstva Saveza komunista, jedan od vođa Njemačkog prosvjetnog udruženja radnika u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, delegat na svim kongresima i konferencijama Međunarodnog udruženja radnika; od 1872. Marxov istomišljenik, kasnije pristupio reformističkim vodama engleskih tređjuniona. 362 364 366 369 403
- Eichhoff, Frédéric-Gustave* (Frederik Gustav Eišof; 1799 - 1875) — francuski filolog. 21 27
- Eichhoff, Karl Wilhelm* (Karl Vilhelm Ajhof, 1833 - 1895) — njemački socijalist; krajem pedesetih godina XIX stoljeća otkrio u štampi provokatorsku špijunsku aktivnost Stiebera i zato bio optužen; jedan od prvih historičara Međunarodnog udruženja radnika. 478 481

- Elgin, James Bruce, Earl of Kincardine, Earl of* (Džerns Brus, grof od Kinkardina, grof od Elgina; 1811 - 1863) — britanski diplomat; poslanik s izvanrednim ovlaštenjima u Kini (1857 - 1858. i 1860 - 1861); potkralj Indije (1862 - 1863). 332 335
- Ellenborough, Edward Law, Earl of* (Edward Lo, grof od Elinberoua; 1790 - 1871) — britanski državnik, torijevac, član parlamenta; generalni guverner Indije (1842 - 1844), Prvi lord admiraliteta (1846), predsjednik Kontrolne uprave za indijske poslove. 104
- Elsner, Karl Friedrich Moritz* (Karl Fridrih Moric Elzner; 1809 - 1894) — šleski radikalni publicist i političar; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevo krila); pedesetih godina XIX stoljeća urednik lista »Neue Oder-Zeitung« u kojem je surađivao Marx. 389 500
- Emanuel*, vidi *Viktor Emanuel II*
- Engel, Johann Christian von* (Johan Kristijan fon Engl; 1770 - 1814) — mađarski historičar, autor niza radova o povijesti Mađarske i slavenskih zemalja. 17
- Engels, Elisabeth Franziska Mauritia* (Elizabet Franciska Mauricija Engels; 1797 - 1873) — majka Friedricha Engelsa. 441 543 - 545 573
- Engels, Emil* (Emil Engels; 1828 - 1884) — brat Friedricha Engelsa, suvlasnik firme Ermen & Engels u Engelskirchenu. 572 573
- Engels, Friedrich (stariji)* (Fridrih Engels; 1796 - 1860) — otac Friedricha Engelsa; 1837. osnovao u Manchesteru i zatim u Engelskirchenu zajedno s Ermenom predionicu pamuka Ermen & Engels; pijetista. 7 64 71 93 101 159 215 374 441 545 573
- Epikur* (oko 341. do otprilike 270. prije n. e.) — grčki filozof, materijalist. 120 499 501 513
- Ermani* (Ermani) — urednik njemačkog emigrantskog lista »Germania« koji je izlazio u Londonu (od aprila do maja 1859). 402
- Ermen, Gottfried* (Gotfried Ermen) — jedan od suvlasnika firme Ermen & Engels u Manchesteru. 101 147 329 374 462 480 485 572
- Ersch, Johann Samuel* (Johan Samuel Erš; 1766 - 1828) — bibliograf, profesor geografije i statistike u Halleu. 149 183 239
- Erskine* (Erskin) — lični liječnik Petra I. 10
- Espartero, Baldomero, conde de Luchana, duque de la Vittoria* (Baldomero Espartero, grof de Lučana, vojvoda de la Vittoria; 1793 - 1879) — španjolski general i državnik, vođa progresista, regent Španjolske (1841 - 1843), predsjednik vlade od 1854. do 1856. 60 171
- Espinasse, Charles-Marie-Esprit* (Šarl Mari Espri Espinas; 1815 - 1859) — francuski general, bonapartist, tridesetih i četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, aktivno učestvovao u državnom udaru 2. decembra 1851; komandant jedne brigade na Krimu (1854 - 1855); poslije Orsinijevog atentata na Napoleona III pet mjeseci ministar unutrašnjih poslova; u talijanskom ratu 1859. komandant divizije. 8 259 283
- Etheridge* (Ederidž; umro 1857) — engleski admiral; u englesko-perzijskom ratu (1856 - 1857) komandant engleske flote; počinio samoubojstvo. 132
- Eugène*, vidi *Bonaparte, Eugène-Louis-Jean-Joseph*
- Eugène, prince*, vidi *Beauharnais, Eugène, prince*
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba* (Ežen Mari de Montijo de Gizman, grofica od Tebe; 1826 - 1920) — francuska carica, supruga Napoleona III. 7
- Evans, Sir George de Lacy* (ser Džordž de Leisi Evans; 1787 - 1870) — engleski general, liberalni političar, član parlamenta; sudjelovao u krimskom ratu, 1854. komandant divizije. 23 390

- Ewerbeck, August Hermann* (August Herman Everbek; 1816 - 1860) — njemački liječnik i pisac; vodio pariške čelije Saveza pravednih, kasnije član Saveza komunista (istupio 1850). 71 340
- Fallmerayer, Jakob Philipp* (Jakob Filip Falmeraje; 1790 - 1861) — njemački historičar i putnik. 5
- Farina, Giovanni Maria* (Đovani Maria Farina; 1686 - 1766) — talijanski trgovac nastanjen u Kelnu; prvi proizvođač kolonjske vode. 117
- Faucher, Julius* (Julius Fauher; 1820 - 1878) — njemački publicist, mladohegelijanac, pristaša slobodne trgovine; početkom pedesetih godina XIX stoljeća zastupao buržoasko-individualistička, anarhistička shvaćanja; emigrant u Engleskoj (1850 - 1861), suradnik lista «The Morning Stars», 1861. vratio se u Njemačku; kasnije naprednjak. 20 87 123 466 497
- Fazy, Jean Jacques (James)* (Žan Žak Fazi, Džeims; 1794 - 1878) — švicarski državnik i publicist, radikal, šef vlade ženevskog kantona (1846 - 1853. i 1855 - 1861), osnivač švicarske Državne banke, vodio probonapartističku politiku. 456 469 471 598
- Feibel, Heinrich* (Hajnrih Fajbl) — njemački publicist, četrdesetih godina XIX stoljeća predsjednik Prosvjetnog udruženja radnika u Wiesbadenu; u septembru 1851. uhapšen, u julu 1852. Kraljevski sud Wiesbadena osudio ga na godinu dana prinudnog rada; kasnije živio u Engleskoj. 342
- Ferdinand von Este, Erzherzog* (Ferdinand fon Este, nadvojvoda; 1781 - 1850) — austrijski feldmaršal, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 172
- Filipson, Grigorij Ivanovič* (1809 - 1883) — ruski general, sudjelovao u osvajanju Kavkaza. 299
- Finlen, James* (Džems Finlen) — istaknuti predstavnik čartističkog pokreta, 1852 - 1858. član rukovodstva Nacionalnog čartističkog udruženja (National Charter Association). 35
- Fiorentino, Pier Angelo* (Pjer Andelo Fjorentino; 1809 - 1864) — talijanski pisac, novinar i kritičar, od 1835. živio u Parizu pedesetih do šezdesetih godina XIX stoljeća suradnik bonapartističke štampe. 8
- Fischel, Eduard* (Eduard Fišel; 1826 - 1863) — njemački publicist, građanski naprednjak, od 1858. pristav pri berlinskom prvostepenom sudu, 1859 - 1860. urednik zbirke «Neue Portfolio» u Berlinu, oštro kritizirao vanjsku politiku Palmerstona i Napoleona III. 473
- Fitzgerald, John David* (Džon Deivid Fidžerald; 1816 - 1889) — irski pravnik i političar, liberal, član parlamenta; u engleskoj upravi u Irskoj zauzimao visoke državne položaje. 347
- Florencourt, Franz von* (Franc fon Florenkur; 1803 - 1886) — njemački publicist, urednik nekoliko periodika; u početku liberal, kasnije konzervativac; šurjak polubrata Jenny Marx, Ferdinanda von Westphalena. 585
- Flottwell, Eduard Heinrich von* (Eduard Hajnrih fon Flotvel; 1786 - 1865) — predstavnik reakcionarne pruske plemićke birokracije; ministar financija (1844 - 1846), ministar unutrašnjih poslova (1858 - 1859). 362
- Fould, Achille* (Ašil Fuld; 1800 - 1867) — francuski bankar i državnik, orleanist, kasnije bonapartist; od 1849. do 1867. više puta ministar financija; državni ministar i ministar kraljevskog dvora (1852 - 1860). 190 202 268 294 307 401
- Fox, William Johnson* (Viljem Džonson Foks; 1786 - 1864) — engleski političar, propovjednik i publicist, pristaša slobodne trgovine, kasnije pripadao Liberalnoj stranci, član parlamenta. 113
- Francis Joseph*, vidi *Franjo Josip I*
- Frank, Gustav* (Gustav Frank; umro 1860) — austrijski sitnoburžoaski de-

- mokrat, početkom pedesetih godina XIX stoljeća emigrant u Londonu. 20
- Franklin, Benjamin* (Bendžamin Frenklin; 1706 - 1790) — američki državnik, prirodoslovac i ekonomist; aktivni borac za nezavisnost svoje zemlje, jedan od autora i potpisnika Deklaracije nezavisnosti Sjedinjenih Američkih Država; prosvjetitelj. 523
- Franz Joseph I.* (France Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car od 1848. do 1916. 423 426 464
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Frajligrat; 1810 - 1876) — najznačajniji njemački pjesnik revolucije 1848 - 1849; dugogodišnji prijatelj Karla Marxa; 1848 - 1849. suradnik lista «Neue Rheinische Zeitung», član Saveza komunista; 1851 - 1868. emigrant u Londonu, pedesetih godina XIX stoljeća povukao se iz revolucionarne borbe. 25 50 60 66 69 83 84 94 97 98 110 122 141 203 220 242 243 257 308 312 316 318 - 320 328 330 339 342 - 345 347 351 352 354 357 - 359 362 - 364 366 367 378 389 394 395 413 425 426 429 433 434 - 436 440 448 - 450 452 454 455 457 460 464 - 467 469 471 - 476 480 481 499 517 - 522 528 554 555 563 570 574 576 - 581 590 591 597
- Freiligrath, Ida* (Ida Frajligrat; 1817 - 1899) — supruga Ferdinanda Freiligratha. 344 362 467 471 574 580 581 597
- Freiligrath, Käthe (Käthchen)* (Ket Frajligrat, Kethen; 1845 - 1904) — kći Ferdinanda Freiligratha. 467
- Freund* (Frojnd) — njemački liječnik u Londonu; pedesetih godina XIX stoljeća liječio Marxa i njegovu porodicu. 123 130
- Friedländer, Max* (Maks Fridlender; 1829 - 1872) — njemački publicist, građanski demokrat; član redakcije lista «Neue Oder-Zeitung» i bečkog lista «Presse» u kojima je Marx surađivao pedesetih do šezdesetih godina XIX stoljeća; rođak Ferdinanda Lassallea. 219 231 242 389 396 - 399 407 411 501 537 540 546 547 594
- Friedrich II (Veliki)* (Fridrih II; 1712 - 1786) — pruski kralj od 1740. do 1786. 13 82
- Friedrich Wilhelm III* (Fridrih Vilhelm III; 1770 - 1840) — pruski kralj od 1797. do 1840. 176
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — pruski kralj od 1840. do 1861. 22 40 86 435
- Frisch, Johann Leonhardt* (Johan Leonard Friš; 1666 - 1743) — njemački lingvist i prirodoslovac, autor djela o povijesti slavenskih dijalekata. 18
- Fröbel, Julius* (Julius Frebl; 1805 - 1893) — njemački publicist i izdavač napredne literature, sitnoburžoaski demokrat; sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849. u Njemačkoj, član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila); poslije obaranja revolucije prebjegao u Ameriku, vratio se u Evropu 1857; kasnije liberal. 309 339
- Frost, John* (Džon Frost; 1784 - 1877) — engleski sitnoburžoaski radikal, 1838. pristupio čarističkom pokretu; jedan od organizatora ustanka rudara 1839. u Walesu; osuđen na doživotno progonstvo u Australiju; kasnije amnestiran, 1856. vratio se u Englesku. 46 204
- Fuad efendija, Mehmed* (1814 - 1869) — turski državnik; pedesetih i šezdesetih godina XIX stoljeća više puta veliki vezir i ministar vanjskih poslova. 30
- Fullarton, John* (Džon Fullarton; 1780 - 1849) — engleski ekonomist, pisao o optičaju novca i kreditu, protivnik kvantitativne teorije novca. 524
- Gagern, Heinrich Wilhelm August, Freiherr von* (Hajnrih Vilhelm August, barun fon Gagern; 1799 - 1880) — hesenski političar, umjereni liberal; 1848. član i predsjednik frankfurtske Narodne skupštine (desni centar) predsjednik vlade (od decembra 1848. do marta 1849). 426
- Garibaldi, Giuseppe* (Duzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — talijanski narodni he-

- roj, demokrat; pedesetih i šezdesetih godina XIX stoljeća vođa borbe talijanskog naroda za nacionalno oslobođenje i ponovno ujedinjenje Italije; nadareni vojskovođa; u talijanskom ratu 1859. komandant alpskih strijelaca. 409 411 457 470
- Garnett, Jeremiah* (Džerimi Garnit; 1793 - 1870) — engleski novinar, jedan od osnivača lista «The Manchester Guardian» i od 1844. do 1861. urednik toga lista. 110
- Garthe* (Garte) — blagajnik lista «Das Volk». 435 437 448
- Gatterer, Johann Christoph* (Johan Kristof Gaterer; 1727 - 1799) — njemački historičar, od 1759. profesor u Göttingenu. 19
- Gebhardi, Ludwig Albrecht* (Ludvig Albreht Gebhardi; 1735 - 1802) — njemački historičar. 19
- Geoffroy, Saint-Hilaire, Étienne* (Sen Iler, Etjen Žofroa; 1772 - 1844) — francuski zoolog, preteča Darwina i teorije razvitka. 237
- George I* (Džordž I; 1660 - 1727) — kralj Velike Britanije i Irske od 1714. do 1727. 10
- Gercken, Philipp Wilhelm* (Filip Vilhelm Gerken; 1722 - 1791) — njemački historičar. 19
- Germyn, Charles-Gabriel Le Bègue, comte de* (Šarl Gabriel Le Beg, grof de Žermyni; 1799 - 1871) — francuski državnik i financijer, bonapartist, direktor Francuske banke (1856 - 1863). 154
- Gerstenberg, Isidor* (Izidor Gerstnberg) — bankar u Londonu, pristaša Gotfrieda Kinkela. 347 380 536
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibsn; 1806 - 1884) — britanski državnik, pristaša slobodne trgovine, liberal; predsjednik ministarstva trgovine i saobraćaja (Board of Trade) (1859 - 1865. i 1865 - 1866). 113 115 265 267 383
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) — francuski publicist i političar, s prekidima od 1836. do 1857. urednik lista «La Presse»; krajnje besprincipijelan političar; prijatelj revolucije 1848. u opoziciji prema vladi Guizota, za vrijeme revolucije građanski republikanac, poslanik zakonodavne Narodne skupštine (1850 - 1851), kasnije bonapartist. 86 526
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Ewart Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik, torijevac, zatim pilit; od 1865. vođa Liberalne stranke; rizničar (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsjednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 324 325
- Gneisenau, August Wilhelm Anton, Graf Neithardt von* (August Vilhelm Anton, grof Najthart fon Gnajzenau; 1760 - 1831) — njemački general i vojni teoretičar, generalfeldmaršal (1825); značajna ličnost narodnooslobodilačke borbe 1813 - 1815; rukovodio reorganizacijom pruske armije (1806) i sudjelovao u pripremanju narodnog otpora za rušenje tuđinske vladavine; 1813 - 1815. šef Blücherovog generalštaba. 176 177
- Godfrey, François* (Fransoa Godfrei) — Prvi pravozastupnik, veleposjednik i bankar na otoku Jersey. 192 258 507 508
- Goegg, Amand* (Amand Geg; 1820 - 1897) — novinar, sitnoburžoaski demokrat, 1849. član badenske privremene vlade; poslije slamanja revolucije emigrirao u inostranstvo; sedamdesetih godina XIX stoljeća pristupio njemačkoj socijaldemokraciji. 456
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang fon Gete; 1749 - 1832) — najznačajniji predstavnik njemačke klasike; jedan od najvećih pjesnika svjetske literature. 237 351 541 577
- Golovin, Ivan Gavrilovič* (1816 - 1886) — ruski liberalni posjednik, publicist, emigrant u Engleskoj; četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća blizak Hercenu i Bakunjinu. 68 71

- Görtz, Georg Heinrich, Baron* (Georg Hajnrh barun Gerc; 1668 - 1719) — švedski državnik, od 1715. ministar financija, vješt diplomat, vodio avanturističku politiku. 12
- Gottsched, Johan Christoph* (Johan Kristof Gotšed; 1700 - 1766) — njemački pisac i kritičar, predstavnik ranog prosvjetiteljstva XVIII stoljeća u Njemačkoj. 522
- Götz, Theodor* (Teodor Gec) — demokrat, emigrant u Engleskoj, Marxov prijatelj. 83
- Götze, Peter Otto von* (Peter Oto fon Gece; 1793 - 1880) — ruski činovnik i pisac, prevodio srpske i ruske narodne pjesme na njemački jezik. 21 27
- Grant, James* (Džems Grant; 1802 - - 1879) — engleski radikalni novinar i pisac, urednik lista «The Morning Advertiser» (1850 - 1871). 110 465
- Gray, John* (Džon Grej; 1798 - 1850) — engleski ekonomist i utopijski socijalist, učenik Roberta Owena, teoretičar «radnog novca». 291 523
- Griesheim, Adolf von* (Adolf fon Grishajm; 1820 - 1894) — njemački tvorničar, suvlasnik firme Ermen & Engels, suprug Engelsove sestre Elise. 573
- Griesheim, Elise von* (rod. Engels) (Elize fon Grishajm; 1834 - 1912) — sestra Friedricha Engelsa, supruga Adolfa von Griesheima. 573
- Griesheim, Karl Gustav Julius von* (Karl Gustav Julius fon Grishajm; 1798 - - 1854) — pruski general i vojni pisac. 167 258
- Grimm, Jacob* (Jakob Grim; 1785 - 1863) — istaknuti filolog i književnik; sa svojim bratom Wilhelmom (1786 - - 1859) položio temelje germanistike; autor historijske «Njemačke gramatike»; između ostalog, zajedno sa svojim bratom Wilhelmom objavio zbirku priča i bajki pod naslovom «Kinder- und Hausmärchen», a od 1852. nadalje prva četiri toma «Njemačkog rječnika»; član frankfurtske Narodne skupštine 1848 - 1849; jedan od Gettingenške sedmorice. 27 117 458 459
- Gruber, Johann Gottfried* (Johan Gotfrid Gruber; 1774 - 1851) — njemački naučenjak i povjesničar književnosti. 149 183 239
- Grün, Karl* (pseudonim *Ernst von der Haide*) (Karl Grin; Ernst fon der Haide; 1817 - 1887) — sitnoburžoaski publicist, sredinom četrdesetih godina XIX stoljeća jedan od glavnih predstavnika «istinskog» socijalizma; za vrijeme revolucije 1848 - 1849. istupao kao sitnoburžoaski demokrat; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila). 63
- Gumpert, Eduard* (Eduard Gumpert; umro 1893) — njemački liječnik u Manchesteru, prijatelj Marxa i Engelsa. 303 308 310 320 330 368 403 405 428 433
- Gurovski, Adam, grof* (Adam Gurovski; 1805 - 1866) — poljski publicist, od 1849. emigrant u SAD; pedesetih godina XIX stoljeća suradnik lista «New-York Daily Tribune». 77 98 120
- Gyllenborg, Karl, Graf* (Karl grof Gyllenborg; 1679 - 1746) — švedski državnik, poslanik u Londonu (1715 - - 1718), od 1718. državni sekretar i predsjednik vlade (1739 - 1746). 12
- Gyulay, Ferenc, grof* (Ferenc Đulaj; 1798 - 1868) — austrijski feldmaršal, porijeklom Madar, sudjelovao u gušenju talijanske revolucije 1848 - 1849; ministar rata (1849 - 1850), vrhovni komandant austrijske armije u talijanskom ratu 1859. do poraza kod Magente. 393 395
- Hacquet, Balthasar* (Baltazar Haket; 1739 - 1815) — austrijski prirodoslovac i etnograf. 17
- Hamilton, Claud, Lord* (Klod Hamilt, lord; 1813 - 1884) — engleski aristokrat, konzervativac, član parlamenta. 23

- Hanka Václav** (Václav Hanka; 1791 - 1861) — češki filolog i historičar, u svojim radovima suprotstavljao se habsburškoj germanizaciji Češke; politički reakcionarnih nazora, apologet carskog samodržstva; falsificirao povijesne činjenice i dokumente koje je objavljivao. 17 21 27
- Hanibal** (oko 247. do 183. prije n. e.) — kartaški vojskovođa i državnik. 286
- Harney, George Julian** (Džordž Džuljen Harni; 1817 - 1897) — utjecajni engleski radnički vođa, jedan od prvaka lijevog krila čartista; urednik listova «Northern Star» i «Red Republican» kao i drugih čartističkih novina i časopisa; čvrsto povezan s Marxom i Engelsom. 184 186 191 240 241 245 257 - 259 287 497 507 509
- Harper, James** (Džems Harper; 1795 - 1869) — američki izdavač, suosnivač i direktor izdavačke kuće Harper and Brothers. 103
- Harring, Harro Paul** (Harro Paul Haring; 1798 - 1870) — pisac, sitnoburžoaski radikal. 258
- Hart, Richard** (Ričard Hart) — engleski radikalni novinar, pristaša Urquharta. 588
- Harvey** (Harvi) — engleski liječnik. 6
- Hatzfeldt, Sophie, Gräfin von** (Sofi grofica fon Hacfeld; 1805 - 1881) — prijateljica i istomišljenica Lassallea. 24 25 28 219 251 254 431
- Hatzfeldt-Wildenburg, Edmund, Graf von** (Edmund grof fon Hacfeld Vildenburg; rod. 1798) — suprug grofice Sophie von Hatzfeldt. 24 28
- Hauff, Wilhelm** (Vilhelm Hauf; 1802 - 1827) — njemački književnik, pripovjedač i lirik pozne romantike. 516
- Haugwitz, Christian August Heinrich Kurt, Graf von** (Kristijan August Hajnrh Kurt; grof fon Haugvic, 1752 - 1831) — pruski državnik, ministar vanjskih poslova (1792 - 1804. i 1805 - 1806). 574
- Havelock, Sir Henry** (ser Henri Hevlok; 1795 - 1857) — engleski general, sudjelovao u englesko-afganistanskom ratu (1838 - 1842) i u ratu protiv Sika (1845 - 1846), učestvovao u gušenju narodnooslobodilačkog ustanka u Indiji 1857 - 1859. 173 179 180 226 236
- Haxthausen, August, Freiherr von** (August grof fon Haxsthausen; 1792 - 1866) — pruski savjetnik vlade i autor nekoliko djela u kojima je opisao ostatke općine u agrarnim odnosima Rusije; reakcionarni pristaša ropstva. 332
- Hecker, Friedrich Franz Karl** (Fridrih Franc Karl Heker; 1811 - 1881) — prvostupnik u Mannheimu, sitnoburžoaski demokrat, radikalni republikanac; jedan od vođa badenskog ustanka u aprilu 1848; poslije obaranja ustanka emigrirao u Švicarsku, a kasnije u SAD; kao pukovnik sudjelovao u Gradanskom ratu u armiji država Sjevera. 176 346 552
- Heckscher, Martin** (Martin Hekšer) — njemački liječnik u Manchesteru; liječio Engelsa. 128 130 146 151 155 191 193 239 345 351 405 427 429
- Heffter, Moritz Wilhelm** (Moric Vilhelm Hefter; 1792 - 1873) — njemački historičar i filolog. 19 21
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich** (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) — najznačajniji predstavnik klasične njemačke filozofije (objektivni idealist) koja je u njegovom sistemu dostigla svoj vrhunac; izradio filozofski sistem »u kojem je prvi puta — a to je njegova velika zasluga — čitav prirodni, povijesni i duhovni svijet prikazan kao jedan proces, tj. kao neprekidno kretanje, promjena, preobražaj i razvitak, i u kojem je pokušao dokazati unutrašnju vezu tog kretanja i razvitka« (Engels). 133 195 210 241 242 254 310 311 501 513
- Heine, Heinrich** (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) — istaknuti pjesnik i vatreni patriota, protivnik apsolutizma i feudalno-klerikalne reakcije, pobornik njemačke demokratske literature; bli-

- ski prijatelj obitelji Marx. 35 49 67 69 531 577
- Heine, Mathilde* (Matilde Hajne; 1815 - 1883) — supruga Heinricha Heinea. 67
- Heinzen, Karl* (Karl Hajncen; 1809 - 1880) — radikalni publicist, sitnoburžoaski demokrat, istupao protiv Marxa i Engelsa; 1849. godine kraće vrijeme sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; zatim emigrirao u Švicarsku, kasnije u Englesku. a u jesen 1850. preselio u SAD. 194 237 252 340 406 590
- Heise, Heinrich* (Hajnrh Hajse; umro oko 1860) — njemački demokrat i publicist, jedan od urednika lista »Die Hornisse« (1848 - 1850); sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; kasnije prebjegao u Englesku. 15 20 83 305
- Heraklit (Herakleitos) iz Efeza* (oko 540. do otprilike 480. prije n. e.) — grčki filozof materijalist, jedan od osnivača dijalektike. 219 232 250 253 254 256 303 371 - 373 411 499 501 512 513 532 593
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbert, barun od Li-ja; 1810 - 1861) — britanski državnik, najprije torijevac, zatim pilit; sekretar admirali-teta (1841 - 1845), državni sekretar za pitanja rata (1845 - 1846. i 1852 - 1855) i ministar rata (1859 - 1860). 116 117
- Hercen, Aleksandar Ivanovič* (1812 - 1870) — istaknuti ruski revolucionarni demokrat, materijalistički filozof, publicist i pisac; od 1852. živio u Engleskoj gdje je osnovao Slobodnu rusku štampariju i izdavao zbornik »Polarna zvezda« i časopis »Koložol«. 51 298/299 335 394
- Herder, Johann Gottfried* (Johan Gotfrid Herder; 1744 - 1803) — njemački filozof i književnik, proučavao povijest i religiju, istaknuti teoretičar Sturm und Drang perioda njemačke klasike, predstavnik građanskog prosvjetiteljstva XVIII stoljeća; osobito zaslužan što je objavio zbirku narod-nih pjesama i »Pisma za buđenje čovječnosti«. 17
- Hermann (Armin)* (Herman, Armin; 17. prije n. e. do 21. godine) — heruski knez, vođa germanskog oslobodilačkog pokreta protiv rimske tuđinske vladavine, 9. godine porazio Rimljane pod Varom u Teutoburškoj šumi. 522
- Hermann, Ernst Adolf* (Ernst Adolf Herman; 1812 - 1884) — njemački historičar. 5
- Hervwegh, Georg* (Georg Herveg; 1817 - 1875) — vodeći predstavnik revolucionarnog slobodnog pjesništva u periodu koji je prethodio Martovskoj revoluciji u Njemačkoj; održavao prijateljske odnose s Karlom Marxom; poslije februarske revolucije prvak Njemačkog demokratskog društva u Parizu gdje je protivno savjetu Marxa i Engelsa organizirao legiju njemačkih emigranata koja je u aprilu 1848. pokušala pružiti pomoć badenskom ustanku, ali u prvom okršaju doživjela poraz; niz godina proveo u izbjeglištvu u Švicarskoj; pjesnik prve pjesme njemačkog radničkog pokreta (1863) i potom član socijaldemokratske stranke i počasni dopisnik Međunarodnog udruženja radnika. 428 430
- Heß, Heinrich, Freiherr von* (Hajnrh barun fon Hes; 1788 - 1870) — austrijski general, kasnije feldmaršal, 1848 - 1849. aktivno sudjelovao u gušenju revolucionarnog i narodnoslobodilačkog pokreta u Italiji; 1854 - 1855. vrhovni komandant austrijskih trupa u Madarskoj, Galiciji i u dunavskim kneževinama; u talijanskom ratu 1859. poslije poraza kod Magente komandant austrijske armije (od juna do jula 1859). 395
- Heß, Moses* (Mozes Hes; 1812 - 1875) sitnoburžoaski publicist, sredinom četrdesetih godina XIX stoljeća jedan od glavnih predstavnika »istinskog« socijalizma; prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. pristupio sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; kasnije, šezdesetih godina pristaša Lassallea. 67 68 71 97 103 131

- Heß, Sibylle** (rod. *Pesch*) (Sibile Hes, rod. Peš; 1820 - 1903) — supruga Mosesa Hessa. 68 71
- Heydt, August, Freiherr von der** (August barun fon der Hejd; 1801 - 1874) — bankar u Elberfeldu, pruski državnik, ministar trgovine (od decembra 1848. do 1862). 38 594
- Hill** (Hil) — namještenik u firmi Ermen & Engels u Manchesteru. 85 224
- Hirschfeld** (Hiršfeld) — vlasnik štamparije u Londonu u kojoj se štampao list «Die Neue Zeit», i tjednik «Hermann». 402 418
- Hodges, George Loyd** (Džordž Lojd Hođžiz) — engleski pukovnik, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske; generalni konzul u Srbiji (1837 - 1839), zatim u Egiptu (1839 - 1841); 1849. opunomoćenik u Šlezvig-Holštajnu, Palmerstonov štićenik. 350
- Hohenzollern-Sigmaringen, Karl Anton, Fürst von** (Karl Anton, knez fon Hoencolern Zigmaringen; 1811 - 1885) — pruski general i državnik, predsjednik pruske vlade od novembra 1858. do 1862. 415
- Holleben, Heinrich von** (Hajnrh fon Holleben; 1789 - 1864) — pruski oficir i vojni pisac; sudjelovao u posljednjim borbama protiv napoleonske Francuske i 1848 - 1849. u gušenju revolucije u Njemačkoj. 185
- Hollinger, Fidelio** (Fidelio Holinger) — vlasnik štamparije u Londonu u kojoj se štampao list «Das Volk». 413 417 418 424 426 433 437 448 449 452 456 554 555 565 567
- Homer** — legendarni antički pjesnik kome se pripisuju «Ilijada» i «Odiseja». 324
- Hugo, Victor** (Viktor Igo; 1802 - 1885) — francuski pisac i vođa progresivnog krila romantike (1827 - 1843) u borbi protiv reakcionarnog klasicizma; poslije Februarske revolucije 1848. poslanik demokratske ljevice u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini; nakon državnog udara 2. decembra 1851. protjeran iz Francuske, dvadeset godina proveo u izbjeglištvu u Bruxellesu i na otocima Jersey i Guernsey. 261
- Humboldt, Alexander, Freiherr von** (Aleksander grof fon Humbolt; 1769 - 1859) — istaknuti njemački naučnjak svestranog obrazovanja, putnik; humanist; u drugoj polovini svog života u službi pruskog dvora; veoma zaslužan za unapređenje berlinskog sveučilišta i akademije, mnoge rezultate svojih istraživanja objavljivao na popularno-naučan način. 6 309 321
- Hume, David** (Dejvid Hjum; 1711 - 1776) — engleski filozof, subjektivni idealist, agnosticar, historičar; kao ekonomist predstavnik kvantitativne teorije novca i protivnik merkantilizma. 373 524
- Utten, Ulrich von** (Ulrih fon Hutn; 1488 - 1523) — njemački pisac i pjesnik, jedan od najznačajnijih predstavnika humanizma, pristaša reformacije; 1521. povezao se sa Sickingenom i sudjelovao u ustanku plemstva 1522 - 1523. 541 542 550 551
- Imandt, Peter** (Peter Imant) — učitelj iz Krefelda, demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; poslije njenog obaranja prebjegao u Švicarsku i zatim u London; član Saveza komunista, pristaša Marxa i Engelsa. 15 20 48 56 83 148 150 154 395 406 464 521 595
- Inglis, Sir John Eardley Wilmot** (ser Džon Edli Vilmot Ingliz; 1814 - 1862) — engleski general, sudjelovao u gušenju narodnooslobodilačkog ustanka u Indiji 1857 - 1859. 239
- Ironside, Isaac** (Ajzek Ajronsaid) — engleski novinar, pristaša Urquharta, urednik lista «Sheffield Free Press» i član redakcije londonskog lista «Free Press». 49 58 59 61 62 487 489 - 491
- Jacobi, Abraham** (Abraham Jakobi; 1830 - 1919) — njemački liječnik, član Saveza komunista, optužen na Kelnskom procesu komunistima 1852; po-

- rotni sud oslobodio ga od optužbe, ali je ostao u zatvoru zbog «uvrede veličanstva»; 1853. emigrirao u Englesku, a zatim u SAD gdje je u štampi širio ideje marksizma; sudjelovao u Gradanskom ratu boreći se za državu Sjevera; kasnije predsjednik Akademije medicinskih znanosti u New Yorku (1885 - 1889), profesor i predsjednik niza medicinskih ustanova, autor medicinskih rasprava. 94
- Jacobi, Fritz* (Fric Jakobi; umro 1862) — njemački demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; od 1852. emigrant u SAD, u Gradanskom ratu borio se za državu Sjevera. 284
- Jahn, Friedrich Ludwig* (Fridrih Ludvig Jan; 1778 - 1852) — njemački pisac i publicist, organizator sportskog i gimnastičkog pokreta u Njemačkoj; sudjelovao u oslobodilačkoj borbi njemačkog naroda protiv napoleonske vladavine. 401
- Jakob*, vidi *Robinson, Therese Albertine Luise*
- James Edward (James III)* (James Edward, James III; 1688 - 1766) — sin kralja Jakoba II, engleski prijestonasljednik. 10 - 12
- James, Edwin John* (Edvin Džon Džems; 1812 - 1882) — engleski advokat, član parlamenta, u aprilu 1858. branitelj Simona Bernarda. 79
- James, William* (Viljem Džems; umro 1827) — engleski vojni pisac. 297
- Johann* (Johan; 1782 - 1859) — nadvojvoda Austrije, feldmaršal, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske; frankfurtska Narodna skupština izabrala ga za regenta (od juna 1848. do decembra 1849). 569
- Johnson, Samuel* (Semjuel Džonson; 1709 - 1784) — engleski pisac i lingvist; autor prvog rječnika engleskog jezika. 51
- Jomini, Henri, barun* (Henri Žomini; 1779 - 1869) — general u francuskoj, a od 1813. u ruskoj službi; vojni teoretičar, autor niza radova o strategiji i povijesti rata; porijeklom Švicarac. 172 174 280 284
- Jones, Ernest Charles* (Ernest Čarls Džons; 1819 - 1869) — engleski proleterski pjesnik i publicist, vođa lijevog krila čartista, jedan od urednika lista «The Northern Star», izdavač čartističkih listova «Notes to the People» i «The People's Paper»; do pedesetih godina XIX stoljeća usko povezan s Marxom i Engelsonom; 1858. njegovi politički i ideološki ustupci radikalnoj buržoaziji doveli su do privremenog prekida odnosa s Marxom i Engelsonom. 35 41 46 49 60 65 113 148 199 204 220 242 259 328 330 331 334 588
- Jones, Jane* (Džejn Džons; umrla 1857) — supruga Ernesta Jonesa. 148 588
- Jones, John Felix* (Džon Feliks Džons; umro 1878) — engleski mornarički oficir i vojni topograf, od 1855. do 1858. politički agent u Buschiru. 109 112
- Jordan, Johann Christoph* (Johan Kristof Jordan; umro 1740) — njemački historičar. 18
- Joß, Fritz* (Fric Jos; umro oko 1517) — revolucionarni vođa seljaka, reorganizator seljačkog pokreta na gornjoj Rajni i u Schwarzwald. 550
- Joule, James Prescott* (Džems Preskot Džuel; 1818 - 1889) — engleski fizičar, proučavao elektromagnetizam i toplinu, odredio mehanički ekvivalent topline. 311
- Juch, Hermann* (Herman Juh) — njemački novinar, sitnoburžoaski demokrat, emigrant u Londonu, pristaša Kinkela; od 1859. urednik tjednika «Hermann». 380 402 426 455 478 481
- Jung, Georg* (Georg Jung; 1814 - 1886) — njemački publicist, mladohegelijanac, jedan od odgovornih izdavača lista «Rheinische Zeitung»; sitnoburžoaski demokrat. 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila), kasnije nacional-liberal. 431

- Juta, Johann Karl** (Johan Karl Juta; rod. 1824) — holandski trgovac; suprug Marxove sestre Luise. 347 366 368 - 370 440 540 558 562 595
- Kamm, Friedrich** (Fridrih Kam; umro 1867) — zanatlija, sitnoburžoaski demokrat; 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, poslije obaranja revolucije emigrirao u Švicarsku; član ženevskog Njemačkog radničkog saveza; 1852. prebjegao u SAD. 284
- Kapper, Siegfried** (Zigfrid Kaper; 1821 - 1879) — češki pisac i pjesnik, prevodio na njemački jezik pjesme i legende slavenskih naroda. 21 27
- Karadžić, Vuk Stefanović** (1787 - 1864) — srpski lingvist i folklorist, osnivač modernog srpskog jezika; autor prve gramatike i rječnika srpskog jezika; napisao niz radova o srpskoj etnografiji i povijesti. 22 27
- Katilina, Lucijez Sergije** (oko 108. do 62. prije n. e.) — rimski političar, patricij; organizator po njemu nazvane zavjere protiv aristokratske republike. 6
- Karl V** (Karlo V; 1500 - 1558) — car Svetog rimskog carstva njemačkog naroda (1519 - 1556) i kralj Španjolske pod imenom *Karlo I* (1516 - 1556). 541 542 550
- Karl XII** (Karlo XII; 1682 - 1718) — kralj Švedske od 1697. do 1718. 10 - 12 87
- Karl Ludwig Johann** (Karl Ludvig Johan; 1771 - 1847) — nadvojvoda Austrije, feldmaršal i vojni pisac, vrhovni komandant u ratovima protiv Francuske (1796, 1799, 1805. i 1809); ministar rata (1805 - 1809). 164
- Katarina I Aleksejevna** (1684 - 1727) — od 1712. druga žena Petra I, ruska carica (1725 - 1727). 13
- Katarina II** (1729 - 1796) — ruska carica od 1762. do 1796. 5 12
- Kinkel, Gottfried** (Gotfrid Kinkel; 1815 - 1882) — njemački pjesnik i sitnoburžoaski demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; pruski sud osudio ga na doživotni zatvor, pobjegao iz zatočeništva i emigrirao u Englesku; jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Londonu; borio se protiv Marxa i Engelsa. 199 284 326 330 337 339 343 345 347 351 354 357 362 364 366 367 376 380 387 402 403 405 406 413 414 417 421 430 435 452 454 455 462 465 - 467 471 473 477 480 481 516 519 520 522 523 528 536 552 553 565 570 571 574 577 580 581 597 598
- Kinkel, Johanna** (rod. *Mockel*) (Johana Kinkel, rod. Mokl; 1810 - 1858) — njemačka spisateljica, supruga Gottfrieda Kinkela. 339 343 345 347 357 362 363 366 414 455 480 520 522 528 577
- Kiss, Miklós** (Mikloš Kiš; rod. 1820) — mađarski oficir, demokrat, emigrant u Parizu, povezan s bonapartističkim krugovima. 464
- Klapka, György** (Đerd Klapka; 1820 - 1892) — mađarski general, za vrijeme revolucije 1848 - 1849. komandant mađarske armije; 1849. emigrirao; pedesetih godina XIX stoljeća povezan s bonapartističkim krugovima, poslije amnestije vratio se u Mađarsku 1867. godine. 327 409 459 464
- Klaproth, Heinrich Julius von** (Hajnrh Julius fon Klaprot; 1783 - 1835) — njemački filolog, lingvist i putnik, autor niza radova o jezicima i literaturi azijskih naroda. 27
- Klein, dr Johann Jacob** (dr Johan Jakob Klajn; rod. oko 1818) — liječnik iz Kelna, član Saveza komunista, 1852. jedan od optuženih na Kelnskom procesu komunistima, porotni sud oslobodio ga od optužbe. 430
- Koenigsvarter, Maximilien** (Maksimilijen Kenigsvarter; 1815 - 1878) — francuski bankar, poslanik u Corps législatif (1852 - 1863). 86
- Kolatschek, Adolph** (Adolf Kolaček; 1821 - 1889) — austrijski novinar i

- političar, 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine, sitnoburžoaski demokrat; izdavač časopisa «Deutsches Monatschrift» (1850 - 1851) i «Stimmen der Zeit» (1858 - 1862). 103
- Kolb, dr Gustav Eduard** (dr Gustav Eduard Kolb; 1798 - 1865) — njemački novinar, urednik augsburškog lista «Allgemeine Zeitung». 469 474 577
- Komp, Albrecht** (Albrecht Komp) — njemački emigrant u SAD, od 1857. jedan od vođa njemačkog Saveza komunistu u New Yorku, prijatelj Josepha Weydemeyera. 324 362 404 523
- Konstantin Nikolajevič, veliki knez** (1837 - 1892) — drugi sin cara Nikolaja I, veliki admiral, šef ministarstva mornarice (1853 - 1881) i flote (1855 - 1881); od 1858. do 1861. kao član Glavnog komiteta za seljačko pitanje sudjelovao u pripremama i u sprovođenju reforme 1861. kojom je ukinuto ropstvo; namjesnik Poljske (1862 - 1863). 409 450
- Korff, Hermann** (Herman Korf) — bivši pruski oficir, demokrat; 1847. zbog svog političkog uvjerenja otpušten iz armije, 1848 - 1849. odgovorni izdavač lista «Neue Rheinische Zeitung»; kasnije emigrirao u SAD. 398
- Kościelski, Władysław** (Vladislav Kościelski; 1818 - 1895) — poljski demokrat, emigrant; pedesetih godina XIX stoljeća general u turskoj armiji. 106
- Kościnszko, Tadeusz Andrzej Bonawentura** (Tadeuš Andžej Bonawentura Koščuško; 1746 - 1817) — istaknuti vođa poljskog narodnooslobodilačkog pokreta devedesetih godina XVIII stoljeća; sudjelovao u sjevernoameričkom ratu za nezavisnost protiv Engleske (1776 - 1783) i 1783. postao general; vođa poljskog ustanka 1794. 81
- Kossuth, Lajos** (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog narodnooslobodilačkog pokreta, u revoluciji 1848 - 1849. na čelu građansko-demokratskih snaga; šef mađarske revolucionarne vlade; poslije gušenja revolucije emigrirao; pedesetih godina XIX stoljeća tražio podršku bonapartističkih krugova. 252 303 308 327 409 412 413 419 429 451 459 464 528 557 561 570 588 596
- Köster, Heinrich** (Hajnrh Kester; 1807 - 1881) — njemački filolog i pedagog, poznanik Ferdinanda Lassallea i Ferdinanda Freiligratha. 518
- Kösteritz** (Kesteric) — vrhovni državni tužilac u Düsseldorfu, sudjelovao u brakorazvodnoj parnici grofa Hatzfeldta. 24
- Krukowiecki, Jan** (Ivan Petrovič) (Jan Krukovički; 1770 - 1850) — poljski general; za vrijeme poljskog ustanka 1830 - 1831. komandant divizije i generalni guverner Varšave; od augusta do septembra 1831. šef vlade, diktator; pošto je ustanak bio ugušen progнан u Kazan; kasnije se vratio u Varšavu. 165
- Kutter, Wilhelm** (Vilhelm Kuter) — Engelsonov poznanik u Bradfordu. 543
- Lallerstedt, Sven Gustaf** (Sven Gustaf Lalerštet; 1816 - 1864) — švedski publicist i historičar. 87
- La Marmora** (Ferrero marchese della Marmora), **Alfonso** (Alfonzo La Marmora, Ferero markiz dela Marmora; 1804 - 1878) — talijanski general i državnik, ministar rata Pijemonta (1848, 1849 - 1855, 1856 - 1859), 1855. komandant sardinijskog korpusa na Krimu; predsjednik vlade (1859 - 1860. i 1864 - 1866). 297
- Lamoričiere, Christophe-Louis-Léon Juchault de** (Kristof Luj Leon Žišo de Lamorsijer; 1806 - 1865) — francuski general i političar, umjereni republikanac; tridesetih i četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, 1848. aktivno učestvovao u obaranju pariškog Junsokog ustanka; poslije državnog udara 2. decembra 1851. progнан iz Francuske; 1860. komandant papinske armije. 85 175
- Landolphe** (Landolf) — francuski sitnoburžoaski socijalist, emigrant u Lon-

- donu; prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. pristupio sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper. 340 347
- Landor, Walter Savage* (Volter Sevidž Lendor; 1775 - 1864) — engleski pjesnik, pisac i kritičar; 1858. osumnjičen kao Orsinijev saučesnik u atentatu na Napoleona III. 281
- Lange* (Lange) — njemački emigrant u Londonu, član Njemačkog prosvjetnog udruženja radnika u Londonu, prikupljač pretplatnika za list «Das Volk». 435
- Lengeron, Aleksandar Fjodorovič* (*Louis-Alexandre Andrault*), *grof* (grof Aleksandar Fjodorovič Lanžeron, Luj Aleksandr Androl; 1763 - 1831) — general u ruskoj vojnoj službi, porijeklom Francuz; kontrarevolucionarni emigrant, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 177
- Lannes, Jean, duc de Montebello* (Žan Lan, vojvoda de Montebelo; 1769 - 1809) — maršal Francuske, sudjelovao u vojnim pohodima napoleonske Francuske. 172
- Larrey, Félix-Hippolyte, baron* (Felix Ipolit Larej, barun; 1808 - 1895) — francuski vojni kirurg, od 1852. inspektor sanitetske službe francuske armije, jedan od ličnih liječnika Napoleona III; u januaru 1858. pregledavao osobe ranjene eksplozijom bombe prilikom Orsinijevog atentata na Napoleona III. 252
- Lassalle, Ferdinand* (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) — «do 1862. u praksi specifično pruski vulgarni demokrat s jakim bonapartističkim sklonostima» (Engels); njegova historijska zasluga je u tome što je s osnivanjem Općeg njemačkog radničkog saveza u maju 1863. pridonio organizacijom odvajanja naprednih radnika od liberalne buržoazije; međutim, radničkoj klasi nije pridavao revolucionarnu budućnost i stvorio je iluziju da se uz pomoć prusko-junkerske države može mirno prijeći u socijalizam; ta ideologija «kraljevsko-pruskog vladinog socijalizma» vodila je pakiranju s Bismarckom i s junkerskokrupnoburžoaskim pruskim militarizmom; otud i njegova politika ujedinjenja Njemačke «odozgo» pod hegemonijom pruske države. 24 - 26 28 40 48 125 127 219 231 - 233 236 242 245 248 250 251 253 - 256 264 267 287 303 304 306 308 321 323 360 - 362 364 370 - 373 375 377 378 382 - 383 387 389 390 396 - 400 406 407 409 411 414 - 416 418 419 424 430 431 434 448 452 458 468 473 499 501 505 - 508 512 514 515 517 518 525 526 529 - 542 546 548 - 553 559 560 565 - 569 571 574 575 593 597
- Layard, Sir Austen Henry* (ser Osten Henri Lajard; 1817 - 1894) — engleski arheolog i političar, građanski radikal, od šezdesetih godina XIX stoljeća liberal; državni podsekretar u ministarstvu vanjskih poslova (1861 - 1866), član parlamenta. 104
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandr Ogist Ledri Rolan; 1807 - 1874) — francuski publicist i političar, jedan od vođa sitnoburžoaske demokracije, urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova privremene vlade i član Izvršne komisije; poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, nalazio se na čelu montanjarske stranke; poslije demonstracija 13. juna 1849. emigrirao u Englesku; jedan od vođa malograđanske emigracije u Londonu. 90 270 433 575
- Leiden, Kosmos Damian* (Kozmos Damian Lajdn) — trgovac iz Kelna, protivnik na Kelnskom procesu komunistima 1852. 220 590
- Lelwel, Joachim* (Joachim Lelivel; 1786 - 1861) — poljski historičar i revolucionar; vođa građansko-demokratskog krila u poljskom ustanku 1830 - 1831; zatim vođa demokratske poljske emigracije. 81 102 103
- Leo, Heinrich* (Hajnrh Leo; 1799 - 1878) — njemački historičar i publicist, u svojim političkim i religioznim stavovima izrazito reakcionaran, jedan od ideologa pruskog junkerstva. 22
- Lessing, Gotthold Ephraim* (Gothol Ephraim Lesing; 1729 - 1781) — istaknuti njemački pjesnik i književni his-

- toričar, najznačajniji predstavnik njemačkog prosvjetiteljstva, osnivač moderne estetike; borbeni humanist, protivnik apsolutizma. 254
- Leßner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) — krojački pomoćnik, član Saveza komunista, učesnik revolucije 1848 - 1849; na Kelnskom procesu komunistima 1852. osuđen na tri godine zatvora; od 1856. emigrant u Londonu, član Njemačkog prosvjetnog udruženja radnika u Londonu i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; istomišljenik, aktivan suradnik i prijatelj Marxa i Engelsa. 418 426 433 437 446 448 454
- Levi, Isaak*, vidi *Rodenberg, Julius*
- Levy, Gustav* (Gustav Levi) — socijalist iz Porajnja, jedan od najagilnijih agitatora Općeg njemačkog radničkog saveza; kao delegat diseldorfskih radnika 1856. posjetio Marxa u Londonu. 17 24 - 26 34 40 42
- Lewald-Stahr, Fanny* (Fani Levald Star; 1811 - 1889) spisateljica. 528
- Lichtenberg* (Lihtnberg) — liječnik u njemačkoj bolnici u Londonu. 178
- Liebkecht, Ernestine* (Ernestine Libknecht; umrla 1867) — prva supruga Wilhelma Liebkechta. 318 492
- Liebkecht, Wilhelm* (Vilhelm Libknecht; 1826 - 1900) — jedan od najznačajnijih vođa njemačke socijaldemokracije, kao član Saveza komunista sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; emigrirao u Englesku gdje je postao prijatelj i suradnik Marxa i Engelsa; 1862. vratio se u Njemačku; kao član Međunarodnog udruženja radnika širio ideje marksizma; 1869. jedan od osnivača Socijaldemokratske radničke partije, odgovorni urednik lista «Vorwärts!»; član sjevernonjemačkog Reichstaga (1867 - 1870) i njemačkog Reichstaga (1874 - 1900); za vrijeme njemačko-francuskog rata aktivno djelovao protiv pruskih aneksionističkih planova i zauzimao se za obranu Pariske komune; kao odlučni protivnik pruskog militarizma zalagao se za ujediničenje Njemačke revolucionarno-demokratskim putem. 24 28 36 117 326 347 401 - 403 406 407 409 417 427 429 436 437 449 - 451 452 469 474 475 492 554 - 556 566 567 576 - 578 579 589
- List, Friedrich* (Fridrih List; 1789 - 1846) — najnapredniji ekonomist njemačke buržoazije u prvoj polovini XIX stoljeća, pristaša protekcionizma. 295
- Livesay, Joseph* (Džozef Livsi; 1794 - 1884) — engleski poduzetnik, građanski filantrop, pristaša slobodne trgovine, predstavnik pokreta trezvenjaka, izdavač lista «Preston Guardian» (1844 - 1859); u februaru 1858. predsjedavao konferenciji na kojoj su se ujedinili čartisti i građanski radikali. 259
- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rod. oko 1824) — stolar, predstavnik njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, član Saveza komunista i Njemačkog prosvjetnog udruženja radnika u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1867. i 1871 - 1872); prijatelj i suradnik Marxa i Engelsa. 401
- Locke, John* (Džon Lok; 1632 - 1704) — engleski filozof, senzualist; ekonomist u teoriji novca kolebao se između nominalizma i monetarizma. 523
- Löllchen* (Lelhen) — četrdesetih godina XIX stoljeća gostioničar u Kelnu. 430
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj 1643 - 1715. 523
- Louis XVIII* (Luj XVIII; 1755 - 1824) — francuski kralj 1814 - 1815. i 1815 - 1824. 22
- Louis - Philippe, duc d'Orléans* (Luj Filip vojvoda Orleanski; 1773 - 1850) — francuski kralj 1830 - 1848. 9 76 167 189 190 221 222 534
- Lowe, Robert (Bob), Viscount Sherbrooke* (Robert Bob Leu, vikont Šebruk; 1811 - 1892) — britanski državnik i publicist, suradnik «Timesa», vigovac, kasnije liberal, član parlamenta; zamjenik predsjednika ministarstva trgo-

- vine i saobraćaja (Board of Trade) (1855 - 1858), rizničar (1868 - 1873), ministar unutrašnjih poslova (1873 - 1874). 102 103 107 113
- Löwe, Wilhelm* (Vilhelm Leve) (poznat pod imenom *Löwe von Calbe* jer je u frankfurtsku Narodnu skupštinu bio izabran u pruskom okrugu Calbe) (Leve fon Kalbe; 1814 - 1886) — njemački političar, sitnoburžoaski demokrat, potpredsjednik frankfurtske Narodne skupštine (lijevo krilo), nakon premještanja krnjeg parlamenta u Stuttgart njegov predsjednik; emigrirao poslije obaranja revolucije, vratio se u Njemačku poslije amnestije 1861. i pristupio naprednjacima. 35
- Loundes, William* (Viljem Laundz; 1652 - 1724) — britanski ekonomist i državnik, sekretar državne blagajne (1695 - 1724). 523
- Ludwig XIV*, vidi *Louis XIV*
- Ludwig XVIII*, vidi *Louis XVIII*
- Lupus*, vidi *Wolff, Wilhelm*
- Luther, Martin* (Martin Luter; 1483 - 1546) — osnivač protestantizma u Njemačkoj, sin rudara; svojim literarnim opusom, posebno prijevodom *Biblije*, veoma utjecao na razvoj jedinstvenog njemačkog književnog jezika; u seljačkom ratu 1524 - 1525. odlučno se suprotstavio revolucionarnim postupcima seljaka i »prešao na stranu građana, plemstva i knezova« (Engels). 23 537 541
- Machiavelli, Niccolò* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) — talijanski političar, historičar i pisac; ideolog talijanske buržoazije u periodu nastajanja kapitalističkih odnosa. 182
- Maciejowski, Wacław Aleksandar* (Vaclav Aleksandar Macijovski; 1793 - 1883) — poljski historičar, autor nekoliko radova o povijesti Poljske i slavenskog državnog prava. 81
- Mackenzie, George* (Džordž Mekenzi) — engleski diplomat, poslanik u Petrogradu (1710 - 1715). 11
- Maclaren, James* (Džems Meklaren) — engleski ekonomist XIX stoljeća, proučavao povijest optičaja novca. 302
- Magnan, Bernard-Pierre* (Bernar Pjer Manjan; 1791 - 1865) — maršal Francuske, bonapartist, jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851. 250
- Magne, Pierre* (Pjer Manj; 1806 - 1879) — francuski državnik, orleanist, od 1849. bonapartist; ministar financija (1855 - 1860, 1867 - 1869, 1870. i 1873 - 1874). 296
- Malahowski, Kazimir* (Kazimir Malahovski; 1765 - 1845) — poljski general, za vrijeme poljskog ustanka 1830 - 1831. komandant divizije; u augustu 1831. imenovan vrhovnim komandantom poljske armije; poslije obaranja ustanka emigrirao u Francusku. 165
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Hauard Haris, grof od Mamzberija; 1807 - 1889) — britanski državnik, torijevac, kasnije konzervativac; ministar vanjskih poslova (1852. i 1858 - 1859), čuvar kraljevskog pečata (1866 - 1868. i 1874 - 1876). 393
- Mansfield, William Roice, Earl of Sundhurst* (Viljem Rois Mensfeld, grof od Sandharsta; 1819 - 1876) — engleski general, 1855. i 1856. vojni savjetnik pri britanskom poslanstvu u Konstantinopolu. 30
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor, grof fon Mantojfl; 1805 - 1882) — pruski državnik, predstavnik reakcionarne plemićke birokracije; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1850 - 1858). 38 380 415 423 528
- Mar, John Erskine, Earl of* (Džon Erskin grof od Mara; 1675 - 1732) — škotski državnik; 1715. vođa jakobitskog ustanka u Škotskoj. 10
- Marx, Edgar (Musch)* (Edgar Marks, Muš; 1847 - 1855) — sin Karla Marxa. 487 589

- Marx, Eleanor (Tussy)* (Elinor Marks, Tusi; 1855 - 1898) — najmlađa kći Karla Marxa, osamdesetih i devedesetih godina XIX stoljeća aktivno djelovala u njemačkom i međunarodnom radničkom pokretu; od 1884. supruga Edwarda Avelinga. 123 126 310 318 331
- Marx, Emilie* (Emili Marks; 1822 - 1888) — sestra Karla Marxa. 339
- Marx, Heinrich* (Hajnrh Marks; 1782 - 1838) — otac Karla Marxa. 512
- Marx, Henriette* (Henrijet Marks; 1787 - 1863) — majka Karla Marxa. 313 318 327 330 333 335 336 339 536
- Marx, Jenny* (rod. von Westphalen) (Dženi Marks, rod. fon Vestfalen; 1814 - 1881) — supruga i suradnica Karla Marxa. 16 34 37 40 48 58 62 64 66 67 76 81 83 103 109 116 122 123 125 128 130 137 139 144 146 147 149 - 151 153 208 220 248 281 287 297 298 300 302 308 312 313 315 316 319 320 323 324 342 344 366 389 413 431 432 467 468 472 478 486 - 488 492 495 496 500 507 508 510 512 518 521 525 542 563 564 580 581 585 - 599
- Marx, Jemy* (Dženi Marks; 1844 - 1883) — najstarija kći Karla Marxa, novinar, aktivno sudjelovala u međunarodnom radničkom pokretu; imala značajnu ulogu u borbi irskog naroda za njegovu nezavisnost; 1872. udala se za Charlesa Longuet-a. 36 126 127 236 242 246 322 - 324 344 420 511 594 595 597 598
- Marx, Laura* (Laura Marks; 1845 - 1911) — druga kći Karla Marxa; aktivno sudjelovala u francuskom radničkom pokretu; 1868. udala se za Paula Lafargue-a. 36 126 242 246 322 - 324 344 420 511 594 595 597
- Masséna, André, duc de Rivoli, prince d'Essling* (Andre Masena, vojvoda de Rivoli, princ Esling, 1756 - 1817) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske. 164 174
- Maurenbrecher, Romeo* (Romeo Maurenbreher; 1803 - 1843) — njemački pravnik, napisao nekoliko radova o državnom i građanskom pravu. 117
- Mayheu, Horace* (Hores Meihju; 1816 - 1872) — engleski novinar, autor niza humorističkih pripovjedaka i kazališnih predstava; suradnik raznih engleskih časopisa. 87
- Mayne, Sir Richard* (ser Ričard Mejn; 1796 - 1868) — šef londonske policije od 1850. 249
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — talijanski građansko-demokratski revolucionar, jedan od vođa narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokracije u Londonu; pedesetih godina XIX stoljeća zalagao se protiv miješanja bonapartističke Francuske u narodnooslobodilačku borbu talijanskog naroda. 142 270 331 334 337 375 409 411 418 434 527 575
- Mehmed Rišidi paša* (1809 - 1882) — turski oficir i državnik, od 1850. nekoliko puta serasker (ministar rata). 30
- Meißner, Alfred* (Alfred Majsner; 1822 - 1885) — njemački demokrat, liričar, romanopisac i dramatičar; sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća predstavnik «poezije» «istinskog» socijalizma, kasnije liberal. 67 458 462
- Merck, Ernst, Freiherr von* (Ernst, grof fon Merk; 1811 - 1863) — njemački trgovac naveliko, 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine i ministar financija; član hamburškog senata. 214 228
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencl Lotar, knez fon Meternih; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomat; ministar vanjskih poslova (1809 - 1821) i državni kancelar (1821 - 1848), jedan od osnivača Svete alijanse. 303 308
- Mevisen, Elise von* (rod. Leiden) (Elize fon Mevisen, rod. Lajdn; umrla 1857)

- kći Kosmosa Damiana Leidena, supruga Gustava von Mevissena. 220 590
- Mevissen, Gustav von* (Gustav fon Mevisen; 1815 - 1899) — bankar iz Kelna, političar jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije; osnivač nekoliko velikih akcionarskih banaka i industrijskih akcionarskih društava. 38 590
- Meyen, Eduard* (Eduard Mejen; 1812 - 1870) — njemački publicist, mladohegelijanac, sitnoburžoaski demokrat; poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. prebjegao u Englesku; kasnije nacional-liberal. 20 103 400 459 568 569
- Miall, Edward* (Edvard Majel; 1809 - 1881) — engleski političar i građanski radikal, član parlamenta. 113 259
- Mieroslawski, Ludwik* (Ludvik Mieroslawski; 1814 - 1878) — poljski revolucionar, historičar i vojnik; učesnik poljskih ustanaka 1830 - 1831. i 1846; jedan od vođa ustanka u Poznanju 1848, kasnije vođa ustanka na Siciliji; 1849. komandant badenskofalačke revolucionarne armije; pedesetih godina 19. stoljeća povezan s bonapartističkim krugovima; za vrijeme poljskog ustanka 1863 - 1864. imenovan za diktatora poljske narodne vlade, poslije obaranja ustanka emigrirao u Francusku. 73 76 81 87 102 103
- Miklošić, Franc* (1813 - 1891) — naučnjak, slavist, osnivač uporedne metode u slavenskoj lingvistici. 533
- Mill, James* (Džems Mil; 1773 - 1836) — engleski ekonomist i filozof, vulgarizirao učenje Ricarda. 524
- Miquel, Johannes* (Johanes Mikel; 1828 - 1901) — njemački političar i financijski stručnjak; četrdesetih godina XIX stoljeća član Saveza komunista, kasnije nacional-liberal. 34 46 48 58 96 97 103 132 - 134
- Mirbach, Otto von* (Oto fon Mirbah) — bivši pruski artiljerijski oficir, sitnoburžoaski demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; za vrijeme majskog ustanka 1849. komandant Elberfelda, poslije obaranja ustanka emigrirao. 61 64
- Moleschott, Jakob* (Jakob Moleskot; 1822 - 1893) — holandski fiziolog i filozof, predstavnik vulgarnog materijalizma; predavao na njemačkim, švicarskim i talijanskim školama. 275 340
- Mommsen, Theodor* (Teodor Momsen; 1817 - 1903) — njemački arheolog. 286
- Montalambert, Charles-Forbes de Tyron, comte de* (Šarl Forb de Tiron, grof de Montalambert; 1810 - 1870) — francuski političar i publicist, za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, orleanist, vođa katoličke stranke; podržavao Louisa Bonapartea za vrijeme državnog udara 2. decembra 1851. ali ubrzo prešao u opoziciju. 337 338 345
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brède et de* (Šarl de Sekonda, barun de La Bred i de Montesquieu; 1689 - 1755) — francuski sociolog, ekonomist i pisac, predstavnik građanskog prosvjetiteljstva XVIII stoljeća, teoretičar ustavne monarhije i podjele vlasti; pobornik kvantitativne teorije novca. 373 524
- Morell, John Daniel* (Džon Daniel Morel; 1816 - 1891) — engleski filozof, teolog i pisac, 1848 - 1876. školski inspektor. 462
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl Ogist Luj Žozef, vojvoda de Morni; 1811 - 1865) — polubrat Napoleona III, francuski političar, bonapartist, poslanik zakonodavne Narodne skupštine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (od decembra 1851. do januara 1852); predsjednik Corps législatif (1854 - 1856. i 1857 - 1865). 8 38 79 90 102 283 284
- Müffling, Friedrich Ferdinand Karl, Freiherr von* (Fridrih Ferdinand Karl, grof von Mifling; 1775 - 1851) — prus-

- ki generalfeldmaršal, vojni političar i pisac, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 170 176 177 193
- Müller, Adam Heinrich, Ritter von Nitterdorf* (Adam Hajnrih Miler, vitez fon Niterdorf; 1779 - 1829) — njemački publicist i ekonomist, predstavnik tzv. romantičarske škole u političkoj ekonomiji koja je zastupala interese feudalne aristokracije; protivnik učenja Adama Smitha. 6
- Münchhausen, Hieronymus Karl Friedrich, Freiherr von* (Hijeronimus Karl Fridrih, grof fon Minhauzen; 1720 - 1797) — vestfalski oficir u ruskoj službi, zbog svojih »pustolovina« postao pojam hvalisavca (baron-lažov). 124
- Münnich, Burkhard, Christoph* (*Hristofor Antonovič*) (Burkhard Kristof Minih; 1683 - 1767) — ruski general-feldmaršal njemačkog porijekla, vojni građevinski inženjer, vrhovni komandant ruskih trupa u rusko-turskom ratu 1735 - 1739. 5
- Muñoz Benavente (a) Pucheta, José* (Hozze Munjoz Benavente a Pučeta; 1820 - 1856) — španjolski toredor, sudjelovao u revoluciji 1854 - 1856, jedan od vođa narodnih masa Madrida; u julu 1856. vođa naoružanih madridskih radnika, pao u borbi na barikadama. 60
- Münzer, Thomas* (Tomas Mincer; oko 1490. do 1525) — njemački revolucionar, vođa i ideolog građansko-plebejskog tabora za vrijeme reformacije i seljačkog rata; u mistificiranom obliku propagirao utopijski socijalizam jednakosti; ta »najveličanstvenija ličnost« seljačkog rata bila je kao borac narodne revolucije protiv vlasti kneževa i plemstva »istinski demokrat koliko je to u ono vrijeme bilo moguće« (Engels). 22 541
- Muralt, Édouard de* (Eduar de Miral; 1808 - 1895) — švicarski teolog i historičar, konzervator teoloških rukopisa i knjiga carske javne biblioteke u Petrogradu; autor niza radova o bizantskoj kronologiji. 5
- Murat, Joachim* (Joachim Mirat; 1767 - 1815) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske; kralj Napulja (1808 - 1815). 104
- Napier, Sir William Francis Patrik* (ser Viljem Frensis Petrik Neipie; 1785 - 1860) — engleski general i vojni pisac; 1808 - 1814. sudjelovao u ratu protiv Napoleona I na Pirinejskom poluotoku. 278
- Napoleon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparte; 1769 - 1821) — francuski car od 1804. do 1814. i 1815. 79 81 120 163 164 167 173 174 176 177 260 261 321 411 427 429
- Napoleon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparte; 1808 - 1873) — nećak Napoleona I, predsjednik Druge republike (1848 - 1852), francuski car (1852 - 1870). 7 8 34 35 46 53 54 73 76 78 79 85 90 102 103 105 120 131 146 159 167 189 190 208 210 221 - 224 250 252 259 - 262 263 265 267 278 281 - 283 287 297 302 321 324 338 341 360 361 379 389 391 - 394 398 400 411 412 418 - 420 423 426 429 451 464 470 478 502 508 526 527 530 534 553 554 556 561 570 574 575 587
- Naut, Stephan Adolf* (Stefan Adolf Naut) — trgovac iz Kelna, 1848 - 1849. odgovorni izdavač lista »Neue Rheinische Zeitung«. 203
- Négrier, François-Marie-Casimir de* (Fransoa Mari Kazimir de Negrije; 1788 - 1848) — francuski general, tridesetih do četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira i zatim u gušenju junskog ustanka 1848. 175
- Ney, Michel, duc d'Elchingen, prince de la Moskova* (Mišel Nej, vojvoda de Elšenžan, princ od Moskove; 1769 - 1815) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima Francuske republike protiv saveza evropskih država i u vojnim pohodima Napoleona I. 173
- Nicolas*, vidi *Nikolaj I*
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car od 1825. do 1855. 19 396 400 422

- Nisard, Jean-Marie-Napoléon-Désiré* (Žan Mari Napoleon Dezire Nizar; 1806 - 1888) — francuski kritičar i historičar književnosti; pedesetih godina XIX stoljeća profesor pariškog sveučilišta. 7
- Norris, Sir John* (ser Džon Noris; 1660 - 1749) — engleski admiral, 1719 - 1721. komandant pomorske eskadre u Baltičkom moru koja je trebala pomoći Švedskoj u ratu protiv Rusije. 87
- Nothjung, Peter* (Peter Notjung; 1821 - 1866) — njemački krojač, član kelnske ćelije Saveza komunista i komiteta Kelnskog udruženja radnika; 1852. jedan od optuženih na Kelnskom procesu komunistima, osuđen na šest godina zatvora. 431
- Nutt, David* (Deivid Nat; umro 1863) — engleski knjižar i izdavač. 499 501 538
- O'Brien, James* (pseudonim *Bronterre*) (Džems O'Brajen, Bronter; 1802 - 1864) — engleski publicist, čarist; tridesetih godina XIX stoljeća urednik lista «The Poor Man's Guardian»; autor projekata o socijalnoj reformi; poslije revolucije 1848 - 1849. povukao se iz čarističkog pokreta, 1849. osnovao Nacionalnu ligu za reformu. 242
- Oelbermann, Hugo* (Hugo Elberman) — njemački pisac. 453
- Olmsted, Frederick Law* (Frederik Lo Olmsted; 1822 - 1903) — američki arhitekt koji je gradio parkove, autor knjiga o Engleskoj i Sjevernoj Americi, suradnik časopisa «Putnam's Monthly»; 1856. putovao Evropom da bi upoznao evropske parkove. 67 69 77 94 97 98 100 103 120
- Omer-paša (Mihajlo Latas)* (1806 - 1871) — turski general, porijeklom Hrvat, vrhovni komandant turskih trupa u Krimskom ratu. 32
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (Hajnrh Bernhard Opnhajm; 1819 - 1880) — njemački političar, ekonomist i novinar, sitnoburžoaski demokrat; 1848. jedan od urednika berlinskog lista «Die Reform»; 1849 - 1861. emigrant u Švicarskoj, Francuskoj i u Engleskoj; kasnije nacional-liberal. 97 103 401 519
- Orges, Hermann* (Herman Orges; 1821 - 1874) — njemački novinar, od 1854. do 1864. urednik augsburškog lista «Allgemeine Zeitung». 464
- Orsini, Felice* (Feliće Orsini; 1819 - 1858) — talijanski gradanski demokrat, republikanac, sudjelovao u borbi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije; 1858. izvršio atentat na Napoleona III, uhapšen i pogubljen. 249 269 270 281 285
- Ørsted, Anders Sandøe* (Anders Sande Orsted; 1778 - 1860) — danski pravnik i državnik, predsjednik vlade (1853 - 1854). 130
- Oswald, Eugen* (Eugen Osvald; 1826 - 1912) — njemački novinar, sitnoburžoaski demokrat, sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu 1848 - 1849; poslije obaranja revolucije emigrirao u inostranstvo. 20
- Otto, Karl Wunibald* (Karl Vunibald Oto; rod. 1810) — njemački kemičar, 1848 - 1849. član Kelnskog udruženja radnika i Saveza komunista; 1852. jedan od optuženih na Kelnskom procesu komunistima, osuđen na pet godina zatvora. 67 73
- Overstone, Samuel Jones Loyd, Lord* (od (1860) *Baron* (Samjuel Džons Lojd Ouverston, lord, barun; 1796 - 1883) — engleski bankar i ekonomist, predstavnik škole «currency principle». 209 524
- Ovidije, Publije Nazon (Ovid)* (43. prije n. e. do oko 17. godine) — rimski pjesnik, nalazio se u opoziciji prema politici cara Augusta i zato je 8. godine bio protjeran iz Rima. 487
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ, vikont Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik, u početku torijevac, od 1830. jedan od desnih vođa vigovaca; ministar rata (1809 - 1828), ministar vanj-

skih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841, 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855) i predsjednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 9 23 49 76 103 104 106 108 109 110 112 113 116 117 125 132 219 249 267 269 271 277 289 332 350 353 366 379 383 384 389 392 393 395 396 422 424 458 473 489 499 501 524 546 566 577

Pam, vidi *Palmerston, Henry John Temple, Viscount*

Panmure, Fox Maule Ramsay, Baron Panmure, Earl of Dalhousie (Foks Mol Remzi Penmur, barun Penmur, grof of Delhauzi; 1801 - 1874) — britanski državnik, vigoovac; državni sekretar za pitanja rata (1846 - 1852), ministar rata (1855 - 1858). 23 32 33

Parish, Henry Headley (Henri Hedli Periš) — autor knjige o diplomatskoj povijesti Grčke (1838). 117

Passy, Hippolyte-Philibert (Ipolit Filiber Pasi; 1793 - 1880) — francuski ekonomist i političar, orleanist; za vrijeme Julske monarhije više puta član vlade, 1848 - 1849. ministar financija. 190

Patkul, Johann Reinhold von (Johan Rajnhold fon Patkul; 1660 - 1707) — livonski plemić, od 1702. u ruskoj službi kao tajni savjetnik i general. 423

Patow, Erasmus Robert, Freiherr von (Erazmus Robert grof fon Patov; 1804 - 1890) — pruski državnik; ministar trgovine (od aprila do juna 1848) i ministar financija (1858 - 1862). 360

Pauer, Ernst (Ernst Pauer; 1826 - 1905) — austrijski kompozitor i pijanist, od 1851. živio u Londonu gdje je bio profesor muzike na Royal College of Music i rukovodilac njemačkog muškog pjevačkog društva. 454 455

Pauly, August Friedrich von (August Fridrih fon Pauli; 1796 - 1845) — njemački filolog, od 1830. profesor gimnazije u Stuttgartu. 149 183

Peabody, George (Džordž Pibodi; 1795 - 1869) — američki financijer, građanski filantrop, od 1837. direktor jedne londonske banke. 205 590

Peel, Sir Robert (ser Robert Pil; 1788 - 1850) — britanski državnik i ekonomist, vođa umjerenih torijevaca koji su po njemu nazvani pilitima; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), predsjednik vlade (1834 - 1835. i 1841 - 1846), uz podršku liberala 1846. ukinuo Žitne zakone. 99 104

Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff (Ernabl Žan Žak Pelisije, vojvoda de Malakof; 1794 - 1864) — francuski general, od septembra 1855. maršal Francuske, tridesetih do četrdesetih godina XIX stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, ozloglašen po krajnjoj svireposti; vrhovni komandant armije na Krimu (od maja 1855. do jula 1856), ambasador u Londonu (1858), učestvovao u talijanskom ratu 1859; 1860. generalni guverner Alžira. 283 287 302 307 527

Pelletan, Pierre-Clément-Eugène (Pjer Kleman Ežen Peltan; 1813 - 1884) — francuski publicist i političar, građanski republikanac; za vrijeme Drugog carstva surađivao u više novina i časopisa pišući antibonapartističke članke. 46

Perczel, Moritz (Moric Percel; 1811 - 1899) — mađarski general, učesnik revolucije u Mađarskoj 1848 - 1849; poslije njenog obaranja emigrirao u Tursku, a 1851. u Englesku. 562

Péireire, Isaac (Isak Pereir; 1806 - 1880) — francuski bankar, dvadesetih i tridesetih godina XIX stoljeća pristaša sen-simonista, za vrijeme Drugog carstva bonapartist; poslanik u Corps législatif, 1852. sa svojim bratom Émileom Péreireom osnovao akcionarsko društvo Crédit mobilier. 86 116 131 210

Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte (od 1863) *duc de* (Žan Žilber Viktor Fijalen, grof, vojvoda de Persinji; 1808 - 1872) — francuski državnik, bonapartist, jedan od organiza-

- tora državnog udara 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863), ambasador u Londonu (1855 - 1858. i 1859 - 1860). 271
- Petar I* (1672 - 1725) — ruski car od 1682. do 1725. 10 - 13 87 117 490
- Petermann, August* (August Peterman; 1822 - 1878) — njemački geograf i kartograf. 335
- Petersen, Nikolai* (Nikolaj Petersen) — predstavnik danskog radničkog pokreta, pristaša Weitlinga; emigrant, 1859. surađivao u listu »Das Volk«; kasnije jedan od vođa lijevog krila danske socijaldemokracije. 429
- Peto, Sir Samuel Morton* (ser Semjuel Morton Pitou; 1809 - 1889) — engleski građevinski poduzetnik, član parlamenta, liberal; pošto je 1866. bankrotirao povukao se iz javnog života. 111
- Petty, Sir William* (ser Viljem Peti; 1623 - 1687) — engleski ekonomist i statističar, osnivač moderne političke ekonomije, jedan od najgenijalnijih i najoriginalnijih ekonomskih istraživača (Marx); pobornik klasične buržoaske teorije o radu kao tvorcu vrijednosti. 523
- Pfänder, Karl* (Karl Pfender; oko 1818. do 1876) — slikar minijatura; član Saveza pravednih i Njemačkog prosvetnog udruženja radnika u Londonu. član centralnog rukovodstva Saveza komunista i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, prijatelj i suradnik Marxa i Engelsa. 362 375 382 389 395 401 408 510
- Pfeil, Graf* (grof Pfajl) — pruski junjer, član pruske Zemaljske skupštine. 22 27
- Philips* (Filips) — Marxov holandski rođak s majčine strane. 316 321
- Philips, Lion* (Lajon Filips; umro 1866) — holandski trgovac, ujak Karla Marxa. 321
- Pieper, Wilhelm* (Vilhelm Piper; rođ. oko 1826) — njemački filolog i novinar, član Saveza komunista, emigrant u Londonu; pedesetih godina XIX stoljeća blizak Marxu i Engelsu. 10 16 24 36 39 42 46 49 50 56 - 58 61 65 67 95 117 120 122 125 169 172 218 224 236 237 248 336 337 362 384 408 492 585
- Pierre*, vidi *Petar I*
- Pije IX* (1792 - 1878) papa od 1846. do 1878. 391
- Pitagora* (oko 571. do 497. prije n. e.) — grčki matematičar; filozof idealist, ideolog robovlasničke aristokracije. 487
- Pitt, L. K.* (L. K. Pit) — nećak Williama Pitta (Mladeg), kapelan u trgovačkom naselju u Petrogradu. 19
- Pitt, William* (Mladi) (Viljem Pit Mladi; 1759 - 1806) — britanski državnik, torijevac, predsjednik vlade (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 19
- Pius IX*, vidi *Pije IX*
- Place, Henri* (Anri Plas) — francuski financijer, jedan od direktora akcijske banke Crédit mobilier. 131
- Plon-Plon*, vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, princ Napoléon*
- Plutarh* (oko 46. do 125) — grčki pisac moralist, filozof idealist. 501
- Poerio, Carlo* (Karlo Poerio; 1803 - 1867) — talijanski političar, liberal, sudjelovao u narodnooslobodilačkom pokretu; 1848. napuljski prefekt policije i ministar prosvjete, od 1849. do 1859. u talijanskim zatvorima; poslije amnestije 1859. deportiran u Južnu Ameriku, pobjegao u Englesku. 534
- Potter, Sir John* (ser Džon Poter) — engleski liberal, član parlamenta, u tri navrata gradonačelnik Manchestera. 102 110 112 115 496
- Potter, Thomas* (Tomas Poter; 1773 - 1845) — engleski trgovac i političar, jedan od vođa manchesterske liberalne buržoazije, suosnivač lista »The

- Manchester Guardian», u dva navrata gradonačelnik Manchestera; otac Johna Pottera. 115
- Pozzo di Borgo, Karl Andreas Osipovič, grof* (grof Pozo di Borgo, Karl Andreas Osipovič; 1764 - 1842) — ruski diplomat, porijeklom Korzikanac; poslanik (1814 - 1821) i ambasador u Parizu (1821 - 1835), ambasador u Londonu (1835 - 1839). 11 422 423
- Prinz von Preussen*, vidi *Wilhelm I*
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer Žozef Prudon; 1809 - 1865) — francuski publicist, sociolog i ekonomist, ideolog sitne buržoazije, jedan od teoretskih osnivača anarhizma. 20 86 103 373 524 553 575
- Pruetz, Robert Eduard* (Robert Eduard Pruc; 1816 - 1872) — njemački pjesnik, publicist i historičar književnosti, građanski liberal; bio povezan s mladohegelijancima, od 1851. do 1867. izdavao časopis »Deutsches Museum» u Leipzigu. 339 362
- Pucheta*, vidi *Muñoz Benavente (a) Pucheta, José*
- Pulszky, Ferencz* (Ferenc Pulski; 1814 - 1897) — mađarski političar, pisac i arheolog, porijeklom Poljak; učesnik revolucije u Mađarskoj 1848 - 1849, poslije njenog obaranja emigrirao u inostranstvo; pedesetih godina XIX stoljeća suradnik lista »New York Daily Tribune»; 1867. poslije amnestije, vratio se u Mađarsku; poslanik mađarske Narodne skupštine (1867 - 1876. i 1884 - 1897). 303 308 338 451 459 557 561 563 570
- Putnam, George Palmer* (Džordž Palmer Patnem; 1814 - 1872) — američki izdavač i publicist, od 1853. izdavao časopis »Putnam's Monthly Magazine» u kojem su surađivali Marx i Engels. 14 69 71 77 84 92 97
- Pyat, Félix* (Feliiks Pija; 1810 - 1889) — francuski publicist, dramatičar i političar, sitnoburžoaski demokrat; sudjelovao u revoluciji 1848, emigrirao u Švicarsku 1849. a zatim u Belgiju i Englesku; protivnik samostalnog radničkog pokreta; 1871. poslanik Na-
- rodne skupštine, član Pariske komunne poslije njenog obaranja emigrirao u Englesku. 41 42 90 270 272 325 331 334 337
- Quételet, Lambert-Adolphe-Jacques* (Lamber Adolf Žak Ketele; 1796 - 1874) — belgijski statističar, matematičar i astronom. 505
- Radetzky, Joseph, Graf* (Jozef Radecki, grof; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal, od 1831. komandant austrijskih trupa u sjevernoj Italiji, 1848 - 1849. ugušio revolucionarni i narodnooslobodilački pokret u Italiji; generalni guverner lombardijsko-venecijanskog kraljevstva (1850 - 1857). 177 395 396
- Radowitz, Joseph Maria von* (Jozef Marija fon Radovic; 1797 - 1853) — pruski general i političar, predstavnik reakcionarne dvorske kamarile, 1848 - 1849. jedan od vođa desnice u frankfurtskoj Narodnoj skupštini. 375
- Raffael* (u stvari *Raffaello Santi*) (Rafael, Rafaelo Santi; 1483 - 1520) — talijanski slikar kasne renesanse. 479
- Raglan, Lord Fitzroy James Henry Somerset, Baron* (lord Ficroj Džems Henri Samersset barun Reglen; 1788 - 1855) — engleski general, od novembra 1854. feldmaršal, vrhovni komandant engleske armije na Krimu (1854 - 1855). 23 289
- Rechberg und Rothenlöwen, Johann Bernhard, Graf von* (Johan Bernhart, grof fon Rehberg i Rotnlevn; 1806 - 1899) — austrijski državnik i diplomat, konzervativac, predsjednik vlade (1859 - 1860), ministar vanjskih poslova (1859 - 1864). 552
- Redcliffe*, vidi *Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount*
- Reinhardt, Richard* (Rihard Rajnhart; 1829 - 1898) — njemački pjesnik, emigrant u Parizu, sekretar Heinricha Heineja; prijatelj porodice Marx. 67
- Rémusat, Charles-François-Marie, comte de* (Šarl Fransoa Mari, grof de

- Remisa; 1797 - 1875) — francuski državnik i pisac, orleanist, za vrijeme julske monarhije član poslaničke skupštine, ministar unutrašnjih poslova (1840), za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, ministar vanjskih poslova (1871 - 1873). 7
- Reventlow* (Reventlov) — poznanik Konrada Schramma i Josepha Weydemeyera u Americi; 1857 - 1858. u Cincinnatiju izdavao list »Hochwächter«. 497
- Reynolds, George William MacArthur* (Džordž Viljem Mekartur Reynolds; 1814 - 1879) — engleski političar i novinar, sitnoburžoaski demokrat, izdavač lista »Reynolds's Weekly Newspaper«. 242 330 331 334
- Ribbentrop, Adolph* (Adolf Ribentrop) — njemački emigrant u Parizu, pristaša Feuerbacha, prijatelj Augusta Hermannna Ewerbecka. 340
- Ricardo, David* (Deivid Rikardo; 1772 - 1823) — engleski ekonomist; njegovo djelo predstavlja vrhunac klasične građanske političke ekonomije. 123 276 277 290 503 506 524
- Richard von Greifenklau* (Rihard fon Grajfenklau; 1467 - 1531) — izborni knez i nadbiskup Triera (1511 - 1531), protivnik reformacije, sudjelovao u gušenju ustanka plemstva 1522 - 1523. i seljačkog ustanka 1525. 541 550
- Ripley, George* (Džordž Ripli; 1802 - 1880) — američki pisac, publicist, literarni kritičar; jedan od urednika lista »New-York Daily Tribune« (od 1849) i enciklopedije »The New American Cyclopaedia« (1857 - 1863). 160
- Ripperda, Johan Willem* (Johan Vilem Ripperda; 1682 - 1737) — holandski pustolov, od 1715. do 1726. u službi španjolskog kralja Filipa V koji ga je imenovao velikašem i vojvodom i dao mu položaj ministra. 12
- Robert, Cyprien* (Siprien Rober; rod. 1807) — francuski publicist i filolog, 1845 - 1857. profesor slavenskih jezika i literature na Collège de France. 19 22
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore de* (Maksimilien Mari Izidor de Robespier; 1758 - 1794) — vođa jakobinaca u francuskoj revoluciji; šef revolucionarne vlade (1793 - 1794). 26 473
- Robinson, Smith P.* (Smit P. Robinsn) — počasni sekretar Anti-Corn-Law League. 113
- Robinson, Therese Albertine Luise* (rod. von Jakob) (Tereze Albertine Luize Robinzon, rod. fon Jakob; 1797 - 1870) — njemačka spisateljica, poznata pod imenom Talvj, prevodila na njemački jezik srpske narodne pjesme. 22 27 120
- Rodenberg, Julius* (pravo ime *Levi, Isaak*) (Julius Rodenberg, Isak Levi; 1831 - 1914) — njemački pjesnik, pisac i publicist. 330
- Roesgen, Charles* (Čarls Rezgen) — namještenik u firmi Ermen & Engels u Manchesteru. 88 101 224 234
- Röth, Eduard Maximilian* (Eduard Maksimilian Ret; 1807 - 1858) — njemački filolog. 75
- Rotschild, Alfred* (Alfred Rotšild; rod. 1842) — sin L. Rotschilda, direktor bankarske kuće Rotschild u Londonu; od 1850. do 1852. učenik Wilhelma Piepera. 56
- Rotschild, James, baron de* (Džems Rotšild, barun de; 1792 - 1868) — direktor istoimene bankarske kuće u Parizu. 131
- Rotteck, Karl Wenzeslaus Rodecker von* (Karl Venceslaus Rodeker fon Rotek; 1775 - 1840) — njemački historičar i političar, liberal. 394
- Ruge, Agnes* (Agnes Ruge) — supruga Arnolda Rugea. 203
- Ruge, Arnold* (Arnold Ruge; 1802 - 1880) — njemački radikalni publicist, mladohegelijanac, sitnoburžoaski demokrat; 1848. član frankfurtske Narodne

- skupštine (lijevog krila); pedesetih godina XIX stoljeća jedan od vođa njemačke malogradanske emigracije u Engleskoj; poslije 1866. nacional-liberal. 20 51 75 97 103 203 340 353 372 500 566
- Ruge, Hedwig* (Hedvig Ruge) — kći Arnolda Rugea. 203
- Russel, Lord John* (Lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik, vođa vigovala; predsjednik vlade (1846 - 1852. i 1865 - 1866), 1855. predstavnik Engleske na Bečkoj konferenciji, ministar vanjskih poslova (1852 - 1853. i 1859 - 1865). 116 383
- Russel, Sir William Howard* (ser Viljem Huard Rasel; 1820 - 1907) — engleski novinar, 1861 - 1862. ratni dopisnik «Timesa» u Washingtonu. 297
- Rüstow, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Ristov; 1821 - 1878) — njemački oficir i vojni pisac, demokrat, emigrant u Švicarskoj; 1860. šef Garibaldivog generalštaba, prijatelj Lassalea. 125 141 149 234 432
- Sadler, John* (Džon Sedler; 1814 - 1856) — irski bankar i političar, jedan od vođa irske frakcije u parlamentu, direktor Tipperary-Bank i drugih financijskih institucija, 1853. junior lord državne blagajne; 1856. počinio samoubojstvo poslije bankrota Tipperary-Bank. 70
- Samelson, Adolf* (Adolf Samelson; 1817 - 1888) — očni kirurg, Nijemac liberalnih nazora, od 1857. emigrant u Manchesteru gdje je postao član literarnog kluba. 462 563
- Sandwith, Humphry* (Hamfri Sendvit; 1822 - 1881) — engleski vojni liječnik, sudjelovao u krimskom ratu; od februara 1855. generalni inspektor vojne bolnice u turskoj armiji koja je branila Kars; u januaru 1856. vratio se u London i objavio knjigu o obrani Karsa. 38
- Say, Jean-Baptiste* (Žan Batist Sej; 1767 - 1832) — francuski ekonomist, sistematizirao i vulgarizirao djelo Adama Smitha, osnovao vulgarnoekonomsko učenje o faktorima proizvodnje po kome su zemlja, kapital i rad nezavisni izvori rente, profita i najamnine. 372 524
- Sazonov, Nikolaj Ivanovič* (1815 - 1862) — ruski novinar, liberal; početkom četrdesetih godina XIX stoljeća emigrirao u inostranstvo gdje je suradivao u raznim listovima i časopisima. 67
- Schaffarik* vidi *Safařik, Pavel Josef*
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) — jedan od vođa Saveza pravednih, član Centralnog rukovodstva Saveza komunista, učesnik revolucije 1848 - 1849; od februara do maja 1849. predsjednik Kelnskog udruženja radnika; 1850. prilikom rascjepa Saveza komunista zajedno s Willichom vođa sitnoburžoasko frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1856. opet se približio Marxu i Engelsu i ostao njihov istomišljenik do kraja života; 1865. član centralnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika. 42 295 304 313 314 345 367 406 408
- Scharnhorst, Gerhard Johann David von* (Gerhard Johan David fon Šarnhorst; 1755 - 1813) — njemački general i vojni teoretičar; pošto je Napoleon 1806. razbio prusku armiju, postao predsjednik komisije za reorganizaciju vojske i, kako je pisao Engels, «reorganizator pruske armije»; upravitelj jednog odjela u ministarstvu rata (1807 - 1810) i šef generalštaba armije (1810 - 1813); 1813. imao istaknutu ulogu u narodnooslobodilačkom ratu. 176 585
- Scherzer, Andreas* (Andreas Šercer; 1807 - 1879) — njemački krojač, član pariške ćelije Saveza komunista; poslije rascjepa Saveza pristaša malogradanske frakcije Willich-Schapper; jedan od optuženih zbog tzv. njemačko-francuske zavjere u Parizu u februaru 1852; kasnije emigrirao u Englesku; jedan od vođa Njemačkog prosvjetnog udruženja radnika u Londonu; izdavač lista «Die Neue Zeit» i suradnik lista «Das Volk». 42 342 351 401 403 420 426 435
- Schiller, Friedrich von* (Fridrih fon Šiler; 1759 - 1805) — pjesnik, uz Goet-

- hea vodeći predstavnik njemačke klasi-
ke; svojim značajnim djelom pobudio
u njemačkom narodu nacionalnu svi-
jest i borbeni duh protiv feudalne ti-
ranije, nacionalnog ugnjetavanja, te
želju za slobodom i čovječnošću. 339
452 455 457 458 460 462 - 465 467
473 516 542 550 563 570 574 581
597
- Schleiden, Mathias Jakob* (Matias Jakob
Šlajden; 1804 - 1881) — njemački bo-
taničar, 1838. postavio teoriju o na-
stajanju novih ćelija iz starih. 310
511
- Schleinitz, Alexander, Freiherr von* (od
1879) *Graf* (Aleksander barun fon
Šlajnic, grof; 1807 - 1885) — pruski
državnik, predstavnik reakcionarnog
junckerstva; ministar vanjskih poslova
(u junu 1848, 1849 - 1850. i 1858 -
- 1861). 567 575 598
- Schlosser, Friedrich Christoph* (Fridrih
Kristof Šloser; 1776 - 1861) — jedan
od najznačajnijih historičara svoga vre-
mena; u svojim spisima, prožetim
idejama prosvjetiteljstva revolucionar-
ne buržoazije XVIII stoljeća, u jed-
nom od perioda najgore reakcije, s
demokratskog i liberalnog stanovišta
opširno je i pronicljivo opisao sudbi-
nu narodnih masa i narodnog pokreta;
autor «Svjetske povijesti za njemački
narod» u osamnaest tomova. 167 487
- Schlözer, August Ludwig von* (August
Ludvig fon Šlecer; 1735 - 1809) —
njemački historičar i statističar. 17
18
- Schneider, Karl* (Karl Šnajder) — pravo-
zastupnik iz Kelna, sitnoburžoaski de-
mokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 -
- 1849, branitelj na Kelnskom pro-
cesu komunistima 1852. 481
- Schnurrer, Christian Friedrich von* (Kri-
stian Fridrih fon Šnurur, 1742 - 1822)
— njemački teolog, filolog, orijenta-
list. 18
- Schöler, Lina* (Lina Šeler) — prijateljica
porodice Marx. 6 314 322 328 362
367 430 431 492
- Schönaich, Christoph Otto, Freiherr von*
(Kristof Oto barun fon Šenajh; 1725 -
- 1807) — njemački pjesnik, autor
epa «Hermann ili oslobođena Nje-
mačka». 522
- Schramm, Konrad* (Konrad Šram; oko
1822. do 1858) — njemački revolucio-
nar, član Saveza komunista, od 1849.
emigrant u Londonu, zatim na otoku
Jersey; odgovorni izdavač lista «Neue
Rheinische Zeitung. Politisch-ökono-
mische Revue»; prilikom rascjepa Sa-
veza komunista 1850. ostao pristaša
Marxa; prijatelj i suradnik Marxa i
Engelsa. 43 116 160 169 184 - 186
190 - 192 220 233 240 241 245 252
257 258 287 308 497 503 509 589 - 591
- Schramm, Rudolf* (Rudolf Šram; 1813 -
- 1882) — njemački publicist, sitno-
buržoaski demokrat, 1848. poslanik
pruske Narodne skupštine (lijevo kri-
lo); poslije obaranja revolucije 1848 -
- 1849. emigrirao u Englesku, nastu-
pao protiv Marxa; šezdesetih godina
XIX stoljeća pristaša Bismarcka; brat
Konrada Schramma. 185 186 191
241 245 264 308 334 343 353 415
449 503 509
- Schütz* (Šic) — njemački sitnoburžoaski
demokrat, sudjelovao 1849. u baden-
sko-falačkom ustanku, predstavnik ba-
denske privremene vlade u Parizu;
kasnije emigrirao u Englesku. 347
- Schwann, Theodor* (Teodor Švan; 1810 -
- 1882) — njemački biolog; 1839. po-
stavio celularnu teoriju o izgradnji
organizama. 310
- Scott, Sir Walter* (ser Volter Skot;
1771 - 1832) — poznati engleski pisac,
osnivač historijskog romana u zapad-
noevropskoj literaturi; porijeklom
Škot. 545
- Sefer-paša* (i *Sefer-beg*) *Zan Oglu* (Zan
Oglu Sefer paša, Sefer beg) — čer-
keski knez, u turskoj vojnoj službi sud-
jelovao u rusko-turskom ratu (1826 -
- 1828), rukovodio vojnim operacijama
čerkeskih gorštackih naroda protiv Ru-
sije (1855 - 1859). 105 106 299
- Seiler, Sebastian* (Sebastian Sajler) —
njemački publicist; 1846. član Brisel-
skog komunističkog komiteta za dopi-

- sivanje i Saveza komunista; sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; emigrirao u London i zatim u SAD. 15 16 23 24 28 36 39 42 45 49 305 346
- Selmnitz, Hugo von* (Hugo fon Zelmnic) — pruski oficir, poznanik Ferdinanda Freiligratha. 101
- Senior, Nassau William* (Nesau Viljem Sinjer; 1790 - 1864) — engleski vulgarni ekonomist, jedan od «onih ljudi koji imaju zvaničnu riječ u ekonomiji buržoazije» (Marx); apologet kapitalizma, protivnik skraćanja radnog dana. 276
- Serasker*, vidi *Mehmed Rišdi paša*
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of* (Entoni Ešli Kuper erl od Šefzberija; 1801 - 1885) — engleski političar, torijevac, od 1847. vigovac; četrdesetih godina XIX stoljeća voda aristokratsko-filantropskog pokreta za donošenje zakona o desetosatnom radnom danu; pastarak Palmerstona. 534
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) — najveći engleski pjesnik. 36 51 339 340 550 551 598
- Siborne (Siborn), William* (Viljem Siborn; 1797 - 1849) — engleski vojni topograf i historičar. 280
- Sickingen, Franz von* (Franc fon Sickingen; 1481 - 1523) — njemački vitez, pristaša reformacije, vojni i politički voda ustanka plemstva 1522 - 1523. 540 - 542 548 - 551 553
- Siebel* (Zibel) — trgovac u Barmenu, otac Karla Siebela. 543 545
- Siebel, Karl* (Karl Zibel; 1836 - 1868) — rajnski pjesnik, znatno doprineo širenju spisa Marxa i Engelsa i propagiranju prvog toma «Kapitala»; Engelsov daleki rođak. 357 434 - 437 447 453 458 462 463 480 543 544 545 549 581
- Simon, Ludwig* (Ludvig Simon; 1810 - 1872) — advokat iz Triera, sitnoburžoaski demokrat, 1848. i 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila); 1849. emigrirao u Švicarsku. 35 63 86 103
- Simpson, Sir James* (ser Džems Simpson; 1792 - 1868) — engleski general, šef štaba (od februara do juna 1855) i zatim vrhovni komandant krimске armije (od juna do novembra 1855). 23
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simon-de-de* (Žan Šarl Leonard Simond de Sismondi; 1773 - 1842) — švicarski ekonomist i historičar, kritizirao je kapitalizam «sa stanovništa sitne buržoazije» (Lenjin) i idealizirao situ proizvodnju. 123 523
- Slör, Balthasar* (Baltazar Sler) — učesnik seljačkog rata 1525. u Njemačkoj; prijatelj i istomišljenik Franza von Sickingena. 541 550
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) — najznačajniji engleski ekonomist prije Ricarda; uopćio je iskustva kapitalističkog manufakturnog perioda i početka fabričkog sistema; klasičnoj buržoaskoj političkoj ekonomiji dao njeno razvijeno obličje. 276 277 523
- Sofoklo* (oko 497. do otprilike 406. prije n. e.) — istaknuti antički pisac tragedija. 251
- Soulouque, Faustin* (Fosten Suluk; oko 1782. do 1867) — predsjednik crnačke republike Haiti (1847 - 1849); kralj Haitija pod imenom Faustin I (1849 - 1859). 260 393 534
- Soult, Nicolas-Jean-de Dieu, duc de Dalmatie* (Nikola Žan de Dije Sul, vojvoda Dalmatinski; 1769 - 1851) — maršal Francuske i državnik; sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske; 1808 - 1814. komandant francuskih trupa u Španjolskoj; za vrijeme Julske monarhije ministar rata (1830 - 1834, 1840 - 1845), ministar vanjskih poslova (1839 - 1840) i predsjednik vlade (1832 - 1834, 1839 - 1840. i 1840 - 1847). 172
- Spinoza, Baruch (Benedictus de)* (Baruh Benediktus de Spinoza, 1632 - 1677)

- holandski filozof materijalist, ateist. 513
- Stalker, Forster* (Foster Stoker; umro 1857) — engleski general, komandant engleskih kopnenih snaga u englesko-perzijskom ratu (1856 - 1857), počinio samoubojstvo. 132
- Stanley, Lord Edward Henry* (od 1869) *Earl of Derby* (lord Edvard Henri Stenli, erl od Derbija; 1826 - 1893) — britanski državnik, torijevac, šezdesetih do sedamdesetih godina XIX stoljeća konzervativac, zatim liberal; član parlamenta; zamjenik ministra vanjskih poslova (1852), predsjednik Kontrolne uprave za indijske poslove (1858 - 1859), ministar vanjskih poslova (1866 - 1868. i 1874 - 1878) i ministar kolonija (1858. i 1882 - 1885). 347 384/385
- Steffen, Wilhelm* (Vilhelm Štefen) — bivši pruski oficir, svjedok obrane na Kelnskom procesu komunistima 1852; 1853. emigrirao u Englesku i zatim u SAD; pedesetih godina XIX stoljeća blizak Marxu i Engelsu. 42 119 122 125 138 141 149 169 172 185 203 363 404 422 485 589
- Stein, Maximilian, Baron* (Maksimilian Štajn, barun; 1811 - 1860) — austrijski oficir, za vrijeme revolucije 1848 - 1849. šef štaba revolucionarne armije u Mađarskoj, poslije obaranja revolucije emigrirao u Tursku gdje je uzeo ime Ferhad paša; borio se protiv carske Rusije u čerkeskoj oblasti (1857. i 1858). 303
- Steinhal* (Štajnhäl) — trgovačka firma u Manchesteru u kojoj je bio zaposlen Georg Weerth. 71 97 437
- Stewart (Stewart), Sir James* (poznat i pod imenom *Denham*) (ser Džems Stjuart, Denhem; 1712 - 1780) — engleski ekonomist, jedan od posljednjih predstavnika merkantilizma koji je on kao teoretičar sistematizirao, protivnik kvantitativne teorije novca. 291 523
- Stewart, Charles William, Marquis of Londonderry* (Čarls Viljem Stjuart, markiz od Landnderija; 1778 - 1854) — engleski general, političar i diplomat, 1813 - 1814. sudjelovao u ratu protiv napoleonske Francuske. 164
- St. Hilaire*, vidi *Geoffroy, Saint-Hilaire, Étienne*
- Stieber, Wilhelm* (Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — policijski savjetnik, šef pruske političke policije (1850 - 1860); jedan od organizatora i glavnih svjedoka na Kelnskom procesu komunistima 1852. 34 42 360 467 478 479 488 525
- Stirner, Max* (pseudonim *Johanna Caspara Schmidta*) (Maks Štirner; Johan Kaspar Šmit; 1806 - 1856) — njemački pisac i filozof, mladohegelijanac, jedan od ideologa građanskog individualizma i anarhizma. 69
- Stirner-Schmidt, Marie Wilhelmine* (rod. *Dähnhardt*) (Mari Vilhelmine Štirner Šmit, rod. Denhart; 1818 - 1902) — supruga Maxa Štirnera. 69
- Stockum, von* (fon Štokum) — trgovac iz Düsseldorfa, opunomoćenik grofa Hatzfeldta u njegovoj brakorazvodnoj parnici; 1855. zbog falsifikata osuđen na kaznu zatvora. 24
- Stocqueler, Joachim Hayard* (Joachim Hejard Stokeler; 1800 - 1885) — engleski novinar. 134
- Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Vicount* (Stretfed Kenin, vikont Stretfed de Redklif; 1786 - 1880) — britanski diplomat, poslanik (1810 - 1812, 1825 - 1828) i zatim ambasador u Konstantinopolu (1841 - 1858). 29 - 31 34
- Stritter, Johann Gotthelf* (Johan Gotthelf Štriter; 1740 - 1801) — ruski historičar, autor radova o povijesti slavenskih naroda u staroj Rusiji; porijeklom Nijemac, 17 19
- Strodtmann, Adolph* (Adolf Štrotman; 1829 - 1879) — njemački pisac, građanski demokrat; 1848. sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Šlezvig-Holštajnu; 1850. emigrirao u inostranstvo. 343 480

- Stronh, Wilhelm* (Wilhelm Štron) — član Saveza komunista, prijatelj Marxa i Engelsa, emigrant u Bradfordu. 67 79 403 421 433 434
- Struve, Gustav* (Gustav Štruve; 1805 - 1870) — pravozastupnik i publicist, sitnoburžoaski demokrat; jedan od vođa badenskih ustanaka od aprila do septembra 1848. i badensko-falačkog ustanka 1849; poslije obaranja revolucije emigrirao, jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Engleskoj; kasnije sudjelovao u američkom građanskom ratu boreći se za države Sjevera. 342 552
- Sturge, Joseph* (Džozef Sterdž; 1793 - 1859) — engleski buržoaski političar, pristaša slobodne trgovine; prešao na stranu čarista da bi radničku klasu zadržao pod utjecajem buržoazije. 259
- Svoboda (Swoboda), Václav Alois* (Vaclav Alojz Svoboda; 1791 - 1849) — češki filolog i pjesnik; prevodio na njemački jezik češke narodne pjesme. 21 27
- Szemere, Bertalan (Bartholomäus)* (Bertalan Semere, Bartolomeus; 1812 - 1869) — mađarski političar i publicist, sudjelovao u mađarskoj revoluciji 1848 - 1849; 1848. ministar unutarnjih poslova i 1849. šef revlucionarne vlade; poslije obaranja revolucije emigrirao u inostranstvo. 446 459 464 557 558 561 562 570 596
- Šafařík, Pavel Josef* (Jozef Pavel Šafařík; 1795 - 1861) — slovački filolog, historičar i arheolog, predstavnik liberalnog krila češkog i slovačkog narodnog pokreta; austroslavist. 18 21
- Ščerbatov, Mihail Mihajlovič, knez* (1733 - 1790) — ruski historičar, ekonomist i publicist; u svojim djelima vatreni pobornik samodržstva i ropstva. 12
- Tallandier (Talandier), Pierre-Théodore-Alfred* (Pjer Teodor Alfred Talandije; 1822 - 1890) — francuski novinar, sitnoburžoaski demokrat; sudjelovao u revoluciji u Francuskoj 1848; poslije državnog udara 1851. emigrirao u London; prijatelj Hercena; 1864. član centralnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika, poslanik francuskog parlamenta (1876 - 1880. i 1881 - 1885). 41 270
- Tassilier (Tasilije)* — francuski grafički radnik, od juna 1848. kao politički prognanik u kažnjeničkoj koloniji Cayenne. 34
- Taube, Friedrich Wilhelm von* (Fridrih Vilhelm fon Taube; 1728 - 1778) — austrijski pravnik, historičar i ekonomist; od 1763. u državnoj službi. 17
- Tautenzien von Wittenberg, Bogislaw Friedrich Emanuel, Graf* (Bogislav Fridrih Emanuel, grof Tauencin fon Vitnberg; 1760 - 1824) — pruski general, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske (1813 - 1814). 176
- Tausenau, Karl* (Karl Tausenau; 1808 - 1873) — austrijski političar, predstavnik lijevog krila sitnoburžoaske demokracije; za vrijeme revolucije 1848. šef Centralnog komiteta demokratskih udruženja Beča; od 1849. emigrant u Londonu. 20 412
- Taylor, Bayard* (Bejard Tejlor; 1825 - 1878) — američki istraživač, pisac i novinar, dopisnik lista «New-York Daily Tribune». 193 589
- Taylor, Tom* (Tom Tejlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i novinar; pedesetih godina XIX stoljeća suradnik i od 1874. do 1880. urednik lista «Punch». 110
- Thorzewsky, Stanislaw* (Stanislav Thorzevski) — poljski emigrant u Londonu, vlasnik knjižare kojom se služila poljska emigracija; bliski prijatelj Hercena i njegov agent za izdavanje i prodaju ruske literature u inostranstvu. 335
- Teleki, Sándor, grof* (Šandor Teleki; rod. 1818) — mađarski oficir, sudjelovao u revoluciji u Mađarskoj 1848 - 1849, poslije njenog obaranja emigrirao; povezan s bonapartističkim krugovima. 464
- Thackeray, William Makepeace* (Viljem Meikpis Tekeri; 1811 - 1863) — istaknuti engleski realistički pisac. 548

- Theyls, Willem* (Vilem Teils) — holandski diplomat; početkom XVIII stoljeća u službi holandske ambasade u Turskoj, vršio razne diplomatske poslove za rusku vladu; 1711 - 1712. posredovao pri zaključenju mira između Rusije i Turske. 423
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski historičar i državnik, orleanist; ministar unutrašnjih poslova (1832, 1834), predsjednik vlade (1836, 1840); 1848. poslanik ustavotvorne i od 1849. do 1851. poslanik zakonodavne Narodne skupštine; predsjednik republike (1871 - 1873); krvnik Pariske komune. 283
- Thiersch, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Wilhelm Tirš; 1784 - 1860) — njemački filolog i pedagog; u štampi se zalagao za oslobođenje Grčke od turskog jarma; 1831 - 1832. poduzeo putovanje po Grčkoj. 117
- Thimm, Franz* (Franc Tim) — knjižar Friedricha Engelsa u Manchesteru. 405 421 426 443 445 - 447 452 454
- Tholuck, Friedrich August* (Fridrih August Toluk) — protestantski teolog, pijetist. 6
- Thurneysen Auguste* (Ogist Tirnesjen) — jedan od direktora francuske akcionarske banke Crédit mobilier. 131
- Tizian (Tiziano Vecellio)* (Ticijan, Ticiano Večelio; oko 1477. do 1576) — čuveni talijanski renesansni umjetnik. 128
- Tooke, Thomas* (Tomas Tuk; 1774 - 1858) — engleski ekonomist i vaterini pobornik slobodne trgovine, kritizirao Ricardovu teoriju novca; »posljednji engleski ekonomist of any value« (Marx). 99 123 277 524
- Touroute* (Turut) — francuski pukovnik u mirovini, živio u Njemačkoj. 34 49
- Triebner, Nikolaus* (Nikolaus Tribner; 1817 - 1884) — izdavač u Londonu; ortak Davida Nutta. 50 55 278 376
- Truelove, Edward* (Edvard Trulav) — izdavač u Londonu, u februaru 1858. optužen zbog objavljivanja pamfleta u kojem se opravdavao Orsinijev atentat na Napoleona III. 267 269
- Tucker* (Taker) — londonski izdavač. 107 108 112
- Turner, Jack* (Džek Tarner) — sin Jamesa Aspinalla Turnera. 115
- Turner, James Aspinall* (Džems Espinl Tarner; 1797 - 1867) — engleski tvorničar i političar, torijevac, šezdesetih godina XIX stoljeća blizak liberalima; član trgovinske komore u Manchesteru, član parlamenta. 110 115
- Türr, István (Ahmed Kiamil beg)* (Ištvan Tir, Ahmed Kiamil beg; 1825 - 1908) — mađarski oficir, emigrirao u Tursku, sudjelovao na strani savezničkih trupa u krimskom ratu i u ratu čerkeskog stanovništva protiv Rusije. 308 310
- Uhland, Ludwig* (Ludvig Uland; 1787 - 1862) — njemački pjesnik iz perioda pozne romantike, germanist; prvenstveno preko svojih brojnih balada postao najomiljeniji pjesnik u njemačkom narodu; u političkim raspravama većinom se oštro suprotstavljao reakciji; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog centra). 400 569
- Ulfila (Wulfila)* (Ulfila, Vulfila; oko 311. do 383) — zapadnogotski misionar, biskup; tvorac gotskog alfabeta, s grčkog na gotski jezik preveo Bibliju. 458
- Urquhart, David* (Deivid Juket; 1805 - 1877) — britanski diplomat, reakcionarni publicist i političar, turkofil; tridesetih godina XIX stoljeća vršio diplomatsku službu u Turskoj, raskrinkao vanjsku politiku Palmerstona i vigovala u Turskoj; član parlamenta (1847 - 1852), torijevac; osnivač i urednik lista »The Free Press«. 6 62 64 71 74 84 107 108 110 114 117 277 291 384 422 423 434 447 450 459 554 557 567 576

Valdenaire, Victor (Viktor Valdener; umro 1859) — sitnoburžoaski demokrat, 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila). 83

Venedey, Jakob (Jakob Venedej; 1805 - 1871) — njemački radikalni publicist; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila); poslije revolucije 1848 - 1849. liberal. 35 281

Vittorio Emanuele II (1820 - 1878) — vojvoda Savoje, kralj Sardinije (1849 - 1861) i kralj Italije (1861 - 1878). 223 457 526

Vischer, Friedrich Theodor (Fridrih Teodor Fišer; 1807 - 1887) — njemački filozof, hegelijanac, autor jednog opsežnog djela o estetici. 502

Vivian, Sir Robert John Hussey (ser Robert Džon Hasi Vivien; 1802 - 1887) — engleski general, 1855 - 1856. komandant turskih trupa na poluotoku Kerču. 29 30 32 33

Vogt, Karl (Karl Fogt; 1817 - 1895) — njemački prirodoslovac, vulgarni materijalist, sitnoburžoaski demokrat; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila), u junu 1849. jedan od petorice namjesnika Reicha; 1849. emigrirao u Švicarsku; pedesetih do šezdesetih godina XIX stoljeća plaćeni tajni agent Louisa Bonapartea, jedan od najaktivnijih učesnika klevetničke hajke na proleterске revolucionare; Marx ga je rasrinkao u svom polemičkom spisu »Gospodin Vogt«. 393 398 400 413 414 419 422 430 432 449 456 457 459 465 468 469 474 475 553 - 556 559 565 567 - 570 574 576 - 579

voigt, Johannes (Johanes Foigt; 1786 - 1863) — njemački historičar, autor opsežnog djela o povijesti Pruske. 18

Voigt, Mikuláš (*Adauctus*) (Mikulaš Voigt, Adauktus; 1733 - 1787) — češki historičar i prosvjetitelj, sakupljač pisanih spomenika o češkoj povijesti i filologiji. 18

Voroncov, Mihail Semjonovič, knez (1782 - 1856) — ruski državnik, ge-

neral; sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske; namjesnik i vrhovni komandant trupa na Kavkazu (1844 - 1854). 117

Vuk, vidi *Karadžić Vuk Stefanović*

Wachsmuth, Ernst Wilhelm (Ernst Vilhelm Vaksmut; 1784 - 1866) — njemački historičar, profesor u Leipzigu, autor niza radova o antici i povijesti Evrope. 253

Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de (Aleksandr Florian Žozef Kolona, grof Valevski; 1810 - 1868) — francuski diplomat i državnik, sin Napoleona I i poljske grofice Walewske; sudjelovao u poljskom ustanku 1830 - 1831, poslije slamanja ustanka emigrirao u Francusku; ministar vanjskih poslova (1855 - 1860), državni ministar (1860 - 1863). 46

Walpole, Spencer Horatio (*Horace*) (Spenser Horas Volpoul; 1806 - 1898) — britanski državnik, torijevac; ministar unutrašnjih poslova (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1867). 271

Watts, John (Džon Vots; 1818 - 1887) — engleski publicist, utopijski socijalist, pristaša Roberta Owena, kasnije građanski liberal i filantrop, apologet kapitalizma. 316

Weerth, Georg (Georg Vert; 1822 - 1856) — »prvi i najznačajniji pjesnik njemačkog proletarijata« (Engels), publicist, član Saveza komunista, 1848 - 1849. urednik feljtona u listu »Neue Rheinische Zeitung«; jedan od najbližih prijatelja Marxa i Engelsa. 66 71 97 499 503 521 531

Weerth, Karl (Karl Vert; 1812 - 1889) — njemački prirodoslovac, profesor na gimnaziji u Detmoldu, brat Georga Weertha. 97

Weerth, Wilhelmine (Vilhelmine Vert; 1785 - 1868) — majka Georga Weertha. 97

Weitting, Wilhelm (Vilhelm Vajtling; 1808 - 1871) — njemački krojač, istaknuti predstavnik njemačkog radničkog pokreta u periodu njegovog nastanka, član Saveza pravednih; pro-

- pagirao utopijski komunizam jednakosti koji je do stvaranja naučnog komunizma odigrao pozitivnu ulogu kao »prvi samostalni teoretski pokret njemačkog proletarijata« (Engels); 1849. emigrirao u Ameriku i uskoro se odvojio od radničkog pokreta. 403
- Wesely, Eugen* (Eugen Vezeli; 1799 - 1828) — austrijski pjesnik i pisac, prevodio na njemački jezik južnoslavenske narodne pjesme. 22
- Westphalen, Christian Heinrich Philipp von* (Kristian Hajnrh Filip fon Vestfalen; 1724 - 1792) — sekretar i prijatelj vojvode von Braunschweiga, sudjelovao u Sedmogodišnjem ratu i napisao jedan rad o njegovoj povijesti; djed Jenny Marx. 585
- Westphalen, Edgar von* (Edgar fon Vestfalen; 1819. do otprilike 1890) — brat Jenny Marx; 1846. član Briselskog komunističkog komiteta za dopisivanje, pedesetih do šezdesetih godina XIX stoljeća emigrant u Americi. 42 45 62 88 598
- Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm von* (Ferdinand Oto Vilhelm fon Vestfalen; 1799 - 1876) — reakcionarni pruski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1850 - 1858); polubrat Jenny Marx. 66 321 525 585 586 598
- Westphalen, Heinrich Georg von* (Hajnrh Georg fon Vestfalen; 1768 - 1855) — stric Jenny Marx. 585 598
- Westphalen, Karoline von* (Karoline fon Vestfalen; umrla 1856) — majka Jenny Marx. 58 62 586
- Westphalen, Ludwig von* (Ludvig fon Vestfalen; 1770 - 1842) — tajni savjetnik iz Trieria, otac Jenny Marx. 585 598
- Wette, Wilhelm Martin Leberecht de* (Vilhelm Martin Leberecht de Vete: 1780 - 1849) — njemački teolog, racionalist; autor djela o tzv. biblijskoj arheologiji. 253
- Weydemeyer, Joseph* (Jozef Vejdemejer; 1818 - 1866) — istaknuti predstavnik njemačkog i američkog radničkog pokreta; član Saveza komunista, sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; emigrirao u Ameriku 1851; za vrijeme američkog građanskog rata pukovnik u armiji država Sjevera; položio kamen temeljac širenju marksizma u SAD, bliski prijatelj Marxa i Engelsa. 324 362 404 422 521 - 524
- Weydemeyer, Louise* (Luize Vejdemejer) — supruga Josepha Weydemeyera. 521
- Whiteside, James* (Džems Vajtsajd; 1804 - 1876) — irski pravnik, torijevac, član parlamenta, državni tužilac (1858 - 1859. i 1866). 396
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski princ, princ regent (1858 - 1861), pruski kralj (1861 - 1888) i njemački car (1871 - 1888). 283 321 332 334 353 423
- William III Oranski* (Viljem III Oranski, 1650 - 1702) — namjesnik Nizozemske (1672 - 1702), kralj Engleske (1689 - 1702). 10 11
- Wilks, Washington* (Vošingtn Vilks; oko 1826. do 1864) — engleski radikalni publicist, jedan od urednika lista »The Morning Star«. 108 112
- William III*, vidi *Wilhelm III*
- Williams* (Viljems) — knjižar u Londonu. 17 139 141 567
- Williams, Sir William Fenwick, Baronet of Kars* (ser Viljem Fenvik Viljems, barunet od Karsa; 1800 - 1883) — engleski general, 1855. za vrijeme krimskog rata rukovodio obranom Karsa, pao u zatočeništvo ruskih trupa. 35
- Willich, August* (August Vilih; 1810 - 1878) — bivši pruski poručnik, zbog svog političkog uvjerenja istupio iz vojske; član Saveza komunista; 1849. vođa jednog dobrovoljačkog korpusa u badensko-falačkom ustanku; 1850. prilikom rascjepa Saveza komunista zajedno sa Schapperom vođa sitnoburžoaske frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1853. emigrirao u SAD; u američkom građanskom ratu general

- u armiji država Sjevera. 42 331 334 351
352 406 522 523
- Wilson, George* (Džordž Vilson; 1808 -
- 1870) — engleski tvorničar i poli-
tičar, pristaša slobodne trgovine, pred-
sjednik Anti-Corn-Law League
(1841 - 1846). 114
- Wilson, James* (Džems Vilson; 1805 -
- 1860) — engleski ekonomist i poli-
tičar, pristaša slobodne trgovine, os-
nivač i urednik lista «The Economist»;
član parlamenta, sekretar državne bla-
gajne (1853 - 1858); ministar finan-
cija za Indiju 1859 - 1860; protivnik
kvantitativne teorije novca. 384 524
- Windham, Sir Charles Ash* (ser Čarl
Eš Vindem; 1810 - 1870) — engleski
general, sudjelovao u krimskom ratu
(1854 - 1856) i 1857. u gušenju na-
rodnooslobodilačkog ustanka u Indiji,
zatim komandant britanskih trupa u
Lahoreu (1857 - 1861). 238 239 241
247
- Wintzingerode, Ferdinand Fjodorovič, Bar-
on* (Ferdinand Fjodorovič barun Vin-
cingerode; 1770 - 1818) — ruski ge-
neral, porijeklom Nijemac, sudjelovao
u ratovima protiv napoleonske
Francuske. 176
- Wiss C. (C. Vis)* — njemački liječnik i
novinar, mladohegelijanac, sitno-
buržoaski demokrat; početkom pede-
setih godina XIX stoljeća emigrirao u
SAD, pristaša Kinkela. 347
- Wohl-Strauss, Jeanette* (Žanet Vol Štra-
us; 1783 - 1861) — prijateljica Lud-
wiga Börnea. 35
- Wolf(f), Ferdinand (der rote Wolf, der
Rote)* (Ferdinand Volf; crveni Volf;
Crveni; 1812 - 1895) — njemački no-
vinar, 1846 - 1847. član Briselskog
komunističkog komiteta za dopisiva-
nje, član Saveza komunista; 1848 -
- 1849. jedan od urednika lista «Neue
Rheinische Zeitung»; zatim emigrant
u Parizu i Londonu, prilikom rascje-
pa Saveza komunista 1850. ostao pris-
taša Marxa i Engelsa, kasnije se po-
vukao iz političkog života. 84
- Wolff, Wilhelm (Lupus)* (Vilhelm Volf,
Lupus; 1809 - 1864) — njemački učitelj,
proleterski revolucionar, sin šles-
kog kmeta; sudjelovao u studentskom
pokretu; 1834 - 1839. zatočen u prus-
kim tamnicama; 1846 - 1847. član Bri-
selskog komunističkog komiteta za do-
pisivanje, od marta 1848. član cent-
ralnog rukovodstva Saveza komunista;
1848 - 1849. jedan od urednika
lista «Neue Rheinische Zeitung», član
frankfurtske Narodne skupštine (kra-
jnje ljevice); dosljedno se borio protiv
feudalne zavisnosti seljaka; bliski pri-
jatelj i suradnik Marxa i Engelsa.
26 28 37 48 49 58 68 71 83 85 87 95
105 107 117 120 124 125 127 128
133 134 143 144 158 159 160 195
207 211 216 218 - 220 225 229 232
233 236 242 243 246 256 258 267
271 275 280 284 299 306 309 310
323 325 327 328 330 333 335 - 338
345 346 349 351 367 397 403 404 407
414 415 421 427 428 432 - 434 437
440 441 443 445 446 453 456 458
470 471 476 485 496 499 507 510
514 521 563 569 589
- Wurm, Christian Friedrich* (Kristian
Fridrih Vurm; 1803 - 1859) — nje-
mački historičar i publicist, profesor
u Hamburgu. 396
- York, Frederick Augustus, Duke of York
and Albany* (Frederik Ogistis Jork,
vojvoda od Jorka i Olbenija; 1763 -
- 1827) — drugi sin kralja Džordža
III, od 1795. feldmaršal; vrhovni ko-
mandant britanske armije (1798 -
- 1809. i 1811 - 1827); u ratovima
protiv Francuske krajem XVIII stolje-
ća više puta pretrpio poraz. 46
- York von Wartenburg, Hans David Lud-
wig, Graf* (Hans David Ludvig, grof
Jork fon Vartenburg; 1759 - 1830) —
pruski general; 1812. komandant prus-
kog pomoćnog korpusa u napoleonskoj
armiji u Rusiji; 30. decembra 1812. na
vlastitu odgovornost sklopio Tauro-
gensku konvenciju o neutralnosti; ge-
neral u oslobođilačkim ratovima pro-
tiv napoleonske Francuske. 176
- Zitschke* (Čičke) — jedan od Marxovih
vjerovnika u Londonu. 50 55 60

Zitz, Franz Heinrich (Franc Hajnrih Cić; 1803 - 1877) — njemački advokat, sitnoburžoaski demokrat; 1848. član frankfurtske Narodne skupštine

(lijevog krila), 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; poslije ugušivanja revolucije emigrirao u SAD. 552

Imena biblijskih mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Ahil — prema grčkoj mitologiji najhrabriji od svih grčkih junaka u trojanskom ratu; jedan od glavnih likova iz Homerove «Ilijade». 454

Agamemnon — prema grčkoj mitologiji kralj Argosa; vođa grčke vojske u prvom trojanskom ratu. 454

Benedikt — junak iz Shakespeareove komedije «Mnogo vike ni za što»; duhoviti mladić iz Padove, na riječima uvjereni neženja koji se međutim ubrzo zaljubljuje i ženi. 36

Brey (Brej) — sladostrasni licemjer iz Goetheovog komada «Pokladna igra oca Breyja, lažnog proroka, koja se isto tako može igrati poslije Uskrsa». 577

Briseida — prema grčkoj mitologiji robinja i milosnica Ahileja; bila je povod njegovoj svadi s Agamemnomom, grčkim vojskovođom u prvom trojanskom ratu. 454

Caliban (Kaliban) — ličnost iz Shakespeareove drame «Oluja»; čudovište ljudskog oblića. 77

Crnac, mletački, Otelo — junak iz istoimene Shakespeareove tragedije. 486

Don Kihot — ličnost iz istoimenog Cervantesovog romana. 541

Edip — prema grčkoj mitologiji tebanski kralj čiju je tragičnu sudbinu opjevao Sofoklo u svojim tragedijama «Edip» i «Edip na Kolonu». 374

Falstaff, Sir John (ser Džon Folstaf) — komična ličnost debelog, razmetljivog veseljaka iz Shakespeareovih djela «Henrik IV» i «Vesele žene vindsorske». 42 551

Faust — glavna ličnost iz istoimene Goetheove tragedije. 86

Fridolin — junak iz Schillerove balade «Der Gang nach dem Eisenhammer», dobrodušni i skromni zaljubljeni mladić. 16

Ivan Krstitelj — prema bibliji propovjednik pokajanja i prorok koji je «predskazao» dolazak Mesije i krstio Isusa. 519

Jacques Bonhomme (Žak Bonom) — nadimak za francuske seljake. 209

Jenkins (Dženkins) — uobičajen naziv za podlaca i ulizicu; sredinom XIX stoljeća tako se u Engleskoj nazivao list «Morning Post». 271

John Bull (Džon Bul) — podrugljiv nadimak za predstavnike engleske buržoazije; često u upotrebi poslije 1712. kada je bila objavljena politička satira Johna Arbuthnota (1675 - 1735) «History of John Bull». 72 110 113 209 267 269 289 384 396

Jonathan (Džonatan) — podrugljiv nadimak za predstavnike američke buržoazije. 209

Kapucin — ličnost iz Schillerovog «Walensteinovog logora». 463

Marie (Mari) — junakinja iz Lassalleove drame «Franz von Sickingen». 542

Nothanker, Sebaldu (Sebaldu Nothanker) — junak iz Nicolaiovog romana «Život i razmišljanja gospodina magistra Sebaldusa Nothankera»; svećenik prosvjetitelj. 15

Orlando — glavna ličnost iz Ariostovog epa «L'Orlando furioso» («Bijesni Or-

- lando*) i Bojardoovog epa »L'Orlando innamorato« (»Zaljubljeni Orlando«). 109
- Pistol* — varalica u igri, hvalisavac i kukavica iz Shakespeareovih djela »Henrik IV«, »Henrik V« i »Vesele žene vindorske«. 124
- Prijap* — prema grčkoj mitologiji bog plodnosti u prirodi, zaštitnik stada, vrtova i vinograda. 13
- Quasimodo* (Kvazimodo) — zvonar iz romana Victora Hugoa »Notre-Dame de Paris«; (»Zvonar Bogorodičine crkve«); pojam za zastrašujuće nakaznog čovjeka. 337
- Samson* — biblijski junak neobične tjelesne snage i velike hrabrosti. 207
- Terezije* — slijepi vidovnjak iz Sofoklove tragedije »Edip kralj« koji je Edipu prorekao njegovu tragičnu sudbinu. 374
- Visvamitra* — ličnost iz staroindijske mitologije; u epu »Ramajana« kralj koji je ukrao čudesnu kravu Cabalu koja treba da ostvari sve njegove želje. 17
- Zoratustra* — grčko ime za Zaratustru, staroperzijskog osnivača religije čije je učenje (Avesta) bilo državna religija sve do upada Islama. 63

S a d r Ź a j

<i>Predgovor</i>	IX
------------------------	-----------

PRVI DEO

*Prepiska između Marxa i Engelsa
januar 1856 do decembra 1859*

1. Marx Engelsu · 18. januar	5
2. Engels Marxu · 7. februar	7
3. Marx Engelsu · 12. februar	10
4. Marx Engelsu · 13. februar	15
5. Marx Engelsu · 29. februar	17
6. Marx Engelsu · 5. mart	21
7. Engels Marxu · 7. mart	27
8. Marx Engelsu · 25. mart	29
9. Marx Engelsu · 10. april	34
10. Engels Marxu · 14. april	38
11. Marx Engelsu · 16. april	41
12. Marx Engelsu · 26. april	46
13. Marx Engelsu · 7. maj	47
14. Marx Engelsu · 8. maj	48
15. Marx Engelsu · 23. maj	50
16. Engels Marxu · 23. maj	52
17. Engels Marxu · 26. maj	54
18. Marx Engelsu · 29. maj	55
19. Marx Engelsu · 5. juni	56
20. Marx Engelsu · 6. juni	57
21. Marx Engelsu · 28. juli	58
22. Marx Engelsu · 1. avgust	61
23. Engels Marxu · 4. avgust	64
24. Marx Engelsu · 22. septembar	66
25. Marx Engelsu · 26. septembar	69
26. Engels Marxu · ne pre 27. septembra	71
27. Marx Engelsu · 16. oktobar	73

28. Marx Engelsu · 30. oktobar	75
29. Marx Engelsu · 30. oktobar	76
30. Engels Marxu · 17. novembar	78
31. Marx Engelsu · 2. decembar	81
32. Marx Engelsu · 22. decembar	84

1857

33. Marx Engelsu · 10. januar	85
34. Marx Engelsu · 14. januar	88
35. Marx Engelsu · 20. januar	89
36. Engels Marxu · 22. januar	92
37. Marx Engelsu · 23. januar	94
38. Marx Engelsu · 6. februar	96
39. Marx Engelsu · 16. februar	97
40. Marx Engelsu · 24. februar	100
41. Engels Marxu · 11. mart	101
42. Marx Engelsu · 18. mart	103
43. Engels Marxu · 20. mart	106
44. Marx Engelsu · 24. mart	108
45. Marx Engelsu · 31. mart	110
46. Engels Marxu · 31. mart	112
47. Engels Marxu · 2. april	115
48. Marx Engelsu · 9. april	116
49. Marx Engelsu · 21. april	118
50. Engels Marxu · 22. april	119
51. Marx Engelsu · 23. april	122
52. Marx Engelsu · 8. maj	125
53. Engels Marxu · 11. maj	127
54. Engels Marxu · 20. maj	128
55. Marx Engelsu · 22. maj	130
56. Marx Engelsu · 23. maj	133
57. Engels Marxu · 28. maj	134
58. Engels Marxu · 12. jun	136
59. Marx Engelsu · 15. jun	137
60. Marx Engelsu · 29. jun	138
61. Marx Engelsu · 3. jul	139
62. Marx Engelsu · 3. jul	140
63. Marx Engelsu · 6. jul	141
64. Marx Engelsu · 8. jul	143
65. Engels Marxu · 11. jul	144
66. Marx Engelsu · 11. jul	146
67. Marx Engelsu · 14. jul	147
68. Marx Engelsu · 16. jul	149
69. Marx Engelsu · 24. jul	150
70. Engels Marxu · 30. jul	151

	Strana
71. Marx Engelsu · 9. avgust	152
72. Marx Engelsu · 15. avgust	153
73. Engels Marxu · 21. avgust	155
74. Engels Marxu · 25. avgust	158
75. Marx Engelsu · 26. avgust	160
76. Engels Marxu · 8. septembar	162
77. Engels Marxu · 10. septembar	163
78. Engels Marxu · 11. ili 12. septembar	164
79. Marx Engelsu · 15. septembar	165
80. Marx Engelsu · 17. septembar	167
81. Engels Marxu · 18. septembar	169
82. Marx Engelsu · 21. septembar	171
83. Engels Marxu · 21. septembar	172
84. Engels Marxu · 22. septembar	174
85. Marx Engelsu · 23. septembar	178
86. Engels Marxu · 24. septembar	179
87. Marx Engelsu · 25. septembar	182
88. Engels Marxu · 6. oktobar	184
89. Engels Marxu · 19. oktobar	186
90. Marx Engelsu · 20. oktobar	187
91. Engels Marxu · 29. oktobar	191
92. Marx Engelsu · 31. oktobar	193
93. Marx Engelsu · 13. novembar	195
94. Engels Marxu · 15. novembar	196
95. Engels Marxu · 16. novembar	200
96. Engels Marxu · 17. novembar	201
97. Marx Engelsu · 24. novembar	202
98. Engels Marxu · 7. decembar	205
99. Marx Engelsu · 8. decembar	208
100. Engels Marxu · 9. decembar	212
101. Engels Marxu · 11. decembar	213
102. Engels Marxu · 17. decembar	215
103. Marx Engelsu · 18. decembar	217
104. Marx Engelsu · 22. decembar	219
105. Marx Engelsu · 25. decembar	221
106. Marx Engelsu · 30. decembar	225
107. Engels Marxu · 31. decembar	226
1858	
108. Marx Engelsu · 1. januar	230
109. Marx Engelsu · 5. januar	231
110. Engels Marxu · 6. januar	232
111. Engels Marxu · 7. januar	234
112. Marx Engelsu · 7. januar	236
113. Marx Engelsu · 11. januar	238

	Strana
114. Engels Marxu · 14. januar	239
115. Engels Marxu · 15. januar	240
116. Marx Engelsu — oko 16. januara	241
117. Marx Engelsu · 23. januar	243
118. Engels Marxu · 25. januar	245
119. Engels Marxu · 28. januar	247
120. Marx Engelsu · 28. januar	248
121. Marx Engelsu · 29. januar	250
122. Engels Marxu · 30. januar	252
123. Marx Engelsu · 1. februar	253
124. Engels Marxu · 8. februar	256
125. Marx Engelsu · 10. februar	257
126. Engels Marxu · 11. februar	258
127. Marx Engelsu · 14. februar	260
128. Engels Marxu · 18. februar	262
129. Marx Engelsu · 22. februar	264
130. Engels Marxu · 24. februar	267
131. Engels Marxu · 1. mart	269
132. Marx Engelsu · 2. mart	270
133. Engels Marxu · 4. mart	272
134. Marx Engelsu · 5. mart	275
135. Engels Marxu · 11. mart	278
136. Marx Engelsu · 15. mart	279
137. Engels Marxu · 16. mart	280
138. Engels Marxu · 17. mart	281
139. Marx Engelsu · 19. mart	285
140. Engels Marxu · 26. mart	286
141. Marx Engelsu · 29. mart	287
142. Marx Engelsu · 2. april	289
143. Engels Marxu · 9. april	294
144. Engels Marxu · 22. april	297
145. Marx Engelsu · 29. april	298
146. Engels Marxu · 30. april	300
147. Marx Engelsu · 1. maj	301
148. Marx Engelsu · 31. maj	302
149. Marx Engelsu · 7. jun	304
150. Engels Marxu · 9. jun	306
151. Marx Engelsu · 2. jul	308
152. Engels Marxu · 14. jul	310
153. Marx Engelsu · 15. jul	312
154. Engels Marxu · 16. jul	316
155. Marx Engelsu · 20. jul	318
156. Marx Engelsu · 25. jul	319
157. Marx Engelsu · 8. avgust	320
158. Engels Marxu · 10. avgust	323

	Strana
159. Marx Engelsu · 13. avgust	324
160. Marx Engelsu · 18. avgust	326
161. Marx Engelsu · 21. septembar	327
162. Engels Marxu · 7. oktobar	329
163. Marx Engelsu · 8. oktobar	331
164. Engels Marxu · 21. oktobar	334
165. Marx Engelsu · 22. oktobar	336
166. Marx Engelsu · 2. novembar	337
167. Marx Engelsu · 10. novembar	338
168. Marx Engelsu · 24. novembar	339
169. Marx Engelsu · 29. novembar	341
170. Marx Engelsu · 11. decembar	343
171. Marx Engelsu · 16. decembar	345
172. Marx Engelsu · 17. decembar	346
173. Marx Engelsu · 22. decembar	348
174. Marx Engelsu · 28. decembar	349
175. Marx Engelsu · 30. decembar	350

1859

176. Marx Engelsu · 6. januar	351
177. Marx Engelsu · 8. januar	352
178. Marx Engelsu · između 13. i 15. januara	353
179. Marx Engelsu · 21. januar	354
180. Marx Engelsu · 26. januar	356
181. Engels Marxu · 27. januar	357
182. Marx Engelsu · 28. januar	359
183. Marx Engelsu · 2. februar	360
184. Marx Engelsu · 8. februar	361
185. Marx Engelsu · 9. februar	362
186. Engels Marxu · 10. februar	364
187. Engels Marxu · 14. februar	365
188. Marx Engelsu · 15. februar	366
189. Marx Engelsu · 21. februar	368
190. Marx Engelsu · 22. februar	369
191. Marx Engelsu · 25. februar	370
192. Marx Engelsu · 25. februar	371
193. Marx Engelsu · 3. mart	375
194. Engels Marxu · 4. mart	377
195. Marx Engelsu · 10. mart	378
196. Marx Engelsu · 16. mart	380
197. Marx Engelsu · 22. mart	381
198. Marx Engelsu · 25. marta	382
199. Marx Engelsu · 1. april	383
200. Marx Engelsu · 9. april	384

201. Engels Marxu · 11. april	386
202. Marx Engelsu · 12. april	387
203. Marx Engelsu · 16. april	389
204. Marx Engelsu · 19. april	390
205. Marx Engelsu · 22. april	391
206. Marx Engelsu · 6. maj	395
207. Marx Engelsu · 16. maj	398
208. Marx Engelsu · 18. maj	399
209. Engels Marxu · 23. maj	405
210. Marx Engelsu · 24. maj	406
211. Marx Engelsu · 25. maj	407
212. Marx Engelsu · 27. maj	409
213. Marx Engelsu · 28. maj	410
214. Marx Engelsu · 1. jun	411
215. Marx Engelsu · 7. jun	413
216. Marx Engelsu · 10. jun	415
217. Marx Engelsu · 14. jul	417
218. Engels Marxu · 14. jul	419
219. Marx Engelsu · 18. jul	420
220. Engels Marxu · 18. jul	421
221. Marx Engelsu · 19. jul	423
222. Engels Marxu · 20. jul	425
223. Marx Engelsu · 22. jul	426
224. Engels Marxu · 25. jul	428
225. Marx Engelsu · 1. avgust	430
226. Engels Marxu · 3. avgust	432
227. Marx Engelsu · 8. avgust	433
228. Engels Marxu · 10. avgust	434
229. Marx Engelsu · 13. avgust	435
230. Marx Engelsu · 26. avgust	437
231. Marx Engelsu · 5. septembar	438
232. Engels Marxu · 8. septembar	439
233. Marx Engelsu · 21. septembar	440
234. Engels Marxu · 22. septembar	441
235. Marx Engelsu · 23. septembar	442
236. Engels Marxu · između 23. i 27. septembra	443
237. Marx Engelsu · 27. septembar	445
238. Marx Engelsu · 28. septembar	446
239. Engels Marxu · 3. oktobar	447
240. Marx Engelsu · 5. oktobar	448
241. Marx Engelsu · 10. oktobar	451
242. Marx Engelsu · 26. oktobar	452
243. Engels Marxu · 28. oktobar	453
244. Marx Engelsu · 3. novembar	454
245. Engels Marxu · 4. novembar	457

246. Marx Engelsu · 7. novembar	459
247. Marx Engelsu · 16. novembar	460
248. Marx Engelsu · 17. novembar	461
249. Engels Marxu · 17. novembar	462
250. Marx Engelsu · 19. novembar	464
251. Marx Engelsu · 26. novembar	468
252. Engels Marxu · 28. novembar	471
253. Marx Engelsu · 10. decembar	473
254. Engels Marxu · 11. ili 12. decembar	477
255. Marx Engelsu · 13. decembar	478
256. Engels Marxu · 19. decembar	480
257. Marx Engelsu · 20. decembar	481

DRUGI DEO

Marxova i Engelsova pisna trećim licima
april 1856 — decembar 1859

1856

1. Engels Wilhelmu Steffenu · 15. april	485
2. Marx Jenny Marx · 21. jun	486
3. Marx Isacu Ironsideu · 21. jun	489
4. Marx Williamu Cyplesu · 22. jul	491
5. Marx Jenny Marx · 8. avgust	492
6. Marx Charlesu Dobsonu Colletu · 11. avgust	493
7. Marx Charlesu Dobsonu Colletu · 23. oktobar	494

1857

8. Marx Charlesu Dobsonu Colletu · 25. mart	495
9. Engels Jenny Marx oko 16. aprila	496
10. Marx Konradu Schrammu · 8. decembar	497
11. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 21. decembar	499

1858

12. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 22. februar	501
13. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 11. mart	505
14. Engels Jenny Marx · 14. april	507
15. Engels Rudolfu Schrammu · 6. maj	509
16. Engels Jenny Marx · 11. maj	510
17. Engels Jenny i Lauri Marx · 11. maj	511
18. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 31. maj	512
19. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 10. jun	514
20. Marx uredniku lista »Neue Zeit« najkasnije od 12. jula	516
21. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 12. novembar	517

1859

Strana

22. Engels Ferdinandu Freiligrathu · 25. januar	519
23. Marx Josephu Weydemeyeru · 1. februar	521
24. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 2. februar	525
25. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 4. februar	526
26. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 23. februar	529
27. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 25. februar	530
28. Engels Ferdinandu Lassalle-u · 14. mart	532
29. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 16. mart	534
30. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 28. mart	536
31. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 4. april	539
32. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 19. april	540
33. Engels Elisabethi Engels · 20. april	543
34. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 5. maj	546
35. Marx Maxu Friedländeru · 16. maj	547
36. Engels Ferdinandu Lassalle-u · 18. maj	548
37. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 10. jun	553
38. Marx Wilhelmu Liebknechtu · 17. septembar	554
39. Marx Bertalanu Szemere-u · 26. septembar	557
40. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 2. oktobar	559
41. Marx Bertalanu Szemereu · 8. oktobar	561
42. Engels Jenny Marx · 5. novembar	563
43. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 6. novembar	565
44. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 14. novembar	569
45. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 15. novembar	571
46. Engels Emilu Engels · 16. novembar	572
47. Marx Ferdinandu Lassalle-u · 22. novembar	574
48. Marx Ferdinandu Freiligrathu · 23. novembar	576
49. Marx Ferdinandu Freiligrathu · 28. novembar	579
50. Engels Jenny Marx · 22. decembar	580

PRILOZI

1. Jenny Marx Engelsu · 28. mart 1856	585
2. Jenny Marx Engelsu · oko 12. aprila 1857	587
3. Jenny Marx Engelsu · između 11. i 13. avgusta 1857	588
4. Jenny Marx Konradu Schramu · 8. decembar 1857	589
5. Jenny Marx Engelsu · 9. april 1858	592
6. Jenny Marx Ferdinandu Lassalle-u · 9. april 1858	593
7. Jenny Marx Marxu · 9. maj 1858	594
8. Jenny Marx Engelsu · posle 13. avgusta 1859	595
9. Jenny Marx Engelsu · 4. novembar 1859	596
10. Jenny Marx Engelsu · 23. ili 24. decembar 1859	597

NAPOMENE I REGISTRI

	Strana
Napomene	603
Literatura	660
A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka Marxa i Engelsa	660
B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora	670
I. Dela i spisi	670
II. Periodika	682
C. Spisak pomenutih časopisa i listova	685
Registar imena	692
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	735

ILUSTRACIJE

Druga i treća stranica Marxovog pisma Engelsu od 16. aprila 1856	43
Kuća u Londonu (9, Grafton Terrace, Maitland Park Haverstock Hill) u kojoj je Marx stanovao od oktobra 1856. do 1868.	74 - 75
Prva stranica Marxovog pisma njegovoj supruzi Jenny od 21. juna 1856.	486 - 487

K. MARKS — F. ENGELS

DELA • tom 36

Januar 1860. — decembar 1867.

•
Pripremili za štampu saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret
Gilgorije Firnjaković i Slobodanka Kovačević

•
Prevodioci
Mara Fran je prevela pisma od 3 do 481
Dragutin Perković od 485 do 599

•
Nacrt za korice *Eduard Stepančić*
Grafička oprema *Borivoje Miladinović*
Tehnički urednik *Milena Mijailović*
Korektori *Đivna Klančnik i Branka Jević*

•
Izdavač
Izdavačka radna organizacija Prosveta
) OOUR •Izdavačka delatnost•
) Beograd, Dobračina 30
Instituti za međunarodni radnički pokret
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•
Štampa
Birografika
Subotica, Put Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5 000 primeraka

